

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DEDE KORKUT KİTABI'NDA YAPI, İDEOLOJİ VE YARATIM

DRESDEN VE VATİKAN NÜSHALARININ
MUKAYESELİ BİR İNCELEMESİ

GÜROL PEHLİVAN

DEDE KORKUT KİTABI'NDA
YAPI, İDEOLOJİ VE YARATIM
DRESDEN VE VATİKAN NÜSHALARININ
MUKAYESELİ BİR İNCELEMESİ

GÜROL
PEHLİVAN

DEDE KORKUT KİTABI'NDA YAPI, İDEOLOJİ VE YARATIM

-Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi -

Gürol Pehlivan

YAYIN NU: 1134
KÜLTÜR SERİSİ: 643

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-318-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 2015

2. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş. ©

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Görseli: Bekir Sıddık Soysal

Eskişehir Dede Korkut Parkı Seramiklerinden Kesit

Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset

Baskı: Dörtel Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Zafer Mah. 147. Sk. 9-13A Esenyurt-İstanbul

Tel: 0212 565 1166

Sertifika Numarası: 40970

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

GÜROL PEHLİVAN; 1975 yılında İzmir’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini adı geçen şehirde tamamladı. 1999 yılında Ankara Üniversitesi DTCT Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü, Etnoloji Anabilim dalından mezun oldu. 2000 yılında Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi Anabilim dalında öğretim görevlisi oldu. Halen adı geçen üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmakta olup 2004 senesinde, burada yüksek lisansını; 2014 yılında ise Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi alanında doktorasını bitirdi.

Anadolu’da Evliya Kültü, Oğuznâmeler, Türk Halkbilimi Araştırmaları Tarihi, Türk Masal ve Efsane Geleneği, Kadın Halk Şairleri, Yazılı-Sözlü Tarih ve Halkbilimi, Menâkıbnâmeler, Anadolu’da Ölüm, Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı, Halk İnançları gibi alanlarla ilgilenen Gürol Pehlivan’ın muhtelif dergilerde yer alan makalelerinin yanı sıra, yayımlanmış biri ortak, üç kitabı bulunmaktadır.

**Rahmetli dedem Ahmet Çetin,
Anneannem Sabriye Çetin,
Dayım Ali Çetin,
Teyzelerim Münire Çetin,
Melahat Çetin ve Mübeyyen Akkuş'a;**

***Yerli kara dağlarınız yıkılmasın,
Gölgelece kaba ağacınız kesilmesin,
Kamın akan görklü suyunuz kurumasın,
Kanatlarınızın uçları kınılmasın.***

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	13
Önsöz	17
Giriş.....	19

I. BÖLÜM DEDE KORKUT KİTABI'NDA YAPI

A. KURGU	31
1. Dede Korkut Kitabı'nın Kurgu Aşamaları	32
a. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı	32
b. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı	49
c. Pay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Destanı	64
d. Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması Destanı	94
e. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı	108
f. Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Destanı	117
g. Kazılık Koca Oğlu Yegenek Destanı	127
h. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Destanı	135
ı. Begil Oğlu Emren'in Destanı	146
i. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı	154
j. Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması Destanı	160
k. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Ölmesi Destanı	170
2. Dede Korkut Kitabı'ndaki Kurgu Aşamalarının Değerlendirilmesi	184
a. Başlangıç Durumu	184
b. Dönüştürücü Öge	185
c. Dengeleyici Öge	186
d. Bitiş Durumu	187
B. ARASÖZ KULLANIMLARI	196
1. Açıklayıcı ve Öğretici Arasözler	199
2. Görüş, Yorum ve Eleştiri İçeren Arasözler	208
C. EPİTET KULLANIMLARI	214
1. Oğuz Toplumuyla İlgili Epitetler	220
2. Kafirlerle İlgili Epitetler	247
3. Dinî Güçler ve Varlıklarla İlgili Epitetler	249
4. Tabiatla İlgili Epitetler	254

II. BÖLÜM

DEDE KORKUT KİTABI'NDA İDEOLOJİ

A. BİR MANİFESTO OLARAK MUKADDİME	267
1. Dede Korkut'un Tanıtımı	267
2. Dede Korkut'un Mesajları	269
3. Ozan'ın Mesajları	278
B. DEDE KORKUT KİTABI'NIN İDEOLOJİK OMURGASI	281
1. Zirve Devir Anlatısı Olma	281
2. Tek Seslilik (Monolojizm)	283
a. Sabit Fikirlilik	284
b. Şematik Toplumsal Rol Dağılımı	292
c. Kalıp İfade Tekrarları	304
3. Zıt Kutupluluk	325
a. Biz	325
b. Ötekiler	342
C. DEDE KORKUT KİTABI'NIN MESAJ YAPISI	367
1. Siyasi Mesajlar	368
a. İktidar (Otorite) ile İlgili Mesajlar	368
b. İç İlişkiler ile İlgili Mesajlar	380
c. Dış İlişkiler ile İlgili Mesajlar	383
2. Toplumsal Mesajlar	386
a. Aileyle İlgili Mesajlar	386
b. Toplumsal Cinsiyetle İlgili Mesajlar	392
c. Toplumsal Hiyerarşiyle İlgili Mesajlar	395
d. Kişilerarası İlişkilerle İlgili Mesajlar	397
e. Örflerle İlgili Mesajlar	399
3. Bireysel Mesajlar	400
a. Sabır-Kararlılık	400
b. Umut-Kader	401
c. Kısırçılık, Şantaj, Korku, Evham, Merak	401
d. Özeleştirme	402
e. İyilik-Kötülük, Haklılık-Haksızlık	402
f. Zeka, Sağduyu, Dikkat	403
g. Paylaşım	404
h. Bağışlayıcılık	405
ı. Dostluk, Özveri, Saygı	405
4. Ahlakî Mesajlar	406
a. Yalan	407
b. Dürüstlük	408
c. Namus	409
5. Dinle İlgili Mesajlar	409
6. Ekonomiyle İlgili Mesajlar	412
7. Eğitimle İlgili Mesajlar	413

III. BÖLÜM
DEDE KORKUT KİTABI'NIN YARATIM-AKTARIMI

A. YARATICI-AKTARICININ KİMLİĞİ VE YARATIMIN NİTELİĞİ	418
1. Sözlü Yaratım Sorunu	418
a. Sözlü Gelenekte Boylamak / Soylamak: Ozan / Destancı	418
b. Sözelde Yazıya Geçiş: Yazıcı (Derleyici)	437
2. Yazılı Yaratım Sorunu	441
a. Kahramanlık Anlatması Yazmak: Müellif / Düzenleyici	441
b. Kahramanlık Anlatmasını Aktarmak: Müstensih	448
B. YARATIM-AKTARIM ZAMANI VE ORTAMI	487
1. Anlatmaların Oluştığı Zaman ve Ortam	487
2. Kitabın Oluştığı Zaman ve Ortam	488
Sonuç.....	491
Bibliyografya.....	494
Ek 1: Dresden ve Vatikan Nüshalarının Karşılaştırma Tablosu.....	517
Ek 2: Dede Korkut Kitabı'nda Akralık Düzeni Tablosu	600
Dizin.....	601

KISALTMALAR

agb	adı geçen bölüm
age	adı geçen eser
agm	adı geçen makale
agmad.	adı geçen madde
agt	adı geçen tez
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
akt.	aktaran
bkz.	bakınız
çev.	Çeviren
D	Dresden nüshası
der.	Derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
ed.	editör
E.Ü.	Ege Üniversitesi
Fak.	Fakülte
haz.	Hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
krş.	karşılaştırınız
mad.	madde
Ü	üniversite
s.	sayfa
ss.	sayfadan sayfaya
Sos. Bil. Ens.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TFA	Türk Folklor Araştırmaları Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
THBMER	Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TÜRKKAD	Türk Kadınları Kültür Derneği
ty	Basım tarihi yok.
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
V	Vatikan nüshası
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri

TEŞEKKÜR

Bu çalışma sırasında dostlarım hep yanımda oldu.
Bu bağlamda her bölümü yüksünmeden okuyan
İlker KÜLBİLGE'ye;
oldukça zorlu bir zaman diliminde,
bana çalışma ortamı hazırlamak için sürekli didinen
sevgili eşim Gülcihan'a; sevgili hocam
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN'e;
doktora jürimde olan ve değerli uyanlarıyla yol gösteren
Prof. Dr. Alimcan İNAYET, Prof. Dr. Zeki KAYMAZ,
Prof. Dr. Ayşe İLKER ve Doç Dr. Ferhat KARABULUT'a;
düzeltmeler için büyük emek veren Mustafa ÖZBAŞ,
Fazıl ÖZDAMAR, Serdar ÇETİNALP ve Sağıp ATLI'ya
çalışmamın yayımlanma sürecinde büyük desteğini gördüğüm dostum
Doç. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN'a;
üzerinde çok sayıda inceleme yapılan bu eseri çalışmama fırsat veren
ve beni her zaman destekleyen hocam Prof. Dr. Metin EKİCİ'ye;
editörüm Kadir YILMAZ ve tüm Ötüken Neşriyat çalışanlarına
teşekkürlerimi sunmak
benim için hem tabii hem de zevkli bir borçtur.

Önsöz

Bilim problemlerle başlar.

Bu problemleri zekice ve yaratıcı kuramlarla çözmeye çalışır.

Çoğu kuram zaten yanlıştır ve/veya denetlenemez.

Değerli olan denetlenebilir kuramlarda yanlışlar aranır.

Yanlışları bulmaya ve yok etmeye çalışırız. İşte bilim böyledir:

Hatalarını düzeltmek için sıkı bir denetimden geçirdiği çılgın,
bazen de sorumsuz fikirlerden oluşur.

Karl Raimund Popper

ÖNCELİKLE belirtmeliyim ki bu kitabın temelini bir doktora tezi oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilk yazıldığı şekil ile elinizde tuttuğunuz bu hâli arasında “kuruluk” bakımından, muhtemelen, çok farklılık olmayacaktır. Ancak en azından tezdaki “biz”li anlatımın yerine “ben”li bir anlatım tercih edilmiştir. Peki, doktora ve tabii ki yüksek lisans tezleri niçin bu üslupla kaleme alınır? Bizlere denilen şey, “bilimsel üslubun” bunu gerektirdiğidir. Böylece araştırmacıyla konusu arasında bir nesnellik, en azından serinkanlı bir mesafe olduğu da dilde ifadesini bulur. Halbuki konu bu kadar masumane ele alınmak zorunda değildir. “Biz” ifadesi, sadece bilim adamıyla konusu arasına bir mesafe koymaz; aynı zamanda okuyucuyla da arasına bir duvar inşa eder. Çünkü burada “biz” tüm bilimsel geleneğe de işaret etmekte olup araştırmacının farklı bir “epistemik cemaat”e mensup olduğunu vurgular. Böylelikle, biraz da dil oyunu yaparsam, yüzyıllar boyunca gelmiş geçmiş bilim adamlarına sırtını yaslamış araştırmacının “biz” ifadesini duyan okuyucu, yazılan “şey”lerin otoritesine teslim olur. Bu teslimiyet, bilimin modern dünyadan temel beklentisidir. Çalışmam temelde, müstensihlerin edebî eserin yaratım-aktarılmadaki rolü üzerinde odaklanmakta olup halk bilimi çalışmalarında Performans Teorisi’nin sözlü anlatımda “anlatıcı-dinleyici etkileşimi”ne çektiği dikkati, sözlü-yazılı üretimde “anlatıcı-derleyici-müstensih” ilişkisine çekmeyi amaçlamaktadır. Tam da bu noktada müstensih denilen ve işleri yazma eserleri kopyalamak olan kişilerin, en bilimsel metinlerde bile birtakım “hasanlık”lar yapabildiklerini bilmek, günümüz okuyucusunu gülümsetecektir. Matbaanın dünyasında bu olanak sınırlıdır. Ancak yazmaların dünyasında bu durum, gerçeğin ta kendisidir. Kurguyu biraz daha geliştireyim: Ya bilim adamları, yukarıda andığım beklentilerinden ve talantlarından dolayı, müstensih dediğimiz bu insanları olabildiğince yok saymak veya onları “bozucu” olarak nitelermek eğilimindeyse?

Yukarda ifade etmeye çalıştığım gibi çalışmamın odak noktasını, yazar/şair/anlatıcı ile bugünkü okuyucu arasına giren müstensihlin varlığının etkileri oluşturuyor. Bu durumu birçok eserde takip etmek mümkün; ancak ben, bunu *Dede Korkut Kitabı* üzerinde yapmayı tercih ettim. Çünkü bu eser iki nüshalıydı, dolayısıyla karşılaştırma yapmak için hem imkan sağlıyordu hem de daha fazla nüsha olmaması işimi bir nebze kolaylaştırıyordu. Ayrıca eserin Türk kültürünün en önemli yaratımlarından biri olarak kabul edilmesi de yaptığım işi daha da anlamlı hâle getiriyordu. Müstensihlerin metinler üzerinde etkilerinin bulunmadığı sonucuna da varmak bir olasılıktı. Ancak unutmayalım ki bir şey bulamamak da bir neticedir ki ben, bu çalışmanın müstensihlerin yazmalar üzerinde etkilerinin olduğuna dair bizi düşünmeye sevk edecek çok sayıda veri içerdiğini düşünüyorum.

Yazmalar hâlinde bize ulaşmış eserlerdeki ideolojik yapılanmayı tahlil edebilmek için, öncelikle, farklı nüshalar hâlinde gelen eserin bu açıdan karşılaştırılmasının yapılması gerekmektedir. Çünkü eserde geçen, dolayısıyla yazar/şair/anlatıcıya ait olduğu düşünülen düşünce/duygunun, ona mı müstensihe mi ait olduğu tespit edilmelidir. Yapmaya çabaladığım, bu çoklu katmanlara dikkat çekerken, aynı zamanda eserden ayrı olarak müstensihlerin de bir ideolojilerinin olup olmadığını irdelemektir. Böylece eserin kadim devirden gelen kendi ideolojisi, her yeniden yaratma sırasında ek enebilme ihtimali olan anlatıcının ideolojisi ve yazılı biçimde çoğaltılırken müstensihlin ideolojisi olarak belirleyebileceğimiz katmanları düşünmek mümkündür. Açıkçası bu katmanlar çok defa birbiri içinde erimiş halde bulunur. Yukarda yazdıklarımdan, tüm nüsha farklarının müstensihlerin tercihi olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Hata, unutkanlık, göz yanılması gibi sebeplerle de yazma nüshalar arasında pek çok farkın ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Zaten bu kitapta yapmaya çalıştığım, bu tarz hatalarla müstensihlerin tercihlerini ayırmaktır.

Kitabın ideolojiyi incelediğim bölümü için de bir-iki açıklama yapmak istiyorum. Öncelikle ideoloji teriminin anlamının sorunlu olduğunun farkındayım. Zaten ilgili kısmın girişinde bu noktayı vurgulayıp terime yüklediğim anlamı, orada açıkça belirttim. Özellikle Türkiye'deki halk bilimi araştırmalarında terimin daha çok kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü halk bilimi ürünlerinin tamamı ideolojik amaçlarla kurgulanmıştır. Türkiye'nin dünü-bugünü ve geleceğiyle ilgili tartışmalarda aktif bir rol almak için bu konuda biz halk bilimcilerin kendini geliştirmesi şarttır.

Her kitap gibi bu kitap da yazarnın bakış açısını yansıtmaktadır ve tartışılan konularda ki son karar vermek elbette ki okuyucundur.

Gürol PEHLİVAN

Manisa, 2015

DEDE KORKUT KİTABI HAKKINDA, bilindiği üzere, özellikle Türkiye ve Türk dünyasında büyük bir külliyat oluşmuştur. Bu yayınların künyelerinin bir araya getirilmesi dahi kitap boyutlarında bir çalışmayla mümkün olabilir.¹ Bu noktada tüm yayınlara ulaştığımı iddia edecek değilim. *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili taramalarımı öncelikle Türkiye ve Azerbaycan'da yapılan metin neşirlerini tespit ve temin ederek başladım. 2000'li yıllara kadar yayımlanmış metin neşirlerindeki genel eğilim edisyon kritikçi bir anlayıştır. İlk bilimsel yayını 1958 yılında Muharrem Ergin yapmış², uzun yıllar bu metin kullanılmıştır. Orhan Şaik Gökay'ın 1930'lu yıllardan itibaren başlayan çalışmaları, 1973 yılında sonuçlanmış³ ise de bu kitabını bilimsel bir metin yayımı olarak görmek imkansızdır. Bunun sebebi, çeviri yazılı olmayışı ve metinde yapılan düzeltme ve eklemelerle ilgili bilgileri içermemesidir.⁴ 2000'li yıllardan itibaren metin neşirleri birden artmış, birbiri arkasından üç önemli yayın çıkmıştır. Bunlardan Tezcan-Boeschoten yayını, Dresden ve Vatikan nüshalarını ayrı ayrı yayımlamasıyla önemli bir yenilik getirmiş; sonraki yayınlar da bu yolda yapılmıştır. Sadettin Özçelik'in Dresden nüshası yayını, hem içerdiği yeni okuma ve düzeltme önerileri hem de verdiği okunaklı faksimile metinle çok önemlidir.⁵ Yine Mustafa S. Kaçalın'ın Dresden nüshası yayımı, çeviri yazılı olmamasına rağmen, yeni okuma teklifleri ve sadeleştirmeleri parantez içinde göstermesi, dolayısıyla asıl metinden kopmaması sebebiyle basit metin

¹ Nitekim böyle bir çalışma yayımlanmıştır: Salahaddin Bekki, *Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013)*, Ankara: Berikan Yayınları, 2015.

² Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

³ Orhan Şaik Gökay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1973.

⁴ *Dede Korkut Oğuznameleri*, haz. Semih Tezcan, Hendrik Boeschoten, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, ss. 12-13.

⁵ Sadettin Özçelik, *Dede Korkut Anıtları, Metinler, Dizin, Metin*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.

sadeleştirmelerinin çok ilerisindedir.⁶ Öte yandan tezimiz için çok önemli bir konumda olan Vatikan nüshası üzerinde çalışmalar oldukça yenidir. Nüsha, ilk kez Ettore Rossi tarafından 1950 yılında tanıtılmış⁷, ardından 1952 yılında aynı Türkolog tarafından Giriş, İtalyanca tercüme ve asıl metnin tıpkıbasımıyla birlikte yayımlanmıştır.⁸ Muharrem Ergin'in Vatikan nüshasının eksik ve kusurlu bir nüsha olduğuna dair yargısı⁹, bir çok araştırmacı tarafından bu büyük Türkologa duyulan saygı ve güven nedeniyle günümüze kadar hemen hiç sorgulanmadan kabul edilegelmiştir. 1990'lı yılların sonlarından itibaren Vahit Zahidoğlu¹⁰, Semih Tezcan-Hendrik Boeschoten, Mustafa Kaçalın¹¹, Süleyman Eliyarov¹² gibi araştırmacılar, Vatikan nüshasının değerini ortaya koyan yayınlar yapmışlardır. Ancak bu çalışmaların içeriği dikkate alındığında, hemen hepsinin konuya dil ve metin tesisi yönünden değindiği görülür. Yalnız Tezcan-Boeschoten, sözlü gelenekten kaynaklanan iki yazma arasındaki farklılıkların yer yer çok büyük olduğunu, dolayısıyla bunları ayrı ayrı yayımlamanın doğru olduğunun altını çizmişlerdir.¹³ 2000'li yıllardan itibaren iki nüsha ayrı olarak yayımlanmaya başlamıştır.

Bu noktada *Dede Korkut Kitabı*'nda nüsha farklılıkları sorununa dikkati çekmek istiyorum:

Vatikan nüshası 1952 yılında Ettore Rossi tarafından yayımlandığında, bu eseri, Türkiye'de Hasan Eren¹⁴, Hüseyin Namık Orkun¹⁵ ve Tahir Alangu¹⁶ ta-

⁶ *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı Kitâb-ı Dedem Korkud ala isân-ı tâ'ife-i Oğuzan*, haz. Mustafa S. Kaçalın, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

⁷ Her ne kadar Vatikan Kütüphanesi'nin kataloğu daha önceden yapıldığından ilk kayda geçen nüsha V ise de (Kaçalın, *Oğuzların Diliyle*, ss. 12-13) bu durum, yukarıdaki tespiti değiştirmemektedir.

⁸ Ettore Rossi, *Il "Kitab-ı Dede Qorqut" Racconti Epico-Cavallereschi Dei Turchi Oguz Tradotti E Annotati Con "Facsimile" Del Ms. Vat. Turco 102*, Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952.

⁹ Ergin, *Dede Korkut*, I, s. 66.

¹⁰ Vahit Zahidoğlu, "Kitab-ı Dede Korkut'un Vatikan Nüshası Çok Kötü Bir Nüshadır mı?", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13 (1999), ss. 153-168.

¹¹ Mustafa S. Kaçalın, "Korkut Ata Yazmasının Vatikan Nüshası Üzerine", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999)*, haz. Alev Kahya-Birgül, Aysu Şimşek-Canpolat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 221-229.

¹² Süleyman Eliyarov, "Kitab-ı Dedem Korkut Kitap Olmuş mu?", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XX-VIII/1-2 (1990), ss. 81-102.

¹³ Tezcan-Boeschoten, *age*, s. 11.

¹⁴ Hasan Eren, "Kitab-ı Dede Korkut'un Yeni Yazması", *Türk Dili*, II/13 (Ekim 1952), ss. 3-4.

¹⁵ Hüseyin Namık Orkun, "Kitab-ı Dede Korkut", *Türk Dili*, II/15 (Aralık 1952), ss. 142-143.

¹⁶ Tahir Alangu, "Dede Korkut Kitabı'nın İkinci Yazma Nüshası Üzerinde", *Türk Dili*, II/24 (Eylül 1953), ss. 806-810. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

nıtmışlardır. Bu tanıtımların ortak noktası, Vatikan nüshasının Dresden nüshasını anlama ve anlamlandırmadaki olumlu rolünün vurgulanmasıdır. *Dede Korkut Kitabı*'nın ilk bilimsel neşrini yapan Muharrem Ergin ise yukarıdaki araştırmacıların tersi bir tutum takınmış, Vatikan nüshasının hatalarla dolu, eksik bir nüsha olduğunu ileri sürmüştür. Bu durum, Vatikan nüshası üzerindeki çalışmaları olumsuz yönde etkilemiş ve bu nüsha, 1990'ların sonlarına dek, üvey evlat muamelesi görmüştür.

Bu yıllar boyunca Korkutşinaslar, hangi nüshanın daha "iyi" ve "eski" olduğunu tartışmışlardır. Ettore Rossi¹⁷ ve Orhan Şaik Gökay¹⁸ Vatikan nüshasının daha eski olduğunu düşünürken; Muharrem Ergin¹⁹, Hamid Araslı²⁰, Cahit Öztelli²¹, Ferhad Zeynalov-Samet Elizade²², Dresden nüshasının eskiliğini savunmuşlardır.

Burada asıl şu hususa dikkat çekmek lazımdır. Eğer bu yıllarda "metin" olgusuna bugünkü gibi bakılsaydı, bu tartışmalar çok anlamlı olmayabilirdi. 1950-2000 arasında Türkiye Türkolojisindeki temel metin neşri eğilimi "asla en yakını bulmak" olarak özetlenebilir. Aslen oryantalizmin metin yayımı hedefinden kaynaklanan bu eğilimin, halk bilimi metinlerinde ne derece gerçekçi sonuçlar verdiği, Türkiye'de hemen hiç tartışılmamıştır. Nüsha farklılıklarından dolayı arapsaçına dönen bir Karacaoğlu şiirinin, şairin "kaleminden (!)" çıktığı şeklini bulmanın imkansızlığı, çok erken tarihlerde fark edilse de bu sorun yok sayılmıştır. Bu durum, günümüzde de büyük ölçüde devam etmektedir.

"*Asla en uygun metni bulmak*" fikri, Batı dünyasında ortaya çıkmış olup Grekçe ile Latince'de üretilmiş klasiklere ve Yeni Ahit yazmalarına uygulanmış, sonuçta "Tenkitli Metin Neşri" adı verilen bir yöntemin oluşmasıyla sonuçlanmıştır.²³ Bu yöntem, kendi içinde farklı yönelimlere sahipse de yukarıda ifade ettiğimiz temel düşünce ortaktır. Tenkitli metin neşriyle ilgili düşün-

¹⁷ Ettore Rossi, "Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma", çev. Mahmut Şakiroğlu, *Erdem*, 12/34 (Mayıs 1999), ss. 197.

¹⁸ Gökay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. V.

¹⁹ Ergin, *Dede Korkut*, I, s. 66.

²⁰ Hemid Araslı, *Kitabi-Dede Gorgud*, Bakı: Gençlik Neşriyat, 1977, s. 6.

²¹ Cahit Öztelli, "Dedem Korkut Üzerine Yeni Bazı Düşünceler ve Görüşler", *Türk Folklor Araştırmaları*, 240 (Temmuz 1969), s. 5332.

²² Ferhad Zeynelov, Samet Elizade, *Kitabi-Dede Gorgud*, Bakı: Yazıcı Neşriyat, 1988, ss. 21-22.

²³ Paul Maas, "Metin Tenkidi", *Stemmatik Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*, der. çev. Murtaza Bedir, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s. 11; Ahmet Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman münasebeti ile)", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/1 (1940-1942), ss. 253-254. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

celeri 16. yüzyıla kadar geri götürülebilirse de, bu yöntemin en önemli iki ilkesini ortaya atan kişi, 19. yüzyılın ünlü metin nâşiri Karl Lachmann'dır. Bu prensipler, recensio (yazmaların stemma/soy ağacında/şecerede tespiti) ve emendatio (hataların tashihi) olarak isimlendirilmiştir.²⁴ Bu anlayış, Paul Maas'ın 1927'de yazdığı *Textkritik* isimli eserde geliştirilmiş olup günümüzde de uygulanmaktadır.

Bu düşüncelere yüzeysel bir bakış bile, uygulanan tekniklerin halk bilimi ürünleri açısından son derece sıkıntılı olduğunu anlamak için yeterlidir. Konu, destan bağlamında irdelenirse, iki ayrı anlatıcıdan çıkan ve yazıya geçirilen aynı boyun varyantları, "Stemmatik"e göre ayrı mı, aynı mı kabul edilecek? Aynı kabul edilip edisyon kritikli olarak neşredilirse, farklı sosyal koşullardan kaynaklanan farklılıkların hangisinin ana metinde olması gerektiğine nasıl karar verilecek? Bunların hangileri hata (?) olarak kabul edilip metinden çıkarılacak? Görüldüğü gibi, tamamen başka bir anlayışın ürünü olan bu yaklaşım, halk bilimi metinleri için çok iç açıcı sonuçlar doğurmamaktadır.

Söylediklerimi somutlaştırmak için, *Dirse Han oğlu Boğaç Boyu*'nun Dresden ve Vatikan nüshalarından ortak iki kısım almak istiyorum:

Dresden	Vatikan
Oglan yumruguyıla boganun alnına kıya tutup çaldı. Boga götin götin getdi. Boga oglana sürdi gerü geldi. Oglan yine boganun alnına yumruguyıla katı urdı. Oglan bu katla boganun alnına yumrugünü dayadı. Sürdi meydanun başına çıkardı. Bogayıla oglan bir hamle çekişdiler. İki dalusunun üstine boganun durdı. Ne oglan yener ne boga oglanı yener. Oglan fıkı eyledi eydür: Bir dama direk ururlar, ol dama dayak olur. Ben bunun alnına neye dayak olurın dururun? dedi. Oglan boganun alnından yumruğun gederdi, yolından savıldı. Boga ayak üstüne duramadı düşdi, depesinin üstine yıkıldı (10 a/7-10 b/6)	Oglan yumruguyıla boganun alnına eyle urdı kim boga götünün üstüne oturdu. Gerü kalkup oglana sürdi. Oglan bu katla boganun alnına elin dayadı. Bogayla oglan meydanda bir mikdar çekişdiler. Han Bayındır [ile beg]ler temaşaya bakişdılar. Boganun iki dalısı üzerine köpük durdı. Ne oglan bogayı yendi ne boga oglanı yendi. Ahir oglan fıkı eyledü. Eydür: "Bir dama direk ururlar, ol dama dayak oldurur. Şöyle ki dayagı gedersele dam yıkılır. Ben bunun alnına neye dayak olup dururun? Deyüp oglan boganun alnından elin gederdi. Yolından savıldı. Boga depesünün üstine yıkıldı (62 a/4-10)

²⁴ Barbara Bordalejo, "Metin Tenkidi Yöntemlerinden Stemmatik Yaklaşımın Tarihi", *Stemmatik Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*, der. çev. Murtaza Bedir, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s. 47.

Bu çok bilindik olayın iki nüshadaki anlatımı, üslup bakımından oldukça ilginç farklılıklar içermektedir. Bu örnek metin, özellikle aynı olayın anlatımından seçilmiştir. Bazen iki metin arasındaki fark iyice büyümekte, pek çok yerde metinlerin birinde olan cümle veya cümleler birliği diğeriinde hiç yer almamaktadır. Bu duruma da bir örnek vereyim:

Dirse Han: "Varun getirün, öldüreyim" dedi (11 b/12)	Böyle deyicek Dirse Han eydür: "Varun getirün, ol oğlanı öldüreyim. Böyle oğlu bana gerekmez" dedi. Ol namerdler eydür: "Biz senün oğlunu nece getürelüm senin oğlun bizim sözümüz almaz. Bizüm sözümüzle bunda gelmez" dediler (63 a/3-4)

Görüldüğü gibi ekleme cümleler, metnin hem üslubu hem de içeriği açısından farklı yorumlar yapmaya imkan verecek derecededir. Elbette durum, her zaman içerik bakımından bu denli farklı olmamaktadır. Ancak metnin önemli yerlerindeki bir-iki kırılma bile metnin yorumunu değiştirebilmektedir.

Yukarıdaki açıklamaların, her iki metnin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini gösterdiğini düşünüyorum. Şimdi başka bir soruna dikkat çekmek istiyorum. Bu metinler hangi kaynaktan gelmektedir? Bu sorunu üçüncü bölümde tartışacağım. Ancak destanların yapısı hususunda, aşağıda yazdıklarımın daha rahat anlaşılabilmesi için şu kadarını söyleyeyim ki bana göre, her iki nüshanın dayandığı ortak bir yazılı metin vardı. Bu metin, sözlü anlatımın yazıya geçirilmiş hâliydi. Bugün elimizde bulunan nüshalar, bu ilk metnin müstensihler tarafından, bazı müdahalelerle, yapılmış istinsahlarıdır.

Yukarıdaki tartışmalar sırasında sayılan isimlerin arasında, Türkiye'den çok sayıda halk bilimci olmadığı dikkatli bir okuyucunun gözünden kaçmayacaktır.²⁵ *Dede Korkut Kitabı*'nın imlâ sorunlarıyla dolu olması ve "doğru metin neşri"nin filoloji alanına ait olduğu önkabulünün etkisi büyüktür. Halk bilimciler, görebildiğim tüm yayınlarda ya *Dede Korkut Kitabı*'nın edisyon kritikli metinlerini ya da sadeleştirmelerini kullanmışlardır. Bu iki nüsha üzerinde mukayeseli bir halk bilimi çalışması bugüne kadar gerçekleştirilmemiştir. Burada metin üzerinde yapılan sadeleştirmelerden de bahsedecek olursak, onlarca yayın içerisinde, Orhan Şaik Gökyay²⁶, Muharrem Ergin²⁷, Mustafa

²⁵ Bekir Sami Özsoy'un yayımını (*Dede Korkut Kitabı*, Manisa: Dizgi Ofset, 2004) Muharrem Ergin'i esas tutması (s. V) sebebiyle saymıyorum.

²⁶ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976.

²⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 1.2. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, [ty.].

Kaçalın²⁸, Hayati Develi²⁹ ve Pervin Ergun'un³⁰ sadeleştirmeleri dışında kayda değer bir yayın görülmemesi bir yana; sadeleştirmelere güvenmenin çok ciddi mahzurları vardır.³¹

Dede Korkut Kitabı'yla ilgili çeşitli konularla ilgili çok sayıda araştırma vardır. Burada hemen dikkat çeken husus, mevcut yayınların daha çok makale şeklinde olmasıdır. Türkiye halk bilimi araştırmaları geleneği, Azerbaycan'dakinin aksine, kitap bazında çok inceleme yapmamıştır. Bunda Orhan Şaik Gökyay'ın devasa eserinin cesaret kırıcı yönünün etkisi olduğunu düşünüyorum. Bu yayınları, ilgilendiğim konular bakımından ele aldığımda yayın sayısının hemen azaldığını gözledim. Yapı, ideoloji, yaratım konularıyla ilgili araştırma yapanlar arasında Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, Orhan Şaik Gökyay, Seyfi Karabaş, Fikret Türkmen, Dursun Yıldırım, Metin Ekici, Ali Duymaz, Hamid Araslı, Kamil Veliyev, Şakir İbrayev, Altan Gökalep gibi akademisyenler sayılabilir.³²

Kitabın önemli bir kısmını *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden ve Vatikan nüshalarının karşılaştırılması oluşturmaktadır. Bu nüshaları, halk bilimi açısından veri sağlayabilecek olan kurgu, arasöz kullanımları ve epitet kullanımları bakımından karşılaştırdım ve "Ek: 1" kısmında kitap bütünlüğü içinde de gösterdim. Bu karşılaştırmada halk bilimsel açıdan fazla değer taşımayan ses farklılıkları gibi hususları dikkate almadım. Çünkü bu hususlar, dil araştırmalarının konusudur. Karşılaştırma için esas aldığım yayınlar, Dresden nüshası için Tezcan-Boeschoten yayımı; Vatikan için ise Mustafa Kaçalın³³ neşridir. Bu karşılaştırmalar esnasında hem diğer neşirleri hem de esas metinleri göz önünde tutum, dolayısıyla bazen farklı okumalar yaptığım oldu.

Verilerin tahlilinde şu yolu takip ettim: *Dede Korkut Kitabı*'nı oluşturan on iki boyu sırasıyla inceledim, Vatikan nüshasında olan altı anlatı ile mukayese ederek sonuçlara vardım. Tahlil noktasında bir teoriye bağlanmak yerine eklektik bir yönelim sergiledim.

²⁸ *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı* Kitâb-ı Dedem Korkud ala lisân-ı tâ'îfe-i Oğuzan, haz. Mustafa S. Kaçalın, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

²⁹ *Dede Korkut Hikâyeleri*, haz. Hayati Develi, İstanbul: Alkım Yayınları, 2006.

³⁰ *Dede Korkut Hikâyeleri*, haz. Pervin Ergun, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.

³¹ Bu sadeleştirmelerdeki sorunlar için bkz. Faik Utkan Denizler, *Tarihi Metinleri Aktarma Problemleri -Dede Korkut Oğuznâmeleri ve Türkiye Türkçesine Yapılmış Aktarmaları Üzerine Kelime Düzeyinde Bir İnceleme-*, Muğla: Muğla Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış YLT, 2007; Mustafa Uğurlu, "Dede Korkut'u Okumak İstiyorum, Ama...", *Turkish Studies*, 3/1 (Winter 2008), ss. 129-137.

³² Bu araştırmalara yeri geldikçe atıf yapacağımdan burada zikretmeye gerek görmedim.

³³ Mustafa S. Kaçalın, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazan Beg ve Gayrı -Metin ve Açıklamalar-*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Kitabın kuramsal yaklaşımını oluştururken yapı, ideoloji ve yaratım terimleri beni yönlendirdi. İlk bakışta yapı ile ideoloji kelimeleri yan yana uyumsuz görünse de, çalışmam “Yapısalcı” değildir. Bunun sebebi, *Dede Korkut Kitabı*’nın bu açıdan incelenmiş olması bir yana³⁴, “Yapısalcı” yaklaşımın tek başına uygulandığında kuru bir formülcülüğe dönüştüğü eleştirisine³⁵ katılıyor olmamdır. Ancak yine de yapısalcılıktan kaynaklanan anlatıbilimden faydalandım. Fakat bu yararlanma esnasında, Pierre Bourdieu’nun ifadesiyle, “iktidarla konuşmayı” ve “bir iletişimi mümkün kılan toplumsal koşulları” dikkate almayan dilbilimsel durumlara dair soruların anlamsız olduğu³⁶ düşüncesi ile Jacques Ellul’un sözün matematiksel formüle dönüştürülemeyeceği saptamasını³⁷ hep göz önünde tuttum.

Kitapta karşılaştırma çok önemli bir yere sahiptir. Ancak mukayeseli edebiyat araştırmalarına baktığımda, aynı yazma eserin farklı nüshalarından yola çıkılarak yapılan tahliller hakkında bir sonuca ulaşamadım.³⁸ Bunun sebebi, mukayeseli edebiyat teriminin daha çok farklı eserlerin karşılaştırılması olarak anlaşılmasıdır. İki farklı eserdeki ortak bir motif veya konu, mukayesenin konusu olabilmekte; ortak izlekler yakalanıp tahlil edilmeye çalışılmaktadır.³⁹ Yine son yıllarda bazı eserlerin farklı baskıları da karşılaştırılmaktadır.⁴⁰ Hal-

³⁴ Seyfi Karabaş, *Structure and Function in the Dede Korkut Narratives*, Los Angeles: University of California, (Yayınlanmamış Doktora Tezi); bu tezin bazı kısımları yayınlanmıştır bkz. Seyfi Karabaş, “Dede Korkut Anlatkılarında Yapı, Anlam, İşlev”, *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*, Ankara: ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981, ss. 163-203.

³⁵ Metin Ekici, *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2007, s. 124; Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, ss. 206-207.

³⁶ Eser Köker, *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültür Üzerine Düşünmek*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2010, s. 43.

³⁷ Köker, *age*, ss. 56-57.

³⁸ Konuyla ilgili bir makalem (Müstensihlin Edebî Eserin Yaratımındaki Rolü –Dede Korkut Kitabı Örneğinde-, *Millî Folklor*, 13/101 (Bahar 2014), ss. 101-112) yayımlandığında, bana mesaj atıp tebrik eden Doç. Dr. Erdem Uçar, bu yaklaşımın Batı dünyası için de çok yeni olduğunu, yeni yeni bazı denemelerin yapıldığını haber verdi –ki kendi imkanlarımla yaptığım araştırmalar sonucu edindiğim itibayla uyuyuyordum. Ardından şu makaleden beni habedar etti: Klaus Röhrborn, “Uygur Filolojisinde Üç Yayımla Metodu”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9/3 (Eylül 2012), ss. 7-24. Kendisine müteşekkirim. Röhrborn bu makalesinde, müstensihlerin metinlere müdahalelerinin boyutlarının bazı durumlarda ayrı versiyonlara yol açtığını, bu sebeple böyle metinlerin tenkitli neşrinin imkansızlaştırdığını ifade etmişse de müstensihlerin tutumları üzerine eğilmemiştir (ss. 9-10).

³⁹ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1997, s. 74.

⁴⁰ İbrahim Kavaz, “Necip Fazıl Kısakürek’in Şiiri ve Şiirlerindeki Değişmeler Üzerine”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2 (1989), ss. 202-223.

buki özellikle modernizm öncesi Türk edebiyatı araştırmalarında mukayeseli yöntemin aynı eserin benzer metinlerine uygulanması ilginç sonuçlar verebilir.⁴¹

Burada yaptığım karşılaştırma işleminin alımlama estetiğiyle⁴² bağlantılı olduğu düşünülebilir. Bilindiği gibi bu kuram, metnin anlamının yazar ve okur arasındaki konuşma sonucu oluştuğu iddiası üzerine kuruludur. Alımlama esteğine göre yazar, her şeyi söylemez ve ister istemez bu tip boşlukların doldurulması okura düşer. Benim, müstensihin yaptığı “iş”i yorumlamam bu teoriden etkilenmiştir. Şu farkla ki müstensih, sadece bir okur değildir; o, aynı zamanda istinsah ettiği metne müdahale edebilen etkin bir okuyucu ve eleştirmendir. Bu durumda müstensih, sadece yorumcu değil, belli oranda sanat eserinin üretimine etki (olumlu/olumsuz) eden bir ikinci güçtür. Çözümlemeye çalıştığım önemli problemlerden biri budur.

İdeolojiyi tespit ederken öncelikle *Mukaddime* üzerinde durup ardından eserin ideolojik omurgasını oluşturan temel yapıları açığa çıkarmaya çalıştım. Bu kısmın destan araştırmaları bakımından tamamen yeni olduğunu vurgulamak isterim. Akabinde metnin mesaj yapısı üzerinde durdum.⁴³ Bu noktada Van Dijk'in söylem tahlilindeki ideoloji çözümlemelerinden yararlandım ve açık-örtük ideolojik söylemleri göstermeye çalıştım. Burada konuyla doğrudan ilişkili bir nokta hakkında düşündüklerimi paylaşma gereği duyuyorum. Herhangi bir metne bakışta iki temel yol olduğu söylenebilir: Birinci bakış açısı tarihselcidir ve anlatıdaki totaliter motif ve yapıları devrinin anlayışı içinde ele alıp o dönemin olguları olarak yorumlar.⁴⁴ İkinci bakış açısı ise, anlamacı-eleştireldir.⁴⁵ Bu bakış açısı, metinleri devamlı yaşayan organizmalar

⁴¹ Burada Kemal Sılay'ın (“Ahmedi'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi”, *Türkoloji Dergisi*, IX/1, Ankara: 1991, ss. 160-161) arasözler bakımından Ahmedi'nin *Tevarih-i Müluk-i al-i Osman*'ını mukayese ettiğini belirteyim.

⁴² Fatma Erkman-Akerson, *Edebiyat ve Kuramlar*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2010, ss. 189-194; Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: Cem Yayınları, 1994, ss. 219-228; Aytac, *Genel Edebiyat Bilimi*, ss. 148-158; bu teori hakkında Türkçe'deki en önemli yapıt için bkz. Akşit Göktürk, *Okuma Uğraşı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

⁴³ Mesajlar için şu eserden yararlandım: Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara: Ürün Yayınları, 1997. Ancak bu çalışma masallar hakkında olduğu için, destan mantığına göre çeşitli uyarlamalar yaptım ve siyasi mesajlar kısmını ekledim.

⁴⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000, s. 909; ancak terimin felsefe tarihinde çok anlamlı ve bulanık olduğunu da belirtmekte yarar var. Bkz. Doğan Özlem, *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgi) Dersleri, 1*, İzmir: Prospero Yayınları, 1994, ss. 39-40.

⁴⁵ Burada diyakronik ve senkronik terimlerini, farklı çağrışımları akla getirdikleri için özellikle kullanmaktan kaçındım. Dilthey'in kullandığı “genelgeçerlik” terimi ise, “*tarihte mutlak bir anlam arama*” anlamında kullanıldığı için (Özlem, *age*, s. 39) amacuma uygun değildir.

hâlinde görür ve onları her devirde insanlığın temel olgularının düşünülebilmesi için bir veri olarak alır. Yazdıklarını somutlaştırmak gerekirse, *Dede Korkut Kitabı* genel olarak erkeği ön plana alan ve kadını, erkeğe itaatine göre konumlandıran bir metindir. Dolayısıyla yer yer kadınlar hakkında oldukça sert söylemler üretebilmektedir. Tarihselci bakış açısından bu söylemler “devrine” göre değerlendirilerek, çok defa üstleri örtülür. Aslında araştırmacının amacı üst örtmek olmayabilir; fakat tarihselci yöntemin pratikteki sonucu çok defa budur. Anlamacı-eleştirel yaklaşımda ise, *Dede Korkut Kitabı*’ndaki kadın sorununu oluşturan temel bakış açısının, günümüz Türkiye’sinde de önemli ölçüde devam ettiği gerçeğinden yola çıkılarak, bu ideolojik konumlamayı anlamaya çalışmak esas alınır. Anlama çabası, araştırmacının ve onun yol göstericiliğinde okuyucunun ruh dünyasındaki temel ideolojik yapıları sorgulamasına da yol açar. Tabii ki bu, bazen çok rahatsız edici bir tecrübedir. İşte bu zehrin, pratikte kullanılan panzehiri “tarihselci” bakış açısıdır. Araştırmacı, toplumunun geçmişinde gördüğü yaraları deşmek yerine, bu yaklaşımın sağladığı “bilimsel formasyon”la sorunun üzerini kapar.

Bu işlem esnasında metin kırılması yönteminden de faydalandım. Metin kırılması terimi, bir metni belli noktalardan kırarak, yazarın cümlelerinin arkasında yatan ruhî-ideolojik arka planı keşfetmeyi amaçlar.⁴⁶ Burada terimi, bu anlamını da saklı tutarak, karşılaştırdığım iki nüshanın kurgusundaki farkların, ideolojik ve kurgusal tepe noktalarını belirtmek için kullandım. Metin kırılması terimini tercih etmemin sebebi, bu tepe noktası oluşturan farkların, müstensihinin ideolojik-estetik tercihlerinden doğduğunu düşünmemdir. Böylece metin kırılması terimi, hem müstensihinin dünyasının hem de metnin farklılaşmalarının tahlilinde çift işlevli bir hizmet görecektir. Metnin ideolojik omurgasını çözümlemeye çalıştığım noktalarda Mihail Bahtin’in çalışmaları önemli bir yol gösterici olmuştur. Özellikle onun geliştirdiği “monolojizm” fikrini, *Dede Korkut Kitabı*’na uyguladığımda, Bahtin’in destanlar için öne sürdüğü bazı varsayımların işlemediğini gördüm. Bu da adı geçen araştırmacının destan hakkındaki bazı düşüncelerini yeniden ele almama olanak sağladı.

⁴⁶ Muhittin Pektaş, *Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun Mesnevisinin Metin Kırılma Yöntemiyle Çözülmesi*, İzmir: Bilkar Bilge Karınca Matbaacılık, 2006, s. 13.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

I. BÖLÜM

DEDE KORKUT KİTABI'NDA YAPI

YAPI TERİMİ, günümüzde “yapısalcılık” dışında kolay kolay ele alınamayan bir hâledir. Dil bilimi çıkışlı olan ve çok kısa zamanda farklı disiplinlerde de uygulama alanı bulan bu kuram-yöntem hakkında çok sayıda çalışma bulunmaktadır.¹ Bugün yerini daha çok gösterge bilimi çalışmalarına bırakmış görünen yapısalcılık, etkisini bu yolla devam ettirmektedir.

Yapı teriminin farklı tanımları yapılmıştır. Kökeni, Latince “structur”a (yapı tarzı) dayanan kelime, bu dilde “Yapı, bina, bileşim” demektir. Yapısalcılara göre, edebiyat bilimi alanında önce metin vardır ve metin, öğelerin birbiriyle bağlanması sonucu yapıyı oluşturur. Yapı, bir bağlayıcı kavramdır ve “sistem-öge-bağlama-işlev”den oluşan bir kavram dizisinin içinde görülebilir. Yapı, bir sistemin öğeleri arasındaki bağlamların bütünüdür.² Bu durumu dikkate alan yapısalcılık, yüzeydeki bir takım fenomenlerin altında bulunan ve daha derinde yatan bazı kuralların ya da yasaların oluşturduğu bir yapıyı tespit etmeye çalışır.³ Bunu yaparken metni “art zamanlı” yani tarihî gelişimi içerisinde değil de “eşzamanlı”, yani belirli bir tarih anında bütün bir sistem olarak inceler.⁴ Bu yöntem, çıkan sonucun anlamı konusunda hiçbir

¹ Tahsin Yücel, *Yapısalcılık*, İstanbul: Can Yayınları, 2008; *Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru*, haz. Atilla Birkiye, İstanbul: Varlık Yayınları, 1984; Fredric Jameson, *Dil Hapishanesi: Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü*, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002; yöntemin halk bilimindeki kullanımı için bkz. Ekici, *age*, ss. 119-124; Çobanoğlu, *age*, ss. 178-213; sosyal antropolojideki kullanımı için Sibel Özbudun, Balı Şafak, N. Serpil Altuntek, *Antropoloji Kuramları/Kuramcılar*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2007, ss. 181-211; sosyolojideki kullanımı için ise bkz. Tom Bottomore, Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ankara: Ayraç Yayınları, 1997, ss. 555-595; Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, ss. 347-367; Sezgin Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri, II*, Konya: Emre Yayınları, 1994, ss. 205-262; Hilmi Yavuz, “Yapısalcılık Üzerine: Kuram mı? Yöntem mi?”, *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Boyut Kitapları, [ty], ss. 67-73.

² Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları, 2009, s. 158.

³ Moran, *age*, s. 169; Yavuz, *age*, s. 69.

⁴ Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, çev. Eser Tanrı, İstanbul: Ayınur Yayınları, 1990, s. 119; Vey-

şey söylemediği ve edebî yapıları mekanik yapılar olarak formülleştirdiği için eleştirilmiştir.⁵

Bu çalışma boyunca “yapı” terimini, metni oluşturan öğelerin bütünü anlamında kullanacağım. Bu öğeler; biçimi oluşturan cümle birlikleri (kurgulanmış birimler), arasözler, epitetlerle; içeriğin özünü oluşturan ideolojidir. Kurgu (tahkiye), hikâye etmek demektir ki klasik edebî anlatının özünü oluşturur. İnsanlar pek çok defa bir edebî metni sadece hikâyesi için dinler/okurlar. Elbette bu süreç esnasında edebî eserin vermek istediği bir takım ideolojik mesajlardan da etkilenirler; fakat esas olan konu ve olayın çekiciliğidir.

sel Atayman, “Yapısalcılıkta Yöntem-Kuram-Bilgi Nesnesi İlişkisine Bir Yaklaşım”, *Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru*, haz. Atilla Birkiye, İstanbul: Varlık Yayınları, 1984, ss. 70-72.

⁵ Ekici, *age*, s. 124.

A. KURGU

Her klasik kurgusal metin beş aşama içerir.⁶ Adam, Greimas ve Larivaille'nin oluşturduğu bu model, “beşli şema” veya “sözdizimsel model” olarak isimlendirilmektedir.⁷

Başlangıç Durumu: Kurulu düzenin bozulmasından önce kişilerin, zamanın ve mekanın sergilendiği andır. Anlatıyı başlatmak için bir, iki veya üç kahraman yeterlidir. Bu kahramanlar peş peşe faaliyet gösterebilir, bir diyalog başlatabilir, kişilerin birinin ya da anlatıcının iç diyalogu kullanılabilir. Hemen kahramanın bir portresi çizilir veya göndermelere başvurulabilir. Zamanında ise hikâyenin ne zaman gerçekleştiği ele alınır. Mekanda hikâyenin nerede başladığı sorusunun cevabı verilir. Anlatının başında bir nesnenin, kişinin tümü tasvir edilebilir veya bir ögesi üzerinde durulabilir.⁸

Dönüştürücü Öge: Birdenbire bir olay başlangıçtaki durumu sarsar veya altüst eder.⁹ Bu durumu, Propp “*ekşiğin oluşması veya yasağın ihlali*” olarak isimlendirir. Maceranın başlaması için kahramanın etrafında bir eksiklik oluşmalı veya bir yasak çiğnenmelidir. Aksi takdirde olaylar silsilesi başlayamaz.¹⁰

Eylemler Dizisi: Düzenin bozulmasıyla olaylar birbirini izler.

Dengeleyici/Düzenleyici Öge: Olaylar dizisine son veren ve durumu dengeleyen olay gerçekleşir.

Bitiş Durumu: Başlangıç durumuna dönülür ya da yeni bir durumun başlangıcı ortaya çıkar.

Kurgusal metinlerde geçmiş zaman ve şimdiki zamanın hikâyesine çok rastlanır. Birincisi, olayı bütünlüğü içinde anlatarak birinci plana yerleştirir;

⁶ Zeynel Kıran, Ayşe (Eziler) Kıran, *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000, ss. 21-22.

⁷ Bahar Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s. 57.

⁸ Kıran-Eziler Kıran, *age*, s. 46.

⁹ Kıran-Eziler Kıran, *age*, s. 21.

¹⁰ V. Ja. Propp, *Masalların Yapısı ve İncelenmesi*, çev. Hüseyin Gümüş, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987, s. 211.

ikincisi ise, tasvirler gibi, ikincil durumları anlatır. Bu tip metinlerde şimdiki zaman ve gelecek zaman da kullanılır.¹¹

Yukarıdaki şemaya bağlı kalarak, *Dede Korkut Destanları*'nın kurgusal yapısını beş aşamalı olarak; iki nüshada ortak olan destanları mukayeseli bir biçimde, sadece Dresden nüshasında olanları ise bu nüshaya göre inceleyeceğiz.

1. Dede Korkut Kitabı'nın Kurgu Aşamaları

a. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı¹²

a.a. Başlangıç Durumu: Bayındır Han'ın Toyu

Boğaç Han Anlatısı'nın başlangıç durumu, Bayındır Han'ın yılda bir kere verdiği toyda başlar. Her yere ipek halılar döşenir, aygır, buğra ve koç kestirilir. Dirse Han, beylerinden oğlu kızı olmayanın kara eve oturtulmasına karar verir. Bunun gerekçesini ise, Tanrı'nın çocuğu olmayanı lanetlemesi olarak gösterir:¹³

"Kimün ki oğlu kızı yok kara otaga kondurun, kara keçe altına döşen, kara koyun yahnısından önine getirün. Yerise yesün yemezse dursun getsün demişidi. Oğlu olanı ag otaga, kızı olanı kızıl otaga kondurun. Oğlu kızı olmayanı Allah teala kargayupdur, biz dahi kargaruz, bellü bilsün" demişidi (7 a/7-13)

"Oğlu olanı ag otaga ve kızı olanı kızıl otaga kondurun. Onun kim oğlu kızı yok kara otaga kondurun altına kara keçe döşen önüne kara koyun yahnısı kon. Yerse yesün yemezse dursun getsün. Tanrı anı karayupdur biz de kargaruz bellü bilsün" demişidi (60 b/5-7)

Burada iki nüsha arasında önemsiz görünen; fakat dikkat edildiğinde takdim-tehir sıralaması ilginç sonuçlara gebe bir durum vardır. D, öncelikli olarak çocuksuzluğu incelemekte, böyle kimseleri toplum dışına itmektedir. V,

¹¹ Kıran-Eziler Kıran, *age*, s. 22; ayrıca bkz. Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2001, ss. 156-166.

¹² Bu destanın yapısal şemasının farklı bir serimi için bkz. Metin Ekici, "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatısında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük", *Millî Folklor*, 7/52 (Kış 2001), ss. 51-52; ayrıca bkz. M. Öcal Oğuz, "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Boğaç Han", *Millî Folklor*, 5/40 (Kış 1998), ss. 2-6; Veysel Şahin, *Boğaç Han Hikayesinin Anlatı Düzlemindeki Görünümü*, *Turkish Studies*, 4/8 (2009), ss. 2145-2174.

¹³ Kitap boyunca, aksi belirtilmedikçe, tabloların sol sütunu Dresden (D) nüshasından; sağ sütununda Vatikan (V) nüshasından yapılan alıntılar içindir. Koyu yazılar, nüshalar arasındaki farklı ifadeleri; italik yazılar ise cümlelerdeki kurgu farklarını göstermektedir.

ise olumlu durumla başlamakta; öncelikle oğul ve kız sahlıplarıyla ilgili bilgi vermektedir. Böylece son cümlede yer alan Allah'ın kargaması filili, D'de "dahi" edatının kuvvetlendirici etkisinden de¹⁴ yararlanılarak daha belirgin bir hâle getirilmiştir. Anlatıların bir kaç satır öncesine döndüğümüzde ilginç bir farklılıkla karşılaşırız:

Şami günlüğü yeryüzüne dikkürmüşidi (7 a/2)	Ag ban evin ag otağın kara yerün üzerine kurmuşıdı (60 b/1)

Masum gibi görünen bu farklılık, o kadar da masum değildir. Dikkat edilirse V'de Bayındır Han'ın ağ otağa sahip olduğu bilgisi verilmektedir. Bu da onun yukarıdaki alıntılar ışığında erkek evlada sahip olduğunu göstermektedir. Eğer Bayındır Han, erkek çocuğa sahip olmasaydı, böyle bir simgeleştirmeye hiç gidemeyecekti. Bu da onun "devleti, nesli devam eden" iktidarının sembolü olarak, tebaalarına yönelik toplumsal bir ayırım getirebilmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca sözlü icranın çok temel özelliklerinden olan karşıtlık ilişkisinden yararlanma, "ak otağ-kara yer" ikiliğinde net biçimde karşımıza çıkar.

Anlatılarımız daha sonra Dirse Han'ı tanıtmaktadır. Her iki nüsha da onun çocuksuz olduğunu belirttikten sonra, D'de bir manzume karşımıza çıkar.

Soylamış, görelüm hanum ne soylamış: Salkum salkum tan yelleri esdüğinde Sakallu bozaç torgay sayradukda Sakalı uzun Tat eri banladukda Bedevi atlar issini görüp okradukda Aklı karalı seçilen çağda Gögsi güzel kaba daglarda gün degende Beg yigitler cılasunlar birbirine kuyulan çağda (7 b/2-7)	Yok.

V'de olmayan bu manzume, pek tanıtılmayan Dirse Han için söylenmiş bir ağıt gibidir. Anlatıcı, bu manzumeyi Dirse Han'ın ağzından vererek etkiyi güçlendirmeyi amaçlamıştır. Şiirde geçen "esdüğinde, sayradukda, banladukda, okradukda" kelimeleri hep "esmeyi, bağırma, ünlemeyi" ifade etmektedir. Akabinde "aklı karalı görünen çağda" ve "kuyulmak" kelimeleri ise karmaşayla bağlantılıdır. Dolayısıyla anlatıcı, muhtemelen, ezgisiyle birlikte söylediği bu manzume ile Dirse Han'ın acısı arasında ince bir bağlantı oluşturmuş; böylece dinleyici/okuyucuya Dirse Han'ı daha iyi anlama imkanı sunulmuştur.

¹⁴ Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1998, ss. 357-358.

a.b. Dönüştürücü Öge: Çocuksuzluk

Kırk yiğidiyle Bayındır Han'ın toyuna giden Dirse Han; burada kara çadıra oturtulur, altına kara koyun postu serilir, önüne kara koyun yahnisi konur. Bu durum onun şu tepkiyi vermesine yol açar:

"Bayındır Han benim ne egsüklüğüm gördü? Kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü? Benden alçak kişileri ag otaga kızıl otaga kondurdu, benim suçum ne oldu kim kara otaga kondurdu?" dedi (7 b/12-8 a/3)

"Bayındır Han benim ne eksikliğüm gördü ki benden alçak kişileri ag otaga kızıl otaga kondurdu, beni kara otaga kondurdu, dedi (60 b/11-12)

Burada ilk dikkati çeken durum D'de "*Kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü?*" hitabıdır. D, beyin en önemli iki erdemini¹⁵ dinleyiciye/okuyucuya hatırlatırken; V, buna gerek görmemiştir. Dikkat edilirse D'de yer alan, "*gördü*"ler anlatımda ahengi oluşturan, sözlü anlatım öğeleridir.

İkinci dikkat çekici hadise ise, "*kara*" ile karşılaşan Dirse'nin hemen tepki verip yukarıdaki ifadeyi kullanma zorunluluğu hissetmesidir. Derin yapıda¹⁶ şu görülmektedir ki Bayındır Han'ın bu uygulaması yeni bir şey değildir. Kültürel yapıda zaten var olan bir durumdur. Kişi, kara ile karşılandığında bir suçu olduğunu anlar, nitekim Dirse de bu nedenle soruyu sormuştur. Bir bey için en büyük eksiklik "*cesaret*" ve "*eli açıklık*" bakımlarından yetersiz kabul edilmektir. Dolayısıyla soru da bunu sorgular. Sebebin çocuksuzluğu olduğunu söylediklerinde, Dirse Han itiraz etmez, sadece atına atlayıp oradan ayrılır. Çünkü kendisini de kahreden bu durum, ilk kez kamusal alanda yüzüne vurulmuştur.

Dirse Han yerinden örü durdu, eydür: Kalkubanı yigitlerüm yerinizden örü durun. Bu karayıp bana ya bendendür ya hatundandır" dedi (8 a/4-7)

Dirse Han hemen yerinden örü durdu eyitti: Yigitlerüm, kalkubanı yerünüzden örü durun. Bu gazab bana ya bendendür ya hatundandır, dedi (61 a/1-2)

¹⁵ Konuyla ilgili olarak bkz. Ali Duymaz, "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Saka-oğlu, Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, ss. 126-127.

¹⁶ Derin yapı-yüzey yapı terimleri için bkz. Kerim Demirci, "Yüzey Yapı-Derin Yapı Kavramları Üzerine", *Turkish Studies*, 5/4 (Fall 2010), ss. 698-699; Ferhat Karabulut, *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi Dilbilimsel Bir İnceleme*, Ankara: Grafik Yayınları, 2011, ss. 94-96.

"Karayıp" ile "gazab" kelimelerinin, birbiri yerine kullanımı da müsten-sihlerin olayı yorumlamalarını göstermesi bakımından ilginçtir. D, "karamak" (hor görmek, karalamak, zemmetmek) fiilini kullanırken -ki bu metnin yukarıdan beri gelen anlamına uygundur-; V, "gazab" kelimesiyle Dirse'nin Bayındır Han ve Tanrı'nın gazabına uğradığı yorumunu devreye sokar.

a.c. Eylemler Dizisi

Dirse Han, evine gelir, başına gelenlerle ilgili olarak karısıyla konuşmaya başlar ve onun teklifiyle büyük bir toy verir:

Gelübeni karşıladılar kara otaga kondurdular, kara keçe altuma döşediler, kara koyun yahnisından önüme getürdiler. Oglı kızı olmayanı Tanrı Teala kargayupdur biz dahi kargaruz bellü bilgil, dediler. *Senden midür benden midür*, Tanrı teala bize bir batman ogul vermez *nedendir*, dedi. Soyladı, soylama eydür:

"Han Kızı, yerümden durayın mı?
Yakanıla bogazundan tutubanı
Kaba ökçem altına salayın mı?
Kara Polat üz kılıcum elüme alayın mı?
Öz gevdenden başunı keseyin mi?
Can tatlusın sana bildüreyin mi?
Alca kanun yer yüzine dökeyin mi?
Han Kızı sebebini nedür degil mana,
Katı gazab ederem şimdi sana"
Dedi. Dirse Hanun hatunı soylamış, görelüm ne soylamış, eydür:

"Hay Dirse Han, bana gazab etme
İncitüp acı sözler söyleme
Yeründen örü durgıl,
Ala çadırın yer yüzine dikdürgil,
Atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç öldürgil,
İc Oguzun, Daş Oguzun beglerin üstüne yığnak etgil.
Aç görsen doyurgıl,
Yalıncak görsen donatgil,

Ben varıcak gelübeni beni karşıladular. El-tübeni kara otaga kondurdular. Kara koyun yahnisından önüme getürdiler. Oglı kızı olmayanı Tanrı teala **karayıp**dur biz de **kararuz**, bellü bilsün, dediler. Eyle olsa *benden midür senden midür*, Tanrı bize bir yetmen ogul vermez *nedür*? Dedi. **Gazabıla hatunına söyler:**

"Han Kızı, yerümden durayın mı?
Yakanıla bogazundan tutubanı
Kaba ökçem altına salayın mı?
Kara Polat üz kılıcum elüme alayın mı?
Öz gevdenden başunı keseyin mi?
Can tatlusın sana bildüreyin mi?
Alca kanun yer yüzine dökeyin mi?
Han Kızı degil mana,
Katı gazab ederem şimdi sana"
Dedi. Böyle deyicek Dirse Hanun hatunına **kahır geldi**. Kara Kuyıma gözleri **kan** yaş doldı. Eydür: "Hanum, ne bendendir ne senden, üstümüzde kayım duran Allahdandır" deyüp Dirse Hanun hatunı burada soylamış, görelüm hanum ne söylemiş: "Kalkubanı, a Dirse Han, yeründen örü durgıl, Ala çadır yeryüzine dikdürgil, Atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurgıl,
İc Oguz Daş Oguz beglerin üstüne yagnak etgil.
Aç görsen doyurgıl,
Yalıncak görsen donatgil,

Borçluyu borcından <i>kurtarıl</i>, Depe gibi at <i>yığ</i>, Göl gibi kırmızı sağdur. Ulu toy eyle, hacet dile, Ola kim bir ağzı dualının alkışıyla Tanrı bize Bir <i>müsülman</i> ayal vere” Dedi. Dirse Han dişi ehlinün söziyle ulu toy eyledi. Hacet diledi. Atıdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kıldurdu. İc Oguz, Daş Oguz beglerin üstüne yıgnak etdi. Aç görse doyurdu, yalın görse donatdı, borç- luyu borcından kurtardı. Depe gibi et yığ- dı, göl gibi kırmızı sağdurdu (8 b-9b/5-2)	Borçluyu borcından <i>kurtar</i>, Depe gibi et <i>yıgıl</i>, göl gibi kırmızı sağdur. Ulu toy eyle, hacet dile, dua etdür, Ola kim bir ağzı dualının alkışıyla bize Tanrı bir yetmen ayal vere” Dedi. Dirse Han dişi ehlinün söziyle ulu toy etdi. (61 a-b/8-7)

Bu alıntıda değişimler o kadar iç içedir ki bütün hâlinde verme gereği duydum. İki nüsha arasındaki kelime farkları bir yana bırakılırsa, ilk şiirden sonra Han Kızı'nın sadece V'de olan cümlesi önemlidir. V, Han Kızı'nın üzüntüsünü “*kara kuyma gözleri yaşla doldu*” ifadesiyle verip bunun Allah'tan olduğunu söylemiştir. Böylece V'de, kadın kahramanın Allah karşısındaki tevekküllü duruşu, söylem bazında dile getirilmiştir. Burada Han Kızı, kocası karşısında pasif bir üzüntü göstermektedir. Gözlerinin yaşla doluşu bunu göstermektedir. Hemen sonraki ikinci şiirin D'deki ilk mısrası “*Hay Dirse Han, bana gazab etme incitüp acı sözler söyleme*”dir. Burada kocası karşısında daha aktif bir pozisyon sergileyen bir kadın görülmektedir.

Alıntının son bölümünde D'de olan kısım, sözlü anlatımın “tekrar etme” ilkesine çok uygun düşmektedir. Böylece sözlü kültürün nakil ortamı içinde dinleyiciye felaketler karşısında yapması gerekenler, hem Han Kızı'nın teklifleri esnasında hem de Dirse'nin bu teklifleri yerine getirmesi sırasında hatırlatılmıştır. Bu gibi işlemlerin anlatının hafızalarda yer etmesini sağlamak için yapıldığını bir kere daha hatırlatayım. V müstensihisi bu kısmı atlamıştır.

Bir ağzı dualının sayesinde çocuk doğar. Dâyelere verilerek büyütülür.

At ayagı külük, ozan dili çevük olur. Eyegülü ulalur, kaburgalı böyür. (9b/6-7)	At ayagı külük, ozan dili çevük olur. (61b/8-9)

Yukarıdaki ifadeden sonra çocuğun on beş yaşına girdiği söylenir. D'deki formel ifade iki cümleden oluşmaktadır. Birincisi ozanın geçişleri sağlamak için kullandığı bir ifadedir.¹⁷ İkincisi ise, çocukların hızla büyüdüğünü anlatır.

Oğlan on beş yaşındayken babası Dirse Han'la birlikte Bayındır Han'ın ordusuna gelir. Bayındır Han'ın çok kuvvetli bir boğası vardır, bunu meydana salarlar. Bu sırada Dirse Han'ın oğlu, üç çocukla birlikte aşık oynamaktadır. Boğadan kaçmaları söylenince üç çocuk kaçır; fakat oğlan kaçmaz. Boğa, oğlanın üstüne saldırır:

Oglañ yumruğıyla boganañ alnına kıya tutup çaldı. Boga götün götün getdi. Boga og-lana sürdi gerü geldi. Oglañ yene boganañ alnına yumruğıyla katı urdı. Oglañ bu kat-la boganañ alnına yumruğını dayadı. Sürdi meydanun başına çıkardı. Bogayla oglañ bir hamle çekışdiler. İki dalusının üstüne boganañ durdı. Ne oglañ yener ne boga oglañı yener. Oglañ fikr eyledi eydür: Bir dama direk urur-lar, ol dama dayak olur. Ben bunun alnına neye dayak olurın dururın? dedi. Oglañ bo-ganañ alnından yumruğın gederdi, yolından savıldı. Boga ayak üstüne duramadı düşdi, depesünün üstüne yıkıldı (10 a/7-10 b/6)

Oglañ yumruğıyla boganañ alnına eyle urdı kim boga götünün üstüne oturdu. Gerü kal-kup oglañı sürdi. Oglañ bu katla boganañ alnına elin dayadı. Bogayla oglañ meydan-da bir mikdar çekışdiler. Han Bayındır [ile beg]ler temaşaya bakişdılar. Boganañ iki dal-lısı üzerine köpük durdı. Ne oglañ bogayı yendi ne boga oglañı yendi. Ahir oglañ fikr eyledi. Eydür: "Bir dama direk ururlar, ol dama dayak oldurur. Şöyle ki dayagı gederseleler dam yıkılır. Ben bunun alnına neye dayak olup dururun? deyüp oglañ boganañ alnından elin gederdi. Yolından savıldı. Boga depesü-nün üstüne yıkıldı (62 a/4-10)

Anlatım ve kelime farkları bir yana bırakılırsa; V'deki en önemli ayrıntı, Bayındır Han ve beylerin bu çekişmeyi seyretmeleridir. V, bu çekişme sırasında diğerlerinin ne yaptığını okuyucunun merak edeceğini düşünerek böyle bir cümle eklemiştir. Ayrıca bu ifade, Oğuz toplumunda artık kendini gösterme yaşı gelmiş olan bir gence müdahale edilmediği bilgisini de içermektedir. İle-ride görüleceği üzere, Bamsı da on beş yaşında kervanı kurtarmıştır. Bu da çocukluktan yiğitliğe geçişteki yaş eşliğinin on beş olduğuna işaret eden bir başka veridir.

Boğayı öldüren yiğidi kutlayan beyler, Dede Korkut'u çağırırlar:

¹⁷ Bu formel için bkz. Ali Berat Alptekin, "Dede Korkut Hikâyelerinde Kalıp İfadeler", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Sakaoglu, Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, ss. 120-121.

"Dedem Korkut gelsün, bu oğlana ad kosun bilesince alup babasına varsun, babasından oğlana beglik istesün, taht [u] el ver-sün" dediler. Çağırdılar, Dedem Korkut gelür oldu, oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut oğlanın babasına soylamış, görelüm hanum ne soylamış (10 b/7-13)	"Çağırın Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad kosun" dediler. Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökme ad komazlardı. Eyle olsa Dede Korkut oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut soylamış ne soylamış, eydür (62 a/11-13)

Burada, destan metninde çok önemli bir kırılma görülüyor. Bu kırılma, anlatının devamı için oldukça farklı yorumlar yapmayı olanaklı kılacaktır. D'de beyler, Dede Korkut'a seslenirken çocuk için babasından beylik ve taht istemesini söylerlerken; V'de beylere böyle bir istek yaptırılmıyor. Bunun yerine buraya çok anlamlı bir şekilde bir arasöz monte edilmiştir: "*Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökme adın komazlardı.*" Görüldüğü gibi V, beyler açısından olayı sadece bir isim koyma meselesi olarak takdim etmektedir. Bu nedenle, artık bu âdeti bilmeyenlerin olduğunu düşünerek bir ara sözle durumu okuyuculara açıklamaktadır. Ancak bu ifadelerin hemen arkasından gelen Dede Korkut'un söylediği şiirdeki ifadeler, anlatının farklı yorumlanabilmesine kapı açacaktır:

Hey Dirse Han, oğlana beglik vergil, taht vergil erdemlidür Boynı uzun bedevi at vergil, binit olsun, hünerlidür Agayıldan tümen koyun vergil bu oğlana, şişlik olsun, erdemlidür Kaytabandan kızıl deve vergil bu oğlana, yüklet olsun, hünerlidür Altun başlı ban ev vergil bu oğlana, gölge olsun, erdemlidür Çign[i] kuşlu cübbe don vergil bu oğlana, ge-yür olsun hünerlidür (10 b/12-11a/5)	Dirse Han, boynı uzun bedevi atı vergil bu oğlana, binit olsun hünerlidür Agayıldan tümen koyun vergil bu oğlana, şişlik olsun, erdemlidür Kaytabanda kızıl deve vergil bu oğlana, yüklet olsun, hünerlidür Altun başlı ban ev vergil bu oğlana, gölge olsun, erdemlidür Çigni kuşlu cübbe don ver bu oğlana, geyer olsun, hünerlidür Beglik vergil bu oğlana, taht vergil erdemlidür (62 b/1-5)

A açıkça görüldüğü gibi D'ye göre Dede Korkut, beylerin isteğini yerine getirerek, oğlana beylik-taht istemiştir. Ancak V'de bu fikir, Dede Korkut'a mal edilmiştir. Elbette ilk bakışta bu durum, basit bir istinsah hatası olarak görülebilir. Fakat ileride açıklayacağım üzere bu, bir kurgu farklılığıdır. Bu tutumu destekleyen diğer bir veri de Dede Korkut'un çocuğa isim koyması esasındaki ifadeleridir:

Senün oğlun adı Boğaç olsun (11 a/7)	Senün oğlun adı Boğaç Han olsun (62 b/5-6)

Dikkat edilirse V'de çocuğun ismi, Dede Korkut tarafından Boğaç Han olarak konulmuştur. Korkut'un tavrı, çocuğa beylik isteme fikrinin kendisine ait olduğu düşünülürse, dikkate değerdir.

Bütün bu tasarruflar, V'nin olayların gelişmesi sırasında hadiseyi kendi kurgu mantığı içinde anlatması için yaptığı ön hazırlıklardır.

Boğaç'a babası taht verir; fakat:

Oğlan tahta çıkdı, babasının kırk yigidin anmaz oldu (11 a/9-10)	Oğlan tahta çıkıcak babasının kırk yigidi anılmaz oldu (62 b/7)

Burada D'deki "anmaz" ve V'deki "anılmaz" ifadeleri arasında anlamsal bakımdan çok büyük bir farklılık söz konusudur. D, açıkça, Boğaç'ın babasının yiğitlerini anmadığını söylerken; V, Boğaç, "han" (babasının yardımcısı, sağ kolu) olduktan sonra, kırk yiğidin adının "anılmaz" yani eski merkezî rollerine sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Anmayan kimdir? Tabii ki Dirse Han:

Ol kırk yigit hased eylediler, birbirine söylediler: "Gelün oğlanı babasına kovlayalım. Ola kim öldüre, <i>gene bizüm izzetimiz hürmetimiz anun babası yanında hoş ola artuk ola</i> " dediler (11 a/10-13)	Ol kırk yigit hased edüp eyitdiler: "Bu oğlan zuhur edeli Dirse Hanun nazarı bize ek-sük oldı, gelün bu oğlanı babasına yavuzlayalım ola kim babası bu oğlanı öldüre, <i>gene bizim hürmetimiz izzetimiz artuk ola</i> " dediler (62 b/7-10)

İki nüsha da burada anlam bakımından ortak gibi görünüyor. Halbuki deren yapıya baktığımızda hiç de öyle değildir. D'nin yukarıdan beri söylediklerini takip edersek, üstteki ifadeleri şöyle yorumlamak mümkündür:

Boğaç, beylerin isteği ve Dede Korkut'un teklifiyle beylik ve taht sahibi olmuş; fakat daha sonra babasının kırk yiğidinin adını anmaz olmuştur. Nasıl? Babasının yardımcısı olduğu andan itibaren, bu beyleri işlerin başından yavaş yavaş uzaklaştırmış, kendi "kırk yiğidini" önemli mevkilere getirmiştir. Tek oğlunu çok seven Dirse ise, bunu hoş görmüştür. Bu durumda Dirse'nin kırk yiğidinin yukarıdaki söylemleri hiç de sadece Dirse ile ilgili değildir. Boğaç'ın da olanlarda sorumluluğu vardır.

Olayı V'ye göre yorumlarsak; beyler, Boğaç'a sadece ad verilmesini istemişken, Dede Korkut onun için beylik ve taht da istemiştir. Bu tahtı aldıktan sonra Boğaç, yavaş yavaş babasının işlerine ortak olmuş, babasının ve obanın

güvenini kazanmıştır. Dirse, “beylik ve taht sahibi” tek oğlunu sağ kolu yapmış ve her işini ona danışmaya başlamıştır. Yani kırk yiğidin adı “anılmaz” olmuştur. Bunun asıl sorumlusu da Dirse Han’dır.

Bu yorumlardan ilki, Boğaç’ın sonradan olanlar için o kadar da suçsuz olmadığını iddia ederken; ikincisi onu sorumlu tutmamakta, asıl hatayı Dirse Han’a yüklemektedir.

Kırk yiğit, iki gruba ayrılırlar. Önce ilk grup Dirse Han’a gelerek Boğaç’ı şikayet eder. Kırk yiğit, Boğaç’ın kendi kırk yiğidiyle birlikte Oğuzlara zarar verdiğini, zulmettiğini söylerler. Bu noktadan itibaren, D ve V nüshaları Dirse Han’ın yiğitlerini “*namerd*” olarak anmaya başlar. Metnin söylemi bir anda değişir; çünkü Oğuz töresinde yiğit “iftira etmez, yalan söylemez, aileyi yıkmaz.” Bunu yapan olsa olsa “*namerd*” olur. Burada metinler birbirine oldukça benzerdir. Sadece bir-iki yerde V müstensihisi, metnin daha rahat anlaşılmasını sağlamak için bazı müdahalelerde bulunmuştur:

Neler oldı (11 b/2)	Neler oldı neler (62 b/11)
Güzel kopdıysa (11 b/5)	Bir güzel gördüyise (62 b/12)
Ag bürçekli karınun südin tartdı (11 b/6)	Ag bürçekli karınun saçın yoldı (62 b/13)

Son satırdaki “*südin tartdı*”¹⁸ (sütünü çekti, emdi) ifadesi, V müstensihisi-ne çok anlamlı gelmemiş olacak ki “*saçın yoldı*” olarak değiştirmiştir. “*Südin tarttı*” ifadesi bir deyim olabilir: O derece yağmaladı ki süttten kesilmiş ihtiyar kadınların bile “sütünü çekti, emdi”.

Ayrıca, kırk namert, Dirse’ye şöyle seslenirler:

Hanlar hanı Bayındır[a] haber vara: “Dirse Hanun oğlu böyle bidat işlemiş” deyeler. “Gezdüğünden öldüğün yeg ola. Bayındır Han seni çağıra, sana katı gazab eyleye. Böyle ogul senün nene gerek? Böyle ogul olmakdan olmamak yegdür, öldürsene” dediler (11 b/8-12)	Hanlar hanı han Bayındır Hana haber vara: “Dirse Hanun oğlu şu asıl yaramaz bid’at işler işlemiş” deyeler. Diri gezdüğünden senün begler içinde öldüğün yeg ola” dediler (63 a/1-3)

¹⁸ Tartmak: Çekmek (Gökay, *age*, s. 290; Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı İndeks-Gramer*, II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991, s. 285; Denizler, *agt*, s. 101); emmek (Kaçalın, *Oğuzların Diliyle Dede Korkut*, s. 14.); metnin, süt ile tart fiilinin bir arada kullanılamayacağı gerekçesiyle, V’ye dayanan bir düzeltmesi için ise bkz. Özcelik, *age*, s. 84.

Açıktır görüldüğü gibi D'de, kırk namert Dirse Han'ı kandırmak için daha çok çabalamaktadır. Özellikle "*Bayındır Han seni çağır, sana katı gazab eyleye*" cümlesi, Dirse'yi iktidarın merkezi olan Bayındır Han ile karşı karşıya getirmektedir. V nüshası, konuyu bu derece açıktır işlemez.

Bunun üzerine Dirse Han, oğlunu getirmelerini; onu öldüreceğini söyler:

Dirse Han: "Varun getirün, öldüreyim" dedi (11 b/12)	Böyle deyicek Dirse Han eydür: "Varun getirün, ol oğlanı öldüreyim. Böyle oğlu bana gerekmez" dedi. Ol namerler eydür: "Biz senün oğlunu nece getürelüm senin oğlın bizim sözümüz almaz. Bizüm sözümüzle bunda gelmez" dediler (63 a/3-4)

V'deki eklenti cümleler, metnin başından beri Boğaç'ın "*han*" olduğu bilgisiyle uyum içindedir. Babasının varisi olan ve "*han*" olarak anılan Boğaç'ın, kırk yiğidi dinlemeyeceği, okuyucu açısından anlaşılabilir bir tutumdur.

Bu ilk iftiranın ardından, her iki metin de yeni bir iftira kurgusu geliştirir. Bu da Boğaç'ın annesini de yanına alarak dağa çıktığı, avlandığı ve burada annesine sarkıntılıktır bulunduğudur. Boğaç'ın eylemini, metinlerimiz:

Anasına kasd eyledi (12 a/5)	Anasına kasd eyledi, el uzatdı (63 a/8-9)

Şekillerinde vermektedir. V'deki ekleme, okuyucuya fiilin anlamını netleştirmek için yapılmış, böylece hem eylemin hem de iftiranın şeniliği belirginleştirilmiştir. Metin burada, iftiranın "ensest"e kadar uzandığını açıktır söylemiyor. Ancak derin yapıdaki ima, buna işaret etmektedir. Böylece Boğaç, iki affedilmez fiille suçlanıyor. İlk Oğuz'a saldırarak "kamuya tecavüz", ikincisi de annesine saldırarak "mahreme tecavüz"dür.

Bu haberin ardından iftiracılar, bir öncekinin benzeri cümlelerle Dirse'yi kandırmaya çalışırlar. Aldıkları cevap da yukarıdakine yakındır:

Bayındır Hanun katında sana gazab ola (12 a/9)	Bayındır Hanun yanında sana katı azab ola (63 a/11)
Dirse Han eydür: "Varun getirün öldüreyim. Böyle ogul mana gerekmez " dedi. Dirse Hanun nökerleri eydür: "Biz senin oğlunu nece getürelüm? Senin oğlın bizim sözümüz almaz . Bizim sözümüz ile gelmez (12 a/10-13)	Dirse Han eydür: "Getürün öldüreyim" dedi. Nökerler eydür: "Biz senün oğlunu nece getürelüm? Senin oğlun bizim sözümüz ile gelmez" (63 a/12-13)

Burada D'de gördüğümüz “*Böyle oğlu mana gerekmez*” ve “*Bizim sözümüz almaz*” cümleleri, yukarıda V'de vardı. Bu da gösteriyor ki sözlü kaynaktan derlenen ilk yazmayı istinsah eden D ve V müstensihleri, kendi metinlerini kurgularken devamlı ekleme-çıkarma yoluna gitmişlerdir.

Dirse Han'a oğlunu öldürmesi için akıl verirken, kırk namertin ifadeleri arasındaki ufak bir fark, V'nin ayrıntıcı tavrına küçük bir örnektir:

Oğlunu ohlayup öldüre görgil (12 b/2-3)	Oğlunu gafil ile oklayup öldüre görgil (63 b/1-2)

Bu noktada iki nüshada da bir manzume devreye girmektedir:

Salkum [salkum] tan yelleri esdüğinde Sakallu bozaç torgay sayradukda Bedevi atlar issin görüp okradukda Sakalı uzun Tat eri banladukda Akı karalı seçilen çağda Kalın Oğuzun gelini kızı bezenen çağda Gögsi güzel kaba dağlara gün degende Beg yigitler cılasunlar birbirine kuyulan çagda (12 b/4-9)	Salkum [salkum] tan yelleri esdüğinde Sakalı uzun Tat kocası banladukda Akıla kara seçilen çağda Kalın Oğuzun kızı gelini bezenen çağda (63 b/3-5)

Bu şiir, destanın başlangıç durumunda; sadece D'de gördüğümüz manzumedir. Burada da başlangıç durumundaki gibi, Dirse Han için ağıt işlevini görmektedir. İlginç olan husus, ilk geçtiği yerde manzume Dirse Han'ın ağzından verilirken; bu sefer “soylama” başlığıyla, anlatıcı tarafından söylendiği belirtilmiştir. “Zor güç” bir çocuk bulan Dirse, tek evladını öldürmek üzeredir ve anlatıcı, bu nedenle aynı manzum yapıyı tekrar devreye sokmuştur. Bu leitmotifin bu defa V'de de, eksik de olsa, kaydedilmesi; dip nüshada bu manzumenin her iki yerde de olduğunu düşünmek için güçlü bir delildir.

Dirse Han, oğlunu öldürmek için ava çağırır. Namertler, av esnasında son bir hile daha yaparlar. Bu oyun, hem Boğaç'ı babasının ok menziline sokacak hem de Dirse'nin oğluna karşı son merhamet duygusunu da ortadan kaldıracaktır:

Oglundur ne bilsün. Geyigi kovaradı getür[ür] idi, babasının öninde sinirleridi. Babam at se-girdişüme baksun, kıvansun, oh atışuma baksun güvensin, kılıç çalışuma baksun sevsün. (13 a/3-6)	Oglundur bunların sözünü gerçek sandı. Geyigi kovarak babası önüne getürürdi. Öninde sinirledi. Babam görsin, sevsin, derdi (63 b/8-9)

Ol kırk namerdler: "Dirse Han, görür misün oğlanı? Yazıda yabanda geyigi kovar, senün önine getirür. *Geyige atariken okıla seni urur öldürür* (13 a/6-9)

Ol namerdin birkaçı Dirse Hana eydür: "Görür misin oğlan yazıda yabanda geyiği kovar, senün önine getirür. *Gafil olma geyige atar gibi olur dahı seni urur öldürür* (63 b/9-10)

D'nin sözlü anlatımın özelliklerini (aliterasyonlar, redifler) koruyan üslubu yanında; V, bazı kelime ekleriyle (*bunların sözünü gerçek sandı, gafil olma*) konuyu okuyucu için belirginleştirme eğilimindedir.

Bu sözlere inanan Dirse Han, oğlunu okla vurur:

Oğlanı iki talusunun arasında urup yıkdı. Oh dokundı, alca kanı şorladı, koyını doldı bedevi atının boynın kucakladı, yere düşdi. Dirse Han istedi kim oğlancığının üstine gürleyüp düşeydi (13 a-b/13-3)

Oğlunun iki talusunun ortasında urup yıkdı. Dirse Han diledikim oğlancığının üstine gürleyüp düşeydi. (63b-64a/12-1)

D, oğlancığın hâlini tasvir ederek; Dirse Han'ın hemen sonraki cümlede anlatılan duygularına sebep olan sahneyi, okuyucuların gözleri önüne seriyor. Böylece dramatik gerilimi yükseltiyor. Hemen ardından gelen sahnede, geriye dönüş iki nüshada farklı kurgulanmıştır:

Ol kırk namerdkomadı. Atının cılavısın dönderdi, ordusına gelür oldu (13 b/4-5)

Ol kırk namerdkomadı, atını cılavulayup: "Varma" dediler. Dirse Han atının başını dönderüp ordusuna gelür oldu (64 a/1-2)

D ve V, kırk namertin Dirse'ye engel olduğunda birleşirlerken; D, Dirse'nin kendi atının dizginini çekip geri döndüğünü; V ise, kırk namertin dizginini çevirdiğini ifade etmektedir. V nüshası, bu noktada dramatik etki bakımından daha başarılıdır.

Öte yandan oğlunun babasıyla ilk kez ava gittiğini duyan Boğaç Han'ın annesi Han Kızı, Oğuz beylerine ziyafet vermek için hazırlık yapar. Fakat kocasının yanında oğlunu bulamaz. Burada Türk sözlü anlatım geleneğinin kalıplaşmış özelliklerinden olan, karşılıklı konuşmaların manzum olması görülmektedir. Bu da *Dede Korkut Destanları*'nın sözlü gelenekle bağını açıkça göstermektedir.¹⁹ Han Kızı, şiirde oğlunu sormakta; gözünün seğirdiğini, süt damarının sızladığını ve teninin şişip indiğini söylemektedir. Bunlar, kötü ha-

¹⁹ Bu duruma dikkat çeken bir çalışma için bkz. Metin Ekici, "Dede Korkut Kitabı ve Sözlü Gelenek", *Bilge*, 15 (Kış 1998), s. 19.

berin ön belirtileridir. Han Kızı'nın sorularına Dirse Han cevap vermez. Kırk namert, Dirse Han'ın sarhoş olmasından dolayı cevap veremediğini; Boğaç'ın avdan henüz dönmediği yalanını söylerler. Ancak Han Kızı şüphelenmiştir ve kırk ince belli kızı yanına alarak Kazılık Dağı'na gider. Aramaları sırasında bir kara kuzgunun bir yere inip çıktığını²⁰ görünce onu takip ederler.

Bu sırada anlatı, Boğaç'ın durumuna döner. Oğlanın iki köpeği, yaranın üstüne konmaya çalışan kargaları kovarlar. Bu esnada:

Oglan anda yıkıldukda boz atlu Hızır oğlana hazır oldu (43/11-12)	Oglan anda yıkıldukda boz atlu yeşil donlu Hızır İlyas oğlana bi-izni'llah yetişdiler (37/1-2)

V nüshası, Boğaç'a yardım edenlerin Hızır ve İlyas olduğunu yazarken; D, sadece Hızır'ı anmaktadır. Ayrıca V'deki "bi-iznillah" (Allah'ın izniyle) ibaresi, Hızır-İlyas'ın Allah'ın izni olmadan kimseye yardım edemeyeceklerini hatırlatmaktadır. Ancak anlaşılan V müstensihisi, kendi eklemesi olan İlyas'ı daha sonra unutmış olacak ki alt satırlarda Boğaç'ın yarasını sıvazlayanı tek olarak göstermiştir:

Üç katla yarasın eliyle sıgadı (43/12)	Üç katla yarasını sıgadı (37/2)
"Sana bu yaradan, korhıma oğlan ölüm yokdur. Dag çiçeği anan südiyle senün yarana melhemdür" dedi, gâyib oldı (43/12-1)	"Korkma, bu yaradan, oğlan, sana ölüm yokdur" dedi. "Dag çiçeği, anan südi senün yarana melhemdür" dedi, gâyib oldı (37/2-3)

Han Kızı, oğlu Boğaç'ın yanına gelip onun hâlini görünce; ona manzum şekilde seslenerek, dağı ve burada yaşayan hayvanları suçlar. Boğaç'ın ona verdiği manzum cevap, D ile V arasında sözlü anlatım yönünden bazı farklılıklar taşır:

Akarlıda [sularına] <i>kargamagıl</i> Kazılık Dagi- nın suyunın günahı yokdur Biterlide otlarına <i>kargamagıl</i> Kazılık Daginın suçu yokdur Kaçar[lıda] geyiklerine <i>kargamagıl</i> Kazılık Daginın günahı yokdur Arslanıla kaplanına <i>kargamagıl</i> Kazılık Daginın suçu yokdur (44/5-8)	Akarlıda Kazılık Daginın günahı yokdur ana <i>kargamagıl</i> Biterlide otlarının günahı yokdur Kazılık Daginın otlarına <i>kargamagıl</i> Kazılık Daginın geyiklerinin günahı yokdur geyiklerine <i>kargamagıl</i> (38-39/13-2)

²⁰ Karganın kurtarıcı rolünün kökleri ve bu destandaki rolü için bkz. Mustafa Özbaş, "Kurtarıcı Kargadan Burnu Pislikten Çıkmayan Kargaya: Türk Halk Anlatılarında Karganın Dönüşümü", *Millî Folklor*, 11/88 (Kış 2010), ss. 58-62.

D'de nakaratlar yoluyla şiirin etkileyciliği artırılmış; V'de ise şiirli yapı, düz yazıya bir adım daha yaklaştırılmıştır.

Boğaç, suçlunun babası olduğunu söyledikten sonra, bu yaradan ölmeyeceğini müjdelere:

Oglan yine eydür: “Ana ağlamagıl mana bu yaradan ölüm yokdur, korhmagıl. Boz atlu Hızır mana geldi, üç kerre yaradı sıgadı. ‘Bu yaradan sana ölüm yokdur. Dag çiçeği anan südi sana merhemdir’ dedi.” Böyle degeç kırk ince kız yayıldılar, dag çiçeği devşirdiler. <i>Oglanın anası dahi emcüğün bir sıkıdı südi gelmedi. İki sıkıdı südi gelmedi. Üçüncüye gendüye darb eyledi, kanı doldı sıkıdı, südile kan karışık geldi.</i> Dag çiçeğiyle südi oğlanın yarasına urdılar. Oglanı ata bindürdiler, alubanı ordusına getdiler. Oglanı hekimlere ısmarlayup Dirse Handan sakladılar (45/10-6)	Oglan eydür: “Korkma canum ana, bu yaradan bana ölüm yokdur. Boz atlu Hızır İlyas bana geldi. Üç katta yaradı sıgadı ‘Sana bu yaradan ölüm yokdur’ dedi. ‘Dag çiçeği, anan südi senün yarana melhemdür’ dedi. Böyle deyecek kırk ince kız yayılup dag çiçeği devşürdiler. <i>Oglanın anası dahi memesini bir sıkıdı, südi gelmedi. Bir dahi sıkıdı süd gelmedi. Üçüncüde kendüye güç edip katı sıkıdı, süd ile kan karışık çıktı.</i> Dag çiçeği ile südi karışdurup oğlanın yarasına urdılar, bağladılar. Ata bindirdiler, alubanı orduya getirdiler. Oglanı Dirse Handan sakladılar (39/2-8)

Yukarıda Han Kızı'nın göğsünü üç kere sıktıktan sonra sütünün gelmesi, halk anlatılarında görülen ve Axel Olrik'in “yineleme ilkesi” adını verdiği kurala uygundur. Buna göre, bir anlatıda üç olay veya kişi varsa sonuç mutlaka üçüncü olayda alınır ya da üçüncü kişi asıl kahramandır.²¹ Burada bizi ilgilendiren nokta, iki nüshanın da bu ilkeye uygun bir kurgu gerçekleştirmiş olmalarıdır.

Boğaç, kısa sürede ava gidecek kadar iyileşir. Bunu duyan kırk namert, yeni bir plan yaparlar:

Ol kırk namerdler bunu duydılar, “Ne eyleyelim?” deyü danışdılar. “Dirse Han eger oğlancuğun görürise arturmaz, bizi hep kırar” dediler. “Gelün Dirse Hanı dutalum, ag ellerin ardına bağlayalum kıl sicim ag boynına takalum, alubanı kafir ellerine yönelelüm” deyü Dirse Hanı dutular, ag ellerin ardına bağladılar, kıl sicim boynuna takular. (45/10-2)	Ol kırk namerdler bunu duydılar, bir araya gelüp danışık etdiler, eyitdiler: “Dirse Han oğlancuğunu öldi bildürdi. Şimdiki kazıyye böyle oldı, bizi hep kırar” dediler. “Gelün Dirse Hanı dutalum, ag ellerin ardına bağlayalum, kıl sicim boynına dakalum, alubanı kafir ellerine gedelüm” deyüp Dirse Hanı mest bulup dutup bağladılar, kıl urganı boynına daktılar (39/10-13)

²¹ Axel Olrik, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”, çev. Aziz Erkan, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, 1, haz. M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006, s. 103.

V, Dirse Han'ın oğlunu okladığı sahneden beri sürdürdüğü ve babanın pişmanlığını vurgulayan anlatımını yeni bir öğeyle devam ettirir. Dikkat edilirse V nüshasında kırk namert, Dirse Han'ı mest (sarhoş) bulurlar. Bu sarhoşluk, ileride iyice netleşeceği üzere, tesadüfi değildir. Dirse, oğul katili olmanın acısıyla devamlı içmektedir. Görüldüğü gibi V, anlatının dramatik yönünü istikrarlı bir biçimde devam ettiren öğelerle bezelidir. Bu tavır, Dirse ile Boğaç'ın karşılaştığı sahnede Dirse'nin tanıyamadığı Boğaç'a söyleyeceği şiirin anlamını okuyucunun daha derinden kavramasını sağlayan bir anlatım tekniğidir.

Akabinde anlatı, Dirse'nin hâline daha fazla acımamız için yeni bir malzeme sunar:

Ağ etinden kan çıkınca dögdiler. Dirse Han yayan, bunlar atlu yöridiler. Alubanı kalın kafir illerine yöneldiler. Dirse Han tutsak oldu geder (17a/2-4)	Bunlar atıla, Dirse Han yayak önlerine bıraktılar, döge döge kafir illerine alup gitdiler (65b-66a/13-1)

Burada D ile V birleşmişler, Dirse Han'ın düştüğü zor durumu okuyucuya nakletmektedirler. Bu noktada D, V'ye göre, dramatik etki bakımından biraz hafif kalmıştır. Çünkü bu etkiyi oluşturacak öğeleri metin boyunca düzenli kullanmamıştır.

a.d. Dengeleyici/Düzenleyici Öğ: Han Kızı'nın Müdahalesi

Dirse Han'ın, kırk namert tarafından kafir eline götürüldüğünü haber alan Han Kızı, Boğaç'tan babasını kurtarmasını ister. Boğaç "anasının sözünü sımaz", kırk yiğidini de alıp babasını kurtarmaya gider:

Yok	Ol namerdlerün ardından yetdi. Anlar görünür yere varıcak kırk yigidin pusuya kodı (66a/10-11)

V, kurguya Boğaç'ın yiğitlerini pusuya soktuğunu eklemiştir. Böylece kırk namerti beklemedikleri anda gafil avlamayı planlamıştır. D'de bu cümle yoktur. Halbuki ileride her iki nüshada da Boğaç'ın yiğitlerine işaret etmesi söz konusu edilecektir. Bu durumda V'nin, kurgu bakımından daha dikkatli olduğunu söyleyebilirim.

Kırk namert, bir yiğidin kendilerine yaklaştığını görürler. Metinde açıkça ifade edilmese de bu kişinin Dirse'yi kurtarmaya geldiğini anlarlar:

Ol kırk namerdbunu gördiler, eyitdiler: “Gelün varalım şol yigidi tutup getürelüm, ikisini bir yere kafire yetürelüm” dediler (17b/8-10)	Ol kırk namerdBogaç Hanı gördiler, bil-mediler. “Gelün varalum, şol yigidi dahi dutalum getürelüm, ikisini bir yerden öldürelüm” dediler (66a/12-13)

Görüldüğü gibi, kırk namert, kafirlere yaranmak için, başka bir yiğidi dahi esir edebilecek derekededirler. Bu durum karşısında Dirse Han, kırk namerte müdahale eder. Kendisi için bir yiğidin öldürülmesini istemez; çünkü:

Menüm için geldünise Oglancugum öldürmişem, Yigid sana yazuğı yok, Döngil gerü (18b/4-5)	Benümiçün geldünise güzel yigid, Oglancugum öldürmişem, Yigid bana yazuk degil, Döngil gerü (66b/11-12)

Burada Dirse'nin büyük pişmanlığı çok veciz bir biçimde anlatılmaktadır. Burada özellikle üçüncü mısraya dikkat çekmek istiyorum. Gökyay, Tezcan-Boeschoten, Özçelik neşirlerinde; bu mısradaki D'de “sana”, V'de “bana” olarak geçen kelime V esas alınarak düzeltilmiştir. Halbuki mısranın anlamı göz önüne alındığında bu düzeltmeye ihtiyaç yoktur. Dirse, gelenin kendisini kurtarmak için gelmiş olabileceğinin farkındadır. Zaten yukarıdaki mısraları bu ihtimale karşı söylemiştir. Zora düşen birine yardım etmenin alplığın töresi olduğu bir toplumda, onu kurtarmayı kendine borç olarak kabul eden bir yiğide, kısaca “benim için değmez, bunun sana günahı, cezası, vebali yoktur” demektedir. Bu da metnin bağlamı düşünüldüğünde gayet makuldür. Nitekim Ergin neşrinde de bu mısra, kabul ettiğim gibidir. V müstensihi, Dirse'nin kendisine acımasını doğrudan vermeyi tercih ederken; D müstensihi, böyle bir adamı kurtarmanın bir borç olmadığını, törenin onu ayıplamayacağını belirtmek dolaylı yoldan ifade etmiştir.

Boğaç, babasına söylediği şiirle ondan vazgeçmeyeceğini belirtmiş; ardından yiğitlerine işaret vererek, kırk namertın üstüne atılmış ve babasını kurtarmıştır:

Kayıtdı gerü döndi. Dirse Han burada oglancuğı sag idügin yine bildi (19a/7-8)	Babayıla ogul birbirin kucuşup aglaşdılar, ahvallerin birbiriyle söyleşdiler. Andan obalarına kayıtdılar (67a/8-9)

Görüldüğü gibi, V, baba ile oğlun kavuşmasını oldukça dramatik bir biçimde verirken; D'de çok mesafeli bir anlatım vardır. Öte yandan D, Dirse'nin Boğaç'ı tanımamasını savaş sonrasında gerçekleşmiş bir durum gibi anlatıyor. V'de ise, Boğaç'ın şiirinde giden topluluğun içinde babasının da olduğunu bildirmesi sayesinde veya savaş esnasında oğlunu tanıyıp zaferi müteakiben oğluyla kucaklaşması söz konusu edilmiştir.

Dirse ile Boğaç eve dönerler:

Yok	Han Kızı karşı gelüp Dirse Han ile oğlını bir arada gördi Hak ta'alaya şükür kıldı, kurbanlar eyledi. Açlar doyurdu, sadakalar verdi. Oğlını bağrına basup gözlerin öpdi (67a/9-11)

D nüshası, Boğaç ile Dirse'yi eve gönderip hemen ardından bitiş durumuna geçmektedir. V'de ise bitiş durumundan önce devreye Han Kızı girmektedir. Bütün anlatıda bu derece önemli yeri olan Han Kızı'nın sahneden silinivermesi kurgu bakımından uygun değildir; nitekim V, münasip bir şekilde Han Kızı'nı da devreye sokmuştur.

a.e. Bitiş Durumu: Beylik Sahibi Olmak

Bayındır Han, Boğaç'a beylik ve taht verir. Dede Korkut çağırılır; o da şu *Oğuzname*'yi söyler:

Anlar dahı bu dünyaya geldi geçdi Kervan gibi kondı göçdi Anları dahı ecel aldı, yer gizledi Fani dünya kime kaldı Kara ölüm geldiğinde geçit versün Sağlığıla sağının devletün Hak artursın Ol öğdügüm yüce Tanrı dost olubanı meded ersün (19a-b/11-2)	Anlar dahı bu dünyaya geldi getdi Ecel aldı yer gizledi Fani dünya kime kaldı Gelimli gedimli dünya Son ucu ölümlü dünya Kara ölüm geldiğinde ağ imandan ayurmasın Sağlığın sağının devletün Hak artursın Öl öğdügüm yüce Tanrı dost olup meded ersün (67a-67b/12-2)

Bu şiirdeki farklılıklardan en fazla dikkat çeken, D'nin beşinci musrası ile V'nin altıncı dizesidir. Ölümün geçit vermesi, Şamanlıkla ilgili bir motifin şiirde saklı kalmış hâli gibidir.²² V'de ise İslami bir motif gelmiştir.

²² Eski Türklerde ölüm için bkz. Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancgil, İstanbul: İşaret Yayınları, 1994, ss. 207-236.
 Ücretsiz DİT Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

Son olarak Dede Korkut yom verir, burada Bayındır Han'a lyl dillekler sunulmaktadır. Şiirin son kısmındaki dua ve bitiş cümlesi farklılık içermektedir:

Kadir Tangrı seni namerde muhtac eylemesün Hanum hey (49/9-10)	Kadir seni namerde muhtac etmesün Ol öğdügüm yüce Tanrı dost olup meded ersün Hanum sana canum sana (67b/6-7)

D, bitiş de başlangıçtaki gibi “Hanum hey” kalıbıyla yapmıştır.²³ V’de ise, “Hanum sana canum sana” biçimi geçiyor. V’de bu hitap, sadece altıncı destanın sonunda geçmektedir. V, sözlü kaynaktan yazılı hâle dönüştürülen metni istinsah ederken bu yapıyı düzenli bir biçimde atmıştır. Bitiş durumunda iki destanda bu ifade geçmektedir. Durumu ileride genel olarak değerlendireceğim için burada üzerinde fazla durmuyorum.

b. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı²⁴

b.a. Başlangıç Durumu: Kazan'ın Toyu

Bu destan, Salur Kazan'ın tanıtıldığı bir epitet ile başlar. Kazan büyük bir toy verir. Bu toyda çadırlar dikilmiş, yerlere ipek halılar serilmiş, seksen yerde bakraçlar kurulmuş, altın ayaklı kadehler dizilmiştir. Kafir kızları yüce Oğuz beylerine kadeh sunmaktadır. Kazan sarhoş olur ve avlanmak ister:

Av avlayalum, kuş kuşlayalum (20a/12)	Avlayalum, kuşlayalum (84b/1)

İki nüsha arasındaki anlamlı farklar buradan itibaren belirmeye başlar. D nüshası sözlü anlatım formlarına daha uygun bir cümle kuruluşuna sahiptir. İki ifade arasındaki redifler²⁵ hemen dikkat çekmektedir. Beylerin verdiği cevap da bu giğişe uygundur:

²³ Mukayese ettiğim V’deki altı destanda da “Hanum hey” hitabı geçmiyor. Tekrara düşmemek için, bu durumu “Dede Korkut Kitabı’ndaki Kurgu Aşamalarının Değerlendirilmesi” kısmında ele aldım.

²⁴ Farklı bir okuma için bkz. Nuriye Gülmen, “Axel Olric’in Epik Yasaları Işığında ‘Salur Kazanın Evi Yağmalanmış Boyı Beyan Eder’ İsimli Hikayenin Okunması”, *Millî Folklor*, 20/79 (Güz 2008), ss. 14-20.

²⁵ Buradaki yapının bilindik tanuma uymaması, bazı araştırmacıların “sözde redif” isimlendirmesi yapmalarına yol açmıştır. Bkz. Doğan Kaya, “Âşık Şiirinde Kafiye ve Redif”, s. 8. (Basılmamış makale) <http://dogankaya.com/fotograf/asik-siirinde-kafiye-redif.pdf> (15.07.2013).

Kıyan Seldük oğlu Deli Dünder eydür: "Beli, Han Kazan, maslahatdur." Kara Göne oğlu Kara Budag eydür: "Agam Kazan, maslahatdur." Anlar eyle degeç (20a-b/13-2)	Yok

Dikkat edilirse, sözlü icranın önemli özelliklerinden olan ses ve kelime tekrarları yoluyla²⁶ bir ahenk yaratılmış, böylece dinleyicinin hafızasında metnin kalıcılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

Akabinde Aruz Koca, Kazan'a yurdunu korumak için kimi bırakacağını sorar:

İki dizinün üstine çökdi eydür: "Agam Kazan, sası dinlü Gürcistan agzında oturursın. Ordun üstine kimi korsın?" (20b/3-5)	Dizin çökdi, eydür: "Agam Kazan, maslahatdur" dedi. "Agam, sası dinlü Gürcistan agzında oturursın. Ordın üstine kimi korsun?" dedi (84b/2-4)

D'de onay verenler öncelikle Deli Dünder ve Kara Budak'tır. Deli Dünder, Dış Oğuz beylerinden olup Aruz Koca'nın torunudur. Kara Budak ise, Kazan'ın yeğenidir. Yani her ikisi de yaşça küçük ve tecrübesiz beylerdir. D, bunlardan sonra Aruz Koca'yı konuşturarak "yaşlının uz görüşlülüğünü" tebarüz ettirmiş; V ise böyle bir işleme gerek görmemiştir. İlginç olan V'de Aruz'un "maslahatdur" diyerek, D'de kullanılan kelimeyi sürdürmesidir. Bizce V müstensihi, kaynağı olan metinde Deli Dünder ve Kara Budak'ın geçtiği kısmı atlamıştır. D ise, "maslahatdur" kelimesini kullanmayarak sözlü icrada geçtiği tahmin edilebilecek kelime tekrarını gereksiz görmüştür.

Bundan sonra Kazan, yurdunu üç yüz yigitle oğlu Uruz'a emanet ederek, maiyeti ile ava çıkar:

Kazan eydür: "Üç yüz yigiden oğlum Uruz menüm evüm üstine dursun" dedi. Konur atın çekdürdi, butun bindi. Tepesi kaşga aygırına Dünder bindi. Gök bedevinin dardurdu, Kazan Begün karındaşı Kara Göne bindi. Ag bedevinin çekdürdi, Bayındır Hanun yağsın basan Şer Şemseddin bindi. Barasarun Bayburd hisarından parlayup Beyrek boz aygırına bindi. Konur atlı Kazana keşiş deyen Beg Yegenek dorı aygırına bindi. Saya varsam dükense olmaz (20b/5-12)	Kazan eyitdi: "Üç yüz yigit ile oğlum Uruzu koram" dedi. Heman konur atını çekdürdi. Kazan bindi (84b/4-5)

²⁶ Ong, *age*, s. 55.

D, burada da sözlü anlatım kalıplarına daha uygun bir anlatım vermektedir. Kazan'ın beylerinden bir kısmı üstelik epitetleriyle birlikte sayılmış, böylece dinleyenlerin kafasında anlatıcının bırakmak istediği destansı etki yazıya geçirilmiştir. Halbuki V'de, yazılı anlatıma özgü "kısaltma ve asıl konuya odaklanma" niteliği ağır basmaktadır.

b.b. Dönüştürücü Öge: Düşman Saldırısı

Oğuzların en büyük düşmanı Şöklü Melik, Oğuz beyleriyle ava çıkan Kazan Bey'in hareketini, casusu vasıtasıyla öğrenir ve Kazan'ın obasına baskın yapar:

Kafirün casusu casusladı. Vardı, kafirlerün azgunı Şöklü Melike haber verdi. Yedi bin kaftanınun ardı yırıtılu, yarımından kara saçlu, sası dinlü, din düşmeni, alaca atlu kafir bindi, yığadı. Dün bucugında Kazan Begün ordusına geldi. Altun ban evlerin kafirler çapdılar. Kaza benzer kızı gelini çağırışdurdılar. Tavla tavla şehbaz atlarını bindiler, katar katar kızıl develerini yetdiler. Ağır hazinesini, bol akçasını yağmaladılar. Kırk ince bellü kızıyla Boyı Uzun Burla Hatun yesir getdi. Kazan Begün karıcuk olmış anası kara deve boynında asılı getdi. Han Kazanun oğlu Uruz Beg üç yüz yigidilen eli baglu, boynı baglu getdi. Eylik Koca oğlu Sarı Kolmaş, Kazan Begün evi üzerinde şehid oldı (21a/1-13)

Bu yana kafirün casusu casuslayup varubanı Şöklü Melike haber verdi. Yedi bin alaca atlu karaca kafir yığadı, gece içinde Kazan Begün ordusunun üstüne geldi. Altun ban evlerini kafir çapdı. Kızını gelini çağırışdurdı. Tavla tavla şehbaz atlarına kafir bindi, katar katar develerini kafir yetdi. Ağır hazinesini kafir yağmaladı. Kırk ince kızıyla Boyı Uzun Burla Hatunı esir etdi. Kazan Begün karıcık anası deve boynına asılı getdi. Han Kazanun oğlu Uruz Beg üç yüz yigidile eli boynı baglu esir getdi. Eylik oğlu Sarı Kolmaş, Kazan Begün evi üstünde şehid oldı. (84b/6-12)

Görüldüğü gibi olay aynı olduğu hâlde, kurgu oldukça farklıdır. Bazı cümle veya kelimelerde takdim-tehir yapılmış, bazı sıfatlar artırılmış veya eksiltilmiştir. Özellikle sıfatlardaki değişim dikkat çekici boyutlardadır. D, Şöklü Melik'e "Kafirlerin azgunı" derken; V, niteleme yapmamıştır. D'de kafir ordusu için kullanılan sıfatlar, bu orduyu göz önünde canlandırmayı kolaylaştıran uzun bir söz dizisiyken; V'de iki sözcükle yetinilmiştir. Öte yandan V müstensihisi "dün buçuğu" kelimesi yerine "gece yarısında" diyerek, önceden yaptığı gibi, metni daha anlaşılır kılmayı amaçlamıştır.

b.c. Eylemler Dizisi

Kazan'ın evini yağmalayan kafirler, ona daha ne kadar zarar verebileceklerini düşünürler:

Kafir eydür: “Begler, Kazanun tavlâ tavlâ şehbaz atlarını binmişüz, altun akçasını yagmalamışuz, kırk yigidilen oğlu Uru-zı tutsak etmişüz, katar katar develerini yetmişüz, kırk ince bellü kızılan Kazanun helalını tutmuşuz. Bu hayfları biz Kazana etmişüz” dedi (21a-b/13-4)	Tekvur eydür: “Begler, Kazana acerb iş oldu. Malını menalini evini oğlını kızını örme saçlı karıcık anasını biz almışuz” (84b-85a/13-1)

Alıntıda görüldüğü gibi D, yapılanları tek tek sayarak sözlü anlatımın tekrar ilkesine uygun hareket etmektedir. İç kafiyeyle örülmüş bu tekrarlar, destanın hatırlanmasını kolaylaştırmaktadır. Öte yandan V, D'nin söylemediği “Örme saçlı karıcık anası”nın esir edildiği bilgisini tekrar etmiştir. İleride göreceğimiz üzere V, anne hususunda hassas davranmaktadır. Bu durum, destanın kurgusunda yer alan anne hassasiyetinin ilk göstergesidir.

Bu arada D'de, Şöklü Melik'in yüksek rütbeli adamlarına “beyler” diye seslenmesi, kurgusal bir hata gibi görünmektedir. Aynı durum, hemen aşağıdaki şu kısım için de geçerlidir:

Şöklü Melik eydür: “Mere aznavur, ne hayfımız kaldı?” (21b/5-6)	Şöklü Melik eydür: “Nedür?” (85a/1)

Anlatıcı, kötüler için kullanılan bu sıfatı Şöklü Melik'e söyletmektedir. İlk bakışta bu durum da kurgusal bir hata olarak görülebilir. Ancak bu eserin aslının sözlü olduğu düşünülürse mesele anlaşılacaktır. Sözlü anlatım esnasında dinleyenleriyle yakın temasta bulunan anlatıcı, hikâye içerisinde kahramanlarla özdeşlik kurmakta ve taraf tutmaktadır. Kafirleri küçük düşürücü kelimeleri, kurgu içinde söylememesi gereken kişilere söyletebildiği gibi; aslında Türkler tarafından kullanılan unvanları düşman için de zikredebilmektedir. Bunda anlatıcının kafirler arasındaki unvanları bilmemesinin de etkisi de olabilir. Destanı yazıya geçiren derleyici, bu yapıların bir kısmını metinde bırakmış; diğer müstensihler de ondan kopyalamışlar, bazen düzeltmişlerdir.

Kafirler, Kapılı Kara Derbend'de Kazan'ın koyun sürüsü olduğunu hatırlarlar ve altı yüz kişilik bir kuvvet gönderirler. Bu sırada bu sürüye bakan Ka-

racık Çoban, kötü bir rüya görür ve kardeşleri Kıyan Gücü ve Demir Gücü'nü yanına alarak hazırlık yapmaya başlar. Ağılın kapısını berkitir, yanına sapanıyla atabilmek için taş yağar. Burada ilginç olan husus, çobanın gördüğü rüyanın gerçekliği üzerinde hiç şüpheye düşmeden hazırlıklara başlamasıdır. Orta çağ dünyasında rüyanın bir bilgilenme vasıtası olarak gücü hatırlanırsa, bunda şaşırtıcı bir yan yoktur. Rüya bu dünya ve ötesi hakkında bilgi alınabilecek bir boyuta açılan kapı olarak düşünen bir zihniyet²⁷ için Karacık Çoban'ın yaptıkları doğaldır. Bu sırada kafirler gelirler ve Karacık Çoban'a sürüyü teslim etmesi için teklifte bulunurlar. Gerek kafirlerin teklifi gerekse Karacık Çoban'ın cevabı manzumdur. Burada Karacık, kafirleri aşağılamakta onlara tepeden bakmaktadır. *Dede Korkut Destanları*'nda mizahi unsurlara rastlanan ilk yer burasıdır. Mizah, ötekini küçültmek için kullanılan bir silahtır.²⁸ Karacık'ın istediklerini yapmayacağını anlayan kafirler saldırırlarsa da başarısız olup geri çekilmek zorunda kalırlar. Mücadele esnasında Karacık'ın iki kardeşi ölür, kendisi yaralanır. Kepeneğini yakıp "korumsu" ederek yarasına bastırır.

Öte yandan Salur Kazan da bir rüya görür:

Meger, hanum, ol gece kalın Oguzun devleti, Bayındır Hanun güyegüsi, Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygulu vakıa gördi. Ser-mürdi, öri durdı, eydür: "Bilür misin, karındaşum Kara Göne, düşümde ne gö-rindi? Kara kaygulu vakıa gördüm. Yumru-gumda dalbıyan şahin menüm kuşumı alur gördüm (23a/9-13)

Bu tarafda Kazan Beg gece yaturken kaygulu vakıa gördi. Vakıasında oynandı, eydür: "Begler, kara kura düş gördüm. Yumrigumda dalbıyan şahin kuşum öldi (85b/11-12)

Yukarıdaki alıntının ilk cümlesinde D, Salur Kazan'la ilgili sıkça rastlanan epiteti veriyorken; V'de epitet verilmemiştir. Bu farklılığın sebebini anlamak için destanın bir üst cümlesine bakmak gerekmektedir. Karacık Çoban, başına gelen işlerin ardından yalnız ve yaralı hâlde otururken Salur Kazan'a seslenir:

²⁷ Türk edebiyatında rüyanın işlevleri için bkz. Ferial Ghazoul Hopkins, "The Nature and Function of the Dream Motif in Turkish Folk Literature", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, ss. 133-145; Umay Günay, *Türkiye'de Aşk Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, ss. 89-96; Hasan Avni Yüksel, *Türk-İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, ss. 21-71; bazı yazıya ulaşmamış topluluklar ve Batı geleneğinde rüya için ise bkz. Susan Parman, *Rüya ve Kültür – Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İncelemesi-*, çev. Kemal Başçı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

²⁸ Bkz. 2. Bölüm, B. Dede Korkut Kitabı'nın İdeolojik Omurgası, 3. Zıt Kutupluluk, b. Ötekiler.

"Salur Kazan, Beg Kazan, ölü misin, diri misin? Bu işlerden haberün yok mudur?" dedi. (23a/8-9)	"Kazan Beg, ölü misin diri misin? Bu işlerden haberin yok mı?" dedi. (85b/10-11)

Hemen işaret edeyim ki D'deki ifade, sözlü anlatım kalıplarına daha uygun bir sesleniştir. Anlatıcı bu seslenişin hemen ardından Salur Kazan'ın "kara kaygulu" bir rüya gördüğünü ifade ederek, kahramanın "boş biri" olmadığı mesajını vermektedir. Burada D, Kazan'ın epitetini kullanarak dinleyicinin duygularına hitap edip Kazan'ı yüceltmekte, bu noktadan itibaren talihin Oğuz'un lehine döneceği mesajını vermektedir; çünkü Kazan rüyasında uyandırılmıştır. Elbette bu uyarı, metinde açıklanmasa bile Allah'tandır. Doğaüstünün de Oğuzların yanında olduğunu gösteren bu rüya öncesinde Kazan'ın kim olduğu anımsatılır. O, "Kalm Oğuz'un devleti, Bayındır Hanun güyegüsü, Ulaş oğlu Salur Kazan"dır. Yazılı metnin dünyasında bir yere kadar etkili olacak bu yapıyı, heyecan içinde bir anlatıcının sesini kullanarak söylediğini düşünürsek, önem ve işlevini daha rahat kavrarız. V ise, yazılı olanın dünyasından hadiseyi değerlendirerek, epiteti atlamıştır.

İki nüshada da karşımıza çıkan rüya, çeşitli isimlerle anılmaktadır. Burada "kara" ortak bir sıfat olurken, V'de kaydedilen "kara kura" ismi bugün de Türk dünyasında bilinen, kabuslara neden olan²⁹ ve Anadolu'da daha çok keçi şeklinde tasavvur edilen bir ruh veya varlığın ismidir.³⁰

Yukarıdaki alıntılarda görülen bir başka önemli farklılık, D'de Salur Kazan'ın düşünüyü Kara Göne'ye söylemesi; V'de ise "begler" diyerek genellemede bulunmasıdır. Metnin devamında bu çağrıya Kara Göne cevap vermektedir. D'de ise, düş sadece Kara Göne'ye anlatılmakta ve o da rüyayı yorumlamaktadır.

Kazan'ın düşünedeki ilk motif, D ve V'de farklı ifade edilmektedir:

Yumrugumda dalbınan şahin menüm kuşumu alur gördüm (23a/13)	Yumrugumda dalbıyan şahin kuşum öldi (85b/12)

D'de şahin, Kazan'ın kuşunu alırken; V'de Kazan'a ait olan şahinin öldüğü ifade edilmektedir. Bunun dışında Kazan, evine yıldırım düştüğünü, kara bir dumanın obasının üzerini kapladığını, kuduz kurtların çadırını daladığını, kara bir devenin kendisini ensesinden kavradığını, kara saçının uzayıp gö-

²⁹ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, çev. Eren Ercan, Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2005, s. 295.

³⁰ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1984, s. 79.

zünü örttüğünü, on parmağının kanda olduğunu görür. Bu düşü, Kara Göne şöyle tabir eder: Kara bulut, kismete; kar ile yağmur, askerlerine; saç, kaygıya; kan, kazaya işaret eder. Düşün kalanını yorumlayamaz. Kazan, obasına bakmaya gider. Obaya vardığında yağmalandığını görür. Bu hâli görünce söylediği manzume, vatani ve yakınlarına karşı olan duygularını aksettirmektedir. Kazan, atını mahmuzlayarak kafrin izince gitmeye başlar. Yolda bir çay görür, onunla haberleşir:

“Çağnam çağnam kayalardan çıkan su, Ağaç gemileri oynadan su, Hasanıla Hüseyinün hasreti su, Bağ u bostanun zineti su, Ayışe ile Fatımanun nigahı su, Şehbaz atlar içdüğü su, Kızıl develer gelüp geçdüğü su, Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su, Ordumun haberin bilir misin? Degil mana! Kara başum kurban olsun suyum sana (24b/3-8)	“Çağnam çağnam, kayalardan akan su, Böyük böyük gemileri oynadan su, Hasanıla Hüseyinün hasreti su, Ayışeyle Fatımanun nikahı su, Ağ koyunlar çevresinde yatduğı su, ordumun haberini vergil bana, Yohsa karış verürin şimdi sana!” (86b/3-5)

Bu ve sonrasında gelen metinde çok önemli bir kırılma gerçekleşmektedir. Esasen “Arasözler” kısmında inceleyeceğim bu farklılığa, sadece kurgu bakımından kısaca değinmek istiyorum. Açıkça görüldüğü gibi kaynak metni izleyen D, suya başını feda ederken; İslami bir etkiyle olsa gerek V, suya herhangi bir kutsallık atfetmemekte, hatta onu tehdit etmektedir. Benzeri bir durum bu metinden hemen sonra gelen, manzumede de vardır. Burada da haber sorduğu kurdu tehdit etmektedir. İki manzumeden sonra da suyun ve kurdun haber veremeyeceğini hatırlatan bir arasöz yerleştirilmiştir. Bu yapının iki nüshada olmasından yola çıkarak, bu benzer metinlerin kaynağını oluşturan ilk nüshada da yukarıdaki arasözlerin olduğunu düşünüyorum.

Kazan, sonunda Karacık Çoban'ın yanına gelir. Esir edilen obasını, Karacık Çoban'ın görüp görmediğini sorar. Karacık Çoban, Kazan'a nerelerde olduğunu sorarak, ailesi ve obasının esir hâlde oradan geçtiğini söyler. Kazan, Karacık Çoban'a ilenince; çoban, onun sürüsünü koruduğunu, bu yolda iki kardeşini şehid vererek kendisinin de yaralandığını söyler ve Kazan'ın obasını kurtarmak için destur ister. Çobanın bu söylemi Kazan'a ağır gelir ve yoluna devam etmek ister. Arkasından baktığında Karacık Çoban'ın geldiğini görür. Karacık da kardeşlerinin öcünü almaya gidiyordur. Onun kendisiyle gelmesini istemediğinden Kazan, yemek ister. Karacık bu işle uğraşırken onu bir ağaca bağlar:

Böyle degeç Kazan eydür: “Oğul çoban, karnum açdur, heç nesnen var mıdur yemege?” dedi. Çoban eydür: “Beli agam Kazan, gecedan bir kuzı bişürübdürem. Gel, bu ağaç dibinde enelüm, yeyelüm” dedi. Endiler, çoban dagarcuğı çıkardı, yediler. Kazan fikr eyledi, eydür: “**Eger çobanıla varacak olursam kalın Oguz begleri benüm başuma kakınç kaharlar: ‘Çoban bile ol[ma]sa Kazan kafiri alımazdı’ derler**” didi. Kazana gayret geldi, çobanı bir ağaca sara sara muhkem bağladı. Atlandı, yörüüyü verdi. (26b-27a/10-4)

Kazan eydür: “Çoban, karnum aç, hiç nesnen yok mı yeyem? Dedi. “Bir kuzı bişürdüm. Hazır, buyurun” dedi. Kazan çobanıla kuzıyı yedi. Fikr etdi, eydür: “**Şimdi çobanıla kafire varacak olursam eydeler kim: ‘Eger çoban bile varmasa Kazan kafiri alımazdı’ deyeler**” deyüp gayret çeküp çobanı bir kaba ağaca sara kodı. Kendi atına binüp getdi (87b/2-5)

Görüldüğü gibi D, Kazan'ın yardım istememesini “*kalın Oğuz beylerinin*” ayıplamasından çekinmesine bağlarken; V, daha genel bir ifade kullanarak, bunu toplumun tamamına mal eder. Kazan bir alptır ve onun pozisyonundaki bir kişinin çobanın yardımını kabul etmesi bir zultür. Burada anlatının D versiyonu, bu zülü Oğuz içerisindeki iktidar ilişkileri bağlamında ortaya koyuyor. Bir çobandan yardım alan Kazan Bey, Oğuz beylerinin gözünde, gerçek bir alp olamaz. Bu da onun “*beylerbeyliği*”nin sorgulanması anlamına gelir. V’de ise, toplumdaki dedikodu mekanizması bağlamında Kazan'ın “*alp*”lığının sorgulanması söz konusudur.

Kazan, Karacık Çoban'ı ağaca bağlar, burada kurgu bakımından bir farklılık oluşur:

Çobana eydür: “**Mere çoban, karnun acık mamışiken, gözün kararmamış iken bu ağacı koparı gör. Yohsa seni bunda kurtlar kuşlar yer**” dedi. Karaca Çoban darb eyledi, kaba ağacı yeriyle yurdiyıla kopardı arkasına aldı, Kazanun ardına düşdi. (27a/4-8)

Çoban eydür ken'özine: “Karnun açkma-dın kuvvetün getmedin bu ağacı koparı gör. Yohsa seni bunda kurtlar yer” deyüp zor edüp ağacı köküyle kopardı, arkasına urdı, Kazanun ardına düşdi (87b/6-8)

D’de Kazan, ağacı köklemesini öğütlerken; V’de Karacık Çoban bunu kendi kendine yapar.

Çobanın ağacı köklediğini gören Kazan ile Karacık arasında şu konuşma geçer:

"Kazan eydür: 'Mere çoban bu ağaç ne ağaçdur?' çoban eydür: 'Ağam Kazan, bu ağaç ol ağaçdur kim sen kafiri basarsın, karnun acıgur, sana bu ağacı yemek pişürürin' dedi." (D, 27a/10-12)

Görüldüğü gibi Kazan'a hoş gelen çobanın haddini bilen bu davranışdır. Karacık Çoban, bu kez Kazan'ın yerine obayı kurtarmayı değil, toplumsal konumunun gerektirdiği gibi hizmetçiliği teklif eder. Bu davranış mukabilinde Kazan, çobanı alnından öperek onu emir-i âhuru edeceğini söyler. Kazan'ın fikrinin değişmesinin ilk sebebi bu tavır, ikincisiye Karacık Çoban'ın olağanüstü güç isteyen bir işi gerçekleştirmesidir. Dikkat edilirse Karacık Çoban, destanda oldukça farklı çizgilerle resmedilmektedir. Diğer kahramanların gerçekçi tasvirleri söz konusuysen, Karacık hep olanı zorlayan bir fiziki portre ile karşımıza çıkar. Öyle ki Karacık aslında Türk destanlarında görülen olağanüstü güçlü kahramanların *Dede Korkut Kitabı*'ndaki kalıntısı gibidir.²⁸ Son olarak konuşmada geçen mizahi duruma dikkat çekmek istiyoruz. Kazan'ın, ağacın ne ağacı olduğunu sorması ve Karacık'ın cevabı, tarafların birbirine karşılıklı latifesi şeklinde kurgulanmıştır. Bunalmış ve üzgün Kazan'ı "*sen kafirleri basarsın*" ifadesiyle bu durumdan çıkarıp akabinde güldüren Karacık, Kazan'a ruhi destek de vermektedir.

Destan, bu sahneden sonra Uruz ve Burla Hatun'un durumuna döner:

Yok	Ol arada Burla Hatun kırk kızıyla oğlu Uruz bir evde habs idi (88a/2)

D'de Uruz'un nerede olduğu hakkında bilgi yokken; V, bu boşluğu bir evde hapis oldukları bilgisiyle doldurur. Böylece okuyucunun biraz sonraki konuşmaların nerede geçtiğiyle ilgili kafasında oluşabilecek soruyu baştan cevaplar.

Şöklü Melik, Burla Hatun'a kadeh sundurmak ister. Bunu duyan Burla Hatun, kırk kıza hep birlikte hareket etmelerini, hepsinin Burla Hatun olduklarını iddia etmelerini ister. Bunun üzerine Şöklü Melik, kafirlere Uruz'un etinden kavurma yapıp kızlara yedirmelerini emreder. Yemeyeni tutmalarını, çünkü onun Burla olduğunu belirtir:

²⁸ Özellikle Sibirya ve kuzey Türk illerinde görülen bu durum için bkz. Mehmet Aça, "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşımlar Denemeleri", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Sakaoglu, Ali Duymaz, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2003, s. 161; Bülent Bayram, *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatımları (Alplar)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2010, ss. 126-127.

"Mere varun, Kazanun oğlu Uruzı tutun, çengele asun, kuyma kuyma ag etinden çekün, kara kavurma pişirüp kırk beg kızına iletün. Her kim yedi, ol degül. Her kim yemedi, oldur. Alun gelün sagrak sürsün" dedi (27b-28a/13-4)

"Kazanun oğlu Uruzı tutun, çengele asun. Ag etinden kesün, kavurma edün. Kırk kızun önine kon. Her kim yedi, ol degildür. Her kim yemedi, oldur" dedi. (88a/7-9)

Burada küçük; ama önemli bir ayrıntı D'nin "kırk kız"ın niteliği hakkında verdiği "beg kızı" bilgisidir. V'de bu ifade yoktur. Böylece D, Burla Hatun'un yanındaki kızların özgür ve asilzade olduklarını söylemektedir. Ancak bu mümkün değildir. Metinde "ince kız" kelimesinin cârîye anlamında kullanıldığı bellidir. Bu durum istinsah hatasından kaynaklanmaktadır.³²

Bunu da duyan Burla Hatun, oğlu Uruz'a durumu anlatır ve ne yapacağını sorar:

Kafirler ters danışdılar: 'Kazan oğlu Uruzı habsdan çıkarun, bogazından organıla asun, iki dalusından çengele sancun. Kıyma kıyma ag etinden çekün, kara kavurma edüp kırk beg kızına iletün. Her kim yedi, ol degül. Her kim yemedi, ol Kazan hatunıdır, çekün döşegümüne getirülüm, sagrak sürdülüm' demişler. Senün etünden, ogul yeyeyin mi, yohsa sası dinlü kafirün döşegine gireyin mi? Agan Kazanun namusını sindurayın mı, necedeyin ogul hey?" dedi. Uruz eydür: (28a-b/11-6)

"Kafirler şimdi ters danışdılar 'Kazan oğlu Uruzı çengele urun' dedi. 'Ag etinden kesün, kavurma edün, kırk bir kızun önine kon. Kankısı yemezse bilün Kazanun hatunı oldur' dedi. 'Çekün döşegüme getirün, sagrak sürdüreyim' dedi. Ne dersin ogul? Senün etünden yeyeyin mi, yohsa sası dinlü kafirün döşegine giriye mi, agan Kazan Begün namusını sindurayın mı, ogul?" dedi. Uruz dahı soyladı: (88a-b/13-5)

Bu sahneyi D, daha ayrıntılı vermektedir. Özellikle Uruz'un çengele asılması dinleyici/okuyucunun gözünde net bir biçimde canlandırılmaktadır. V ise tasviri kısa kesmektedir. Burada kurgu bakımından dikkat çekici husus: D'de Uruz'un kavurmasını "kırk kız"a iletin denirken; V'de "kırk bir kız" ifadesinin yer almasıdır. V müstensihi dikkatli davranmış, olayı kafirlerin cephesinden anlattığı için, kırk kıza Burla Hatun'u da katarak kırk bir kız demiştir.

Uruz'un annesine verdiği cevapta, destanın önemli bir kırılma noktası daha oluşmaktadır:

³² İnce: Moğolca olup "cârîye, evlenirken kadına verilen hizmetçi kız" anlamındadır. Bkz. Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, ss. 87-89; hâl böyle olunca bu kızların "beg" kızı olması mümkün değildir. Bkz. Özçelik, *Dede Korkut/ Araştırmalar/Notlar/ Dizin/ Metin*, ss. 125-127.

"Agzun kurusun ana, dilün çürisün ana, Ana hakkı Tanrı hakkı degülmissedydi, Kalkubanı yerümden duraydum, Yakanıla bogazundan dutaydum, Kaba ökçem altına salaydum, Ag yüzini kara yere depeydüm, Agzunıla burmundan kan şorladaydum, Can tatlusın sana göstereydüm. Bu ne sözdür? Sakın kadın ana, menüm üzerime gelmeyesin, Menüm için aqlamayasın. Ko beni, kadın ana, çengale ursunlar, Ko, etümden çeksünler, kara kavurma etsünler, Kırk beg kızınun önine iletünler. Anlar bir yedüginde sen iki yegil. Seni kafirler bilmesünler, duymasunlar, Ta kim sası dinlü kafirün döşegine varmayasın, Sagragın sürmeyesin, Atam Kazan namusını sımayasın sakın" (28b-29a/6-3)	"Berü gelgil ag südin emdügüm hatun anam, Ag bürçeklü izzetlü canum anam Ko beni, kadın anam, çengile ursunlar, Sakın üzerüme gelmeyesin, 'Ogul' deyüp benüm için aqlamayasın, Ko etümden çeksünler, Kara kavurma etsünler, Kırk beg kızı önine getürsünler. Anlar bir pare yedügi vakt sen iki pare yegil. Seni sası dinlü kafirler bilmesünler, Zira sası dinlü kafirün döşegine varmayasın, Sagragını sürmeyesin, Agam Kazan namusını sımayasın sakın" (88b/5-10)

Görüldüğü gibi Uruz'un anası için söylediği olumsuz sözlerin hiçbiri V'de bulunmamaktadır. Sadece bu örnek bile, müstensihlerin ne derece ideolojik bir tavırla metinlere müdahale edebildiklerinin bir göstergesidir. Açıklamayı "Yaratım" bölümüne bırakarak, sadece kurgu farkında ideolojinin etkisine işaret etmekle yetiniyorum.

Uruz'un cevabı üzerine Burla Hatun ağlamaya başlayınca, Uruz onun bu durumuna müdahale eder:

"Kadın ana, karşum alup ne böğürürsün? Ne bozlarsın, ne aqlarsın? Bagrumıla yüregüm ne daglarsın? Geçmiş menüm günümi ne andurursın? (29a/8-10)	"Kadın ana, ne aqlarsın? Karşum alup ne bozlarsın? Bagrumıla yüregüm ne daglarsın? Geçmiş günümi ne andurursın? (88b/12-13)

Dikkat edilirse D'de yer alan "böğürürsün" kelimesi, V'de atılmıştır. Kelime-nin olumsuz çağrışımını bir anaya yakıştıramama hâli belirgin olup yukarıda-ki tasarruf bağlamında düşünüldüğünde, anlaşılır bir müdahaledir.

Kafirler, Uruz'u kesmek için bir ağaç dibine getirirler. Uruz burada ağaçla söyleşir. Bu söyleşi, genellikle ağaç kültürünün bir kalıntısı olarak yorumlanmış olup Salur Kazan'ın su, kurt ve köpeklerle olan konuşmaları bağlamında düşü-

nülebilir. Ancak D ve V'de bu niteliğinden çıkıp destanın anlatımına lirik bir hava katmak için kullanılmaktadır.

Uruz, son olarak:

Yermürü yermürü ağladı, cigercüğünü dagladı (30a/8)	Dergah-ı Hakka yüzün dutup adı görklü Muhammedi şefi getürdi. Daha ağladı (89a/11)

Görüldüğü gibi D, sadece ağladığını söylerken; V, dinî motifleri ön plana çıkaran bir kurgu gerçekleştirmektedir.

b.d. Dengeleyici/Düzenleyici Öge: Salur Kazan ve Karacık Çoban'ın Gelişi

Destanın bu aşaması Salur Kazan ve Karacık Çoban'ın olay yerine varmasıyla başlamaktadır. Öncelikle Karacık Çoban'ın sapanı tasvir edilmekte, onun uzaktan kafiri taşıladığı bilgisi verilmektedir.

Çobanın üç yaşar dana derisinden sapanının ayasıydı, üç keçi tüyünden sapanının kollarıydı, bir keçi tüyünden çatlagucıydı. Her atanda on iki batman taş atardı. Attığı daş yere düşmezdi, dahu düşse toz gibi savrılırıdı, ucuk gibi obrılurıdı. Üç yılıdak taşı düşdüğü yerün otı bitmezdi. Semüz koyun, aruk toklu bayırda kalsa kurt gelüp yemezdi sapanun korkusından Eyle olsa, sultanum, Karaca Çoban sapan çatlatdı. Dünya âlem kafirün gözine karangu oldı (30a-b/10-5)	Çobanın altı yaşar dana derisinden sapanı vardı. Üç keçi tüyünden sapanının kolları vardı, bir keçi tüyünden sapanının çatlagucu vardı. Her atanda on iki batman taş atardı. Üç yılıdak taşun düşdüğü yerün otı bitmez idi. Eyle olsa Karacık Çoban kafirün ordusını gördükde ihtiyarı kalmayup sapanını çatlatdı. Kafirün eşitdükde âlem başına dar oldı (89a-b/12-3)

Görüldüğü gibi D, sapanı daha ayrıntılı anlatmaktadır. Sapanın yapıldığı dana derisinin kaç tane olduğu da iki nüshada farklı verilmiştir. D, sapanın işlevi hakkında da V'de bulunmayan bir bilgi vermektedir. Sapan, koyun sürüsünü kurttan korumaya yaramaktadır.

Yukarıdaki kısmın hemen ardından Kazan, Karacık Çoban'la konuşur:

Kazan eydür: "Karacık Çoban, anamı kafir-den dileyeyim, at ayagı altında kalmasun" dedi. (30b/5-7)	Kazan eydür: "Mere çoban, sabr et, anamı kafirden isteyeyim, at ayagı altında kalmasun" dedi. (89b/3-4)

V, Kazan'ın Karacık'la olan konuşmasının sebebini açıklamaktadır. Bir önceki alıntıda Karacık Çoban'ın "*ihtiyarı kalmayup*" kafir ordusunu taşlamaya başlaması üzerine; yukarıdaki alıntıda Kazan duruma müdahale etmiş, anasının at ayağı altında kalmaması için çobanı durdurmuştur. D ise, bir üstte böyle bir kurguya girmedikten, "*sabr et*" kelimesini kullanma gereği duymamıştır.

Salur Kazan, Şöklü Melik'e seslenerek anasının kendisine verilmesi karşılığında her şeyini ona bırakacağını söyler. Bunun bir aldatmaca olduğu, Kazan'ın Karacık'la konuşmasından bellidir. Şöklü Melik ise, bu aldatmacaya kanmaz. Çünkü bir alpin böyle bir teklifi yapmayacağından emin olacak kadar düşmanını tanımaktadır. Kazan'a verdiği cevapta anasını "*Yayhan Keşiş oğlu*"na vereceğini, anasından doğacak oğlunu da Kazan'ın karşısına rakip olarak koyacağını söyleyerek onu aşığılar. Bu duruma sinirlenen Karacık, kızını Kazan'a vermesini ve ondan doğacak çocuğu Kazan'a düşman koymasını teklif eder. Bu noktada Oğuz beyleri yetiştirler:

Bu mahalda kalın Oguz begleri yetdi. Hanum, görelüm kimler yetdi (31 b/9)

Meger bu tarafda Oguz begleri Kazanun kazıyyesini eşidüp Kazanun ardına düşmüşlerdi. Bu mahalde Oguz begleri gelüp yetdiler. Görelüm hanum, kimler yetdi (90a/1-2)

Metin, bu noktadan itibaren Oğuz beylerini epitetleriyle birlikte tanıtmaktadır. Konuyu, "Epitetler" kısmında incelediğimden, geçiyorum. Burada sadece şu kadarını söyleyeyim ki D nüshası epitetler bakımından daha zengindir.

Ardından Oğuzlarla kafirlerin savaşı tasvir edilmektedir:

Sayılmagıla Oguz begleri tükense olmaz, hep yetdiler. Arı sudan abdest aldılar, **ag alınları yere kodılar**, **iki rekat namaz kıldılar**. **Adı görkli Muhammede salavat getürdiler**. **Bitekellüf kafire at saldılar**, **kılıç çaldılar**. **Gümbür gümbür nakaralar döğildi**, **burması altun tuc borılar çalındı**. **Ol gün cigerinde olan er yigitler belürdi**. **Ol gün muhanatlar sapa yer gözetdi**. **Ol gün bir kıyamet savaş oldu**, **meydan dolu baş oldu**, **başlar kesildi top gibi**. **Şehbaz şehbaz atlar yügürdi**, **nalı düşdi**. **Ala ala gönderler süsildi**, **kara polat üz kılıçlar çalındı**, **yalmanı düşdi**. **Üç yelekli kayın oklar atıldı**, **demreni düşdi**. **Kıyametün bir günü ol gün oldu**. **Beg nökerinden, nöker beginden ayrıldı**. (33b/113)

Sayılmagıla Oguz begleri tükense olmaz, hep gelüp yetdiler. Arı sudan abdest alup namaz kıldılar, **görlü Muhammed'e salavat verdiler**. **Tekbir getürüp kafire at saldılar**, **kılıç urdılar**. **Güpür güpür davullar çalındı**, **borılar ötdi**. **Kıyametün bir günü kopdı**, **aceb savaş oldu**, **meydan dolu baş oldu**. **Şehbaz atlar yügürdi**, **nalı düşdi**. **Kılıçlar çalındı**, **yalmanı düşdi**. **Oklar atıldı**, **demreni düşdi**. **Sancaklar götürüldü**. **Çarhacılar savaşı**. **Beg nökerden nöker begden ayrı düşdi**. (90b-91a/9-1)

Görüldüğü gibi D, sıfatlar bakımından daha zengindir. İki destan da sözlü anlatımın unsurlarını kullanmaktadır. D'de “yetdiler, kıldılar, getürdiler, çaldılar / döğildi, çalındı, belürdi, gözetdi” gibi kelimelerin ahenginin sağlanmasında asonanslardan yararlanılmıştır. V'de de “yetdiler, kıldılar, verdiler, saldılar, urdılar / çalındı, ötdi, kopdı, oldı, yügürdi, düşdi” gibi cümlelerin yüklemeleri arasındaki asonanslar ahengi oluşturmaktadır.

Oğuz ordusunun merkezini Kazan, sol kanadı Kara Göne oğlu Kara Budak, sağ kanadı ise, Deli Dünder yönetir. Merkezde İç Oğuz beyleri, sağ kanatta ise Dış Oğuz beyleri vardır. Bu düzen, bilindik Türk ordu sisteminin bir eşidir. Kazan, Şöklü Melik'i; Deli Dünder, Kara Melik'i; Deli Budak ise Bogacuk Melik'i öldürür:

Kazan begün kardaşı kafirün tuğyyla sancag[ın]ı kılıçladı, yere saldı. Derelerde depelerde kafire kurgun girdi, leşine kuzgun üşdi. On iki bin kafir kılıçdan geçdi, beş yüz Oguz Yigitleri şehid oldı. Kaçanını Kazan Beg kovmadı, aman deyeni öldürmedi (34a-b/11-3)	Kafirün tuğyyla sancagını Kazan kardaşı Kara Göne kılıçladı, yere saldı. On iki bin kafir kılıçdan geçdi. Beş yüz Oguz yigidi şehid oldı. (91a/7-9)

V'de yazılı anlatımın bir özelliği olan kısaltma anlayışı hâkimken; D'de ayrıntılı, tasvirici ve kalıpları (*Kaçanını Kazan Beg kovmadı, aman deyeni öldürmedi*) seven bir kurgu vardır.

Savaşın sonunda, Kazan Bey'in yaptığını özetleme noktasında iki nüsha arasında yine kurgu farklıdır:

Kazan Beg ordusını, oğlanını, uşagını, hazinesini aldı gerü döndi (34b/3-5)	Kazan Beg ordusını oğlunu anasını hatununu kurtarıp hasretler birbirine bulışdı. (91a/9-10)

D, ordu (yurt), oğul ve hazineyi sayarken; V, ordu, oğul, ana ve hatunu saymaktadır. Destanın farklı yerlerinde anneyi ve aileyi önemseddiğini gördüğümüz V, burada da “ana ve eş”i unutmamıştır.

b.e. Bitiş Durumu: Paylaşım

Destanın sonunda Kazan, yararlılığı görülen yiğitlere hediyeler verir, oğul

Uruz'un başı için köle azad eder, yedi gün yedi gece süren bir toy düzenler. Anlatılar Karacık Çoban'ın akıbeti hususunda farklılık gösterir:

Karacık Çobanı imrahur eyledi (34b/5-6)	Yok

Bu durum, sadece V müstensihinin unutkanlığına bağlanabilir. Yoksa muhakkak bu büyük paylaşımdan Karacık Çoban da nasibini alacaktır. Nitekim D'de onun imrahur başı olduğu ifade edilmektedir.

Son olarak Dede Korkut gelir ve soylar, bu soylama iki nüshada da çok benzerdir. Yom verme ise bazı farklılıkları içerir:

Karlı kara dagların yıkılmasun Gölgelece kaba ağacın kesilmesün Kamın akan görklü suyun kurımasun Kadir Tangrı seni namerde muhtac etmesün Çapariken ag boz atun [bü]dremesün Çalışanda kara polat üz kılıcın gedilmesün Dürüşüriken ala gönderün uvanmasun Ag sakallu baban yeri uçmak olsun Ag bürceklü anan yeri behişt olsun Ahır sonı anı imandan ayrılmasun Amin deyenler didar görsin Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun Yığışdursun, dürışdürsün Günahlarını adı görklü Muhammed Mustafa Yüzi suyına bağışlasun Hanum hey (34b-35a/13-11)	Yerlü kara dagların yıkılmasun Gölgelece kaba ağacın kesilmesün Akar suların kurımasun Kanadların kırılmasun Kadir Tanrı seni namerde muhtac eylesesün Çapariken ag boz atun büdirmesün Ag sakallu baban yeri uçmak olsun Ag bürceklü anan yeri behişt olsun Hak teala günahların bağışlasun Bu duaya amin deyenler didargörsün (91b/2-6)

Görüldüğü gibi, D nüshası müstensihisi sözlü gelenekteki yom vermeye daha sadık kalmış gibi görünüyor. İkinci mısranın Eski Türk inanç sistemiyle bağlantısına evelden dikkat çekmiştim. Bu mısradan sonra gelen üçüncü dize, D nüshasında “*Kamın akan görklü su*” olup V, metni anlamlandıramamış olacak ki “*Kamın*” ve “*görklü*” ibarelerini atarak, “*akar*” ibaresini ufak bir değişiklikle tutmuştur.

c. Pay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Destanı³³

c.a. Başlangıç Durumu: Bayındır Han'ın Toyu

Destan, Bayındır Han'ın tanıtımıyla açılır:

Kam-gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuştu (35a-12-13)	Boz atlı Kam-gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuştu (67b/7-8)

V'de Bayındır Han, "boz atlı" olarak sıfatlanmıştır.

Bu tanıtımın ardından Bayındır Han'ın toy için "ak ban evini" diktirmesi, "ala sayvan"ı gökyüzüne açtırması ve bin yerde ipek minder döşetmesi gelir. Tüm Oğuz beyleriyle birlikte Pay Büre Bey de bu sohbete gelmiştir. Burada Bayındır Han'ın karşısında oğlu Kara Budak'ı, sağ yanında Kazan oğlu Uruz'u, sol yanında Kazılık Koca oğlu Yegenek'i görünce Pay Büre Bey, "ah eyledi, başından aklı getdi". Burada da olayın çarpıcılığı redifler aracılığıyla belirtilmiştir. Pay Büre Bey, açıkça gördüğü bu durumu kıskanmıştır. Dikkat edilirse tablo olarak gözümüzde canlanan durum, ilk bakışta çocuksuzluk gibi görünse de aslında sorun bu değildir. O, başkalarının oğullarının konumuna üzülmüştür. Kendisinin oğlu olmaması, onu ileride bu konumdan mahrum etmiştir. Nitekim metnin devamında "tacı, tahtı" için ağladığını açıkça söylemektedir.

Akabinde Salur Kazan ona neden ağladığını sorar, ancak burada ilginç bir ayrıntı dikkat çekmektedir:

Kıya tiküben Pay Büre Begün yüzine baktı eydür: (35b/11-12)	Yok

V ile D'de Salur Bey diz çöker, daha sonra D'de yukarıdaki cümle kurulur ve her iki nüshada yine ortak olarak Salur Kazan, Pay Büre Bey'e niçin ağladığını sorar. Yukarıdaki farklılık, kurgudaki incelik bakımından ilgiye değer, D, Salur'un ilgisini "kıya tiküben" (göz süzerek) yüzüne baktı demek suretiyle ifade ediyor. Bu anlatım Salur Kazan'ın öncelikli olarak Pay Büre'ye küçümseyerek baktığını; fakat onu üzen şeyi öğrenince, ona hak verdiğini daha net bir

³³ Farklı okumalar için bkz. Karabaş, *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*, ss. 166-180; Dursun Yıldırım, "Qam Böri oğlu Bamsı Börek [Qam Böre oğlu Bamsı Börek] Boyunda Sorunlar ve Çözümler", *Türkbiçig*, 2 (2001), ss. 129-167; Tuba Saltık Özkan, "Kahramanın Yolculuğu Bağlamında Bamsı Beyrek ve Erginleme Süreci", *Millî Folklor*, 21/81 (Bahar 2009), ss. 27-33; Tuba Saltık Özkan, "Bamsı Beyrek ve Bey Börek Anlatılarında Arketip İmgeler", *Millî Folklor*, 22/85 (Bahar 2010), ss. 81-90.

biçimde göstermektedir ve doğal olarak sözlü geleneğin “ayrıntı sevgisi”ne³⁴ yeni bir örnektir.

c.b. Dönüştürücü Öge: Çocuksuzluk

Salur Kazan, Pay Büre'ye niçin ağladığını sorar. O da çocuğu olmadığını söyler:

Pay Büre Beg eydür: “Beli, budur, menüm dahı oğlum olsa <i>Han Bayındırın karşısın alsa, dursa, kullık eylese men dahı baksam, sevinsem, kıvansam, güvensen</i> (36a/5-7)	Eydür: “Beli, maksudum budur. Benüm dahı oğlum olsa <i>Han Bayındırın karşısın alsa dursa kullık eylese ben dahı baksam, kıvansam, güvensen</i> (68a/5-6)

Dikkat edilirse, burada tek sorun “çocuksuz” olmak değildir. Pay Büre, oğlunun, dolayısıyla kendisinin soyunun Bayındır Han'ın meclisinde yer almayacağını endişe ve üzüntüsü içindedir. Ardılı olmayan bir bey ailesi için gelecek yoktur. Destan, bu noktayı aslında açıkça gözler önüne serer. Çocuk, Oğuz toplumunda iktidara ortak olmanın güvencesidir. Bu durumu zaten Pay Büre, net bir biçimde ifade eder:

“Ogulda ortacum yok, kardaşda kaderüm yok. Allah teala meni kargayupdur, begler. Tacum, tahtum için ağlaram. Bir gün ola düşem ölem, yerümde yurdumda kimse kalmaya” (D, 36a/1-3)

Bunun üzerine Oğuz beyleri el kaldırıp Pay Büre Bey'in çocuğu olması için dua ederler. Bunu gören Pay Biçen Bey, kendisinin de kız çocuğu olması için dua etmelerini ister. Oğuz beyleri, onun için de dua ederler. Bunun üzerine Pay Biçen Bey, doğacak kızı ile Pay Büre'nin oğlunu beşik kертme nişanlı ilan eder. Oğuz beylerinin duası sırasında anlatıcı bir ara söz söyler:

“Ol zamanda beglerün alkış[ı] alkış, karkış karkış idi. Duaları müstecâb olurı.” (D, 36a/9-11; V, 68a/7-8)

Bu ara söz, iki nüshada da yer almaktadır. Daha sonra her ikisinin de çocuğu olduğunu öğrenen Oğuz beyleri sevinirler.

³⁴ Sözlü anlatım, ayrıntıdan hoşlanır. Bir olayı enline boyuna geliştirme ve yineleme sıkça kullanılır, bkz. Ong, *age*, s. 56.

c.c. Eylemler Dizisi

Pay Büre Bey, yeni doğan oğlu için tüccarlardan armağanlar getirmelerini ister. Onlar da bu isteği kabul ile yola çıkarlar:

Bazırganlar dahı gece gündüz yola girdiler, İstanbola geldiler. Dan dansuh ile yahşı armağanlar aldılar. Pay Bürenün oğhyçün bir deniz kulunu boz aygır aldılar, bir ag tozlu katı yay aldılar, bir dahı altı perli gürz aldılar. Yol yaragın gördiler (36b-37a/11-2)	Bazırganlar dahı "N'ola hanum" deyüp yol yaragın görüp yola girdiler. Gece gündüz yörüüp İstambol'a geldiler. Pay Büre Beg oğlu için bir deniz kulunu boz aygır, bir ag tozlu katı yay, bir dahı altı perli gürz ve bir yahşı kılıç alup yola girdiler (68b/3-5)

D ve V arasında önemli bir fark, V'de tüccarların oğlana "yahşı kılıç" da almalarıdır. V, bu farklılığı metnin devamında da tutarlı bir biçimde sürdürecektir. Dikkat edilirse V, üçler kuralını bozmuştur. Olrik'e göre, gerçek geleneksel halk anlatılarındaki üçler kuralının yeri büyüktür.³⁵

Bu noktada anlatı, Bamsı'yı tasvir etmektedir:

Pay Bürenün oğlu beş yaşına girdi, beş yaşından on yaşına girdi, on yaşından on beş yaşına girdi. Çaya baksa çalımlu, çalkara kuş erdemli bir güzel yahşı yigid oldı (37a/2-6)	Bunlar gelince çok yıllar çok aylar geçdi. Pay Büre Begün oğlu on beş yaşına girdi. Begler içinde çalımlu, çal kara kuş erdemli bir yahşı kılıç[lu] yigid olmışıdı (68b/5-7)

Yukarıdaki alıntıya bakıldığında da D, Bamsı'yı on beş yaşına getirmek için üç basamak kullanmakta, yine üçler kuralına riayet etmektedir. Ancak V'de böyle bir durum söz konusu değildir.

Bu tasvirin ardından, hikâyenin içine, her iki nüshada da bulunan bir ara-söz girmektedir:

Ol zamanda bir oğlan baş kesme kan dökme ad komazlarıdı (37a/6-7)	Ol zamanda begler bir oğlan baş kesüp kan dökme ad komazlarıdı (68b/7)

Bu arasözde V'de "begler" eklemesi mevcuttur. İlk bakışta eylemi yapanın beyler olduğunu ifade eden bu anlatım, arasözün içindeki bir hitap da olabilir. Destanın anlatıcısı bu arasözü söylerken, hitap ettiği dinleyici grubuna "beyler!" diyerek seslenmiş olabilir. Metin iki yoruma da açıktır. Öte yandan cümle

³⁵ Olrik, agm, ss. 104-105.

İlk anlamıyla *Dede Korkut Destanları*'ndaki genel kurguya uymaktadır. Çünkü kahramanlığın ad almaya değer olup olmadığına beyler karar vermektedir.

Bamsı atlanır ve ava çıkar. Bu sırada babasının gönderdiği bezirganlar dönüş yolunda gaflet içinde yatarlarken, Avnik Kalesi'nden gelen beş yüz kafir tarafından malları yağmalanır. Tüccarlarlar Bamsı'yı görürler:

Sayvan dikilmiş, bir imirza hub yigit kırk ylgitlen, sagında ve solında otururlar. "Oguzun bir yahşı yigidi. **Ancak** yöriyeyim, meded deyyeyim" dedi. Bazirgan eydür: "**Yigit yigit, beg yigit, sen benüm ünüm anla sözüm dinle**. On altı yıldur kim Oguz içinden getmiş idük. Dan dansuh kafir malın Oguz beglerine **getürür idük**. Pasınun Kara Derbend agzına **düş vermiş idük**. Avnük kalasınun beş yüz kafiri **üzerümüze kuyıldı**. Kardaşum tutmak oldu, malumuzu rızkumuzu yağmaladılar, gerü döndiler. Kara başum götürdüm sana **geldüm**. Kara başun sadakası yigit, meded mana" dedi (37b/3-12)

Sayvan dikilmiş, içinde bir mirza hub **cüvan** kırk yoldaşıyla sag sol oturmuşlardı. Bazirgan eydür: "Oguzun bir yahşı yigidi **ancak**. **Varayım, meded isteyeyim**" deyüp **sürüp vardı**. **Bağır basdı, selam verdi, eyitdi: "Begüm yigit, hanum yigit**. Ünüm anla sözüm dinle **yigit**. On altı yıldur ki Oguz içinden getmiş idük. Dan dansuh kafir malın Oguz beglerine **getürmiş idük**. Pasinüg Kara Derbend agzına **konmuş idük**. Avnüg kalasınun beş yüz kafiri **üstümüz urdı**. Karındaşum tutsak edüp malımızı rızkumuzu yağmaladılar **getdiler**. Kara başum götürüp sana **geldüm, güzel başun sadagası yigit, meded etgil bana**" deyüp **agladı** (68b-69a/13-6)

Bezirgan V'de, selam verip bağır basarak huzura girmektedir. Anlaşılan V müstensihî, böyle zor bir durumda bile beylerin yanına girmenin bir adabı olduğunu düşünerek böyle bir kurgu yapmıştır. D ise, o anın heyecanı ve acısı içindeki tüccarı doğrudan Bamsı'yla konuşturmaktadır. Öte yandan D, "**Yigit yigit bey yigit**" hitabında "**yigit**" kelimesinin yinelemelerini, heyecanı doğrudan veren sözlü anlatım tekniğine uygun bir yapı olarak kullanmış; V ise, "**Begüm yigit, hanum yigit. Ünüm anla sözüm dinle yigit**" hitabında bu sözlü olma özelliğini bir miktar törpülemiştir.

Tüccarların malının yağmalandığını duyan Bamsı:

Altun ayagı elinden yere çaldı (37b/13)

Elindeki altun **kadehi** yere çaldı (69a/7)

V, muhtemelen, artık kullanılmayan veya az kullanılan "**ayak**" yerine "**ka-deh**" kelimesini koymuştur.

Bamsı, kafirlere yetişir ve bozguna uğratarak tüccarların malını kurtarır. Bunun üzerine tüccarlar:

Bazirganlar eydür: "Beg yigit, bize sen erlik işledün. Gel emdi, begendüğün maldan al" dediler. Yigidin gözi bir deniz kulunu boz aygırı dutdı, bir de altı perli gürzi, bir de ag tozlu yayı dutdı. Bu üçünü begendi, eydür: "Mere bezirganlar, bu aygırı ve dahı bu yayı ve dahı bu gürzi mana verün" dedi. (38a/7-12)	Bazirganlar eyitdiler: "Bege yigit, bize sen ey-lük eyledün. Gel imdi begendüğün esbabdan maldan al" dediler. Yigidün gözi deniz kuku-nu boz aygırı dutdı. Bir dahı altı perli gürzi ve ag tozlu yayı begendi. Bir dahı kulıcı begendi. Bunları bazirganlardan istedi (69a/11-13)

Tüccarlar birbirlerine bakışınca; Bamsı bir sorun olduğunu sezerek, çok mu istediğini söyler. Bezirganlar:

Bazirganlar eyitdiler: "Ne çoğ olsun? Amma bizüm bir begümüz oğlu vardır, bu üç nesneyi ana armağan aparsavuz gerek idi" dediler. Ogları eydür: "Mere, begünüz oğlu kimdür?" Eyitdiler: "Pay Bürenün oğlu vardır, adına Bamsı derler" dediler. Pay Bürenün oğlu olduğun bilemediler (38b/1-6)	Bazirganlar eyutdiler: "Hayır, sultanum, ne çok olsun? Amma, bu dört nesneyi, ki bizden istedün, verürdük, amma bizüm bir begümüz oğlu vardır, ana armağan aparsavuz gerek" dediler. "Mere, begünüz oğlu kimdür?" Eyitdiler: "Pay Büre Beg oğlu vardır ana armağan aparsavuz gerek idi" (69b/1-4)

Alıntılarda görüldüğü gibi D, hep üç eşyadan bahsederken; V'de eşya sayısı dörttür. Öte yandan D'de bezirganlar, Pay Büre'nin oğlunun adının Bamsı olduğunu biliyorken; V'de bilmemektedirler.

Bamsı durumu öğrenince burada minnetle almaktansa, babasının yanında minnetsiz almanın yeğ olduğunu düşünerek, tüccarların yanından ayrılır. Tüccarlar arkasından bakakalırlar. Burada Bamsı'nın şahsında onurlu yiğidin portresi çizilmekte ve onun istediği armağanları almaması karşısında, aslında gerçeği o an için bilmeyen, tüccarların "bey, yahşı, mürüvvetli yiğit" diyerek takdir duyguları ifade edilmektedir.

Bamsı, babasının yanına geldiğinde herhangi bir şey söylemez. Bunu D ve V farklı yerlerde de olsa vurgulamaktadır. Çünkü er olan, yiğitliğini kendi açıklamaz.

Tüccarlar, Pay Büre'nin yanına geldiler:

Bazirganlar geldi deyü babası sevindi. Çetir otag, ala sayvan dikkürdi, ipek halıçeler saldı. Geçdi oturdu. <i>Oğru sag yanına aldı. Ogları bazirganlar hususından bir söz söylemedi, kafirleri kurdığın anmadı.</i>	Babasına haber geldi kim "Bunca yıllardan beri geden bazirganlar geldiler" deyü. Pay Büre Beg sevindi. Divan buyardı. Sayvanın dikkürdi, ipek kalıçalar döşetti. Geçdi, Pay Büre Beg oturdu. <i>Sag yanında oğlu oturdu.</i>

Negahi bazirganlar geldiler. Baş endürüp selam verdiler. Gördiler kim ol yigit kim baş kesüpdür, kan döküpdür, Pay Büre Begün sağında oturur. Bazirganlar yördiler, yigidün elin öpdiler (38b-39a/10-2)	Bazirganlar geldi. Bağır basdı, baş endürdi. Gördiler kim baş kesüpdür kan döküpdür gördiler, begün sağ yanında oturur. Yüz yere koyup yöriyüp evvel yigidün elini öpdiler (69b/6-11)

Yukarıda dikkati çeken ilk kurgu farkı, V'nin bezirganların gidişinin üzerinden yıllar geçtiği bilgisini vermesidir. Bu durum, destanın başından bu yana gördüğümüz, V'nin kurguda açık bir yer bırakmamak ve açıklamalarla okuyucuya önceki hadiseleri açıklamak tavrına uygundur. Öte yandan burada en dikkate değer husus, D'de Bamsı'yı babasının sağ yanına oturtması; V'de ise buraya Bamsı'nın kendisinin oturmasıdır. Ben D'deki kurgunun uygun olduğunu düşünüyorum; çünkü bu destanın başına bakıldığında, Kazan Bey'in meclisinde, Kazan'ın oğlu Uruz babasının karşısında oturuyor.³⁶ Bu durumda normalde Bamsı'nın da babasının karşısında yer alması gerekir. Anlaşılan destanın kurgusu içinde Pay Büre, bezirganların gelişi münasebetiyle oğlunu yanına almıştır. Bu durum D'nin bilgi yönünden eski öğeleri daha iyi sakladığını gösteren kanıtlardan biri gibi durmaktadır.³⁷

Bezirganların Bamsı'nın elini öpmeleri Pay Büre'yi kızdırır.

Bazirganlara eydür: "Mere kavat ogul elin mi öperler?" Eytidiler: "Hanum, bu yigit senün oglun mıdır?" "Beli, menüm oglumdur" dedi. Eytidiler: "Emdi incinme hanum, evvel anın elin öpdüğümüze. Eger senün oglın olmasaydı bizüm malımız Gürcistanda getmişidi, hepümüz tutsak olmuşıdı" dediler. Pay Büre Beg eydür: "Mere, benüm oglum baş mı kesdi, kan mı dökdi?" "Beli, baş kesdi, kan dökdi, adem ahtardı" dediler. (39a/ 6-13)	"Mere kavatlar, ata dururken ogul elini mi öperler" dedi. "Hanum, bu senin oglun mudur?" dediler. Eytidi: "Benüm oglumdur" dedi. Eytidiler: "Sultanum, bu senün oglun olmasa bizüm malımız Gürcistana getdi idi" Dediler. Pay Büre eydür: "Mere, benüm oglum baş mı kesdi, kan mı dökdi?" dedi. "Beli sultanum, baş kesdi, kan dökdi" dediler. (69b-70a/11-1)

D'nin kurgusu, yapılan eklemelerle daha anlaşılır durumdadır. Bezirganların "Emdi incinme hanum, evvel anın elin öpdüğümüze" ifadesi, bir tüccarın han karşısında alacağı tavra daha uygun bir karşılıktır.

³⁶ Benzeri bir oturma düzeni için bkz. *Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olması*.

³⁷ Eserdeki oturma düzeninin yeni bir tartışması için bkz. Güröl Pehlivan, "Dede Korkut Kitabı'nda Oturma Düzeni Üzerine Yeni Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri*, XIV/2 (Kış 2014), ss. 205-220.

Bu durum üzerine Pay Büre:

Kalın Oguz beglerini çağırdı, konukladı. Dedem Korkut geldi, oğluna ad kodı, eydür (39b/2-3)	Pay Büre Beg heman kalın Oguz beglerini çağırdı, konukladı. Oğlunun kıssasını arz eyledi. Cümle begler istihsan etdiler. Andan Dedem Korkut gelüp bu yigide ad kodı, görelüm ne dedi. Dedem eydür: (70a/2-4)

Dikkat edilirse V, olan bitenin Oğuz beylerine arz edildiğini, onların da tebrik ettikleri bilgisini içermektedir. *Boğaç Han Destanı*'ndan da bildiğimiz gibi, yapılan kahramanlığı Oğuz beylerinin de takdir etmesi hâlinde ad koyma gerçekleşebilir. Bu durumu göz önüne alan V, bu ayrıntıyı kurguya dahil etmiştir.

Dede Korkut tarafından adı "*Boz atlı Bamsı Beyrek*" konan yiğidin şerefine ava çıkılır. Ava çıkılan yer:

Yok	Ala daga ala leşker ava çıkdı (70a/11)

V'de olan Ala Dağ ayrıntısı, D'de yoktur. *Dede Korkut Destanları*'nda sık görülen Ala Dağ, genellikle anlatının dönüşümüne yol açan olayların olduğu bir mevkidir. Bamsı Beyrek burada bir geyik kovalarken:

Bamsı Beyrek birini kova getdi. Kovarak bir yere geldi, ne gördi? <i>Sultanum</i> , gördi (40a/2-4)	Bamsı Beryek bir geyigi kova getdi. Kova kova bir yere geldi, gördi (70a/12)

İfadeden de anlaşılacağı üzere "*Sultanum*" hitabı sözlü anlatımın çok temel bir özelliğini gözler önüne sermektedir: Dinleyicilere hitap etme ve karşılıklık. D, destanların bir beye veya hana anlatıldığı dönemin özelliğini burada muhafaza etmiştir.

Bamsı Beyrek burada bir otağ görür:

"Ya Rab bu otağ kimin ola" dedi. <i>Haberi yok ki alacağı ala gözli kızun otağı olsa gerek</i> . Bu otağın üzerine varmaga edeblendi, eyitdi: "Ne olırsa olsun. Hele men avımı alayın" dedi. Otağın önine erişti geldi, geyigi sinirledi. (40a/6-9)	"Ya Rab, bu otağ kimindür?" dedi. Edeblendi bu otağın üzerine varmaga. Gene eyitdi: "Kimün olursa olsun ben şikârumı alayım" dedi. Otağın önünde geyigi sinirledi (70a-b/13-2)

Burada sadece D nüshasında “*Haberi yok ki alacağı ala gözli kızun otağı olsa gerek*” arasözü vardır ki üslup olarak sözlü yapıya daha yakın bir kullanım olduğunu düşünüyoruz.

Otağ, Banu Çiçek'indir. Banu Çiçek, kendisine yiğitlik göstermek için otağın önüne geyik sürdüğünü düşündüğü avcıya kızar ve Kısırca Yenge vasıtasıyla av diler. Beyrek, avın tamamını bırakır ve otağın Banu Çiçek'e ait olduğunu öğrenince, edepli bir şekilde geri geri gider. Bu arada Banu Çiçek, avcının yüzünün nikaplı olduğunu öğrenince, onun Beyrek olabileceği düşüncesiyle görüşmek için haber gönderir. Beyrek, kendini tanıtır ve Banu Çiçek'le görüşmek istediğini bildirir. Bu sırada Banu Çiçek, Beyrek'e Banu Çiçek'in dadısı olduğunu, onunla görüşmek istiyorsa önce kendisiyle yarışması gerektiğini söyler:

İkisi atlandılar, meydana çıktılar, at **depti**ler. Beyrek atı kızun atını geçdi. Oh atdılar, Beyrek kızun okın yardı. Kız eydür: “Mere yigit, menüm atımı kimse geçdüğü yok, ohu-mı kimse yardığı yok. Emdi gel, senünile güreş turalum” dedi. **Heman Beyrek atdan ind**i. Karvaşdılar, iki pehlevan olup birbirine sarmaşdılar. **Beyrek götürür kızı yere vur**mak ister, kız **götürür Beyregi yere urmak** läter. Beyrek bunaldı, eydür: “**Bu kıza ba-sı-lacak olursam kalın Oguz içinde başı-ma kahınc, yüzüme tohınc ederler**” dedi. **Gayrete geldi, kavradı kızun bagdamasın aldı, emcegin**den tutdı. Kız koçındı. Bu gez Beyrek kızun ince beline girdi. **Bagdadı**, arhası üzerine yere urdı. Kız eydür: “Yigit, Pay Biçanun kızı Banı Çiçek menem” dedi. Beyrek üç öpdi, bir dişledi, “**Dügün kanlu olsun Han Kızı**” deyü barmagından altun yüzigi çıkardı, kızun barmagina geçürdi, “**Or-tamuzda bu nişan olsun, Han Kızı**” dedi. Kız eydür: “**Çün böyle oldu, heman emdi ilerü durmak gerek, beg oğlu**” dedi. Beyrek dahı: “**N'ola hanum, baş üzerine**” dedi. **Beyrek kızdan ayrılıp evlerine geldi** (41b-42a/2-8)

İkisi atlandılar, meydana çıktılar, at **çapdılar**. Beyregün atı geçdi. Ok atdılar, Beyrek geçdi. Kız eydür: “Mere yigit, benüm okımı kimse geçdüğü yok. Atımı geçdüğü yok. Emdi, beg yigit, gel senünile güreş dutalum” dedi. **Heman atdan indiler**. Karvaşdılar, iki pehlevan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek bunaldı, kızun memesine yapışdı. Kız kocındı. **Beyrek kızun ince beline girdi. Baglandı**, kızı arkasınun üstine yere basdı. Kız eydür: “Yigit, bilmiş ol, Pay Biçen kızı Banı Çiçek benem” dedi. Beyrek üç öpdi, bir ısırdı. Barmagından çıkarup yüzüğünü başısladı, kızun barmagina geçürdi. “**Ortamuzda, Han Kızı, nişanımız olsun**” dedi. **Banı Çiçek** eydür: “**Çün böyle oldu, heman ilerü dur, beg oğlu**” dedi. **Beyrek “N'ola, baş üstine**” dedi. **Andan vidalaşup dönüp Beryek evlerine geldi** (71a/3-11)

D, anlatımın zenginliği yönünden V'den bazı noktalarda ayrılmaktadır. Öncelikle ok yarışını V, sadece daha uzağa atmak olarak kurgularken; D'de

hem uzağa atma, hem de hedefe atma söz konusudur. Çünkü Beyrek'in oku, Banu Çiçek'inkini yarıyor. Güreş esnasında, Beyrek zor durumda kaldığında içinden geçenleri *"Bu kıza basılacak olurısam kalın Oguz içinde başıma kahınc, yüzüme tohuñ ederler"* şeklinde D veriyor. Bu sayede Oğuz toplumunda erkeklerin kadınlar karşısındaki tutum ve davranışlarını anlamak için önemli bir ipucuna sahip oluyoruz. Üçüncü olarak Beyrek, Banu Çiçek'e kendi parmağındaki altın yüzüğü takmadan evvel *"Düğün kanlı olsun Han Kızı"* demektedir. Bir deyim olduğu anlaşılan bu söz, düğünün gerdekle neticelenmesi anlamına gelmekte olup V'de yoktur. Muhtemelen V müstensihihinin yabancı olduğu veya hoşlanmadığı bir tabir olacak ki kurguya dahil edilmemiştir. Son olarak Beyrek, Banu Çiçek'in parmağına yüzük takınca kız, Beyrek'e *"heman emdi ilerü durmak gerek"* deyince; Beyrek *"N'ola hanum, baş üzerine"* demektedir. Burada geçen ve V'de olmayan, *"hanum"* ibaresi, Beyrek'in Banu Çiçek'e *"emredersiniz"* anlamındaki takılmasıdır. *"Hanum"* hitabını bir kıza söylemesini, metin içinde mizahi bir durum olarak algılayabiliriz. Muhtemelen V müstensihi, metnin aslındaki bu ince espriyi anlamamış olacak ki bu kelimeyi atlamıştır. Tabii bu eklemenin D müstensihihinin eklemesi olduğunu da söylemek mümkün. Hangisi olursa olsun sonuç olarak, iki metnin kurgusu arasında zarif bir fark meydana gelmiştir.

Beyrek eve dönünce, babasının ne gördüğü sorusuna; oğlu-kızı olanlar çocuklarını evlendiriyorlar, cevabını verir. Bunun üzerine babası nasıl bir kız istediğini sorunca; o, kahramanlık özellikleri olan bir kız istediğini söyler. Bu özelliklerden birisi de:

Men **kazaguc** atuma binmedin ol binmah gerek (42b/2)

Şahbaz atunun beline binmek gerek (71b/2)

Burada V, şahbaz sıfatını kullanırken; D, metinde *"kara koç"*³⁸ olarak yazılmış kelimeyi kullanır. Görüldüğü gibi bu kullanıma V de anlam veremeyerek, *"şahbaz"* kelimesini diğerinin yerine getirmiştir.

Metnin bu noktasında kurguyla ilgili; fakat asıl metnin ideolojik yapısını ele alırken tartışılması gereken bir hususa dikkat çekmek istiyorum:

³⁸ Bu kelimenin *kazaguc* olarak düzeltilmesiyle ilgili olarak bkz. Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, ss. 39-42; Özçelik, *age*, ss. 38-40; Kaçalin, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuznamesi*, s. 125.

Babası Pay Büre Han eydür: "Ogul, sen kız dilemezsin, gendüne hampa istermişsin. Ogul, meger sen istediğün kız Pay Bican Beg kızı Banı Çiçek ola." (42b/4-6)	Babası eydür: "Ogul, sen kız istemez imişsin. Kendüne yoldaş ve hemta ister imişsin. Ogul senün istediğün kız meger Pay Biçen kızı Banu Çiçek ola" dedi. (71b/3-4)

İlk bakışta herhangi bir soruna işaret etmeyen bu kısımdaki harflerin koyu karakterli olan kısmı dikkatle düşünüldüğünde ilginç bir veriyle karşılaşmaktadır. Bilindiği gibi Dede Korkut'taki kadın kahramanların niteliği üzerine genellikle bunların alp özelliklerine sahip, ata binen, savaşan kadınlar oldukları vurgusu yapılır.³⁹ Halbuki bu cümleye bakıldığında, durum pek öyle değildir. Bilindiği gibi iki destanda kahramanlar kendilerine evlenmek üzere kız ararlar ve ikisi de evlenecekleri kızlarda savaşçı özellikler ararlar. Hatta bu yüzden iki anlatıda da babaları onlara, eş değil de arkadaş aramakta olduklarını söyler. *Kanturalı Destanı*'nda kahraman aradığı vasıflara sahip kızı Oğuz elinde bulamaz ve Trabzon tekfurunun kızı olduğunu öğrenir. Bamsı Beyrek'te ise, yukarıda andığımız cümlede Pay Büre Bey, oğlu istediği vasıfları sayınca hemen Banu Çiçek'in adını verir. Bu nasıl mümkün olabilir? Şöyle ki Oğuz elinde bu niteliklere sahip meşhur olmuş tek kızın varlığıyla. O hâlde artık bu dönemde kız-kadın tipi, Eski Türk kültüründe sahip olduğu düşünülen niteliklerden oldukça uzaklaşmıştır.

Pay Büre, oğluna, kızın ağabeyi Deli Karçar'ın Banu Çiçek'i isteyeniyi öldürdüğünü söyler. Bu işin nasıl yapılacağına dair akıl danışmak için Oğuz beylerini sohbet ve istişareye çağırırlar. Sonuçta Dede Korkut'un gitmesine karar verilir. Bayındır Han'ın tavlasından iki hızlı at verilerek gönderilir. Dede Korkut, Deli Karçar'ın yanına varır. Bamsı Beyrek'e Banu Çiçek'i istediğini söyler. Deli Karçar, silah ve atını ister:

"Mere, ne dedüğüm yetürün, kara aygırı yaragıla getürün" dedi. Kara aygırı yaragıla getürdiler, Delü Karçarı bindürdiler. Dede Korkud kösteği üzdü, durmadı, kaçdı (43b-44a/13-3)	"Mere, ne dedüğüm yetürün, geyümümle benüm şahbaz atum getürün" dedi. Kara aygırı getürdiler. Dedem Korkut toklu başlu dorı aygıra bindi dahu kaçdı (72a/8-9)

Dede Korkut önde, Deli Karçar arkada kovalamanın sonucunda Karçar, Dede Korkut'a yetişti:

³⁹ Örneğin bkz. Mehmet Kaplan, "Dede Korkut Kitabında Kadın", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, 1, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995 [1951], s. 41.

Dedeyi kova kova Delü Karçar on belen yer aşurdı. Dede Korkudun ardından Deli Karçar erdi. Dedenün ensi entdi, Tangrıya sığındı, ism-i azam okıdı. Deli Karçar kılıcın eline aldı, yokarınsından öyke ile hamle kıldı. Deli beg diledi ki Dedeyi depere çala (44a/5-10)	Kova kova on belen yer aşurdı, yine Dedem Korkudun ardından yetdi. Delü Karçar kılıcın eline aldı, Dede Korkuda havale etdi ki çala (72a/11-12)

Yukarıdaki iki alıntıda da görüldüğü gibi D, daha ayrıntılı bir kurguyu tercih etmektedir. Bu nüshada yer alan Dede Korkut'un ism-i azam'ı okuması gibi ayrıntılar V'de bulunmamaktadır.

Korkut'un duası üzerine eli havada asılı kalan Karçar'ın kolu, yine onun duasıyla düzelir ve kız kardeşini vermeyi de kabul eder. Ancak garip istekleri vardır: Bin kısrağ görmemiş aygır, bin maya görmemiş buğra, bin koyun görmemiş koç, bin kuyruksuz kulaksız köpek ve bin pire. Dede Korkut bu istekleri kabul eder. Pay Büre'nin yanına döner:

Dede döndi, Pay Büre evlerine geldi. Pay Büre Beg eydür: "Dede, oğlan mısın kız mısın?" Dede: "Oğlanam" dedi. "Ya pes nece kurtildun Deli Karçarun elinden?" (44b-45a/13-3)	Dede Korkut döndi, Pay Büre Begün evine geldi. Pay Büre Beg eydür: "Dede Korkut şen mi gelür saht mı gelür?" dedi. Gördiler kim güle güle gelür. "Dede, kurt mısın koyun mısın?" Eydür: "Kurdam" "Ya pes kaziyye nece oldı kurtildun ol Delü Karçarun elinden?" dediler (72b/8-11)

Burada ilginç bir değişim var. D'de soru "Oğlan mısın? Kız mısın?" şeklindeki, V'de "Kurt musun? Koyun musun?" biçimindedir. Anlaşılan aynı anlama gelen bu deyim farklı şekilleri vardır. Deyimleri anlam bakımından ele alacak olursak, kurt=oğlan ve kız=koyun denkliği ilgiye değerdir. İlk kelime grubundaki "aktif, saldırgan" anlamlarıyla, ikinci sözcük kümesindeki "pasif, kurban" konumu barizdir. Göçer toplumlarında kurdun saldırganlığı ve bu sebeple kültür içerisindeki saygın konumu çok sayıda araştırmannın konusu olmuştur.⁴⁰ Koyun ise, kurdun başlıca kurbanı olup aynı zamanda dikkatle korunması gereken bir varlıktır. İlginçtir ki "kız" da toplumda korunması gereken bir cins olarak görülmektedir. Hangisinin kullanımının daha eski olduğunu metinlerden çıkarmanın imkanı yok. Ancak ne olursa olsun bu anlam denkliği dikkat çekicidir.

⁴⁰ Yaşar Kalafat, "Dedem Korkut'un Kurdu", *Türkiyat Araştırmaları*, 9 (Güz 2008), ss. 309-324.

Köpek ve pireleri Dede Korkut, diğerlerini Pay Büre Bey temin eder. Bunları alan Dede Korkut, Deli Karçar'ın yanına gider. Getirilen hediyeleri, pireler hariç, görüp beğenen Deli Karçar:

"Dede, ya kanı menüm bürelerüm?" Dede Korkud: "Hay ogul Karçar, âdeme üş[er], bögelek gibi bunludur ol bir yavuz can-verdür. Hep bir yerde dürübdürürem. Gel gedelüm semüzin al, arugin ko" dedi. Aldı Delü Karçarı bir pürelü yere getürdi. Deli Karçarı yalnızcak eyledi, ağıla koydı. Püreler Delü Karçara üşdiler. Gördi beceri bilmez, eydür: "Meded Dede. Kerem eyle, Allah ışıķına kapuyı aç, çıkayın" dedi. Dede Korkud: "Ogul Karçar, ne kargaşa edersin?" getür, bu ısmarladugun nesnedür, n'oldun böyle bunaldun? Semüzin al, arugin ko" dedi. Delü Karçar eydür: "Hay Dede sultan, Tangrı bunun semüzin de alsun, arugin da alsun. Heman beni kapudan taşarı eyle, meded" dedi. Dede kapuyı açdı. Delü Karçar çıkdı. Dede gördikim Delünün canına geçmiş, başı kayusu olmuş, gevdesi püreden görünmez, yüzi gözi belürmez. Dedenün ayakına düşdi: "Allah ışıķına beni kurtar" dedi. Dede Korkut: "Var, ogul, gendüni suya ur" dedi. Delü Karçar segirerek vardı, suya düşdi. Büreler suya akdı getdi. Geldi, geyesin getdi. Ağır düğün yaragın gördi. (45b-46b/12-4)

"Dede, kanı benüm bürem?" Korkut Dede hod büreleri bir eviçinde saklamışdı. "Hey ogul Karçar, ol bir aceb canavardur. Bir yerde hep derüp dururam. Gel gedelüm, eyüsin al, kemini ko" dedi. Aldı Delü Karçarı ol yere getürdi. Delü Karçarı soyıp yalnızcak eyledi, eve koydı. "Dendi begendüğünü al, beğenmediğini ko" dedi. Dede kapuyı berkitdi. Aç büreler üşdi Delüye, bar bar bagırur zar zar ağırur: "Meded Dede" deyüp çağırur. Dede eydür: "Delü Karçar, gavgayı ko. Bir alay büredür getürdüm. Sonra şöyle böyle deme. Karva dut, semüzini alı ko, arığını koyu ver" dedi. "Hay Dedecüğüm: bunun eyüsi, yatlısı seçilecekleyin degül. Dede, Allah ışıķına, kapuyı aç, çıkayın" der. Dedem eydür: "Sonra bizümle gene niza edersin. Hele dahı gör" dedi. Delü Karçar din din kalkur çat çat üzer. "Meded Dedecüğüm" deyüp feryad edicek Dedem kapuyı açdı. Delü Karçar daşra kaçdı çırpıplak, bireler üşmiş, gün sovk. Dede eydür: "Mere Delü, suya vur kurtul" dedi. Delü can kayusuyla buzlu suya bogazına dak batdı. Bürelerün elinden gücile kurtuldu. "Dedecüğüm, Tanrı bezsün bunun arugından da semüzinden de" dedi. Geyesisini geydi, evine getdi. Düğün yaragın gördi. (73a-b/10-8)

Yukarıdaki iki uzun alıntıda aynı olay anlatılmasına rağmen, kurgu bakımından oldukça farklıdır. İki nüsha da mizahi anlatımı farklı yollardan vermiştir. Öncelikle V, pireleri Dede Korkut'un bir eve sakladığını söylerken; D, Dede Korkut'un Deli Karçar'ı "pireli bir yere, ağıla" götürdüğünü söylüyor. Burada D, pire toplamanın imkansızlığının farkında olarak, zaten pireli bir ağıla gitmesinin yeterli olacağı mantığından hareket ediyor. Böylece Dede Korkut, pire yakalamayıp doğrudan bu hile ile Deli Karçar'ı alt etmiş oluyor. Öte yandan V, anlaşılmaya uyup pireleri bir odaya toplayan Dede Korkut por-

tresi çizmektedir. Kurgusal açıdan bakıldığında bu kısımda V'nin daha çok konuşmaya yer verdiğini ve bu konuşmalarda Deli Karçar'ı pişman pozisyonunda gösterdiğini görüyoruz. Bunu yaparken V, üçler kuralına da riayet etmiştir. Halbuki D'de, Deli Karçar'ın pirelerden yakınması iki kere olmuştur. Görüldüğü gibi, şu ana kadar D'nin sözlü niteliği daha iyi muhafaza ettiğini söylüyordum. Fakat buradaki örnekten de anlaşılacağı üzere; bu, her durumda geçerli değildir. Ancak yine de "Yaratım" bölümünde de açıklayacağım üzere, bu noktada D, daha muhafazakardır.

Barnı Beyrek ile Banu Çiçek'in düğünleri için gerdekhane dikilir. Bu sırada kız tarafının gönderdiği bir kızıl kaftan Beyrek'in giymesi, kırk yiğidini müteessir eder:

"Nece saht olmayalum, sen kızıl kaftan geyersin, biz ag kaftan geyerüz" dediler. (46b/10-11)	"Nece saht olmayalum, siz bir kızıl kaftan geyersiz, biz ag kaftan geyerüz" dediler (73b/11-12)

Burada kullanılan kişi zamirlerindeki "sen/siz" farklılığı metin içerisindeki asonanslarla ilgili bir durum olmalıdır. V, "iz, üz"lerle iç ahengi kuvvetlendirirken; D'de uyum bozulmaktadır.

Burada kırmızı-kızıl kaftan giymenin evlenmenin sembolü olduğu açıktır. Kırk yiğit, Beyrek'le birlikte evlendirilmedikleri için üzülmüşler ve bunu belirtmişlerdir. Beyrek ise, onların gönlünü hoşlamıştır. Anlatı, bu durumu niçin belirtme ihtiyacı duyuyor? Bizce, yiğitler bu paylaşımda hak sahibi olmadıklarından olanı tepkiyle karşılamışlardır.⁴¹ Anlatının bitiş durumunda, tüm yiğitlerin evlendirilmesiyle gerçek dengeye kavuşulacaktır. V, bu durumun sonucunu kurgu içinde belirtme ihtiyacını duyar:

Yok	Bunların dahı gönli hoş oldı (73b-74a/13-1)

Bir casus, düğün hazırlıklarını Bayburt Tekfuru'na haber verir. İki nüshada da Pay Biçen Bey'in kızını tekfura söz verdiği kayıtlıdır. Ancak burada kurgusal bir sorunun olduğu açıktır. Öncelikle destanın başında Pay Biçen Bey, kızını kendi isteğiyle Pay Büre Bey'in oğluna beşik kertme yapmıştır. Oğuz beylerinin huzurunda ettiği bu yeminden dönse, anlatıda cezalandırılan taraf olarak yer alması gerekirdi. Halbuki ilk bakışta garip gelecek biçimde, me-

⁴¹ Nitekim *Er Sayın Destanı*'nda "kızıl kaftan" giyemedikleri, yani evlendirilmedikleri için ayaklanan köleler vardır. Bkz. Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar", *Makaleler ve İncelemeler*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 242.

tinde bir daha adı hiç geçmemektedir. Hatta Banu Çiçek, ağabeyisi Deli Karçar'dan istenmektedir. Bu durumda akla en uygun seçenek, Pay Biçen Bey'in öldüğü ve Deli Karçar'ın da onun sözünü bozarak, kız kardeşini Bayburt Tekfuru'na vermek için, tekfurla kavilleştigiidir. Zaten Deli Karçar'ın kız kardeşini isteyen herkesi öldürmesi, bunun bir göstergesi gibi duruyor. Müslüman olan bir toplumda kafirlere kız vermek yasaktır, bu da gizliliğin sebebinin açıklıyor. Kafirler gerdek çadırını basarlar:

Yarimasun yarcımasun ol melun yedi yüz ka- firile yıldı. Beyrek ab alaca gerdeği içinde yeyüp içüp bihaber otururdu. Dün uyhusunda kafir otaga kuyuldu. Nayibi kılınç sıyrıldı, eline aldı: "Benüm başum Beyregün başına kurban olsun" dedi. Nayib parelendi, şehid oldu. Derin olsa baturur, kalabalık korhudur, at işler er öginür, yayan erin umurı olmaz. Otuz dokuz yiğidilen Beyrek tutsak getdi. (47a/5-13)	Heman yedi yüz kafirile ilgar eyledi. Ber- yek kırk yegidiyle yeyüp içüp otururdu. Dün buçuğında kafirler kuyuldu. Bunlar gafil. Nayibini şehid etdiler, otuz dokuz yigidiyle Beyrek tutsak getdi (74a/3-5)

D'de daha ayrıntılı anlatılan olayda, ayrıca naibin ölme ve Beyrek'in tutsak olma sebebi bir arasözle açıklanmıştır: "*Derin olsa baturur, kalabalık korhudur, at işler er öginür, yayan erin umurı olmaz.*" Dolayısıyla Beyrek ve adamlarının düşmandan sindiğini düşünmemiz mi gerekiyor? Alpın nitelikleri göz önüne alındığında, durum böyle olmamalıdır. Bence bu durumu açıklayabilecek iki sebep gösterilebilir: Öncelikle Beyrek ve yiğitlerinin sarhoş olabilecekleri, ikincisi de "*kızıl kaftan*" giymedikleri yani evlendirilmedikleri için küskün olan yiğitlerin silaha el atmalarını. İlk ihtimali daha güçlü görüyorum; çünkü "*Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*"da da Uruz ve üç yüz yiğidine baskın yapan kafirlerle Oğuz yiğitleri savaşmıyordu. Hatırlanacağı üzere, burada da evvelden bir şölen vardı. Dolayısıyla burada da sarhoşluk için uygun ortam vardı. Her ne kadar iki destanda da anlatıcılar bu hususta bir şey söylemiyorlarsa da mantığa en uygun seçenek budur.

Beyrek'in çadırı hak ile yeksan olmuştur:

Tan atdı, gün doğdı. Beyregün atası anası bakdı, gördükim gerdek görünmez olmuş. Ah etdiler, akulları başlarından getdi. Gördiler kim uçarda kuzgun kalmış, tazi dolışmış yurdunda kalmış, gerdek parelenmiş, nayib şehid olmuş. Beyregün babası kaba sarık gö- türüp yere çaldı, tartdı yakasın yırttı (47a- b/13-5)	Ertesi sabah oldu. Gün doğdı. Beyregün atası anası bakup gördükim gerdekhane görünmez olmuş. Ah etdiler, yakaların çak etdiler, akulları başlarından getdi. Gördiler uçarda kuzgun kalmış, ban evi paralanmış, yere düşmüş, nayib şehid olmuş. Kaba sarık götürüp babası yere çaldı (74a/5-8)

Annesi ağlayarak evine döndü:

Aglayubanı sıklayubanı evine geldi. Pay Büre Begün dünligi altun ban evine girdi (47b/9-10)	Aglayu aglayu evine geldi. Dünligi altun evine Pay Büre Hanun şıvan girdi (74a/10-11)

Görüldüğü gibi V'de eve "şıvan" girdiği ifade edilirken; D, Beyrek'in annesinin eve girdiğini söylemektedir.

Beyrek'in yedi kız kardeşleri ve Banu Çiçek karalar giydiler. Beyrek'ten on altı yıl ses çıkmayınca bir gün Deli Karçar, Bayındır Han'ın divanına vardı ve Beyrek'in diri olduğu haberini getirene altın, ölüsünün haberini getirene kız kardeşi Banu Çiçek'i vereceğini söyledi. Yalancıoğlu Yaltacık, Beyrek'in ona önceden verdiği bir gömleği kana batırıp getirdi:

"Mere, bu ne gömlektür?" "Beyregi Kara Dervende öldürmüşler. Üşde nişanı, sultanum" dedi. Gömleği göricek begler ünür ünür ağlaştılar, zarılıklar gördiler (48b/10-13)	"Mere, bu ne gömlektür?" dedi. Eydür: "Sultanum, Beryegün gömlegidir, Pasinüg Kara Derbendinde öldürmüşler" dedi. Oguz begleri içinde yalan yogudı. İnanup agladılar. Kazan Beg eydür: "Emekdarum Beryek" deyüp aglar. Kara Göne oğlu Kara Budak "Musahibüm Beryek" deyüp aglar (74b-75a/11-1)

Burada sadece V'de görülen bir arasöz karşımıza çıkıyor: "Oguz begleri içinde yalan yogudı." Öte yandan V, sahneyi daha dramatik bir hava içinde vermektir. Özellikle Kazan'ın "emekdarım", Kara Göne'nin ise "musahibim" demesi, Beyrek'in bu iki kardeşe, dolayısıyla iktidara yakınlığının doğrudan ilk göstergisidir. V'nin okuyucusu, ilk olarak bu cümlelerle Beyrek'in Oguz içindeki yeri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ancak metnin bağlamı dikkate alındığında, özellikle Kazan'ın ifadesi gariptir. Çünkü bu destanda daha yeni kahramanlık gösterip ad alan ve evlenecek olan Beyrek'in Kazan Bey'in emekdarı olması imkansızdır. Bu durumda D'de olmayan bu eklemeyi, V müstensihinin yaptığı düşünülebilir. Arasözü ekleyen V müstensihi, kendi zamanının insanlarına Oguz beylerinin ahlaki bir özelliği hakkında bilgi verirken, bir yandan da Bamsı Beyrek'in Oguz yönetim hiyerarşisi içindeki önemini belirtmiştir.

Bayındır Han, gömleğin ancak Beyrek'in nişanlısı Banu Çiçek tarafından tanınabileceğini söyleyerek, ona gönderir. Kız, gömleği tanır. Beyrek'in anabasına da haber ulaşır ve tüm obada üzüntü hâkim olur. Bu arada Yalancı

oğlu Yaltacık, düğün hazırlıklarına başlar. Pay Büre Bey, bu haber üzerine bezirganları yanına çağırır:

Beyregün babası Pay Büre Beg dahı bazirganları kığırdı, yanına getürdi, eydür: "Mere bazirganlar, varun, iklim aran, Beyregün ölisi haberin getüreydünüz ola mı?" der. Bazirganlar yarak gördiler, gece gündüz demeyüp yöridiler. Nagah Parasarun Bayburd hisarına geldiler (49a-b/10-2)	Pay Büre Beg bazirganların yanına kığırdı, eydür: "Mere, varun, iklim iklim aranız, cigerüm paresi gözüm aydını Beryegün ölisi, dirisi haberin getürün" dedi. Bazirganlar yarak görüp getdiler. Günler bir gün Barasaron Bayburt Hisarına vardılar (75a/7-9)

D, üstteki olayların bir devamı olarak sadece ölüsünün haberini getirmekten bahsederken; V, hem deyiimi doğru biçimde "ölüsünden dirisinden haber getirmek" olarak hem de konuyu tahkik ettirmek isteyen bir babanın hislerini daha iyi yansıtacak şekilde vermektedir. Aynı yerde Beyrek'ten bahsederken "cigerüm paresi, gözüm aydını" ifadelerini kullanması, bu sahnenin dramatikliğini artırıcı bir işlevi görmektedir.

Tüccarlar Bayburt Hisarı'na geldiklerinde, kafirlerin eğlencesinde kopuz çalmakta olan Beyrek onları gördü ve haberleşti. Anlatıda bu kısımda uzunca bir manzume bulunmaktadır. Manzumede Beyrek, Oğuz elinden haber sormaktadır. Bu haber sorma esnasında:

Yok	Kara Göne oğlu Kara Budagı Sorar olsam sag mı argış? (75b/1-2)
Ag sakallu babamı ag bürçeklü anamı Sorar olsam sag mı argış? (49b/10-11)	Ag sakallu babamı Sorar olsam sag mı argış? Ag bürçeklü anamı Sorar olsam sag mı argış? Benüm yedi kız karındaşumı Sorar olsam sag mı argış? (75b/2-3)

D'de bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Halbuki her iki nüshada da cevaplar tam olarak verilmektedir. Bu durum D müstensihinin bu kısımları unuttuğunu göstermektedir.

Beyrek, son olarak Banu Çiçek'i sorar:

Evde mi argış, yohsa gırda mı argış? Degil mana Kara başum kurban olsun, argış sana (49b-50a/12-1)	Evde mi argış, yoksa kimseye vardı mı argış? Gel bunları degil bana, Kara başum kurban olsun, argış sana (75b/4-5)

Basit gibi görünen bu fark, aslında önemlidir. D'de nişanlısının gûr, yani mezarda mı olduğunu soran Beyrek, onun kendisinden sonra evlenebileceğine ihtimal dahi vermez; halbuki V müstensihisi "*kimseye vardı mı?*" sorusuyla, biraz önceki olaylara gönderme yaparcasına, bu soruyu sordurmaktadır. V müstensihinin bu soruyu, kurguya uygunluk olsun diye sordurmadığı düşünüldüğünde ise, iki nüsha arasında Beyrek'in erkeklik gururunu sergileme bakımından temel bir fark göze çarpar.

Manzume şeklinde aldığı cevapta, herkesin kendisi için üzüldüğünü ve nişanlısının Yalancı oğlu Yaltacık'a verileceğini öğrenen Beyrek, ağlayarak kırk yigidinin yanına gelir:

Beyrek kalkdı, aghlayu aghlayu kırk yigidin yanına geldi. Kaba sarık götürdi yere çaldı. Eydür: "Hey menüm kırk yoldaşum, bilür misiniz neler oldı? (50b/2-4)	Beryek bu acı sözleri eşidüp aghlayu kırk yigidin yanına geldi. Kaba sarık başından götürüp yere çaldı. Beryek eydür: "Hay kırk yoldaşum, bilür misiniz neler olmuş? (76a/2-4)
"Banı Çiçek Yalancı oğlu Yaltacuga varur olmuş" Böyle degeç kırk yigidi kaba sarıkların götürdiler yere çaldılar, bünürü bünürü aghlaşdılar, zarılık kıldılar (50b/8-10)	"Banı Çiçeği Yalancı oğlu Yaltacuk alur olmuş" böyle deyicek kırk yigit bünür bünür aghlaşdılar (76a/6-7)

İlk alıntıda Beyrek'in kaba sarığı yere çalması ortakken; ikinci alıntıda bu fiil, sadece D'de vardır. Fakat asıl ilginç fark: İkinci alıntıda D'nin, evliliği Banu Çiçek'in de istediği hususuna vurgu yapmasına karşılık; V'de, bu işi Yaltacık'ın -zorla yaptığı imasını içeren- "*alur olmuş*" şeklindeki ifadenin kullanılmasıdır. Böylece D, okuyuculara, Beyrek'in sonraki eylemlerini Banu Çiçek'ten de bir hesap sorma şekline dönüştürmesinin ön hazırlığını yapmış oluyor. V ise, bu ifadeyle Banu Çiçek'i en baştan itibaren olanların kurbanı olarak sunuyor.

c.d. Dengeleyici/Düzenleyici Öge: Bamsı Beyrek'in Tutsaklıktan Kurtulması

Bayburt Tekfurı'nun kızı, Beyrek'i görmeye geldiğinde onu üzüntülü görür:

Meger kafir beginün bir bıkır kızı vardı. Her gün Beyregi görmege gelüridi (50b/10-11)	Meger kafir beginün kızı vardı. Beryegi se-ver idi. Her gün görmege gelür idi (76a/7)

D'de tekfurun kızının "bakire" olduğu bilgisi verilirken; V, Beyrek'i sevdiğini ifade etmektedir. Kızın Beyrek'i sevdiği, D'de, biraz aşağıda verilmekte olup kugu bakımından daha acemicedir.

Kız, Beyrek'in niçin üzüldüğünü sorar. Beyrek de evini özlediğini, üstelik yavuklusuyla birinin evlenmek üzere olduğunu söyler:

"Yalancı oğlu Yaltacuk derler bir kişi vardı, varmış, yalan söylemiş, beni 'Öldi' demiş. Ana varur olmuş" dedi. Böyle degeç, kız Beyregi aşıklaştırdı, eydür: "Eger seni hisardan aşağıda urganıla salınduracak olurısam, babana anana sağlğıla varacak olurısam beni bunda gelüp helallığa alur mısın?" dedi. Beyrek and içdi: "Kılıcuma dogranayın, ohuma sancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrılayın, sağlğıla varacak olurısam Oguza, gelüp seni helallığa almazısam" dedi. Kız dahı urgan getürüp Beyregi hisardan aşağıda salındurdi. Beyrek aşağıda bakdı, gendüzün yer yüzine gördi. Allaha şükr eyledi, yola düşdi. Gederek kafirün ilkusına geldi, "Bir at bulurısam dutayım bineyim" dedi. (51a-b/4-2)	"Yalancu oğlu Yaltacuk derler bir kişi vardı, beni 'Öldü' deyü haber vermiş, ol kızı alur olmuş" Böyle deyicek kız eydür: "Beryek, seni hisardan urganıla salınduracak olurısam babana anana varacak olurısam beni bunda gelüp helallığa kabul edüp alur mısın?" dedi. Beryek and içdi: "Eger Oguza varacak olurısam gelüp seni alayım" dedi. Kız bir urgan getürdi, Beryegi hisardan aşağıda salındırdı. Beryek aşağıda endi, Allaha şükr kıldı. Kafirün ilkusına geldi. "Bir at dutayın" deyü. (76a-b/11-3)

Beyrek'in söz verdiği esnada kullandığı kalıp sözler, sadece D'de mevcuttur. Bu yemin kalıbı "*dogranayın, sancılayın, kertileyin, savrılayın*" ifadelerinin de açıkça gösterdiği gibi, sözlü anlatımı zenginleştiren öğelerdir. Bu kalıp, V müstensihiinin bu noktada kurguda kısıtlama yapma çabası nedeniyle, V'ye dahil edilmemiş gibi görünmektedir.

Hisardan aşağı inen Beyrek, at sürüsünün içinde kendi boz aygırını görüp tanır. Aygır da Beyrek'i tanıyarak yanına gelir. Beyrek, atı över ve üstüne binerek kale kapısına gelip tekfura seslenir. Otuz dokuz yiğidinin başına bir şey

gelmesi hâlinde intikamını alacağını söyleyerek, yola düşer. Yolda bir ozana rastlar. Onun Yalancı oğlu Yaltacık'ın düğününe gittiğini öğrenir. Atını rehin vererek, ozanın kopuzunu alıp yola devam eder. Yine yolda bir grup çoban görür. Bunlar ağlayıp taş toplamakla uğraşmaktadırlar. Bunlara niçin taş topladıklarını sorar. Verdikleri cevap:

Yalancı oğlu Yaltacuk derler ölüsi haberin getürdi, adahlusun ana verür oldılar. Gelür bundan geçer, uralum anı, ana varmasun, tekine tuşına varsun" dediler (52b/11-13)

Yarınasun yarçımasun Yalancı oğlu Yaltacuk ölüsi haberin getürdi. Adaklusını ana veriyorurlar. Gelür bundan, uralum öldüre-lüm. Yalancı oğlu Yaltacuga varmasun, teki-ne tüşine varsun" dediler (77a/10-12)

Çobanlar, Beyrek'in obasındandır. Onlara ağır gelen, Banu Çiçek'in Bamsı gibi bir yiğitten sonra Yalancı oğlu Yaltacık'a varmasıdır. Anlatının mantığı içinde babası da yalancı olan ve yalancının alp olamayacağı bir toplumda Yaltacık istenmeyen, makbul olmayan bir kişidir. Bu nedenle Banu Çiçek onunla evlenmemeli, "tekine tuşına" (dengine) varmalıdır. Dikkat edilirse burada kabul edilemez olan Banu Çiçek'in evlenmesi değil, dengi olmayanla evlenmesidir.

Yoluna devam eden Beyrek, burada kız kardeşlerinden birini pınardan su almaya gelirken görür:

Beyrek bakdı gördi kim kiçi kız karındaşı bınardan su almaga gelür, "Kardaş Beyrek" deyü aklar, bozlar, "Toyun düğünün kara oldı" deyü aklar. Beyrege katı fırak geldi. Katlanımadı, büldür büldür gözinün yaşı revan oldı. Çağrubanı burada soylar, görelüm hanum, ne soylar (53a/4-8)

Bakdı, gördi kim kiçi kız karındaşı bınardan su alır. Beryek gördiginde kız kardaşını tanıdı. "Begüm Beryek" deyüp aklar. Eşidicek Beryege katı fırak geldi. Katlanımadı, büldür büldür akladı. Gözinün yaşı akubanı çağladı. Beyrek burada soyladı, görelüm ne soyladı (77b/1-4)

Kız kardeşiyle söyleşir. Manzum olarak gerçekleşen bu söyleşi esnasında kız kardeşin verdiği cevap, *Dede Korkut Destanları*'nın en lirik kısımlarından biridir:

"Mere ozan, karşı yatan kara dagdan aşup Geldüğünde gecdiğünde Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı? Taşkun taşkun suları aşup Geldüğünde geçdiğünde Beyrek adlu bir yigide bulış[ma]dun mı? Ağır adlu şehirlerden geldüğünde Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı?" (54a/4-8)	"Mere ozan, karşı yatan kara dagdan aşup geldün Aşugunda Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı? Taşkun taşkun suları geçüp geldün Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı?" (78a/4-6)

Beyrek, büyük kız kardeşlerinin yanına gider:

Ulu kız karındaşları yanına geldi. Bakdı gördi kız karadaşları karalı göklü otururlar. Çagırup Beyrek soylar, görelüm hanum, ne soylar, eydür (54b/2-5)	Gördi, hep kız karadaşları karalar geyüp bir arada otururlar. Yanlarına vardı, çağırup haberleşdi. Görelüm hanum, ne dedi, eydür (78a/12-13)

D'de yer alan "karalı, göklü" ifadesi, V'de "karalar" hâline gelmiştir. Bilindiği gibi mavi (lacivert) renk, Türklerde matem renklerinden biridir. Bu durumu bilmeyen veya kendi döneminde bu âdetin kaybolduğunu gören V müstensihisi "gök" rengi metinden çıkarmış olmalıdır.

Beyrek'in büyük kız kardeşleri de onu tanımazlar ve karnını doyururlar. Beyrek'in istemesi üzerine ona bir kaftan verilerse de bu kaftanla tanına-bileceğini anlayan Beyrek, kaftanı geri verir. Düğün alanına varır. Ok atma yarışmasını seyretmeye durur:

Sürdi düğüne geldi. Gördi, düğünde güyegü oh atar.[...] Şer Şemseddin atsa: "Elün var olsun" deridi. Güyegü atsa: "Elün kursun, parmakların çürisün, hey donuz oğlu donuz" deridi. "Güyegülere kurban ol" deridi. Yalancı oğlu Yaltacugun acığı tutdı, eydür: "Mere kavat oğlu deli kavat, sana düşer mi mana bunun gibi söz söylemek? Gel, mere kavat, menüm yayımı çek. Yohsa şimdi boy- nun ururam" dedi. Böyle degec Beyrek yayı aldı çekdi. Kabzasından yay iki pare oldı. Götür[d]i önine bırakdı (55b-56a/9-10)	Sürdi düğüne geldi. Gördi, güyegü olacak ve [...] Her kim atsa: "Elün var olsun" derdi. Kaçan kim güyegü atsa: "Elün kurusun" der- di. "Mere donuz oğlu donuz, güyegülere sen kurban ol" derdi. Yalancı oğlu Yaltacuk eydür: "Mere kavat oğlu kavat, sana düşer mi bana bunun gibi söz söyleyesin? Gel, mere kavat, benüm yayımı çek. Yoksa seni öldürürem" dedi. Beyrek: "Berî" deyüp herifün yayını aldı, çekdi, kabzasından iki pare etdi. Götür- di yüzüne atdı. (79a/4-12)

D'de Yaltacık için "güvegü" denirken; V'de "güvegü olacak" ifadesi kullanılmıştır. Esasen ilk bakışta V'nin bu isimlendirmeyi, Yaltacık'ın henüz güvey olmaması nedeniyle yaptığı düşünülebilir. Ancak V'nin, ileride görüleceği üzere, Yaltacık'ı devamlı aşağıladığı dikkate alınır, bu ifadenin kurgu içindeki işlevi anlaşılır. Burada metin "güveyi olacak (...)!" (üç noktalı yere olumsuz bir sözcük gelecek) olarak da okunabilir. Boşluğu dinleyici/okuyucunun doldurması beklentisi söz konusudur.

İkinci olarak, Yaltacık ok attığında onu yermekte, beyler attığında ise onları övmektedir. Böylece yerini cesaretleriyle kazanmış alplar ile yalancının farkını dışa vurmaktadır. Bu ikiliği, metnin devamında da sürdürecektir.

Son cümledeki fark, müstensihlerin Yaltacık'a karşı istikrahının ilginç bir dışa vurumudur. D'de yayı kıran Beyrek, onu Yaltacık'ın önüne koymaktadır. Burada gözümüze gelen sahne, bu işi rahatça yapan Beyrek'in belki de yüzünde bir gülümsemeyle "Ne var ki bunda" tavrı içinde bu eylemi gerçekleştirdiğidir. V'de ise, Beyrek, hınç içinde fırlatma eylemini gerçekleştirmektedir. Akabinde Beyrek'in söylediği "Daz yerde torgay atmaga yahşı" ifadesi, D'nin kurgusuna daha uygun bir cümle gibi durmaktadır. Çünkü burada Beyrek, bariz bir şekilde Yaltacık'la alay etmektedir. Ancak V ile tamamen uyumsuz olduğu da söylenemez. Bu cümleyi Beyrek, istikrah ve hışımla söylediğinde uyum sağlanır.

Düşüşü duruma kızan Yaltacık, Beyrek'in yayının getirilmesini ister; onun yayını gören arkadaşları ağlar. Yayını gören Beyrek onu över, daha sonra güveyinin yüzüğüne ok atarak onu kırar.

Andan Beyrek eydür: "Begler, sizün ışkunuza çekeyim yayı, atayım oh" dedi. Meger güveygünün yüzüğüne nişan atarlarıdı (56b/6-8)

Andan eyitdi: "İcâzetinüz ile begler, sizün ışkunuza çekeyim yay, atayım ok" dedi. Meger güvegü begün yüzüğünü nişan edüp ana atarlarıdı (79b/4-5)

Burada Bamsı Beyrek, beylerin "aşk"ına ok atmaktadır. Yukarıdan beri Yaltacık'ı küçümseyen metin, burada da beyler ile Yaltacık arasında kurduğu ikiliği devam ettirmektedir. Ayrıca V'de, D'de görülmeyen bir ayrıntı olarak, Yaltacık'a "güvegü begün" (güvey beyin) şeklinde hitap edilmektedir ki Türkçe'de bugün de kullanılan ve bağlamsal olarak küçümseme anlamını taşıyan "bey" ifadesiyle Yaltacık, bir kere daha gülünç duruma düşürülmektedir.

Bunun üzerine kendisini Salur Kazan çağırır ve dilediği her şeyi vereceğini söyler. Beyrek, sadece karnını doyurmak ister. Bunun üzerine Kazan, bir gün-

lûğüne beyliğini Beyrek'e bırakır. O da karnını doyurduktan sonra yemekleri dökür; yahninin içindeki et parçalarını sağa ve sola atar:

"Sagdan gedeni sag alur, soldan gedeni sol alur, hakluya hakkı dege, haksuza yüzi karalığı dege" (57b/9-10)	"Sagdan gedeni sag alur, soldan gedeni sol alur, hakluya hakkı deger, haksuza yüz karası kalur " (80a/7-8)

Beyrek, düğün alanına vardığından beri yaptığı "deli"ce işlere bir yenisini katmıştır. Bu işlem, belki de orun ve ülüş âdetinin bir kalıntısı olarak görülebilir.⁴²

Daha sonra kızların bulunduğu kısma gitmek ister. Kazan'ın izin vermesi üzerine buraya gelir. Boyu Uzun Burla Hatun, bu girişe kızsarsa da Kazan'ın izni olduğu söylenince yumuşar. Beyrek geldiği gibi çalgıcıları döverek kaçırtır ve gelinin önünde oynamasını ister. Burla Hatun, Kısırca Yenge'ye oynaması için emir verir:

Kısırca Yenge durdı eydür: "Mere deli ozan, ere varan kız menem" dedi, oynamaga başladı. Beyrek kopuz çaldı , soyladı, görelüm, hanum, ne soyladı, eydür (58a-b/13-3)	Kısırca Yenge, durdı, eydür: "Mere ozan, delü ozan, ere varacak kız benem" dedi. "Çal kopuzunu, oynayayın" dedi. Beyrek bunu Kısırca Yenge idüğünü bildürdi . Soyladı, görelüm ne soyladı, eydür (80b/5-7)
"And içmişem kısır kısırağa bindüğüm yok Karavata vardugum yok Evünüz ardında sarvanlar sana bakar, inler Bıldür bıldür gözlerinin yaşı akar Sen anlarun yanına vargil, Muradını anlar verür, bellü bilgil Senünile menüm işüm yok Ere varan kız kalka, Kol saluban oynaya Men kopuz çalam" (58b/3-8)	And içeyim kısır kısırağa bindüğüm yok, Binübene kazavata vardugum yok Evünüz ardında sarvanlar seni gözler 'Kankı dereye getdi ola?' deyü izin izler, 'Kankı yanadan gele?' deyü yola bakar, Gözlerinin yaşı revan olup akar. Sen anlarun yanına varagörgil, Muradını senün anlar verür, bellü bilgil. Benüm senünile sözüüm yok. Ere varan kız yerinden örü dura, Kol saluban oyun göstere " (80b/7-11)

⁴² Abdülkadir İnan, "Orun ve Ülüş Meselesi", *Makaleler ve İncelemeler*, 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 241-254.

Bu kısımda V, daha açıklayıcı bir kurguya sahiptir. V müstensihî, Kısırca Yenge'nin Oğuz toplumu içindeki pozisyonunu daha net bir şekilde gözler önüne sermekte; okuyucunun zihninde herhangi bir soru işaretinin kalmasına çalışmaktadır. Öte yandan metnin bu kısmında görülen mizah, V'de daha yoğun bir biçimde işlenmektedir. D ise, metnin şiirsel yapısını muhafaza gayreti içindedir. Bu nedenle cümleler daha kısa kurgulanmış, son kelimelerde görülen redif ve kafiyeli yapılarla ahenk sağlanmıştır.

Bu durum karşısında Kısırca Yenge:

Kısırca Yenge: "Buy. Bu zeval gelecek delü beni görmüş gibi söyler" dedi (58b/8-9)	Kısırca Yenge eydür: "Boyı boyı. Zeval gelecek, delü beni görmüş gibi söyler, zeval başuna" deyüp (80b/11-12)
Yok.	Ulu hanlar hatunları kas kas yaşmakları altundan gülişdiler (80b/12-13)

İlk alıntıda Kısırca Yenge, kendisinin "hafif" bir kadın olduğunu söyleyen Beyrek'in bunları nasıl bilebildiğine şaşırarak, ağzından bir itiraf cümlesi çıkıyor. İkinci alıntı ise, sadece V'de mevcuttur. Yukarıda belirttiğimiz açıklayıcı tutumuna devam eden V, bu duruma han hatunlarının kıs kıs güldüklerini söylemektedir. Böylece aslında toplumun tamamının bildiği bir durum, kamusal alanda gün yüzüne çıkmış ve Kısırca Yenge gülünç hâle gelmiştir.

Bu durum üzerine, oynaması için Boğazca Fatma çağrılır:

"Kalk, sen oyna" dediler. Kızun kaftanını geydi (58b/10-11)	Ana eytidiler: "Kız, dur a! Sen oyna ya!" dediler. "Hay, şu delü mağmun, bana da şayed ancılayın olmaz sözler söyleye" dedi. "Kız, deye, nesne yokdur." dediler. Kızun kaftanların geydurdiler. Durı geldi (81a/1-2)

V tutarlı bir biçimde ayrıntı vermeyi sürdürüyor. Esasen kendisi de Kısırca gibi, hafif meşrep olan Boğazca Fatma, Deli Ozan'ın kendisi için de olumsuz sözler sarf edebileceğinden korkmaktadır. Orada bulunan hatunlar onu cesaretlendirirler. Kalkan Boğazca'ya Beyrek'in tepkisi serttir:

Evünüz a[r]dı derecük <i>degül</i> miydi? İtünüz adı Barak <i>degül</i> miydi? Senün adun kırk oynaşlı Boğazca Fatma <i>degül</i> miydi? Dahı aybun açaram, bellü bilgil" (59a/1-3)	Hay ben seni hub tanıram Evünüz ardı derecük, İtünüz adı Bara^çuk <i>degil</i> midür? Senün adun kırk oynaşlı Boğazca Fatmacık <i>degil</i> midür? Yöri var, yerüne otur, oynamagıl, Yohsa dahı gaybun açaram, bellü bilgil" (81a/4-6)

Beyrek, Boğazca'ya "kırk oynaşlı" diyor. Burada seçilen dere ve köpek ögele-ri ilginçtir. Düşünüldüğünde Boğazca Fatma ile gizlice buluşanların bilmeleri gereken önemli hususlar verilmiştir. Beyrek, Boğazca Fatma ve oynaşlarının dere içinde buluştuklarını ima ediyor. Boğazca'yı çağırانların evin köpeğinin ismini bilmeleri ve hayvanın havlamaması için ona adıyla seslenip belki de ylyecek bir şeyler vermeleri gerekmektedir.

Burada pek bilinmeyen iki ek kullanımından da söz etmek gereklidir. Türkç'e'de +CIK, +CÜK ekleri küçültme işlevinin dışında, küçümseme fonksiyonunda da kullanılabilmektedir.⁴³ +CA eki ise, eklendiği isme olumsuz bir anlam katar. Şu ana kadar sadece Sancaklı Yörükleri ağzında tespit edilen bu ekin⁴⁴; bence, şimdilik, en eski kullanımı bu anlatıdadır. Nitekim burada "Derecük, Bara^çuk" ve özellikle de "Boğazca Fatmacık" kelimelerinde görülen bu eklerin, Deny ve Ersöz'ün belirttiği, küçümseme anlamında olduğunu düşünüyorum. Bazı yörelerde sıkça söylenen küfürlerde de bu ekin benzer işlevde kullanıldığı görülmektedir.⁴⁵ Dikkat edilirse, D'de "derecük" dışındaki "Barak"

⁴³ Jean Deny, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Türkçesi)*, çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1941, s. 307; Sancaklı Yörükleri (İzmir) ağzındaki bir tespit için bkz. Serpil Ersöz, "Sancaklı Yörükleri Ağzında Bir Ayrıntı: +CA ve +CIK", *Turkish Studies*, 4/3 (Spring 2009), ss. 947-948.

⁴⁴ Ersöz, agm, ss. 942-944; ayrıca *Alpamış Destanı*'nda geçen ve Alpamış'ın aynı Bamsı Beyrek gibi ayıplarını yüzüne vurduğu "Bademca" isimli bir kadının adının sonunda da bu ekin olması ilginçtir. Bkz. Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s. 181. Ancak destanın Fazıl Yoldaşoğlu anlatmasında bu kadının ismine "Badam" denmektedir (Fazıl Yoldaşoğlu, *Alpamış Destanı*, akt. Aysu Şimşek-Canpolat, Aynur Öz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, s. 443 vd.). Namus noktasında olumsuz nitelikteki iki kahramanda olan bu ekin, Bamsı Beyrek'le ilgili görülen *Alpamış Destanı*'nda da bulunması, hem ekin işlevini anlamak hem de iki metin arasındaki tarihi ilişkiyi bir kere daha göstermek bakımından önemli olduğunu düşünüyorum. Öte yandan Yoldaşoğlu anlatımında olmaması da ekin kullanım alanının daraldığını gösterir niteliktedir. Bu da Ersöz'ün ekin ağızlarda sıkıştığı tespitiyle paralel bir bulgudur.

⁴⁵ Yine kopardın Fatmacığın a.cığını (Adana). Küfürün üçüncü kelimesindeki ekin kullanımının küçümseme ile bağlantısı olup olmadığını ve son kelimedeki ekin işlevini araştırmak dilcilerin

ve “Fatıma” sözcükleri eksiz verilmiştir. Bu ilgiye değer bir ayrıntıdır. D, mizahi durumu baştan beri çok ayrıntılamamakta; V ise tersi bir durum sergilemektedir. Anlaşılan V, muhtemelen orjinal metinde var olan -çünkü “dereçük” kelimesi ortaktır- bu durumu, mizahi anlatımın bir ögesi kabul ederek saklamış; D ise, atlamıştır.

Beyrek'in bu çıkışı üzerine Boğazca Fatma da yerine oturur:

“Senünle menün oyunum yok. Var yerüne oturgıl, ere varan yerinden dura. Ben kopuz çalam, kol saluban oynaya” dedi. Böyle de- gec Bogazca Fatıma eydür: “Buy. Deli, bog- ma çıkaracak, olanca aybumuzı kakdı. Dur kız, oynarısan, oynamazısan cehennemde oyna. Beyrekden sonra başuna bu hâl gele- cegin bilüridün?” dedi. (59a/4-9)	“Ere varan kız gelsün, oynasun. Benüm se- nünile sözüm yok” dedi. Bogazca Fatıma eydür: “Boylı boyıl Bogmalar çıkar delü ozan, Gelüp datlucak sohbetimüz bozan, Olanca aybumuzı başımuza kakan, Eller içinde yüzümüz suyn döküp ırzı- muz yıkan” deyüp vardı. Kıza eydür: “Dur kız, senün ucundan bize neler oldı Dostlar düşmenler hep bize güldi. <i>Varıp oynarsan oyna,</i> <i>Oynamazsan cehennemde kayna</i>” dedi. Zaru- ri Banı Çiçek: “Aceb bana da ne deye?” deyü fikre vardı. “Ne fikre vardun Beryekden sonra bu işler başuna gelecegin bilüridük?” dediler. (81a/6-12)

V, hem ayrıntılamayı hem de mizahi durumu keskinleştirmeye devam ediyor. Özellikle “*Varıp oynarsan oyna, Oynamazsan cehennemde kayna*” cümlesi, hem mizah hem de ahenk açısından, D’ye göre, daha üstün bir kurguya sahiptir. Son cümlede D, Banu Çiçek’in Beyrek gibi bir yiğitten sonra evlendiği için başına olumsuz bir hâl geleceğine dair ifadesini sadece Boğazca Fatma’ya söyletmekte; V ise, bu eleştiriyi bütün kadınlara yaymaktadır.

Bu durum karşısında Banu Çiçek oynamaya kalkar:

Banı Çiçek kırmızı kaftanın geydi, ellerin ye- nine çekdi gözükmesün deyü. Oyuna girdi, eyitdi: “Mere” (59a/10-12)	Kalkdı Banı Çiçek kaftanın geydi, ellerin ye- nine çekdi, gözükmesün deyü. Oyuna girdi, eyitdi. “Çal mere delü ozan! Ere varan kız benem, oynayayım” dedi. (81a-b/13-1)

görevidir. Biz, sadece işaret etmekle yetiniyoruz. Yine “ahmetçik” (=kuç) (Yenice, Çanakkale), “ayşecik” (=kadın cinsel organı), “osmancık” (=erkek cinsel organı) (Edremit, Balıkesir) sözcükleri de bu bağlamda incelenebilir. Bu bilgi için Muhammet Özdemir’e teşekkür ederim.

Burada D'de olan eksikliğin müstensihinin dikkatsizliği sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü "mere" kelimesinin devamı gelmemiştir.

Beyrek, Banu Çiçek'le konuşmaya başlar:

"Men bu yerden gedeli Delü olmuşsin Delim ağca karlar yağmış, dize yetmiş, Han Kızının evinde kul halayık dükenmiş Maşraba almış, suya varmış, Blleginden on parmağını sovuğ almış, Kızıl altun getirün, Han Kızına tırnak yonun, Aybluca Han Kızı, ere varmak ayb oldu (59a-b/12-3)	"Han Kızı sensin beli, Ben bu yerden gedeli Delü olmuş deli Delim ağca karlar yağmış, dize yetmiş, Han Kızının evinde kul karavaş kalmayup Han Kızı maşraba alup sovuğda suya varmış, Ellerinden on barmagın sovuğ almış. Kızıl altun getirün, Barmak yonayım, Ak gümüş getirün, Tırnak yonayım. Ayıbluca Han Kızı ere varmak ayb olur" (81b/2-5)

Açıkça görüldüğü gibi, her iki nüshanın müstensihi de şiiri kendi anlayışları ölçüsünde değiştirmişlerdir. D, "-mış, -un" eklerini ahenk oluşturmak için başarıyla kullanırken; V, "eli, -mış, getirün, yonayım" yapıları ile ahengi sağlamıştır.

Beyrek'in yukarıdaki hitabı üzerine Banu Çiçek, parmağındaki yüzüğü gösterir. Bunun üzerine Beyrek, yüzüğün kendisine ait olduğunu söyleyince; kız, yüzükle ilgili sırları söylemesini ister. Beyrek söyler. Bunun üzerine:

Böyle degec kız tanıdı, bildikim Beyrekdür. Cübbesiyle çuhasıyla Beyregün ayagina düşdi. Beyrege dayeler kaftan geyürüp donatdılar. Heman kız sıçradı, ata bindi. Beyregün atasına anasına muştulığa çapar getdi. Kız eydür (60a-b/13-3)	Kız heman tanıdı bildi, Han Beryegün ayagina düşdi. Beryek idüğünü hatunlar bildi. Her biri bir bege muştulayı getdi. Dayalar Beryegün arkasına kaftanlar geyürdiler. Heman Banı Çiçek sıçradı, bir ata bindi. Beryegün atasına anasına muştulayı getdi. Çünkü vardı, kayın atasına kayın anasına kız eydür (82a/8-11)

V, olayı daha ayrıntılı anlatmaktadır. Örneğin diğer kadınların hadiseyi kocalarına söylemeye gitmeleri, D'de yoktur.

Kız, durumu Beyrek'in annesi ve babasına anlatır. Herkes Beyrek'in etrafında toplanır:

Bu mahalde begler Beyregi getürdiler. Kazan Beg eydür: "Muştuluk! Pay Büre Beg, oglun geldi" dedi. Pay Büre Beg eydür: "Oglum idüğün andan bileyim: sırça parmağını kanatsun, kanını destmale dürtün. Gözüme süreyin. Açılacak olurısa oglum Beyrekdür" dedi. Zira aklamakdan gözleri görmez olmuş idi. Destmalı gözüne silicek Allahu tealanun kudretiyle gözi açıldı. Atası anası güvlediler, Beyregün ayagina düşdiler. Eydür: "Ogul, dünlügi altun ban evümün kabzası *ogul*
Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği *ogul*
Görür gözüm aydını *ogul*
Dutar belüm kuvveti *ogul*
Kalın Oguz imrencesi canum *ogul*"
deyüben çok akladı, Allahına şükürler eyledi (61a-b/7-5)

Bu yanada eşiden begler Beryegün üzerine yığıldılar. Bu mahalde begler ve hanlar Beryigi babasına getürdiler. Kazan Beg eyitdi: "Pay Büre Beg muştuluk! Oglun geldi" dedi. Pay Büre Begün oğlu Beryek gedeli aklamakdan gözleri görmez olmuş idi. Pay Büre Beg eydür: "Oglum Beryek idüğünü andan bileyim ki barmagını kanatsun, destmaline bulaşdurup gözüme sürün. Açılacak olurısa Beryegündür" dedi. Beryek eyle etdi, babasının gözüne sürdi. Gözleri açıldı. Atası anası güvleyüp oğlunun üstüne düşdi. Anası eydür: "Ogul, sen gedeli dünlügi altun ban evüme şıvan girdi.
Kaza benzer kızımın gelinüm ag çıkardı kara geydi.
Gözlerimiz aydını *ogul*"
deyüp ağlaştılar, bozlaştılar, Kadir Allaha şükürler eylediler. Atıdan deveden koyundan sığırdan kurbanlar edüp neçe kul karavaş azad eylediler. (82b-83a/7-3)

D'deki alıntının son kısmındaki şiiri kimin söylediği belli değildir ve Beyrek nitelikleriyle anılmaktadır. V'de ise, şiiri Beyrek'in annesi söylemektedir ve mahiyet itibarıyla D'den tamamen farklıdır. Burada Beyrek gittikten sonra evde çekilen acılar anlatılmaktadır.

Yalancı oğlu Yaltacık, bu durumu işitince kaçarsa da Beyrek tarafından yalananır:

Özini Dana Sazına saldı. Beyrek ardına düşdi, kova kova saza düşürdi. Beyrek eydür: "Mere od getirün" getürdiler, sazi oda urdılar. Yaltacık gördi kim yanar, sazdan çıkdı, Beyregün ayagina düşdi (61b/7-10)

Özünü Dana Sazına urdı. Beryek ardına düşdi, ol saza od urdı. Yalancı oğlu Yaltacık gördi ki yanar, çıkıdı Beryegün ayagina düşdi (83a/4-6)

Burada da ufak bir kurgu farkı vardır. D'de Beyrek'in emri üzerine adamları sazi ateşe vermişken; V'de bu işi Beyrek'in kendisi yapmaktadır.

Yaltacık, af dileyip Beyrek'in kılıcı altından geçtikten sonra Kazan Bey, Beyrek'e Banu Çiçek'le gerdeğe girmesini teklif ederse de Bamsı kabul etmez.

Kazan Beg eydür: “Gel, muraduna yetiş” Beyrek eydür: “Yoldaşlarımı çıkarmayınca, hisarı almayınca murada ermezem” dedi. **Kazan Beg**: “Uğurına beni seven binsün” dedi. Kalın Oguz begleri atlandılar. Bayburd hisarına çapar yetdiler. Kafirler dahı bunları karşıladılar. Kalın Oguz begleri an sudan abdest aldılar, ağ alınların yere kodılar, iki rekat namaz kıldılar, adı görklü Muhammedi yâd getürdiler. Gümbür gümbür nakaralar döğildi. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Şöklü Meliki böğürdübeni **Kazan Beg** atdan yere saldı. Kara Tekürü Deli Dündar kılıçladı yere saldı. Kara Arslan Meliki Kara Budak yere saldı. Derelerde kâfire kırgun girdi. Yedi kafir begi kılıçdan geçdi. Beyrek, Yegenek, **Kazan Beg**, Kara Budak, Deli Dündar, **Kazan oğlu Uruz Beg**, bunlar hisara yöriyiş etdiler. (61b-62a/11-12)

Han Kazan Beryege eydür: “Gel imdi, şimden gerü muraduna eriş” dedi. Beryek eyitdi: “**Hanum Kazan**, yoldaşlarımı çıkarup hisarı almayınca muradıma yetmezem” dedi. **Heman Kazan Beg** bir kerre haykırdı: “Beryek uğurına, beni seven begler, yigitler binsün” dedi. Kalın Oguz begleri atlandı. “Bayburt Hisarı kandasın?” deyüp yortdılar. Kafirlerin çasusları vardılar, haber etdiler. Tekvur dahı askerini cem edüp karşı çıkdı. Oguz erenleri an sudan abdest alup iki rekat namaz kılup atlarına süvar olup adı görklü Muhammede salavat getürüp kından kılıç sıyınp tekbir getürüp kâfire at saldılar. Nakaralar çalındı, borılar ötdi. Cigerinde olanlar belirtti, muhannatlar kenar sıyırtı. Beg nökerden, nöker begden nöker begden ayrıldı. Kıyametün bir günü oldu, meydan başıla doldı. Yedi kafir begi kılıçdan geçdi. **Kazan Beg**, Şöklü Meliki yıkdı, başın kesdi. Kara Tekvur Meliki Dündar yıkup başın kesdi. Kara Arslan Melikini Kara Budak yıkup başın kesdi. Kafirün sancacın tugun Beryegile Yegenek kılıçladı, yere saldı. Begler cem olup **Han Kazan** önlerince hisara yöriyiş etdiler. (83a-b/6-5)

Bütün savaş sahnelerinde görüldüğü gibi, burada da iki metin oldukça farklılaşmaktadır. “Cigerinde olanlar belirtti, muhannatlar kenar sıyırtı. Beg nökerden, nöker begden nöker begden ayrıldı” gibi sözlü anlatım kalıplarına da başvuran V nüshası, savaşı daha ayrıntılı olarak tasvir etmektedir. Ayrıca D’de olmayan önemli bir bilgi de gözden kaçmamaktadır: “Kafirün sancacın tugun Beryegile Yegenek kılıçladı, yere saldı.” Bu bilginin iki nüshaya kaynaklık eden ana metinde var olup olmadığını tespit etmek imkansızdır. Ancak bilinen on iki destanın altısını seçen ve seçtikleri arasında Yegenek’in destanı da olan V müstensihinin, bu cümleyi gözden kaçırmadığı veya eklediği anlaşılıyor. Böylece Yegenek, beyler arasında ayırıcı vasfıyla destanın başında olduğu gibi, sonunda da tekrar hatırlatılmış olmaktadır.

c.e. Bitiş Durumu: Paylaşım ve Evlilik

Destanın bitiş durumu, savaş sona erdiğinde yapılan paylaşım ve ardından gelen evliliklerle kendini gösterir:

Kafirin kelisasın yıkdılar, yerine mescid yapıdılar. Keşişlerin öldürdiler, ban banlatdılar, aziz Tanrı adına kudbe okıtdılar. Kuşun alakanını, kumaşun arusunu, kızın gökçeğini, dokuzlama çargab çuha hanlar hanı Bayındıra pencik çıkardılar (62b/1-4)	Kelisyalardan yıkup yerine mescidler yapıdılar. Ban banlatdılar, namaz kıldılar. Kuşun alakanını, kumaşun eyüsini, kızın gökçeğini, Bayındır Hana pençik çıkardılar. (83b/5-7)

Görüldüğü gibi D, kilisenin yıkılıp keşişlerin öldürüldüğünü söylerken; V, kiliselerin yıkıldığını ifade ediyor. V'de keşişlerin öldürülmesinden bahsedilmemektedir.

Anlatının bu noktasında *Bamsı Beyrek Destanı*'nın en önemli farkı gelmektedir:

Pay Büre Begün oglancuğu Beyrek, Pay Biçen Melikün kızın aldı (62b/5-6)	Melikün kızı ile Beryek ahd etmişdi. Aldı, gerü döndi. (83b/7)

Burada müstensihlerin metne müdahale etme dereceleri hakkında ciddi bir fikir sahibi olabiliriz. İki metne kaynaklık eden ana metnin nasıl olduğunu bilemesek de sonuçta iki müstensihden birinin isteyerek veya istemeyerek yaptığı bir işlem, metnin sonucunu değiştirmiştir. D, Beyrek ile Banu Çiçek'i evlendirmekte; V ise, metnin öncesinde verdiği söze bağlı kalıp tekfurun kızıyla evlenen bir kahraman portresi sunmaktadır. Üstelik V'nin devamında Beyrek'in Banu Çiçek'le evlendiğine dair kesin bir kayıt da yoktur. Sadece düğün anlatılmaktadır ki büyük ihtimalle Banu Çiçek'le olan düğündür. Bu durumda V'ye göre Beyrek, iki kadınla evlenmiştir. Öte yandan D müstensih-ihi, belki de Beyrek'in tekfurun kızına söz verdiğini unuttuğu için, bu bilgiyi atlayıp doğrudan Beyrek ile Banu Çiçek'i evlendirmiştir. Ancak bu durum, her iki cümlemin kurguda birebir aynı yerde geçmesinden dolayı zordur. Ana nüshadaki cümleyi iki müstensih de okumuş olmalıdır; çünkü bu atlanmayacak derecede önemli bir yerdedir. Nitekim cümlemin devamında düğün sahnesi anlatılmaktadır. D, cümlemin doğal gelişi hâlinde düğünü tasvir etmektedir. V ise, "Aldı, gerü döndi" dedikten sonra düğün törenini anlatmaya geçiyor; fakat düğünün kiminle yapıldığını açıklamıyor. Eğer anlatının gidişine bakılacak

olursa, tekfur kızıyla evlenmesi söz konusu olmak lazım gelir ki destanın yapısı gereği bunu kabul etmek güçtür. Bu durumun çözülmesi için *Bamsı Beyrek Destanı*'nın, Anadolu'da sözlü olarak yaşayan ve daha çok *Bey Böyrek* adıyla anılan anlatımlarına baktığımızda, burada da Bey Böyrek'in birden fazla kızla evlendiğini görürüz.⁴⁶ Bu nedenle, destanın asıl şeklinin V'de anlatıldığı gibi olması gerektiği düşüncesindeyim. Yani Beyrek, iki eşlidir. Öte yandan Kamal Abdulla'nın bu destanda Beyrek'in sözünü tutmadığını, hatta bu sebeple *Dede Korkut Kitabı*'nın sonunda ceza olarak öldüğünü iddia etmesi, V nüshasını dikkate almayan bir yorumdur.⁴⁷

Beyrek'le birlikte yiğitleri de evlendirilir. Bu yiğitlerin yedisi Beyrek'in kız kardeşleriyle, diğerleri Kazan Bey ve Bayındır Han tarafından baş göz edilirler. Destanın sonunda kafir mallarının yiğitler tarafından bölüşülmesine paralel bir biçimde kızların da erkekler arasında bölüştürülmesi söz konusudur. Önceden ifade ettiğim gibi Beyrek'in ilk düğününde kırk yiğit evlilik törenine katılmadıklarından sorun çıkarıyorlardı ve bu problem, *Bamsı Beyrek* tarafından geçici olarak çözüme kavuşturuluyordu. Burada artık tüm yiğitler evlendirilerek topluluğun tüm erkek üyeleri doyuma kavuşturulmaktadır.

Şölen sırasında Dede Korkut gelir:

Dedem Korkud geldi şadılık çaldı, boy boyladı, soy soyladı, gazi erenler başına ne geldiğin söyledi. "Bu Oguzname Beyregün olsun" dedi. (62b-63a/12-2)

Dedem Korkut soy soyladı boy boyladı, kopuz çaldı, şadılık eyledi. Bu Oguznameyi söyledi, ne dedi (83b/12-13)

D müstensihî, anlaşılan "*kopuz*" kelimesini unutmuştur. D, Dede Korkut'un ağzından bu *Oguzname*'nin Beyrek'e ait olduğu bilgisini vermektedir. Son olarak Dede Korkut'un ağzından V'de iki, D'de ise bir manzume söylenir. Ortak olan manzume yom (dua) olarak söylenen metindir.

⁴⁶ Anadolu'dan derlenmiş yirmi üç Bey Böyrek anlatısının on dokuzunda çok eşlilik tespit edilmiştir. Bkz. Ömer Yılar, "Dede Korkut Kitabındaki Bamsı Beyrek ile Anadolu'da Anlatılan Bey Böyrek Hikâyeleri ve Masalları Üzerine Motif Bakımından Bir Karşılaştırma Denemesi", *Millî Folklor*, 6/48 (Kış 2000), s. 46; ayrıca bkz. Saim Sakaçoğlu, "Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti", *Türk Kültürü Araştırmaları*, III-IV-V-VI (1966-1969), s. 179; Metin Ekici, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, s. 38.

⁴⁷ Kamal Abdulla, *Mitten Yazzya veya Gizli Dede Korkut*, akt. Ali Duymaz, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2012, s. 152. Bu noktada Abdulla'nın "*Hiç şüphesiz Beyrek'in ölümünü de bu yasakla ilişkilendirmek gerekir*" cümlesindeki "*hiç şüphesiz*" ifadesinin, V müstensihî tarafından "*çok şüpheli*" bir hâle getirildiği açıktır.

Yok.	"Ol ögdüğün yeg erenler, Dünyaya benüm deyenler. Ecel aldı yer gizledi, Fani dünya kime kaldı? Gelimli gidimli dünya Son ucı ölümlü dünya" (83b-84a/13-1)
Kara dağların yıkılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Ağ sakallı baban yeri uçmak olsun Ağ bürçekli anan yeri behişt olsun Oğulı karındaşdan ayırmasun Ahır vaktde arı imandan ayırmasun Amin amin deyenler didar görsün Yığışdursun dürişdürsün, Günahunuzu adı görklü Muhammed Mustafa Yüzi suyuına bağışlasun, Hanum hey. (63a/2-7)	Yerlü kara dağların yıkılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Ağ sakallı baban yeri uçmag olsun Ağ bürçekli anan yeri cennet olsun Oğulı karındaşdan ayırmasun Ahır vaktde imandan Kur'andan ayırmasun Amin amin deyenler didar görsün Günahlarınızı Habib hürmetine bağışlasun Allah (84a/1-4)

İlk alıntıda yer alan manzume, genellikle destan bitişlerinde görülmekteyse de bu sefer D almamıştır. Öte yandan D, bitişli alışlageldiği gibi "*Hanum hey*" kalıbıyla yapmıştır. V'de ise bu kalıp kullanılmamıştır.

d. Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması Destanı

d.a. Başlangıç Durumu: Kazan Bey'in Toyu

Destan, D'de doğrudan başlamaktayken; V'de Kazan Bey'e ait bir epitet yer almaktadır:

Bir gün Ulaş oğlu Kazan Beg (63a/9)	Bir gün Ulaş oğlu, Erenlerin arslanı, Türlü kuşun yavrusu, Beze miskin ümidi, Kalmış yigit arkası, Kalın Oguz paşası, Kan Abkazun karımı, Konur atın eyesi, Kara Gönenün kardaşı, Kara Budak emmisi, Han Uruzun babası Salur Kazan (91b/8-10)

V'deki epitette Kazan esaslı bir biçimde tanıtılmaktadır. V, sözlü anlatım kalıplarına uygun bir başlangıç yapmıştır. D, müstensihî ise girişi kısaltmayı tercih etmiştir.

Toy anlatılırken her iki nüsha da aliterasyonlar yoluyla ahenkli anlatım yapısını muhafaza etmişlerdir. Bu anlatım esnasında iki farklılık göze çarpmaktadır:

Dokuz yerde badiyeler kurulmuşıdı, altın ayak sürahiler dizilmişıdı (63a-b/13-1)	Yok
Dokuz kara gözlü, örme saçlı, elleri bileğinden kınalı, parmakları nigarlı, bogazları birer karış kafir kızları al şarabı altun ayagıla Oguz beglerine gezdürürleridi. (63b/14)	Dokuz kara gözlü, hub suratlı, örme saçlı, elleri bileğinden kınalı, tırmakları nigarlı, bogazları birer karış kafir kızları altun ayaklu surahiler al şarabıla Oguz beglerine sunarlardı (91b-92a/12-1)

İlk alıntıda dokuz yerde bakraçların kurulduğu bilgisi, *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı*'nda geçen, seksen yerde bakraçların kurulduğu bilgisiyle paralel olup bu ipucu, "Dokuz yerde badiyeler kurulmuştu" ifadesinin dip nüshada mevcut olduğunu ve D'de muhafaza edildiğini gösterir niteliktedir. Yazıya geçirme esnasında iki müstensih de yer yer atlama ve kısaltmalar yapmaktadır.

İkinci alıntıda yer alan "altun ayagıla" ve "altun ayaklu sürahiler" ifadelerinin ikincisinde V müstensihinin, artık toplum tarafından bilinmeyeceğini düşündüğü bir objeyi açıklama isteğini görüyoruz. D, bir önceki metnin yazımına sadık kalmış, V ise ek bir kelimeyle eşyayı okuyucular için anlaşılır kılmaya çalışmıştır.

Kızların Oğuz beylerine dağıttığı bu içkinin her birinden içen Kazan Bey, sarhoş olur ve maiyetindekilere çeşitli şeyler bağışlar:

Çargab çuha, çadır otak bağışlarıdı, katar katar develer bağışlandı. (63b/5-6)	Çırgap çırgap çadırlar otaklar bağışlar idi. Kara gözlü kul karavaş bağışlardı. (92a/2-3)

İki nüsha arasında, bağışlananlar bakımından pek benzerlik yoktur. D'de deve bağışlayan Kazan; V'de köle bağışlıyor ki Kazan'ın imajı açısından bakıldığında, köle bağışlamak daha değerli bir hediyedir. İleride tartışacağım gibi Kazan, V'de öne çıkarılan bir kahramandır.

d.b. Dönüştürücü Öge: Yetersiz Oğul ve Esir Düşmesi

Toy sırasında Kazan, sağ yanındaki kardeşi Kara Göne'ye, sol yanındaki dayısı Aruz'a bakıp sevinir; fakat karşısındaki oğlu Uruz'a bakınca üzümlü ağlar. Bu durum Uruz'un gözünden kaçmaz:

Oğlu Uruza bu iş hoş gelmedi. İlerü geldi, diz çökdü. Babasına çağırıp soylar, görelüm hanum, ne soylar (63b-64a/12-1)	Kazan oğlu Uruza bu vazi hoş gelmedi, kahır geldi. İlerü geldi, dizin çökdü, çağırıp soylar, görelüm ne soylar (92a/6-7)
"Ünüm anla, sözüm dinle, agam Kazan, Saguna bakdun, kas kas güldün, Solına bakdun, çok sevindün. Karşuna bakdun, beni gördün, agladun. Sebeb nedür? Degil mana, Kara başum kurban olsun, babam sana. Demez olurısan kalkubanı yerümden men dururam, Kara gözli yigitlerümi boynuma aluram, Kan Abaza eline men gederem, Altun haça men elümi basaram, Pilon geyen keşişün elin öperem, Kara gözli kafir kızın men aluram. Dahu senün yüzüne men gelmezem. Agladuguna sebeb ne? Degil mana, Kara başum kurban olsun, agam sana" (64a/1-10)	"Ünüm anla, sözüm dinle, agam Kazan Saguna bakdun, güldün, Soluna bakdun, güldün , sevindün, Karşuna bakdun, ben Uruzu gördün, kan agladun. Sebeb nedür? Degil bana, Kara başum kurban olsun, agam sana. Eger demez olsan kalkubanı yerümden dururam, Kara gözli yigitlerüm boyuma aluram, Kan Abaza kafir eline ben gederem, Altun haça elümi ben basaram, Pilan geyen keşişün elin ben öperem, Kara gözli kafir kızların ben aluram, Ayrık senün yüzüne ben gelmezem. Agladugun sebebin i degil bana, Kara başum kurban olsun, babam sana" (92a/8-13)

Uruz, henüz kan dökmemişse de alplara mahsus onur sahibidir. Bu nedenle babasının iması karşısında derhal tavır alarak; onu, yâd ellere gidip din değiştirmekle tehdit eder.

Bu durum karşısında Kazan:

Kazan Beg alaldı , oğlanun yüzine bakdı (64a/10-11)	Kazan oğlunun yüzine bakdı (92a/13)

D, Kazan'ın yüzünün kızardığını söyleyerek, onun kızdığını veya bunaldığını belirtiyor. V ise Kazan'ı daha rahat bir ruh hâliyle tasvir etmektedir. Akabinde Kazan oğluna şunları söyler:

"On altı yaş yaşladun. Bir gün ola düşem ölem, sen kalasın, Yay çekmedün, oh atmadun, baş kesmedün, kan dökmedün, Kanlu Oguz içinde cüldi almadun. Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalıcak a Tacum tahtum sana vermeyeler deyü Sonumı andum agladum, ogul" (64b/3-8)	"Agladuguma sebep oldur ki: Atam öldi ben kaldum, Yerin yurdın ben dutdum. Yarınki gün ben dahı ölem, sen kalasın. Karularun yay dartmadun ok atmadun, baş kesmedün, kalın Oguz elinden cüldü alma- dun, Tacımı tahtımı sana vermeyeler deyü Sonumı anup ağların. Agladuguma sebep budur, ogul" dedi. (92b/4-6)

Uruz'un on altı yaşına girdiği hâlde henüz herhangi bir kahramanlık yapmamış olması önemli bir sorundur. Çünkü destanlardan anladığımız kadarıyla, kahramanlık için on beş yaş önemli bir eşiiktir. *Dede Korkut Destanları*'nın delikanlıları (Boğaç ve Bamsı Beyrek) hep on beş yaşında isim almışlardır. Bu durum, Kazan'ın oğlunun yetenekleri hakkında şüpheye düşmesi için yeterlidir. Kahramanlığın yegane geçer akçe olduğu bir toplumda, bu özelliklere sahip olmayan birinin iktidar olması imkansızdır. V'de Kazan'ın babasından kalan yere oturduğu kaydedilerek, Kazan'dan önce Ulaş Bey'in Oğuz beylerbeyi olduğu bilgisi, dolaylı ve şüpheli bir şekilde verilmektedir. D'de olmayan bu bilgi, en azından destanların mantığına göre, iktidar ilişkilerini biraz daha iyi anlamamızı sağlayacak bir ipucudur.

Bu yakınma karşısında Uruz, oldukça sert bir cevap verir. Kısaca, bu tür işleri babanın oğluna öğretmesi gerektiğini hatırlatır. Bu cevap Kazan'ın hoşuna gider, beylerine sohbeti dağıtmamalarını, kendisinin oğluyla sınıra gideceğini söyler:

Kafir serhaddına Cızıglara, Aglagana, Gökçe Daga aluban çıkayn (65a/5-6)	Kafir serhaddına Gökçe Daga çıkayn (92b/13)

Kazan yanına üç yüz yiğit alır, Uruz da kendi kırk yoldaşını alır. Avlanırlarken bunları gören kafirin casusu, tekfura haber verir. Bunun üzerine on altı bin kafir, Kazan ve adamlarının üzerine giderler. Uzaktan görünen toz bulutundan bunların düşman olduğunu anlayan Kazan, bu durumu adamlarına ve Uruz'a söyler. Uruz gelenin düşman olduğunu öğrenince, atına binerek savaşmak için Kazan'dan izin ister:

“Kaba karn, gen göğüsde oynadım senün içün, Kara polat üz kılıcum Saklarıdum bu gün içün, Güni geldi, Sası dinlü kafır başın kesdüreyim senün içün, Egini bek demür donum Saklarıdum bu gün içün, Güni geldi, Yen yakalar dikdüreyim senüniçün, Başumda kunt ışıklar Saklarıdum senün içün, Güni geldi, Kaba çomak altında yogurdayım senün içün, Kırk yigidüm Saklarıdum bugün içün, Güni geldi, Kafır başın kesdüreyim senün içün, Aslan adum Saklarıdum senün içün, Yaka tutup kafirle uğraşayım senün içün, Agız dilden bir kaç kelime haber mana, Kara başum kurban olsun, agam sana” (66b-67a/6-3)	“Kaba karn gen göğüsde oynadayın senün içün, Kırk yigidüm saklandıum bugün içün, Güni geldi, Agız dilden birkaç kelime haber bana, Kara başum kurban olsun, agam sana” (93b/6-8)

D'de oldukça uzun verilen ve Uruz'un kahraman olmak için yaptığı hazırlıkları anlatan bu şiir, V'de çok kısa geçilmektedir. “*Bugün içün, senin içün, güni geldi*” redifleriyle bezenmiş bu şiir, bir Oğuz delikanlısının dünyaya bakışının bir özeti gibidir. Dolayısıyla D, Uruz'un iç dünyasını yansıtmakta çok başarılıdır.

Kafirlerle savaşın şiddetli olacağı endişesiyle Kazan, bu isteği reddeder. Uruz, babası yoluna başını koymaktan çekinmeyeceğini söylerse de Kazan, kabul etmez. Kazan, oğluna dağın başına çıkmasını, kendisinin nasıl savaştığına bakıp öğrenmesini ve aynı zamanda pusu kuvveti olmasını söyler. Burada anlatıcı devreye girer ve Oğuz zamanında oğulların babalarının sözünü dinlediğine dair bir arasöz kullanır. Uruz, babasının dediğini yapar. Kazan Bey savaşa girer:

Kazan Beg gördi ki kafır katı yaklaştı, atından endi. An abdest aldı, ag alınun yere kodı. İki rekat namaz kıldı, adı görklü Muhammedi yâd getürdi. Kara dinlü kafire göz karartdı, haykırdı, at saldı, karşı vardı, kılıç urdı. Gümbür gümbür davullar çalındı, burması altın tunç borılar çalındı. Ol gün cılasun beg erenler döne döne savaştı. Ol gün kara polat üz kılıçlar çalındı, ol gün kargu dallu [dallı], kayın ohlar atıldı, ala evren sur cıdalar süsildi. Ol gün namerdler muhannatlar sapa yer gözetdi. (68a/2-12)

Kazan Beg atından yere endi. An abdest alup iki rekat namaz kıldı, adı görklü Muhammede salavat getürdi. Dahı kara-donlu kafire at saldılar, kılıç urdılar, düpe dep[di]ler. Gümbür gümbür davullar çalındı. Ol gün burması altın tuç borılar çalındı. Ol gün cılasınlar döne döne savaştılar (94a/6-9)

Görüldüğü gibi D'de ayrıntılı bir anlatım mevcuttur. Özellikle “-dı” ekiyle devamlı ahenk oluşturulmuş, bu da anlatıma canlılık katmıştır. V'de ise başta aynı ekle ahenk oluşururken, arada -lar ekinin kullanımıyla ahenk belli oranda güç kaybetmiştir. Ayrıca daha az sözcük kullanan V, bu tasarrufuyla destanın sözlü anlatım özelliğini zedelemiştir.

Babasının savaştığını gören Uruz, aşk ve şevke gelerek savaş meydanına atılır:

Görür misiz agam Kazan baş kesdi, kan dök-di? Oglan uşak yemek yemekce gelmez” dedi. “Babam bu kafirleri esirgemiş gibi. Meni seven yigitlerüm, ne durursız? Kafirün bir ucına depelüm” dedi. Kara koçın oynadı, Uruz kafirün sagına at depdi. Sağlı solli kafiri hub dağıtdı. Sanasinkim daz yerlere dolu düşdi ya kara kazun içine şahin girdi. Kafirün uçunu basdı dağıtdı. Azgun dinlü kafir bunaldı, oha girdi. Kovulan kimse[ler] oglanın bedevi atın ohlattular. At yihıldı. Kafirler Uruzun üzerine çohdı. Uruzun kırk yigidi atdan endi, ala kalkan bağını kısa dügdiler, kılıç sıyrdılar. Uruzun üzerine çok savaştılar. (68b/1-12)

Görür misiz, agam Kazan baş kesüp kan dökdüğünü? Oglan uşak aş yemekçe gelmez bana” dedi. “Beni seven yigitlerüm, ne durursız? Kafirün bir ucına depelüm” dedi. Atını oynatdı. Beg Uruz kafirün sag yanına at depdi. Sağı sola solı saga katup kafiri hub dağıtdı. Sanasın kim taz yerlere dolu düşdi, kara kazun içine şahin girdi. Azgun dinlü kafir bunaldı, oka girdi. Oglanın bedevi atını okladılar. Oglan at cılbırın yıgamadı. Gözleri kan bürüdi. At yıkıldı. Kafirler Uruzun üstine düşdiler. Uruzun kırk yigidi atdan endi, ala kalkan çevüdiler, kundan kılıç sıyrdılar. Kazan oğlu Uruzun üzerinde çok savaş etdiler (94a-b/10-4)

Burada anlatıların ikisi de bir arasöz kullanmaktadır:

Kalaba korhudur, derin olsa baturur, yayanun umudı olmaz (68b-69a/13-1)

Yayanun yıldızı olmaz (94b/4)

Sonunda kafirler Uruz'u tutsak ederler:

Sağın solın Uruzun çevürdiler. Kırk yigidin, şehid etdiler. Oglanun üzerine düşdiler, tutdılar, karusından ag ellerin bağladılar, kıl urgan ag boynına takdılar. Yüzi üzerine saluban sürüdiler. Ag etinden kan çıkınca dögdiler. 'Baba' deyü aplatdılar, 'Ana' deyü bozlatdılar. Eli baglu, boynı baglu yüzi üzerine salup aldılar yöriyü verdiler. Uruz tutsak oldı. (69a/1-7)	Sağın solın beg oğlunun kafirler çevürdiler. Gözi öninde kırk yigidin şehid etdiler. Oglanun üzerine kafir üşdiler. Zebun edüp dutdılar, karusından ag ellerin bağladılar. Kıl urganı ag boynına dakdılar. Yüzi üstine sürüdiler. Ag etinden kan çıkınca dögdiler. "Baba" deyü aplatdılar, "Ana" deyü bozlatdılar. Elü baglu, boynı baglu alup yöriyü verdiler (94b/4-8)

d.c. Eylemler Dizisi

Kazan geri dönüp oğlunu bıraktığı yerde bulamayınca, beylerine nerede olabileceğini sorar. Beyler "Oğlan, kuş yürekli olur. Kaçıp anasına gitmiştir" deyince, büyük bir öfkeye kapılır:

Kazan karardı, döndi eydür: "Begler, bize bir kür ogul vermiş. Varayın anı anası yanından alayın, kılıcıla pareleyeyin, altı bölük edeyin, altı yolun ayırında bırakayın. Bir dahı kimse yazı yerde yoldaş koyup kaçmaya" dedi. Dahı konur atın ökçeledi, yola girdi, evine geldi (69a-b/12-3)	Kazan eydür: "Begler, Tanrı bana bir kür ogul verüp durur. Varayın anasının yanından alayın, çıkarıp altı pare edüp altı yolun ayırında koyayın" deyüp konur atını mahmuzladı. Kazan gazabıla yola girdi, evine döndi. (94b/4-8)

Dikkat edilirse Kazan, D nüshasında oğlunu cezalandırma eylemini "Bir dahı kimse yazı yerde yoldaş koyup kaçmaya" cümlesiyle genel bir ilkeye bağlamıştır. Böylece Kazan'ın eylemi kişiselliği aşır toplumsal bir nitelik kazanmakta, Kazan babadan ziyade, bir devlet yöneticisi gibi davranmaktadır. V'de ise bu cümle yoktur, dolayısıyla Kazan'ın fiili, tamamen kendi oğlunu cezalandırmaya yönelik bir hareket olarak kurgulanmıştır. Burada Kazan, korkak oğlunu cezalandıran herhangi bir babadır.

Kazan, kızgınlıkla son sürat obasına gelir. Bu esnada Boyu Uzun Burla Hatun, Uruz'un ilk avı olduğundan büyük bir şölen hazırlatmıştır. Kazan gelip onun yanında Uruz'u göremeyince, oğlunun nerede olduğunu uzun bir manzume dizisiyle sorar. Burada kurgu bakımından önemli olduğunu düşündüğüm bir eksikliğe dikkat çekmek istiyorum:

“Kuru kuru çaylara su saldum, Kara donlu dervişlere nezir verdüm, Yanuma al bakdugumda konşuma eyü bakdum, Umanına usanına aş yedürdüm, Aç görsem dolurdum, yalıncağ görsem donatdum, Dilek ile bir oğlı gücile buldum, Yalınız oğul haberin, a Kazan, değil mana, Demez olsan yana göyne kargaram, Kazan sana” (71a/1-7)	Yok

D'de Burla Hatun'un birbiri ardınca söylediği yedi manzumeden dördüncüsü olan bu şiir, V'de yoktur. Dikkat edilirse bu manzumenin muhtevası Uruz'un doğumuyla ilgilidir ve anlaşıldığı kadarıyla Uruz da destan kahramanlarının genelinde olduğu gibi, uzun süren bir çocuksuzluktan sonra olmuştur. Bu çocuğun doğması için anası, aynı Boğaç'ın anası Han Kızı gibi, hayır yapmış; evladı “gücile” bulmuştur. V, bu metni niçin tamamen atlamıştır? Bence müstensih, esasen başka bir destanda geçen bu bilgileri okuyucuya aktardığı takdirde bu serüveni de yazması gerektiğini düşünmüş olmalıdır. Bilindiği gibi V, bir “Salur Kazan ve Etrafindakiler” toplamasıdır. Bu anlatı elinde olmadığından yazamayacağı için, herhangi bir soruyla muhatap olmak istemediğinden bu şiiri atmış olmalıdır.

Yedinci şiir de V'de yoktur:

Bir dahu soylamış: “Kalkubanı yerümden duram deridüm, Yelisi kara kazılık atuma binem deridüm, Ala gözlü gelin alam deridüm, Kara yerde ağ otağı dikem deridüm, Yöriyübeni oğulu o[l] gerdege geçürem deridüm, Muradıla maksuda ergürem deridüm, Murada yetürmedün meni, Kara başum karıştı dutsun Kazan seni, Bir bebegüm görünmez, bagrum yanar. Neyledün? Değil mana, Demez olsan yana göyne kargaram Kazan sana” (71b-72a/11-5)	Yok.

Son şiir, Burla Hatun'un oğlunu evlendirme hayali ve bunu gerçekleştirememesi durumunda Kazan'a lanet okuyacağını bildirmesi hakkındadır. V'de-

ki son şiir ise, Burla'nın Kazan'a oğullarının tutsak mı düştüğünü yoksa öldüğünü mü sorması ve neler yapabileceğini anlatmasından oluşur. Son mısraları ise şöyledir:

'Ogul, deyü bozlayayın mı?' (71b/11)	'Ogul, ogul' deyüben bozlayayın mı? Bir bebecüğüm görünmez, degil bana (96a/4-5)

V'de "*bebecüğüm*" kelimesinin kullanıldığı dizenin de gösterdiği gibi burada şiirler daha acıklı bir şekilde sona eriyor. Dolayısıyla D'de öfkeli ve Kazan'a lanet okuyacak bir annenin yerine, V'de daha pasif ve anne acısına vurgu yapan bir ruhi durum ön plana çıkarılmıştır. V'de Burla Hatun, Kazan'ı tehdit etmez. Kazan'ın yüreğinin oynaması, bu tepkinin acılığına olup baba olarak yüreğinin yanmasındandır. D ise, hem soyunun devam etmeyeceğini hatırlatan hem de Kazan'a lanet okuyan ve belki de onu suçlayan bir gücün (Burla Hatun'un) Kazan'ı ürküttüğünü ihsas ettiren bir anlatıma sahiptir.

Kazan, karısı Burla Hatun'u sakinleştirir:

Eydür: "Görklüm, ogul gelse senden mi sorarım? Korhma kayurma, avdadur. Avda kalan ogul için kayurmagıl. (72a/8-9)	"Korkma, Han Kızı, oglun avdadur" dedi. "Ben ogulu eve geldi sandım" dedi. "Avda kalan oguliçün kayırmagıl (96a/6-7)

D'de Kazan'ın kullandığı "*görklüm*" kelimesi daha senli benli bir ifadedir ve Kazan'ın ortamı yumuşatmak, yeni farkettiği bu durumu karısına belli etmemek isteğinin göstergesidir. V'de ise, "*Han Kızı*" kullanımı daha resmî bir kullanım olup metnin gelişine dikkat edildiğinde Kazan'ı, Burla karşısında daha rahat ve hâkim bir konumda göstermektedir.

Durumu anlayan Kazan, karısından yedi gün mühlet ister ve hemen beyle-re haber salarak, savaş alanına gelir:

Kazan gerü döndi, geldügi yolu önine alup yortdı. Dün katdı. Anası duymadın el altından buyurdi: "Doksan tümen genc Oguz ardumca gelsün. Oglan tutsakdur, begler bilsün" dedi. Ol geldi ki yağı basılmışıdı, gördi oğlunun ala gözlü kırk yigidi kırılmış, bedevi atı oğlanun ohlanmış yatur. (72b/2-8)	Kazan gerü döndi, geldügi yola getdi, yortdı. Ceng etdügi yere geldi. Leş içinde gezerken gördikim oğlunun kırk yigidi kırılmış, oğlunun bedevi atı oklanmış, şöyle yatur. (96a/10-12)

Burada doksan tümen asker Kazan'ın tüm ordusunu topladığını düşündürmektedir. Çünkü bir tümen on bin askerden oluştuğuna göre, bu durumda dokuz yüz bin asker toplanmış demektir. Kazan'ın bu kadar kalabalık bir orduya sahip olması gerçekte mümkün olamaz. Fakat tüm askerleri anlamında düşünülebilir. Bu da Kazan'ın durumu ne derecede önemseydiğinin D'deki göstergesidir. Dikkat edilirse burada müstensih, gene Burla Hatun'la ilgili bir ayrıntıyı vererek, Kazan'ın bu işleri "el altından" yaptığını ifade etmiştir. V ise, konuyu daha dar açıdan ele alır. V'ye baktığımızda; Kazan, yeni asker toplamamış gibi gösterilmiştir. Dolayısıyla iki nüshanın konunun ehemmiyetini tebarüz ettirme şekli oldukça farklıdır. D nüshasında konu, derin yapıda, bir soy-sopun sürmesi ve iktidar sorunu olarak ele alınmaktadır.

Kazan, oğlunun kafirlere tutsak düştüğünü anlayınca:

"Kocalığım vakti aldurdugum yalınız ogul" (72b/11)	"Kocalığım vaktinde aldurdugum ogul" (96b/1)

diyerek ağlar. Burada D'de "**yalınız**" (tek) vurgusu, yukarıdan beri gösterdiğim, bu nüshada konunun sadece bir çocuk kaybetme meselesi olmadığına işaret etmektedir. Tek oğul, aynı zamanda Kazan'ın iktidarının yegane varisidir. Kazan'ın burada yaptığı vurgu, soyunun sürmeyeceği ve dolayısıyla beyliğin kendi soyuna kalmayacağıdır. Nitekim destanın başındaki olaylara baktığımızda, bu durum orada da net bir şekilde ele alınmıştır.

Kazan, kafirlerin izini sürerek onlara yetişir.

d.d. Dengeleyici/Düzenleyici Öge: Kazan'ın Uruz'u Kurtarması

Bu kısım, Kapılı Kara Derbend'de mola veren kafirlerin Uruz'a yaptığı muameleyle açılır. Uruz'a bir kara kepenek giydirmişler, kapı eşiğine giren çıkanın basması için bırakmışlar ve tahkir ettikten sonra öldürmeye niyetlenmişlerdir. Kazan ve ordusunun geldiğini görünce, kafirler arasında hummalı bir telaş baş göstermiş; bunun üzerine ne olduğunu soran Uruz'a, babasının geldiğini ve onu da tutsak almak niyetinde olduklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Uruz, kafirlerden aman diler ve babasıyla sözleşir. Burada Uruz, babasının kendisi için tehlikeye atılmamasını ister. Hatta iki nüshada da ortak olan "*Ogul için ata ölmek ayb olur*" cümlesini kullanır. Annesinin, kendisi üç aya kadar gelmezse "*ölü aş*"nı vermesini ister:

Bir ay baksun Bir ayda varmazsam iki ay baksun, İki ayda varmazsam üç ay baksun, Üç ayda varmazsam öldüğümü ol vakt bil- sün, Aygır atum bogazlayup aşum versün, Yâd kızı helaluma destur versün Bana tutan gerdege ayruk girsün. Anam menüm için gök geyüp kara sarın- sun Kalın Oguz elinde yasum dutsun (74a/7-12)	Bir ayda varmazsam iki ay baksun, İki ayda varmazsam üç ay baksun, Üç ayda varmazsam öldüğümü ol vakt bilsün, Aygır atum bogazlayup aşum etsün, Yâd kızı nişanluma destur versün Bana dutan gerdege ayruk girsün. Anam benüm çün ag çıkarsun, kara geysün Kalın Oguz elinde benüm yasum dutsun (97a/8-11)

İki nüshada da ortak olan üç ay bekleme motifi, Olrik'in tespit ettiği "Yineleme Kuralı"na uygundur. Öte yandan Uruz'un, annesinin yas alameti olarak giymesini istediği renkler arasında bir fark vardır. Daha önce de gördüğümüz gibi D, yas rengi olarak gök ve karayı sayarken; V, sadece karanın yas rengi olduğunu belirtmiştir. İlginçtir ki V'nin ak çıkarıp kara giymek olarak verdiği metin; D'de mavi⁴⁸ ve kara giymek olarak kurulanmıştır. Kelimeler arasındaki değişimin yapılma şekli, V'nin anlam veremediği gök renginin yerine beyazı koyduğu, buna uygun olarak da fiilleri değiştirdiği kanısını uyandırıyor.

Uruz'un söylediklerine Kazan yine şiirle karşılık verir:

"Ogul ogul, ay ogul Karşu yatan kara dagum yüksegi ogul Güçlü belüm kuvveti canum ogul Karangulu gözlerüm aydını ogul Alar tanla yerümden durdugum senüniçün, Konur atum yonlutmışam senüniçün, Ag donuma kır eklendi senüniçün, Menüm başum kurban olsun, Canum ogul senüniçün, Sen gedeli agramagum Gökde iken yere endi, Gümbür gümbür davullar dögilmedi, Ağır ulu divanum sürilmedi, Seni bilen beg oğulları	"Ogul ogul, begüm ogul Karşu yatan kara dagum yüksegi ogul Güçlü belüm kuvveti ogul Karanaklu gözlerüm aydını ogul Alar tanla durdugum senüniçün, Konur atum yonlutmışam senüniçün, Benüm başum kurban olsun senün için, Sen gedeli agramagum Gökde iken yere endi senüniçün, Beg oğulları,

⁴⁸ Her ne kadar "gök" rengin Türklerde yeşil anlamı da varsa, eldeki yasla ilgili minyatürlerden anlaşıldığı kadarıyla burada mavi-lacivert renk kastedilmektedir. Bkz. Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2010, ss. 210-211; ayrıca kitabın son minyatürü.

Ag çıkardı kara geydi, Kaza benzer kızum gelintüm Ag çıkardı kara geydi, Kancuk anan kan yaş dökdi, Ag sakallu baban bunlu oldı. Kayduban buradan, ogul, eve varsam, Agca yüzli anan karşı gelüp 'Ogul' dese 'Ag elleri ardına baglu' deyeyin mi? 'Kafir yanınca yayak yörir' deyeyin mi? Menüm namusum kanda vara, ogul?" dedi. 'Kıl kepenek boyuncugin sürer' deyeyin mi? 'Ağır bukagu topuçagin döger' deyeyin mi? 'Arpa etmegi acı sogan öyüncüğü' deyeyin mi?" (74b-75a/10-13)	Ag çıkardı kara geydi senüniçün Karıcık anan kan yaş dökdi. Ag sakallu senün baban bunlu oldı. Kayduban bu arada eve varsam, Agca yüzli senün anan karşı gelse 'Ogul' dese Ben ne deyeyin? 'Ag elleri karusından baglu' deyeyin mi? 'Ag boynında kul urgan dakulu' deyeyin mi?" (97b/4-10)

D'de şiir daha uzundur. Ortak olarak manzumenin ilk yarısında "senüniçün" redifi kullanılırken, ikinci yarıda "deyeyen mi?" redifi getirilmiştir.

Şiirin devamında Kazan, artık Burla Hatun'un da kendisinin de yaşlandığını, evlat sahibi olamayacaklarını, olsalar da bunun Uruz'un yerini tutamayacağına söyler. Hazırlanarak, saldırıya geçer:

Konur atından yere endi, akup geden arı sudan abdest aldı, ag alnını yere kodı, namaz kıldı. Agladı, Kadir Tangrıdan hacet dile-di, yüzün yere sürdi, Muhammede salavat getürdi. Deve gibi kükredi, arslan gibi anradı, nara urup haykırdı, yaba yalınız kafire at depdi, kılıç urdı. Döne döne bir zaman yahşı savaş eyledi. Kafirî "Alam" dedi, alamadı. Bir saatda kafire üç kerre at depdi. Nagah gözi kapagina kılıç dokundu. Kara kanı şorladı, gözine endi. Özin sarb yerlere saldı. (75b-76a/13-5)	Kazan konur atından endi, akup geden arı sudan abdest aldı, iki rekat namaz kıldı, din serveri Muhammede salavat verdi. Yapa yalınız ol kafire at saldı, kılıç urdı. Döne döne bir zaman savaşı. Kafirî alımadı. Bir saat içinde kafire üç kez at saldı. Nagah kaza yetişüp ceng içinde gözünün kapagina kılıç dokundu. Kara kanı şorlayup akdı. Sarp yerlere Kazan özünü saldı (98a/3-7)

D'de Kazan'ın ibadet edişi "(...) akup geden arı sudan abdest aldı, ag alnını yere kodı, namaz kıldı. Agladı, Kadir Tangrıdan hacet dile-di, yüzün yere sürdi, Muhammede salavat getürdi" cümleleriyle canlı bir biçimde tasvir edilmektedir. Burada oğlunu kaybetmek üzere olan bir babanın, oğlunu kafir elinden kurtarmak için

samimi yakarışları çok belirgindir. “Ağlaması, yüzünü yere sürmesi” gibi ayrıntılar bu durumun pekiştiricileridir. Öte yandan V’de daha kuru bir anlatım vardır. Bu durum, pasajın devamında da görülmektedir. D, hem Kazan’ın nara atışını deve ve arslana benzeterek anlatımı zenginleştirmekte hem de “*Kafiri Alam’ dedi, alamadı*” cümlesiyle savaşı Kazan’ın gözünden anlatmaktadır.

Bu sırada Burla Hatun, oğlunu merak ederek kırk ince belli kız ile Kazan’ın arkasına düşer, onu çarpışırken bulur. Ona seslenirse de Kazan, onu tanıyamaz. Bunun üzerine Burla Hatun, Kazan’a kızarak; onun, Uruz’u kafire esir ettirmesinin kederini yansıtan ve Kazan’ı madden-manen “ölmüş” olarak nitelendiren bir şiir söyler, ardından:

Çal kılıcun, yetdüm, Kazan (76b/10)	Yok

V’de olmayan bu ifade, D’de mevcuttur. Olayların devamına bakıldığında, iki nüshada da Burla Hatun’un savaşa katıldığı kayıtlıdır. Dolayısıyla V’deki bu eksiklik, bir zihniyet farklılığının işareti olarak okunamaz. Sadece kurgu farkı veya V müstensihinin cümleyi atlamaşının bir sonucudur.

Nüshalar, bu noktada ilginç bir kurgu farklılığını bünyelerinde barındırmaktadırlar:

Yok.	Bunlar bunda bu yanada Oguz begleri eşitdiler kim Kazan Begün [oglu] kafirde tutsak olmuş Kazan ardınca getmiş. Begler dahı Kazanun ardına düşdi (98b/5-6)

Daha önce D nüshasında Kazan Bey’in “*doksan tümen asker peşimce gelsin*” emrini vererek Uruz’u aramaya gittiği söylenmişti. Metnin bu noktasında D, doğal olarak, herhangi bir açıklamaya gerek duymaksızın, Oğuz beylerinin gelişini verir. V ise, yukarıdaki açıklamayı yaparak, Oğuz beylerinin “kendiliğinden” Kazan’a yardıma geldiğini söylemektedir. Bu durum da iki metnin kurgusunun müstensihler tarafından nasıl bilinçli bir biçimde inşa edildiğinin bir başka örneğidir.

Burada Oğuz beyleri epitetleriyle birlikte sayılmakta olup D ile V arasında ilginç farklılıklar vardır. Bunlara ilgili kısımda işaret edeceğim. Beylerin gelmesiyle savaş sonuçlanır:

Bltekellüf kafiye at saldılar, kılıç urdılar. Ol gün cigerinde olan er yigitler belürdi, ol gün namerdler sapa yer gözetdi. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Kıyametün bir günü oldu. Beg nökerden, nöker begden ayrıldı. Oguz begler[i] ile Dundar saga depdi, cılasun yigitler ile Kara Budak sola depdi. Kazan gendü düpe depdi. Tekür ile Şökli Melike havale oldu. Böğürdübeni atdan yere saldı, alca kanın yer üzerine döküldü. Sağ tarafda Kara Tüken Melike Dundar karşı geldi, kılıçladı, yere saldı. Sol tarafda Bogacuk Melike Kara Budak karşı geldi. Sancubanı yere çaldı, depretmedin başın kesdi. Boyı Uzun Burla Hatun kara tuğın kafirün kılıçladı yere saldı. Tekür alındı, kafir kaçdı. Derelerde kafiye kurgun girdi, on beş bin kafir kimi kırıldı, kimi tutıldı (78a-b/2-4)

Bitevakkuf kafiye at saldılar, kılıç urdılar. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Çarhacılar savaşı. Beg nökerden, nöker begden ayrıldı. Oguz begleri Dundar ile sağdan depdi, cılasın beg yigitler soldan depdi. Kazan Beg Oguz begleri ile düpe depdi, Tekvur Melike Şökli Melike havale oldu. Böğürdübeni atdan yıkdı. Başın kesdi. Sağ tarafdan Kara Tekvur Melike Dundar yetdi, kılıçladı, yere saldı. Sol tarafda Bogacık Melike Kara Budak karşı geldi, sancubanı yere saldı. Kara tuğın Boyı Uzun Burla Hatun kılıçladı, yere bıraktı. Tekvur alındı, melik dutıldı, tuğ yıkıldı, urganı yanıldı. Kafir kaçdı beş bin kılıçdan geçdi. (99a-b/13-6)

D'de daha önceki savaş tasvirlerinde görülen kalıp yapı tekrar kullanılmıştır. V'de de aynı durum söz konusudur. Öte yandan sol kol komutanının Kara Budak olduğu D'de yer alırken; V, bu bilgiyi atlamıştır. Savaşın sonucuyla ilgili olarak D, on beş bin kafirin ölü veya esir düştüğü bilgisini verirken; V, beş bin kişinin öldürüldüğünü söylemektedir.

Savaşta üç yüz Oguz yiğidi şehit düşer. Savaşın sonunda:

Kazan oğlu üzerine geldi, endi. Elin çözdü, kuca kuca ata ile ogul görüşdi. (78b/4-5)

Kazan ve Burla Hatun oğlu üzerine gelüp atdan endiler. Elin çözdiler, kuca kuca görüşdiler (99b/7-8)

D, Uruz'la hasret giderenin sadece Kazan olduğunu ifade ederken; V, olayların kurgulanışına uygun olarak, Burla'yı da buna dahil etmektedir. İlginçtir ki daha önce de D nüshası, *Boğaç Han Destanı*'nın sonunda Han Kızı'na hiç yer vermezken; V, anayı devreye sokmuştu; yine *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'nda, Kazan, savaş sonrasında D'ye göre ana ve karısını almadan dönerken; V, annesiyle karısını aldığını vurgulamaktadır. Bu konuyu "Yaratım" bölümünde ele alacağım.

d.e. Bitiş Durumu: Paylaşım ve Şölen

Kazan, Burla Hatun ve Uruz kavuştuktan sonra, Oğuz beyleri “*doym oldu*”:

Agca Kala Sürmeliye gelüp Kazan kırk otak <i>dikdürdi</i> . Yedi gün yedi gece yeme içme oldı. Kırk eyti kulıla kırk cariye oğlu başına çevürdi, azad eyledi. Cilasun erlere kira ölke verdi, cübbe çuka verdi. (78b/8-12)	Agca kala Sürmeliye geldi, otak <i>dikdi</i> . Yedi gün yedi gece yeme içme oldı. Kazan Beg kullar karavaşlar azad etdi. Cilasun yeg erenlere kala ölge, cebe çuka verdi. (99b/9-11)

D, nüshası kırk formulistik sayısını kullanmak suretiyle sözlü anlatımın kalıplarına bağlı kalmıştır.

Son olarak Dede Korkut gelir, Oğuzname düzer ve yom verir. Buradaki iki manzume iki nüshada da bazı farklılıklarla mevcuttur. D, genel kalıba uygun biçimde “*Hanum hey*” hitabıyla sona erer; V’de bu hitap bulunmamaktadır.

e. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı⁴⁹

e.a. Başlangıç Durumu: Köprü

Sadece D’de olan bu destan, Deli Dumrul’un tanıtımıyla başlar. Deli Dumrul’u tanıtan iki önemli ifade vardır. Biri “*deli*”, ikincisi ise “*kuru çayın üzerine yapılan köprü*”dür. Anlatıcı, Dumrul’un nasıl bir “*deli*” olduğunu tasvir etmek için bu köprüden geçenden otuz üç, geçmeyenenden kırk akça aldığını söyler ve bunun gerekçesini de şöyle ifade eder:

“Geçeninden otuz üç akça alurıdı, geçmeyeninden döge döge kırk akça alurıdı. Bunu neçün böyle ederidi? Anunçünki ‘Menden deli menden güçlü er var mıdır ki çıka menümile savaşa!’ deridi. ‘Menüm erligüm, bahadurligüm cilasunligüm, yigitligüm Ruma, Şama gede çavlıana’ deridi.” (79b/13-8)

Açıkça görüldüğü gibi aliterasyonlar ve tekrarlarla örülü bir üslup ile Dumrul’un deliliği açıklanmıştır. Sözlü anlatımın veciz bir görüntüsü olan bu

⁴⁹ Farklı bir okuma için bkz. Öznur Özdarıcı, “Anlatı Tekniği Açısından ‘Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı’nı Bir Çözümleme Denemesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/16 (Kış 2011), ss. 371-380; destanın dünyadaki benzerleri hakkında ise bkz. Muharrem Kaya, “Türk Halk Kültüründe Deli Dumrul ve Dünya Kültüründeki Benzerleri”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, X/XXXVII (2004/1), ss. 235-238; Ayşe Sina, “Alkestis ve Deli Dumrul”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36 (2004), ss. 225-235.

tasvir, dinleyicinin/okuyucunun zihninde kalıcı olmaktadır. Kuru çayın üzerine yapılan köprünün⁵⁰ anlamsızlığı ve isyan ettiriciliği Deli Dumrul'un tavrı ile birleşince, anlatının Deli Dumrul'a –yani zorbaya- haddini bildirmemesi mümkün değildir.

e.b. Dönüştürücü Öge: Kutsala Müdahale

Bu destanda olayların dönüşümü, Deli Dumrul'un köprüsü yanında kuran obada yaşayan bir yiğidin Azrail tarafından canının alındığı haberi ile başlar. Deli Dumrul, Allah'tan kendisine Azrail'i göstermesini diler:

“Deli Dumrul eydür: ‘Mere yigidünüzü kim öldürdi?’ Eytidiler: ‘Vallahi, beg yigit, Allahu tealadan buyruk oldı, al kanatlu Azrayil ol yigidün canın aldı’ Deli Dumrul eydür: ‘Mere, Azrayil dedüğünüz ne kişidir kim âdemün canın alır? Ya Kadir Allah! Birligün, varlıgun hakkıyçün Azrayili menüm gözüme göster-gil. Savaşayım çekişeyim dürişeyim, yahşı yigidün canın kurtarayım. Bir dahı yahşı yigidün canın almaya!’ dedi. “ (80a/2-10)

Anlatımdan açıkça görüldüğü gibi Deli Dumrul, Allah'tan haberli; fakat Azrail'den habersizdir. Azrail'i dengi olarak görmekte ve onun aslında Allah'ın emrini yerine getirmekten başka bir şey yapmadığının farkına varmaktadır. Öte yandan, bunları bilse bile benliği oba halkının önünde durumu kabullenemediğinden diklenmeyi seçmiştir. Ancak bu kafa tutma, Allah'a kaddar uzanmaz. En azından söyleminde Deli Dumrul, Allah'ın gücünün farkındadır ve Tanrı'ya dua eder.⁵¹ Deli Dumrul'un şahsında Müslüman; fakat İslami kavramlara aşina olmayan Oğuz yiğidini görürüz. Esasen destanın geçtiği dünya, önce şarap içip sonra arı sudan abdest alarak iki rekat kılan alpların dünyasıdır. Dolayısıyla Deli Dumrul'un durumu pek de şaşırtıcı değildir.

e.c. Eylemler Dizisi

Deli Dumrul'un bu sözleri Allah'a hoş gelmez:

⁵⁰ Kuru kelimesinin “azgın, taşkın” anlamına gelebileceği görüşü için bkz. Vahit Zahidoğlu, “Kitab-ı Dede Korkut'un Metni Üzerine”, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (2000), ss. 87-91.

⁵¹ Anlatının ayrıntılı, ufuk açıcı; fakat psikolojik yaklaşımın bazı aşırılıklarına sahip bir “kültür psikolojisi” analizi yapılmıştır. Bkz. M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci: “Türk-İslam Ruhü” Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, ss. 109-154.

"Bak bak, mere deli kavat menüm birligüm bilmez, birligüme şükür kılmaz. Menüm ulu dergahumda geze, menlik eyleye." (80a/11-13)

Görüleceği gibi metin, Dumrul'un hareketini Allah'ın birliğini tanımama olarak takdim ediyor. Çünkü aslında Azrail'e karışmak, Allah'ın fiiline karışmaktır. Dikkat edilirse, konuya Deli Dumrul'un yaklaşımıyla Allah'ın yaklaşımı arasında büyük bir fark vardır. Dumrul, gölge oyunundaki tasvirlerin perdede akseden yüzünü görmekte; fakat asıl oynatanın kim olduğunu fark edememektedir. Allah ise, Dumrul'un hareketini doğrudan kendi alanına müdahale olarak nitelemekte ve Azraile emir vererek, onun Deli Dumrul'u iyice korkuttuktan sonra canını almasını istemektedir. Metin bu noktada, rahatlıkla dinî bir açılıma izin verir bir yapıdadır. Bilindiği gibi İslam akaidinde kullar isleme noktasında özgürdürler; ancak kendi fiillerini meydana getiremezler. Bu fiilleri insanın niyeti doğrultusunda yaratan Allah'tır. Bunun dışında Allah'ın belirlediği vadeler çerçevesinde işleyen kaderle ilgili durumlar vardır. Ölüm, bunların en önde gelenlerinden biridir. Dumrul, doğrudan Allah'ın kendi kanunları çerçevesi içindeki bir olguya müdahale etmektedir. Yiğidin hastalıktan ölmesi, bu durumun göstergesidir. Ölen yiğit, bir düşman kılıcıyla değil, Tanrı'nın ona musallat ettiği bir hastalık sonucunda bu dünyadan göçmüştür. Yani hem hastalık hem de Azrail'in gönderilmesi doğrudan Allah'la bağlantılıdır. Burada Azrail, ölümün Allah'la bağlantısını bulanıklaştıran ikincil bir güçtür ve Dumrul'u isyana sürükleyen onun varlığıdır. Eğer ölen yiğit bir düşman kılıcıyla ölseydi, onun intikamını almak destan mantığı bakımından Allah'ın iradesine karşı çıkmak olmazdı.

Allah'tan buyruk alan Azrail, kırk yiğidiyle yeyip içip oturan Dumrul'un yanında bitti. Bu durumdan ürken Dumrul, manzum şekilde Azrail'e kim olduğunu sorar:

"Mere ne heybetlü kocasın,
Kapucılar seni görmedi,
Çavuşlar seni duymadı.
Menüm görür gözlerüm görmez oldı,
Dutar menüm ellerüm dutmaz oldı.
Ditredi menüm canum, cuşa geldi,
Altun ayagum elümden yere düşdi.
Sünüklerüm tuz gibi oldı.
Mere sakalcuğı agca koca,
Gözcügezi çönge koca,
Mere ne heybetlü kocasın? Degil mana,
Kadam belam dokınur bugün sana" (81a/1-2)

Dikkat edilirse Dumrul, on bir mısralık şiirin sekiz mısrasında Azrail'in heybetinden kaynaklanan ruhi durumundaki olumsuz değişimi tasvir etmekle, sonraki iki mısradaki sakalının beyaz, gözlerinin fersiz oluşundan dem vurarak bu heybetinin sebebini sormaktadır. Son mısradaki ise bir destan kahramanı olarak gene de yiğitlik göstermekte, Azrail'e kendisine cevap vermezse, ona kötülüğünün dokunacağını söylemektedir. Yukarıda kurgusal olarak üç parçaya ayırdığım bu şiir, anlatı içinde Deli Dumrul'un "bilinmeyen"le karşılaştığı andaki durumunu yansıtmaya işlevini görmektedir.

Deli Dumrul'un kendisinin sakalına beyaz, gözlerine fersiz demesi karşısında Azrail öfkelenir:

"Mere deli kavat,
Gözüm çöngü idüğün ne beğenmezsin?
Gözi gökçek kızların gelinlerün
Canın çok almışam.
Sakalum agardüğün ne beğenmezsin?
Ag sakallu kara sakallu yigitlerün
Canın çok almışam.
Sakalum agardüğünün manası budır" (81a/3-6)

Azrail, fersiz gözleriyle gökçek gözlü kızların canlarını aldığını belirtiyor. Bu da gösteriyor ki Dumrul'un manzumesinde gözün fersizliği; ihtiyarlığın dışında, "iktidarsızlık"la da bağlantılanmıştır. Yoksa Azrail'in bu durumu açıklayış şekli anlamsızlaşır. Öte yandan sakalının aklığına cevap verirken, yaşlı olmasının sakalı karalı-aklı nice yiğidin canını almaya engel olmadığını ifade etmektedir.

Bu cevabın ardından Azrail, Deli Dumrul'a kendini tanıtır. Bu durumda Deli Dumrul'un sorusu ilgi çekicidir:

"'Mere, al kanatlı Azrayil sen misin?' dedi. 'Evet, menem' dedi. 'Bu yahşi yigitlerün canını sen mi alursın?' dedi. 'Evet, men aluram' dedi. Deli Dumrul eydür: 'Mere kapucılar, kapuyı kapan' dedi. 'Mere Azrayil, men seni gen yerde isteridüm, dar yerde eyü elüme girdün ola mı?' dedi. 'Men seni öldüreyim, yahşi yigidün canın kurtarayım' dedi." (81a-b/11-4)

Sorunun soruluş şekli ve alınan cevap sözlü anlatımın temel özelliklerine uymaktadır. Anlatıcı konuşma rahatlığı içinde, Deli Dumrul'a, gelen ihtiyarın Azrail olduğunu öğrendikten sonra, yanıtı belli olan ikinci soruyu sordur-

makta; Azrail de ilk yanıtının benzeri bir cevap vererek metin içinde hareketliliğe katkıda bulunmaktadır.

Dumrul, Azrail'i öldürmek için kılıcını sıyırsa da o, güvercin olup pence-re-den uçup gider. Bu durum üzerine Dumrul, yiğitlerine:

"Âdemiler evreni Deli Dumrul elin eline çaldı, kas kas güldi, eydür: 'Yiğitle-rüm! Azrayilün gözini eyle korhutdum ki gen kapuyı kodı, dar bacadan kaçdı.'
" (81b/6-9)

Biraz önce bilinmeyen yaşlının heybetinden ürperen Deli Dumrul, gele-nin kim olduğunu öğrenince ve böylece "bilinmezlik" perdesi kalkınca, tek-rar kendine fazla güvenen zorba insana dönüşüp Azrail'i alt edeceği vehmine kapılmıştır.

Doğanını alan Dumrul, Azrail'in peşine düşürse de atına görünen Azrail, onu ürkütünce Dumrul yere düşer. Azrail, Dumrul'un göğsünün üzerine bas-ar. Bu noktada anlatıcı şu cümleyi kullanmaktadır:

"Baya (önce) yırlardı,⁵² şimdi hırlamaga başladı" (82a/3)

Önce mutlu olan ve "yır"layan (türkü söyleyen) Dumrul, şimdi göğsüne basan Azrail sebebiyle "*hır*"lamaktadır. Burada mizahi bir anlatım söz konu-sudur. Çünkü zorba, ilk kez zor duruma düşmüştür. Anlatıcı, onun duru-muyla hafif yollu alay etmektedir. Böylece Deli Dumrul'un anlamsız dikle-nişi, anlatıcı tarafından cezalandırılmakta; bu sayede anlatıcı, dinleyicilere/okuyuculara varlığını hissettirmektedir. Ardından gelen ve Deli Dumrul'un söylediği şiir, onun yenilgiyi kabul ve kendisinden büyük bir gücü itiraf ediş-i-nin ilamıdır. Bu durum, anlatının başlangıç kısmında kuru dere üzerine köprü yaptırmasının sebebini açıklarken söylenenlerin tam tersidir:

"Mere Azrayil, aman!
Tangrının birliğine yokdur güman!
Men seni böyle bilmez idüm,
Ogurlayın can aldugun duymaz idüm.
Degmesi büyük bizim daglarımız olur,
Ol daglarımızda bağlarımız olur,
Ol bağların kara salkumlu üzümü olur,

⁵² Genellikle "mırlandı" olarak okunan kelime, Hayati Develi ve Sadettin Özçelik'e göre "yırla-rıdı" olmalıdır (Dede Korkut Araştırmalar, Notlar, Dizin, Metin, ss. 204-205). Ben de bu görüşe katılıyorum.

Ol üzümü sıkarlar, al şerab olur,
 Ol şerabdan içen esrük olur.
 Şerabluydum, duymadum,
 Ne söyledüm bilmedüm.
 Beglige usanmadum,
 Yigitlige doymadum,
 Canum alma Azrayil, meded!" (82a/4-11)

Görüldüğü gibi biraz önce kendini dünyanın en büyük yiğidi sanan Dumrul, şimdi sarhoş olduğu için hata yaptığını söyler. Burada Dumrul'un benliğinin sesi hâlâ duyulmaktadır, son iki mısradaki "*beyliğe usanmadum, yiğitliğe doymadum*" derken, bu durum açıkça görülmektedir. Dumrul için ölüm, beylik ve yiğitliğin sona ermesidir.

e.d. Dengeleyici/Düzenleyici Öge: Deli Dumrul'un Nedameti

Yukarıdaki durum karşısında Azrail, kendisinin de emir kulu olduğunu, Allah'a yalvarması gerektiğini ifade eder. Bu durum karşısında Dumrul, Azrail'e aradan çekilmesini söyler ve doğrudan Allah'a yalvarır. Bu yalvarışında Allah'ı övdükten sonra, canını alma işini Azrail'e bırakmamasını, kendisinin almasını niyaz eder. Bu niyaz, Tanrı'ya hoş gelir. Azrail'e, Deli Dumrul'un kendi yerine can bulması hâlinde⁵³ canını bağışlayacağını söyler. Azrail, Allah'ın buyruğunu ilettiğinde Dumrul'un aklına ilk gelen anne ve babasıdır. Anlatıda Deli Dumrul, önce babasından can ister, niçin? Burada anlatıcının bu sahnede dinleyiciler üzerinde bırakmak istediği etkiyi gözönünde bulundurmak gerekiyor. Doğal olarak anlatının nasıl sonuçlanacağını bilen ozan, sahneyi "yineleme kuralı"na uygun olarak, dramatik etkisi en yüksek olacak biçimde kurmuştur. Bu bağlamda baba, anneye göre daha az şefkatli olarak düşünülür. Dolayısıyla ilk başvuru odur. Ancak olumsuz cevap verir –ki dinleyicilerin beklentisine de uygundur. Çünkü hatırlanacağı üzere Deli Dumrul, ana ve babayı birlikte anmıştı. Baba, canını verse, anneyi anmak anlamsızlaşırdı. Bu da bize önce canı niçin babasından istediğini açıklamaktadır. Babası canını vermez, bunun üzerine annesinin yanına gider. Annesi de canını veremeyeceğini söyler. Bu nokta, kurgunun dramatik etkisi bakımından çok önemlidir; çünkü dinleyicilerin beklentisi, bir annenin yavrusu için canını seve seve vereceği yönünde olduğundan, dinleyiciler birden "hiçlik" duygusuna kapılırlar. Bu sı-

⁵³ Can yerine can bulma motifi dünya anlatı geleneğinde sık görülen bir motiftir. En ünlü örneği Alkestis mitidir. Bkz. Gökyay, *age*, s. CCCXIX.

rada anlatı devam etmektedir. İkisinin de canını vermemesi üzerine Azrail, Dumrul'un canını almak üzere yanına gelir. Dumrul, yeniden aman diler ve eşi ile son kez görüşmek istediğini ifade eder. Bu sahnede Azrail'in "*Mere Deli, hasretün kimdür?*" sorusuna Deli Dumrul'un verdiği "*Yâd kızı helalum var. Andan menüm iki oğlancugum var. Emanetüm var, ısmarlaram anlara...*" cevabı, bence, Dumrul'un sosyal konumunu fark etmesi bakımından önemlidir. Dumrul, bu soruya sadece "*Helalum var*" şeklinde de cevap verebilirdi. Halbuki o, "*Yâd kızı*" (el, yabancı kızı) demek suretiyle cevaplandırıyor. Burada *yâd kızı* kelimesinin derin anlamına baktığımızda şunları görüyoruz: Dumrul, onun tüm deliliğine rağmen, kendisine güvenen ve kızlarını ona "emanet" eden bir aileden kız almış, eşinden iki erkek çocuk sahibi olmuştur. Şimdi ise, yaptığı "delice" işlerden dolayı hem genç eşini dul hem de oğullarını yetim bırakacaktır. Ona gösterilen güvene layık olamamanın pişmanlığını içinde duymaktadır. Nitekim biraz sonra eşiyle konuşmasında ona yapacağı teklif, bu pişmanlığın bir göstergesi olarak okunabilir.

Deli Dumrul, eşine durumu anlatır ve tüm mal-mülkünü eşine bıraktığını söyledikten sonra:

"Gözün kimi tutarisa
Gönlün kimi severise
Sen ana vargıl,
İki oğlancuğı ögsüz komagıl" (85b/3-4)

diyerek, yaptığı hataları telafi etmek için eşine kendinden sonra evlenmesini vasiyet eder. Böylece kendi yapmadığı babalığı, başkasının yapabileceğini düşündüğünü gösteriyor.

Deli Dumrul'un eşi, kocasını kaybetme endişesi içinde destanların en güzel manzumelerinden biriyle cevap verir. Bu manzumede önce kocasıyla yaşadıkları aşk, bir-iki çarpıcı mısradaki canlandırılır:

"Ne dersin, ne soylarsın?
Göz açup gördüğüm,
Gönül verüp sevdüğüm,
Koç yigüdüm, şah yigidüm,
Tatlu damag verüp sorışduğum,
Bir yasdukda baş koyup emişdüğüm," (85b/5-8)

Bu mısraların ardından, Deli Dumrul'un söylediklerine cevap verir. İki şiirin bu kısımlarını karşılaştırmak istiyorum:

Emdi yüksek yüksek kara dağlarım Sana yaylak olsun Sovuk sovk sularım Sana içit olsun, Dünlüğü altın ban evüm Sana gölge olsun, Katar katar develerüm Sana yüklet olsun, Agyılda agca koyunum Sana şölen olsun. Gözün kimi tutarsa Gönlün kimi severise Sen ana vargıl, İki oğlancuğı ögsüz komagıl (85a-b/10-4)	Karşu yatan kara dağları Senden sonra men n'eylerem Yaylar olsam Menüm gûrum olsun. Sovuk sovk suların içir olsam Menüm kanum olsun. Altun akçan harca yur olsam Menüm kefenüm olsun. Tavla tavla şehbaz atun biner olsam Menüm tabutum olsun. Senden sonra bir yigidi Sevüp varsam bile yatsam A la yılan olup meni soksun. (85b-86a/8-2)

İki manzume de “olsun” rediflerine dayanan bir ahenge sahiptir. Dumrul’un eşi, Dumrul’dan sonra hayatın anlamsızlığını anlatmak için, genel olarak, Dumrul’un şiirindeki unsurları kullanıyor. İlk bakışta unsurlar her zaman birbirini tutmuyor gibi görünse de, karşılaştırma kelime bazında yapıldığında denklik çarpıcıdır:

Yaylak olsun	Gûrum olsun
İçit olsun	Kanum olsun
Gölge olsun	Kefenüm olsun
Yüklet olsun	Tabutum olsun
Şölen olsun	Meni soksun

Yayla, Türkleri ferahlatan bir mekandır ve Dumrul, bu anlamda kullanmaktadır. Halbuki eşi, buranın kocasından sonra ona gûr (mezar) olacağını söylüyor; akan serin sular ile kanın akması arasında bir tezat oluşturulmuş; gölgelik olan sayvanın kumaşı, kefenin bezine dönüşmüş; deveyle taşınan mal-mülk yerine, yine deveyle taşınabilecek tabut getirilmiş; eğlence ve düğünü anımsatan şölen kelimesi ise, damadın gelini yılan gibi sokup zehirleyeceği bir alana benzetilmiştir. Bu tezatlar vasıtasıyla anlatıcı, hem Deli Dumrul’un karısının, Dumrul’a bağlılığının derecesini göstermiş oluyor hem de Dumrulsuz bir devamın eşi için mümkün olmadığının altını çiziyor. Nitekim

manzumenin son kısmı, Dumrul'un eşinin Dumrul için canını verme teklifinden oluşmaktadır:

"Senün ol muhannat anan baban,
Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar.
Arş tanug olsun, kürsi tanug olsun,
Yer tanug olsun, gök tanug olsun,
Kadir Tangrı tanug olsun:
Menüm canum senün canuna kurban olsun" (86a/3-6)

Anlatı, "*tanug olsun, olsun*" kelimelerinin tekrarıyla, sözlü anlatım kalıplarına uygun olarak, Dumrul'un eşinin can verme teklifini haykırarak ifade etmektedir. İşte yukarıda belirttiğim "yineleme kuralı" burada devreye girmektedir; ana-babasının canını vermediği birine, karısının can vermesiyle dramatik etki son derece artırılmakta, üstelik "fedakar eş" yüceltmesi en üst düzeyde dillendirilmektedir. Bu durum karşısında "Âdemîler evreni (ejderhası) *yoldaşına kıyamadı*." Destan, tek cümlede çok şey anlatmaktadır. İnsanların ejderhası derken, Dumrul'un cüssece iriliği, deli cesaretine ve gücüne sahip olması, delice işler yapması, bu işlerin insanlara zulüm yapmaya kadar vardığı, ben-cilliği anlatılmaktadır. Hemen ardından "*yoldaşına kıyamadı*" ifadesi ise, onun tüm bu görüntünün altında karısı ve çocuklarını seven, onların üzerine titreyen iç dünyası verilmektedir. Nitekim bu sebeple Deli Dumrul, son bir kere Allah'a yalvarır:

"Yücelerden yücesin,
Kimse bilmez necesin,
Görklü Tangrı!
Çok cahiller seni gökde arar, yerde ister,
Sen hod müminlerin gönlündesin.
Dayım duran Cebbar Tangrı!
Ulu yollar üzerine imaretler yapayım senün için,
Aç görsem doyurayım senüniçün,
Alurısan ikimüzün canın bile algıl,
Korısan ikimüzün canın bile kogıl,
Keremi çok kadir Tangrı!" (86a-b/9-3)

Bu manzume üç küçük kısma ayrılabilir. İlki, koyu harflerle gösterdiğim, Allah'ı övdüğü bölümdür. Burada Allah'ın müminin gönlünde olduğu vurgulanarak, "Görklü" (yüce) ve "Cebbar" (Dilediğini zorla yaptıran, azametli) sı-

fatları anılmaktadır. Bu iki sıfat da, kolayca anlaşılacağı üzere, destanın konusuyla yakından ilişkilidir. İkinci kısım, bir çeşit adak adama da denilebilecek bir içeriğe sahiptir. Dumrul, bu adağı topluma faydalı olma temelinde yerine getirme sözünü veriyor. Destanın başında gördüğümüz, insanları böbürlenmek için kuru çaydan geçmeye zorlayan insan, şimdi onlara yararlı olmayı arzulamaktadır. Son kısımda ise isteğini ifade etmektedir. Bu da karısıyla birlikte canının alınmasıdır. Dumrul'un isteği bir anlamda eşinin arzusunu yerine getirmektir. Burada çocuklarından, ölüm bağlamında bahsetmemesiye doğaldır. Babalık sefkatiyle, onların öksüz ve yetim olarak da olsa yaşamalarını arzu etmektedir.

e.e. Bitiş Durumu: Yenilenme

Deli Dumrul'un yalvarışı Allah'a hoş gelir. Azrail'e Dumrul'un ana-babasının ruhunu kabzetmesini emrederken, Dumrul ile eşine ise yüz kırkar yıl ömür verdiğini söyler. Burada Eski Türk inanç sistemiyle ilgili olan husus, can karşılığında mutlaka can alma motifidir. Bu sebeple anlatıcı destanı, Azrail'in Dumrul'un yerine mutlaka bir başka can alabilmesi üzerine kurmuştur. Çünkü temelde, anne ve babanın Allah'a karşı doğrudan suçlu olmadığı açıktır. Burada Allah'a yaptırılan eylem, ancak destanların genel mantığı fark edildiği takdirde anlaşılabilir. *Dede Korkut Destanları*'nın dünyasında çocuğu için canını vermeyen bir ana-babanın cezalandırılmaması imkansızdır. Burası, toplum üyelerinin tüm destanlar boyunca şu veya bu şekilde birbirleri için fedakarlık ettiği bir dünyadır. Bunun dışındaki tüm olumsuz hareketler, az veya çok cezalandırılır. Eylemin ikinci yönü olan Deli Dumrul'un affedilmesi ise, hem kendisinin pişmanlığı hem de eşinin fedakarlığı sayesinde mümkün olmuştur.

Destan, Dede Korkut'un gelmesi; boy boylaması, soy soylaması ve yom vermesiyle biter.

f. Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Destanı⁵⁴

f.a. Başlangıç Durumu: Baba Evi

Destan, "Oğuz zamanında" Kanlı Koca isimli gürbüz bir kişi ve onun Kan-

⁵⁴ Bu destan üzerinde farklı okumalar için bkz. M. Öcal Oğuz, "Dede Korkut Destanlarından 'Kanlı Koca Oğlu Turalı Boyı'nın Tahlihi", *Bilig*, 1 (Bahar 1996), ss. 17-24; Ali Duyamaz, "Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8 (Güz 1999), ss. 360-389.

turalı adlı “cılusun” oğlunun isimleri anılarak başlar. Kanlı Koca, oğlunu evlendirmek istemekte ve bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Yarenler, atam öldi, men kaldum, yerin yurdın tutdum. Yarınki gün men ölem oğlum kala. Bundan yegregi yohdur ki gözüm görüriken, ogul, gel, seni evereyim.” (87a/9-11)

Kanlı Koca'nın ifadeleri, iki açıdan Türk kültüründeki genel eğilime uymaktadır. İlki, bugün bile net biçimde gözlenebilecek olan, ana-babanın kendileri yaşarken çocuklarını evlendirme istediğidir. Türk aile anlayışının çok temel bir kalıp davranışı olan bu hareket, kentleşmenin çok yoğun olduğu ve modern zihniyetin güç kazandığı yerlerde nispi bir güç kaybına uğramışsa da temel eğilim devam etmektedir. Bugün de anne-babalar çocuklarını “ev”lendirmeyi temel görevleri arasında sayarlar. İkinci eğilim ise, *Dede Korkut Destanları*'ndan *Bamsı Beyrek*'te de gördüğümüz, mülkünü oğluna bırakarak devamlılığı sağlama arzusudur. Kanlı Koca henüz “gözü görürken” oğlunu evlendirerek, bu isteğini sağlama almak ihtiyacı duyar.

f.b. Dönüştürücü Öge: Evlilik İsteği

Kanlı Koca, oğlu Kanturalı'ya nasıl bir kız istediğini sorar. Aldığı cevap:

“Baba men yerümden durmadın ol durmuş ola, men kazaguç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kafır eline varmadın ol varmış, mana baş getürmüş ola.”

şeklindedir. Bu cevap karşısında Kanlı Koca, oğlunun kız değil, “cılusun bahadır” istediğini söyleyince, Kanturalı:

“Beli, canum baba, eyle isterem. Pes varasın, bir cici bici Türkman kızını alasın, negahından dayanam, üzerine düşem, karnı yırtıla!”

der. Bunun üzerine kız görme işini oğluna bırakır.

Kanturalı, kırk yiğidiyle İç ve Dış Oğuz'u ararsa da eli boş döner. Babası, böyle kısa sürede kız bulunamayacağını, kendisinin kız aramaya gideceğini söyler. Mal toplama işiniyse Kanturalı'ya bırakır. Önce İç Oğuz'la, Dış Oğuz'u arar; fakat kız bulamaz. Yolu Trabzon'a varır. Trabzon tekfurunun kızı, Kanturalı'nın istediği vasıfları taşımaktadır:

“... bir azim görklü mahbub kızı varıdı. Sagına solına iki koşa yay çekeridi, atduğı oh yere düşmezidi.” (88a/11-13)

Burada, *Bamsı Beyrek Destanı*’nın ilgili kısmında tartıştığım Oğuz toplumunda kadın konusunu tekrar hatırlatmak istiyorum. Kanturalı da Bamsı Beyrek gibi “muharip” bir eş istemektedir. Hatırlanırsa Oğuz ilinde Bamsı Beyrek’in istediği vasfa sahip bir kız vardı, o da Banu Çiçek’ti. Aynı isteği Kanturalı dile getirdiğinde, uygun kız Oğuz ilinde bulunamamıştır. Bu durum, önce de işaret ettiğim gibi, kültürün değiştiğinin bariz bir göstergesidir.⁵⁵

Bu kızla evlenmek isteyen kişiler, “*Kagan arslan*”, “*Kara boga*” ve “*kara bug-ra*” ile dövüşmek zorundadırlar. O güne kadar gelen talipler sadece boğa ile dövüşebilmişler ve bu hayvanın boynuzları altında can vermişlerdir. Bu işi başaramayanların kellesi kesilip burçlarda teşhir edilmektedir. Otuz iki kafir beyinin oğlunun başı kale bedenlerinde asılıdır. Bunu gören Kanlı Koca’nın “*başında olan bit ayagina derildi.*” Oğluna durumu haber vermek için geri döndü.

Anlatı burada, kafir beylerinin oğullarından otuz ikisinin başının kale burçlarında asılı olduğunu ifade ederken, dinleyiciye/okuyucuya alt metinde şunu söylüyor: Henüz bir Oğuz yiğidi bu işe kalkışmamış. Böylece Kanturalı’nın yapacağı eylem, kafirlerin yapamadığı bir iş olarak iyiden iyiye değerlendirilmektedir.

Kanlı Koca’nın gelişi “*at ayagi külük ozan dili çevük olur*” kalıp sözüyle hızlandırılmıştır. Babasının geldiğini duyan Kanturalı, kırk yiğidiyle babasını karşılar. Ondan aradığı gibi bir kızın olduğunu öğrenir. Ancak babası bu iş için “*hüner*” gerektiğini ifade ettiğinde, Kanturalı’nın babası ile konuşması şöyle olur:

“Altun akça mı ister, katar beserek mi ister?” Babası eydür: “Ogul hüner gerek, hüner” dedi. Kanturalı eydür: “Baba, yelisi kara kazılık atuma eyer salayım, kanlu kafir iline akın çapayım, baş keseyim kan dökeyim, kafiye kan kusdurayım. Kul karavaş getüreyim, hüner göstereyim” (89a/7-12)

Babası durumu anlatınca, Kanturalı’nın yanıtı ilginçtir:

“Baba, bu sözi sen mana dememek gerek idün. Çünkü dedün, elbetde var-

⁵⁵ Bu destan bağlamında benzer bir yargı için bkz. Oğuz, agm, s. 21; öte yandan “*cici bici Türkman kızı*” ifadesinin Oğuzların Farşlılarla karışmış şehirli zümreyi temsil ettiği de iddia edilmektedir, bkz. Elbrus Azizov, Oğuz mad., *Dede Qorqud Kitabı Ensiklopedik Lüğet*, haz. Tofiq Hacıyev, Bakı: Önder Neşriyyat, 2004, s. 252.

sam gerek. Başuma kahınç, yüzüme tohunc olmasun. Kadın ana, beg baba, esen kalun" dedi.

Baba ile oğlun konuşması, destanlarda konu edinilen Oğuz toplumu ile ilgili bazı değer yargılarını açığa çıkarmaktadır. İlk alıntıda Kanturalı, babasının "hüner gerek" cümlesini hemen "mal" olarak anlamış, babasının aynı ifadeyi tekrarlaması gerekmiştir. Bu durum, evlenmeye istekli bir gencin sabırsızlığının güzel bir anlatımıdır. Öte yandan istenenin "hüner" olduğunu anlayınca, kafir iline akın yapıp esir getirmek istemesi, Oğuz toplumu ve yiğitleri içinde "hüner"den öncelikle ne anlaşıldığının güzel bir ifadesidir. İstenen şeyin niteliğini öğrenince babasına söylediği sözler başta anlamsız gelmektedir. Çünkü bir yiğit niçin bu sözleri söylesin? Burada biri açık, diğeri gizli iki mesaj mevcuttur: İlki açık olan mesajdır ki o da, kızın varlığını öğrendikten sonra oraya gitmemesinin Oğuz içinde ayıplanmasına yol açacağını bilmesidir. İkincisi ise, bence, anlatıcının/yazıcının ebeveynlere vermek istediği mesajla ilgilidir: Gençlere kendilerini tehlikeye atacakları haberleri söylememek. Nitekim metnin devamında Kanlı Koca, "Gördün mi men mana netdüm?" diyerek, yaptığı işin farkına varmıştır. Bu sebeple oğlunu korkutmak için Trabzon'un ne kadar korkunç bir yer olduğunu ifade eden bir manzume söylerse de Kanturalı aldırmaz, hatta babasına:

"Ne söylersin, ne eydürsin, canum baba?
Bu kadar işden korhan yiğit mi olur?
Alp ere korhu vermek ayb olur." (90a/4-6)

der. Anası ile babası "namus için beklemez" (90b/3) olduğunu görünce onu uğurlarlar.

f.c. Eylemler Dizisi

Kanturalı, kırk yiğidini yanına alıp Trabzon'a gelir. Atının üstünde gürzünü havaya atarak oyunlar gösterir, bir yandan da Selcan Hatun'u istemeye geldiğini ifade eder. Bunu duyan tekfur onu hoş karşılar, ak çadırda konuklayıp altına ala minder döşetir, ak koyun etinden yemek sunar, yedi yıllık al şarap içirir.

Bu noktada anlatıcının üslubuyla ilgili iki noktaya dikkat çekmek istiyorum. Anlatıcı, Trabzon tekfurunun kızının adına Selcan Hatun, der ve tekfurun Kanturalı'yı konuklama biçimini Türk âdetlerine göre anlatır. Bu noktayı

iki açıdan ele almak mümkündür. Öncelikle durumu, anlatıcının bir tasarrufu olarak alabiliriz. Destancı, diğer destanlarda kafir tekfurlarına da Türkçe isim veya lakaplar vermişti. Burada da benzer bir durum söz konusudur. Bunu anlatıcının dinleyicilerine yabancı gelecek isim ve âdetleri söylememek istemesine veya kendisinin de destanı bu şekilde öğrendiğine yorabiliriz. Öte yandan destanın önceki devirlerin bir uyarlaması olduğu kabul edildiğinde, bir önceki tabakada Oğuzların düşmanı olan Peçenek veya Kıpçak gibi boyların beylerinin bu tabakada “*kafir tekürleri*” olarak takdim edilmiş olması da mümkündür. Dolayısıyla bu kişilerin isim ve örflerinin Türk olması normaldir.⁵⁶

Tekfur, taht üzerinde oturmuş olup başında kara bir şapka vardı. Yakın yüz adamı ise zirhlıydı. Yedi kat meydanı dolanıp geldi. Şehir meydanındaki köşküde oturan Selcan Hatun’un etrafındaki kızlar al, kendisi ise sarı giymişti.

Dikkat edilirse metin burada; tekfur, adamları ve Selcan Hatun’u anlatırken, kısa da olsa, yerleşik hayatın bazı hususlarını ihtiva etmektedir. Tekfur ve adamlarının tören giysileriyle gelmeleri, Selcan Hatun’la ilgili ayrıntılar bu hususa parmak basmaktadır. Selcan Hatun’un metin boyunca devamlı “*Sarı donlu*” epitetiyle anılması ise, onun yerleşik ve zengin olduğunun vurgulanması anlamındadır. Bilindiği gibi sarı, masallar başta olmak üzere, anlatı dünyasının sevdiği renklerin başında gelir ve devamlı altınla ilişkilidir. Altın ise, aynı gerçek hayatta olduğu gibi anlatı dünyasında da en sevilen maddelerin başında gelmektedir. Burada Selcan Hatun’un altın sırmalı bir elbise giydiği rahatlıkla düşünülebilir. Bu giysi ise, Oğuz kadınlarının giysisinden farklıdır. Dolayısıyla metin, Selcan’ın “öteki” olarak kimliğini bu yolla göstermektedir. Öte yandan “*yedi kat meydan*” şehrin ihtişamını gözler önüne sermek için kullanılan bir kalıptır.

Tekfurun huzuruna gelen Kanturalı, tüm Oğuz yiğitleri gibi “*apul apul*” (paytak paytak) yürür, ak alnını ve bileğini açarak tekfurdan kızını ister. Tekfur, Kanturalı’nın konuşmasını beğenir ve gücünü de gösterdiği takdirde kızını ona vermeyi tasarlar. Kanturalı’yı soyarak meydana getirirler, sadece belindeki bez kalmıştır.

Kanturalı’nın yürüyüşü, ata binen tüm Türklerde olduğu gibi, paytak paytaktır. Ak alnı ise, aşağıda bahsedileceği üzere, Oğuz’un en yakışıklı çehrelerinden biridir. Ak bilekleri de onun teninin doğuştan beyaz olduğunu gösterir

⁵⁶ Bu arada şunu da ilave edeyim ki Kafkaslar sahasında Hristiyan olan Kıpçak ve Oğuz boyları (M. Fahrettin Kırzioğlu, “Dede-Korkut Oğuznâmeleri Alplarnın Adıyla Anılan XVI. Yüzyıl Hristiyanları”, *Türk Dili*, 143 (Mart 1963), ss. 752-755) ile Anadolu’da Bizans siyasi-idari sistemine intibak ettirilmiş Uz ve Peçenekler (Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1937, ss. 153-154, 238-239) bulunmaktadır.

ki bugün de beyaz ten Anadolu'da yakışıklılığın ve güzelliğin işaretidir. Dikkat edilirse, burada Kanturalı'nın yürüyüşüyle, gittiği yerin yerleşikliği arasında tezat oluşturulmuştur. Türkler, konar-göçer bir kültüre sahip oldukları için at üstünde yaşarlar ve dolayısıyla bacakları küçük yaşta ata binmekten dolayı yamulmuştur. Bu duruma işaretlerle anlatıcı, zarif bir tezatla iki kültür arasındaki farkı, olayların anlatımını bozmadan çizmektedir.

Kanturalı'yı çıplak hâlde gören Selcan Hatun'un canı Oğuz yiğidini çeker. Burada sadece "beğenir" ifadesini de kullanabilirdim; ancak bu, metnin kurgusunu görmezden gelmek olur. Çünkü anlatıdaki ifade "beğenme"nin çok ötesindedir:

"Dar kıllığı yoşuldu⁵⁷, kedisi mavladi, avsil olmuş dana gibi agzının suyu akdı" (92a/4-5)

Bu tür duygular içinde olan Selcan Hatun, Kanturalı'nın canavarları yenip kendisiyle evlenmesini diler.

Anlatı, Oğuz yiğidinin yakışıklılığı karşısında Sarı Donlu Selcan Hatun'un beğenisini cinsellikle doğrudan ilişkili bir biçimde tasvir etmiştir. Halbuki yine Oğuz'un nikabla gezen yiğitlerinden olan Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'le

⁵⁷ Bu deyim, farklı şekillerde okunup anlaşılmaktadır. Taraklılığı boşalmak, en yaygın okuyuştur. Ergin (*Dede Korkut II*, s. 285) ve Gökyay (*Dedem Korkudun Kitabı*, s. 290) kelimeye "Beli gelmek, inzal vuku bulmak" anlamlarını vermişler; Özçelik, "eli ayağı boşalmak" (*Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2006, ss. 106-115); Sertkaya, "tarıklık" okuyarak, "döl suyu gelmek" ("*Dede Korkut'ta geçen Tarıklığı Boşalmak İbaresini Üzerine*", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı*, IV, ed. Fikret Türkmen, Güler Gülsevin, Ankara: Tika, Ege Üniversitesi, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2007, ss. 1853-1862); Tezcan, "*dar [agzından] kıllığı*" okuyuş ve tamiriyle "ağzının suyu akmak, canı istemek" (*Notlar*, s. 246); Kaçalin ise "*dar [agzından] kıllığı boşalmak*" şeklinde tamir ederek "sütlüğü akmak, (döl) suyu akmak, canı istemek" şeklinde (*Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, s. 114) anlamlandırmıştır. Kaçalin, "sütlük" anlamını hangi kaynağa dayandırdığını açıklamamıştır. Bana göre, "ağzından" eklemesine gerek yoktur. "*Dar kıllığı*" kelimesindeki "*dar*" sıfatı, Selcan Hatun'un bakireliğinin işaretidir. "*Kıllık*" kelimesine kaynaklarda rastlanmayışı, bu yorumu geçersiz saymak için yeterli değildir. Çünkü metnin bağlamı ve sonrasındaki deyimler, bu açıklamaya uygundur. Enderunlu Fazıl'ın *Zenanname*'sinde kadın cinsel organı yerine "*kıl elek*" (Filiz Bingölçe, *Tanıklarıyla Osmanlı Argosu Sözlüğü*, Ankara: Altüst Yayınları, 2011, s. 102) ve Anadolu'da mahrem yer için "*kıl evi*" kelimelerinin kullanılışı (Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, 3, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007, s. 2598), "*kıl*" ile cinsel organın bağlantılandırılabilir. En son olarak Özçelik, "*dar kıllığı yoşuldu*" şeklinde okumuştur (Sadettin Özçelik, "*Dede Korkut Eydür: 'Oğul, Ol Nesne, Tarıklık Degül Tar Kıllık'dur; Ol Fiil Boşalmak Degül Yoşulmak'dur*", *TEKE*, 2/3 (2013), s. 51).

karşılaşmalarında böyle bir anlatıma rastlamamaktayız. Bu durum, anlatının kafir kızlarının Oğuz yiğitleri karşısındaki hayranlığı göstermek ve dolayısıyla Oğuz kahramanlarını yükseltmek için uygulanan bir taktiktir. Bu kalıp davranışın izlerini, çizgi romanlar ve Yeşilçam'ın yaptığı tarihî filmlere kadar izlemek mümkündür.⁵⁸

İlk olarak boğayı meydana getirirler. Müsabakayı izleyen kafirler, boğanın Kanturalı'yı öldüreceği zannıyla sevinirler. Kırk yiğit ise üzülmeye ağılaşırlar. Bu durumu gören Kanturalı, kırk yiğidinden kopuzunu getirerek kendisini övmelerini ister. Kanturalı'nın övülmesinin ardından boğa salınır. Kanturalı, peygambere salavat getirerek boğanın alnına yumruğunu dayar ve bir süre çekişirler. Bu durumdayken Kanturalı, boğanın alnından yumruğunu çeker ve yüz üstü düşen boğayı kuyruğundan tutarak üç kere yere vurduktan sonra boğazlayarak derisini yüzüp tekfurun önüne bırakır. Akabinde de Selcan Hatun'u ister. Tekfur, önce kabul ederse de yeğenin aklına girmesiyle, aslanı da yenmesi gerektiğini söyler. Meydana aslanı getirirler, hayvanın heybeti karşısında kırk yiğit yine ümitsizliğe kapılırlarsa da Kanturalı'nın isteğiyle, onu tekrar överler. Övgüden sonra aslanı salarlar. Kanturalı eline doladığı kepenekle aslanı oyalarken yumruğuyla hayvanın çenesini dağıtıp, belini kırar. Tekrar tekfurdan kızı ister ve o da vermeye niyetlenirse de yeğeni tekrar araya girip Kanturalı'nın deveyle de mücadele etmesini, kazanırsa kızı vermesini söyler. Bunun üzerine deve getirilir, tekfurun hayvanın ağzının bağlanmasını emretmesine rağmen, kıskanç kafirler hayvanın ağzını bağlamadan salarlar. Kanturalı, iyice yorulduğu için devenin önünden çekilirken düşer. Bunun üzerine yedi cellat hemen yanına gelirler. Bu durumu gören yoldaşları, Kanturalı'yı manzum bir şekilde uyarırlar. Bu manzumede özellikle şu bölüm önemlidir:

“‘Kanlı Koca oğlu Kanturalı n’etmiş?’ deyeler
 ‘Kara boga geldüğünde taçlanmamış,
 Kagan aslan geldüğünde belin bükmiş,
 Kara bugra geldüğünde ne gicelmiş?’ deyeler.
 Ulu kiçi kalmaya söz edine,
 Karı koca kalmaya kov edine.
 Ag sakallu baban bunlu ola,

⁵⁸ Tabii çizgi roman ve filmlerde bu durum çok daha ileri bir boyuta taşınmaktadır. Çizgi romanlar için bkz. Evrim Ölçer Özünel, “Kırkyama Kahramanlar: Tarihi Çizgi Romanlarda Gelenek İcadı ve İmhası”, *Millî Folklor*, 12/95 (Güz 2012), s. 181; özellikle tarihi-fantastik filmlerde bu durum çok belirgindir. Bu filmler için ise bkz. Nebi Özdemir, *Medya Kültür ve Edebiyat*, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2008, ss. 192-194.

Karcuk olmuş anan kan yaş döke.
 Hanum, kalkubanı yeründen durmaz olsun
 Altı cellad ensende yalın kılıç dutar,
 Gafillüce görklü başun keser.
 Aşagadan yokarı bakmaz mısın?
 Karşuna ala kaz geldi, şahinün atmaz mısın?
 Sarı Donlu Selcan Hatun işaret eder, görmez misin seni?
 'Deve burnundan zebun olur' dedi, bilmez misin?" (95a-b/5-10)

Kanturalı, yiğitleri tarafından, başarısızlığı durumunda Oğuz içinde dedikodu konusu olacağı hususunda uyarılmakta; ardından da deveyi nasıl dize getireceği hususunda Selcan Hatun'un gösterdiği yolu izlemesi önerilmektedir. Bu uyarı, Kanturalı'yı canlandırmış; ancak Selcan Hatun'un gösterdiği yolu tercih etmesi durumunda, yine Oğuz içinde küçük düşeceği korkusuyla devenin burnuna yapışmamıştır. Destanlar boyunca gördüğümüz üzere "dedikodu" ve "küçük düşmek" Oğuz kahramanlarının temel korkularından biridir. Hatırlanacağı üzere, Salur Kazan'ın obasını kurtarmak için giderken yanına Karacık Çoban'ı almaması da bu korkuyla ilgiliydi.

Kanturalı, yiğitlerinin kendisini övmelerini ister. Ardından deveyi tekmeleyerek öldürür ve devenin sırtından çıkardığı kayışı tekfurun önüne koyar. Bunun üzerine tekfur, kızını Kanturalı'ya verir ve kırk yerde "kızıl ala gerdek" çadırlarının kurulmasını emreder. Ancak Kanturalı, anne ve babasının yüzünü görmeden gerdeğe girmeyi reddeder. Otağını toplayarak yola çıkar. Yedi gün yedi gece yol aldıktan sonra güzel bir yerde konaklarlar, burada eğlenirler. Bu arada babasına iyi haberi muştulaması için bir haberci gönderir. Kendisinin uykusu gelince uyur. Ancak Selcan Hatun, âşıklarının peşinden gelip Kanturalı'yı öldürebileceklerini düşünerek uyumaz, zırhlı olarak nöbet bekler.

Kanturalı'nın uyuduğunu söylemeden önce, anlatıcı bir arasöz ile dinleyiciyi bilgilendirir:

"Ol zamanda Oguz yigitlerine ne kaza gelse uyhudan gelürdi" (97b/5-6)

Bu arasöz, Oğuz kahramanlarının karakteristik bir özelliği hakkında verilmiş bir bilgidir. *Dede Korkut Kitabı*'nda Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması Destanı'nda da Salur Kazan'ın uyuduğu esnada tutsak alındığını görüyoruz (138b/9-12). Türk destan kahramanlarının özelliklerinden biri

uyuduklarında kolay kolay uyanmamalarıdır. Alpların kolayca uyandırılma-malarının daha erken devirlerden kalma bir motif olduğu düşünülebilir.⁵⁹

Olaylar Selcan Hatun'un beklediği gibi gelişir. Tekfur, kızını verdiği piş-man olarak altı yüz kafiri Kanturalı'nın peşinden yollar. Atlıların geldiğini gören Selcan Hatun, Kanturalı'yı uyandırarak durumdan haberdar eder. Kanturalı, istediği gibi bir eş bulduğu için Allah'a şükreder ve iki rekat namaz kıldıktan sonra düşman üzerine gitmek için at bindiği sırada Selcan Hatun'un atıyla kendisinin önüne geçtiğini görür. Selcan Hatun'a ne yaptığını sorduğunda, şu cevabı alır:

"Beg yigit, baş esen olsa bürk bulunmaz mı olur? Bu gelen *kafir çok kafirdür*. Savaşalım döğışelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün" (98b-99a/12-1)

Alıntıda görüldüğü gibi, Selcan Hatun kendi insanlarına "*kafir*" demektedir. Bu durum da yukarıda ifade ettiğimiz üzere, anlatıcının tasarrufuyla ilgilidir.

Bir uçtan düşmanın içine dalan Selcan Hatun odaya geri gelince Kanturalı'yı bulamaz.

f.d. Dengeleyici Öge: Sevgilinin Dönüşü

Bu esnada Kanturalı'nın anne ve babası çıkagelir. Selcan Hatun, onlardan Kanturalı'nın daha dönmediğini öğrenince, bir tepeye çıkarak toz bulutunun kalktığı savaş alanını tespit edip oraya gider. Gittiğinde Kanturalı'yı tek başına savaşıyor bulur. Kanturalı'yı atı ve göz kapağı oklanmış bir hâlde görünce, içi yanar ve düşmana saldırır. Bu durumu gören Kanturalı, Selcan Hatun'u tanıyamaz ve kendinden izinsiz düşmanla çarpıştığı için Selcan Hatun'a kızar. Selcan kendini tanıttuktan sonra sesini çıkarmazsa da yavuklusu kendisini atın terkisine alıp harp sahasının dışına çıkarınca Kanturalı'nın aklına Oğuz içinde rezil olacağı gelir. Bu durum şöyle ifade edilmektedir:

"Oguzun ala gözli kızı gelini yığıldukda,
Her kişi sözün söyledükde
Sen orada durasın öğünesin:

⁵⁹ Çuvaş alp anlatılarındaki bir örnek için bkz. Bayram, *age*, s. 131; *Alpamış Destanı*'nda da Alpamış'ın sarhoş edildikten sonra, kendisinin ateşle yakılmaya, kılıçla parçalanmaya çalışılmasına karşın uyanmaması da eski destanların bir kalıntısı olabilir, bkz. Yoldaşoğlu, *age*, ss. 269-271.

'Kanturalı zebun oldu, at ardına aldum, çıkdum' deyesin.

Gözüm döndi, gönlüm getdi, öldürürem seni' dedi." (100b-101a/10-1)

Metinde Kanturalı, bir paradoksa düşmüştür. Hem arzusuna uygun olarak kendisinden önce düşmana saldırarak baş kesip kan dökecek bir eş bulmuştur hem de şimdi bu eşi kabul etmekte zorlanmaktadır. Bunun temel sebebi, Selcan Hatun'un "*övüneceğini*" düşünmesidir. Bu durum, onun alp imajını zedeleyecektir. Bu durumu hemen kavrayan Selcan ise şöyle mukabelede bulunur:

"Beg yigit, öginürise er öginsün, aslandur,

Öginmeklik avratlara bühtandur,

Öginmegile avrat er olmaz" (101a/2-5)

Böylece Selcan, Kanturalı'nın toplumsal üstünlüğünü kabul ettiğini gösterir. Kanturalı'nın bu cevabı yeterli görmemesi ise, Selcan'ı kızdırır:

"Mere kavat oğlu kavat, men aşaga kulpa yapışuram, sen yokarı kulba yapışursın. Mere kavat oğlu, ohunıla mı kılıcunıla mı? Gel berü söyleşelüm" dedi." (101a/9-12)

Sadağında çıkardığı iki okun temrenlerini çıkarıp birini Kanturalı'ya atar. Ok, Kanturalı'nın "*başındaki biti ayağına topladı*". Gelerek Selcan Hatun'u kucaklayıp barışır ve kendisinin niyetinin Selcan Hatun'u sınamak olduğunu bildirir. O hâlde Kanturalı neyi sınadı? Kendi toplumsal üstünlüğünüyse, bunu Selcan zaten ilk söyleşmede kabul etmişti. Bu cevaba ikna olmayan Kanturalı'nın "*elbette öldürsem gerek*" cümlesine verdiği cevabındaysa hiç yalvarmadan erkeğine kafa tutan bir Selcan'ı görüyoruz. Muhtemelen Kanturalı, sevdiğinin bu tarafını sınadı; yani Selcan'ın cesaretinin ve onurunun boyutlarını. Bu testi de geçen Selcan, gerçekten Kanturalı'nın karısı olmaya hak kazanmıştır. Dikkat edilirse anlatı, derin yapısı içinde önce Kanturalı'yı, ardından da Selcan'ı sınamadan geçirmektedir.

Kanturalı'ya verdiği cevapta Selcan da onu sınadığını belirtir. Öyleyse Selcan, Kanturalı'yı niçin sınamaktadır? Cevabı bir ölçüde Selcan'ın söylediği manzumede gizlidir:

"Babamun ag ban evinden çıkardum," (102a/2-3)

Kendi toplumundan, dininden, bildiği yaşama tarzından ayrılan Selcan'ın da Kanturalı'ya ne derece güvenebileceğini bilmesi şarttır. Destan, bu gerçeği

karşılıklı sınamalar şeklinde dinleyicinin/okuyucunun gözünde somutlaştırmaktadır.

f.e. Bitiş Durumu: Evlilik

Karşılıklı olarak birbirini son defa sınanan âşıklar, sevişirler ve at yarıştıracak Kanlı Koca'nın yanına varırlar. Oğuz'a gelip düğün yaparlar ve kalın Oğuz beylerini ağırılarlar. Kanturalı ile Selcan gerdeğe girip karı-koca olurlar. Dede Korkut gelir ve boy boylar, soy soylar.

g. Kazılık Koca Oğlu Yegenek Destanı

g.a. Başlangıç Durumu: Bezm u Rezm

Bayındır Han bir toy verir, bu şölen bildiğimiz kalıplarla tasvir edilmektedir. Oğuz beyleri sohbeteye katılırlar:

İç Oğuz begleri sohbeteye derilmişidi (103a/3)	İç Oğuz Daş Oğuz begleri Bayındır Hanun sohbetine derilmişidi (100a/8-9)

D, sadece İç Oğuz beylerinin sohbeteye geldiğini ifade ederken; V, tüm beylerin orada bulunduğunu belirtir. Bayındır Han'ın verdiği toyun tüm beyleri kapsamı gerektiği düşünülürse, V'nin mantığı daha uygun görünüyor. Anlatının devamında Kazılık Koca sahneye çıkar:

Kazılık Koca derleridi bir kişi vardı, Bayındır Hanun veziri idi. (103a/3-4)	Bir zamandan sonra Kazılık Koca derlerdi bir kişi vardı (100a/9-10)

D, Kazılık Koca'nın, Bayındır Han'ın veziri olduğu bilgisini verirken; V bundan söz etmemektedir. Destanın devamı düşünüldüğünde vezir bilgisi, oldukça önemli olacaktır. Çünkü siyasi mesajlar bakımından düşünüldüğünde, hükümdarın veziri daha uzak görüşlü ve ihtiyatlı olmalıdır yargısı D'de çok net çıkarken; V, Kazılık Koca'yı herhangi bir bey olarak tanıtarak bu mesajı zayıflatmaktadır. Öte yandan, yukarıda hatırlanacağı üzere D, toyda toplananların İç Oğuz beyleri olduğunu ifade etmişti. Bu durumda Kazılık Koca ve oğlu Yegenek de İç Oğuz (Üç Ok) olmak durumundadır⁶⁰, bu da yönetici

⁶⁰ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999, s. 386.

zümre olan bu kolla ilgili açık bir mesaj unsuru taşımaktadır. Dikkat edilirse V, iki alıntıda da daha genelleştirici bir tavra sahiptir. Kazılık Koca, hem herhangi bir bey hem de ikiye ayrılmış ve yeri geldiğinde birbirine husumet gösterebilen bir koldan gösterilmemiş; genel bir eleştirinin öznesi yapılmıştır. V'nin bu tasarrufu, Bayındır Han'ın veziri konumunda olan birisinin hatasını örtmek için yapıldığını düşünmek mümkündür.

Kazılık Koca, sarhoşluğun etkisiyle Bayındır Han'dan akın diler ve kendisine izin verilir. İşe yarar adamlarını toplayan Kazılık Koca, oldukça uzun bir yola düşer ve sonuçta:

Günlerde bir gün Düzmürd Kalesine geldi. Kara Deniz kenarında idi. Ana erüben kon-dılar. (103a/10-11)	Günlerde bir gün Düzmürd kalasına gelüp kondılar (100a/13)

İki metin burada yine ayrılıyor: D, Düzmürd Kalesi'nin Kara Deniz kenarında olduğunu belirtirken; V'de bu ayrıntı yer almıyor. Böylece D, destanın başından beri izlenen ayrıntı tutumunun bir örneğini daha veriyor.

Buranın tekfurı Arşun oğlu Direk Tekür'dür:

Ol kafirün altmış arşun kameti varıdı (103a-b/13-1)	Ol kafirün altmış barmak kaddi varıdı (100b/1-2)

Direk Tekür, iki metinde de altmış batman gürz savuran, çok sert yay çekebilen güçlü bir düşman olarak tasvir edilmiştir.

Düzmürd Kalesi'ni kuşatan Kazılık Koca'nın ordusunun karşısına Direk Tekür çıkar ve er diler. Ona karşı Kazılık Koca:

Kazılık Koca anı gördüğünleyin yel gibi yetdi, yelim gibi yapıştı (103b/5-6)	Kazılık Koca anı gördi, heman yerinden örü durdı, kazaguç atına süvar oldı, kara donlu kafire yel gibi yetdi (100b/3-4)

Bu metin, müstensihlerin metne müdahalesini gösteren kısa; ama ilginç bir örnek sunmaktadır. D'deki "*yel gibi yetdi, yelim gibi yapıştı*" belirgin bir sözlü anlatım ögesidir. V'deki sıfatlar ise, destanlar boyunca gördüğümüz kalıplı yapılarıdır. Müstensihler, dip nüshadaki ilk metne müdahale ederek iki ayrı metin oluşturmuşlardır.⁶¹

⁶¹ Gökyay da, metni oluştururken V'deki fazlalıkları D'ye eklemiştir. Yukarıdaki metnin Gökyay

Direk Tekür'ü yenemeyen Kazılık Koca yaralanarak esir düşer, bunu gören yiğitler kaçarlar. Kazılık Koca bu hisarda on altı yıl esir kalır. Emen, Kazılık Koca'yı kurtarmak için altı defa burayı kuşatursa da sonuç alamaz.

g.b. Dönüştürücü Öge: Oğulun Babadan Haberdar Oluşu

Destanın dönüştürücü ögesi, bunu gerçekleştirecek olan Yegenek'in tanıtımla başlar:

Meger, hanum, Kazılık Koca tutsak olduğu vakt oğlancuğu varıdı, bir yaşındaydı. On beş yaşına girdi, yiğit oldu. Babasın öldi bilüridi, yasag eylemişleridi, tutsak olduğın oğlandan saklarlandı (103b-104a/13-4)	Meger Kazılık Koca Bayındır Hanun elin öpüp getdükdü bir oğlancuğu doğmuşdı. Ol vaktten berü on altı yaşına girmişdi. Babasını öldi bilürdi, babasının dutsak idüğini oğlandan saklarlandı. (100b/9-11)

Yegenek, D'de on beş; V'de ise on altı yaşında gösterilmektedir. Burada iki müstensihin metnin kurgusunu ilgilendiren bir tasarrufu vardır. Bilindiği gibi *Dede Korkut Kitabı*'nda delikanlılar, on beş yaşında bir kahramanlık yaparak isim alırlar. Nitekim Boğaç ve Bamsı Beyrek bu duruma örnek gösterilebilir. *Uruz'un Esir Olduğu Destanı*'nda ise, Uruz on altı yaşına geldiği hâlde henüz kendini kanıtlayamamış olduğu için babası Salur Kazan üzümlere ağlar. Buradan anlıyoruz ki kahramanlık yaşı on beştir. Yegenek ise iki nüshada farklı yaşlardadır. Bu durum, müstensihlerin metni farklı yorumlaması sonucunda oluşmuş gibidir. D müstensihi, Yegenek'i on beş yaşında kabul edip onun tam bu yaşta kahramanlık yaptığını dikkate alırken; V müstensihi babasının ölme-diğini öğrenmesinin yaşı olarak on altıyı verir. Böylece on altı yaşına gelmiş ama kendini ispatlayamamış Yegenek, bu sayede kahramanlık yapma fırsatını bulacaktır. Matematiksel olarak iki rakamın da mümkün oluşu, bunun müstensihlerin kurgusuyla ilgili olduğunu söylemeye imkan vermektedir.

Metinde dönüştürücü öge burada ortaya çıkar:

tarafından yapılan neşrini, adı geçen nâşirin metin yayınına örnek olması açısından vermek istiyorum: "*Kazılık Koca anı gördüğünleyn hemen yerinden uru-duordu, karakaç ata sivar oldu, kara dinl ü kafire yel gibi yetdi, yilim gibi yapıdı*" (age, s. 98). Her ne kadar Gökyay, bu uygulamayı destanın sözlü şeklini inşa etmek için yapmamışsa da en azından bu cümlede ortaya çıkan sonuç öyledir. Gökyay, bu işlemi "[D'deki] kimi eksiklikleri tamamlamak ve yanlışları düzeltmek üzere Vatikan yazmasından da yararlandım" şeklinde açıklamaktadır. Bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Şaplak VI: Konaşan Dilsiz", *Destursuz Bağa Girenler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982, s. 330.

Günlerde bir gün Yegenek oturup begler ile sohbet ederken Kara Göne oğlu Budakla uz düşmedi, bir birine söz atışdılar. Budak eydür: "Bunda laf urup nedersin? Çünkü er dilersin, varup babanı kurtarsana ne! On altı yıldur tutsakdur" dedi (104a/5-9)	Günlerde bir gün Yegenek begleri ile oturup sohbet ederken Kara Göne oğlu Budak ile bir birine söz atışdılar. Budak eydür: "Bunda laf urup ne gürlersin? Çün er dirilü[r]sin varup babanı kafir elinden kurtarsana ne! On altı yıldur kafir elinde dutsakdur" dedi. (100b-101a/12-1)

Kara Budak, Yegenek'le bir münakaşa esnasında kendisiyle atışacağına, esir olan babasını kurtarmasını söyler. Oğuz alplarının dünyasında bir yiğidin babasını kurtarmaması gibi bir durum söz konusu olamaz. Yegenek'e bu durumun bildirilmemesi, babasını vaktinden evvel kurtarmaya kalkışmasını engellemek içindir. Ancak on beş/on altı yaşına girince, erkek olmak için gereken kahramanlığı göstermesi gerektiğinden, anlatı mantığı içinde Kara Budak vasıtasıyla Yegenek bu durumdan haberdar edilir.

Bu durumu öğrenen Yegenek'in "yüreği oynar, kara bağı sarsılır". Derhal Bayındır Han'ın huzuruna varır:

Eydür (104a/11)	Dahi Yegenek burada soylamış, görelüm ne soylamış, eydür (101a/3)

Görüldüğü gibi V, destanlar boyunca gördüğümüz sözlü kalıplara uygun bir giriş yapmış; D ise, girişi kısa tutmayı tercih etmiştir.

Yegenek, Bayındır Han'dan babasını kurtarmak için asker ister:

"Mana leşker ver, meni babam tutsak oldugı kaleye gönder" dedi. (104b/4-5)	Hanum, benüm babamı ben öldi sanurdum, bilmezdim. Şimdi bildüm ki kafirde dutsak imiş. Devletlü başun için bana leşker koşup beni babam dutsak oldugı kalaya gönder" dedi. (101b/6-8)

D'de, Bayındır Han konuyu bildiğinden, istek faslı kısa tutulmuş; V'de ise, konu özetlenerek dilek belirtilmiştir. Bu durum, V nüshası müstensihinde gördüğümüz açıklayıcı tutumunun bir başka örneğidir. Sonuç olarak Yegenek'in isteği kabul edilir.

g.c. Eylemler Dizisi

Bayındır Han, Yegenek'e katılmaları için yirmi dört sancak beyine haber salar, ayrıca meşhur Oğuz yiğitlerinin de bu seferde yanında olmasını emreder. Bu noktada beylerin epitetleri arasındaki farklılıklara ilgili kısımda yer verilecektir. Hazırlıklar görüldükten sonra, sefere çıkılacağı gece Yegenek düşünde dayısı Emen'i görür ve onunla konuşur. Bu konuşmanın kurgu bakımından önemli kısmı aşağıdadır:

Adı bellü beglerle sen yortmadun, Beş akçalı ulufeciler yoldaş etdün, Anuniçün ol kalayı sen alımadın (106a/3-4)	Adı bellü yigitleri sen yoritmedün. Beş akçalık ulfacıla yoldaş oldun, Anuniçün ol kalayı alımadun (102a/5-6)
Yegenek gene eydür: "Kese kese yemege yahni yahşı, Segirdüğünde sürçmese yügrük yahşı, Dayım geldüğünde dursa devlet yahşı, Bildüğün unıtmasa akıl yahşı, Kariminden dönmese kaçmasa erlik yahşı" (106a/5-8)	Yok

Manzumenin bütünü, dayısı Emen'in Yegenek'e geri dönmesi için yaptığı tavsiyelerden oluşmaktadır. Metnin sonunda Yegenek, dayısının Oğuz yiğitleriyle değil de günde beş akça ulufe alan askerlerle bu kaleyi almaya çalıştığını, bu nedenle yenildiğini söyler. Ancak manzumenin devamında sadece D'de bulunan ve Yegenek'in dayısına yönelik acı bir eleştirisi olan "Kariminden dönmese erlik yahşı" ifadesini içeren kısım, V'de yoktur. Daha önce Uruz ve Burla Hatun arasındaki konuşmada da Uruz'un sert hitabını, V müstensihinin almadığını görmüştük. Bu defa da Yegenek'in dayısına olan tenkidi V'de atlanıyor. "Adı belli beyler" ile "ulufeciler" arasında Yegenek'in yaptığı bu ayırım son derece ilginçtir. Bu metinlerin yazıya geçirildiği tahmin edilen 15-16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir yerli-devşirme çekişmesi söz konusuydu. Bu durumun metne yansıdığı düşünülebilir. Bu durumu, "İdeoloji" kısmında ele alacağız.

Meger dayısı Emen ol arada yakın idi. Cümle beglerle yoldaş olup getdiler. (106a/9-10)	Meger dayısı ol arada yakın idi. Cümle begler ile gelüp yoldaş oldu. Bu aradan kalkup yörüdiler. (102a/7-8)

Emen'in gelişi ve Yegenek'e katılığı D'de belirsizken; V'de net biçimde ifade edilmiştir.

Oğuz ordusunun geldiğini haber alan kafirler, Arşun Direk Tekür'e haber verirler. Direk Tekür kaleden çıkıp teke tek dövüşmek için er talep eder. Kıyan Selcük oğlu Deli Dünder meydana çıkar:

Altmış dutam sur cıdasın koltuk kısüp "Ol kafiri karşıısından süsem" dedi. Süsime-di, kafir tekür karmalayup darb etdi, sünü-sin çekdi elinden aldı. Ol altmış batman güz ile Dundan depere tutup çaldı. Gen dünya başına dar oldu, kazılık atın dönderdi, kayda döndi. (106b/1-6)	Altmış dutam sünüsini koltuguna aldı. Ol kafire yetdi. Dilediki kafiri gönderleye edemedi. Kafır tekür karmalayup sünüsün elinden aldı. Ol altmış batman güz ile Delü Dundan depere dutup çaldı. Yalan dünya Dundarun başına dar oldu, kazılık atını dön-derdi, askerine geldi. (102a-b/12-2)

Ardından Dönebilmez Dölek Evren, tekfurun üstüne gider:

Bilmez Dölek Evren altı perlü çomagıy-la at depüp gelüp yokarıdan aşağı kafiri katı urdı, alımadı. Tekür karmalayup elin-den çomagın aldı. Anı dahı güz ile urdı. Ol dahı kazılık atın dönderdi kayda döndi. (106b/6-10)	Andan Dönebilmez Dölek Evren at depdi, altı perlü güz ile yetüp kafiri depere dutup çaldı, alımadı. Tekür karmalayup elinden güzün aldı. Kendi güzri ile sırtına bir güz urdı. Ol dahı zebun olup döndi. (102b/24)

Daha sonra yirmi dört sancak beyine sıra gelir:

Hanum, yigirmi dört sancak begi tekür elin-de zebun oldu (106b/10-11)	Kıssayı ne dıraz edelüm? Yigirmi dört san-cak begi kafir elinde zebun oldu (102b/4-5)

Yukandaki iki alıntıda dövüşün ayrıntıları yer yer oldukça farklılaşmak-tadır. Son alıntıda ise V'de karşımıza çıkan "Kıssayı ne dıraz edelüm?" ifadesi D'de yoktur. Bu ifade bir geçiş formelidir ve sözlü anlatım kalıbına uygun bir yapıdadır.

g.d. Dengeleyici/Düzenleyici Öge: İntikamın Alınması

Görüldüğü gibi yukarıda dayısını "adı bellü beglerle" yola çıkarmakla suçla-yan Yegenek'le gelen tüm beyler, Direk Tekür karşısında mağlup olmuştur. Bu da aslında metnin derin yapısında Yegenek'e verilen bir derstir. Allah, Oğuz-lar için zaferi istemedikten sonra "adı bellü begler" ile "ulufeciler" arasında fark

yoktur. Ancak Yegenek bir destan kahramanı olduğu için bozguna uğraması da mümkün değildir. Ayrıca metnin ideolojisi, son kahramanlığı Yegenek'in yapmasını gerektirmektedir. Bu sebeple son hamle Yegenek'e kalmaktadır. O da bir manzume ile Allah'ı övüp işini ona emanet ederek Direk Tekür üzerine saldırır. Tekfurun omzuna vurduğu darbe ile onu ağır bir şekilde yaralar. Tekfur kalesine kaçmaya çalışırsa da:

Heman döndü, kaleye kaçdı. Yegenek ardından yetdi. Hisar kapusına girmişiken kara polat üz kılıc[ıl]a ensesine eyle çaldı kim başı top gibi yere düşdi (107b/2-4)	Heman at başını çevtürüp hisara kaçdı. Yegenek kafırün ardından yetdi. Kafır hisar kapusına girmişiken Yegenek kara polat üz kılıcıyla kafırün boynun rastlayup şöyle çaldıkım başı top gibi önine düşdi. (103a/2-4)

Görüldüğü gibi V, ayrıntıcı tutumuyla göze çarpmaktadır.

g.e. Bitiş Durumu: Kavuşma ve Paylaşım

Bu durum karşısında, kaledeki kafirler:

Tutsak olan Kazılık Kocayı salı vermişler (107b/5-6)	Kafirler bu hâli gördi, "Bolay ki kavga basılaydı" deyü tutsak olan Kazılık koyu verdiler (103a/5-6)

Kazılık Koca'nın salı verilmesinin arkasında yatan sebebi V vurgulamaktadır. "*Ola ki kavga sona erer*" yani Oğuzlar, tutsak Kazılık Koca'yı aldıktan sonra yurtlarına geri dönerler. Böylece destan, aslında Düzmürd Kalesi'ni ayakta tutanın Direk Tekür olduğunu V'de açıkça belirtmektedir. D'de ise böyle bir ima yoktur, hatta bu durumun bir hakkın teslim edilmiş olması şeklinde anlaşılması mümkündür: Oğlu, babası için mücadele edip babasını esir alan adamı öldürünce, babası da doğal bir hak olarak serbest kalır. Halbuki V, durumun böyle olmadığını, kafirlerin Oğuzları yatıştırmak için Kazılık Koca'yı dışarı çıkardıklarını ifade etmeyi gerekli görmüştür.

Kazılık Koca, Direk Tekür'ü kimin öldürdüğünü öğrenmek ister ve akabinde bir manzume söyler. Aslında söylediği manzume, kendisini kurtaranın oğlu olmasını ümit ettiğinin bir göstergesidir. Bu manzume, iki noktadan önemlidir. Bu yüzden bütünü alıntılarla istiyorum:

"Kaytabanun mayesini yüklü kodum, Ner midür maye midür, anı bilsem. Kaz[gucum kısırağın yüklü kodum, aygır mudur, kısırak mudur, anı bilsem. Ag]layı- lum koyunını yüklü kodum, koç mudur, ko- yun mudur, anı bilsem. Ala gözlü görklü helalum yüklü kodum, Erkek midür kız mudur, anı bilsem. Mere beg yigitler, haber mana Yaradan ışıına (107b/8-12)	"Kaytabanum devesin yüklü kodum, Ner midür maya mudur, anı bilsem. Kaz[gucum kısırağın yüklü kodum, aygır mudur, kısırak mudur, anı bilsem. Ag]layıl- da koyunımı yüklü kodum, koç mudur, koyun mudur, anı bilsem. Ala gözlü helalum yüklü kodum, Er midür kız mudur, anı bilsem. Mere yigitler haber verün bana, Yaradan ışıına (103a/7-9)

Öncelikle görüldüğü gibi, manzume tamamen hamile bıraktığı karısından olan çocuğunun cinsiyetini öğrenmeye yöneliktir. Metnin derin yapısında kendisi için defalarca gelip bozguna uğrayan Oğuzlardan haberi olan Kazılık Koca, olacak çocuğunun Oğuzlar için kahramanlık yaşına geldiği sırada kazılan bu zaferi oğluyla bağlantı kurma umudu içindedir ki bu yüzden yukarıdaki manzumeyi söylemiştir. Öte yandan Yegenek de derin yapıda babasının bu ümidini farketmiş olmalıdır ki babasına yine benzer bir manzumeyle verdiği cevaptı:

"Ala gözlü helalum yüklü kodun,
Aslan oldu" (D, 108a/2; V, 103a/11)

demıştır. Yegenek, bu manzumeyi söylemeden önce V, onun kendisini babasına bildirmedikten (103a/9-10) bilgisini de verir. Şiiri söyledikten sonra:

Yegenek babasıyla görüşti, andan kalın begler görüşti. Pes bir ugurdan begler hi- sara yörüyüş etdiler, yağmaladılar. Babasıyla Yegenek gizli yaka tutuban yiyeleşdiler, iki hasret birbirine buluşdılar, issüz yerün kurdı gibi uluşdılar, Tangrıya şükürler kıl- dılar. Kalenün keliasın yıkup yerine mes- cid yaptılar, aziz Tangrı adına kudbe okıdıl- lar. (108a/3-8)	Dahu varup babasının ayagına düşdi. Ba- bası dahu oğlunu bağrına basup gözlerin öpüp kuçdı. Andan hisara yörüyüş etdiler, yağmaladılar. Hisarı alup kelisyalarn yıkup yerine mescidler yaptılar. Keşişlerin öldü- rüp ban banlatdılar, aziz Tanrı adına hutbe okutdılar. (103a-b/12-1)

Burada D ile V arasında oldukça dikkate değer bir bakış açısı farkı vardır. Dikkat edilirse, D'de baba ile oğlun görüşmesi beylerin huzurunda ve oldukça resmî bir hava içinde ele alınmakta, daha sonra "gizli yaka tutuban" birbirleriyle hasret giderdikleri ifade edilmektedir. Öte yandan V, baba ile oğlunun

hasret gidermesini beylerin önünde gerçekleştirdiğini söylemekte ve “ayağına düştü, bacağına basup öpüp kuçdı” gibi ifadelerle, romantik bir hava içinde vermektedir. V müstensihinin aileye olan vurgusu düşünüldüğünde, bu durum anlaşılır olmaktadır. Öte yandan D, Yegenek ve Kazılık Koca'nın gizlice birbirleriyle hasret gidermelerini, bu gizliliğe yakışan bir hararet içinde tasvir etmektedir. Türk kültüründe, özellikle kırsal kesimde bugün bile var olan resmî baba-oğul ilişkileri düşünüldüğünde, D nüshasının bu tavrı çok anlaşılır duruyor.

Alıntıdaki bir başka husus ise kafir keşişlerinin öldürülmesi meselesidir. Hatırlanacağı üzere, *Bamsı Beyrek Destanı*'nda da benzer bir durum vardı. Ancak orada keşişlerin öldürülmesi D'de mevcutken, V'de yoktu. Burada ise tersine V'de keşişler öldürülürken, D'de bu nokta atlanmıştır.

Kaleden alınan ganimetten Bayındır Han'ın payı ayrıldıktan sonra, kalanı gaziler arasında dağıtılır ve eve dönülür. Dede Korkut gelir:

Dedem Korkut gelüben boy boyladı, soy soyladı (108a/11)	Dedem Korkut gelübeni soyladı, gör ki ne söyledi, hanum (103b/3)
Yok	“Benden sonra alp ozanlar söylesün, Alnı açık cömerdler dinlesün” dedi (103b/4-5)

Görüldüğü üzere D, sözlü bitiş formelini aynen kullanırken; V'de farklılaşmaktadır. V'de fazlalık olarak verilen iki mısra ise “alp ozanlar” isminin telaffuzuyla, bu yüzyılda destan anlatıcılarına verilen isim üzerine çok değerli bir bilgi sunmakta, ayrıca bu destanları kimlerin dinleyebileceğine dair anlatıcının ifadesine yer vermektedir. Burada açıkça, alnı açık oluş ve cömertlik, Yegenek'in babasını kurtarması ve ganimeti yiğitlere bırakmasıyla bağlantılandırılmıştır.

Destan, Dede Korkut'un yom vermesiyle sona erer.

h. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Destanı⁶²

h.a. Başlangıç Durumu: Göç Yolu

Destan, etrafı düşmanlarla çevrili göçer hayatın tasviriyle başlar:

⁶² Farklı okumalar için bkz. C. S. Mundy, “Polyphemus and Tepegöz”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 18/2 (1956), ss. 279-302; Karabaş, *Bütüncül Türk Budunbilimine*

"Meger, hanum, bir gün Oguz otururiken üstine yağı geldi, dün içinde, ürk-di göçdi. Kaçup gederiken Aruz Kocanın oglancuğı düşmiş." (108b/7-9)

Burada iki cümleyle göçer Oğuz hayatının kısa ve etkili bir tanıtımı yapılmaktadır. Her an düşmanın baskınına uğrayabilecek bir toplumun her an göçe hazır oluşu ve bu süreçte yaşanan acılar. Oğuz mekanı, bütün *Dede Korkut Kitabı*'nda görülebileceği gibi, düşman saldırılarına açıktır. Kentliler gibi kendilerini koruyacak kale surlarına sahip olmayan göçerlerin en önemli avantajı, hızlı hareket edebilme kabiliyetine sahip olmalarıdır. Düşman baskını esnasında hızla yer değiştirebilmek bazen toplumun varlığını korumasının yegane yolu olabiliyordu. *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'nda bunun bir başka örneği görülür. İşte bu göçler sırasında pek çok bireysel yıkımlar da söz konusuydu. Çocukların kaybolması veya esir düşmesi bunlar arasında, herhalde, en acı verici olanlarındandır. Nitekim Basat da bu şekilde kaybolan çocuklardan biridir. Daha sonra gelen cümledeyse çocuğun aslanlar tarafından bulunarak beslendiği ifade edilir. Oğuzlar tehlike geçtikten sonra aynı yere geldiklerinde bir aslanın atlara saldırması ile oğlanın varlığından haberdar olurlar:

"Hanum, sazdan bir aslan çıkar at urur, apul apul yörüyişi âdem gibi. At basuban kan sömürür." (108b/11-13)

Aruz'un uyarmasıyla bunun Aruz'un oğlancığı olabileceğini düşünerek, aslanın inine gelirler. Durumun Aruz'un tahmin ettiği gibi olduğunu görerek, çocuğu obaya getirirlerse de çocuk durmaz, devamlı aslan inine kaçır. Onlar da her seferinde çocuğu geri getirirler.

Doğru, ss. 180-190; Mehmet Emin Bars, "Vladimir Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde 'Basat Depegözi Öldürdüğü Boy' Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, 9/3 (Winter 2014), ss. 257-269; Ramazan Korkmaz, "Fenomenolojik Açından Tepegöz Yorumu", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (19-21 Ekim 1999, Ankara)*, haz. Alev Kâhya-Birgül, Aysu Şimşek-Canpolat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 259-269; Fatma Berna Yıldırım, "Polyphemus ve Depegöz Hikayelerinde Canlıların Tasnifi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7/1 (2012), ss. 281-311; M. Öcal Oğuz, "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Basat", *Millî Folklor*, 11/41 (Bahar 1999), ss. 2-8; Bülent Bayram, "Oğuz Epik Anlatımları ve Çuvaş Alp Hikayelerinde Kutsal Kurt ve Tepegöz", *Türk Dünyası İncelemeleri*, VI/1 (Yaz 2006), ss. 19-27; Abdullah Temizkan, "Tepegöz-Devlet İlişisine Semiyotik ve Tarihsel Bir Yaklaşım", *Türk Tefekkür Dünyası Bilgi Şöleni (6-7 Aralık 2012)*'nde sunulmuş bildiri. (https://www.academia.edu/2268499/Tepegoz-Devlet_Iliskisine_Semiyotik_ve_Tarihsel_Bir_Yaklasim).

Bu noktada şu soru akla geliyor: Aruz, insana benzetilen aslanın kendi oğlancığı olduğu fikrine nasıl kapıldı? Metnin yapısı içinde düşünüldüğünde bu, ancak Oğuz kültüründe benzeri durumların mümkünlüğüyle ilgili anlatılar sayesinde söz konusu edilebilir. Nitekim hayvanlarla yaşayan insanlara dair anlatıların, Türk halk edebiyatında belli bir yer işgal etmesi,⁶³ bu metinlerin geçmişte de var olduğunun bir delilidir.

Çocuğu durduramayan toplum, sonunda toplumun kutsal kişisi Dede Korkut'u yardıma çağırır. Dede Korkut çocuğa şunları söyler:

“Oglanum, sen insansın, hayvanla musahib olmagıl. Gel, yahşı at bin, yahşı yigitlerle eş yort” dedi. “Ulu kardaşun adı Kıyan Selcükdür, senün adun Basat olsun. Adını men verdüm, yaşunı Allah versün” dedi.” (109a/6-10)

Dede Korkut, velayet gücüyle çocuğun hayvanlarla olan ilişkisini yasaklamış, onun insanlarla toplumsal hayata dahil olmasını sağlamıştır. Burada *Dede Korkut Destanları*'nda başka bir örneğini görmediğimiz bir ad alma olayı gerçekleşmiş, herhangi bir kahramanlık yapmadığı hâlde Dede Korkut çocuğa “Basat” adını vermiştir.⁶⁴ Bu durum onun diğer kahramanlar gibi olmadığını, aslanlar tarafından büyütülmüş olmasının ad alması için kâfi görüldüğünü göstermektedir. Çocuğun isminin “Basat” olması, anlatının baş kısmında “atları basması” ile ilişkilendirilebilir.

h.b. Dönüştürücü Öge: Kutsala Müdahale

Anlatıda olayların dönüşümü Aruz'un çobanı Konur Koca [oğlu] Sarı Çoban'ın göç yolunda Uzun Pınar'da bir periye tecavüz etmesiyle başlar:

“Çoban kepenegini üzerlerine atdı, peri kızının birini tutdı. Tama edüp derhal cima eyledi. **Koyun ürkmeye başladı.** Çoban koyunun önine segirtti. Peri kızı kanat urup uçdı, eydür: ‘Çoban, yıl tamam olıcak mende emanetün

⁶³ En bilinen örnek, kurttan türeyiş efsanesidir, bkz. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi, I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, ss. 13-29; masal örnekleri için bkz. Wolfram Eberhard, Pertev Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1953, ss. 90-131; ayılarla ilgili efsaneler için ise bkz. Burhan Ögüz, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, II, Bölüm 1: İnançlar*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 1980, s. 556; Seçkin Sarpkaya, “Türk Dünyası Efsanelerinde Ayı Tasavvurunun Değişim ve Dönüşümü”, *Millî Folklor*, 13/101 (Bahar 2014), ss. 149-161.

⁶⁴ Basat ismi için bkz. Gökyay, *age*, ss. CXLIV-CXLVI.

var. Gel, al' dedi. 'Amma Oguzun başına zeval getürdün' dedi. Çobanın içine korhu düşdi, amma kızun derdinden benzi sarardı." (109b/3-10)

Yukarıdaki alıntıda kutsal alana yapılan saygısızlığın büyüklüğü, koyunların bile ürkmesine sebep olmuştur. Metin bize bunu söylemiyor, fakat koyu yazdığımız yerler anlatıcının sözlü icrası bağlamında düşünülecek olursa, tüm kelime ve cümlelerin gerginliği artırmak için kurgulandığı bellidir. Özellikle “‘Çoban, yıl tamam olıcak mende emanetün var. Gel, al' dedi. 'Amma Oguzun başına zeval getürdün'” cümleleri gelecekte olacak “şey” için belirsiz; fakat korkutucu bir tablo çiziyor. “Emanet” kelimesi, ortaya çıkacak “yaratığın” ön habercisidir ve anlatı, Sarı Çoban'ın içine “korku” düştüğünü belirterek gerilimi son noktaya taşır.

h.c. Eylemler Dizisi

Bir sene geçmiş, Oğuzlar yine yaylaya göçmüştür. Sarı Çoban aynı pınar başına geldiğinde, burada bir “*baganak*” (cenin torbası) görür. Cenin torbası parlamaktadır. Bu esnada peri kızı gelir ve “Çoban, emanetün gel al! Amma Oğuzun başına zeval getürdün” der. Burada yukarıdaki cümlelerin tekrar ifadesi olayın ürkütücülüğünü artırma işlevi görmektedir, dinleyicinin/okuyucunun bu cenin torbasıyla ilgili merak ve endişe duyması sağlanmaktadır.

Çoban bu nesneyi taşa tutar; ancak vurdukça cenin kesesi büyür. Bunun üzerine çoban kaçır. Bu sırada Oğuz beyleri gezerken, bu nesneye denk gelirler. Nesnenin ne olduğunu anlamak için vurdukça nesne büyür. Son olarak Aruz, nesneye vurduğunda mahmuzu keseyi yarar ve içinden gövdesi insan, başında da tek gözü olan bir erkek çocuk çıkar.⁶⁵ Aruz, bu bebeğin kendisine verilmesini “*Hanum, muni mana verün. Oglum Basatıla besleyeyin*” diyerek ister. Bayındır Han da isteğini kabul eder.

Özetlediğimiz olayda iki husus dikkat çekmektedir:

İlki, Sarı Çoban'ın destanın bu noktasında sahneden çekilmesi ve bir daha hiç karşımıza çıkmamasıdır. Oğuzların başına bu belayı saran Sarı Çoban niçin destanda cezasını çekmez? Bunun sebebi, destanın konuyu bir kişinin suçu

⁶⁵ Bu destanla ilgili tahlillerde Tepegöz, genellikle mitsel bir varlık olarak ele alınmıştır. Halbuki doğuştan tek gözlü olmak “holoprosensefali” adı verilen bir anomalidir. Bkz. Ahmet Aciduman, Berna Arda, “Dede Korkut Öyküleri Tıp Tarihi Bakış Açısıyla Ne Söyler?”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 54 (2011), s. 193. Destanın arkaplanında anormal doğduğu için toplum tarafından dışlanan bir kişinin kendisini dışlayan toplumdaki intikam almasının işlendiğini düşünüyorum.

gibi değil de Oğuz kavminin kabahati olarak görmesidir. Sonuçta Sarı Çoban, Oğuz göçünün başını çeken kişidir. Bu iş ehil olmayan birisine verilemeyecek kadar önemli, hatta kutsal bir vazife olmalıdır. Her ne kadar destan içinde bunun kutsal bir iş olduğundan bahis yoksa da çok sonraki bazı tanıklıklar, Türkmenler arasında göçün yarı kutsal mahiyetini göstermektedir. Örneğin bazı yörelerde göçün başını o sene yeni doğum yapmış, yeni evlenmiş ve ayrıca güzel ahlakıyla tanınmış kadınlar çekmektedir.⁶⁶ Bazı yörelerde de bu işi henüz evlenmemiş on beş yaşındaki genç kızlar yapmaktadır.⁶⁷ Bu örnekler, göç gibi önemli bir sürecin bir biçimde “temiz” kişiler tarafından yapılması gerektiğini göstermektedir. Oysa *Tepegöz Destanı*’nda Sarı Çoban, çirkin bir iş yapmıştır. Onu göçün başına koyan ise Oğuz Boyu’dur. Dolayısıyla ceza; Sarı Çoban’a değil, Oğuz Boyu’na kesilecektir.

İkinci husus ise çocuğu Aruz’un almak istemesidir. “*Oğlum Basat ile besleyeyim*” cümlesi, baganaktan çıkan “garip” bebeğin, yine bir başka “garip” çocuğun babası tarafından büyütülmesinin ifadesidir. Destan anlatıcısı, bu noktada Tepegöz’e bakma işini Aruz’a uygun görmektedir; çünkü Aruz, arslan soyundan gelen Basat’ın babasıdır. Böylece ileride Tepegöz ile Basat’ın mücadelesi aynı zamanda aile içi bir sorun olarak da ele alınabilecektir.

Aruz tarafından Oğuz yurduna götürülen Tepegöz, getirilen ilk dadının bir çekişte sütünü, ikinci çekişte kanını, üçüncü çekişte ise canını aldı. Burada yine Olrik’in “Yineleme Kuralı”nın işlediğini görmekteyiz. Büyüyen Tepegöz yaşlılarıyla oynamaya başlar:

“Beslediler, büyüdi gezer oldu. Oglancukları oynar oldu. Oglancukların kiminün burnın, kiminün kulagın yemeğe başladı. El-hasıl, ordı bunun ucından katı incindiler, aciz kaldılar, Aruz’a şikayet edüp ağlaştılar. Aruz, Depegöz’i döğdi, söğdi, yasak eyledi. Eslemedi. Ahır evinden kovdı.” (110b-6-11)

Yukarıdaki alıntıda da açıkça görüldüğü gibi, Tepegöz’ün “garip”liği Oğuz’u rahatsız etmemiştir veya ettiyse de destan bunu açıklamamaktadır. Metin, toplumsal hayata katılan Tepegöz’ün bu hayatın kurallarına uyamadığından bahsetmekte, babalığı olan Aruz’un dövmesi-sövmesi ise işe yaramayınca toplum dışına itildiğini anlatmaktadır. Bu noktada metnin derin

⁶⁶ Atilla Erden, “Günümüz Toros Yörüklerinden İzlenimler”, *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri*, 25-26 Nisan 1994 Antalya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 143.

⁶⁷ Ali Rıza Yalman (Yalçın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, I, haz. Sabahat Emir, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977, ss. 183-185; Mehmet Eröz, *Yörükler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1991, s. 88.

yapısına baktığımızda acaba olaylar sadece destancının anlattığı gibi midir? Çocuklar arasında Tepegöz, itilip kakılmamış mıdır? Yapısındaki gariplikten dolayı, korkutucu görülmemiş midir? Bütün bunların sonucunda Tepegöz, bilebildiği tek yol olan şiddete başvurmamış mıdır? Bunların hepsi olasılıklar dahilindedir. Dikkat edilirse tüm bu sosyalleşme sürecinde periden bahis yoktur. Peri, ancak Tepegöz'ün toplum dışına itildiği an, ona yardıma gelir ve oğlunun parmağına, onu ok ve kılıçtan koruyacak olan bir yüzük takar. Neden böyle yapar? Çünkü oğlunun hemen sonrasında yapacağı şeylerin bilincinde olarak, onu korumak ister. Peri kızı, olacakları en baştan beri öngörmüştü. Kutsal olana tecavüzün sonucu olan Tepegöz, toplumsallaştırılamamış, yani son fırsat da elden kaçmıştır. Bundan sonrası sert bir cezalandırmadır. Tepegöz eşkiya olur. Üzerine gönderilen adamları yenilgiye uğratır. İnsan yemeye başlar. Oğuz alplarını bozguna uğratır, meşhurlarından bazılarını öldürür ki bunlar arasında Basat'ın kardeşi Kıyan Selcük de vardır.

Burada Tepegöz'e yenilen beylerin meşhurlarının adı sayılmaktadır: Alplar başı Kazan, Kazan'ın kardeşi Kara Göne, Dozan oğlu Alp Rüstem, Uşun Koca oğlu [Segrek]⁶⁸, Demür Donlu Mamak, Bıyığı Kanlı Bügdüz Emen, Ağ Sakallı Aruz Koca. Dikkat edilirse bu beylerin epitetleri ya hiç verilmemiş ya da çok kısa geçilmiştir. Anlatıcı, Tepegöz'e mağlup olan bu beylerin epitetlerini vermeyi gereksiz görmüş olmalıdır.

Tepegöz'le başa çıkamayan Oğuzlar, yedi kez kaçmaya kalktırsa da her seferinde Tepegöz tarafından engellenirler.

Bu durum karşısında Oğuzlar, Dede Korkut'u devreye sokarlar ve Tepegöz'e gönderirler. Tepegöz'le Dede Korkut arasında geçen konuşma, Dede Korkut'un bütün bu olaylar karşısındaki soğukkanlı tavrının belirtilerini taşımaktadır:

“Geldi, selam verdi, eydür: ‘Oğul Depegöz, Oğuz elünde zebun oldı, bunaldı. Ayagun topragına meni saldılar. Sana kesim verelüm, dediler’ dedi. Depegöz eydür: ‘Günde altmış âdem verün yemege’ dedi. Dede Korkud eydür: ‘Bu vechile sen âdem komaz dükedürsin’ dedi. ‘Amma günde iki âdem ile beşyüz koyun verelüm’ dedi. Dede Korkud böyle degec Depegöz eydür: ‘Hoş, öyle olsun. Evet hem mana iki âdem verün. Yemegüm benüm pişürsün, men yeyeyim’ dedi.” (111b-112a/8-3)

Bu alıntıda iki ilginç durum var:

⁶⁸ Metinde sadece “Uşun Koca oğlu” ifadesi yer almaktadır.

İlki, Dede Korkut'un olanlar karşısındaki tavrıdır. *Mukaddime*'de ve destanların içinde bir veli olarak takdim edilen Dede Korkut, Oğuzları bu derekeye getiren Tepegöz'e karşı niçin herhangi bir harekette bulunmuyor? Bunun sebebi, Dede Korkut'un tüm olup biteni baştan itibaren sezmesi veya bilmesi olmalıdır. Yine yüzey yapıda bu hususta herhangi bir işaret yoktur. Ama Dede Korkut gibi "*gaibden dürlü haber söyleyen*" bir kişinin Tepegöz'ün durup dururken ortaya çıkmayacağını bilmesinden daha tabii bir şey olamaz. Dede Korkut, destanlar boyunca Oğuzlar arasında görülen en kutsal kişi olarak, kutsalın bu şekilde kirletilmesinin sonucunda bir cezanın geleceğini kestirebilecek bir konumdadır. Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz gibi, Oğuzların Tepegöz'e nasıl davrandıkları da Dede Korkut tarafından biliniyor olmalıdır.

İkinci ilginç nokta ise, Tepegöz'ün yemeğini pişirmek için adam istemesidir. Pişirmek ile çiğ yemek, oldukça önemli bir kategoridir. Levi-Strauss, besinlerin pişirilmesinin onlara müdahale olarak görülebileceğini belirtmiştir. Bilindiği gibi hayvanlar besinlerini öylece yer ve onların "yenilebilir" olarak belirlediği çevrelerindeki herhangi bir şeydir. Ancak insan, besinini dönüştürür, bu da pişirmekle elde edilir. Bu bağlamda Levi-Strauss üç tipten bahsetmektedir: Çiğ, pişmiş ve çürümüş. Çiğ, doğal; pişmiş ise kültürel⁶⁹. İşte evvelden belirttiğim gibi, Tepegöz'ün belli ölçüde toplumsallaştığı, yiyeceğini pişirmek istemesinden bellidir. Tepegöz, bazı alışkanlıklarıyla doğaya değil, topluma aittir. Ancak onu toplumdan ayıran bazı alışkanlıklarıysa (şiddet ve insan eti yemek) onu doğayla özdeş kılmaktadır.

Bu anlaşıma mucibince Oğuzlar, oğullarını sırayla vermeye başladılar. Burada dikkat çeken husus, Tepegöz'e erkeklerin verilmesidir. İlginç bir biçimde kurban mekanizmasıyla benzerlik gösteren bu hususun, metnin daha arkaik şeklindeki kurbanların bir kalıntısı mı, yoksa anlatıcının alışkanlıkla kullandığı bir kalıp mı olduğunu tespit etmek çok güçtür.

Anlatı, iki oğlu olup da birini veren Kapak Kan adlı kişinin arda kalan oğluna sıra gelince, annesinin feryad edip ağlamasıyla dengeleyici öğeye bağlanır.

h.d. Dengeleyici/Düzenleyici Öğ: Basat'ın Olanlardan Haberdar Oluşu

İkinci oğlunu da kaybetmek üzere olan anne, üzüntü içindeyken Basat'ın gazadan döndüğü haberini alır. Basat'tan bir esir dilemek için onun yanına gider. Basat'ı över, bunun üzerine Basat dileğini sorar. Kadın dileğini söylemeden önce olanları özetler:

⁶⁹ Özbudun, Şafak, Altuntek, age, ss. 202-203.

“Yalancı dünya yüzünde bir er kopdı. Yayılmında Oguz elin kondurmadı. Kara polad üz kılıçlar kesen kılını kesdüremedi. Kargu cıda oynadanlar ildüremedi. Kayın ohu atanlar kâr kılmadı. Alplar başı Kazana bir darb urdı, kardaşı Kara Göne elinde zebun oldu. Ağ sakallu baban Aruza kan kusdurdu. Meydan yüzünde kardaşun Kıyan Selcük ödi sındı can verdi. Kalın Oguz beglerin dahı kimini zebun edüp kimini şehid eyledi. Yedi katla Oguzı yerinden sürdi. Kesim dedi, kesdi. Günde iki âdem beş yüz koyun istedi. Yünlü Koca ile Yapagulu Kocayı ana hizmetkar verdiler. Dört oğlu olan birin verdi. Üç olan birin verdi. İki olan birin verdi. İki oğlancugum vardı. Birin verdüm, biri kaldı. Çevrül-di, nevbet gerü mana geldi. Anı dahı isterler. Hanum, mana meded!” dedi. (112b-113a/8-10)

Anlatıcı, kadın vasıtasıyla tüm olayı özetlemektedir. Bu tür tekrarlar sözlü anlatımın karakteristik özelliklerindendir. Ayrıca cümlelerin neredeyse tamamının “-dı” ekiyle bitmesi de anlatımın ahengini artıran bir yapıya sahiptir.

Basat’ın gözleri yaşla dolar ve kardeşi için bir ağıt söyler. Dikkat edilirse destan, Basat’ın üzülmesini sadece kardeşinin ölümüne bağlamaktadır. Basat, tüm Oguz’un içine düştüğü acı durum için değil, sadece kendi kardeşi için gözyaşı döküp ağıt yakmaktadır. Bundan sonraki sahnede de Tepegöz’e karşı gidişini beylerle istişare ederken şöyle diyecektir:

“Begler, kardaş ugrına Depegöz ile buluşuram, ne buyurursız” (114a/5-6)

Bu cümlelerin de açıkça gösterdiği gibi Basat, yerde kalan kanının intikamını almaya gitmektedir, Oguz’un değil.

Babası Aruz ve annesiyle buluşup hasret gideren Basat’ın gazadan döndüğünü öğrenen Oguz beyleri de toplanırlar, şölen yapılı. Basat’ın Tepegöz’e karşı gideceğini belirtip fikir istemesi üzerine Kazan Bey, düştüğü zor durumu anlatarak onu vazgeçirmeye çalışır. Aynı şekilde Aruz da oğluna yalvarırsa da kâr etmez, Basat hazırlıklarını yaparak yola çıkar.

Basat, Tepegöz’ün bulunduğu Salahan Kayası’na⁷⁰ gelir. Tepegöz’e ok atarsa da hiç tesiri olmaz. Hatta Tepegöz, okları sinek zanneder. En son ok

⁷⁰ Aslı “selhâne” olan bu kelime, mezbaa anlamındadır. Burası için bkz. Kırzioğlu M. Fahrettin, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri I. Kitap*, İstanbul: Burhanettin Erenler Matbaası, 1952, ss. 105-106. Buraya salahan denmesi, Tepegöz tarafından yenen insan ve hayvanların kan ve kemiklerinin etrafa saçılmış olmasından ileri gelse gerek. Kırzioğlu’nun burayı Sasanlılara bağlaması, *Dede Korkut Destanları*’nın yorumlanması hususundaki kendine özgü görüşlerinin bir yansımasından ibarettir.

önüne düşünce saldırıya uğradığını anlar. Burada Tepegöz, elin eline çalar, kas kas gülerек:

“Oguzdan yine bize bir turfanda kuzu geldi” (115a/3-4)

der. Burada Tepegöz, Basat'ı küçümsemekte, onu “*turfanda kuzu*” olarak nitelemektedir. Anlatıcı, bu yapıyı Basat ile Tepegöz arasındaki güç farkını belirtmek için kullanır. Öte yandan aynı yapı, anlatının devamında Basat'ı yüceltmenin ilk basamağı görevini görecekler.

Tepegöz, Basat'ı kolayca yakalayarak çizmesinin koncuna koyar ve tekrar uyur. Basat hançeriyle Tepegöz'ün çizmesini yararak çıkar ve Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'ya Tepegöz'ü nasıl öldürebileceğini sorar. Onlar da gözünden başka yerde et olmadığını söylerler. Basat, Tepegöz'ün göz kapağını kaldırarak hakikaten öyle olduğunu görünce, şişi ocakta kızdırmalarını söyler. Basat, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e salavat getirerek, kızan şişi Tepegöz'ün gözüne saplar ve sıçrayarak mağaraya düşer.

Tepegöz'ün kör edilmesinde üç unsurun yan yana kullanıldığı görülmektedir. Demir şiş, ateş ve salavat. Bilimum metaller ve bu arada destanların oluştuğu yüzyılda en yaygın halde olan demir-çelik, kötü ruhlara karşı kullanılan maddelerdir. Nitekim bugün bile Anadolu'da alkarısını, loğusa ve bebeğinden uzaklaştırmak için makas, bıçak ya da iğne kullanılır ki bunların kullanılma sebebi metal olmalarıdır.⁷¹ Ateş ise kötü ruhların uzaklaştırılması ve yok edilmesinde kullanılan en eski unsurlardandır.⁷² Son olarak salavat, muhtemelen metnin İslamlaşma sürecinden sonra dahil edilmiş bir öğedir. Büyülerde de mutlaka İslami öğelerin bulunması, halk inançlarının senkretik (bağdaşmacı) yapısı bağlamında, kurallı dini de yanına alma çabası olarak yorumlanmaktadır.⁷³ Ateşin, bu bağlamda, belirleyici olduğunu düşünüyorum; çünkü Basat,

⁷¹ Orhan Acıpayamlı, *Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974, ss. 82-83.

⁷² Hikmet Tanyu, “Türklerde Ateşle İlgili İnançlar”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 290; Jean Paul Roux, “Türklerde ve Moğollarda Ateş Kültü”, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, yön. Yves Bonnefoy, haz. Levent Yılmaz, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000, ss. 84-85; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 68; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi, II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 522; çeşitli kültürlerde ateşin kutsallığına kuşbakışı değinen bir çalışma için bkz. Ahmet Uhri, *Ateşin Kültür Tarihi*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003, ss. 28-43.

⁷³ Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara: Ankara Ü. DTCF Yayınları, 1966, s. 46.

sadece şişi Tepegöz'ün gözüne sokmak suretiyle de onu kör edebilirdi. Ancak ateşte kızdırılmasını istemesi, destan metni içindeki daha arkaik bir motif gibi durmaktadır. Belki de daha eski varyantta bu eylem daha belirgin bir biçimde işlenmişti. Bu durumda anlatıcının, eski inanç sistemine ait öğelerle, yeni inanç sistemini harmanladığı söylenebilir.

Tepegöz, Basat'ın mağarada olduğunu anlar ve buranın çıkışını ayağıyla kapatarak, koyunların tek tek kapıdan çıkmalarını sağlar. Basat da bir koçu yüzerek postunu üzerine alırsa da Tepegöz, durumu farkeder. Koçun postuyla birlikte Basat'ı da duvara çarpmak isterse de başaramaz. Burada sorduğu soru ve aldığı cevap önemlidir:

“‘Oglan, kurtıldun mı?’ Basat eydür: ‘Tanrım Kurtardı.’ (116a/7-8)

Burada kullanılan kalıp yapıyı, ilerdeki sahnelerde de göreceğiz. Bu noktadan itibaren Tepegöz, Basat'ı tuzağa düşürmek için üç deneme yapar. Dikkat edilirse bu denemelerin sayısı, Olrik'in tespit ettiği “Yineleme Kuralı”na uyaktadır. İlk hile, Tepegöz'ün yüzüğünü Basat'a vererek, onun yanına yaklaşmasını sağladıktan sonra üzerine ağ⁷⁴ atıp yakalamaktır. Basat, bu tuzaktan ağı hançeriyle kesmek suretiyle kurtulur. Bu esnada Tepegöz'ün yüzüğü Basat'ın parmağından çıkarak yere düşer.⁷⁵

İkinci hile, Tepegöz'ün hazinesinin bulunduğu kümbete Basat'ın girmesini istemesidir. Basat kümbete girer; burdan da kurtulur.

Son olarak Tepegöz, biri kınlı diğeri kınsız kılıcından başını kınsız kılıcın keseceğini söyleyerek Basat'ı aldatmaya çalışır. Basat aklını kullanarak bu durumu da kendi lehine çevirir.

⁷⁴ Ağ yorumu, Tezcan'ın tamiri üzerinden yapılmıştır, bkz. Tezcan, *age*, s. 312.

⁷⁵ Balyemez, yüzüğün Basat'ın parmağından nasıl düştüğünün açıklanmayışını, metindeki tutarsızlıklardan biri olarak kabul etmekte ve unutmaya bağlamaktadır, bkz. Sedat Balyemez, *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı*, Ankara: Gazi Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınları, 2011, s. 322. Elbette unutma her zaman mümkündür. Ancak şurası da bir gerçektir ki eğer yüzüğün “sihirli”lik şekli dinleyenler tarafından zaten biliniyorsa, böyle açıklamalara gerek kalmamış da olabilir. Bilindiği gibi, bazı sihirli yüzükler sadece sahiplerine itaat ederler. Ama takan herhangi bir kişinin parmağına da uygun hâle gelirler. Burada da benzer bir durum söz konusudur. Yüzük, Tepegöz'den Basat'a geçtiğinde, Basat'ın parmak kalınlığına uygun hâle gelmiş; fakat elinde sahibi olan Tepegöz'ün isteği doğrultusunda, Basat'ın parmağından çıkmıştır. Bu durum, bence bir tutarsızlıktan çok, yüzey yapı-derin yapı ilişkisini gösteriyor. Benzeri bir yüzük, J.J.R. Tolkien'in Kelt, Anglo-Sakson ve İskandinav halk edebiyatından esinlenerek yazdığı *Yüzüklerin Efendisi* romanında da mevcuttur. Buradaki yüzük için bkz. Mahmud Shelton, *Yüzüklerin Efendisi ve Simya*, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, ss. 15-23; Türk masallarında yüzük için ise bkz. Eberhard-Boratav, *age*, s. 484.

Bütün bu hilelerin sonunda Tepegöz, “Oglan, kurtıldun mı?” der, Basat da “*Tangrum kurtardı*” şeklinde cevap verir. Sadece son hilede Tepegöz’ün soruyu sorma biçimi değişir: “*Mere oglan, dahı ölmedün mi?*” Burada anlatıcı/müstensi-hin sözlü kalıp yapısını değiştirdiği görülmektedir.

Bu sahnenin ardından Tepegöz ve Basat karşılıklı konuşurlar. Bu konuşma esnasında Tepegöz, kendisini nasıl gördüğüyle ilgili iki önemli ipucu verir:

“Heç yigide vermesün Kadir Tangrı göz bununu” (117b/5-118b/11)
 “Alp eren erden adın yaşurmak ayb olur,
 Adun nedür, yigit, degil mana” (117b/9-10)

Açıkça görüldüğü gibi, burada Tepegöz kendini bir alp/yiğit olarak görmektedir. Yukarıda yazdıklarımla birlikte düşünüldüğünde Tepegöz, burada kendini “kültürel” alan içinde tanımlamaktadır. Oysa aynı konuşmanın:

“Yeniden doğan kıram deridüm,
 Bir kez âdem etine doyam deridüm” (117b/12-13)

mısralarında Tepegöz’ün “doğal” tarafının baskın çıktığı açıktır. Metne Tepegöz açısından baktığımızda, trajik bir manzara ile karşılaşırız:

Bir yanda doğa, öte yanda toplum/kültür ve iki yere de tam olarak ait olamamak.

Basat’ın şahsında anlatıcı, Tepegöz’ün yalvarmalarına kulak asmaz. Metnin yapısallığı içinde dinleyiciye çok makul gelen kanıtlarla Tepegöz’ü köşeye sıkıştırır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, Basat’ın Oğuz’un başına gelenlerle hiç ilgilenmiyor oluşudur. Tepegöz’e cevabı tamamen kişisel öcüyle ilgilidir. Babasının, annesinin, kardeşinin, yengesinin ve yeğenlerinin açısından dem vurur. Tepegöz ise, son sözlerinde başına gelenlerin sebebini şöyle açıklar:

“Ag sakallu kocaları çok aglatmışam,
 Ag sakallu karışı tutdı ola gözüm seni.
 Ag bürçeklü kancukları çok aglatmışam,
 Gözi yaşı tutdı ola gözüm seni.
 Bıyıcagı kararmış yigitçikleri çok yemişem,
 Yigitlikleri tutdı ola gözüm seni.
 Elcügezi kınalı kuzcugazları çok yemişem,
 Karışukları tutdı ola gözüm seni” (118b/5-10)

Metinde açıkça görüldüğü gibi, dört grup söz konusu edilmiştir. Bunların içinde belli bir yaşa gelmiş alplardan bahis yoktur. Tepegöz, Oğuz toplumunun yaşlı ve genç kesimlerini söz konusu ediyor. Bu da Tepegöz'ün bunları masum olarak gördüğünü gösterir. Oğuz alplarını bu kategorinin dışında bırakması, onların –en azından Tepegöz tarafından– masum görülmediği şeklinde okunabilir. Başta yazdıklarım dikkate alınırsa, bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü Sarı Çoban'ı göçün başına getirenler Oğuz'u yönetenler, yani alplardır.

Basat, Tepegöz'ün kılıcıyla onun başını keser.

h.e. Bitiş Durumu: Tepegöz'ün Teşhiri

Basat, Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'yı Oğuz Boyu'na muştucu gönderir. Sevinçli haberi alan beyler, Salhane Kayası'na gelirler. Burada Tepegöz'ün başını görürler.

Ardından Dede Korkut da buraya gelerek Basat'a dua eder, bu dua esnasında Dede Korkut:

“Erligile kardaşun kanın aldun,
Kalın Oguz beglerini bundan kurtardun” (119a-b/13-1)

diyerek, Basat'ın söyleminde hiç gönderme yapmadığı “toplumsal” duruma vurgu yapar. “*Kalın Oğuz beglerini bundan kurtardın*” cümlesinde ifadesini bulan bu durum, anlatıcının Dede Korkut'un dilinden dinleyicisine aktardığı bir şükrandır.

Destan, iman ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'den şefaata talebiyle biter.

1. Begil Oğlu Emren'in Destanı⁷⁶

1.a. Başlangıç Durumu: Bayındır Han'ın Toyu

Anlatı, Bayındır Han'ın toyuyla başlayan destanlar içinde “Başlangıç” kısmı en uzun olanıdır. Diğer anlatılardaki gibi destan, Bayındır Han'ın toyunun olması ve Oğuz beylerinin bu toya katılmalarıyla başlar. Bu esnada Gürcistan'dan bir at, bir kılıç ve bir güz haraç olarak gelir. Her sene altın-akça

⁷⁶ Destanın iki farklı tahlili için bkz. Doğan Kaya, “Dede Korkut Hikâyelerinden ‘Begil Oğlu Emrenün Boyu’nun Tahlili”, *Kızılırmak*, 10 (Ekim 1992), ss. 19-23; Elif Öksüz, “Dede Korkut Destanlarından Begil Oğlu Emren Destanı Üzerine Simgesel Bir Yorum Denemesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 5 (Haziran 2010), ss. 74-86.

gelmesine rağmen, bu yıl gelen bu haraca Bayındır Han çok üzülür. Üzüntüsünün asıl sebebi, metinde şöyle verilir:

“Nece saht olmayam? Her yıl altun-akça gelürdi. Yigide yenile verüridim, hatırları hoş olurdu. Şimdi bunu kime verür[üz] kını hatırı hoş ola?” dedi.” (119b-120a/12-2)

Dikkat edilirse, Bayındır Han'ı temelde üzen Gürcistan'dan gelen haracın azlığı değil, gönderilen bu haraç ile kimsenin memnun olmayacağını bilmesidir. Burada ilginç bir sorunla karşı karşıyayız. Bu haracın beylere taksimi nasıl bir öneme sahipti ki başka türlü telafisi mümkün olamıyordu? Bizce bu, Bayındır Han'ın itibarıyla ilgili bir durumdur. Bu “tatsız” durum, Han'ın itibarını beyler nezdinde sarsacak bir hadise olmalı ki devreye Dede Korkut girer. O, gönderilen üç hediyein bir beye verilmesini ve karşılığında sınırda Oğuzlara karakolluk yapmasının teklif edilmesini öne sürer. İlk bakışta tüm süreç çok anlamlı değildir. Niçin bütün eşya bir beye veriliyor? Bu kadar az bir hediye sınırda karakolluk yapmaya değer mi? Değmeyeceğini düşünen beyler olmalı ki metne bakılırsa, teklifi reddederler. Sonuçta Begil razı olur. Destan-da bu durum şöyle tasvir edilir:

“Kalkdı yer öpdi. Dedem Korkud himmet kılıcın beline beğladı, çomagi omuzına bırakdı, yayı karusına geçürdi.” (120a/6-8)

Metnin yapısallığı içinde bakıldığında, Dede Korkut'un teklifiyle Bayındır Han'ın tüm hediyeği vermesi, simgesel anlamda, aslında “her şeyini teklif etmesi”dir. Daha önce altın-akça geldiğinde etek etek dağıttığı haracın yanında, bütün geleni vermek daha önemlidir. Çünkü az olanı vermek, varı-yoğu vermek anlamındadır ki pek çok anlatıda az olan varlığın tamamını vermek yüceltilmiştir. Burada alplar için bir sınama durumu vardır. Begil bu hediyeleri kabul ederek, mala kanaatkârlığını göstermiş, böylece alplığını ispat etmiştir. İlgili sahnede Dede Korkut'un da yer alması, şüphesiz durumun önemini göstermek içindir. Bilindiği gibi Dede Korkut, tüm destanlar boyunca hiçbir zaman önemsiz bir durumda sahneye çıkmaz. Hep simgesel değeri olan durumlarda karşımızdadır.

Begil, Gürcistan sınırında başarıyla karakolluk görevini yapar. Senede bir kere Bayındır Han'ın yanına çağırılır. Hanın yanına hediyelerle gider, han da onu güzel birer at, kaftan ve bol harçlık vererek üç gün ağırlar. Bunun akabinde de üç gün av etiyle ağırlamak ister. Bu da av etinin değerini göstermek-

tedir.⁷⁷ Ava çıkılır. Beyler atlarını, kılıçlarını veya ok atma hünerlerini överler. Sadece Kazan Bey kendini övmez, beylerin hünerlerini över. Av sırasında Begil, kaçan av hayvanına yetişip yayını hayvanın boğazından geçirir, zayıfşa kulağını delerek bırakır, besiliyse boğazlar.

Bunun avcılıkta büyük bir hüner olduğu anlaşılıyor. Böylece başlangıç aşamasında Begil, kanaatkâr, zahmetli işlerden kaçmayan ve hünerli bir bey olarak tanıtılmıştır.

1.b. Dönüştürücü Öge: Alpi Küçümsemek⁷⁸

Bu av esnasında Kazan, Begil'in hayvanların kulağını delip bırakmasının Begil'in kendisinin mi yoksa atının mı hüneri olduğunu sorar. Oğuz beylerinin "Begil" cevabını kabul etmeyip bu hünerin attan kaynaklandığını söyler. Kazan'ın niçin böyle bir tepki verdiğini yüzey yapıya bakarak anlamak mümkün değildir. Ancak derin yapıya bakıldığında, bunun iki sebebi olabilir:

İlki, Kazan'ın "*Alet işler er öginür*" atasözünü değiştirip "*at işlemese er öginmez*" diyerek Begil'e şaka yapma isteğidir.⁷⁹ İkincisi ise Kazan'ın Begil'i kıskanmasıdır. Bu kıskançlığın temel nedeni, Begil'in önceki bölümde bahsedilen ve muhtemelen Bayındır Han'ı da çok memnun eden tavrıdır.

Anlatı, bu durumdan Begil'in çok rahatsız olduğunu, kahramanın şu ifadesiyle gösterir:

"Alpların içinde bizi Kuskunumuzdan balçıga baturdun" (121a/7)

"Kuskunundan balçıga batırmak" deyimi, gülünç duruma düşürmek, alaya almak⁸⁰ gibi anlamları içermektedir. Begil, bu durum karşısında Bayındır Han'a küsüp armağanlarını iade ederek yurduna döner.

⁷⁷ Oğuzlarda av etinin değeri büyüktür. Bu konuda bkz. Sergey Grigoreviç Agacanov, *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Neşef, Ahmet Annaberdiev, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010, s. 139; Dede Korkut'ta av için ise bkz. Gökyay, *age*, ss. CCCX-CCCXI; Muharrem Kaya, "Dede Korkut ve Manas Destanlarında Av", *Acta Turcica*, 1/1 (Ocak 2009), ss. 100-104; Hasan Yazıcı, "Dede Korkut Hikâyelerinde Av", *Acta Turcica*, 1/1 (Ocak 2009), ss. 107-122.

⁷⁸ Özçelik, *Dede Korkut Araştırmaları/Notlar*, ss. 253-254'te bu boyda birtakım çelişkiler olduğunu düşünmektedir. Araştırmacıya göre, Kazan adının müstensihi hatası olarak Bayındır Han'ın yerine yazıldığını düşünmek mümkündür. Ben böyle düşünmüyorum; çünkü bu durumda metnin devamında Begil oğlu Emren'in hem Bayındır Han'ı hem de Kazan'ı niçin olumsuz şekilde birlikte andığı anlaşılamaz. Böyle bir hata olsaydı sadece Bayındır'ın adını anması gerekirdi. Nitekim Özçelik, Emren'in durumunun da anlaşılamadığını ifade etmektedir.

⁷⁹ Nitekim Tezcan, *age*, s. 321'de bu fikri ileri sürmüştür.

⁸⁰ Tezcan, *age*, s. 321; Kaçalın, *Oğuzların Diliyle Dede Korkudun Kitabı*, s. 146, dn. 113.

Begil'in Bayındır Han'a karşı davranışını da yüzey yapıya baktığımızda anlamamız zordur. Ancak derin yapıda, Bayındır Han'ı en zor zamanında rahatlatan Begil'in, kendisinin Kazan tarafından küçük düşürüldüğü bir sırada Bayındır Han'ın yardımını beklediğini; fakat gereken desteği görmediğini varsaymak mantıklıdır. Bayındır Han, Begil'i çok beğense de aynı zamanda damadı olan Kazan'ın beyler üzerindeki otoritesini kırmamak için Kazan'a müdahale etmemiş olmalıdır. İşte bence, Begil'in Bayındır Han'a küsmesinin sebebi budur. Nitekim Bayındır Han'ın verdiği armağanları iade ettiğinin anlatıcı tarafından özellikle belirtilmesi; Begil'in, destanın başlangıcında çok az bir armağan karşılığında çok zor bir görevi üstlendiği gerçeğiyle, şu anki durum arasındaki çelişkiyi gösterme amacına matuftur.

1.c. Eylemler Dizisi

Begil, üzüntü içinde geldiği evinde çocuklarını sevmez, eşiyle konuşmaz. Bu durumdan şüphelenen eşi, Begil'e ne olduğunu sorar. Begil, verdiği cevapta:

"Hanumuzun nazarı bizden dönmüş gördüm
Eli'günü göçürün,
Dokuz tümen Gürcistan'a gedelüm,
Oguza asi oldum, bellü bilün" (121b-122a/13-2)

demek suretiyle içindekini açığa vurur. Hatunu bu düşüncenin tehlikesinin farkına vararak:

"'Yigidüm, beg yigidüm! Padişahlar Tangırınun gölgesidir. Padişahına asi olanun işi rast gelmez. Arı gönülde pas olsa şerab açar. Sen gedeli hanum arkırı yatan Ala Dagların avlanmamışdır. Ava bingil, gönlün açılun' dedi." (122a/3-6)

Begil, hanımının aklını beğenir. Yiğitlerini de yanına alarak, ava çıkar. Avlanırken, önüne bir geyik çıkar. Yay girişini boynuna atar. Geyik, can havliyle kendini bir yardan aşağı atınca, atının yularını tutamayan Begil, geyikle yardan düşer ve uyluk kemiğini kırar. Zorla atına binerek obasına gelir. Oğlu, onun durumunu görünce endişelenir ve Begil'e kafirlerle mi karşılaştığını sorar. Begil, kafirlerle karşılaşmadığını; fakat keyifsiz olduğunu söyleyerek, oğluna kendisini atından indirip çadırına götürmesini söyler. Oğlu istenileni

yapar. Avın bozulduğunu gören yiğitler obaya dönerler. Begil, beş gün boyunca divana çıkmaz. Yatağında acıyla inleyince eşi:

“Beg yigidüm, kalabalık yağı gelse kayıtmaz idün, butun ala oh dokınsa inlemez idün. Kişi koynında yatan helalina sırrın demez mi olur? Nedür hâlün? dedi.” (123a/9-12)

Begil'in eşinin ifadelerinde, Begil'in yaşadığı hayat hakkında ilginç ipuçları vardır. Öncelikle Begil ve obası düşmanların baskınlarına uğramış; fakat Begil tarafından bu düşmanlar soğukkanlılıkla karşılanmıştır. Bu mücadeleler esnasında Begil'in okla yaralandığını da öğreniyoruz. Bu bilgiler, Begil'in yaptığı fedakarlıkların dinleyici/okuyucu tarafından daha net anlaşılmasını sağlamaktadır. Yine burada Begil'in hanımı, karı-koca arasında sır olmayacağını söyleyerek kocasına destek vermektedir. Bu durum karşısında Begil, eşine bacağı kırıldığını söyler. Eşi bunu köleye, o da kapıcıya söyleyince bu haber bütün obaya yayılır. Anlatıcı bu noktada:

“Otuz iki dişden çıkan bütün orduya yayıldı” (123b/1-2)

deyimini kullanarak, Begil'in hareketini tasvip etmediğini göstermektedir. Metnin mantığı açısından baktığımızda, olayların gelişmesi için böyle bir durum gereklidir. Bu durumu oluşturan ise Begil ve eşinin sırrı saklayamamalarıdır. Dikkat edilirse, anlatıcı bu konudaki asıl suçu Begil'e yüklemektedir. Çünkü “*otuz iki dişten çıkmak*” deyimini doğrudan Begil'le ilişkilendirilmiştir. Öte yandan, Begil'in eşi için herhangi bir tahkir edici ifade ya da ima bulunmaması da yukarıdaki düşüncemizi ispatlar niteliktedir. Ancak derin yapıya baktığımızda, sırrını eşine söylediği için, anlatıcının Begil'e sitem ettiğini görebiliriz. Bunun nedeni, ataerkil toplum zihniyetinde “kadınların sır tutamadıkları” kalıp yargısının etkili olmasıdır.

Begil'in durumu tüm obaya yayılınca, kafirlerin casusu tarafından duyularak, tekfura da haber salınır. Tekfur, Begil'in obasına saldırı emri verir. Begil, oradaki casusu vasıtasıyla bu saldırı planını haber alır. Bunalarak durumdan oğlunu haberdar eder. Bu esnada oğluna şu emri verir:

“Ag alınlı Bayındır Hanun divanına dünin vargıl,
Ağız dilden Bayındıra selam vergil,
Begler begi olan Kazanun elin ögil,
'Ag sakallu babam bunlu' degil.
'Elbetde ve elbetde Kazan Beg mana yetişsün, dedi' degil.

'Gelmez olsan memleket bozulup harab olur,
Kızum gelinüm esir getdi, bellü bilgil' dedi" (124a-b/13-4)

Begil, burada tüm kızgınlığına rağmen, başka çare kalmayınca Bayındır Han ve Kazan Bey'den yardım istemeyi düşünüyor. Aslında bir alp için oldukça gurur kırıcı bu tavır, metnin yapısal kurgusu dikkate alınmadığında zor anlaşılır bir durumdur.⁸¹

1.d. Dengeleyici/Düzenleyici Öge: Yeni Bir Alpın Doğuşu

Anlatı, bu noktada Begil'in oğlunu devreye sokmak durumundadır. Bunu yapabilmek için elbette tek yol bu değildir. Ancak bu şekliyle anlatıcı, Kazan-Begil çatışmasını devam ettirme imkanını bulur. Dikkat edilirse, destanın sonunda Kazan hiç anılmaz. Sadece Bayındır Han'ın yüksek iradesine itaat edilmesinden söz edilir. Ayrıca Emren'in babasına yapılan haksızlığa karşı çıkışı, babasına bağlı bir evladın gözünden verilmektedir.

Begil'in bu emrine karşı oğlunun tepkisi oldukça sert ve mağrurdur:

"Baba, ne söylersin ne eydürsin?
Bagrumıla yüregim ne daglarsın?
(...)

Ag alınlu Bayındırın divanına varmagum yok,
Kazan kimdür? Men anun elin öpmegüm yok.
Altundagı al aygırı mana vergil,
Kan derledi çapdurayım senün için.
(...)

Din-i Muhammed yolına dürişeyim senüniçün, dedi" (124b-125a/5-4)

Dikkat edilirse, Begil'in oğlunun söylediği manzumede Bayındır Han için "Ag alınlu" ifadesi kullanılırken; Kazan için "Kazan Beg kimdür?" gibi oldukça sert bir ifade tercih edilmiştir. Bu da bize asıl kızgınlığın Kazan'a yönelik olduğunu göstermektedir. Nitekim Begil de oğlunun kendisine ait at, zırh ve silahlarla, kafirlerle savaşma isteğini kabul ederek, bu kızgınlığın sürdüğünü göstermektedir. Böylece anlatı mantığı içinde Begil'in oğlu da kendini gösterme fırsatı bulacak ve bu durum, destanın sonunda da belirtildiği gibi, Begil için Kazan'ın karşısında bir övünç kaynağı hâline gelecektir. Niçin övünç kaynağı olduğunu anlamak için, Begil'in düşmanının adının Şöklü Melik olduğunu

⁸¹ Nitekim Özçelik de (age, s. 254) bu durumu kurgusal çelişki olarak görmektedir.

nu hatırlamalıyız. Her ne kadar Şöklü Melik, *Dede Korkut Kitabı*'nın muhtelif destanlarında farklı kahramanlar tarafından öldürülüyorsa ve bu nedenle, bu ismin bir unvan olduğu kabul ediliyorsa da⁸² burada bahsedilenin *Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'nda geçen tekfur olduğunu kabul etmek de pekala mümkündür. Bu durumda kronolojik olarak Begil ve oğlunun başından geçenler, Salur Kazan'la oğlunun macerasından önce olacaktır.⁸³ Bu takdirde oğlu henüz bir kahramanlık gösterememiş Kazan'ın karşısında, Begil elbette övünecektir.

Babasının atı, zırhı ve silahlarıyla donanan Begil'in oğlu, üç yüz yiğit ile kafirlerin karşısına çıkar. Gelmekte olan kişinin Begil olduğunu zanneden kafirler kaçmaya kalkarlarsa da tekfur⁸⁴ şu cümlelerle onları durdurur:

“Mere, onat görün! Bu gelen Begilise sizden öndin men kaçaram, dedi”
(125a/13-14)

Burada tekfur, Begil'in gücü karşısında acizliğini dile getirerek, istemeden onu övmektedir. Böylece anlatıcı, kafirlerle ilgili mizahi bir durum oluşturmaktadır. Tekfurun kendi adamlarına bunu söylemesi, Begil karşısında ne ölçüde yıldıgının açık bir göstergesidir. Böylece uçlarda Begil'in görevini ne derecede iyi yaptığını, anlatıcı, tekrar tebarüz ettirir.

Kafirler, gelenin Begil değil, “kuş yürekli” bir delikanlı olduğunu anlayınca rahatlarlar. Burada “kuş yürekli” deyiimi üzerinde durmak istiyorum. *Dede Korkut Destanları*'nda henüz kendini ispat etmemiş, bu bağlamda alplar topluluğuna katılmamış gençlerin tecrübesizlik ve ürkekliklerini ifade etmek için bu tabir kullanılır. Nitekim *Uruz'un Esir Düştüğü Boy*'da da bu deyim geçmektedir (69a/11).

Tekfurun gönderdiği adamlar, Begil'in oğlunu küçümseyerek laf atarlar. Oğlan ise onların laflarının altında kalmaz. Bunun üzerine kafirler “*Oğuzun ar-suzu*”, “*Türkmanun delüsine benzer*”⁸⁵ diyerek şaşkınlıklarını gösterirler. Burada

⁸² Gökyay, *age*, ss. CLXXXI-CLXXXII.

⁸³ Dede Korkut Kitabı'ndaki boyları tarih sırasına koymayı amaçlayan bir çalışma için bkz. Ahmet Bican Ercilasun, “Zikredilen Şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması”, *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007, ss. 496-504. Burada Ercilasun, değindiğim hususa dikkat çekmemiş, Begil'in Oğuz sınırında oluşunu diğer destanlarda görülmemesinin sebebi olarak (s. 501) açıklamıştır.

⁸⁴ Burada tekfurun adının anılmamasından dolayı, Gökyay, bu kişinin Şöklü Melik olmadığını düşünmektedir (*age*, s. CLXXXII). Ben de aynı kanaatteyim.

⁸⁵ Oy, bu ifadeyi atasözü kabul etmiştir, bkz. Aydın Oy, “Dede Korkut'ta Atasözleri I”, *Türk Dili*, VI/61 (Ekim 1956), s. 41; “Dede Korkut'ta Atasözleri II”, *Türk Dili*, VI/65 (Şubat 1957), s.

tarihî kaynaklarda rastladığımız kullanıma paralel olarak, Oğuz ve Türkmen kelimelerinin birbirinden ayrıldığını görmekteyiz.⁸⁶

Kafirler, oğlana kim olduğunu sorarlar. Oğlan, onlara Begil'in oğlu olduğunu; Begil ve Oğuz beylerinin obada birlikte içtiklerini, Begil'in yerine kendisini yolladığını söyler. Bu durum, Begil'in kafirleri önemsemediğini göstererek düşmanın moralini bozmak amacıyla oğlanın kullandığı bir taktiktir. Bu ifade üzerine hırslanan tekfur, saldırıya geçer. Oğlan ile Şöklü Melik, metinde oldukça ayrıntılı anlatılan bir şekilde vuruşurlarsa da bir türlü yenilemezler. Nihayetinde tekfurun gücü oğlana üstün gelmeye başlayınca, oğlan Allah'a yalvarır. Bu esnada oğlan, sıkça kullanılan:

“Yücelerden yücesin, yüce Tanrı!
Kimse bilmez necesin, görklü Tanrı!” (127b/5-6)

yapısıyla birlikte İbrahim Peygamberin kıssasına işaret eden kısa bir manzume söyler. Bu yalvarışa, tekfur küçümseyerek:

“‘Oğlan, alındunısa Tangruna mı yalvarursın? Senün bir Tangrun varısa menüm yetmiş iki puthanem var” dedi. Oğlan eydür: ‘Ya asi melun! Sen put-laruna yalvarursan men âlemleri yokdan var eden Allahuma sığındum’ dedi” (127b/10-13)

Metnin bu noktası, bir kırılma anını oluşturur. Emren'in Allah'a yalvarışını küçümseyen ve kendi yetmiş iki putunun sayıca çokluğuyla övünen tekfur sayesinde anlatıcı, İslam ile putperestliğin değerlerini karşılaştırır. Her ne kadar metnin bağlamında söz konusu edilmesi gereken din, Hristiyanlık gibi yine tek Tanrılı bir dinse de anlatıcı, muhtemelen kiliselerde bulunan ikonaları ve resimleri put kabul ederek, dinleyiciye Hristiyanlığı bir çeşit putperestlik olarak sunmaktadır. Akabinde Allah'ın yardımı gelmesiyle İslam'ın gerçek din olduğu tebarüz ettirilir.

267, 269, 271. Bu görüşte değilim. Cümle, bence, kafirlerin Begil'i tasvir ederken kullandıkları iki deyimden oluşmaktadır: “‘Oğuz’un arsızı’, ‘Türkmanın delisi’ne benzer, бага şuna”.

⁸⁶ Oğuz ve Türkmen kelimeleri için bkz. Sümer, *age*, ss. 19-20; İbrahim Kafesoğlu, “Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti”, *Jean Demy Armağanı*, haz. Janos Eckmann, Ağah Sırrı Levent, Mecdud Mansuroğlu, Ankara: TDK Yayınları, 1958, ss. 121-134.

Bu durum karşısında Allah, olaya müdahale eder. Cebrail vasıtasıyla Emren'e kırk er kuvveti verir. O da tekfurı yere çarpar, boğazına yapışır. Tekfur, aman dileyerek Müslüman olur. Diğer kafirler kaçarlar. Oğuz yiğitleri karşı tarafa akın yaparak tekfurun memleketini yağmalarlar.

1.e. Bitiş Durumu: İtibarın İadesi

Oğlan, babasına durumu haber verir. Babası oğlunu kucaklar. Onun için şölen düzenler. Mal-mülk verir. Daha sonra Bayındır Han'a ayrılan ganimet payıyla birlikte oğlunu, Han'ın divanına gönderir. Oğlan, Han'ın elini öper. Bayındır Han da ona, torunu Uruz'un sağ yanında yer gösterir; zırh, hırka, kaftan giydirir.

Dikkat edilirse, Bayındır Han'ın nezdindeki itibar geri kazanılmıştır. Han, oğlanı hem itibarlı bir yere oturtturarak hem de verdiği armağanlarla memnun etmiştir. Bu da Bayındır Han'ın dengeyi yeniden kurmasıdır. Çünkü aslında destursuzca Bayındır Han'ın divanından ayrılan Begil, cezalandırılmayı hak ediyordu. Ancak bu kahramanlık, Bayındır Han'a Begil'i affetmek imkanını vermiştir. Çünkü her şeye rağmen Begil, değerini ve bağlılığını bir kere daha kanıtlamıştır.

Destanın sonunda, her zamanki gibi Dede Korkut çağrılır ve o da “*Bu Oğuz-name Begil oğlu Emren'in olsun*” der. Yukarıda da ifade ettiğim gibi, Emren adının geçtiği tek yer burasıdır. Dolayısıyla bu hitap, bir isimlendirme olarak kabul edilebilir. Hatırlanırsa *Boğaç Han* ve *Bamsı Beyrek Destanları*'nda da çocuk henüz kahramanlık yapmamışken ona “*oğlan*” deniyordu. Kahramanlık yaptıkları andan sonra Dede Korkut'un onlara koyduğu isimle anılmaya başlamak-tadırlar. Emren için de aynı durumun söz konusu olduğunu düşünüyorum.

Destan, dua kısmıyla sona erer.

1. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı⁸⁷

1.a. Başlangıç Durumu: Kazan'ın Divanı

Sadece D'de olan bu destan, “Oğuz zamanında” geçer ve Uşun Koca'nın iki oğlu olduğu bilgisiyle açılır. Bunlardan büyük olanın adının Egrek olup anlatı, bu kahramanı şu cümlelerle tanıtır:

⁸⁷ Bu boy üzerine yapılmış farklı tahliller için bkz. M. Öcal Oğuz, “Dede Korkut Boylarında Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı'nın Tahlili”, *Bilgi*, 3 (Güz 1996), ss. 138-143; Kemal Üçüncü, “Dede Korkut Hikâyelerinden Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu İçin Bir Yorum”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 159 (Aralık 2005), ss. 155-164.

“...bahadır, delü yahşı yigit idi. Bayındır Hanun divanına kaçan istese varur gelüridi. Begler begi olan Kazan divanında buna heç kapu baca yogıdı. Begleri basup Kazan öninde otururıdı. Kimseye iltifat eylemezidi.” (128b-129a/13-4)

Metin, Egrek'in *“bahadır, deli, yahşı”* bir yiğit olduğunu söylerken, hemen ardından, Bayındır Han'ın divanına çağrılmadan gittiğini, Kazan Bey'in divanında ise daha da rahat davrandığını ifade etmektedir. Anlatıcı, Egrek'in bu rahatlığını *“buna hiç kapı baca yoktu”* deyimini kullanarak, dinleyicinin gözünde canlandırmaktadır. Ayrıca Egrek'in, diğer beylere iltifat etmeyen bir mizaca sahip olduğu bilgisini vermektedir. Bu kısa bilgi bile Egrek'in toplumsal kurallara uymadığını göstermektedir. Orta Çağ Türk toplumunda, hele yönetici zümre arasında, töre kurallarına uymanın önemi dikkate alındığında; Egrek, ayrıksı bir kişiliğe sahiptir. Anlatıda bu ayrıksı davranışlar, onun *“deli”*liğine bağlanmaktadır. Buradaki delilik, sempatiktir. Metin, onu hem deli hem de yahşı (güzel), bahadır olarak vasıflandırmaktadır. Bütün bir destanî edebiyatta alpin olmazsa olmaz vasıflarından biri olan gözü peklik, bazen delilik boyutlarına ulaşır. Burada delinin; atılgan, gözünü budaktan sakınmayan anlamlarıyla birlikte *“düşüncesiz, usturupsuz”* manası da söz konusu edilmiştir. Ancak Egrek'in saygısızlığı dinleyici/okuyucuda ona karşı bir hoşnutsuzluk uyandırmaz. Örneğin Deli Karçar'da gördüğümüz edepsiz tavır, Egrek'te yoktur. Nitekim anlatıcı, bunu izleyen kısımda verecektir.

i.b. Dönüştürücü Öge: Esaret

Egrek, yine bir gün beylerin önüne geçtiği bir sırada Ters Uzamış isimli bir yiğit Egrek'e:

“‘Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan begler her biri oturduğu yeri kılıcıyla etmegiyle alıptur. Mere, sen baş mı kesdün kan mı tökdün, aç mı doyurdun, yalınca mı donatdın?’ dedi. Egrek eydür: ‘Mere Ters Uzamış, baş kesüp kan tökmek hüner midür’ dedi. Eydür: ‘Beli, hünerdür yal’ ” (129a/6-11)

Aslında Egrek'e söylenen söz, Ters Uzamış'ın değildir. Onda mücessem hâle gelen Oğuz beylerinin ve toplumunun sesidir. Egrek'in uzun zamandır can sıkıcı tavrı, nihayet Ters Uzamış tarafından dile getirilmiştir. Burada Egrek'in Ters Uzamış'ın zikrettiği hususları bilmemesi, Oğuz toplumunda yaşayan biri için mümkün değildir. Anlatıcı bu retorik oyunuyla konunun önemini dinleyicilerine, şüpheye mahal bırakmayacak şekilde, nakletmeyi

hedeflemekte; bu nedenle böyle bir soru-cevap faslına ihtiyaç duymaktadır. Bu üslup tekniği *Dede Korkut Destanları*'nda sıkça kullanılmaktadır.

Destanlar boyunca görülen "hüner" kavramı burada da ortaya çıkmaktadır. Önceden de ifade edildiği gibi hüner, kahramanlık; erdem ise, paylaşım-la nitelendirilen ve alplarda olması elzem olan iki özelliktir.

Beş günlük yeme içmenin ardından akına çıkılır. Başarılı bir sefer yapan akıncıların yolu Alınca Kalesi'ne düşer. Buranın tekfurı olan Kara Tekür'ün yaptırdığı koruda avlanırlarken, düşman casusu onları görüp kafire haber verir. Altı yüz kafir Oğuz yiğitlerini baskına uğratar. Yiğitleri öldürüp Egrek'i tutsak alıp zindana atarlar.

Haber Oğuz eline gelince, Uşun Koca'nın evinde yas tutulur. Anlatıcı, bu sahneyi yas için devamlı kullandığı ifadeleri tekrarlayarak tasvir etmektedir:

"Uşun Kocanın evi öninde şiven kopdı. Kaza benzer kızı gelini ag çıkarup kara geydi. Uşun Koca 'Ogul! Ogul!' deyü agca yüzlü anasıyla ağlaştılar bozlaşdılar." (130a/2-5)

i.c. Eylemler Dizisi

Eylemler dizisi bir geçiş formeliyle başlamaktadır: "*Eyegülü ulalur, kaburgalı böyür*". Bu formel, Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek'in büyüme sürecini hızlıca geçmek için anlatıcının kullandığı bir yapıdır.⁶⁶

Segrek, bir eğlenceye gider. Buradan ayak yoluna çıktığında, öksüz bir çocukla arkadaşının kavga ettiğini görür:

"'Mere, noldunuz?' deyü bir şapla birine, bir şapla birine urdı. Eski donun biti, ögsüz oğlanun dili acı olur. Biri eydür: 'Mize mizüm ögsüzliğümüz yetmez mi? Bizi neye urursın? Hünerün var ise kardaşun Alınca Kalesinde esirdür, var anı kurtar.' " (130a-b/10-1)

der. Anlatıcı, burada kullandığı "*Eski donun biti, ögsüz oğlanun dili acı olur*" atasözüyle dinleyicilerine net bir mesaj verir. Burada asıl önemli nokta, derin yapıda Segrek'in ağabeyi Egrek'in kafir elinde esir oluşundan çocukların bile haberdar oluşudur. Bu haberlilik nasıl mümkün olabilir? Elbette toplum içinde büyüklerin konuyu küçüklerin yanında konuşmuş olduğu gerçeğiyle. Dedikodunun Oğuz yiğitlerini ne derecede rahatsız ettiğini daha önce de ifade etmiştim. Burada da Segrek'in ailesi hakkında toplumun ileri-geri konuştuğu

⁶⁶ Alptekin, agm, ss. 120-122.

rahatlıkla varsayılabilir. Hatta Egrek'in tutsaklığıyla saygısızlığı bağlantılanmış olabilir. Anlatı bunları açıklamaz; ancak olay bunu gösterir niteliktedir. Nitekim ağabeyinin tutsaklığını öğrendiği gibi Segrek'in yerinde duramamasını, sadece kardeş sevgisiyle açıklamak yetersizdir. Segrek, derin yapıda kendisinin ve ailesinin saygınlığını bir an önce yeniden sağlamak mecburiyetindedir. Nitekim bu durumu öğrenmesinin ardından söyledikleri, yazdıklarımızın delili mahiyetindedir:

"İmdi Egrege Segrek yaraşur
Kardaşum sağımış, kayurmazam.
Kardaşsuz Oguzda durmazam.
Karanulu gözüm aydını kardaş" (130b/2-4)

Bu dörtlük sadece bir kardeşin sevincini göstermez. Dörtlüğün bütününe bakıldığında, Oğuz toplumu içinde erkek kardeş sahibi olmanın önemini de gösterir niteliktedir. Çünkü kardeş arkadır, destektir, güçtür. Tüm geleneksel toplumlarda kardeş sahibi olmak değerlidir. Çünkü yalnız olan kişi, tek kollu adam gibidir. İkinci mısradaki "*kayurmazam*" sözcüğü, "endişe etmem" anlamındadır. Bu kelimenin kullanılışı bile, Segrek'in kardeşsizliğinden çektiği sıkıntıyı gösterir niteliktedir. Nitekim metnin devamında Segrek, bu durumu en güzel şekilde açıklayacaktır. Üçüncü mısra, Segrek'in ağabeyini geri almak için azmine işaret ederken; son mısradaki "*karanulu gözüm*" ifadesi ise, "*kayurmazam*" kelimesinin destekleyicisidir.

Segrek, kardeşinin yaşadığına dair aldığı bu habere tam olarak inanamamıştır. Bu sebeple bu durumu babasına onaylatmak ister. Bu konuda kendisine babasının doğru söylemeyeceğini düşünür ve Egrek isimli bir yiğidin tutsaklıktan kurtulduğu haberini getirerek, onun tepkisinin ne olacağını anlamak ister. Nitekim bu haberi alan babası çok sevinerek Segrek'e, gelen yiğidin onun ağabeyisi olduğunu söyler. Bu durum karşısında Segrek çok kızar ve babasına:

"Ata, agzun kurusun!
Ata, dilün çürisün!
Menüm hod kardaşum varımış, kayursam olmaz,
Kardaşsuz Oguzda dursam olmaz.
Ata hakkı Tangrı hakkı olmasaydı
Kara polad üz kılıcum dartaydum,
Gafillüce görklü başun keseydüm,
Alca kanun yer yüzine dökeydüm.
Ata, zalim ata!" (131a-b/12-3)

şeklindeki manzumeyle cevap verir. Bu manzume, *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Boyu*'nda Uruz'un annesinin namus konusunda sorduğu soruya verdiği cevabın neredeyse aynısıdır. Hatırlanacağı üzere, V müstensihinin bu manzumeyi metnine almadığını görmüştük. Bu destan, V nüshasında olmadığı için V'nin bu konudaki tavrını bilemiyoruz. Ancak bu destanın V'de hiç olmamasının sebeplerini aşağıda ele alırken, diğer hususlarla birlikte, bu noktayı da göz önünde bulunduracağım.

Babasının, kaçanın Egrek olmadığını öğrenmesinden sonra, Segrek'e ağa-beyini kurtarmaya kalkışmamasını ima etmesi üzerine Segrek'in verdiği cevap, yukarıda Oğuz toplumunda bir erkek kardeşin niçin değerli olduğu hakkındaki yorumlarımızı haklı çıkarır niteliktedir:

“Üç yüz altmış alt[ı] alp ava binse
Kanlu geyik üzerine gavga kopsa
Kardaşlu yigitler kalkar kopar olur.
Kardaşsuz miskin yigit ensesine yumruk dokinsa
Aglayuban dört yanına bakar olur,
Ala gözden acı yaş döker olur” (131b/7-10)

Yukarıdaki mısralar, bana göre bir genelleme değil, bizzat Egrek'in yaşadıklarıdır. Kahraman kendi başından geçenleri, bir alpa yakışır biçimde ve genel bir ifade içinde dile getirmektedir.

Oğullarını vazgeçiremeyeceklerini anlayan Segrek'in anne ve babası, Kazan'a danışır. Kazan'ın verdiği akıl ile oğlanı evlendirirlerse de Segrek eşiyile gerdeğe girmez. Segrek eşinden üç yıla dek kendisini beklemesini, eğer haber gelmezse evlenmesini söyler. Bu noktada:

“Kız, sen mana bir yıl bagıl. Bir yılda gelmezisem iki yıl bagıl. İki yılda gelmezisem üç yıl bagıl. Gelmezisem, ol vakt menüm öldüğümü bilesin, aygır atum bogazlayup aşum vergil. Gözün kimi dutarısa gönlün kimi severise ana vargıl” (132b/2-6)

cümleleri Olrik'in “Yineleme Kuralı”na uygunluk gösterir. Ölü aşı ve ölenin atını boğazlamak ise, D nüshasının İslamiyet öncesi motifleri yoğun bir biçimde barındırdığının önemli göstergelerindendir.⁸⁹

⁸⁹ Bu konuyla ilgili olarak bkz. Abdülkadir İnan, “Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar ve Gelenekler”, *Makaleler ve İncelemeler, II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, ss. 248-249.

Eşi ise üç değil, altı yıl bekleyebileceğini ifade eder ve Segrek'in gideceğini, *"Kademi kutsuz gelin deyinse, udsuz gelin desünler"* (133a/2-3) düşüncesiyle kaynanası ile kaynatasına bildirir. Onlar da Segrek'i yolundan alıkoyamayacaklarını anlayınca vazgeçerler.

i.d. Dengeleyici/Düzenleyici Öge: Tutsaklıktan Kurtarma

Üç gün üç gece yol alan Segrek, ağabeyinin yakalandığı koruya gelir. Burada kafir seyisleri at gütmektedirler. Seyislerin altısını öldüren Segrek, atları da koruya getirir. Üç gün üç gece at sürmenin yorgunluğuyla uykuya dalar. Öte yandan kafir casusu, durumu tekfura bildirince, o da altmış kafiri Segrek'in üzerine yollar. Segrek bunları yenip tekrar uyur. Bunun üzerine yüz kafir atlanıp Segrek'in üzerine geldilerse de onları da yener. Bunun üzerine tekfur, üç yüz kişi göndermek ister; ancak askerleri karşı çıkar. Bunun üzerine Egrek'i zindandan çıkarıp Segrek'in üzerine göndermeyi düşünürler. Bu noktada Egrek'i razı etmek için şöyle bir yalan söylerler:

"Şunda bir delü yigit yolcının yolakcının çobanun çolugun etmegin alur. Tut ol delüyi öldür, seni koyuverelüm. Var git." (134b/11-12)

Böylece Egrek'in kendilerine yardımcı olmasını sağlarlar; çünkü alp darda kalanlara yardım etmek zorundadır ve böyle bir teklifi reddedemez. Üç yüz kafirle birlikte Segrek'in bulunduğu koruya gider. Kafirler, Egrek'e Segrek'i uzaktan gösterirler; fakat yaklaşmaktan çekinirler:

"Hay ne uyumak! Koltuğu altından bakar. Kalkar, bize gen yazuyı dar gösterür" (135a/7-8)

Bu ifade, hem kafirlerin korkusunu hem de Segrek'in ne kadar uyanık, sert bir bahadır olduğunu göstermek için kullanılmıştır. Bunun üzerine Egrek, tek başına Segrek'in yanına gider. Burada:

"Bakdı, gördikim ayın on dördine benzer bir mahbub ala gözlü genc yigit, burçak burçak derlemiş, uyur, gelenden gedenden haberi yok." (135a/11-13)

Cümleleriyle Segrek'in gençliği ve yakışıklılığının tasviri dışında, *"burçak burçak terlemiş, uyur, gelenden gedenden haberi yok"* cümlesinin de gösterdiği gibi, Segrek'in hiç de Egrek'e anlatıldığı gibi masumların mallarını alan, koltuğu-

nun altında gözü olan, kan dökücü, sert biri olmadığının Egrek tarafından anlaşılması sağlanmıştır.

Egrek, Segrek'in belinde kopuz olduğunu görüp bunu alarak, hem çalıp hem de soylar. Burada söylediği manzumenin içeriği, Segrek'i uyarmaya yöneliktir. Uyanan Segrek, kılıcına davranırsa da "*Dedem Korkud'un kopuzu*" hürmetine⁹⁰ Egrek'e kılıcıyla vurmaz. Kalede ağabeyisinin olup olmadığını sorar. Bu soru karşısında gerçeği farkedenden Egrek; Segrek'e boyunu, babasının ve kendisinin adını ve kardeşi olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Segrek de vaziyeti anlar ve Egrek'e kardeşi olduğunu söyler.

İki kardeş birbirlerine sarılırlar. Bu durumu gören kafirler, onları güreşiyor sanır. Daha sonra iki kardeş, kafirlerin üzerine atılarak, onları bozguna uğrattırır. Segrek'in el koyduğu atları da önlerine katıp Oğuz yurduna geri dönerler.

i.e. Bitiş Durumu: Şölen

Destanın son kısmında Segrek, babasına ağabeyini kurtardığı haberini gönderir. Bunun üzerine:

"Gümbür gümbür davullar çalındı. Altun tuc bonılar ağırdı. Ol gün ala bargah otaklar dikildi. Atdan aygır, dededen bugra, koyundan koç kırıldı." (137b/1-3)

Uşun Koca, oğullarını karşılar ve eğlenilir. Egrek için de "*görklü*" bir gelin alınır. İki kardeş bir birlerine sağdıç olurlar, gerdege girerler. Burada dikkat edileceği üzere, Egrek derhal evlendirilmektedir. Çünkü küçük oğulun evlenmiş olması, büyük oğulun da hemen evlendirilmesini gerektiren bir zorunluluktur. Türk töresinde büyük evlenmeden, küçük evlenemeyeceğinden; destanın mantığı içinde bu eksik derhal tamamlanmaktadır.

Son olarak, diğer destanların bitişinde olduğu gibi, Dede Korkut gelerek soy soylar, böylece destan biter.

J. Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması Destanı j.a. Başlangıç Durumu: Av

Trabzon tekfurı, Kazan'a bir şahin gönderir. O gece eğlenen Kazan ve bey-

⁹⁰ Kopuzun kutsallığı için bkz. İnan, *agm*, s. 246; Gökyay, *age*, ss. CD-CDI.

leri, ertesi sabah bu şahinle avlanmaya çıkarlar. Av sırasında Kazan, bir kaz sürüsüne şahini salar:

“...alımadı. Şahin pervaza agdı. Gözlediler, şahin Tomanın kalasına endi. Kazan gayet saht oldı, şahinün ardına düşdi.” (138a/6-8)

Kazan, alıntıda da açıkça görüldüğü gibi, şahinle avlanmakta başarısız olunca, beyleri karşısında çok mahcup olur. Bilindiği gibi av, konar-göçer hayatın vazgeçilmez sporudur. Aynı zamanda alplığın, en eski metinlerden beri şaşmaz bir göstergesidir.⁹¹ Dolayısıyla avda başarısızlık, tebaanın, beyin iktidarını sorgulamasının başlangıcını oluşturabilir. Bu endişe, iktidarın sahibi olan Kazan'ı, şahinin peşinden kafir ilinin içlerine girmeye itmiştir.

Kafir ilinin içindeyken Kazan'ın uykusu gelir. Bu durumu fark eden beyler dönme teklifinde bulunurlarsa da Kazan kabul etmez. Çünkü bu, avdaki başarısızlığı kabullenmektir. Biraz daha yola devam ederler. Bir kafir kalesinin yakınlarına geldiklerinde Kazan, beyleriyle uykuya yatar. Bu uykunun adı “küçük ölüm”dür. Bu uykuyu, anlatıcı tarafından bir ara sözle açıklanır:

“Meger, hanum, Oguz begleri yedi gün uyurdu, anuniçün ‘küçük ölüm’ derleridi” (138a/12-13)

Alpların uyuduklarında çok zor uyanmaları motifine Türk destan geleneğinin farklı eserlerinde rastlamaktayız.⁹²

j.b. Dönüştürücü Öge: Esaret

Tomanın Kalesi'nin tekfurı, casusu vasıtasıyla Salur Kazan ve yiğitlerinden haberdar olur ve üzerlerine taaruza geçer. Kazan'ın yiğitleri, uyuyan Kazan için:

“‘Kazanı biragur gederisevüz evinde’⁹³ bizi kırarlar. Yegreği budur ki bunda kınlavuz’ dediler.” (138b/6-8)

⁹¹ Oğuz Kağan destanının Uygur harfli metninde avın tuttuğu yer, bunu açıkça gösterir, bkz. Muharremi Ergin, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Hülbe Yayınları, 1988, ss. 14-15.

⁹² Gökyay, *agf.*, ss. CCC-CCCII; Hamide Demirel, *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1995, ss. 71-72; Metin Ergun, *Altay Türkleri'nin Kahramanlık Destanı Ahip Manaş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, ss. 143-149.

⁹³ Metni neşredenler genellikle bu kelimayı “erende” olarak düzeltmişlerdir. Metindeki şeklin anlama daha uygun olduğunu düşünüyorum.

Dikkat edildiğinde farkedileceği gibi, daha önce gerek *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*'da Uruz'un yiğitleri gerekse *Bamsı Beyrek Boyu*'nda Bamsı Beyrek'in yiğitleri esirliği kabullenmişlerdi. Burada ise yiğitler, bu konuyu aralarında konuşup Salur Kazan'ı bıraktıklarında akıbetlerinin iyi olmayacağı hakkında fikir birliğine varıyorlar ve savaşıyorlar. Bu sahneyle, yukarıdaki iki destanda var olan durum birbiriyle uyumsuzdur. Kırk yiğidin beyleri için canlarını feda etmeleri gerekirken, niçin iki destanda böyle olmuyor da burada kafamızdaki şemaya uygun hâlde cereyan ediyor? Dikkat edilirse, yukarıda andığım iki destanda da bir eğlence basılmıştır. Dolayısıyla yiğitlerin sarhoş olma ihtimalleri yüksektir. Hatırlanırsa *Uruz'un Tutsak Olduğu Boy*'da Uruz'un yiğitleri de savaş esnasında Uruz'u korumak için ölünceye değin savaşıyorlardı. Bu da şunu göstermektedir ki kırk yiğidin tavrı, olaylara bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Normalde bağlı oldukları bey için canlarını feda eden bu yiğitler, oldukça gerçekçi biçimde, eğlendikleri sırada sarhoş oldukları için bu vazifelerini yerine getirememektedirler. Ayrıca Salur Kazan, beylerbeyi ve Bayındır Han'ın damadıdır. Kazan'ı bırakmak, başka beyleri bırakmaya benzemez. Cezayı muciptir ki destanda da bu husus, açıkça vurgulanmıştır.

Yapılan savaşta Kazan'ın yirmi beş beyi şehid olur. Kazan uyuduğu yerde tutulur. Eli ayağı sıkıca bağlanarak bir arabaya yüklenerek kaleye götürülürken sarsıntıdan uyanır. Gerindiğinde elindeki ipler kopar. Kazan gülünce, kafirler niçin güldüğünü sorarlar:

“‘Mere kafirler, bu arabayı beşigüm sandum, sizi yanırı yumrı dadum dayem sandum’ dedi.” (139a/2-4)

Bu sahne anlamsız gelebilir. Madem Salur Kazan iplerini kopartacak kadar güçlü, niçin kaçmıyor? Bilinci, gerçekçi metinlerin dünyasına alışkın olan bir kişinin bunu anlaması oldukça zordur. Öncelikle metnin yapısallığı içinde Kazan, kendi kendini kurtarırsa, destanın ortaya çıkması mümkün olmaz. Bu da gösteriyor ki Kazan'ın durumu, öncelikle bir yapı gerekliliğidir. Ancak bu açıklama, tüm durumlar için kullanılabilecek, biraz da kaçak bir yapı formülüdür ve sıkıştığında metinbilimciyi kurtaran ilk prensiptir. Ancak bu genel ilkenin dışında da her metnin kendi iç bütünlüğü içinde sorulması ve cevaplanması gereken sorular vardır. O hâlde, bu sahnenin hangi anlama geldiğiyle ilgili ikinci yanıt nedir? Bütün *Dede Korkut Kitabı*'nda Oğuz-kafir karşılaşmaları dikkate alındığında; anlatıcının kafirleri küçük düşürmek için pek çok defa mizaha başvurduğu görülmektedir. Burada da Kazan, kafirlerle alay ede-

rek onları aşağılamaktadır. Konuyu, ideoloji kısmında işleyeceğimden burada üzerinde daha fazla durmuyorum.

Kafirler, Kazan'ı Tomanın Kalesi'ndeki bir kuyunun içine hapsederler.⁹⁴

j.c. Eylemler Dizisi

Kazan kuyuda hapsolmuş bir vaziyetteyken Tekfurun Karısı, Kazan'ı merak eder:

“Varayın Kazanı göreyin ne hâllu kişidür, bunca âdemlere darb ururımış” (139a/7-8)

Kuyuyu açtırarak, Kazan'a seslenir:

“Kazan Beg nedir hâlün? Dirliğün yer altında mı hoşdur, yohsa yer yüzünde mi hoşdur? Hem şimdi ne yersin, ne içersin ve neye binersin?” (139a/9-11)

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere Tekfurun Karısı'nın amacı, sadece merakını tatmin etmek değildir. O, Kazan ile eğlenmek ister. Nitekim “göreyin ne hâllu kişidür, bunca âdemlere darb ururımış” cümlesiyle, sonrasında söyledikleri birbiriyle tezat oluşturmaktadır. Tekfurun Karısı'nın Kazan'a sorduğu “Yerin üstü mü altı mı hoş, ne yersin, ne içersin, neye binersin?” soruları, Kazan'ın özgürlüğünün elinden alındığını ve onu tutsak alanların eline muhtaç olduğunu ifade etmektedir. Bu yolla Tekfurun Karısı, Kazan'dan intikam almak ve onu küçük düşürmek ister. Destan metninin mantığı içinde böyle bir duruma Kazan'ın tahammül etmesine imkan yoktur. Ayrıca anlatıcı, bu kurgu yoluyla metni iyiden iyiye mizahi bir havaya büründürüp kafirlerin saflıklarıyla eğlenme imkanı sağlar. Buna bağlı olarak Kazan, Tekfurun Karısı'na şöyle hitap eder:

“Ölülerine aş verdüğün vakt ellerinden aluram hem ölülerünüzün yorgasına binerem, kahillerin yederem” (139a/11-13)

Buna inanan saf kadın, kızının da ölülerin arasında olduğunu söyleyerek, ona binmemesini rica eder. Bunun üzerine Kazan, ölüler arasında ondan küheylanının olmadığını, hep ona bindiğini ifade eder. Bu durum karşısında Tekfur Karısı:

⁹⁴ Kahramanın kuyı içerisine hapsedilmesi için bkz. Şahin Köktürk, “Türk Destanlarında Kahramanın Hapsedilmesi”, *Türkçülük Bilimi Araştırmaları*, XIX (Bahar 2006), ss. 391-392.

“Vay, senün elünden ne yer yüzünde dirümüz ve ne yer altında ölümüz kurtulurmuş!” (139b/3-4)

der. Son cümle, anlatıcının, Tekfur Karısı üzerinden kafirleri aşağılamasının uç noktasını oluşturur.

Tekfurun Karısı, kocasının yanına giderek durumu anlatır. Tekfur bu durum karşısında, Kazan'ın kendilerini övmesi, Oğuz'u yermesi ve bir daha kendilerine düşmanlık yapmaması şartıyla serbest kalabileceğini, adamları vasıtasıyla Kazan'a bildirir. Anlatıcı bu noktada, hem Kazan'a yalan söyletmemek hem de kafirlerin aşağılanabileceği yeni bir sahne oluşturmak için Kazan'ı şöyle konuşturur:

“Vallahi billahi, doğru yolu görür iken egri yoldan gelmeyeyin” (140a/2-3)

Bu cümleyi kendi leyhlerinde zanneden kafirler, Kazan'ı “iyi and içti” diyerek onaylarlar ve kendilerini övmesini isterler. Kazan, yerin üzerinde insan övmeyeceğini, ancak bir adamın üzerine binerse övebileceğini söyler. Getirilen adama eğer ve yular takar, arkasına biner. Ağzına taktığı yuları çeker ve adamın ağzını yırtarak öldürür. Bunun ardından üzerine oturur ve kopuzunu ister. Burada da Kazan, kafirin bönlüğünden yararlanmakta, dinleyicinin gözündeki kafiri iyiden iyiye zavallı hâle düşürmektedir. Bu noktadan itibaren altı manzumelik uzun bir kısım gelmektedir. Bu manzumelerde kullanılan paralelizmler, fikri güçlendirip anlatımı ahenkli kılmaktadır. Bu manzumelerden üç tanesi üç; iki tanesi, iki; bir tanesi de dört bölümlüdür:

Manzumelerin ilk dördünün ilk kısmında Kazan yaptıklarını saymaktadır. Bunlar dikkate alındığında, *Dede Korkut Kitabı*'na alınmamış destanlar hakkında bilgi vermeleri bir yana, Kazan'ın alplığı hakkında önemli veriler sunmaktadırlar. Beşinci manzumede ise oğlu Uruz'u tasvir etmektedir. Oğlunu kaplan, aslan, kurt, sungur gibi hayvanlarla bir tutmakta, “[...] *erkeğinde bir köküm var*” ifadesiyle oğlu ile bu hayvanlar arasında ortaklık kurmaktadır. Ardından kardeşi Kara Göne'yi anmakta, ikisinin kafirlerin yeni doğanını bile sağ koymayacaklarını ifade etmektedir. Kazan, aslında beşinci manzumede de kendi yaptığını oğlu üzerinden anlatmaktadır. Çünkü yukarıda anılan vasıflara sahip olan Uruz, sonuçta Kazan'ın oğludur ve onun kanındandır. Altıncı manzumenin ilk kısmında ise Kazan, kafirleri sert bir şekilde yerer.

İlk dört manzumede anlatıcı, Kazan'a övünmediğini ve övünenleri sevmediğini söyletirken, son iki şiirde bu yapıları kullanmamıştır. Son manzumenin ilk kısmı kafirlerin yerilmesi üzerine olduğundan, ikinci kısmın olmaması do-

1. Manzume	2. Manzume	3. Manzume	4. Manzume	5. Manzume	6. Manzume
Kazan, yüz bin ere ~~lender~~ düşman ~~lar~~ yanında dönmediğini, savaşta olduğunu söyler.	Tabiatın zorlukları karşısında yılmadığını, yüce beylerin oğulları arasındaki kavgayı bir hamlede sonlandırdığını, yedi başlı ejderhaya karşı çıktığını söyler.	Oğuz'un altı kere kuşattığı kaleyi altı adamla aldığını; yağmaladığını söyler.	Tekfurun babasını dönderdiğini, kızının gelininin cinsel organına şehvetlendiğini, Akça Kale'yi aldığını, yağmaladığını söyler.	Obasında kaplan, aslan, kurt, sungur kuşuna benzettiği oğlu Uruz'u ve kardeşi Kara Göne'yi över.	Kafirin köpek gibi kötü huylu olduğunu, sofrasında sadece domuz olduğunu, yatağının samandan, Tanrı'nın yontma ağaçları olduğunu söyler.
Bu durumda bile övünmediğini, övünenleri sevmeyeceğini söyler.	Bu durumda bile övünmediğini, övünenleri sevmeyeceğini söyler.	Bu durumda bile övünmediğini, övünenleri sevmeyeceğini söyler.	Bu durumda bile övünmediğini, övünenleri sevmeyeceğini söyler.	-	-
Kafire eline düşmüşken kendisini öldürmesini; kökünü kirmayacağını, Oğuz dururken kafiri övmeyeceğini söyler.	Kafire eline düşmüşken kendisini öldürmesini; kökünü kirmayacağını, Oğuz dururken kafiri övmeyeceğini söyler.	Kafire eline düşmüşken kendisini öldürmesini; kökünü kirmayacağını, Oğuz dururken kafiri övmeyeceğini söyler.	Kafire eline düşmüşken kendisini öldürmesini; kökünü kirmayacağını, Oğuz dururken kafiri övmeyeceğini söyler.	Kafire eline düşmüşken kendisini öldürmesini; kökünü kirmayacağını, Oğuz dururken kafiri övmeyeceğini söyler.	Kafire eline düşmüşken kendisini öldürmesini; Oğuz dururken kafiri övmeyeceğini söyler.
					Kafire kendisini öldürmesini, yoksa Allah izin verirse onu öldüreceğini söyler.

ğaldır. Beşinci manzumede ise anlatıcı, Kazan'a bu kısmı söyletmez; çünkü Kazan, soyuyla övünmektedir. Soy, hayatın ve iktidarın devamlılığının garantisidir. Burada anlatıcı, anlamlı bir biçimde, yinelenen yapıyı tekrarlamaz. Bu durum, bize soyun devamının ve oğlun önemini göstermektedir. Anlatıcının bu tutumu, destanlar boyunca "oğul"a verilen önem göz önüne alındığında, hiç de şaşırtıcı değildir.

Üçüncü kısım tüm manzumelerde ortaktır. Burada Kazan, kafire "*kendisini öldürmesini*" söylerken kafa tutmakta; kendi "*kökünü*" kırmayacağını, Oğuzlar varken kafiri övmeyeceğini söyler. Yapının devamlılığı dahi bu yedi manzumenin söylenişindeki asıl amacın ne olduğunu ortaya koymaktadır. Kafir karşısında Oğuz'un ne derecede yüksek olduğunu tebarüz ettirmek.

Dördüncü kısım sadece son manzumede görülür. Çünkü bu yapılar da ortaya konan düşüncelerin, yapısal olarak bir bitişe ihtiyacı vardır. Kazan, kafirlere kendisini öldürmelerini, yoksa hepsini yok edeceğini söyleyerek, hem uygun bir bitiş ifadesi kullanır hem de kafirlerin bir sonraki sahnede göreceğimiz aczinin zeminini hazırlar.

Bu durum karşısında kafirler, Kazan'ı öldürmeyi düşünürler; ancak daha sonra:

"Bunun oğlu var, kardaşı var, bunu öldürmek olmaz' dediler."

Anlatıcı bu sahneyle, kafirlerin Kazan'ın intikamının alınmasından korktuklarını belirtmekte, böylece kafirleri bir kez daha aşağılamaktadır. Kafirler, Oğuzların intikamından korktukları için ellerine geçen bir Oğuz beyini dahi öldüremeyecek kadar ürkektirler.

Kafirler, öldürmekten çekindikleri Kazan'ı domuz damına atarlar. Bu noktadan itibaren anlatı, "*At ayagı külük ozan dili çevük olur*" formeliyle "dengeleyici öge"ye bağlanmaktadır.

j.d. Dengeleyici Öge: Uruz'un Babasını Kurtarması

Destan, Uruz'un babasının Kazan olduğunu öğrenmesiyle dengeleyici ögeye kavuşur. Uruz'dan bu durum saklanmış ve babasının Bayındır Han olduğu söylenmiştir. Uruz sadece babasının Kazan olduğunu değil, aynı zamanda onun yaşadığını ve Tomanın Kalesi'nde tutsak olduğunu da öğrenir. Bu durum karşısında hiddetlenerek annesinin yanına gider:

“Mere ana, men [Bayındır] Han oğlu degülmişem,
 Han Kazan oğlu imişem.
 Mere kavat kızı, munı mana neçün demezidün?
 Ana hakkı Tangrı hakkı degülmissen
 Kara polad üz kılıcum dartaydum,
 Gafillüce görklü başun keseydüm,
 Alca kanun yer yüzine dökeydüm” (143a-b/10-1)

der. Yukarıdaki manzume, *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'nda gör-
 düğümüz (28b/6-10) manzumenin neredeyse aynısıdır ve hatırlanacağı üze-
 re, manzumenin bu kısmı, *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'nın V
 versiyonunda yoktur. *Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması Destanı*'nda
 ise D, Uruz'un annesiyle bu şekilde konuşmasını uygun buluyor ve herhangi
 bir sansüre gitmiyor.

Boyu Uzun Burla Hatun'un bu durumu söyleme sebebi, Uruz'un babası
 uğruna kafirlerle savaşırken ölebileceği ihtimalidir. Ancak Uruz artık durumu
 öğrendiğinde; Burla, ona amcasına danışmasını teklif eder. Uruz, amcasına
 babasını kurtarmak için sefere çıkacağını söyler. Kara Göne de aynı fikirdedir
 ve ordunun hazırlıkları görülüp yola çıkılır.

Bunun ardından gelen sahne, kafirlerin yol üzerindeki manastırının alını-
 masıdır. Tüccar kılığına giren Oğuz yiğitlerinden şüphelenen kafirler, kapıları
 kapatıp kaleye sınırlırsa da Uruz ile on altı yiğidin kapıyı kırmasıyla içeri
 girilir ve herkes öldürülerek kilise yağmalanır. Bu durumu gören bir sığır ço-
 banı, durumu Tomanın Kalesi'ndekilere haber verir.

Bu sahne, anlatıcı tarafından sonraki olayları temellendirilmek için kurgu-
 lanmışa benzemektedir. Böylece hem Oğuzların hücumu kafirler tarafından
 öğrenilmiş hem de bu saldırının alınması çok zor olan sarp bir manastırı ele
 geçirecek kadar kararlı bir ordu tarafından yapıldığı bildirilmiştir. Bu durum
 ise bir sonraki sahnede, böyle bir orduya karşı Kazan'ı ileri sürmelerinin mantı-
 ksız gerekçesini oluşturur.

Kafirler, bu orduya karşı Kazan'ı kullanmayı düşünürler ve anlaşılmak üzere
 onu tekfurun huzuruna getirirler:

“Tekür eydür: ‘Kazan Beg, üzerümüze yağı geldi. Bu yağıyı üzerümüzden
 ırarsan seni koyu verelüm’ dediler. ‘Hem haraca muti olalım, sen dahı and
 içkim bu bizüm ele yağılığa gelmeyesin’ dediler. Kazan eydür: ‘Vallahi billahi,
 dogrı yolu görüriken egri yoldan gelmeyelüm’ dedi. Kafirler ‘Kazan eyü and içdi’
 deyü sevindiler.” (144b/3-8)

Görüldüğü gibi anlatıcı, bir kez daha kafirleri Kazan ile karşı karşıya getirmektedir. Kafirler, Kazan'a muhtaç olarak tasvir edilmekte; bir yandan da Kazan'ın şerrinden emin olmak için haraç vermeyi kabul etmektedirler. Böylece anlatıcı, kafirleri aşağılama noktasında bir adım daha atmaktadır. Kazan ise aslında bir yemin etmişse de bu sözü onu bağlayıcı nitelikte değildir. Ancak kafirler, bu sözü yemin zannetmişler ve memnun olarak Kazan'ı giydirip silahlandırmışlardır. Böylece kafirlerin, Kazan'a kıyasla, ne kadar akılsız oldukları bir kere daha vurgulanır.

Kazan ve yanındaki kafirler, Oğuz ordusunu karşılamak için kaleden çıkarlar. Kazan'ın gözü, ordunun önünde ilerleyen kır atlı, ak alemlı, demir zırhlı yiğide takılır. Kazan, Oğuz ordusunun mevzi alışı seyrettikten sonra meydana gelerek er diler. Kazan, sırasıyla Bamsı Beyrek, Dönebilmez Dölek Evren ve Alp Rüstem'le karşılaşır ve hepsini alt eder. Bu karşılaşmaların hepsinin başında, onlara kim olduklarını sorar ve yanıt alır. Bu sorular ve cevaplar, metnin sözlülüğünün göstergesi olarak belli kalıpların yenilenmesiyle oluşur:

Kalkubanı yerinden duran yigit, ne yigit-sin? Egini bek demür donın geyen yigit, ne yigit-sin? Adun nedür yigit? Degil manal (145a/5-7)	Mere kafir, sen meni bilmez misin? (145a/8)
Alar tanla yerinden duran yigit, ne yigit-sin? Bedevi atın oynadı gelen yigit, ne yigitsin? [...] Adun nedür yigit? Degil manal (146a-b/13-2)	Mere kafir, menüm adum bilmez misin? (146a/3)
Kalkubanı yerinden durı gelen, Kazılık atın budun binen, ne yigitsin? Adun nedür? Degil manal (146a/11-13)	-

Burada son hanedeki farklılıkların müstensihin yapıyı bozması sonucu değiştiğini söylemek mümkündür. Dikkat edilirse, son hanede "yigit, ne yigit-sin?" denmesi gerekirken, sadece "ne yigitsin?" denmektedir. Yapısal bütünlük düşünüldüğünde, bu hanenin de ilk iki yapıyla uyum sağlaması gerekirdi ki

muhtemelen bu durum, müstensih'in kelimeyi atlaması sonucu oluşmuştur. Hatta bu düşünceyle olsa gerek, tüm naşirler bu kısmı onararak metne ilave etmişlerdir.

Bu beylerle Kazan'ın konuşmaları esnasında karşımıza çıkan ilginç bir ayrıntı da Kazan'ın beyleri alt ettikten sonra, ordunun komutanının kendisinin karşısına çıkmasını istediği ifadelerde geçmektedir:

"Beyrek, var begüne eyit, gelsün" (145b/10) (Bamsı Beyrek)
"Mere kavat oğlu, begüne de, gelsün" (146a/8-9) (Dölek Evren)
"Mere kavat, var begüne de, gelsün" (146b/4) (Alp Rüstem)

Öncelikle birbirine benzer bu ifadeler, paralelizmin güzel örneklerini meydana getirmektedirler. Ancak dikkat edilirse, ilk ifadede Beyrek'in adı anılmış, diğerlerinde ise "*kavat, kavat oğlu*" gibi tahkir edici kelimeler kullanılmıştır. Burada anlatıcı, Beyrek'e olan sempatisini, Kazan Bey'in ağzından yine göstermektedir. Kazan Bey, inacı olan Beyrek'e daha saygılı bir şekilde hitap etmektedir. Derin yapıdaki bir diğer ilginç nokta ise, "*kavat*" olarak hitap ettiği iki beyin de Dış Oğuz'dan olmalarıdır. Elbette bu veri, tek başına tesadüf eseri olarak görülebilirse de metnin yapısal bütünlüğü düşünüldüğünde, Dış Oğuz'u "dışlayan" Kazan'ın iç dünyası hakkında ipucu verir mahiyettedir.

İlk diyalogta Kazan, Oğuz ordusunun önünde gelenin kim olduğunu Beyrek'e sorar. Beyrek, Kazan'ın oğlu olduğunu söyleyince; Kazan, "*Elhamdülillah menüm oğlancugum büyük er olmuş*" (145b/3-4) diye düşünerek, sevinir.

Üç beyin de alt olması üzerine Uruz, atının dizginini tutan amcası Kara Göne'nin elinden dizginini kurtarıp Kazan üzerine atını sürer. Kazan'ın kendini savunmasına fırsat vermeyip onu kılıçlayıp yaralar. Bunun üzerine Salur Kazan, oğluna gerçek kimliğini söyleyince, baba-oğul kucaklaşırlar. Oğuz beyleri de yanlarına gelip Kazan'ın elini öperler. Hep birlikte düşmana saldırıp yenilgiye uğratırlar, Tomanın Kalesi'ni alarak, kilisesini yıkıp mescid yaparlar.

j.e. Bitiş Durumu: Şölen

Babasını kurtaran Uruz, annesine muştucu gönderir. Kazan'ın kızı-gelini, Kazan'ı karşılayıp elini öperler. Kazan için bir otağ dikilip yedi gün yedi gece süren bir şölen yapılır. Dede Korkut gelip dua eder ve destan sona erer.

k. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Ölmesi Destanı⁹⁵

k.a. Başlangıç Durumu: Kazan'ın Toyu

Bu destan iki nüshada şöyle başlamaktadır:

Üç Ok Boz Ok yıgnak olsa Kazan evin yagma-ladurıdı. Kazan gerü evin yagmalatdı. Amma Taş Oguz bile bulunmadı, hemin İç Oguz yagmaladı. Kaçan Kazan evin yagmalatsa helalinun elin alur taşra çıkarıdı, andan yagma ederidi. (147b/9-13)	Kazan üç yılda bir İç Oguz Taş Oguz beg-lerin cem ederdi, evin yagmaladurdı. Gerü Han Kazan evin yagmaladı oldu. Taş Oguz begleri hazır olmayup heman İç Oguz beg-leri yagmaladı. Kazan Begün âdeti buyıdı ki hatununun eline yapışıp evinden çıkardı. Evinde olan esbabını vü malını yagma ederlerdi. Gerü yagma etdüdü. Taş Oguz beglerinden kimesne yogdı. (103b/9-12)

Burada metin, net bir biçimde toydan bahsetmemektedir. Dolayısıyla yağmanın toy sonrasında mı yapıldığını, ayrı bir tören mi olduğunu metinden tespit etmek imkansızdır. Ancak yağma âdetiyle ilgili bilgi veren hemen hemen tüm kaynaklar, bunun eğlence, düğün ve ziyafetten sonra yapıldığında birleşmektedirler.⁹⁶ Bu nedenle ben de bu destan başlangıcını, toy kapsamın-da ele aldım.

Anlatıda ilk dikkat çeken durum, toyun her zaman yapıldığı gibi tasvir edilmemesidir. Toyla başlayan tüm anlatılarda, istisnasız bir biçimde benzeri cümlelerle, toyun ahenkli bir tasviri yapılmaktadır. Burada ise toydan bahse-dilmiş, bu toyda, Kazan'ın çadırını beylere yağmalattığı bilgisi verilmiş; ama coşkulu bir eğlence tasviri yapılmamıştır. Her iki nüshada da görülen bu sö-nük anlatım, iki nüshaya kaynaklık eden dip metinde de coşkun bir sahnenin olmadığını düşündürmektedir. Üstelik toyla başlayan altı destanda da eğlence benzer yapılarla tasvir edilirken, burada durum bambaşkadır. Bu gözlem, bu-radaki başlangıç durumunun tesadüfi olmadığını söyleyebilmeye olanak sağ-lamaktadır. Şimdiye kadar neredeyse aynı cümlelerle toyları anlatan anlatıcı ve onu takip eden yazıcı, burada farklı bir girişi tercih etmişlerdir. Yazıcıyı takip eden müstensihler de bu yapıyı bozmadan muhafaza etmişlerdir.

⁹⁵ Farklı bakış açıları için bkz. Karabaş, *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*, ss. 191-197; Doğan Kaya, "İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyı'nın Tahlili", *Kızılırmak*, 1 (5), (Mayıs 1992), ss. 26-29.

⁹⁶ Abdülkadir İnan, "Han-ı Yağma Deyiminin Kökeni", *Makaleler ve İncelemeler*, 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 645-648; Gökyay, *age*, ss. CCCXII-CCCXV; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997, s. 235.

Bu yapısal farklılığın sebebi, bu anlatının başındaki toyda gerçekleşen ve ileride ele alacağım “yağma”nın usûlsüzlüğüdür. Töre, Kazan tarafından açıkça çiğnenmiş; Dış Oğuz beyleri, yağmaya çağrılmadıklarından isyan etmişlerdir. Dolayısıyla burada olması gerektiği gibi “gerçek, sahil, töresel” bir toy yoktur. Oğuz için sonu kavgayla biten bir olayın başlangıcı vardır.

Yukardaki ifadeler kurgu bakımından incelendiğinde, V'de yağmanın nasıl olduğuna dair tafsilat ile karşılaşmaktadır. Yağmanın üç yılda bir olduğu ve Kazan'ın giysileri ile eşyalarını yağmalattığı bilgisi, D'de olmayan eklerdir. Muhtemelen bu eklemelerin sebebi, müstensihnin bu âdetin varlığından pek haberi olmayan okuyucuyu bilgilendirme gayretidir. Bu noktada iki müstensihnin de ortak olarak verdiği bilgi, Kazan'ın, eşini bu yağmanın dışında tuttuğudur.

k.b. Dönüştürücü Öge: Usûlsüzlüğün Duyulması

Destanın dönüştürücü ögesi, Aruz başta olmak üzere, Dış Oğuz beylerinin Kazan'ın yağmasının usûlsüzlüğünü öğrenmesidir:

Taş Oğuz beglerinden Aruz, Emen ve kalan begler bunu eşitdiler, eyitdiler: “Bak bak. Şimdiye degin Kazanun evin bile yagma ederi- ridük. Şimdi neçün bile olmayavuz?” dediler. İttifaki cemi Taş Oğuz begleri Kazana gelmediler, adavet eylediler. (147b-148a/13-4)	Taş Oğuz begleri bunu eşidüp eyitdiler: “Bak bak. Şimdiye degin Kazanun evi yagmalan- dıkdı hep bile olurduk. Şimdi suçumuz ne- dür ki bile bulunmaduk” dediler. Cemi begler ittifa[ki] Kazan Begi selamlamaga gelmediler, adavet bağladılar. (103b-104a/13-2)

D ile V arasında iki önemli fark vardır: İlk olarak V, tüm Dış Oğuz beylerinin tepkisini yansıtırken; D, daha metnin başından itibaren Aruz ve Emen'i olayların merkezine koyar. Bu kurgunun, metnin devamında da sürdüğünü göreceğiz. İkinci olarak V'de “suçumuz nedir?” ifadesi dikkat çekicidir. Bu ifade V'de, Aruz ile Kılbaş'ın konuşması sırasında da Aruz tarafından tekrarlanmasına rağmen, D'de müstensihnin bir dikkatsizliğinden mi yoksa bilerek mi atladığı tespit edilememektedir. V nüshası, açıklayıcı tavrına burada da devam etmekte; “suç” üzerine odaklanan bir kurguya gitmektedir. D ise bu vurguyu, baştan beri yapmamaktadır.

k.c. Eylemler Dizisi

Bu sahneden sonra, Kazan ve Kılbaş'ın konuşmalarının olduğu kısma geçilmektedir:

Yok	At ayagı külüg, ozan dili çevük olur. (104a/2)

V, sözlü mantığa daha uygun bir biçimde, sıkça kullanılan bir formel yoluyla yeni sahneye geçerken; D, buna gerek görmemiştir.

Kazan, Dış Oğuz beylerinin niçin gelmediğini Kılbaş'a sorar:

Kazan eydür: "Mere Kılbaş, bu Daş Oguz begleri dayım bile gelürleridi. Şimdi neçün gelmediler?" dedi. (148a/4-6)	Kazan Beg eydür: "Mere Kılbaş, bu Daş Oguz begleri her dayım gelürler, beni selamlarlar idi. Şimdi n'îçün gelmezler" dedi. (104a/2-3)

İki nüsha arasında en önemli farklılık "*selamlama*" hususudur. V, yukarıda da "*selamlama*"yı kurguya dahil etmiş; D ise etmemişti. İki metin de kendi iç tutarlılıklarını devam ettirmektedirler. V, Dış Oğuz beylerinin Kazan'ı selamladığını ifade etmek suretiyle, yapılan törensel davranışı isimlendirmektedir. D ise davranışı muğlak bırakmakta, dinleyici/okuyucunun olup biteni zihninde tamamlayacağını varsaymaktadır. Nitekim ileride (149a/13) D, Dış Oğuz beylerinin Kazan'ı selamladığını ifade etmektedir.

Kılbaş'ın cevabı ilginçtir:

"Bilmez misin neçün gelmediler? Evün <i>yag-malatdugun dem</i> Daş Oguz bile bulunmadı. Sebeb oldur " (146a/6-7)	"Bilmez misin? Evün <i>yagma kıldu[rdu]gun vakt</i> Daş Oguz bile bulunmadı. Anuniçün gelmezler " (104a/4-5)

Kılbaş'ın "*Bilmez misin?*" sorusu, V'de daha kinayeli bir kullanıma sahiptir. V müstensihisi, soruyu tek kelime hâlinde kullanarak vurguyu netleştirmiş; D müstensihisi ise, "*neçün gelmediler*" ifadesini, Kazan'ın sorusunun aynı kelimelerle bitmesi sebebiyle yeniden kullanarak, anlatımın sözlü ahengini devam ettirmeyi tercih etmiştir. V ise sözlü ahengi, Kazan'ın "*n'îçün gelmezler?*" sorusuna, cümlelerin sonunda "*anuniçün gelmezler*" cevabını verdirerek sağlamıştır.

Kazan'ın sorusuna Kılbaş'ın verdiği cevap, hem kinaye hem de şaşkınlık ifade etmektedir. Kazan, herkesin farkında olduğu bir usûlsüzlük yapmıştır. Destan, bu durumu sadece Kazan'ın fark etmediğini göstermek ister gibidir. Bu durumu, yapısal zorunluluklar bir yana, açıklamak; ancak metnin genel mesaj yapısına dikkat etmekle mümkündür. Bilindiği gibi kahramanlar, *Dede Korkut Kitabı* boyunca bazı mesajları verebilmek adına, olumlu-olumsuz hareketlerin içine girmektedirler. Böylece hem yapısal anlamda eksiklik oluş-

makta hem de gereken iletiler, dinleyici/okuyucuya aktarılmaktadır. Kazan da destanın başkahramanı olarak bu durumdan payına düşeni almaktadır.

Kılbaş, Kazan'ın izniyle, Dış Oğuz'un durumunu öğrenmek üzere yola çıkar ve Aruz'un obasına varır:

Kılbaş bir kaç âdem ile binüp, <i>Kazanun dayısı</i> Aruzun evine geldi. Aruz dahı altun günlüğün dikmişidi, oğlanlarıyla oturmışıdı. Kılbaş gelüp Aruza selam verdi, eydür: “Kazan bunlu oldu, ‘Elberde dayum Aruz mana gelsün’ dedi. ‘Kara başum bunaldı, üzerüme yağı geldi. Develerüm bozlatdılar, kazagucda kazılık atlarum kişnetdiler, kaza benzer kızumuz gelinümüz bunlu oldu. Menüm kara başuma gör neler geldi. Dayum Aruz gelsün’ dedi.” (148a-b/10-5)	Kılbaş birkaç adamıla binüp <i>Taş Oguz</i> begleri tarafına getdi. Vardı, <i>Taş [Oguz]</i> beglerinden Aruzun evine kondı. <i>Kazanun dayısı</i> idi. Aruza haber oldı: “<i>Kazan Handan adam geldi</i>” deyü. Aruz Han: “<i>N’ola gelsün</i>” dedi. Aruz dahı altunlu günlüğün dikmişidi, oğlanları ile otururdu. Kılbaş gelüp Aruza bağır basdı, selam verdi. <i>Yer gösterdiler, oturdu. “Kazan Han devletüne dualar etdi. Katı bunlu oldu, ‘Elbette elbette dayım Aruz bana gelsün yitişsün. Kara başum bunaldı, bunlu oldu. Üstümüze yağı geldi’ der” dedi. “Kaytabanda develerüm bozlatdılar, kazagucda kazılık atum kişnetdiler, agca tümen koyunum manratdılar, kaza benzer kızımı gelinimi çağırışdurdılar. Benüm kara başuma neler geldi. Dayım Aruz bana gelsün yetişsün’ der” dedi.</i> (104a-b/7-2)

D ile V aynı konuyu kurgulama bakımından ilginç farklılıklar içermektedir. Dikkat edilirse D, konuyu tabir-i caizse, kestirmeden ifade etmekte; V ise ayrıntılı bir kandırma tablosu sunmaktadır. V, Kılbaş'ın Dış Oğuz beylerinin yanına gittiğini ve bunlardan biri olan Aruz'un evine oturduğunu yazarken; D, doğrudan Aruz'un evine gidildiğini ifade etmektedir. Bu durum, yukarıda yazdığımız, D'nin olayların merkezine Aruz'u koyduğu tespitini güçlendiren bir ayrıntıdır. V'de ise bu noktaya kadar Aruz'un adı hiç geçmemektedir.

İkinci bir nokta, V nüshasında Kılbaş'ın Aruz'la konuşmasında, Kazan'ın dayısına dua ettiğini belirtmesi ve bu bağlamda çok saygılı bir tavırda oluşudur. D'de olmayan:

“Yer gösterdiler, oturdu. “Kazan Han devletüne dualar etdi.”

cümlesi, bu durumun açık bir göstergesidir. Ayrıca V'de Kazan'ın başına gelenler, sözlü anlatım kalıplarına uygun ve destanda görülen paralelizm bağlamında daha ayrıntılı olarak verilmiştir. D ise bu kısmı, destanın başından beri gördüğümüz, kısaltmacı tavrına uygun bir biçimde nakletmektedir.

Kılbaş, Aruz ve Dış Oğuz beylerinin asi olduğunu anlayınca, ağız değiştirir:

"Mere, kavat, Kalkubanı Kazan Han yerinden durı geldi, Ala Daga çadırın otagin dikdi, Üç yüz altmış altı alp erenler yanına yıgnak oldı, Yemek içmek arasında begler seni andı, Üstümüze yağı nesne gelmedi. Men senün dostlugin düşmanlığın sinayı geldüm, "Kazana düşmen imişsin bildüm" dedi. Kalkup "Hoş kal" deyüp getdi. (148b- 149a/10-3)	"Aruz Aruz, mere kavat Aruz Kalkubanı Kazan Beg yerinden durı geldi, Ala Daga çadırın otagin kurdi, Üç yüz altmış altı alp erenler yanına cem oldı, Yemek içmek arasında begler seni andı, Ha- num, 'Dayın sana düşmen olmuş' dedi. Ben 'Varayım sahih haber bileyim' deyü geldüm. Üstümüze yağı fılan gelmedi. Heman senün dostlugun düşmenlüğün sinay- ı geldüm, Bildüm ki Han Kazana düşmen imişsin" dedi. Kılbaş kalkdı yöriyü verdi. (104b/5- 10)

Kılbaş'ın ağızından duyduğumuz sahne, destan metninin başında anlatılmamaktadır. Anlaşılan anlatıcı orada sadece Kazan ve Kılbaş arasındaki konuşmaları vermeyi yeterli görmüş, Kazan'ın Dış Oğuz'un niçin kendisini selamlamaya gelmediği sorusunun arkaplanını ise şimdi açıklamayı uygun bulmuştur. İki metin birbirini tamamlamaktadır:

Kazan Han'ın divanına İç Oğuz beyleri toplanmışlar ve Aruz'un neden gelmediğini sormuşlardır. Kazan'ı da rahatsız eden bu durum, Kılbaş'a sorulduğunda üstte zikredilen konuşma geçmiş ve Kılbaş, durumu tahkik için Aruz'un yanına gelmiştir. Anlatıcı, yüzey yapıda göstermese de konunun bir dedikodu hâline geldiği varsayılabilir. Nitekim V, bu noktada daha açık bir anlatımı tercih etmişken; D, daha üstü kapalı geçiştirme taraftarıdır:

Yemek içmek arasında begler seni andı,	Yemek içmek arasında begler seni andı, Ha- num, 'Dayın sana düşmen olmuş' dedi.

ifadelerinin farkı, bunun en açık göstergesidir. Bu da gösteriyor ki destanların arkaplanını düşünmek her zaman için mümkündür; çünkü anlatıcı ve müstensihler de yaratmalarında bu tekniği kullanmaktadırlar.

Buraya kadar yapılan mukayeseleri özetlersem:

V, başta Aruz'un adını hiç anmamıştır. İç Oğuz beylerinin Kazan'a "Dayın sana düşmen olmuş" hitabından sonra, Kılbaş durumu tahkik etmeye gitmiş ve Aruz'un ağzını, saygılı bir tavırla aramıştır. V'nin olayları tahkiye ediş tarzı bakımından bu durum, doğaldır. Aruz'un asi olduğu anlaşılınca V, hadiseyi Aruz'a açıklarken kendi kurgusunu da nakletmiştir. Öte yandan D, baştan itibaren Aruz'u olayların merkezine yerleştiren bir tavra sahiptir.

Aruz'un Kılbaş tarafından aldatıldığı için yüzü asıldı. Derhal Dış Oğuz beylerine toplanmaları için adam gönderdi:

"Emen gelsün, Alp Rüstem gelsün, Dönebilmez Dölek Evren gelsün, gerü kalan begler hep gelsün" dedi. (149a/4-5)	Yok.

Burada destanın başındaki kurgusuna uygun bir şekilde D, Emen başta olmak üzere, Dış Oğuz'un iktidar hiyerarşisini meydana getiren beylerin isimlerini anmaktadır. Bu kişiler: Alp Rüstem ve Dönebilmez Dölek Evren'dir. Bu durum, *Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması Destanı*'nda da teyit edilmektedir. Hatırlanacağı üzere, Kazan'ın karşısına çıkanlar Beyrek, Alp Rüstem ve Dölek Evren idi. Emen ise, bu sefere katılan beyler arasında olmadığından, anılmamıştı. Beyrek hariç, bu iki bey de Dış Oğuz'dandır. Teke tek dövüşe çıkmaları, o sırada sefere çıkmış Dış Oğuz yiğitleri içinde en itibarlı beyler olduklarını gösterir. Bu noktada Uruz ve Kara Göne'nin Kazan'a karşı teke tek dövüşe çıkmamaları ise, Orta Çağ savaş anlayışı göz önünde tutulduğunda, anlaşılır bir durumdur. Çünkü başkomutanlar, bu tür dövüşlere ya hiç çıkmazlar ya da son çare olarak çıkarlar. Nitekim bu destanda da üç yiğit, Kazan'a yenilince; Uruz, amcasının elinde tuttuğu atının dizginini kurtararak, meydana çıkmıştır.

Aruz, toy düzenleyerek Dış Oğuz beylerini karşıladı:

Eydür: "Begler, men sizi neye kıldım bilür misiz?" eyitdiler: "Bilmezüz." (149a/9)	Eydür: "Begler, ben sizi neye okıdım bilür misiz?" Eyitdiler: "Neye okudunuz, ne buyurursız?" dediler. (104b/13)

Yukarıda V'de "okıdım" kelimesi, daha eskicil olan "kıldım" ile değiştirilmiştir. V müstensihî, artık anlaşılmayacağını düşündüğü bu kelimeyi, daha yaygın olanla değiştirmeyi tercih etmiş gibi görünüyor. Alıntının ikinci cümlesi ise kurgu bakımından daha ilginçtir. D'de beylerin kısa "bilmezüz" yanıtı, V'de "Neye okudunuz, ne buyurursız?" biçiminde saygılı ve itaatli bir hitaba dö-

nüşmektedir. Biraz önce yukarıda V'de, başta Dış Oğuz beyleri birlik hâlinde Kazan'a kızmışlardı ve açıkça Aruz'un başkanlığından bahsedilmiyordu. Kılbaş'ın Aruz'a gitmesinden itibaren ise, Dış Oğuz beylerinin sözcülüğünü artık Aruz'un yapmaya başladığı görülüyordu. Yukarıdaki saygılı hitapla V de D gibi, artık Aruz'un başkanlığını açık etmiştir.

'Dayım Aruz mana gelstün' demiş. (149a/11)	Dayım Aruz Taş Oguz begleri ile gelstün (105a/1)

Burada D, eski tavrını koruyarak konuyu Aruz merkezli; V ise olayı artık Aruz başkanlığındaki Dış Oğuz beyleriyle olan bir sorun hâlinde ele alıyor. Bu da yukarıdaki Dış Oğuz beylerinin tavrıyla uygunluk içindedir.

Aruz, Kılbaş'la olanları Dış Oğuz beylerine nakleder:

'Kaçanki Kazan evin yağmaladırdı, Taş Oguz begleri bile yağmalardı, begler gelüp Kazanı selamlar, gederidi' [...] Emen eydür: "Ya sen ne cevab verdün?" Aruz eydür ki: "Mere kavat, biz Kazana düşmenüz" dedüm." Emen eydür: "Eyü demişsin." (149a-b/12-2)	'Mere Kılbaş, kaçankim Kazan evin yağma etdürürdi, Taş Oguz begleri bile yağma ederdi, begler gelüp Kazanı selamlarlardı, andan dağılurlardı. Şimdi suçumuz ne oldukim bile bulunmaduk? Mere kavat, biz Kazana düşmen olduk' dedüm." Emen eydür: "Eyü demişsin" dedi. (105a/2-5)

D'de Emen'in olaylara daha aktif bir şekilde katıldığı, bu şahsın sorusuyla belirginleştirilmektedir. V'de ise anlatının içinde başından beri yer almayan Emen'in olaya girişi, yadırgatıcı bir şekilde olmuştur. Anlaşılan V, dip nüshadaki destanı kendi anlayışına göre kurgularken, Emen'in durumunu pek hesaba katmamış, sonra da bu sahnede ona yer vermiştir. Öte yandan V'deki fazla cümlelerin D'de olmaması, müstensihin bu satırı atlamasından kaynaklanmıştır.

Aruz eydür: "Begler, ya siz ne dersiz?" Begler eydür: "Ne deyeltüm? Çün sen Kazana düşmen oldun, biz de düşmenüz" dediler. Aruz araya Mushaf getürdi. Hep begler el urup and içtiller: "Senün dostuna dost, düşmenüne düşmenüz" dediler. (149b/2-6)	Aruz araya Mushaf getürdi, eydür: "Begler, siz ne buyurursuz?" Begler eyitdiler: "Çün sen düşmen oldun biz dahu olduk" dediler. Aruz eydür: "Den imdi, and içün" cemi begler and içtiller: "Senün dostuna dost, düşmenüne düşmen" dediler. (105a/5-7)

V, yemin için Kur'an-ı Kerim'in getirilişini önce vermiş; D ise beyler tarafından olumlu yanıt geldikten sonra devreye sokmuştur. D'nin metnin ba-

şından beri olan tavrı dikkate alındığında, bu ihtiyat normaldir. Aruz, henüz Dış Oğuz beylerinin kendi tarafında olacağına güvenmemektedir. Bu sebeple mushafın getirilmesini sonraya bırakmıştır. V'de ise, Dış Oğuz beyleri olaylarda baştan beri aktif pozisyonunda olduğundan, Aruz, Kur'an'ı hemen ortaya koydurmuştur.

Bu noktadan itibaren devreye Bamsı Beyrek girmektedir. Aruz, Beyrek'i çağırıp tarafına çekmek, olmazsa öldürmek niyetini açıklar:

'Gelsün, bizi Kazanıla barışdursun' deyelim, getürelüm. (149b/8)	Gelsün, bizi Kazanıla barışdursun deyelim, aldayalum, odamuza getürelüm (105a/8-9)

Niçin Beyrek çağrılmaktadır? Bu durum, Türk tarihi boyunca görülen⁹⁷ devrilmek istenen hükümdarın önce en yakın adamlarını ikna etme siyasetinin bir yansımasıdır. Kazan'ın "inak"⁹⁸ olan Beyrek, ondan ayrılırsa Kazan'ın zayıf düşeceği şüphesizdir. Çünkü böylece Kazan'ın töreyi ihlal ettiği, inacı tarafından da kabul edilecektir.

Beyrege kagid gönderdiler (149b/11)	Kagid yazdılar, Beryige gönderdiler. (105a/11)

Beyrek'e gönderilen kağıt, göçer yaşamdan yerleşikliğe geçişin bir işareti olarak okunabilir mi? Hayır. Çünkü kağıt yapımı her ne kadar yerleşik kültür-lere mahsus bir faaliyet⁹⁹ ise de kullanımı öyle değildir.

Dede Korkut Destanları'nda "kağıt gönderilerek" çağırma, sadece burada mevcuttur. Destanların muhtelif yerlerinde beylere haber salınır veya beyler çağrılırlar. Örneğin Bayındır Han, Begil'e adam yollar ve "Tez gelesin!" şeklinde sözlü olarak yanına çağırır (12b/1-2). O hâlde destanın her iki nüshasında da ortak olan bu husus, özel bir duruma işaret ediyor mu? Bunu anlayabilmek için sahnenin devamına bakmak gerekmektedir:

⁹⁷ Merkezi devletin zayıf olduğu Orta Çağ Türk dünyasında, bu duruma yüzlerce örnek gösterilebilir. Selçuklu tarihinden örnekler için bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III, Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 51; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, 1971, s. 295; Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Kasti*, İstanbul: Eren Yayınları, 1997, s. 29.

⁹⁸ "Hükümdarın en yakın nedimi" olarak tanımlanabilecek "inak" görevi için bkz. Gökyay, *age*, s. CCCXLIV.

⁹⁹ Şinasi Tekin, *Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları*, İstanbul: Eren Yayınları, 1993, s. 23.

Eytidi: "Hanum, Aruz size selam eder. 'Kerem etsün Beyrek gelsün, Kazanıla bizi barışdursun' der. (149b-150a/13-2)	"Nedür?" ol kişi eydür: "Hanum, bu kağıdı Aruz gönderdi" deyüp sundu. Beryek açdı, gördikim "Kerem edüp gelesin, bizi Kazanıla lutf edüp bizi Kazanıla barışdurasın" demiş. (105a-b/12-1)

Görüldüğü gibi V'de Beyrek, gönderilen kağıdı okuyarak Aruz'un istediği şeyi öğrenirken; D'de elçi konuşturulmaktadır. Böylece V, Beyrek'i okuma bilen bir kişi konumuna getirmiştir. Bu durumda V, Beyrek'in tüm olumlu vasıflarına bir de okuma bilmesini eklemiştir. Açıkçası metnin kendisi bu hususu çok önemsiyor muydu? Kesin olarak bir şey söylemek zor. Fakat V'nin kurgusunun, buna müsait bir yorumlama imkanı verdiği söylenebilir. Burada D ve V'de "kağıt gönderilmesi"nin ortak oluşu; V'yi, D'nin karşıtı olarak kurulumaya izin vermemektedir. Bence Beyrek'in değerini tebarüz ettirmek ve konunun önemine binaen kağıt konusu ortaya atılmış; V bu noktayı açmakta, D'den daha başarılı olmuştur.

Bu noktadan itibaren kağıdın, metnin derin yapısındaki yansımasını ele alabilirim. Öncelikle tüm bu olup bitenleri, Kazan'ın inağı Beyrek'in bilmemesi mümkün değildir. Dolayısıyla Beyrek, Aruz'un Kazan ile kendisinin arasını bulmasını istediğinde şaşırmamıştır. Durumun farkında olan Aruz ise kağıt göndererek, Beyrek'i kendisinin, yani tam manasıyla bir alpin çağırıldığını Beyrek'e kanıtlamıştır. Böyle hassas bir noktada sözlü çağırma, Beyrek tarafından yeterli görülmeyecekti. Çünkü kimin tarafından çağırıldığına emin olmasına imkan yoktu. Halbuki Aruz'un gönderdiği ve muhtemelen o günün koşulları gereği, onun tevkîini¹⁰⁰ taşıyan bir belge ise Beyrek'i ikna etmiştir. Burada destan, manidar bir biçimde "esnek" sözlülük yerine, "katı" yazıdan yana tavır almaktadır. Bu durum, yazının "kontrol" işleviyle¹⁰¹ de örtüşmektedir.

Beyrek: "Hoş, ola" dedi. Atın çekdiler bindi, kırk yigidile Aruzun evine geldi. (150a/2-3)	Beryek heman kırk yigidin boyına aldı, Aruza yöneldi (105b/1)

¹⁰⁰ Oğuzlarda beylerin belgelerde kullandıkları alamelere dair yeterili bilgi yoktur. Ancak Selçuklularda belgenin üstündeki alamete "tevkî" dendiği için bu kelimeyi tercih ettik. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, ss. 26-27.

¹⁰¹ Jack Goody, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim: Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler*, çev. Osman Bulut, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013, s. 83.

Yukarıda Aruz'un, Beyrek'i "*kerem etsin*" gibi yumuşak bir ifadeyle çağırmasına D, Beyrek'i "*Hoş ola*" dedirterek karşılık vermektedir. V ise, böyle bir cümleye gerek görmemiştir.

Aruz, Bamsı Beyrek'e:

"Bilür misin seni neye <i>kıgırduk</i>?" Beyrek eydür: "Neye <i>kıgırdunuz</i>?" Aruz eydür: "Hep şol oturan begler Kazana asi olduk, and iç-dük." Mushaf getürdiler: "Sen dahı and iç" dediler. "Kazana men asi olmazam" deyü and içdi. (150a/4-7)	"Bilür misin Beryek, seni neye <i>okıdum</i>?" Beryek: "Buyurun" dedi. Aruz: "Bu oturan begler hep Kazana asi olup and içmişlerdür." Mushaf getürdiler: "Sen dahı and iç" dediler. Beryek eydür: "<i>Vallahi</i>, ben Kazana asi olmazam" dedi. (105b/2-4)

Metin burada da ilgiye değer bir ayırım içindedir. D'de "*kıgırduk*" çoğul anlamdayken; "*okıdum*" tekildir. Bu da yukarıdan beri devam eden kurguya uygundur. Beyrek de D'de daha sert ve tepeden bakan bir ifade kullanırken; V'de "*Buyurun*" sözcüğünü tercih etmek suretiyle, Kazan'ın dayısı Aruz karşısında saygılı bir üslup içerisinde. Alıntının son kısmındaysa Beyrek'in cevabı yer almaktadır. D'de ant içtiği ifade edilmişken; V'de "*vallahi*" kalıbı kullanılmaktadır. Bilindiği gibi "*ant*" Türklerde yemin karşılığı kullanılan bir söz verme şeklidir¹⁰²; "*vallahi*" ise Arapça olup İslami bir yemin kalıbıdır. D, Eski Türk inanç sistemine ait bir kalıbı; V ise İslami bir kalıbı kullanmakla ayrılır.

Burada Beyrek, Kazan'a ihanet etmeyeceğine dair manzum bir ant içer. Bunu gören Aruz, daha önce kararlaştırdıkları gibi:

Beyregün sakalını tutdı. Begler Beyrege kıyamadı. Beyrek Aruz <i>kakıduğun</i> burada bildi, soylamış, eydür: (150a-b/12-1)	Aruz <i>kakıdı</i>, <i>karvayup</i> Beryegün sakalın dutdı. Begler Beyrege kıyamadılar. Beryek burada soylamış, <i>görelüm</i> ne soylamış: (105b/8-9)

Burada iki metinde de sözdizimindeki değişikliklerin dışında pek fark yoktur. Ancak D, soylamayı verirken bilindik sözlü kalıbı kullanmış; V ise "*eydür*" kelimesiyle yetinmiştir. İki metinde de ortak olan husus, Beyrek'i öldürmeye Dış Oğuz beylerinin içlerinin sinmemesidir. Bu durum, beylerin isyan etmeye çok da gönüllü olmadıklarını veya Beyrek gibi sevilen birini öldürmek vebalini üstlenmeyi göze alamadıklarını göstermektedir. Dış Oğuz beyleri bilmektedirler ki Beyrek'i öldürmek, haklı pozisyonundan haksız pozisyona düşmek

¹⁰² Abdülkadir İnan, "Eski Türklerde ve Folklorunda Ant", *Makaleler ve İncelemeler, I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 317-331.

olacaktır. Nitekim destanın kurgusu da ileride göreceğimiz gibi, buna göre değişecektir.

Bu noktada Beyrek, Aruz'a seslenmekte, yaptığıının alplıkta yeri olmadığını ifade etmektedir:

"Aruz, mana bu işi edeceğün bilseydüm Kara koçda kazılık atuma bineridüm, Egini berk demür donum geyeridüm, Kara polad üz kılıcum belüme bağlaridüm, Alın başa kunt ışugum ururidüm, Kargu dalı altmış tutam süntümi elüme alurdum, Ala gözlü begleri yanuma salardum. (150b/1-5)	"Zalim Aruz bana bu işi edeceğün bileydüm, Kazaguçda kazılık atum bineridüm, Egni berk demür donum geyer idüm, Kara polat üz kılıcum belüme bağlaridüm, Ala gözlü beglerümi yanıma salaridüm." (105b/9-11)

V nüshasında görülen "*zalim*" sıfatı, müstensihin Aruz'la ilgili yorumu gibi durmaktadır. Çünkü D, bu sıfatı kullanmamakla destanlardaki genel eğilime uymuştur. Öte yandan D'de olan fazla mısralar da *Dede Korkut Kitabı* boyunca gördüğümüz, kahramanın silahları sayılırken kullanılan kalıplarla paraleldir.

Beyrek, bu şekilde aldatmanın "*karı işi*" olduğunu söyler. Aruz, Beyrek'e ant içmesini tekrar teklif ederse de olumlu yanıt alamaz.

Bu sahneden itibaren V nüshası iki yaprak eksik. Dolayısıyla bundan sonraki tahlili, sadece D nüshasına göre yapacağım.

Aldığı olumsuz yanıt üzerine Beyrek'in sakalını tutan Aruz, onu kılıçlaması gereken Dış Oğuz beylerine bakar; fakat kimse gelmez. Bunun üzerine kılıcını Beyrek'in sağ uyluğuna vurarak, onu ağır biçimde yaralar. Kaçan Beyrek, adamları tarafından obasına getirilir. Beyrek ölüm döşeğindeyken, Kazan'a kanını yerde bırakmamasını vasiyet eder ve adamlarına Kazan'a haber salmalarını söyler. Beyrek, paralelizme uygun bir biçimde, olanları tekrar eder. Ardından Beyrek, bir manzume söyler. Burada Beyrek, Aruz oğlu Basat'ın gelip obasını yağmalayıp eşini almasından önce, Kazan'ın yetişip obasına sahip çıkmasını ve kendisinin ölümünden sonra kimsesiz kalacak karısıyla Urüz'u nikahlamasını vasiyet eder. Beyrek'in obasında matem ilan edilir. Yiğitler ak çıkarıp kara giyinir, mavi sarınır. Kazan'a olanlar anlatılır.

Olanları duyan Kazan çok üzülür, ağlar ve yedi gün boyunca çadırından dışarı çıkmaz. Öte yandan olanları duyan İç Oğuz beyleri Kazan'ın divanına toplanmaktadırlar. Kara Göne, Kılbaş'a; ağabeyi Kazan'ın dışarı çıkması ve Beyrek'in öcünü alması gerektiğini söyler. Kılbaş ise, Kara Göne'nin Kazan'ın kardeşi olduğunu ve bunu, onun söylemesinin daha uygun olduğunu belirtir.

Sonuçta ikisi, Kazan'ın huzuruna çıkarak durumu açarlar. Beyrek'in vasiyeti gereği, kanının yerde bırakılmaması gerektiğini söylerler. Kazan, onları haklı bulur ve ordunun hazırlanmasını emreder.

Bu noktaya kadar metinde, suçlu konumda olan aslında Kazan'dır. Çünkü töreyi açıkça çiğneyen odur ve Aruz ile Dış Oğuz beylerinin tepkisi büsbütün haksız değildir. Nitekim destanın iç mantığı içinde Kazan, Dış Oğuz'un kendisine düşman olduğunu öğrendikten sonra hemen harekete geçmemiştir. Bu durum, destanın yüzey yapısında açık bırakılmıştır. Sanki Kazan, haksız olduğu bir pozisyonun üstünden zaman geçmesini ve ilk tepkilerin yumuşamasını beklemektedir. Ancak Aruz'un duruma müdahalesi ve Beyrek'i öldürmesi, olayların gelişimini beklenmedik bir biçimde etkiler. Oğuz'un dört nikablı yiğidinden olan, Parasarun Bayburt Hisarı'ndan parlayıp uçan, Kazan'ın inancı Bamsı Beyrek'in öldürülmesi, tüm Oğuz elinde nefretle karşılanacak bir husustur. Bu nedenle Aruz, Beyrek'in sakalını tuttuğu sırada; diğer Dış Oğuz beyleri, planın aksine, Beyrek'e kılıç vurmamışlardır ve bu iş, Aruz'a kalmıştır. Yine Beyrek'in ölümü duyulduğu gibi İç Oğuz beyleri, Kazan'ın divanına toplanmaya başlamışlardır. Dikkat edilirse Kılbaş ve Kara Göne, Kazan'ı savaş konusunda ikna ederlerken Beyrek'in kanını öne sürmüşlerdir. Hakikaten, bu sahneden itibaren destanın sonuna kadar metin, bir intikam eyleminin anlatımı hâline gelecek, isyan ikinci planda kalacaktır. Hatırlanırsa *Basat'ın Teppegöz'ü Öldürdüğü Boy*'da da olay, bir kişisel intikam hikâyesi hâline gelmişti.

Ordunun başında Kazan olduğu hâlde İç Oğuz, gece-gündüz demeden yürür ve Dış Oğuz'un üstüne gelir. Bu arada Dış Oğuz da Kazan'ın üzerilerine geldiğini öğrenmiş ve hazırlanmıştır.

Destan anlatıcısı, iki kuvvet karşı karşıya geldiğinde, Dış Oğuz beylerine hasımlarını seçtirir. Buna göre Aruz, Kazan'ın; Bügdüz Emen, Ters Uzamış'ın; Alp Rüstem ise Ense Koca oğlu Okçu [Kozan]¹⁰³'ün hasmı olur. Bu hasımlaşmada bir siyasi-sosyal denkleğin olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Çünkü ortada olan Aruz-Kazan denkliği bir tarafa bırakılırsa; adı, *Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı*'nda geçen ve önemli beylerden biri olduğu görülen Ters Uzamış ile Aruz'un yanına ilk çağırdığı beylerden olan Bügdüz Emen'in denkliği çok anlaşılırdır. Burada tek sorunlu görülen eşleşme sonuncusudur. Alp Rüstem'in Dış Oğuz'da üçüncü önemli bey olduğunu, destanın başından çıkarabiliyoruz; fakat Ense Koca oğlu Okçu Kozan'dan *Dede Korkut Kitabı*'nda daha önce

¹⁰³ Metni yayımlayanlar bu eklemeyi Yazıcıoğlu'nun *Tarih-i Al-i Selçuk* isimli eserinin baş tarafında bulunan *Oğuzname* parçasına göre yapmaktadırlar. Bkz. Gökyay, *age*, s. DLXXIX; Kaçalin, *Kazan Bey Oğuznamesi*, s. 299.

hiç bahsedilmemektedir. Ancak başka bir kaynaktaki bilgi¹⁰⁴ bu kahramanı Kazan'la bağlantılamayı mümkün kılar gibidir. Bu bilgi kabul edildiği takdirde, Kazan'ın okçusu ve yakını olan Kozan ile Alp Rüstem'in denkleği anlaşılır hâle gelmektedir.

k.d. Dengeleyici Öge: Aruz'un Öldürülmesi

Aruz Koca, Kazan'ı teke tek dövüşmeye çağırır. Kazan, Aruz'un üzerine giderken *"Mere kavat, muhannıslığıla er öldürmek nece olur men sana göstereyim"* der. Yapılan mücadelede Kazan, Aruz'u yener. Ağır yaralı şekilde atından yere yuvarlanan Aruz'un kafasını Kara Göne keser. Kafayı Kara Göne'nin kesmesi, hükümdarın doğrudan kan akıtmaması âdetiyle ilgilidir.¹⁰⁵ Burada ikinci bir soru, Aruz'un kafasının kesilmesi suretiyle niçin kanının akıtıldığıdır. Bilindiği gibi hanedan azası arasında kan dökme yasağı mevcuttur. Bu durum, J. G. Frazer'in "kan tabusu" ile ilişkilendirdiği bir hususta da¹⁰⁶ Köprülü, bunun Türklerde sadece hanedan üyeleri arasında geçerli olduğunu göstermiştir.¹⁰⁷ Aruz da hükümdar ailesi üyesi değildir. Çünkü Dış Oğuzlardandır. Halbuki o esnada yöneticiler, İç Oğuz'dan olan Bayındır Boyu'ndan çıkmaktadır. Bu durumda, Aruz'un kanının dökülmemesi için bir sebep yoktur. Bence bu kayıt, Köprülü'nün konu hakkındaki görüşlerini takviye etmektedir. Ayrıca anlatıcı, Aruz'un kanının dökülmesini kurgulayarak, isyan eden bu beyin, hanedanın mensuplarının sahip olduğu bir hakka layık olmadığını da göstermek istemiş olabilir.

Aruz'un öldürüldüğünü gören Dış Oğuz beyleri, Kazan'dan af edilmelerini isterler ve elini öperler. Kazan da onları af eder. Aruz'un evini yağmalatır.

¹⁰⁴ 16. yüzyıla ait *Atalarsözü* kitabında ideal erkek olarak Kazan anılırken, onunla birlikte okçusu "Kuzan" da sayılmaktadır. Bkz. V. M. Jirmunskiy, "Kitabı Korkud ve Oğuz Destanı Geleneği", çev. İsmail Kaynak, *Belleten*, XXV/100 (Ekim 1961), s. 628; öte yandan Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı* isimli eserinde Okçu Kozan'ı hem ayrı bir kahraman olarak ele almış (s. CLXVIII) hem de Bügdüz Emen'le aynı kişi olarak kabul etmiştir (s. CLIII). Destan metni bağlamında Emen ile Okçu Kozan'ın aynı kişiler olduğunu söylemenin mümkün olmadığını düşünüyorum.

¹⁰⁵ Nitekim Orta Çağ boyunca hükümdarların arasındaki mücadelede yenilen kişinin, rakibi olan hükümdar tarafından öldürüldüğünü görmüyoruz. Bu husustaki bazı vakalar için bkz. M. Fuad Köprülü, "Türk ve Moğol Süلالelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnûyeti", *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1983, ss. 74-75.

¹⁰⁶ James G. Frazer, *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökenleri, I*, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Payel Yayınları, 1991, s. 177 vd.; Köprülü, *agm*, ss. 71-72.

¹⁰⁷ Köprülü, *agm*, ss. 78-79.

Görüldüğü gibi Aruz ölür ölmez Dış Oğuz beyleri, iktidara yanaşmış ve af dilemişlerdir. Destanın önceki kısımlarında ifade ettiğimiz gibi Beyrek'in öldürülmesinden hoşlanmayan ve bu noktada Aruz'u suçlu kabul eden Dış Oğuz beyleri, rüzgar tersine dönünce hemen Kazan'ın yanında yer almışlardır. Böylece anlatıcı, destanın kurgusu içinde İç ve Dış Oğuz'u rahatça barıştırmıştır. Çünkü Aruz'un hatası, Kazan'ın hatasından daha büyük olarak takdim edilmiştir.

k.e. Bitiş Durumu: Paylaşım

Aruz'un hatasının cezasını sadece kendisi değil, evi de çekmiş, yağmalanmıştır. Destan, yine büyük bir kahraman olan Basat'ın durumu hakkında bilgi vermemektedir. Esasen kendi içinde çok da bütünlük aranmaması gereken *Dede Korkut Kitabı*'nın D nüshasının iç mantığı gereği, bunun sorgulanmasına da pek gerek yoktur.

Bu noktadan itibaren V'deki metin eksikliği sona ermiş olup iki nüsha da Dede Korkut'un gelip dua etmesiyle sona ermektedir:

El-akibet uzun yaşun ucı ölüm, ahır ayrulık. (153b/10-11)	Bu kara yer bizi dahı yeyecekdür, ahır akibet uzun yaşun ucı ölüm (108a/4-5)
Ölüm vakti geldüğünde arı imandan ayırmasun. Ag sakallu baban yeri uçmag olsun. Ag pürçekli anan yeri behişt olsun. Kadir seni namerde muhtac etmesün. Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun. <i>Amin amin deyenler didar görsün.</i> Yığışdursun dürişdürsün, Günahunuzı Muhammed Mustafaya bağışlasun. Hanum hey. (153b-154a/12-8)	Ölüm vakti geldüğünde arı imandan ayırmasun. Baban yeri uçmak olup anan yeri behişt olsun. Kadir Tanrı Beryege rahmet kulsun. Şiyr-i merdan hazret-i Alinün elinden Şaraben tahir içmek Huda erzani kulsun. Kadir seni namerde muhtac etmesün. Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun. Yığışdursın dürişdürsün, Günahunuzı adı görklü Muhammed-i Mustafa Yüzi suyına bağışlasun. Bu kitabı yazanı duayıla ananlara Hak sübhanehu ve teala rahmet etsün. <i>Amin. Amin deyenler didar görsün,</i> Hanum hey, begüm hey. (108a/5-13)

Dede Korkut Kitabı'nın sona erdiği bu kısımda V, D'ye göre daha uzun bir dua kısmıyla farklılaşmaktadır. D nüshası, "ag sakkallu baban, ak pürçekli anan" ifadeleriyle, kitap boyunca görülen geleneksel dua kalıbına uygun bir kurguya giderken; V, bu kısmı kısaca atlayarak, üç mısralık bir ekleme yapmıştır. Bu mısralarda Beyrek'e yapılan bir dua mevcuttur. V nüshası, kitabın tertibinde *Bamsı Beyrek Destanı*'nı ikinci sıraya koyarak da Beyrek'e verdiği önemi gösterir gibidir. Beyrek'in Hz. Ali'nin elinden kevser şarabı içmesi niyazı, bu kahramanın da Hz. Ali gibi bir hain tarafından şehit edilmesine telmih olarak düşünülebilir.

V'nin dua kısmına yaptığı ikinci önemli ekleme, kitabı yazan için dua istediği kısımdır. Burada yazanın bir önceki derleyici ve müstensih olduğu düşünülebilir. D'de bu kısım yoktur. Bu bağlamda D, anlatıcının geleneksel dua kısmını aktarır gibidir. Bu noktada V'nin "yazan", D'nin ise "anlatan"ın sesi olduğu düşünülebilir. Son olarak V, "*Hanum hey, begüm hey*" hitabıyla D'den farklılaşmaktadır. Bu hitabı, D'de hiç görmeyiz.

2. Dede Korkut Kitabı'ndaki Kurgu Aşamalarının Değerlendirilmesi

a. Başlangıç Durumu

Başlangıç durumunda öncelikle göze çarpan iki husus vardır. İlki D'de destanlar düzenli olarak "boy" olarak adlandırılmışken, V'de "hikâye" adı verilmesidir. Bu durum, D'nin kendisine kaynaklık eden metni aynen geçirdiğiyle, V müstensihinin ise zamanının söyleyişine uygun bir biçimde "hikâye" terimini tercih ettiğiyle açıklanabilir.

İkinci husus ise, D nüshasındaki destanların yedisi "*Hanum hey!*" biri ise aynı işlevi gören "*Meğer hanum*" hitabıyla açılmaktadır. "*Hanum hey!*" hitabıyla başlayan destanlar şunlardır: *Dirse Han Oğlu Boğaç Han*, *Pay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek*, *Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Tusak Olması*, *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul*, *Kanlı Koca Oğlu Kanturalı*, *Kazılık Koca Oğlu Yegenek*, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi*. "*Meğer hanum*" hitabıyla başlayan tek destan ise, *Salur Kazan'ın Tusak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması* isimli anlatıdır.

V'de ise bu hitap, baş kısımda hiç yer almamaktadır. Anlaşılan V müstensihi, sözlü anlatıma has bir eda taşıyan bu cümleyi destanlardan atmıştır.

Dede Korkut Destanları'nın başlangıç durumları incelendiğinde, on iki boyun yedisinin toyda başladığı görülmektedir. Bunlardan dördü, Bayındır Han'ın;

üçü ise Salur Kazan'ın toyudur. Birer boy ise, Salur Kazan'ın divanında, avda, köprüde, kahramanın baba evinde ve göç yolunda başlar.

Dede Korkut Destanları'nın yedisinin toyda başlaması, üzerinde durulmaya değer bir durumdur. Toy, destanlardan anlaşıldığı kadarıyla yılda bir kere verilen ve tüm boy beylerinin çağırıldığı bir toplantıdır.¹⁰⁸ Bu toylar sırasında, devlet işlerinin de görüşüldüğü anlaşılmaktadır. Örneğin Gürcü elçisinin kabul edilmesi, Begil'in Gürcü sınırına gönderilmesi gibi olaylar¹⁰⁹ bu çıkarımı doğrulamaktadır. Bu durum, toyların Divan¹¹⁰ işlevini yerine getirdiğini gösteriyor. D ve V toylar bakımından karşılaştırıldığında; D'de on iki boyun yedisi, V'de altı destanın beşi toyda başlamaktadır. V'deki toyların üçü, Bayındır Han'ın; ikisi Salur Kazan'ındır.

Bayındır Han'ın toyunda başlayan destanlar şunlardır: *Dirse Han Oğlu Boğaç Han*, *Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek*, *Kazılık Koca Oğlu Yegenek*, *Begil Oğlu Emren*. Bunlardan *Begil Oğlu Emren* dışındaki anlatılar D ve V'de ortaktır.

Salur Kazan'ın toyunda başlayan destanlar ise: *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması*, *Kazan Bey'in oğlu Uruz'un Tutsak Olması*, *İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması* anlatılarıdır.

Salur Kazan'ın divanında başlayan tek destan, *Uşun Koca oğlu Segrek*'tir.

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması Destanı, avda; *Duha oğlu Deli Dumrul Destanı*, köprüde; *Kanlı Koca oğlu Kanturalı Destanı*, baba evinde; *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi*, göç yolunda başlar.

b. Dönüştürücü Öge

Dönüştürücü öğelere bakıldığında, on iki olayın altısı Salur Kazan tarafından gerçekleştirilmektedir. Salur Kazan'ın *Dede Korkut Kitabı*'ndaki merkezi rolü¹¹¹ göz önüne alındığında bu durum normaldir.

Üç destanda dönüştürücü öge esarettir: *Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olması*, *Uşun Koca Oğlu Segrek*, *Salur Kazan'ın Tutsak Olması*.

¹⁰⁸ Sümer, *age*, ss. 381-382; *Oğuz Kağan ve Dede Korkut Destanları*'nda toy geleneği için bkz. Ali Duymaz, "Oğuz Kağan Destanından Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli", *Karadeniz Araştırmaları*, 5 (Bahar 2005), ss. 37-60.

¹⁰⁹ *Dede Korkut Oğuznameleri*, s. 156.

¹¹⁰ Divanlar, devlet işlerinin görüşüldüğü meclislerdir. Ayrıntı için bkz. Aydın Taneri, "Büyük Selçuklularda Divan" (Divan mad.), *DİA*, 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 383-384.

¹¹¹ Ali Duymaz, *Bir Destan Kahramanı Salur Kazan*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997, ss. 13-14; Kazan'ın destanlardaki rolünün sanatsal ve kısırtıcı bir değerlendirmesi için bkz. Kemal Abdulla, *Eksik El Yazması*, akt. Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, ss. 282-285.

İki destanda dönüştürücü öge çocuksuzluktur: *Dirse Han Oğlu Boğaç Han*, *Pay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek*.

İki destanda dönüştürücü öge kutsala müdahaledir: *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul*, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi*.

Bunların dışında dönüştürücü ögeler; düşman saldırısı (*Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması*), evlilik isteği (*Kanlı Koca Oğlu Kanturalı*), oğulun babadan haberdar oluşu (*Kazılık Koca Oğlu Yegenek*), alpi küçümsemek (*Begil Oğlu Emren*) ve usûlsüzlüğün duyulmasıdır (*İç Oğuz'a Daş Oğuz'un Asi Olması*).

c. Dengeleyici Öge

Dengeleyici ögeler içerisinde “esaretten kurtulma” dört destanla başta gelmektedir: *Pay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek*, *Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olması*, *Uşun Koca Oğlu Seğrek*, *Salur Kazan'ın Tutsak Olması*.

Bu dörtlünün dışındaki destanlarda dengeleyici öge, konu bakımından değilse de yapanlar bakımından anlamlı bir küme oluşturur:

Annenin müdahalesi (*Dirse Han Oğlu Boğaç Han*); baba ve yardımcısının gelişi (*Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması*); sevgilinin dönüşü (*Kanlı Koca Oğlu Kanturalı*); oğulun, babasının intikamını alması (*Kazılık Koca Oğlu Yegenek*); kardeşin olanlardan haberdar oluşu (*Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi*); oğulun, babasının yerine geçmesi (*Begil Oğlu Emren*).

Dikkatlerden kaçmayacağı gibi, dengeleyici ögeyi meydana getiren kahramanların hepsi yakın akrabalık ve sevgi bağlarıyla bağlanmış kişilerden oluşmaktadır. Bu gruba, yukarıda “esaretten kurtulma” içerisinde verdiğimiz destanlar da girmektedir.

Bu grubun içinde iki destan, diğerlerine göre farklılık göstermektedir. İlk olarak *İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması Destanı*'nda dengeleyici öge, Aruz'un yeğeni Kazan tarafından öldürülmesidir. İlk bakışta akrabalık ilişkileri bakımından çok ters olan bu durum, Beyrek'in intikamının alınması için yapıldığından, metin içinde olumsuzlanmaz. Esasen Kazan'ın inatçı olan Beyrek ile Kazan arasında bir çeşit sanal akrabalık olduğu söylenebilir.

Son olarak *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı*'nda dengeleyici öge, Deli Dumrul'un nedametidir ve bu şekliyle tüm destanların içinde oldukça aykırı durmaktadır. Bu bağlamda genel olarak bu destanın bir kişisel olgunlaşma tecrübesi olduğu düşünüldüğünde, bu aykırılık anlaşılır olmaktadır.

d. Bitiş Durumu

Dede Korkut Destanları'nda bitiş durumlarında yer alan söz kalıplarını iki bölüm olarak düşünmek mümkündür:

Anlatının bittiği noktadan itibaren, genellikle "*Dede Korkud gelüben boy boyladı, soy soyladı, bu Oguznameyi düzdi, koşdı*" cümlesiyle başlayan ve devamında, genellikle dünyanın sonlu olduğunu ifade eden bir manzumeyi içeren birinci kısım ile; çok defa "*Yom vereyüm hanum*" şeklinde başlayıp genellikle bir manzumeyle biten ikinci kısım. Ancak aşağıda da göstereceğim gibi bu genel kalıp, destandan destana ve nüshalar arasında farklılıklar içermektedir.

Öncelikle birinci kısmı gösterelim:

Destanın Adı ¹	Dresden nüshası	Vatikan nüshası
Dirse Han Oğlu Boğaç Han	Dedem Korkut boy boyladı, soy soyladı, bu Oguznâme'yi düzdi, koşdı, böyle dedi: Anlar dahı bu dünyaya geldi geçdi Kervan gibi kondı göçdi Anları dahı ecel aldı, yer gizledi Fani dünya kime kaldı Kara ölüm geldüğünde geçit versün Sağlıgıla sağınçın devletün Hak artursın Ol ögdüğüm yüce Tangrı dost olubanı meded ersün (19a-b/9-2)	Dedem Korkut boy boyladı soy soyladı bu Oguznâme'yi söyledi: Anlar dahı bu dünyaya geldi getdi Ecel aldı yer gizledi Fani dünya kime kaldı Gelimli gedinli dünya Son ucu ölümlü dünya Kara ölüm geldüğünde ağ imandan ayırmasun Sağlıgın sağınçın devletün Hak artırsın Öl ögdüğüm yüce Tanrı dost olup meded ersün (67a-67b/11-2)
Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Dedem Korkud gelüben bunu [boy] boyladı, soy soyladı, bu Oguznameyi düzdi koşdı, böyle dedi: "Kanı dedüğüm yeg erenler, Dünya menüm deyenler? Ecel aldı yer gizledi. Fani dünya ki[m]e kaldı? Gelimlü gedinlü dünya, Ahır son ucu ölümlü dünya" (34b/9-13)	Dedem Korkut geldi [boy] boyladı soy soyladı, bu Oguznameyi söyledi: "Hanı dedüğüm yeg erenler, Dünyayı benüm deyenler? Ecel aldı yer gizledi. Fani dünya kime kaldı? Gelimli gedinli dünya, Son ucu ölümlü dünya (91a-b/13-1)

Pay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek	Dedem Korkud geldi şadılık çaldı, boy boyladı, soy soyadı, gazi erenler başına ne geldiğin söyledi. "Bu Oguzname Beyregün olsun" dedi. (62b- 63a/12-2)	Dedem Korkut soy soyladı boy boy- ladı, kopuz çaldı, şadılık eyledi. Bu Oguznameyi söyledi, ne dedi: "Ol öğdügüm yeg erenler, Dünyaya benüm deyenler. Ecel aldı yer gizledi, Fani dünya kime kaldı? Gelimli gidimli dünya Son ucu ölümlü dünya" (83b- 84a/12-1)
Uruz Bey'in Tutsak Olması	Dedem Korkut gelüben şadılık çaldı, bu Oguznameyi düzdi koşdı, böyle dedi: "Emdi kanı dedügüm yeg eren- ler, Dünya menüm deyenler? Ecel aldı, yer gizledi. Fani dünya kime kaldı? Gelimli gedimli dünya, Ahır son ucu ölümlü dünya (78b- 79a/12-4)	Dedem Korkut gelüp şadılık ey- ledi, bu Oguznameyi Kazan oğlu Uruz üzerine söyledi: "Emdi kanı dedigüm yeg erenler, Yalan dünyeyi benüm deyenler? Ecel aldı, yer gizledi Gelimli gedimli dünya, Son ucu ölümlü dünya (99b/11- 13)
Duha Koca Oğlu Deli Dumrul	Dedem Korkut gelüben boy boy- ladı, soy soyladı: "Bu boy Deli Dumrulun olsun, Menden sonra alb ozanlar söy- lesün, Alnı açık cömerd erenler dinle- sün" dedi. (86b/9-12)	Bu destan V'de yoktur.
Kanlı Koca Oğlu Kanturalı	Dedem Korkut gelüp şadılık çaldı, boy boyladı, soy soyladı, gazi erenler başına ne geldiğin söyledi: "Emdi kanı, dedügüm yeg eren- ler, Dünya menüm deyenler? Ecel aldı, yer gizledi. Fani dünya kime kaldı? Gelimli gedimli dünya, Ahır son ucu ölümlü dünya (102b/2-6)	Bu destan V'de yoktur.

Kazılık Koca Oğlu Yegenek	Dedem Korkut gelüben boy boyladı, soy soyladı: "Bu Oguzname Yegenegün olsun" dedi. (108a/11-12)	Dedem Korkut gelübeni soyladı, gör ki ne söyledi, hanım: "Bu Oguzname Yegenegün olsun" dedi, Benden sonra alp ozanlar söylesün, Alın açık cömerdler dinlesün" dedi (103b/3-5)
Basat'ın Tepegözü Öldürmesi	Dedem Korkud gelüben şadılık çaldı, gazi erenler başına ne geldiğin eydi verdi, hem Basata alkış verdi: "Kara daga yetdiğünde aşıt versün, Kanlu kanlu sulardan geçit versün" dedi. "Erligile kardaşun kanın aldun, Kalın Oguz beglerini bundan kurtardun, Kadir Allah yüzün ağ etsün, Basat" dedi (119a-b/9-1)	Bu destan V'de yoktur.
Begil Oğlu Emren	Dedem Korkud gelüben şadılık çaldı, bu Oguznameyi düzdi, koşdı. "Begil oğlu Emrenün olsun" dedi. Gaziler başına ne geldiğin söyledi. (128b/4-7)	Bu destan V'de yoktur.
Uşun Koca Oğlu Segrek	Dedem Korkud gelüben boy boyladı, soy soyladı. (137b/8-9)	Bu destan V'de yoktur.
Salur Kazan'ın Tutsak Olması	Dedem Korkud geldi, kopuz çaldı. Gazi erenler başına ne geldiğin söyledi: Kanı öğdügümüz erenler, Dünya menüm deyenler? Ecel aldı, yer gizledi. Fani dünya kime kaldı? Gelimli gedimli dünya, Son uca ölümlü dünya (147a-b/13-3)	Bu destan V'de yoktur.

İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması	Dedem Korkud gelüben şadılık çaldı, gazl erenler başına geldü- ğün eydi verdi: "Kanı dedüğüm yeg erenler, Dünya menüm deyenler? Ecel aldı, yer gizledi. Fani dünya kime kaldı? Gelimli gedimli dünya, Son ucu ölümlü dünya El-akibet uzun yaşun ucu ölüm, ahırı ayrılık." (153b/7-11)	Dedem Korkut gelüp şadılık edüp soy soyladı, erenler başına neler geldüğünü söyledi: "Kanı dedüğüm yeg erenler, Dünyayı menüm deyenler? Ecel aldı, yer gizledi. Fani dünya kime kaldı? Gelimli gedimli dünya, Son ucu ölümlü dünya Bu kara yer bizi dahı yeyecek- dür, ahır akubet uzun yaşun ucu ölüm (108a/2-5)

Yukarıdaki tabloda D ve V'deki kalıp sözler karşılaştırıldığında, *Bamsı Beyrek* ve *Yegenek* destanlarının bitiş kalıplarının, V'de fazladan manzum kısımlar içerdiği görülmektedir. Onun dışında genel yapı aynı kalmakta, sadece bazı kelime, bazen de mısra eklemeleri yapılmaktadır. Anlaşılan müstensihler, bu noktada belli bir düzene bağlı kalmamışlardır. *Bamsı Beyrek* hariç, iki nüshada varolan beş destanda şu manzume ortakdır:

"Kanı dedüğüm yeg erenler,
Dünya menüm deyenler?
Ecel aldı, yer gizledi.
Fani dünya kime kaldı?
Gelimli gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya

Bu ortaklık doğaldır. Çünkü dünyanın gelip geçiciliğini çok veciz olarak bildiren bu sekiz heceli manzume, destanın bitirilmesi için çok uygun bir parça olup anlaşılan iki müstensih de bu yapıyı pek değiştirmemişlerdir. Nitekim V'deki altı destandan beşinde bu manzume mevcuttur. Sadece D'de olan altı destanın ikisinde de bu manzume mevcuttur. İki nüshada ortak olan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*'nın D nüshasında ise bazı mısraları yer almaktadır. Bu manzumenin olmadığı destanlar ise kendi içinde ilginç bir bütünlük arz etmektedir. *Deli Dumrul*, *Yegenek*, *Basat*'ın *Tepegöz'ü Öldürmesi*, *Emren*, *Segrek* destanlarında bu manzume yer almamaktadır. Bu destanlar ise, *Yegenek* hariç, V nüshasında bulunmamaktadır. *Yegenek Destanı*'nın V'deki benzer metninde de manzume yoktur.

Bitiş durumunun ikinci kısmı ise şöyle tablolaştırılabilir:

Destanın Adı*	Dresden nüshası	Vatikan nüshası
Dirse Han Oğlu Boğaç Han	Yom vereyin hanum: Yarlu kara dagların yıkılmasun Gölgelice kaba agacın kesilmesün Kamın akan görkli suyun kurımasun Kanadların uçları kırılmasun Çapariken ag boz atun büdremesün Çalışanda kara polat üz kılıcın gedilmesün Dürtişüriken ala gönderün ufanmasun Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun Ag sakallu baban yeri ucmag olsun Hak yanduran çırğun yana dursun Kadir Tanrı seni namerde muhtac eylesün Hanum hey (49/3-10)	Yom vereyin hanum: Yerlü kara dagların yıkılmasun Gölgelice kaba agacın kesilmesün Kamın akan görkli suyun kurımasun Kanadların uçları kırılmasun Çaparken ag boz atun büdirmesün Çalışanda kara polat üz kılıcın gedilmesün Dürtüşürken ala gönderün ufanmasun Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun Ag sakallu baban yeri ucmag olsun Hak yanduran çırğun yana dursun Kadir seni namerde muhtac etmesün Ol ögdüğüm yüce Tanrı dost olup meded ersün Hanum sana canum sana (67b/6-7)
Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Yom vereyim Hanum: Karlı kara dagların yıkılmasun Gölgelice kaba agacın kesilmesün Kamın akan görkli suyun kurımasun Kadir Tanrı seni namerde muhtac etmesün Çapariken ag boz atun [bü]dremesün Çalışanda kara polat üz kılıcın gedilmesün Dürtişüriken ala gönderün uvanmasun Ag sakallu baban yeri uçmak olsun Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun Ahır sonı arı imandan ayrılmasun Amin deyenler didar görsin Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun Yığışdursun, dürişdürsün Günahlarını adı görkli Muhammed Mustafa Yüzi suyna bağışlasun Hanum hey (34b-35a/13-11)	Yom vereyin Hanum: Yerlü kara dagların yıkılmasun Gölgelice kaba agacın kesilmesün Akar suların kurımasun Kanadların kırılmasun Kadir Tanrı seni namerde muhtac eylesün Çapariken ag boz atun büdirmesün Ag sakallu baban yeri uçmak olsun Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun Hak teala günahların bağışlasun Bu duaya amin deyenler didar görsün (91b/2-6)

* Destanların sıralamasında D nüshası esas alınmıştır.

Pay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek	Yom vereyin hanum: Kara dağların yıkılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Ag sakallu baban yeri uçmak olsun Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun Ogulıla karındaşdan ayırmason Ahır vaktde arı imandan ayırmason Amin amin deyenler didar görsün Yığışdursun dürişdürsün, Günahunuzu adı görklü Muhammed Mustafa Yüzi suyına bağışlasun, Hanum hey. (63a/2-7)	Yom vereyin hanum: Yerlü kara dağların yakılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Ag sakallu baban yeri uçmag olsun Ag bürçeklü anan yeri cennet olsun Ogulıla karındaşdan ayırmason Ahir vaktde imandan Kur'andan ayırma- sun Amin amin deyenler didar görsün Günahlarınuzu Habib hürmetine bağışla- sun Allah (83b-84a/13-4)
Uruz Bey'in Tutsak Olması	Yom vereyim hanum: Yarlu kara dağın yıkılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Kamın akan görklü suyun kurımasun Kanacların ucu kırılmasun Kadir seni namerde muhtac etmesün Çapariken ag boz atun büdremesün Çalışanda kara polat üz kılıcın ge- dilmesün Allah veren ümizün üzilmesün Ahır sonı arı imandan ayırmason Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun Yığışdursun dürişdürsün, Günahunuzu adı görklü Muhammede ba- ğışlasun. Hanum hey. (79a/4-12)	Yom vereyim hanum: Yerlü kara dağların yıkılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Kamın akan görklü suyun sogulmasun Kanacların uçları kırılmasun Kadir seni namerde muhtac etmesün Çaparken ag boz atun büdirmesün Çalışanda kılıcın gedilmesün Dürtüşürken ala gönderün ufanmasun Ag sakallu baban yeri cennet olsun Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun Yığışdursın dürtüşdürsün, Günahlarını Kadir Tanrı görklü Muhamme- dün yüzi suyına bağışlasun. Bu duama amin deyenler didar görsün. (99b-100a/13-5)
Duha Koca Oğlu Deli Dumrul	Yom vereyin hanum: Yarlu kara dağların yıkılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Kamın akan görklü suyun kurımasun Kadir Tanrı seni namerde muhtac etmesün Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun Yığışdursun dürişdürsün, Günahunuzu adı görklü Muham- med bağışlasun. Hanum hey. (86b- 87a/12-4)	Bu destan V'de yoktur.

Kanlı Koca Oğlu Kanturalı	Ecel geldiğinde anı imandan ayırmasun, Kadir seni namerde muhtac etmesün, Allah viren ümidün üzilmesün. Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun, Amin deyenler didar görsün. Yığışdursun, dürişdürsün, Günahunuzu adı görklü Muhammed Mustafaya bağışlasun, Hanum hey! (102b/6-11)	Bu destan V'de yoktur.
Kazılık Koca Oğlu Yegenek	Yom vereyin hanum: Yarlu kara dagların yıkılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Ag sakallu baban yeri uçmak olsun Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun Ahır sonı anı imandan ayırmasun Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun, Günahunuzu adı görklü Muhammed Mustafa yüzi suyına bağışlasun. Hanum hey. (108a-b/12-5)	Yom vereyin hanum: Yerlü kara dagların yıkılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Ag sakallu baban yeri uçmak olsun Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun Ahır sonı anı imandan ayırmasun Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun, Adı görklü Muhammed hürmetine günahını Huda bağışlasun. Amin. (103b/5-7)
Basat'ın Tepe-gözü Öldürmesi	Ölüm vakti geldiğinde anı imandan ayırmasun, Günahunuzu adı görklü Muhammed Mustafaya bağışlasun, Hanum hey. (119b/2-3)	Bu destan V'de yoktur.
Begil Oğlu Emren	Yom vereyin hanum: Yarlu kara dagların yıkılmasun Gölgelice kaba ağacın kesilmesün Allah veren ümidün üzilmesün Günahunuzu adı görklü Muhammede bağışlasun Hanum hey. (128b/7-10)	Bu destan V'de yoktur.
Ufın Koca Oğlu Seygüt	Evvel ahır uzun yaşun ucu ölüm. Ölüm vakti geldiğinde anı imandan ayırmasun. Günahunuzu Muhammed Mustafa Yüzi suyına bağışlasun. Amin deyenler didar görsün, Hanum hey. (137b/9-12)	Bu destan V'de yoktur.

Salur Kazan'ın Tutsak Olması	Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasun, Kadir seni namerde muhtac etmesün, Beş kelime dua kılduk, kabul olsun, Amin amin deyenler didar görsün, Günahunuzu adı görklü Muhammed Mustafa hürmetine bağışlasun, Hanum hey. (147b/3-7)	Bu destan V'de yoktur.
İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması	Yom vereyim hanum: Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasun. Ag sakallu baban yeri uçmag olsun. Ag pürçekli anan yeri behişt olsun. Kadir seni namerde muhtac etmesün. Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun. Amin. Amin deyenler didar görsün. Yığışdursun dürişdürsün, Günahunuzu Muhammed Mustafaya bağışlasun. Hanum hey. (153b-154a/11-8)	Yom vereyin hanum: Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasun. Baban yeri uçmak olup anan yeri behişt olsun. Kadir Tanrı Beryege rahmet kılsun. Şiyr-i merdan hazret-i Alinün elinden Şaraben tahir içmek Huda erzani kılsun. Kadir seni namerde muhtac etmesün. Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun. Yığışdursun dürişdürsün, Günahunuzu adı görklü Muhammed Mustafa Yüzi suyına bağışlasun. Bu kitabı yazan duayla ananlara Hak sübhanehu ve teala rahmet etsün. Amin. Amin deyenler didar görsün, Hanum hey, begüm hey. (108a/5-13)

Dua kısmını oluşturan kalıplara bakıldığında, destanlarda iki çekirdek yapının kullanıldığı görülmektedir:

Yarlu kara dagların yıkılmasun Gölgelice kaba agacın kesilmesün (D: 7, V: 6)	Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasun (D: 5, V: 1)

Her iki kalıp da yukarıda gösterildiği üzere, farklı sözlerle devam etmektedir. Özellikle *İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması Destanı*'nda önemli iki fark göze çarpmaktadır. İki fark da V nüshasından kaynaklanmaktadır. İlki, Bamsı Beyrek'e rahmet istenmesi ve onun Hz. Ali'nin elinden kevser şarabı içmesinin dilemesidir. İkincisiyse, kitabın yazarına dua istemesidir. "Yazar"dan kast

edilenin kim olduğu çok belli değilse de “yazmak” fiilinin gösterdiği gibi, V'nin yazıdan yana bir tavır aldığı söylenebilir.

Son olarak D'nin tamamında görülen “*Hanum hey*” hitabı üzerinde durmak gerekmektedir. V'de ise bu hitap, ilk destan olan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı* ile *İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması* destanlarında görülmektedir. İlk destanda “*Hanum sana, canum sana*” gibi sözlü ögenin değiştirilmiş bir şekliyle, son destanda ise “*Hanum hey, begüm hey*” biçimiyle karşımıza çıkmaktadır. Açıkça görüldüğü üzere D, tüm destanları bu kalıp sözle bitirme noktasında çok tutarlıdır ve bu da sözlü kalıba uygun bir tavidir. Öte yandan daha geç bir devrin özelliklerini yansıttığını düşündüğüm -ki bu tavır, destanlara hikâye ismini vermesinden de bellidir- V nüshası ise bu hitabı, sözlü hâliyle, destan sonlarında hiç kullanmamaktadır.

Dede Korkut Destanları'nda bitiş durumlarının niteliğiyle ilgili olarak şu tespitleri yapmak mümkündür. Öncelikle tüm destanlar mutlu sonla bitmektedir. Kahramanlar mutlaka zor durumdan kurtulmakta veya intikamlarını almaktadırlar.

Destanlarda yedi bitiş şekli mevcuttur: Paylaşım, şölen, evlilik, beylik sahibi olmak, itibarın iadesi, korkunç varlığın teşhiri, yenilenme. Bunları tek tek ele alırsam:

Paylaşım, destanlarda en çok görülen bitiş şeklidir. Beş destanda görülür: *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması*, *Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek*, *Uruz'un Tutsak Olup Salur Kazan'ın Kurtarması*, *Kazılık Koca Oğlu Yegenek*, *İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması*. Dikkat edilirse bu destanların hepsi büyük bir savaş ile sonuçlanmakta ve sonuçta galip gelenler, yenilenleri yağmalamaktadır. Son destan hariç, diğerlerinde yağmalanan kafir ülkeleridir. *İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması Destanı*'nda ise, hain Aruz Koca'nın evi yağmalanmaktadır.

Şölen, üç destanda görülür ve ikinci sık rastlanan bitiş şeklidir. *Uruz'un Tutsak Olup Salur Kazan'ın Kurtarması*, *Uşun Koca Oğlu Segrek* ve *Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması* destanlarında karşımıza çıkar. Yukarıda anılan ilk destanda paylaşım ve şölen birarada yer almakta olup ayırıştırmak, yapısal açıdan doğru değildir. Bu sebeple iki şıkta da yer verilmiştir.

Evlilikle bitiş, iki destanda görülmektedir: *Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek*, *Kanlı Koca Oğlu Kanturalı*. Bunlardan *Bamsı Beyrek*'te hem paylaşım hem de evlilik söz konusudur.

Beylik sahibi olmak (*Dirse Han Oğlu Boğaç Han*), itibarın iadesi (*Begil Oğlu Emren*), korkunç varlığın teşhiri (*Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi*), yenilenme (*Duha Koca Oğlu Deli Dumrul*) ise birer destanda karşımıza çıkmaktadır.

B. ARASÖZ KULLANIMLARI

Arasöz (digression), standart sözlüklerde “*ana temadan sapan bir pasaj*” veya “*ana konudan ayrılma, ana konudan uzaklaşma*” şeklinde tanımlanmaktadır. Sözlü anlatım sürecinde anlatıcı, dinleyicisiyle etkileşim hâlinindedir ve anlatı, bu etkileşimin sonucunda bir takım değişimler geçirebilir. İşte ara söz, anlatıcının dinleyiciye birtakım hususları ifade etmesinin bir yoludur. İlhan Başgöz, Türk sözlü geleneğinde üç tip arasözün varlığını tespit etmiştir:

1. Açıklayıcı ve öğretici arasözler,
2. Görüş, yorum ve eleştiriler,
3. Şahsi serzeniş ve itiraflar.¹¹²

Kemal Silay ise¹¹³, arasözlerin uzun ve bağımsız ise, excursus veya episode adını alabildiğini ve nerede digression’un bitip nerede excursus ya da episode’un başladığı hususunda görüş birliği olmadığını belirttikten sonra, Ahmedî’nin *Tevarih-i Müluk-ı al-i Osman* isimindeki eserinde var olan arasözleri, üç madde hâlinde sınıflamıştır:

1. Görüş bildiren arasözler,
2. Açıklayıcı arasözler,
3. Örnekleyci arasözler.

Ayrıca Fikret Türkmen, *Dede Korkut Kitabı*’ndaki arasözler üzerine çalışmış olup¹¹⁴ aşağıda bu makaleden bahsedilecektir.

¹¹² İlhan Başgöz, “Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi”, çev. Metin Ekici, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, 1, haz. M. Öcal Oğuz vd., Ankara: Geleneksel Yayınları, ss. 322-328; bir uygulama için bkz. İsmail Görkem, *Halk Hikâyeleri Araştırmaları: Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, ss. 144-148; gramer bakımından bir açıklama için bkz. Lale Bağcırova, “Ara Söz ve Ara Kelime Gruplarının Gramatik (Dilbilgisel) Mahiyeti ve Oluşum Yolu Hakkında”, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15 (2000), ss. 1-4.

¹¹³ Silay, agm, ss. 154-155.

¹¹⁴ Fikret Türkmen, “Dede Korkut Hikâyelerinde Ara Sözler (Digressions)”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, ss. 153-160.

Arasözler, anlatıcının ideolojisini vermenin dışında, edebî incelemelerde başka hangi noktalarda kullanılabilir? Bilindiği gibi arasöz, anlatıcının konudan sapmasıdır. Dolayısıyla sözlü eserlerde konudan sapmanın her anlatıcıda aynı şekilde gerçekleşmesi oldukça zor bir tesadüftür. O hâlde farklı yazmalar hâlinde gelen anlatılarda, arasözlerin aynı yerlerde olup olmadığının tespiti, eserin sözlü olarak mı yazılı olarak mı nakledildiğini anlamada bir ölçüt olabilir. Öte yandan İlhan Başgöz'ün, biri sözlü, diğeri yazılı olarak günümüze ulaşmış iki *Âşık Garip Hikâyesi* varyantında tespit ettiği arasözlerin aynı yerlerdeki mevcudiyeti savımızı zayıflatmaktadır:

"Bu sefer anlatıcı kahramana hitap ederek onun davranışını eleştirir: a) 'Ey aptal çocuk! Sen bilinmeyen bir şehirde çalışmanın ne kadar zor olduğunu bilmezsin. Parayı niye almıyor ve hayatının geri kalan kısmını bu güzelin sıcak yatağında geçirmiyorsun? Saygıdeğer dinleyicilerim! Benimle aynı fikirde değil misiniz?'

Dinleyiciler bağırarak şöyle cevap verir. 'Evet, evet, senin dediğin doğru' (Cevlani 1943).'

Aynı hikâyenin bir yazmada bulunan metninde, benzeri bir ara söz, aynı yerde şöyle geçmektedir: b) 'Dilerim ki, saygıdeğer dinleyenlerim, sizden biriniz orada olmalıydı ve bu aptal delikanlıya; 'Cehenneme git, sadece şeyim senin arkandan ağılar' demeliydi. (Türkmen 1974: 144)"¹¹⁵

Başgöz'ün tespit ettiği bu durum, sadece bir tesadüf mü? Yoksa özellikle usta-çırak ilişkisi içinde yetişen belli âşık kollarında aynı yerlerde bu arasözleri görmek mümkün müdür? Bu sorunun yanıtı oldukça uzun bir çalışmayı gerektiriyor. Ancak yine *Âşık Garip Hikâyesi*'nin İshak Kemali'nin anlattığı sözlü varyantında, böyle bir arasöz yoktur.¹¹⁶ Bu da arasöz kullanımının değişken olduğunu göstermektedir. Öte yandan arasöz kullanımlarının bütün metin içindeki dağılımları, lafız olarak aynı/farklı oluşları, nüshalar arasındaki ilişkileri belirlemede önemli nirengi noktaları oluşturabilir.

Dede Korkut Destanları'nın çeşitli yerlerinde arasöz kullanımları mevcuttur. Konu üzerinde çalışan Türkmen, bunların bir bölümünü çıkarmıştır.¹¹⁷ Ayrıca Daşdemir de konuya kısaca değinmiştir.¹¹⁸ Ben, arasözleri D ve V nüshalarına

¹¹⁵ Başgöz, agm, s. 344.

¹¹⁶ Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995, s. 243.

¹¹⁷ Türkmen, agm, ss. 157-160.

¹¹⁸ Muharrem Daşdemir, *Dede Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi*, Erzurum: Atatürk Ü. Sosyal Bilimler Ens., 2000, ss. 233-234. Daşdemir, burada arasözleri dilbilgisel bakımdan ele almıştır. Halk

göre inceleyeceğim. Ayrıca eserin *Mukaddime* kısmını, kurgusal yapıdan ayrı bir oluşum kabul ettiğim için, konu içinde değerlendirmeyeceğim.

Dede Korkut Kitabı'ndaki arasözler; a. Açıklayıcı ve Öğretici, b. Görüş, Yorum ve Eleştiriler, olarak iki grupta incelenebilir. Başgöz'ün üçüncü grup olarak ele aldığı "Şahsi serzeniş ve itiraf"lara *Dede Korkut Destanları*'nda rastlanmamaktadır. Bu gruba rastlanmaması, kanaatimce, eserin yazılı oluşuyla doğrudan ilişkilidir. Sözlü ortamın samimiliği içinde karşılıklı ilişki tabanında yaratılan metnin¹¹⁹, yazıya aktarılması sırasında, bu özelliklerinin belli oranda törpülenebileceği varsayılabilir. Eseri yazıya geçiren ilk kişi, hikâye içindeki bu yapıları kaydetmeyip gereksiz görmüş olabilir. Çünkü bu grubu oluşturan arasözler, daha belirgin bir biçimde anlatılan metinden kopuktur ve farkına varılmaları kolaydır.

Dede Korkut Kitabı'nda bir destanda arasöz bulunmamaktadır: *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul*. Türkmen ise bu sayıya, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Boyu*'nu da eklemektedir. Bunun sebebi üzerine fikir yürüten Türkmen, bu destanların mitik kaynaklı olmalarının arasöz kullanılmamasına sebep olabileceğini yazar.¹²⁰ Öte yandan bazı destanlarda arasözlerin bir-iki tane olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Yani tüm destanlar arasözler bakımından zenginken, iki destan bu noktada fakir değildir. Dolayısıyla bunun bir tesadüf olabileceği de hesaba katılmalıdır. Bu sebeple hangi destanlarda kaç arasözü olduğunu belirtmek faydalı olacaktır:

	D	V
Boğaç Han	1	2
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	3	3
Bamsı Beyrek	7	7
Uruz'un Tutsak Olması	2	2
Deli Dumrul	-	
Kanturalı	2	
Yegenek	1	-
Tepegöz	1	
Emren	1	
Segrek	2	
Kazan'ın Tutsak Olması	1	
Dış Oğuz'un Âsi Olması	1	1

Bilimi açısından, onun arasözü olarak kabul ettiği bazı yapıları almanın anlamlı olduğunu düşünmüyorum.

¹¹⁹ Başgöz, agm, s. 328.

¹²⁰ Türkmen, agm, s. 160.

1. Açıklayıcı ve Öğretici Arasözler

Dede Korkut Destanları'nda anlatıcı, geçmiş “Oğuz” zaman(ın)dan bahsetmekte ve o devirdeki bazı özellikleri açıklamaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'nda bu tür arasözler oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıklamalar, çok kez ideolojik bir kanaat bildirme görevi de görmekte, hatta yer yer devrine bir eleştiri olmaktadır. Bunları tasnif ederken, öncelikle ilk anlamlarını dikkate alıp buna göre gruplandırımdım. Arkasından ideolojik yönünü inceledim. Bu arasözleri şunlardır:

a. Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı:

Bu arasöz, *Dirse Han oğlu Boğaç Han* ve *Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek* destanlarında geçmektedir. İki destanda da yiğitler, bir kahramanlık göstermekte ve bunun üzerine ad almaktadırlar. Bu durumda anlatıcı/yazıcı/müstensih, burada bir açıklama yapma gereği hissetmektedir.

Dirse Han oğlu Boğaç Han Destanı'nda şu bağlamda geçmektedir:

“Dedem Korkut gelsün, bu oğlana ad kosun bilesince alup babasına varsun, babasından oğlana beglik istesün, taht [u] el versün” dediler. Çağırdılar, Dedem Korkut gelir oldu, oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut oğlanun babasına soylamış, görelüm hanum ne soylamış (10 b/7-13)

“Çağırın Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad kosun” dediler. Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı. Eyle olsa Dede Korkut oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut soylamış ne soylamış, eydür (62 a/11-13)

Görüldüğü gibi arasöz, sadece V'de yer almaktadır. Kurgu kısmında ele aldığım ve D ile V arasındaki farklılıkların hangi boyutlara ulaşabildiğini gösteren bu örneği, burada sadece arasöz bakımından inceliyeceğim. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki ilk destan içinde geçen bu âdeti V, açıklama gereği duymuş; D ise, kurguda farklılığa gittiği için olsa gerek, zikretmemiştir. Ancak her iki nüshaya kaynaklık eden dip nüshada bu arasözün olduğunu düşünüyorum. Çünkü Bamsı Beyrek'in ad alması esnasında, bu sefer her iki nüshada ortak olan bir arasöz ile durumu açıklayacaktır. Dip nüsha, üçüncü destanda bu âdeti açıklama gereği duyuyorsa –ki iki nüshadaki ortaklık bunu göstermektedir- ilk destanda da böyle olmalıdır. Ancak yukarıda da değindiğimiz D müstensihinin kurgu farklılığına gitmesi, arasöz kullanımını etkilemişe benzemektedir:

Pay Bürenün oğlu beş yaşına girdi, beş yaşından on yaşına girdi, on yaşından on beş yaşına girdi. Çaya baksa çalımlu, çalkara kuş erdemli bir güzel yahşi yigid oldu. Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı. Pay Büre Begün oğlu atlandı, ava çıktı. Av avlariken babasının tavlası üzerine geldi. İmrahur başı karşıladı, endürdi, konukladı. (37a/2-9)

Pay Büre Begün oğlu on beş yaşına girdi. Begler içinde çalımlu, çalkara kuş erdemli bir yahşi kılıç[lu] yigid olmuştu. Ol zamanda begler bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı. Avlarken babasının tavlası üzerine geldi. Emirahur başı karşı gelüp atdan endürüp konurdu, konukladı. (68b/6-9)

Burada ilk bakışta sadece bilgi verir gibi görünen arasözlerinin, dikkatle incelendiğinde örtük bir eleştiriyi de beraberinde barındırdığı söylenebilir. Bilindiği gibi İslamiyet öncesi Türk yaşantısının bir gerçeği olan yigitlek sonucu isim almak¹²¹, İslamiyetle birlikte ortadan kalkmıştır. İslamiyet'te ise doğumdan hemen sonra isim verme uygulaması söz konusudur.¹²² Bu durum, dip nüshada ad verme âdetinin geçtiği iki yerde de arasöz ile açıklanmıştır. Bu arasözü ile anlatıcı/yazıcının eski zaman ile şimdinin yigitleklerinin mukayesesini dinleyici/okuyucularına örtük bir biçimde yaptırma amacını taşıdığı söyleyebiliriz. Burada "Ol zaman" kalıbının sadece vakti belli etmediğini, çok defa geçmiş ile bugünün mukayesesini yaptırmanın bir aracı olduğunu düşünüyorum. Aslında bu durum, o zamanın yigitlekleri/beyleri ile destanların anlatıldığı/yazıldığı zamanın yigitlekleri/beyleri arasındaki karşılaştırmaların başlangıcıdır. Dede Korkut zamanının yigitlekleri niçin bu zamandakilere benzemez? Çünkü onlar, isimlerini bile bileklerinin hakkıyla kazanmış "erenler"dir. *Dede Korkut Kitabı* boyunca kullanılan bu kelime; yigitlekte olgunluğa ermiş, pişmiş anlamındadır.

b. Ol zamanda bir yigit ki evlense ok atardı, okı ne yerde düşse anda gerdek dikerdi:

Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda geçen bu arasöz, D ve V'de ortaktır:

Oğuz zamanında bir yigit ki evlense ok atardı, okı [ne] yerde düşse anda gerdek dikerdi. Beyrek Han dahi ohın atdı, dibine gerdegini dikdi. (46b/4-7)

Oğuz zamanında kaide buyıdı ki bir yigit evlense ok atardı, okı nereye düşse anda gerdek-hane dikerdi. Beyrek okun atdı, gerdegini dikdi. (73b/8-9)

¹²¹ Hamit Z. Koşay, M. Şakir Ülkütaşır, "Türklerde İsim Verme ve Türk Adları", *TFA*, 8/175 (Şubat 1964), s. 3303.

¹²² Sedat Veyis Örnek, "Türk Folklorunda Ad Seçme ve Ad Koyma", *Boğaziçi Üniversitesi Halk Bilimi Yılı 1975*, İstanbul: Boğaziçi Ü. Folklor Kulübü Yayınları, 1975, ss. 103-104.

Bu örnek, tam anlamıyla açıklayıcı bir arasözdür. Anlatıcı/yazıcı kendi zamanında olmayan bir âdeti açıklamıştır. “Oğuz zamanı” ifadesi, daha önce kullandığı “ol zaman” sözcüğünün geçtiği zaman dilimini açıklamakta olup kadim Oğuz devrine işaret etmektedir.

c. Ol zamanda Oguz yigitlerine ne kaza gelse uyhudan gelürdi:

Bu arasözün biraz farklı şekilleri *Kanlı Koca Oğlu Kanturalı*, *Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması* destanlarında karşımıza çıkmaktadır. İki metin de V'de olmadığından, D ile karşılaştırma yapma imkanına sahip değiliz. Bu arasöz, *Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Boyu*'nda şu şekilde geçmektedir:

“Düşdiler, işrete meşgul oldılar, yediler içdiler. Ol zamanda Oguz yigitlerine ne kaza gelse uyhudan gelürdi. Kanturalı'nın uyhusu geldi, uyudu. (97b/4-7)

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması Destanı'nda ise:

“Bakdı bir kale gördi. Eydür: ‘Begler, gelün yatalum’ dedi. Kazanı küçücek ölüm tutdı, uyudu. Meger, hanum, Oguz begleri yedi gün uyurı, anuñün, ‘küçücek ölüm’ derleridi.” Meger ol gün Tomanın Kalesi'nin teküri ava binmişdi. (138a-b/12-1)

şeklinde geçmektedir. Destanın devamında kafirler, Salur Kazan'ı uykuda esir etmektedirler. Böylece ilk arasözdeki durum, Salur Kazan için de gerçekleşmiş olur. Dikkat edilirse bu iki arasöz, kadim devir kahramanlarının uzun süre uyumaları hakkındaki anlatıları tamamlar niteliktedir. “Küçücek ölüm” adı verilen ve yedi gün süren uyku, Oğuz kahramanlarının başının belaya girmesinin temel sebeplerindendir. Özellikle *Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması Destanı* bunun çok güzel bir örneğini sunar.

d. Oguz begleri içinde yalan yogudı:

Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda ve sadece V nüshasında geçer. Yalancı oğlu Yaltacık, Beyrek'in ölümü haberini getirene Banu Çiçek'in verileceğini duyunca, önceden Beyrek'in kendisine verdiği gömleği, tavşan kanına buluşturup getirir:

"Mere, bu ne gömlekdür?" "Beyregi Kara Dervende öldürmüşler. Üşde nışanı, sultanum" dedi. Gömlegi göricek begler ünür ünür ağlaştılar, zarlıklar gördiler (48b/10-13)

"Mere, bu ne gömlekdür?" dedi. Eydür: "Sultanum, Beryegün gömlegidür, Pasinüg Kara Derbendinde öldürmüşler" dedi. Oguz begleri içinde yalan yogudı. İnanup ağladılar. Kazan Beg eydür: "Emekdarum Beryek" deyüp aglar. Kara Göne oğlu Kara Budak "Musa-hibüm Beryek" deyüp aglar (74b-75a/11-1)

Dede Korkut Destanları'nda yalana tahammül yoktur. Çünkü yiğitlikle yalan bir arada yürümez. Yaltacık, yaptığı bu eylem ile Oğuz yiğitlerinden ayrılır. Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, V ayrıntıcı bir tutum içindedir. Beyrek'in ölüm sahnesi bu nüshada daha geniş tutulmuştur. Buna bağlı olarak da V, bir arasöz kullanma gereği hissetmiş olmalıdır. Öte yandan Oğuzların yalandan nefret etmeleri bağlamında, metin günümüze de doğruluk mesajı vermektedir.

e. Derin olsa baturur, kalabalık korhudur, at işler er öğünür, yayan erin umudı olmaz:

Bu arasöz, *Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek ve Uruz'un Tutsak Olup Salur Kazan'ın Kurtarması* destanlarında karşımıza çıkar. İlk destanda şu şekilde geçmektedir:

Yarımasun yarcımasun ol melun yedi yüz kafirile yıldı. Beyrek ab alaca gerdegi içinde yeyüp içüp bihaber otururdu. Dün uyhusunda kafir otağa kuyuldu. Nayibi kılıcın sıyardı, eline aldı: "Benüm başum Beyregün başına kurban olsun" dedi. Nayib parelendi, şehid oldı. **Derin olsa baturur, kalabalık korhudur, at işler er öğünür, yayan erin umudı olmaz.** Otuz dokuz yigidilen Beyrek tutsak getdi. (47a/5-13)

Heman yedi yüz kafirile ılgar eyledi. Beryek kırk yegidiyle yeyüp içüp otururdu. Dün buçuğında kafirler kuyuldu. **Bunlar gafil.** Nayibini şehid etdiler, otuz dokuz yigidiyle Beyrek tutsak getdi (74a/3-5)

Burada iki nüshada görülen arasözler arasında ilginç bir farklılık vardır. D, başlıkta verdiğimiz söz kalıbını kullanırken; V, "*Bunlar gafil*" demektedir. Burada "*gafil*" kelimesinin "dalgın, uyuklu, hazırlıksız, olayları ve sebeplerini anlamaktan yoksun, çevresinde olup bitenleri göremeyen" anlamları düşünülürse; V, Beyrek ve etrafındakilere hafif bir eleştiri yapmaktadır. Halbuki D'de geçen arasöz, tamamen Beyrek ve adamlarını aklamaya yöneliktir. Bunu daha

iyi anlayabilmek için *Uruz'un Tutsak Olup Salur Kazan'ın Kurtarması Destanı*'nda aynı arasözün kullanımına bakmak gerekmektedir:

Kafirler Uruzun üzerine çohdı. Uruzun kırk yigidi atdan endi, ala kalkan bağını kusa düğdiler, kılıç sıyırdılar. Uruzun üzerine çok savaşıdılar. Kalaba korhudur, derin olsa baturur, yayanun umudu olmaz. Sagın solın Uruzun çevürdiler kırk yigidin, şehid etdiler. Oglanın üzerine düşdiler, tutdılar, karusından ag ellerin bağladılar, kıl organ ag boynına takdılar. (68b-69a/10-4)	Kafirler Uruzun üstine düşdiler. Uruzun kırk yigidi atdan endi, ala kalkan çevürdiler, kından kılıç sıyırdılar. Kazan oğlu Uruzun üzerinde çok savaş etdiler. Yayanun yıldızı olmaz. Sagın solın beg oğlunun kafirler çevürdiler. Gözi öninde kırk yigidin şehid etdiler. Oglanın üzerine kafir üşdiler. Zebun edüp dutdılar, karusından ag ellerin bağladılar. Kıl organı ag boynına dakdılar. (94b/2-6)

Burada Salur Kazan'ın oğlu Uruz esir düşmektedir. D, daha önceki gibi bu esareti, aynı söz kalıbını kullanarak aklamaktadır. V ise, bu aklamayı sadece “*yayanun yıldızı olmaz*” kalıbıyla vermektedir. Burada dikkati çeken husus, Beyrek ve adamlarını içki içtikleri için “*gafil*” olarak nitelendiren müstensihnin, savaş esnasında esir düşen Uruz'u başka şekilde nitelemeyi tercih etmesidir. Öte yandan V nüshası, “*Kalaba korhudur, derin olsa baturur*” ifadesini de bence, bilinçli olarak metnine almamıştır. Kurgu kısmında gördüğümüz gibi, Salur Kazan ve ailesi hakkında daha hassas olan V müstensihinin, Uruz ile “korku”yu yanyana getirmesi çok makul değildir.

f. Haberi yok ki alacağı ala gözli kızun otagı olsa gerek:

Bu arasöz, *Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı*'nda geçmektedir:

“Ya Rab bu otag kimin ola” dedi. Haberi yok ki alacağı ala gözli kızun otagı olsa gerek. Bu otagın üzerine varmaga edeblendi, eyitdi: “Ne olırsa olsun. Hele men avımı alayın” dedi. Otagun önine erişi geldi, geyigi sinirledi. (40a/6-9)	“Ya Rab, bu otag kimindür?” dedi. Edeblendi bu otagun üzerine varmaga. Gene eyitdi: “Kimün olursa olsun ben şikârumı alayım” dedi. Otagun önünde geyigi sinirledi (70a-b/13-2)

D nüshası, Beyrek'in gördüğü otagın bilgisini verirken, Banu Çiçek'in “*ala gözli*” olduğunu ifade etmiştir. “*Al*” ve “*ala*” *Dede Korkut Kitabı*'nda sıkça geçen renklerdir. Bu renkler, hem Oğuzlar hem de kafirler için kullanılmaktadır.¹²³ V'de ise bu arasöz yer almamaktadır.

¹²³ Özçelik, *age*, ss. 75-76, 77-78, 82-83; ala, Karabaş'a göre, bir övgü, çok yüce değerleri anlat-

g. Zira Dede Korkut velayet ismi idi:

Bu arasöz, *Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı*'nda geçmektedir:

Dede Korkut eyitdi: “Çalarısan elün kurusun!” dedi. Hak tealanun emriyle Deli Karçarun eli yokaruda asılı kaldı. **Zira Dede Korkut velayet ismi idi**, dileği kabul oldu. Delü Karçar eydür: “Meded aman, el-aman, Tangınun birliğine yokdur güman. (44a-b/11-1)

Dede Korkut eyitdi: “Çalarsan elün kurusun” dedi. Hak taalanun buyruğuyla Delü Karçarun kılıç dutan eli yokaruda asılı kaldı. **Korkut, zira velayet issiydi**, dileği kabul oldu. Delü Karçar eydür: “Aman, Dede Korkut aman, Tanrının birliğine yokdur güman!” (72a-b/12-2)

Burada Dede Korkut, kendisini öldürmek isteyen Deli Karçar'ı keramet göstererek durdurmaktadır. Anlatıcının *Mukaddime* kısmında Dede Korkut hakkında verdiği bilgilerle uyuşan bu arasöz, onun böyle bir kerameti nasıl gösterebildiğini açıklamaya matuftur.

h. Meger güyeginün yüzüğüne nişan atarlarıdır:

Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda geçen bu arasöz, iki nüshada da bulunmaktadır:

Andan Beyrek eydür: “Begler, sizün ışkunuza çekeyim yayı, atayım ohi” dedi. **Meger güyeginün yüzüğüne nişan atarlarıdır**. Beyrek okılayüzüğü urdı, parelendi. (56b/6-8)

Andan eyitdi: “İcâzetinüz ile begler, sizün ışkunuza çekeyim yay, atayım ok” dedi. **Meger güyegü begün yüzüğünü nişan edüp ana atarlarıdır**. Beryek bir ok atdı, urdı yüzüğü pareledi. (79b/4-5)

Arasöz, ok ile hedef alınan şeyin ne olduğunu dinleyici/okuyucuya belirtmek için kullanılmıştır.

ı. Oguzda dört yigit nikab ile gezeridi:

Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Destanı'nda geçen bu arasöz şöyledir:

“Kanturalı cemal u kemal eyesi yigit idi. **Oguzda dört yigit nikab ile gezeridi: biri Kanturalı, biri Kara Çektür ve oğlu Kırk Kınuk ve Boz Aygırlu Beyrek**. Kanturalı nikabın serpti. Kız köşkten bakardı.” (91b-92a/13-3)

Bu örnek de tam anlamıyla açıklayıcı arasöze uygun düşmektedir. Anlatıcı/yazıcı, o devirde Oğuzların içinde yakışıklılığından dolayı yüzüne peçe takan yiğitleri saymaktadır.

İ. Taze yigittürk:

Kazılık Koca Oğlu Yegenek Destanı'nda geçen bu arasöz, sadece D nüshasında mevcuttur:

Hanum, yigirmi dört sancak begi tekür elinde zebun oldu. Pes Kazılık Koca oğlu Yegenek, taze yigittürk, yaradan Allaha sığındı, bizeval mabudı ögdi, eydür (106b/10-13)	Kıssayı ne diraz edelüm? Yigirmi dört sancak begi kafır elinde zebun oldu. Pes Kazılık Koca oğlu Yegenek yerinden durdı. Yaradan Allaha sığındı, bizeval mabudı ögdi, görelüm hanum, nece ögdi (102b/4-6)

Kazılık Koca'yı kurtarmaya giden Oğuz ordusunun beyleri, kalenin tekfuru tarafından teker teker mağlup edilmektedir. Bu durum karşısında Yegenek, meydana çıkar. Bu sırada da Allah'a dua eder. İşte D nüshasındaki arasöz, Yegenek'in çok genç olduğunu vurgulayarak, Allah'a yaptığı duanın kabul edilme sebebini açıklamaktadır. V müstensihisi ise böyle bir tasarrufa gerek görmemiştir.

J. Aslan enügi yine aslandur:

Bu arasöz, *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda geçer:

"Ogul, at üzerinden meni kap, döşegime çıkar" dedi. Aslan enügi yine aslandur. Atasın at üzerinden karvadı tutdı, döşegine çıkardı." (123a/3-5)

Emren'in babası Begil'in bacağı kırıldıktan sonra, atı üzerinde obasına gelmesinin ardından gelen bu sahnede, babasını bir hamlede atının üzerinden alıp taşıyan Emren övülmekte, yiğitliğin genlerden geçen bir haslet olduğu vurgulanmaktadır. Dikkat edilirse, destanlar boyunca Oğuz beylerinin oğulları da en az babaları kadar yiğittirler. Bu durum, metinlerde açıklama yapılmaksızın geçilmektedir. Çünkü anlatıcı, bu durumu açıklamaya gerek görmemiştir.

Dikkat edilirse bu açıklama, bir atasözü vasıtasıyla yapılmıştır. Atasözleri, açıklama yapmak veya fikir belirtmek için atasöz olarak kullanılabilir.¹²⁴ Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, her atasözü kullanımının atasöz olmayacağıdır. Eğer anlatıcı, atasözünü kahramanın ağzından naklediyorsa bu durumda atasözden bahsedilemez. Çünkü atasözü, kurgunun içerisinde doğal bir unsur olarak kullanılmaktadır. Atasözünün atasöz kategorisine girmesi için, anlatıcının kurgu dışına çıkıp atasözünü açıklama gayesiyle tasarruf etmesi gerekmektedir.

k. Eski donun biti, ögsüz oğlanun dili acı olur:

Bu atasöz, *Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı*'nda geçmektedir:

"Gördi kim [bir] ögsüz oğlan bir kızanı [ile] çekişür. 'Mere, noldunuz?' deyü bir şapla birine, bir şapla birine urdı. **Eski donun biti, ögsüz oğlanun dili acı olur.** Biri eydür: 'Mize mizüm ögsüzlüğümüz yetmez mi? Bizi neye urursın? Hünerün var ise kardaşun Alınca Kalesi'nde esirdür, var anı kurtar' dedi." (130a-b/9-1)

Ağabeyi Egrek'in tutsak olduğunu bilmeyen Segrek'in bu gerçeği öğrendiği yukarıdaki sahnede anlatıcı/yazıcı, Segrek'in öksüzlere birer tokat vurma-sının hemen ardından bu atasözü kullanarak, akabinde çocukların söyleyeceği gerçeğe dinleyici/okuyucuları hazırlamakta, peşinen açıklama yapmaktadır. Bu izahı da atasözü kullanarak gerçekleştirmektedir. Böylece açıklamasının doğruluğunu ispatlamak için atasözünün geleneksel gücünden faydalanmaktadır.

l. Meger yigit at bineridi, hanum, at kulagi sak olur:

Bu atasöz, *Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı*'nda geçmektedir:

"Negahından altmış demür kafir oğlanun üzerine geldiler. Geyim kıcırdı-sından, at çağırmasından, **meger yigit aygır bineridi, hanum, at kulagi sak olur**, çekübeni oğlanı oyadı. Oğlan gördi kim bir alay atlu gelür. (134a/2-5)

Uyuyan Segrek'in üzerine gelen düşmanı farkedene atı, Segrek'i uyarmaktadır. Burada birbiri peşi sıra gelen iki atasöz vardır. Anlatıcı/yazıcı, öncelikle

¹²⁴ Türkmen, agm, ss. 154-155.

Segrek'in atının aygır olduğu bilgisini vermekte; ardından "at kulağı sak (te-tikte) olur" atasözüyle atın fiilini açıklamaktadır. Dikkat edilirse, Oğuz yiğitlerinin atları genellikle aygırdır. Burada anlatıcı/yazıcı bu bilgiyi vererek, atın niçin Segrek'i uyaramadığını açıklamaktadır.

m. Oguzun önünce bundan evvel kimse geçmezdi:

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Destanı'nda yer alır:

"Oguz bir gün yaylaya göçti. Aruzun bir çobanı vardı, adına Konur Koca [oglu] Sarı Çoban derlerdi. **Oguzun önünce bundan evvel kimse geçmezdi.** Uzun Bınar demegile meşhur bir bınar vardı. Ol bınara periler konmuşdu" (109a-b/10-1)

Görüldüğü gibi anlatıcı/yazıcı, Sarı Çoban'ın göçte başı çektiği bilgisini vermektedir. Bu bilgi, Sarı Çoban'ın Oğuzlar içindeki konumunu gösteren çok önemli bir veridir. Böylece tüm destan bu bilgiyle, "Emaneti ehline vermeyen" Oğuzların başına gelenler üzerine kurgulanmaktadır.

n. Kaçan Kazan evin yagmalatsa helalinun elin alur taşra çıkardı:

İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması Destanı'nda geçmektedir:

Üç Ok Boz Ok yıgnak olsa Kazan evin yagmaladurıdı. Kazan gerü evin yagmalatdı. Amma Taş Oguz bile bulunmadı, hemin İç Oguz yagmaladı. **Kaçan Kazan evin yagmalatsa helalinun elin alur taşra çıkardı, andan yagma ederidi.** Taş Oguz beglerinden Aruz, Emen ve kalan begler bunu eşitdiler, eyitdiler: "Bak bak. Şimdiye degin Kazanun evin bile yagma ederidük. Şimdi neçün bile olmaya-vuz?" dediler. (147b-1 48a/9-2)

Kazan üç yılda bir İç Oguz Taş Oguz beglerin cem ederdi, evin yagmaladurdı. Gerü Han Kazan evin yagmaladı oldu. Taş Oguz begleri hazır olmayup heman İç Oguz begleri yagmaladı. **Kazan Begün âdeti buyıdı ki hatunının eline yapışup evinden çıkardı. Evinde olan esbabını vü malını yagma ederlerdi. Gerü yagma etdüdü.** Taş Oguz beglerinden kimesne yogdı. Taş Oguz begleri bunu eşidüp eyitdiler: "Bak bak. Şimdiye degin Kazanun evi yagmalandukda hep bile olurduk. Şimdi suçumuz nedür ki bile bulunmaduk" dediler. (103b-104a/9-1)

Destanın girişinde olan bu kısımda anlatıcı/yazıcı, dinleyici/okuyucularının bilmediğini düşündüğü bir âdeti açıklamıştır. Kurgu kısmında kısaca üzerinde durduğum bu uygulama, ya eskisi gibi uygulanmadığı için ya da din-

leyici/okuyucuların bunu bilmelerini, anlatıcı/yazıcı mümkün görmediği için açıklanmıştır. Burada dikkat çekici husus, V nüshasında açıklamanın daha geniş tutulmasıdır. İki nüsha da yağmalanan şeylerin arasında Kazan'ın eşinin olmadığını belirtmekte ortakken; V, giysi ve malların yağmalandığını belirterek, bilgiyi netleştirme eğilimindedir. Öte yandan anlatıcı/yazıcının, Kazan'ın eşinin yağmaya dahil olmadığını belirtmesi, dinleyici/okuyucularının yağma âdetine tamamen yabancı olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Bu âdetin bazı kalıntılarının yönetici zümre tarafından Osmanlılar zamanında bile uygulandığını bildiğimizden, anlatıcı/yazıcının bu kalıntılarla Kazan zamanındaki uygulamayı birbirine bağlayamadığını veya yönetici zümreye yakın olmadığından bu âdeti bilmediğini söylemek mümkündür.

o. Oglandur, ne bilsün:

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda geçmektedir:

'Oglumun at segirdişin, kılıç çalışın, ok atışın göreyim. Sevüneyim, kıvanayım, güveneyim' dedi" dediler. Oglandur , ne bilsün. Geyigi kovandı götür[ür]idi, babasının önünde sinirleridi. (13a/1-4)	'Oglumun at segirdişin, kılıç çalışın, ok atışın göreyim. Sevüneyim, güveneyim, kıvanayım' dedi" dediler. Oglandur , onların sözünü gerçek sandı, geyigi kovarak babası önüne götürüridi. Önünde sinirleridi. (63b/6-8)

V'de sadece "oglandur" şeklinde kullanılmış olup ardından gelen cümle de buna göre kurgulanmıştır.

2. Görüş, Yorum ve Eleştiri İçeren Arasözler

Arasözlerin bu kategorisinde anlatıcının/yazıcının/müstensihin şahsi düşünceleri, eleştirisi ve protestosu karşımıza çıkar. Bu eleştiri genellikle açık değil, yumuşak ve dolaylı yollarla yapılır.¹²⁵ *Dede Korkut Kitabı*'ndaki eleştirilerin de dolaylı yoldan yapıldığı rahatlıkla söylenebilir. Nitekim yukarıda da ifade ettiğim gibi, tenkitler "ol zaman" kalıbıyla verilerek geçmişe ait bilgi verme kılıfı içinde ifade edilmektedir.

¹²⁵ Başgöz, agm, s. 326.

a. Ol zamanda beglerin alkış alkış, karkış karkış idi. Duaları müstecab olurdu:

Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda geçen bu arasöz D ile V'de ortakdır:

Böyle degeç kalın Oguz begleri yüz göye dutılar, el kaldurup dua eylediler: "Allahu teala sana bir ogul versün" dediler. Ol zamanda beglerün alkış[ı] alkış, karkış karkış idi. Duaları müstecab olurdu. Pay Biçen Beg dahı yerinden örü durdı, eydür: "Begler, me-nüm dahı hakkuma bir dua eylen, Allahu teala mana da bir kız vere" dedi. Kalın Oguz begleri el kaldurdılar dua eylediler. (36a-b/7-1)	Böyle deyicek kalın Oguz begleri el kaldurup dua dilediler: "Allah teala sana dahı bir ogul versün" dediler. Ol zamanda beglerün alkış alkışdı, karkış karkışdı. Duaları müstecab olurdu. Pay Biçen dahı yerinden örü durdı, eydür: "Begler, benüm hakkuma dahı bir dua edün kim, Hak teala bana dahı bir kız versün" dedi. Kalın Oguz begleri dua dilediler. (68a/6-10)

Yine "ol zamanda" kalıbıyla başlayan bu arasöz de öncelikle eski beylerin yarı kutsal kişiliklerinin altını çizmektedir. Beylerin dua ve beddualarının tutması, bazı araştırmacılar tarafından şaman-bey ayrımının olmadığı zamanlara kadar çıkarılmaktaysa da bu ayrımın olmadığı devirlerle ilgili herhangi bir somut kanıtın olmayışı, elimizi kolumuzu bağlamaktadır. Bunun yerine tanıklığı var olan hükümdarın "kut" sahibi olması ve kutun Tanrıyla bağlantısı¹²⁶ göstermesi üzerinden yorum yapmak daha uygundur. Dede Korkut zamanının beyleri, kutsala yakınlıkları ve saygıları dolayısıyla istekleri kabul edilenlerdir. Geldikleri noktayı bileklerinin hakkıyla kazanmışlar, din yolunda kafirlerle savaştan bir dakika ayrılmamışlardır. İşte bu noktada anlatıcı/yazıcının eleştirisi gelmektedir. Bütün bunlar "ol zamanda" idi, ya şimdi? Dinleyici/okuyucu bir kez daha dün ile bugün arasında mukayese yapmaya çağılır ve sonuç bellidir: Bugünkü beyler, geçmiştekilere oranla hayırsızdır.

¹²⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997, ss. 237-240; İbrahim Kafesoğlu, *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980, ss. 28-31; öte yandan Aça'nın Oğuz Kağan'ın Türklere gönderilen peygamberlerden biri (Aça, "Türk Destan Geleneğine Bütüncül Yaklaşılabilir", s. 155) ve ilk insan olabileceği ("Oğuz Kağan" ve "An-Haan" Destanları Uygurlaşma Süreci Açısından Nasıl Okunabilir?", *Millî Folklor*, 11/82 (Yaz 2009), ss. 63-64) savları bu bağlamda ilginçtir.

b. Ol zamanda ogul ata sözün iki eylemez idi. İki eylese ol oğlu kabul eylemezlerdi:

Uruz'un Tutsak Olup Salur Kazan'ın Kurtarması Destanı'nda karşımıza çıkan bu arasöz de iki nüshada ortaktır:

Uruz babasının sözün sımadı, kaydup gerü döndi. Yerden yüce dağlar başına yoldaşların alup çıkdı. Ol zamanda ogul ata sözün iki eylemezidi. İki eylese ol oğlu kabul eylemezleridi. Uruz gen yakadan sünüsün sançdı durdı.(67b-68a/10-2)	Uruz babasının sözün sındurmadı. Ol zamanda ogullar ataya muhalifet etmezdi, ogullar ata sözün iki eylemezdi. İki eylese ol oğlu kabul eylemezlerdi. Uruz Beg davlıbaz urup sünüsünü yere sancup durdı (94a/4-6)

Görüldüğü gibi iki arasöz arasında V'de yer alan “muhalifet etmezdi” dışında pek fark yoktur. Ancak daha önceki örneklerde aile kurumu konusunda çok hassas olduğunu bildiğimiz V müstensihisi, bu arasöze bir ekleme yapıyor. Böylece arasözün anlamını netleştirirken, sözlü kalıbın yapısını da bir miktar bozuyor. Çünkü “eylemezlerdi” kelimesinin tekrarı, metnin içindeki ahenge büyük katkı yaparken; V'de araya giren “etmezdi” sözcüğü, bu ahengi bir miktar bozmaktadır.

Burada da anlatıcı/yazıcının kendi devrine yönelik eleştirisi aşıkardır. Bilindiği gibi her nesil kendinden sonraki nesillerin itaatsiz olmalarından yakınır. Sümer tabletlerinde bile görülen bu durum¹²⁷, *Dede Korkut Kitabı*'nda da kendine yer bulmuştur. Önceki arasözlerde olduğu gibi kadim devirdeki ogullar, metnin devrindeki gençlere örnek olarak sunulmaktadır. Bu arasözün anlamıyla, *Dede Korkut Kitabı*'nda övülen Uruz, Bamsı Beyrek gibi genç yiğitlerin davranışları arasında paralellik bulunmaktadır.

c. Su/Kurt/Köpek kaçan haber verse gerek:

Bu arasözler, *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'nda geçmekte olup D ve V'de ortaklırlar. Burada aslında üç arasöz vardır: “Su kaçan haber verse gerek”, “Kurt kaçan haber verse gerek”, “Köpek kaçan haber verse gerek”. Ancak bunların üçü de birbiri peşi sıra ve aynı anlamda kullanıldıkları için bir arada incelenmiştir.

¹²⁷ Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, çev. Muazzez İlmiye Çığ, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998, ss. 10-13.

Salur Kazan obasının yağmalanıp halkının esir edildiğini görünce, kafirlerin peşine düşer. Bu sırada su, kurt ve köpekten olan hadiselerle ilgili haber almak ister:

Kazan eydür: "Su, Hak didarını görmışdür, ben bu suyla haberleşeyim" dedi. Görelüm hanum, nece haberleşdi. Kazan eydür: "Çağnam çağnam kayalardan çıkan su, Agaç gemileri oynadan su, Hasanıla Hüseyinün hasreti su, Bağ u bostanun zineti su, Ayişe ile Fatımanun nigahı su, Şehbaz atlar içdüğü su, Kızıl develer gelüp gecdüğü su, Ag koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su, Ordumun haberin bilür misin? Degil mana! Kara başum kurban olsun suyum sana Su kaçan haber verse gerek? Sudan geçdi. (24b/1-9)	Kazan eydür: "Su, Hak didarını görmışdür, bu suyla haberleşeyim" dedi. Görelüm ne dedi. Kazan eydür: "Çağnam çağnam, kayalardan akan su, Böyük böyük gemileri oynadan su, Hasanıla Hüseyinün hasreti su, Ayişeyle Fatımanun nikahı su, Ag koyunlar çevresinde yatduğı su, ordumun haberin vergil bana, Yohsa karış verürin şimdi sana!" Su haber verecek degül. Geçdi getdi. (86b/2-6)
Bu kez bir kurda duş oldu. "Kurd yüzi mübarekdür, kurdılan bir haberleşeyim" dedi. "Karanku ahşam olanda günü dogan, Kar ile yağmur yağanda er gibi duran, Kara koç atları kişneşdüren, Kızıl deve gördüğünde bozlaşduran, Agca koyun gördüğünde kuyruk çarpup kamçılayan, Arkasını urup berk agılun ardın söken, Karma[la]ju [ö]geç semüzin alup dutan, Kanlu kuyruk üzüp çap çap yudan, Avazı kaba köpeklere gavgala, Çakmakluca çobanları dünle yüğürden, Ordumun haberin bilür misin? Degil mana, Kara başum kurban olsun, kurdum sana" Kurd kaçan haber verse gerek? Kurtan dahi geçdi (24b-25a/10-7)	Yolda kurda bulışdı. Kazan Beg kurtan haber sordı, eydür: "Mere, karanu ahşam olanda günü dogan, Karıla yağmur yağanda er gibi duran, Agca koyun görende kuyruk çarpan, Avazı kaba köpeklere gavgala, Ögecün semüzini alup kaçan, Kanlu kuyruğu üzüp çap çap yudan, Çakmakluca çobanları dün yüğürden, Sırtı yoluk boz kurd, ordumdan haber ver bana, Yoksa karış verürin şimdi sana" Kurtan cevap gelmedi. Geçdi. Getdi. (86b/6-8)

Karaca Çobanın kara köpeği Kazana karşı geldi. Kazan kara köpeğiyle haberleşdi, görelün hanum ne haberleşdi, eydür: "Gelen hırsızları korkudan, Korkuduban şamatasıyla ürkiden, Ordumun haberin bilür misin? Degil bana, Kara başum sağlığında eyelükler edem, köpek sana" Köpek kaçan haber verse gerek. Köpek Kazanın atının ayagına çap çap düşer, sin sin sinler. Kazan bir tomar ile köpeği urdı. Köpek çekildi, geldiği yola getdi. (25a-b/8-3)	Yolda, Karacık Çobanın köpeğini gördi. Kazan andan dahı haber sordu. "Gece hırsız gelende gavgı eden, Ordumdan, bilürsen haber ver bana, Yohsa karış verürem, köpek sana" Köpek kaçan haber vere. Geldi, Kazan Begün atı ayagına yuvalandı. Kazan köpeğe kakıyup urdı. Köpek sinleyü geldiği yola getdi. (86b/8-11)

Kurgu babında da öneminden bahsettiğim bu kısım, arasözleri bakımından da ilginç veriler içermektedir. Bu kısmın yapısal şemasını çıkarmak gerekirse:

1. Haberleşmenin ön bilgisi¹²⁸,
2. Haberleşilen varlıklara övgü¹²⁹,
3. Soru¹³⁰,
4. Övgü, vaad (D)¹³¹; tehdit (V)¹³²,
5. Arasöz.¹³³

Destanda arkaik inançların bir yansıması olarak görülen bu kısım, Türk mitolojisinde önemli bir yeri olan su, kurt ve oldukça sorunlu köpek motiflerini içermektedir. Dikkat edilirse bu kısımda; haberleşilen varlıklara övgünün ardından soru sorulmakta, daha sonra tekrar övgü (D) veya tehdit (V)

¹²⁸ Kazan eydür: "Su, Hak didarını görmüşdür, ben bu suyla haberleşeyim" dedi (D).

¹²⁹ "Çağnam çağnam kayalardan çıkan su,

Ağaç gemileri oynadan su,

Hasanla Hüseyinün hasreti su,

Bag u bostanun zineti su,

Ayişe ile Fatumanun nigahı su,

Şehbaz atlar içdüğü su,

Kızıl develer gelüp geçdüğü su,

Ag koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su, (D)

¹³⁰ Ordumun haberin bilür misin? Degil mana! (D)

¹³¹ Kara başum kurban olsun suyum sana (D)

¹³² Yohsa karış verürin şimdi sana! (V)

¹³³ Su kaçan haber verse gerek? (D)

aşamasından sonra arasöz gelmektedir. Kazan'ın su ve kurt ile ilgili olarak söyledikleri, Türk mitolojisinde bu varlıklarla ilgili bilinenlere paraleldir. Bu bağlamda Kazan, bunlara birer bilinç ve kişilik yüklemekte ve soru sormakta beis görmemektedir. Bu varlıkların, mitlerde veya daha eski bir dönemde Kazan'a cevap vermesi olasıdır. Nitekim *Oğuz Han Destanı*'nda bozkurt, Oğuz Han'a seferlerinde yol göstermiştir. Ancak *Dede Korkut Kitabı*'nda böyle bir durum söz konusu değildir. İşte bu noktada anlatıcı/yazıcı, buraya olumsuz kanaatini gösteren bir arasöz eklemiştir. Anlatıcı/yazıcı, eklediği arasözlerle Salur Kazan'ın fiilini olumsuzlamakta, onun bu hareketini anlamsız bulduğunu ifade etmektedir. Burada D ile V arasında da bazı farkların olduğunu görüyoruz. D, "*Su/Kurt/Köpek kaçan haber verse gerek*", demek suretiyle kalıp sözü aynen tekrar etmişken; V'de "*Su haber verecek değil*", "*Kurtdan cevap gelmedi*", "*Köpek kaçan haber vere*" şeklinde üç ayrı cümle kullanılmaktadır –ki bu, sözlü anlatıma müstensih tarafından müdahale edildiğini göstermektedir. Öte yandan iki nüshada da bu önemli arasözün bulunması, dip nüshada da bu yapının kullanıldığına delildir.

C. EPİTET KULLANIMLARI

Epitet, temelini Milman Parry'nin attığı ve öğrencisi Albert B. Lord tarafından geliştirilen Sözlü Kompozisyon Teorisi'nin ana öğelerindendir.¹³⁴ İlhan Başgöz epiteti:

"Bir ismi veya halk bilimi araştırmalarında bir kahramanın ismini bir sıfatla, isimle veya bir sıfat cümlesi ile tamamlayan söz ve cümlelere verilen addır. Örneğin "Deli adam" denildiğinde "deli" sıfatı adamın epiteti olarak anlaşılmaktadır. "Kapıyı kırıp zorla içeri giren adam", denildiğinde de ismin önündeki cümleler ismin epitettir."¹³⁵

şeklinde tanımlamakta ve izah etmektedir. Epitet terimini, Kamil Veli Nerimanoğlu "bedii vasıf-bedii hitab"¹³⁶; Metin Ekici ise "sıfatlama"¹³⁷ olarak Türkçeleştirmiştir. Türkiye'de epitet terimini son tanımlayan araştırmacı, Selahaddin Bekki olup tanımı şu şekildedir:

"Epitet, sözlü gelenek ürünlerinde, estetik özellik kazandırılmak istenen kahraman yahut herhangi bir nesnenin rengini, hacmini, güzelliğini veya çirkinliğini yansıtmak için o kahraman ya da nesneye koşulan öğelerdir."¹³⁸

¹³⁴ M. Öcal Oğuz, "Sözel Belleğin Tarihe Tanıklığı ve Âşıkların İnanılan Biyografileri", *Millî Folklor*, 12/87 (Güz 2010), s. 9.

¹³⁵ İlhan Başgöz, "Dede Korkut Destanında Epitetler", çev. Nebi Özdemir, *Millî Folklor Dergisi*, 5/37 (Bahar 1998), s. 35.

¹³⁶ Kâmil Veliyev, *Destan Poetikası*, haz. Halil Açıkgöz, İstanbul: Türkiyat Matbaacılık, 1989, ss. 82-84; Mehmet Aça, "Türk Destanlarındaki Epitetler Üzerine Dört Eser ve İlhan Başgöz'ün Bir Yazısına Dair", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (Güz 1998), s. 694; Yılmaz Öztekin, *Van Kırğızlarının Tarihi Kişiler Hakkındaki Ağutları*, Van: Yüzüncü Yıl Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 29; Abdulselam Arvas, *Van Âşıklık Geleneği İnceleme-Metin*, Van: Yüzüncü Yıl Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, ss. 132-133.

¹³⁷ Karl Reichl, *Türk Boylarının Destanları*, çev. Metin Ekici, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002, s. 218.

¹³⁸ Salahaddin Bekki, "Türkiye'de Epitetler Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Köroğlu'nun Bir Şii-

Homeros Destanları'nı inceleyen Milman Parry, "Epitetler bağlı oldukları isimleri uzatarak vezne uydururlar, bunun dışında o isimle başka bir ilişkileri yoktur." demek suretiyle epitetleri, sadece boşluk doldurmak gibi mekanik bir işleve sahip olarak görmüş; ancak bu görüşüne kısa sürede itiraz edilmiştir. William Whallon, epitetlerin kahramanın karakter özelliklerini açıklamakta önemli bir işlevi olduğunu; Gregory Nagy ise, epitetin küçük bir kapsüle sıkıştırılmış epizot olduğunu ifade etmiştir.¹³⁹

Dede Korkut Kitabı'nda epitetler, çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir.¹⁴⁰ Konuyu tekrar etmek yerine, bu kitapta, bu araştırmalarda yapılmayanı, yani epitetlerin nüshalar arasındaki karşılaştırılması sonucu elde edilen bulguların yorumlanmasına gidilecektir. Kahramanların epitetleri karşılaştırılacak, bunun sonucunda D ile V arasında ideolojik farkların mevcut olup olmadığı tespit edilecektir.

Kurgu kısmında D ile V metninin birçok noktada birbirinden ayrıldığını göstermiştim. Bu bağlamda epitetlerde de kimi zaman önemli farklılıklar görülmektedir. *Dede Korkut Kitabı*'nın ana kahramanı Salur Kazan'ın, diğer Oğuz yiğitleriyle olan ilişkilerinin yansıtıldığı epitetlere baktığımızda, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması 1	Kazan eydür: "Üç yüz yigidilen oğlum Uruz menüm evüm üstine dursun" dedi. Konur atın çekdürdi, butun bindi. <i>Tepesi kaşğa aygırına DüNDAR bindi. Gök bedevinin dardırdı, Kazan Begün karındaşı Kara Göne bindi. Ag bedevinin çekdürdi, Bayındır Hanın yağısın basan Şer Şemseddin bindi. Barasarın Bayburd hisarından parlayup Beyrek boz aygırına bindi. Konur atlı Kazana keşiş deyen Beg Yegenek dorı aygırına bindi. Saya varsam dükense olmaz</i> (20b/5-12)	Kazan eyitdi: "Üç yüz yigit ile oğlum Uruzi koram" dedi. Heman konur atını çekdürdi. Kazan bindi (84b/4-5)

rinin Tahlili", *Millî Folklor*, 12/95 (Güz 2012), ss. 204-205.

¹³⁹ Başgöz, agm, s. 23.

¹⁴⁰ Başgöz, agm, ss. 23-35; Veliyev, age, ss. 82-102; Şakir İbrayev, *Poetika Oguzskogo Geroicheskogo Eposa*, Almatı, 1997, ss. 40-78; Halig Koroğlu, *Oğuz Gehrmanlıg Eposu*, Bakı: Yurd, 1999, ss. 204-206.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması 2	Hamidilen Mardin Kalesin depüp yıkan, Demür yaylı Kı[p]cak Melike kan kus- duran, Gelüben Kazanun kızın erligile alan, Oğuzun ak sakallu kocaları görende Ol yigidi tahsinleyen, Al mahmudi şalvarlı, Atı bahri hotazlı Kara Göne oğlu Kara Budak (32a/5-11)	Hamid ilen Mardin kalasın yıkan, Kapçak Melike kan kusduran, Kara Göne oğlu Kara Budak (90a/7-9)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması 3	Çaya [baksa] çalımlu, Çalkara kuş erdemlü, Kur kurama kuşaklu, Kulağı altun kübeli, kalın Oguz beglerini bir bir atından yıkıcı Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek (32b/8-10)	Çalımlu, çal kara kuş erdemlü, Kulağı altun küpeli, Kazılık Koca oğlu Yegenek (90a-b/13-1)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması 4	Demür Kapu Dervendindeki Demür kapuyı depüp alan, Altmış dutam ala gönderinün uçında er böğürden Kıyan Selcük oğlu Delü Dunda[r] (32a/1-4)	Demür kapu Derbendin tepüp yıkan, Altmış dutam gönderinden er böğürden, Kazan gibi pehlevanı üç kez atından yıkan, Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder (90a/5-6)
Uruz'un Tutsak Olması 5	Demür Kapu Derven[din]deki Demür kapuyı kapup alan, Altmış tutam ala gönderinün uçında er böğürden, Kazan gibi pehlevanı bir savaşda üç kerre atdan yıkan, Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder (77a/3-7)	Demürkapu Dervendin tepüp yıkan, Altmış dutam ala gönderinün ucında er böğürden, Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder (98b/9-11)
Uruz'un Tutsak Olması 6	"Kara kuş erdemlü, Kur kurma kuşaklı, Kulağı altun küpeli, Kalın Oguz beglerini bir bir atdan yıkan, Kazılık Koca oğlu Yegenek (77b/4-6)	"Çal kara kuş erdemlü, Kur kurma kuşaklu, Kulağı altun küpeli, Kalın Oguz ümidi, Kazılık Koca oğlu Yegenek (99a/6-7)

Görüldüğü gibi yukarıdaki epitetlerin dördü doğrudan Kazan'la ilgilidir, ikisi ise Kalın Oğuz beyleri bağlamında Kazan'ı da kapsamaktadır. Burada hemen göze çarpan bir durum, 4 numaralı epitet dışarıda kalmak üzere, V'deki tüm sıfatlamalarda Kazan'ın karizmasına gölge düşürecek tüm ifadelerin atılmış olmasıdır. Ancak 4 numaralı epitetin varlığı, V'nin Kazan'ı kollayan bir müstensih tarafından yazıldığını ve bu sebeple de Kazan'la ilgili olumsuz ifadeleri metinden çıkardığını söyleme olanağımızı sınırlandırmaktadır. Elbette bu ifadenin V müstensihinin gözünden kaçtığı düşünülebilir. Hem D hem de V nüshalarında sıkça rastlanan yazım hataları ve atlamalar göz önüne alındığında; bu, hiç de uzak bir ihtimal değildir. Öte yandan V'nin niçin altı destanı kapsadığını ele aldığımızda da görüleceği gibi, V genel olarak Kazan ve İç Oğuz beylerinin anlatılarının bir toplamasıdır. Bu açıdan bakıldığında 4 numaralı epitette yer alan ifadenin müstensihinin gözünden kaçmış olduğunu düşünüyorum. Bu noktada ikinci ve en az diğeri kadar mümkün bir ihtimali de düşünmek şarttır. Dikkat edilirse epitetlerde atlanan ifadeler, Kazan'ın da içinde yer aldığı hep başka anlatılara gönderme yapan niteliktedir. Dolayısıyla ileride açıklayacağım gibi Kazan'la ilgili telmihlere çok dikkat eden ve elinde olmayan anlatılarla ilgili göndermeleri metninden olabildiğince temizleyen V müstensih, epitetlerden de bu kısımları çıkarmış olabilir.

Epitetler, metinden de açıkça takip edilebileceği üzere kahramanlara bir görkem katarken, yapılan işi de yüceltmektedir. Kahramanların epitetleri öncelikle iki olayda karşımıza çıkar:

a. Ana kahramana yardıma geldiklerinde (*Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması, Uruz'un Tutsak Edilmesi*),

b. Kafir üzerine sefere çıkıldığında (*Kazılık Koca Oğlu Yegenek*).

Bu açıdan bakıldığında, epitet kullanımlarıyla ilgili ilginç bir nokta ise yapılan savaş kaybedildiğinde, burada yenik düşen alpların epitetlerinin verilmemesidir. Bu duruma, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi* ve *Kazılık Koca Oğlu Yegenek* destanlarında rastlamaktayız. Bu destanlarda Tepegöz ve kafirlerle savaşırken yenilen veya ölen hiçbir Oğuz yiğidinin epiteti verilmemiştir. Çünkü hem onları yücelten sıfatlamaları verip hem de onları yenik düşürmenin çelişkisi, anlatıcı/yazıyı bundan men etmiş olmalıdır. Bu tarz bir durumda epitet kullanılışının iki nüshadaki durumunu, sadece *Kazılık Koca Oğlu Yegenek Destanı*'ndan takip edebilmekteyiz:

Ol melun dahı kalede taşra gelüp bunlara mukabil oldı, er diledi. Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder yerinden durı geldi. Altmış dutam sur cıdasın koltuk kısıp "Ol kafiri karşısından süsem" dedi. Süsimeci, kafir tekür karmalayup darb etdi, sünüsün çekdi elinden aldı. Ol altmış batman güzr ile Dundarı depere tutup çaldı. Gen dünya başına dar oldı, kazılık atın dönderdi, kayda döndi. Bilmez Dölek Evren altı perlü çomagıyla at depüp gelüp yokarıdan aşaga kafiri katı urdı, alımadı. Tekür karmalayup elinden çomagın aldı. Anı dahı güzr ile urdı. Ol dahı kazılık atın dönderdi kayda döndi. Hanum, yigirmi dört sancak begi tekür elinde zebun oldı (106a-b/12-11)

Melun tekvur heman bunu eşitdi, alat-ı harbi le kaladan taşra çıkdı. Bunlara mukabil oldı, meydana girüp er diledi. Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder yerinden durı geldi. Altmış dutam sünüsünü koltuguna aldı. Ol kafire yetdi. Dilediki kafiri gönderleye edemedi. Kafir tekvur karmalayup sünüsün elinden aldı. Ol altmış batman güzr ile Delü Dundarı depere tutup çaldı. Yalan dünya Dundarın başına dar oldı, kazılık atını dönderdi, askerine geldi. Andan Dönebilmez Dölek Evren at depdi, altı perlü güzr ile yetüp kafiri depere tutup çaldı, alımadı. Tekvur karmalayup elinden güzrini aldı. Kendi güzri ile sırtına bir güzr urdı. Ol dahı zebun olup döndi. Kıssayı ne diraz edelüm? Yigirmi dört sancak begi kafir elinde zebun oldı (102ab/10-5)

Görüldüğü gibi iki nüsha da bu bakımdan benzerdir. Bu tespit, dip nüsha da da yenilgi anlarında kahramanların epitetlerinin kullanılmadığına dair bir kanıt olarak düşünülebilir.

Öte yandan bu konuyla ilgili bir diğer ilginç durum, *Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'nda karşımıza çıkmaktadır. Salur Kazan'ı kurtarmak üzere Tomanın Kalesi'ne gidip burada bilmeden Kazan ile teke tek dövüşen Bamsı Beyrek, Eylik Koca Oğlu Dönebilmez Dölek Evren, Dozan oğlu Alp Rüstem'e anlatıcı, kendi epitetlerinden bir parça söylettirmiş; fakat hepsi yenilmiştir. Ancak metnin yapısallığı içinde karşılardaki düşman değil, Kazan'dır. Dolayısıyla bu yenilgi, aşağılatıcı değil, tam tersine metnin genel ideolojisine paralel olarak, Kazan'ı yücelticidir. Bu destanın da V'de olmaması, mukayese yapmayı engelliyor, dolayısıyla dip nüshadaki durum hakkında bir şey söylemek imkansızdır.

Yukarıda yazdıklarıma bağlı olarak, olumsuz hareketlerde bulunan alpların da epitlele anılmadığını ifade etmek gerekmektedir. Örneğin *Dede Korkut Kitabı*'nın merkezi kahramanı olan Salur Kazan'ın başkahramanlarından olduğu, *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı*'nda Kazan'a ait epiteye rastlanmamaktadır. Dahası bu metinde Aruz için kullanılan "namerd" sıfatı dışında, diğer beyler için de herhangi bir epitet kullanılmamıştır. Bu durumun da gösterdiği gibi, alpların epitetleri sadece olumlu hareketlerde işletilmektedir. Alp olumsuz bazı sıfatların yüklenmesi durumu ise geçici olup alp yapması

gereken işi başarınca, durum eski hâline döner. Buna en güzel örnek, aşağıda verdiğim Salur Kazan'a ait 8. epittettir.

Üçüncü olarak kahramanları değışse bile ortak kullanılan bazı epitetler üzerinde durmak gerekmektedir. Bu tür epitetler, özellikle akrabalıkla ilgili olanlarda göze çarpmaktadır:

Berü gelgil başum bahtı evüm tahtı Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, a Dirse Han. (13b-14a/13-3)	Berü gelgil Salur begi, Salur görkli. Başum bahtı, evüm tahtı, Han babamun güyegüsi, Kadun anamun sevgüsi, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, Beg yigidüm Kazan. (69b-70a/13-3)

Bu yapı, daha kısa biçimleriyle tüm destanlarda karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu örnekte çok belirgindir. Anlatıcı, belli durumlar için belli epitetleri hafızasında saklamakta ve yeri geldiğinde bunları kullanmaktadır. Değişen bazen o kahramana ait bir-iki özellik ve isimlerdir.

Oğullar için söylenen epitetlerde de benzeri durumlar vardır:

Dünlügi altun ban evümün kabzası ogul Kaza benzer kızumun gelinümün çiçeği ogul Ogul ogul, ay ogul Dokuz ay dar karnumda götürdüğüm ogul On ay deyende dünyaya getürdüğüm ogul Dolaması beşikde beledüğüm ogul (28a/7-11)	Ogul ogul, ay ogul. Dokuz ay dar karnumda götürdüğüm ogul. On ay deyende dünya yüzine getürdüğüm ogul. Dolab dolab ag südümi emzirdüğüm ogul. (84a-b/13-3)

İlki, Burla Hatun'un Uruz için; ikincisi ise annesinin Deli Dumrul için söylediği şiirlerden alınan bu epitetler, farklı kahramanlar için benzer epitetlerin kullanıldığını göstermektedir.

Son olarak epitetlerin olumlu veya olumsuz olabileceğini belirtmek istiyorum. Oğuz bakış açısından kafirlerle ilgili epitetler olumsuz ise, kafilere söylenen Oğuz yiğitleriyle ilgili epitetler de genellikle olumsuzdur. Bu duruma örnek olarak *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda Şöklü Melik'in Emren için söyledikleri verilebilir (D, 125b/7-13). Acı çeken kadınların eşlerinin yaptıklarını andıkları epitetleri de bu gruba dahil edebiliriz.¹⁴¹

¹⁴¹ Bkz. Salur Kazan 8 numaralı epitet.

Dede Korkut Kitabı'ndaki epitetlerin, kahramanların hangi niteliğini açıkladığı, Başgöz tarafından gruplandırılmıştır.¹⁴² Öncelikle “uzun söz kalıpları”¹⁴³ şeklindeki epitetleri gruplandırarak inceleyeceğim. Ancak ele aldığım kahramanların “kısa ve isme doğrudan bağlı”¹⁴⁴ epitetlerini de göz önünde bulunduracağım. Burada şunu da belirteyim ki sıfat özelliği taşıyan¹⁴⁵ yüzlerce epitetin tamamını bu kısımda inceleme olanağı yoktur. Eserin yapı ve ideolojik dünyasını en iyi yansıttığını düşündüğüm epitetlerden bir seçme yapacağım.

1. Oğuz Toplumuyla İlgili Epitetler

a. Oğuz Alplarıyla İlgili Epitetler

Destanların ideolojik yapısına uygun olarak, Oğuz alplarının epitetleri hemen her zaman güçlü, korkusuz, yenilmez ve cömert sıfatlarıyla örülüdür.¹⁴⁶

a.a. Bayındır Han

Dede Korkut Kitabı'nın kendi düzeni içinde ikinci nesilden¹⁴⁷ olan Bayındır Han, bilindiği gibi, Oğuzların hükümdarıdır. Bu sebeple destanlarda hep bir üst iktidar olarak görülmekte, anlatılar içindeki rolü ikinci derecede kalmaktadır. Buna bağlı olarak da epiteti, bu üst kimliğin bir yansımasıdır:

Hanlar hanı Han Bayındır (7a/4)	Hanlar hanı Han Bayındır (60b/2)
Ag alınılı Bayındır Hanun (121b/3-4; 124a/13; 124b/8-9; 126b/11; 128b/1)	Bu destan V'de yoktur.

¹⁴² Başgöz, agm, ss. 24-26.

¹⁴³ Başgöz, agm, s. 24.

¹⁴⁴ Başgöz, agm, s. 24.

¹⁴⁵ Konuyu dilbilgisi açısından inceleyen çalışmalar için bkz. İbrahim Zeki Burdurlu, “Dede Korkut Hikâyelerinde Sıfat ve Sıfat Takımları”, *Türk Dili*, XVIII/203 (Ağustos 1968), ss. 523-527; Abdullah Özcan, *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Sıfat Tamlamaları*, Aydın: Adnan Menderes Ü. Sosyal Bilimler Ens., 2005; Daşdemir, agt; Hasan Kağan Yayla, *Dede Korkut Kitabı Söz Dizimi Araştırması*, Çanakkale: On Sekiz Mart Ü. Sosyal Bilimler Ens., 2002.

¹⁴⁶ Destanların biri üzerinden yapılan bir değerlendirme için bkz. Saim Sakaoğlu, “Salur Kazan'un İvi Yağmalandığı Boy'daki Yiğit Tasvirleri”, *Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar*, I, Konya: Selçuk Ü. Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1998, ss. 153-168.

¹⁴⁷ Bkz. Ek 2: *Dede Korkut Kitabı'nda Akrabalık Düzeni* Tablosu.

Alan sabah sapa yerde dikilende ag ban evli Atlasıla yapılanda gök sayvanlı, Tavla tavla çekilende şehbaz atlı, Çağıruban dâd verende yol çavuşlı, Yag tökilende bol nimetlü, Kalmış yigit arhası, Beze miskin umudı, Türkistanun direği, Tülü kuşun yavrısı, Amit suynun arslanı, Karacugun kaplanı, Devletlü Han, (104a-b/12-4)	Alan sabah sapa yerde dikilende ag ban evli Atlasıla yapılanda gök sayvanlı, Tavla tavla çekilende şehbaz atlı, Çağıruban dâd verende yol çavuşlı, Sofrasında bol nimetlü Kalmış yigit arkası, Beze miskin ümidi, Tülü kuşun yavrısı, Türkistanun direği, Amit suynun arslanı, (101b/3-6)

İlk epitet, *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*'ndandır ve *Dede Korkut Kitabı*'nın ilk sayfasında karşımıza çıkmaktadır. Bayındır Han, genellikle kısa epitetlerle tanıtılır. Sadece *Kazılık Koca Oğlu Yegenek Destanı*'nda uzun bir epiteti vardır -ki bu da Salur Kazan'ın epitetiyle çok benzerdir. Bu durumu göz önüne alan Kaçalin, epiteti Kazan'ın kabul edip onarmıştır.¹⁴⁸ Halbuki epitetin burada, Bayındır Han'a ait olduğu açıktır. Bayındır Han ile Kazan'ın benzer epitetlerini, D'ye göre, karşılaştırdığımızda:

Alan sabah sapa yerde dikilende ag ban evli Atlasıla yapılanda gök sayvanlı, Tavla tavla çekilende şehbaz atlı, Çağıruban dâd verende yol çavuşlı, Yag tökilende bol nimetlü, Kalmış yigit arhası, Beze miskin umudı, Türkistanun direği, Tülü kuşun yavrısı, Amit suynun arslanı, Karacugun kaplanı, Devletlü Han, (104a-b/12-4)	Alar sabah sapa yerde dikilende ag ban evli Atlasıla yapılanda gök sayvanlı, Tavla tavla çekilende şehbaz atlı, Çağıruban dâd verende yol çavuşlı, Yaykandugında, yag tökilende bol nimetlü, Kalmış yigit arhası, Beze miskin umudı, Bayındır Hanun güvegüsü, Tülü kuşun yavrısı, Türkistanun direği, Amit suynun arslanı, Karacugun kaplanı, Konur atun iyesi, Han Uruz'un babası, Hanum Kazan (56b-57a/12-6)

¹⁴⁸ Kaçalin, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, s. 97.

Yapının aynı olduğunu, ancak Kazan'ın sahip olduğu hususiyetlerin eklendiğini görüyoruz. Bu özellikler: Bayındır Han'ın damadı, konur atın sahibi ve Uruz'un babası olmasıdır. Öte yandan Bayındır ve Kazan'ın epitetlerindeki ortak yapılara baktığımızda, bunların önemli bir bölümünün hükümdarlıkla ilgili genel özellikler olduğu gözden kaçmamaktadır. Daha özel hususiyetler gibi görünen "tülü kuşun yavrusu, Amit suyunun arslanı ve Karacuk'un kaplanı" ibareleri ise, rahatlıkla, gücü ifade eden genel hükümdarlık sıfatlamaları olarak kabul edilebilir. Bu durumda yukarıdaki epitetlerin, iktidarda olanlar için kullanılan genel bir yapı olduğunu söylemek mümkündür. Bütün destanlar boyunca Bayındır Han'ın gücünün mutlak yansıması olarak görülen Kazan, hükümdarın epitetleriyle anılmakta, buna yer yer Kazan'a ait bazı ilaveler yapılmaktadır. Bu durum da yukarıda ifade ettiğim farklı kahramanlar için ortak epitetler kullanıldığı hükmünü doğrulamaktadır.

a.b. Salur Kazan

Dede Korkut Kitabı'nın başkahramanı ve destanlar içinde üçüncü nesil kahramanlarından olan Salur Kazan, bu konumuna bağlı olarak, destanlarda çeşitli epitetlerle tanıtılmaktadır. "*Han, beglerbegi, bey, padişah*" gibi unvanlarla anılan Kazan'ın, Oğuz toplumunun Bayındır Han'dan sonra gelen yöneticisi olması, onunla ilgili epitetlerin içeriğini belirlemiştir:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması 1	Ulaş oğlu, Tülü kuşun yavrusu, Beze miskin umudu, Amit suyunun aslanı, Karacugun kaplanı, Konur atın eyesi, Han Uruz'un agası, Bayındır Hanun güyegüsi, Kalın Oguzun devleti, Kalmış yigit arhası: Salur Kazan (19b-20a/11-2)	Ulaş oğlu, Ol Erenlerün arslanı, Tülü kuşun yavrusu, Beze miskin ümidi, Amit suyunun aslanı, Karacugun kaplanı, Konur atın eyesi, Han Uruz'un babası, Bayındır Hanun güyegüsi, Kalın Oguz devleti, Kalmış yigit arkası Han Kazan (84a/6-8)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması 2	Kalın Oğuzun devleti, Bayındır Hanun güyegüsi, Ulaş oğlu Salur Kazan (23a/9-10)	Kazan Beg (85b/11)

Bamsı Beyrek 3	Kalın Oguz arhası, Bayındır Hanun güygüsü Salur Kazan (35b/10-11)	Kalın Oguz arkası, Bayındır Hanun güygüsü, Salur Kazan (67b-68a/13-1)
Bamsı Beyrek 4	Alar sabah sapa yerde dikilende ag ban evli Atlasıla yapılanda gök sayvanlı, Tavla tavla çekilende şehbaz atlı, Çağruban dād verende yol çavuşlı, Yaykandugında, yag tökilende bol nimetlü, Kalmış yigit arhası, Beze miskin umudı, Bayındır Hanun güygüsü, Tülü kuşun yavrusı, Türkistanun diregi, Amit suyunun arslanı, Karacugun kaplanı, Konur atun eyesi, Han Uruz'un babası, Hanum Kazan (56b-57a/12-6)	Alan sabah sapa yerde dikilende ag ban evli, Atlasıla yapılanda gök sayvanlu, Tavla tavla çekilende şehbaz atlı, Çağruban dād verende yol çavuşlı, Yag döğülende, bol nimetlü, Kalmış yigit arkası, Beze miskin ümidi, Bayındır Hanun güygüsü, Tülü kuşun yavrusı, Türkistanun diregi, Amit suyunun arslanı, Karacugun kaplanı, Konur atun eyesi, Han Uruzun babası, Hanum Kazan, (79b/7-12)
Uruz'un Tutsak Olması 5	Ulaş oğlu Kazan Beg (63a/9)	Ulaş oğlu, Erenlerün arslanı, Tülü kuşun yavrusı, Beze miskin ümidi, Kalnuş yigit arkası, Kalın Oguz paşası, Kan Abkazun karımı, Konur atun eyesi, Kara Gönenin kardaşı, Kara Budak emmisi, Han Uruzun babası (91b/8-10)
Uruz'un Tutsak Olması 6	İtünü ulıtmayan, çetüğünü mavlatma- yan alplar başı Kazan (65b/2-3)	İtünü ulutmayan, çetüğün mav- latmayan alplar başı Kazan (93a/4)

Uruz'un Tutsak Olması 7	Salur begi, Salur görkli. Başum bahtı, evüm tahtı, Han babamun güyegüsi, Kadun anamun sevgüsi, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, Beg yigidüm Kazan. (69b-70a/13-3)	Hanum Kazan, Başum bahtı evüm tahtı, Han babamun güyegüsi, Kadun anamun sevgülüsi, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm Gönül verüp sevdüğüm (95a/5-6)
Uruz'un Tutsak Olması 8	Kalkuban yerinden duran Kazan, Kara göz atun beline binen Kazan, İlgayuban kara dagum yıkan Kazan, Gölgelice kaba agacum kesen Kazan, Bıçak alup kanadlarum kıran Kazan, Yalınuzca oğlum Uruza kıyan Kazan, At üstinde eglenmayüp yortan Kazan (76b/4-8)	Kalkubanı yerinden duran Kazan, Konur atun beline binen Kazan, İlgayuban kara dagum yıkan Kazan, Gölgelice kaba agacum kesen Kazan, Bıçak alup kanadlarum kıran Kazan, Yalınuzca oğlum Uruza kıyan Kazan, At üstinde eglenmayüp yortan Kazan (98b/1-3)
Emren 9	Begler begi Kazan (124b/1)	Bu destan V'de yoktur
Emren 10	Padişah Kazan (128b/3)	Bu destan V'de yoktur

Görüldüğü üzere Kazan'la ilgili epitetlere, dört destanda rastlansa da asıl önemli olanlar ilk üç destandadır. D ile V karşılaştırıldığında 5 numaralı epitet dışındakiler, bazı kelime farklılıkları hariç, benzerdirler. 5 numaralı epitte ise D'de hiç görülmeyen "*Kalın Oguz paşası, kan Abkazun karimi, Kara Göne'nin kardaşı, Kara Budak'ın emmisi*" gibi ifadeler dikkati çekmektedir. Uruz'un *Esir Olması Destanı*'nda Uruz, babasını Abhaz iline gitmekle tehdit etmiştir. Bu bilgiyle epitet karşılaştırıldığında, Abhazların Kazan'ın can düşmanlarından olduğu, bu sebeple Uruz'un Kazan'ı hassas noktasından vurduğu anlaşılmaktadır. Anlatıcı/yazıcı, Uruz'un tehdidini epitle birleştirerek anlatımı zenginleştirmiştir. "*Paşa*" kelimesi *Dede Korkut Kitabı*'nda, sadece burada ve Kazan'la ilgili olarak geçmektedir. "*Kalın Oğuz devleti*" olarak kalıplaşmış bu sözcük, "*paşa*" ile değiştirilmiştir ki yazıcı veya müstensihlin müdahalesi ol-

malıdır. *Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'nda geçen 6-8 numaralı epitetler, destan kahramanlarının diliyle verilmiş olup *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen bu tip epitetlere güzel birer örnektirler. 6 numarada kafirler, beylerine Kazan'ı tanıtırken "itini ulutmayan, kedinin mavalatmayan" diyerek Kazan karşısında tekfurun ne kadar çaresiz olduğunu göstermektedirler. Anlatıcı, epitetleri diğer kahramanların ağzıyla söyleterek kahramanını yüceltmektedir. 7 ve 8. epitetleri ise Burla Hatun söylemektedir. İlkinde kocasına seslenirken, onun aile içindeki konumunu ifade etmekte; ikincide ise Uruz'un esir düşmesine sebep olduğu için ona sitem etmektedir. Bu da önemli bir örnektir; çünkü yine olumsuz hususların anlatımında da anlatıcı, kahramanların dilinden epitetler verebilir. Böylece dinleyici, Kazan'ın hatasının Burla'ya ne derecede acı verdiğini daha net anlayabilmektedir. Bu destanların çalgı eşliğinde söylendiği sırada, epitetlerin ezgi eşliğinde icra edilmesinin dinleyiciyi metnin atmosferine sokmak için çok iyi bir araç olduğunu gösterir. Günümüz destan geleneğinde çalgı eşliğinde destanı anlatan kişiler, epitetlerden bu şekilde faydalanmaktadırlar. 9 ve 10. epitetler ise *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda tespit edilmiştir. Bu destanda Begil, Kazan'ın bir sözünden dolayı Bayındır Han ve Kazan'ı terk eder. Destanın iki yerinde Kazan, bu kısa epitetlerle anılmaktadır. 9. epitetin kullanıldığı sahnede Begil, oğlu Emren'i yardım istemek için Kazan'a göndermeye çalışır. 10. epitet ise Emren'in zafer haberini Bayındır Han'a verdiği esnada geçer. Buralarda metnin sahneleriyle, kullanılan kısa epitetler uyumludur. Destanın ana kahramanlarıyla Kazan'ın uyumlu olduğu noktalarda epitet kullanımı vardır.

a.c. Bamsı Beyrek

Dede Korkut Kitabı'nın önemli kahramanlarından biri olan Bamsı Beyrek, Türk sözlü anlatma geleneği içinde çok sevilen bir figürdür. Buna bağlı olarak adı etrafında, diğer kahramanlarla kıyas edilmeyecek biçimde, çok sayıda anlatı oluşmuştur.¹⁴⁹ Dördüncü nesil kahramanlarından olduğu düşünülebilir.¹⁵⁰ *Dede Korkut Kitabı* içinde de Kazan'la birlikte en çok epiteti olan alptır. Bu durum bile destanlar içindeki rolünü göstermeye yeterlidir.

¹⁴⁹ Fikret Türkmen, "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumelinde Yaşayan Kolları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994, s. 156; Yılar, *agm*, ss. 43-45.

¹⁵⁰ Bkz. *Dede Korkut Kitabı*'nda Akrabalık Düzeni Tablosu.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması 1	Barasarun Bayburd hisarından parlayup [uçan] Beyrek (20b/10-11)	-
Kazan'ın Evinin Yağmalanması 2	Parasarun Bayburd hisarından parlayup uçan, Ap alaca gerdegine karşı gelen, Yedi kızun umudı, Kalın Oguz imrencesi, Kazan Begün ınagı, boz aygırlı Beyrek (32b/3-6)	Bayburd hisarından parlayup uçan, Ap alaca gerdegine karşı gelen, Yedi kızun ümidi, Kalın Oguz imrencesi, Kazan Begün ınagı, boz aygırlı Beryek (90a/11-13)
Bamsı Beyrek 3	erenlerün meydanı arslanı pehlevanların kaplanı Boz Oglan (38a/4-5)	erenlerün arslanı Boz Oglan (69a/9-10)
Bamsı Beyrek 4	Göz açuban gördüğüm Gönül ile sevdüğüm Bir yasdukda baş kodugum Yolında öldüğüm, kurban oldugum Vay Kazan Beg ınagı Vay kalın Oguzun imrencesi Beyrek" (48a/6-8)	Göz açuban gördüğüm Gönül verüp sevdüğüm Beryek Hanum" (74b/2)
Bamsı Beyrek 5	Vay göz açup gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm Vay al duvagum eyesi Vay alnum başum umudı (49a/6)	Vay gözüm açup gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, Beryek Hanum (75a/3-4)
Uruz'un Tutsak Olması 6	Parasarun Bayburd hisarından parlayup uçan, Ap alaca gerdegine karşı gelen, Kalın Oguz imrencesi, Kazan Begün ınagı, boz aygırlı Beyrek (77a-b/12-2)	Barasarun Bayburt Hisarından parlayup uçan, Ap alaca gerdegine karşı gelen, Kalın Oguz imrencesi, Kazan Begün ınagı, boz aygırlı Beryek (90a/11-13)
Kazan'ın Tutsak Olması 7	Barasarun Bayburd hisarından parlayup uçan, Adahlusun ayruklar aluriken tutup alan Pay Büre Han oğlu Bamsı Beyrek (145a/8-10)	Bu destan V'de yoktur.

1, 2, 6 ve 7 numaralı epitetler yapı itibarıyla benzerdir. Yalnızca 7 numaralı epitet diğerlerinden “*Adahlusun ayruklar aluriken tutup alan, Pay Büre Han oğlu*” ifadesiyle ayrılmaktadır. 3 numaralı epitet, destanın tahkiyesiyle bağlantılı bir biçimde farklı kurgulanmıştır. *Bamsı Beyrek Destanı*’nın başında geçen bu epitetin diğerleri gibi verilmesi saçma olurdu. Çünkü Bamsı, epitetinde verilen olayları henüz yaşamamıştı. Dolayısıyla kahraman, farklı bir kalıpla anılmıştır. 4 ve 5 numaralı epitetler ise Banu Çiçek tarafından söylenmektedir. D ve V arasında en fazla farklılığın olduğu yapılar bunlardır. V, “*göz açup, gönül verdiğim*” kalıbını kullanırken; D, “*yastıkta baş koyduğum, yolunda öldüğüm, kurban olduğum, al duvağım iyesi, alnım başım umudu*” ifadeleriyle Banu Çiçek’in sevgisini, “*Kazan Bey inağı, kalın Oğuz’un imrenesi*” sözcükleriyle de Oğuz toplumu içindeki konumunu belirtmektedir. 1 numaralı epitetin V’de olmamasını, 3 numaralı epitette ise yine D’nin “*pehlivanlar kaplanı*” ekleme-sini de zikredersem, D nüshasının Bamsı Beyrek’i sıfatlamada daha cömert olduğunu söyleyebilirim.

a.d. Deli Dumrul

Deli Dumrul’la ilgili ilk geçen epitet onunla özdeşleşen “Deli” sıfatıdır (79a/13 vd.). Anlatıcı, bu sıfatı açıklama gereği duymuş ve kurguya şöyle bir ilave yapmıştır:

“Bir kuru çayun üzerine bir köpri yapdurmışıdı. Geçeninden otuz üç akça alurıdı, geçmeyeninden döge döge kırk akça alurıdı. Bunı neçün böyle ederidi? Anunçunki ‘Menden deli menden güçlü er var mıdır ki çıka menümile savaşa’ deridi. ‘Menüm bahadurligüm cılasunligüm, yigitligüm Ruma, Şama gede çav-lana’ deridi.” (79b/2-8)

Dede Korkut Destanları’nda bir epitetin açıklamasının yapıldığı tek yer burasıdır. Aslında metin, Dumrul’un kuru çayın üzerinde köprüyü yaptırma sebebini açıklarken, bu hareketin “deli”ce olduğunu gösterme amacındadır. Çünkü böyle bir şeyi sadece “deli”ler yapar. Nitekim destanın devamı da Dumrul’un “deli”den “us”luya geçişinin hikâyesidir.

Destanda, Dumrul’la ilgili ikinci epitet:

“*Âdemiler evreni Deli Dumrul*” (81b/6-7)

ifadesidir. Burada da Dumrul’un fizik özelliklerine dikkat çekilmiş, metnin

kurgusuyla paralel bir şekilde “güç” tutkunu olan Dumrul’un, iri yarı oluşundan kaynaklanan kabadayılığı vurgulanmıştır.

a.e.Yegenek

Yegenek, *Dede Korkut Destanları*’nda dördüncü nesil kahramanlardan olup¹⁵¹ üç epitet ile temsil edilmektedir:

Kazan’ın Evinin Yağmalanması	Konur atlı Kazana keşiş deyen Beg Yegenek (20b/11-12)	-
Kazan’ın Evinin Yağmalanması	Çaya [baksa] çalımlu, Çal kara kuş erdemlü, Kur kurama kuşaklu, Kulagı altun kübeli, Kalın Oguz beglerini bir bir atından yıkıcı Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek (32b/8-10)	Çalımlu, Çal kara kuş erdemlü, Kulagı altun küpeli, Kazılık Koca oğlu Yegenek (90a-b/13-1)
Uruz’un Tutsak Olması	Çaya baksa çalımlu, [Çal] kara kuş erdemlü, Kur kurma kuşaklı, Kulagı altun küpeli, Kalın Oguz beglerini bir bir atdan yıkan, Kazılık Koca oğlu Yegenek (77b/3-6)	Çal kara kuş erdemlü, Kur kurma kuşaklu, Kulagı altun küpeli, Kalın Oguz ümidi, Kazılık Koca oğlu Yegenek (99a/6-7)

Epitetlerin müstensihlerin zihniyetiyle ilişkisini gösteren önemli örneklerden biri Yegenek’le ilgili epitetlerde bulunmaktadır. V nüshası, D’de bulunan 1 numaralı epiteti metnine hiç almamıştır. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Salur Kazan’ın aleyhinedir. 2 ve 3 numaralı epitetler, D nüshasında farklı destanlarda geçen ve Yegenek’in “Oğuz beylerini bir bir atından yıkan” olduğu bilgisini verirken; V, iki destandaki iki epitette de bu kısımları atmıştır. Hatta 3 numaralı epitette attığı kısım yerine “ümidi” kelimesini eklemiştir ki bu ifade başka bir sıfatlamada geçmez. İki ayrı yerde tespit ettiğimiz

¹⁵¹ Bkz. *Dede Korkut Kitabı*’nda Akrabalık Düzeni Tablosu.

bu durum, 1. epitet de dikkate alınırsa bir tesadüf olamaz. V müstensihi, uzlaşmacı bir tutumla, Oğuz beylerini ve aslında Salur Kazan'ı küçük düşüren yukarıdaki ifadeleri sıfatlamadan çıkarmıştır. Öte yanda 2 ve 3 numaralı epitetin V'deki hâli, Yegenek'in bir özellik olarak "kulağı altın küpeli" olduğu bilgisini verirken; D, iki ayrı yorumu mümkün kılmaktadır: a. Yegenek'in kulağı altın küpelidir, b. "Kulağı altın küpeli Oğuz beylerini" atlarından bir bir yıkan kişidir. Nitekim Köprülü de ifadeyi ikinci şekilde anlamış ve tarihî kayıtlara dayanarak, Türklerde bazı hükümdarlar ile Türkmenlerin küpe taktığını tespit etmiştir.¹⁵²

Yegenek'in epitetlerinde onun fiziki olarak yakışıklılığı, giysileri ve gücü yansıtılmıştır.

a.f. Basat

Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü nesil kahramanlarından olup¹⁵³ diğer destanlarda adı hiç geçmeyen Basat'la ilgili tek epitet, kendisinin başkahraman olduğu ve sadece D'de bulunan Basat'ın *Tepegöz'ü Öldürmesi Destanı*'ndadır:

"Avcına sığmayan ulunlu ohlı,
Erdebil teke boynuzundan katı yaylı,¹⁵⁴
İç Oguzda Daş Oguzda adı bellü,
Aruz oğlu hanum Basat" (112b/5-7)

Tezcan ve Özçelik'in yazdıkları, destan içinden de desteklenebilir. Çünkü bilindiği gibi epitetler, kahramanın bazı özelliklerini tanıtmaktadır. Dikkat edilirse metinde, Basat'ın Tepegöz'e karşı giderken yaptığı hazırlıklar arasında sadağından bir tutam ok alıp beline sokmak da vardır (114b/4-5). Tepegöz'le ilk karşılaşmasında ona ok atar, Tepegöz okları sinek zanneder. Bu sahne ni-

¹⁵² Köprülüzaade Mehmet Fuat, "Dede Korkut Kitabına Ait Notlar I Altın Küpeli Oğuz Beyleri", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/1 (1932), ss. 17-21.

¹⁵³ Bkz. Dede Korkut Kitabı'nda Akrabalık Düzeni Tablosu.

¹⁵⁴ Epitetin ilk iki cümlesi araştırmacıları epeyce uğraştırmış, ilk cümlelerin sonundaki kelime metinde "oğlu"dur. Konuyu Tezcan açıklığa kavuşturmuş, son kelimenin "ohlı" okunması gerektiğini belirterek, metnin şöyle anlaşılabileceği önerisinde bulunmuştur: "Okunun sapı, avucuna sığmayacak kadar kalın olan." İkinci cümlelerin ilk kelimesi de "erdil, ardıl" şeklindedir. Tezcan bunu da "Erdebil" olarak düzeltilmiş ve cümleye şu anlamı vermiştir: "Erdebil teke boynuzundan katı yaylı", *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, ss. 304-307; Özçelik de bu çözümleri takviye ederek benimsemiştir, Sadettin Özçelik, "Dede Korkut'un Biricik Teke'sinden Teke Dergisi ve Okuyucularına Bir Arz-ı Hâldır", *Teke*, 2/2 (Haziran 2013), ss. 116-121.

çin metinde yer bulmuştur? Basat'ın epitetinde yer alan “*okunun sapı avucuna sığmayacak kadar kalın olan*” açıklamasıyla birlikte düşünüldüğünde, normal insanların atamayacağı kadar kalın okları atmakta mahir olan Basat'ın, Tepegöz'ü öncelikle bu şekilde öldürmeye çalışması doğaldır. Anlatıcı bu noktada, Tepegöz'ün okları sinek zannedip “*Bu yerün sinegi bizi üşendürdi*” (114b/12-13), değişini kurgulamak suretiyle, Tepegöz'ün insanüstülüğünü bir kez daha vurgulama imkanı bulur. Basat'ın hem epitetinde yay ve okla ilgili bilgi olması hem de Tepegöz'e karşı ilk silah olarak bunları kullanması onun Oğuzlar arasında okçuluğuyla temayüz etmiş olduğunu gösterir niteliktedir.

a.g. Emren

Begil oğlu Emren'in gerçek epiteti yoktur. Sadece *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda kafirlerin onu küçümsemek için kullandığı epitet mevcuttur:

“Oglan, oglan, ay oglan,
Haramzade oglan,
Altında al aygırı aruk oglan,
Kara polad üz kılıcı gedük oglan,
Elindeki sünisi sınık oglan,
Ag tozlu yayı gede oglan,
Belüğünde doksan okı seyrek oglan,
Yanıdağı yoldaşları çıplak oglan,
Karanguluca gözleri çöngе oglan.” (125b/7-13)

Burada destanlar boyunca sıkça kullanılan söz kalıplarının tersine çevrilmesi yoluyla olumsuz bir epitet oluşturulmuştur. Anlatıcı, hafızasındaki söz kalıplarıyla istediği gibi çeşitlemeler yapabilir. Yukarıdaki epitet, bu duruma güzel bir örnektir.

a.h. Dirse Han

Bu alpla ilgili tek epitet, *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*'nda geçmektedir:

Boğaç Han	Başum bahtı evüm tahtı Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, A Dirse Han. (13b-14a/13-3)	Başum bahtı evlüm tahtı Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, A Dirse Hanum (64a/7-8)

D ile V nüshalarındaki tek fark, V'de epitetin son kelimesinin “*Hanum*” olmasıdır. Anlaşılan V müstensihisi, Han Kızı'na, kocası Dirse Han'la ava çıkan ve geri gelmeyen oğlunun nerede olduğunu sordururken, kocasına karşı daha müşfik, sevecen ve sahiplenici “+um” ekini kullanmış, böylece üstteki iki mısra ile de ahenği devam ettirmiştir.

Bu epitet, eşlerin kocaları için söyledikleri ve *Dede Korkut Kitabı*'nda sıkça görülen kalıplardandır.

a.1. Aruz Koca

Aruz Koca, *Dede Korkut Destanları*'nın ikinci nesil¹⁵⁵, olumlu/olumsuz kahramanlarındandır. Son destana kadar o ve oğulları, olumlu bir roldeyken; *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı*'nda bu rol olumsuzla dönmüş, hatta destanın en sevilen kahramanlarından Bamsı Beyrek'i öldürmüştür. Aruz Koca ile ilgili epitetler şöyle tablolaştırılabilir:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	At Ağızlu Aruz Koca (20b/3)	At Ağızlu Aruz Koca (84b/2)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Altmış ögec derisinden kürk eylese tobuklarını örtmeyen, Altı ögec derisinden külâh etse kulaklarını örtmeyen, Kolı budı hızanca, Uzun baldırları ince Kazan Begün dayısı, At Ağızlu Aruz [Aruz] Koca (32b-33a/12-2)	Altmış ögeç derisinden kürk etseler topuklarını örümeyen, At Ağızlu Aruz Koca yetdi. (90b/2-3)

¹⁵⁵ Bkz. *Dede Korkut Kitabı*'nda Akrabalık Düzeni Tablosu.

Uruz'un Tutsak Olması	-	Altmış ögeç derisinden kürk etseler topukların örtmeyen, Altı ögeç derisinden külah etse kulak- larını örtmeyen, Koli budı hızınca, Kazan Begün dayısı, Aruz Koca (99a/7-9)
Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması	Namerd Aruz dayun- dan (151a/7)	Destanın bu kısmı V'de yoktur.
Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması	Namerd dayun (152a/1)	Destanın bu kısmı V'de yoktur.
Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması	Dayun namerd Aruz (152a/5)	Destanın bu kısmı V'de yoktur.

Aruz Koca'nın epitetinde, vücudunun büyüklüğü ve Kazan'ın dayısı olması söz konusu edilmiştir. Vücut özelliklerinin abartılı verilmesi, Türk destanlarının üslup özelliklerindendir.¹⁵⁶

a.i. Kara Göne

Salur Kazan'ın kardeşi olan Kara Göne, *Dede Korkut Kitabı*'nın üçüncü nesil kahramanlarındandır.¹⁵⁷ Şu epitetlerle anılmaktadır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Kara Dere agzında, Kara boga derisinden beşiginün yapığı olan, Aacı dutanda kara taşı kül ey- leyen, Bıyığın ensesinde yedi yerde dü- gen Erenler evreni Kazan Begün kar- daşı Kara Göne (31b/10-13)	Kara Dere agzında Kadir ve- ren, Kara boga derisinden beşi- günün yapığı olan, Bıyığını ensesinde yedi yerde dügen, Kazan Begün kardaşı Kara [Göne] (90a/2-4)

¹⁵⁶ Veliyev, *age*, ss. 90-91; Aruz mad., *Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası*, II, ed. Anar, Bakı: Yeni Neşrler Evi, 2000, s. 29; bu durumu, devlere has özellikler bağlamında ele alan bir çalışma için ise bkz. Alimcan İnayet, "Epik Kahramanların Devlere Has Özellikleri Üzerine", *Milli Folklor*, 7/52 (Kış 2001), s. 70.

¹⁵⁷ Bkz. *Dede Korkut Kitabı'nda Akrabalık Düzeni Tablosu*.

Uruz'un Tutsak Olması	Kara Dere ağzında Kadir veren, Kara boğa derisinden beşiginün yapuğı olan, Acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, Kara bıyığın yedi yerde ensesinde düğen, Kazan kardaşı Kara Göne (76b-77a/12-2)	Kara Dere ağzında Kadir veren, Kara boğa derisinden beşiginün yabugı olan, Acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, Kara bıyığın yedi yerde ensesinde düğen, Kazan Begün kardaşı Kara Göne (98b/7-9)

Kara Göne de Aruz gibi vücut özellikleri ve Kazan'a akrabalığıyla anılan kahramanlardandır.

a.j. Kara Budak

Kara Göne'nin oğlu, Salur Kazan'ın yeğeni olan Kara Budak, *Dede Korkut Kitabı*'nda dördüncü neslin kahramanlarındandır¹⁵⁸:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Hamidilen Mardin Kalesin depüp yıkan, Demür yaylı Kıpçak Melike kan kUSDuran, Gelüben Kazanın kızın erligile alan, Oğuzun ak sakallu kocalan göründe Ol yigidi tahsinleyen, Al mahmudi şalvarlı, Atı bahri hotazlı Kara Göne oğlu Kara Budak (32a/5-11)	Hamid ilen Mardin kalasın yıkan, Kıpçak Melike kan kUSDuran, Kara Göne oğlu Kara Budak (90a/7-8)
Bamsı Beyrek	Kara Göne oğlu Budak (55b/10)	Kara Göne oğlu Delü Budak (79a/4-5)

İki epitle temsil edilen bu kahramanın epitetlerinde verilen bilgiler, bu alpın da en az bir destanı olduğunu gösteriyor. Muhtemelen anlatıcımızın repertuarı içinde olan; ancak derleyiciye anlatmadığı bu destanda Kara Bu-

¹⁵⁸ Bkz. Dede Korkut Kitabı'nda Akrabalık Düzeni Tablosu.

dak, Oğuzların güney sınırında faaliyet göstermiş bir bey olarak geçmektedir. Öte yandan “*Demir yaylı Kıpçak Melik*” ifadesi, XI. yüzyıldaki Oğuz-Kıpçak mücadelesinin¹⁵⁹ bir yansıması olabileceği gibi; Amid ve Mardin gibi şehirlerin anılmasından dolayı, bugünkü Kuzey Irak civarında faaliyet gösteren bazı Kıpçak beyleriyle¹⁶⁰ olan çarpışmaların da izini yansıtması mümkündür. V nüshasındaysa D’de görülen coşkudan eser yoktur. Epitet iyice kısaltılmış bir biçimde verilmiştir. Bunun sebebini yukarıda açıklamıştım. İkinci epitet ise sadece V’de vardır ve Kara Budak’ın “*Deli*” olarak anılan gözü pek Oğuz yiğitlerinden biri olduğunu ifade etmektedir.

Epitetlerine bütünüyle bakıldığında, yaptığı işler ve giyim-kuşamıyla anılmaktadır.

a.k. Deli Dünder

Dede Korkut Kitabı’nın dördüncü nesil kahramanlarından¹⁶¹ Eserde üç epitet ile anılmaktadır:

Kazan’ın Evinin Yağmalanması 1	Demür Kapu Dervendindeki Demür kapuyı depüp alan, Altmış dutam ala gönderinin uçında er böğürden Kıyan Selcük oğlu Delü Dunda[r] (32a/1-4)	Demür kapu Derbendin tepüp yıkan, Altmış dutam gönderinden er böğürden, Kazan gibi pehlevanı üç kez atından yıkan, Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder (90a/5-7)
Uruz’un Tutsak Olması 2	Demür Kapu Derven[din]deki Demür kapuyı kapup alan, Altmış tutam ala gönderinin uçunda er böğürden, Kazan gibi pehlevanı bir sa-vaşda üç kerre atdan yıkan, Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder (77a/3-7)	Demürkapu Dervendin tepüp yıkan, Altmış dutam ala gönderinin ucında er böğürden, Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder (98b/9-11)

¹⁵⁹ Sümer, *age*, ss. 87-88. Bu arada Oğuzlar arasında “*Demir Yaylı*” unvanının muktedir kumandanlar için kullanıldığına da işaret edeyim. Bkz. Sümer, *age*, s. 86. Bu unvanın, Kıpçak Melik’in ne denli güçlü olduğunu gösterip Kara Budak’ın başarısının büyüklüğünü vurgulamak için düşman hakkında kullanıldığını düşünüyorum.

¹⁶⁰ Nitekim 12. yüzyılda Şehrizor’da “*Kıfçakoğulları*” isimli bir beylik vardı. Bkz. Gülay Öğün Bezer, *Begteginliler (Erbil’de Bir Türk Beyliği)* (526-630/1132-1253), İstanbul: Türk Gençlik Vakfı Yayınları, 2000, s. 7.

¹⁶¹ Bkz. *Dede Korkut Kitabı*’nda Akrabalık Düzeni Tablosu.

Yegenek 3	Demür Dervendinde beg olan, kargu sünü ucında er böğürden, Garime yetdüğinde 'Kimsin?' deyü sormayan, Kıyan Selcük oglı Deli Dunder (104b/7-9)	Demürkapu Derbendinde sultan olup kargu sünü ucında er böğür- den, Garime yetdükte 'Kimsin?' deyü sormayan Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder (101a/9-10)

Deli Dunder'ın epitetlerinde askeri başarısı, güçlü oluşu, kahramanlığı sergilenmektedir. Bunun dışında 1 numaralı epitetin V nüshasında olmayan, 2 numaralı epitetin D nüshasında var olan "*bir savaşta*" ifadesi ilginçtir. D nüshası, bu ifadeyi kullanmakla Oğuz içerisinde yapılan bir iç savaş olduğunu, Aruz Koca'nın torunu ve Dış Oğuz beylerinden olan Deli Dunder'ın bu savaşta Kazan'ı üç kez atından yıktığını ifade etmektedir. V müstensihisi, *Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'nda bu epiteti tamamen almamışken, seçkisinde bir önceki destan olan *Kazan'ın Evinin Yağmalanması*'nda bu epiteti yukarıda belirttiğim ifade olmadan almış, böylece "savaş"a işaret eden bu yapıyı metnine dahil etmekten kaçınmıştır. Bu kaçınmanın birbirine bağlı iki sebebi olabilir: Öncelikle bir iç savaşta Kazan'ın atından düşürülmesi, onun karizmasını sarsan bir husustur. İkincisiyse Oğuzlar arasında olan bu iç savaşa ait anlatının dip nüshada da olmaması, dolayısıyla V'nin bunu okuyucusuna sunamıyor oluşu, kurgu bütünlüğü bakımından kabul edilebilir değildir. Önceden kısaca değindiğim ve ileride daha ayrıntılı ele alacağım gibi V müstensihisi, özellikle de Kazan'la ilgili metinlerde, kurguda oldukça dikkatlidir. Seçkisinde yer veremediği, ama Kazan'ın başından geçen bazı olaylara telmih yapan metinleri dikkatle sansürlemektedir.

a.1. Bügdüz Emen

Dış Oğuz beylerinden olan bu kahramanın iki yerde epiteti geçmektedir:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Va[r]uban peygamberün yüzini gören, Gelübeni Oguzda sahabesi olan, Acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, Bıyığı Kanlı Bügdüz Emen (33a/4-5)	Peygamberün yüzün gören, Oguzda gelüp ashab olan, Acığı tutanda bıyıklarından kan daman, Bıyığı kanlı Emen (90b/4-5)
Uruz'un Tutsak Olması	Bin Bügdüz başları Emen (77b/10)	Oguz arkası Emen (99a/11-12)

V nüshasında “Bügdüz” adı hiç geçmemektedir. Bu kahramanla ilgili en önemli veri, sahabe olduğuna dair verilen efsanevi bilgidir. Ayrıca kızgınlığı, Bügdüzlerin başı olması ve Oğuzların arkası¹⁶² olması, epitetlerde geçen özellikleridir.

a.m. Şer Şemseddin

Dede Korkut Kitabı'nda üç epitet ile anılmaktadır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Bayındır Hanun yağısın basan Şer Şemseddin (20b/9-10)	-
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Destursuzca Bayındır Hanun yağısın basan, Altmış bin kaire kan kUSDuran, Ag boz atının yelisi üzerinde kar durduran Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin (32a-b/12-2)	Bayındır Hanun yağısın basan, Altmış bin kaire kan kUSDuran, Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin (90a/9-10)
Uruz'un Tutsak Olması	Varuban destursızca Bayındır Hanun yağısın basan, Altmış bin kaire kan kUSDuran, Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin (77a/8-11)	Varubanı destursızca Bayındır Hanun yağısın basan, Altmış bin kaire kan kUSDuran, Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin (99a/1-3)

Şer Şemseddin'in de kendine mahsus destanı olan Oğuz alplarından olduğu, epitetlerinde verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Tüm epitetlerde ortak olan “*Bayındır Han'ın düşmanını baskına uğratması*” bu destanın konusunu oluşturmaktaysa da bu anlatı elimizde mevcut değildir.

a.n. Dönebilmez Dölek Evren

Dış Oğuz beylerinden olan bu alpin üç epiteti vardır:

¹⁶² Bu ifadenin Oğuz topraklarının sınırlarının bir kısmının koruyuculuğunu yaptığı için verildiği düşünülebilir. Çünkü kendisi Dış Oğuzlardandır. Bu kolun temel görevi, uçları korumaktır.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Kafirleri it ardına bıragup horlayan, Elden çıkup Aygır Gözlü suyından at yüzdüren, Elli yedi kalenün kilidin alan, Ag Melik Çeşme kuzına nikah eden, Sofı Sandal Melike kan kusduran, Kırk cübbeye bürinüp Otuz yedi kale beginün mahbub kızlarını çalup Bir bir boynın <i>kucan</i> , yüzinden dudagından öpen Eylik Koca oğlu Alb E[v]ren (33a/7-13)	İt adına horlayan, Elden çıkup Aygır Gözler suyından at yüzdüren, Elli kalanun kilidin alan, Ag Melik kuzına nikah eden, Sofı Sandal Melike kan kusduran, Otuz yedi kala beginün kızlarının çalıp bir bir boynın <i>öpen</i> Eylik Koca oğlu Alp E[v]ren (90b/6-9)
Yegenek	"Aygır Gözler yüzdüren, elli yedi kalenün kilidin alan, Eylik Koca oğlu Dölek Evren (104b/10-11)	Aygır Gözler <i>sudan</i> at yüzdüren, elli yedi kalanun kilidin alan Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dölek Evren (101b/10-11)
Kazan'ın Tutsak Olması	Horlayan, elden çıkan elli yedi kalenün kilidini alan, Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dölek Evren (146a/3-5)	Bu destan V'de yoktur.

Bu alpin adı, epitetlerde birbirinden biraz farklı verilmektedir; ancak epitetlerde anlatılanların ortaklığı, aynı kahraman olduğuna kuşku bırakmamaktadır. Mevcut epitetler içinde bir kahramanın yaptıklarını en ayrıntılı biçimde özetleyen epitet, Dölek Evren'e ait olan sıfatlamalardır. Bunlar, adı geçen kahramanın kendine ait bir destanı olduğunun bariz göstergeleridir.

Özellikle ilk epitetin D versiyonu, alpin yaptıklarını özetlemek bakımından çok ayrıntılı bir tablo sunmaktadır. Aynı epitetin V versiyonu ise, müstensihinden kaynaklandığı düşünülebilecek bazı eksikliklere sahiptir. Örneğin D'de "*elli yedi kale*"den bahsedilirken, V'de "*elli kale*" olarak anılmaktadır. Halbuki 2 numaralı epitetin V versiyonunda da "*elli yedi kale*" geçmektedir. Bu veriler, dip nüshada "*elli yedi*" ifadesinin olduğunu; ama müstensihin "*yedi*" rakamını atladığını göstermektedir.

a.o. Diğer Oğuz Alpları

Dede Korkut Kitabı'nda hemen hiç rolleri olmayan diğer bazı Oğuz kahramanlarının da epitetleri mevcuttur. Bunları toplu hâlde vermek istiyorum:

Uruz'un Tutsak Olması	Anun ardınca dokuz koca başları Aruz yetdi (77b/7-11)	Anun ardınca dokuz koca başı Aruz yetdi. (99a/11)
Uruz'un Tutsak Olması	Bin kavum başları Döğer (77b/9)	Bin başı Döğer (99a/11)
Uruz'un Tutsak Olması	Yigirmi dört boyun oğşayan Deli Dunder (77b/7-8)	Yigirmi dört boyun uşadı Dunder (99a/10)
Yegenek	Koşa burcdan kayın okı eglenmeyen, Yağrınıcı oğlu El Almış (104b/12-13)	Koşa burcdan kayın okı eglenmeyen, El Almış (101a/12)
Yegenek	Üç kerre yağı görmese kan aglayan Dogsun oğlu Rüstem (104b-105a/13-1)	Üç gün yağı görmese kan aglayan Dogsun oğlu (101a/13)
Yegenek	Yerün bir ucundan bir ucına yetem, deyen Sogan Saru (105a/3-4)	bir ucundan bir ucına yetem, deyen Sogan Saru (101a-b/13-1)
Yegenek	Ejderhalar agzından adam alan Delü Evren (105a/2)	Ejderhalar agzından adam alan Evren (101b/1)
Yegenek	-	Yumrugıyla er yıkan [...]
Kazan'ın Tutsak Olması	Kalkubanı yerinden durı gelen, İki kardaş bebegün aldurup zelil gezen, Dozan oğlu Alp Rüstem (146a-b/13-2)	Bu destan V'de yoktur.
Tepegöz	Demir Donlu Marnak (11a/12-13)	Bu destan V'de yoktur.

b. Oğuz Kadınları

Dede Korkut Destanları'nda kadının yeri öteden beri dikkat çekmiştir.¹⁶³ Kadınlarla ilgili epitetlerin genellikle kısa, sadece kadınların eşleri tarafından söylenenlerin ise uzun olduğu dikkat çekmektedir. Kadınlar, genellikle fiziki özellikleri ön plana alınarak tasvir edilmişler, güzellikleri vurgulanmıştır. Destanın ideolojik kurgulanışı çerçevesinde nasıl ki Oğuz yiğitleri güçlü ve baş eğmezse, Oğuz kadınları da güzel ve mağrurdur. Bu destanlarda Oğuz kadınlarıyla ilgili epitetler temelde iki kısımda incelenebilir: Öncelikle genel olarak kadınlarla ilgili olanlar, ikinci olarak da destanlarda önemli yerleri olan Han Kızı, Burla Hatun ve Selcan Hatun hakkındakiler.

Kadınlarla ilgili dört epitet kullanılmaktadır:

Kaza benzer kızı gelini (21a/5-6; 50b/6; vd.)	Kaza benzer kızı gelini (76a/5; 83a/1; 88a/11; vd.)
Kırk ince kız (14a/3; 16a/13)	Kırk ince kız (64a/4; 84b/9; 88a/3; vd.)
Kırk ince belli kız (21a/8; 27b/7; 29b/3; vd.)	-
Kırk ince bellü kız oğlanıyla (76a/7)	Kırk kız oğlan (98a/9)

Asıl kadın kahramanların yanlarındaki yoldaşlarını ifade eden “*Kırk ince kız*” kalıbı, D’de “*ince belli*” olarak tasvir edilirken; V’de “*ince belli*” betimlemesi yapılmamakta, sadece “*ince*” sıfatı kullanılmaktadır. Daha da ilginç bir-iki yerde görülen “*kız oğlan*” ifadesi, D’de “*ince belli*”, V’de ise “*ince*” sıfatlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu da V müstensihiinin “*belli*” sözcüğünü, epitetlerden düzenli bir biçimde çıkardığını göstermektedir. V müstensihi, saygı duyduğu Oğuz kızlarının “*ince belli*” olarak nitelendirilmesini, edebe uygun bulmadığı için metinden çıkarmış olabilir. Önceden de gösterdiğim gibi, V müstensihi aileye ve anneye değer veren bir kişidir. Dolayısıyla namuslu kadınlarla ilgili

¹⁶³ Kaplan, agm, ss. 41-55; Müjgan Cunbur, “Dede Korkut Oğuznâmeleri’nde Kadının Sosyal Durumu”, *Türk Kadını İçin*, Ankara: TÜRKAD Yayınları, 2007 [1967], ss. 31-57; Metin Ekici, “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*, haz. Alev Kahya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 123-139; Alev Kahya Birgül, “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*, haz. Alev Kahya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 229-245; Semra Şen, “Oğuz Kağan Destanı’nda ve Dede Korkut Hikâyeleri’nde Kadın”, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21 (2003), ss. 123-128; Serkan Şen, “Dede Korkut Kitabı’nda Kadına Yönelik Hitaplar”, *Turkish Studies*, 3/2 (Spring 2008), ss. 627-641.

uygun görmediği yerleri atması çok şaşırtıcı değildir. Öte yandan “ince” kelimesinin Moğolca “cariye” anlamına geldiği V müstensihisi tarafından biliniyor olabilir. Eğer öyleyse bu tercih çok makuldür.

“Kaza benzer kızı gelini” epiteti ise tabiatın gözleminden hareketle oluşturulmuştur. Dik ve mağrur bir yürüyüşü olan kaz ile Oğuz kızları-kadınlarının yürüyüşü arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur.

b.a. Han Kızı

Han Kızı, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nın önemli kahramanlarından biridir. Bu destanda aileyi çözülmekten kurtaran kişidir.

Boğaç Han	Berü gelgil başum bahtı evüm tahtı Evden çıkup yöriyende selvi boylum, Topugunda sarmaşanda kara saçlum, Kurlu yaya benzer çatma kaşlum, Koşa bâdem sığmayan dar ağızlum, Güz almasına benzer al yanaklum, Kadunum ziregüm dölegüm (8 a/8-12)	Gelgil başum bahtı evüm tahtı, Kalkubanı yürüiyende tûba boylum, Topugunda sarmaşanda kara saçlum, Kurlu yaya benzer çatma kaşlum, Koşa bâdem sığmayan dar ağızlum, Güz almasına benzer al yanaklum, (61 a/3-4)

Epitet, Dirse Han'ın ağzından verilmiştir. D ile V nüshaları, bazı kelime tercihleri bakımından farklılık göstermektedir. D, “selvi boylum” gibi tabiat gözlemini içeren ve halk dilinde yer etmiş bir yapıyı kullanıyorken; V, “tûba boylum” ifadesiyle dinî çağrışımları olan ve nispeten eğitilmiş kesimin kullanacağı bir benzetmeyi yeğlemiştir. Okunuşu sorunlu olan¹⁶⁴ son ifade, sadece D'de vardır. “Kadınım, akıllım, temkinlim” olarak günümüz Türkçesine aktarılacak bu mısra, Han Kızı'nın destandaki rolüyle tam bir uyum içindedir. D, V'nin aksine, Han Kızı'nın fiziki portresini tasvir etmekle yetinmemiş, onun temel ruhi özelliklerine de dokunarak tabloyu tamamlamıştır.

b.b. Burla Hatun

Dede Korkut Destanları'nda adı en çok geçen kadın kahramandır. Şu epitetlerle anılmaktadır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Boyu uzun Burla Hatun (25b/11-12; 27b/6; vd.)	Boyu uzun Burla Hatun (88a/9; 88b/10-11; 99b/5))

¹⁶⁴ Tezcan, *age*, s. 71. Yukarıdaki açıklamalarımda bu çalışmaya uyacağım.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Boyu uzun Burla Hatun (25b/11-12)	Uzun boylu Burla Hatun (87a/3)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Boyu uzun beli [ince] Burla Hatun (29a/5)	Boyu uzun Burla Hatun (88b/10-11)
Bamsı Beyrek	Boyu uzun Burla (58a/4)	Burla Hatun (80a/12)
Uruz'un Tutsak Olması	Han Kızı Boyu Uzun Burla Hatun (69b/4)	Han Kızı Burla Hatun (94b/13)
Uruz'un Tutsak Olması	Boyu uzun Burla Hatun (76a/6)	Uruz anası Burla Hatun (98a/8)

Görüldüğü gibi Burla Hatun, destanlarda hep kısa epitetlerle anılmaktadır. “Boyu uzun, uzun boylu” sıfatları en çok kullanılanları olup bunların yanında D’de bir yerde “beli [ince]”; V’de ise, birer kere “Han Kızı” ve “Uruz anası” sıfatlarıyla anılmıştır. Görüldüğü gibi fiziki özellikleri ve toplumsal konumu, sıfatlarını oluşturmaktadır.

b.c. Selcan Hatun

Sadece *Kanturalı Destanı*’nda karşımıza çıkan Selcan Hatun, iki epitle anılmaktadır:

Kanturalı	Sarı Donlu Selcan Hatun (90b/12; 92b/10-11; 95b/9, 11; 96b/1; vd.)	Bu destan V’de yoktur.
Kanturalı	Yalab yalab yalabıyan ince donlum, Yer basmayup yören, Kar üzerine kan tammış gibi kızıl yanak- lum, Koşa bâdem dar ağızlum, Kalemciler çaldığı kara kaşlum, Kıvrımsı kırk tutam kara saçlum, Aslan uruğu sultan kızı (101b/7-11)	Bu destan V’de yoktur.

İkinci epitet, *Kanturalı*’nın ağzından çıkmakla beraber, Selcan Hatun’un fiziki özelliklerinin tasvir edildiği bir sıfatlamadır. Farklı kadın kahramanların güzelliğini tasvir eden epitetlerde kullanılan kalıp sözler, burada da karşımıza çıkmaktadır.

c. Akrabalıkla İlgili Epitetler

Dede Korkut Destanları'nda akrabalık ve aile ilişkileri çok önemli bir yer işgal eder.¹⁶⁵ Buna bağlı olarak, bu ilişkilerle ilgili çeşitli epitetlerin oluştuğu göze çarpmaktadır.

c.a. Oğul

Dede Korkut Destanları'nda "oğul" a çok değer verilir. Alpların soyunu devam ettirecek oğulların yiğit, dürüst ve cömert olmaları çok önemlidir.¹⁶⁶ Destanlara yüzeysel bir bakış bile, ebeveyn-oğul ilişkisinin hemen her anlatıda var olduğunu görmek için yeterlidir. Buna bağlı olarak oğullarla ilgili epitetlerin sayısı oldukça fazladır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması 1	Dünlüğü altun ban evümün kabzası oğul Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği oğul Oğul oğul, ay oğul Dokuz ay dar karnumda götürdüğüm oğul On ay deyende dünyaya getirdüğüm oğul Dolanması beşikde beledüğüm oğul (28a/7-11)	Begüm oğul, gözüüm oğul, Dünlüğü altun ban evimün kabzası oğul, Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği oğul, Dokuz ay karnumda götürdüğüm oğul, On ay deyince dünyeye getirdüğüm oğul, Beşiklere beleyüp ağ südümi emzürdüğüm oğul, (88a/10-13)
Uruz'un Tutsak Olması 2	Ortaçum oğul, Karşı yatan kara dagum yükseği oğul, Karanulıca gözlerüm aydını oğul (70b/1-2)	Ortaç oğul, Karşı yatan kara dagum yükseği oğul, Karanakluca gözlerüm aydını oğul (95a-b/13-1)

¹⁶⁵ Aydın Oy, "Dede Korkut Kitabında Kahramanların Aile Hayatları", *Türk Dili*, IX/102 (Mart 1960), ss. 286-288; Sadık Tural, "Dede Korkut Destanlarında Aile", *Türk Dili*, 553 (Mart 1998), ss. 8-12; Salih Demirbilek, "Dede Korkut Oğuznamelerinde Aile", *VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-277818/h/23.pdf>) (21.06.2013).

¹⁶⁶ S. Kürşad Koca, Serdar Uğurlu, "Dede Korkut Hikâyelerinden Hareketle Türk Kültüründe Erkek Evlat Olarak Oğul Kavramı", *Akademik Bakış*, 22 (Ekim-Kasım-Aralık 2010), s. 3.

Uruz'un Tutsak Olması 3	Kara dagum yüksegi ogul, Kanlu suyum taşkunı ogul Kocalıgum vakti aldurdugum yalnız ogul (72b/10-11)	Kara dagum yüksegi ogul, Kanlu suyum taşkunı ogul Kocalıgum vaktinde aldurdugum ogul (96a-b/13-1)
Uruz'un Tutsak Olması 4	Karşı yatan kara dagum yüksegi ogul Güçlü belüm kuvveti canum ogul Karangulu gözlerüm aydını ogul (74b/10-12)	Ogul ogul, begüm ogul Karşı yatan kara dagum yüksegi ogul Güçlü belüm kuvveti ogul Karanaklu gözlerüm aydını ogul (97b/4-5)
Deli Dumrul 5	Canum paresi ogul, Dogdugında dokuz bugra öldürdügüm aslan ogul, Dünlügi altun ban evimün kabzası ogul, Kaza benzer kızumun gelinümün çiçeği ogul (83b/3-7)	Bu destan V'de yoktur.
Deli Dumrul 6	Dokuz ay dar karnumda götürdüğüm ogul, Dolama beşikde beledüğüm ogul, On ay deyende dünya yüzine getürdüğüm ogul, Dolab dolab ag südümi emzirdüğüm ogul (84a-b/13-3)	Bu destan V'de yoktur.
Kazan'ın Tutsak Olması 7	Kara dagum yüksegi ogul, Karanulu gözlerüm aydını ogul, Alpum Uruz, aslanum Uruz (146b/12-13)	Bu destan V'de yoktur.

1, 2, 6 numaralılar, annelerin söylediği epitetler; 3, 4, 5, 7 numaralılar ise babaların söylediği epitetlerdir. Annelerin söylediği epitetler incelendiğinde, erkek çocuğun göz aydını ve en değerli varlık olarak kabul edildiği, uzun ve zahmetli bir süreç sonunda doğduğu, evin direği olduğu, evlenerek ocağı devam ettirdiği görülür. Babaların söylediği epitetler incelendiğinde ise, oğlun doğumunda kurban kesildiği, en kıymetli varlık olarak kabul edildiği, evin direği olduğu, evlenip ocağı devam ettirdiği görülmektedir. Açıkça anlaşıldığı gibi, bu bakımdan anne ve babaların söylediği epitetler arasında pek farklılık yoktur.

c.c. Baba

Dede Korkut Kitabı'nda babalar, değişmeyen kısa bir epitle anılmaktadırlar:

Ag sakallu baba (19b/8; 35a/5; 63a/3; 108b/1; vd.)	Ag sakallu baba (67b/5; 84a/2; 91b/5; 100a/3; vd.)
Ag sakallu, aziz, izzetlü, canum baba (83a/10)	Bu destan V'de yoktur.

Bilindiği gibi Türk kültüründe bilgelere “aksakal” adı verilmekte, toplum içinde büyük hürmet görmektedirler. *Dede Korkut Kitabı*'nda bunun yansıması olarak, babalar için hep bu sıfatlama kullanılmıştır.

c.d. Anne

Dede Korkut Destanları'nda anne-çocuk ilişkisi önemli bir yere sahiptir.¹⁶⁷ Buna bağlı olarak anneler, değişkenlik göstermeyen şu kısa epitetler ile anılmaktadır:

Ag bürçekli ana (19b/7; 35a/6; 63a/4; vd.)	Ag bürçekli ana (67b/4; 84a/3; 91b/5; vd.)
Karcuk ag bürçekli ana (118/5)	Bu destan V'de yoktur.
Agca yüzülü ana (147a/9)	Bu destan V'de yoktur.

Bu epitetlerde annenin yaşlılığı vurgulanmıştır. Burada da babayla ilgili epitetlerde olduğu gibi “ak”ın saygınlık ve olgunluk sembolü olarak kullanıldığı görülmektedir.

c.e. Eş

Dede Korkut Destanları'nda eşlerin birbiriyle olan ilişkileri de oldukça geniş bir yer tutar. Dört epitet, eşlerle ilgilidir:

¹⁶⁷ Hülya Savran, “Dede Korkut Kitabında Anne Çocuk İlişkisi”, *Balıkesir Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/12 (2004), ss. 89-103.

Boğaç Han 1	Başum bahtı evüm tahtı Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdiği, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, A Dirse Han. (13b-14a/13-3)	Başum bahtı evüm tahtı Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdiği, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, A Dirse Hanum (64a/7-8)
Boğaç Han 2	Berü gelgil başum bahtı evüm tahtı Evden çıkup yöriyende selvi boy- lum, Topugunda sarmaşanda kara saçlum, Kurlu yaya benzer çatma kaşlum, Koşa bâdem sığmayan dar agızlum, Güz almasına benzer al yanaklum, Kadunum ziregüm dölegüm (8 a/8-12)	Gelgil başum bahtı evüm tahtı, Kalkubanı yüriyende tuba boy- lum, Topugunda sarmaşanda kara saçlum, Kurlu yaya benzer çatma kaş- lum, Koşa bâdem sığmayan dar agız- lum, Güz almasına benzer al yanak- lum, (61 a/3-4)
Uruz'un Tutsak Olması 3	Salur begi, Salur görkli. Başum bahtı, evüm tahtı, Han babamun güyegüsi, Kadun anamun sevgüsi, Atam anam verdiği, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, Beg yigidüm Kazan. (69b-70a/13-3)	Hanum Kazan, Başum bahtı evüm tahtı, Han babamun güyegüsi, Kadun anamun sevgülisi, Atam anam verdiği, Göz açuban gördüğüm Gönül verüp sevdüğüm (95a/5-6)
Deli Dumrul 4	Göz açup gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, Koç yigidüm, şah yigidüm, Tatlu damag verüp sonşudugum, Bir yasdukda baş koyup emişdüğüm (85b/6-8)	Bu destan V'de yoktur.

Bu epitetlerden 2 numaralı olanı hariç, diğerleri kadınların kocaları için söylediği epitetlerdir. Kadınların kocaları için söylediği epitetlerde vurgulanan en önemli husus, "Göz açıp gördüğüm, gönül verüp sevdüğüm" söz kalıbıdır. Doğrudan namus kavramıyla ilişkili olan bu kalıp, epitetlerin vezgeçilmezidir.

Diğer ifadeler, destanın içerikliğine göre değişebilmektedir. Örneğin Han Kızı, Dirse Han'a "*Han babamın gülyegüsi*" derken, doğrudan kendi ailevi durumunu gösterir. Bir başka anlatıda ise eşi, Deli Dumrul'a "*Tatlu damag verüp sorışdugum, Bir yasdukda baş koyup emişdügüm*" derken, Deli Dumrul'dan ayrılacak olmanın verdiği üzüntüyle, beraber geçirdikleri güzel günleri anmaktadır.

d. Meslek Grupları

Dede Korkut Kitabı'nın alpların ve onların etrafındaki yönetici zümrenin anlatılarından oluştuğu açıkça görülmektedir. Ancak yer yer destanlarda alp olmayan kahramanlara da rastlanmaktadır. Bunlar daha çok yardımcı kahraman hüviyetindedirler. Destanlarda epiteti mevcut iki önemli meslek grubu vardır: Çobanlar ve tüccarlar.

d.a. Çobanlar

Dede Korkut Kitabı'nda üç destanda çobanlar görülür. Bunlardan Karacık Çoban, *Kazan'ın Evinin Yağmalanması*; Sarı Çoban, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi*; adı bilinmeyen bir çoban ise *Bamsı Beyrek* destanlarında karşımıza çıkar. Bunların içinde destanda en önemli rolü olan Karacık Çoban'dır. Buna bağlı olarak, tespit ettiğimiz dört epitetin üçü bu kahramanla ilgilidir:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Karanku ahşam olanda kaygulu çoban, Karıla yagmur yaganda çakmaklu çoban, Südi peyniri bol, kaymaklu çoban (22a/2-4)	Karanku ahşamda kaygulu çoban, Karıla yagmur yaganda çakmaklu çoban (85a/7)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Erenler evreni Karaçuk Çoban (22b/8-9)	Erenler evreni Karacık Çoban (85b/3)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Karanku ahşam olanda kaygulu çoban, Karıla yagmur yaganda çakmaklu çoban (25b/5-6)	Ahşam olanda kaygulu çoban, Karda yagmurda çakmaklu çoban (86b-87a/13-1)
Tepegöz	Sarı Çoban (109a/11)	Bu destan V'de yoktur.

Epitetler, bu mesleğin zor yanlarına vurgu yapmaktadırlar. Gece karanlığında sürü için endişelenen ve dışarda kaldığından sert hava koşullarından etkilenen çoban hayatının bir-iki cümlede özetlendiğini görüyoruz. İlk epitet "*Südü bol, kaymaklu çoban*" ifadesinin, destanın bağlamıyla ilgili olduğu düşü-

nülebilir. Çünkü kafirler, Kazan'ın sürüsüne el koyabilmek için, önce Karacık Çoban'ı tatlı dille ikna etmeye çalıştıkları sırada bu epiteti söylerler. Dolayısıyla çobanı övmek için yapılan bir eklenti olduğu düşünülebilir. Öte yandan V'de bu kısmın olmaması da düşüncemi destekler mahiyettedir.

d.b. Tüccarlar

Dede Korkut Kitabı'nda tüccarlarla ilgili tek epitet mevcuttur:

Bamsı Beyrek	Alan alcak hava yerden gelen argış Beg babamın kadın anamun savgatı argış Ayagı uzun şahbaz ata binen argış (49b/5-7)	Alan alçak hava yerden gelen argış Ayagı uzun şahbaz ata binen argış Beg babamun kadın anamun savgatı argış (75a/11-13)

İlk ifade, tüccarların ovoidan geldiklerini anlatmaktadır. İkinci cümledeyse “anne ve babasının armağanı” demek suretiyle, tüccarların dış dünyadan değerli hediyeler getirdikleri anlatılmaktadır. Nitekim destanda da tüccarlar, Bamsı'ya babasının emrettiği hediyeleri getirmişlerdir.

2. Kafirlerle İlgili Epitetler

Bir Orta Çağ metni olan *Dede Korkut Destanları'nın* dünyası, temelde ikili bir yapıya sahiptir: Biz ve ötekiler. Destanlarda ötekinin en önemli temsilcisi kafirlerdir. Onlar hileci, kötü, korkak vs. tüm olumsuz özelliklerin vücut bulmuş hâlidir. Buna bağlı olarak, onlarla ilgili epitetler de olumsuzluklarla inşa edilmiştir.

a. Kafir Savaşçıları

Oğuzlarla mücadele eden kafir tekfuruları ve askerleri hakkında destanlarda altı epitet mevcuttur:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	kafanınun ardı yırtıtlı, yarımundan kara saçlı, sası dinlü, din düşmeni, alaca atlu kafir (21a/2-4)	alaca atlu karaca kafir (84b/7)

Kazan'ın Evinin Yağ- malanması	İtüm kafır! İtümile bir yalakda yundum içen az- gun kafır! (22a-b/13-1)	İtüm kafır! İtümile bir yalakdan yu- yundum içen azgun kafır! (85a/12-13)
Bamsı Beyrek	Sası dinlü kafır (52a/2)	Sası dinlü kafır (76b/10)
Uruz'un Tutsak Ol- ması	İp üzengili, keçe börkli, azgun dinlü, kuzgun dilli kafır (65b/10-11)	İp üzengülü, azgun dinlü, keçe börkli kafır (93a/8)
Kanturalı	Ebçin kara donlu, gök demürlü altı yüz kafır (98a/1-2)	Bu destan V'de yoktur.
Emren	İt givi kev kev eden çirkin huslı, Küçücek donuz şölenli, Bir torba saman döşekli, Yarım kerpiç yasduklı, Yonma ağaç tangrılı, Köpegüm kafır! (142b/4-6)	Bu destan V'de yoktur.
Segrek	Kara donlu kafır (134a/6; 137a/6)	Bu destan V'de yoktur.
Segrek	Kanlu kafır eli (137a/10)	Bu destan V'de yoktur.

Yukarıdaki epitetlerde kafirler, bir kaç noktadan tasvir edilmişlerdir. Öncelikle sapık bir inançları olması açısından: "Sası, azgın, yontma ağaç tanrılı" sıfatları sapıklığa işaret eder. İkinci olarak giyimleri bakımından: "Zırhlı, kara giysili" sıfatlarıyla bu giysiler tasvir edilir. Bu sıfatlar gözlemlerden ortaya çıkmışsa da kafirlerin "zırh"ı, metinlerdeki farklı tasvirlerden de anlaşıldığı kadarıyla, Oğuz alpi için bir çeşit korkaklıktır. Çünkü kafirlerdeki zırh, Oğuzlara göre çok fazladır. Bu da onların ölümden korkmalarından dolayı aldıkları bir tedbirdir. Son olarak bir epitetle kafirler, şölenleri, yatakları küçümsenerek cömertlik ve yaşam kalitesi bakımından aşağılanmaktadır.

b. Kafır Kızları

Destanlarda kafır kızları, Oğuz yiğitlerine kadeh sunmaları vesilesiyle anılmaktadırlar. Kadeh sunmanın Oğuzlar için ne kadar aşağılık bir iş olduğunu, *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Boyu*'nda görmekteyiz. Bu destanda Burla Hatun'un kadeh sunmakla, oğlu Uruz'un etinden yapılma kebabı yemesi seçenekleri arasından ikinciye tercih edişi, bizlere bu durumun derekesini gösterir niteliktedir.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Kara gözlü, hub yüzü, saç ardına örülü, göğsü kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, barmakları nigarlı, mahbub kafir kızları (20a/5-7)	Kara göz, hub suratlu, saç ardına örülü, göğsü kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, kafir kızları (84a/10-11)
Uruz'un Tutsak Olması	Kara gözli, örme saçlı, elleri bileğinden kınalı, barmakları nigarlı, boğazları birer karış kafir kızları (63b/1-3)	Kara gözlü, hub suratlu, örme saçlı, elleri bileğinden kınalı, barmakları nigarlı, boğazları birer karış kafir kızları (91b-92a/12-1)

Görüldüğü gibi kafir kızları güzellikleriyle tasvir edilmiş, Oğuz beylerinin hizmetkarlığını yapmaları sebebiyle aşağılanmaya katlandıkları gösterilmiştir. Bu ifadelerle Burla Hatun'un fiili arasındaki zıtlık, kafirlerin ötekileştirilmesine katkı yapmaktadır.

3. Dinî Güçler ve Varlıklarla İlgili Epitetler

Dede Korkut Kitabı'nın farklı yüzyıllara inen katmanlara sahip oluşu¹⁶⁸, inanç bakımından eski devirlerin tortularının ve son olarak da İslami bir cılanın varlığının en önemli sebebidir. Bu katmanlar arasında kalan inanç tortularının belirlenmesi¹⁶⁹ yanında, eserdeki İslami öğeler¹⁷⁰ de araştırılmalıdır.

¹⁶⁸ Fuzuli Bayat, "Dede Korkut Oğuznameleri Çerçevesinde Epik Zamanla Epik Mekanın Birliği", *Folklor-Edebiyat*, IX/35 (2003/3), ss. 99-111.

¹⁶⁹ Şerafettin Ömer, "Oğuzname'ye Dair Bazı Meseleler", akt. Alimcan İneyet, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (Güz 1997), s. 92; Rüstem Kamal, "Kitabi Dede Gorgud'da Arhaik Şaman Ritüelinin İzahı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, ss. 87-95; Ebulfaz Kulu Amanoğlu, "Kişi Adlarında Eski İnançların İzleri (Dede Korkut)", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11 (1999) ss. 53-59; Şakir İbrayev, "Şaman Korkut", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*, haz. Alev Kahya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 215-221; Ahmet Pirverdioğlu, "Dede Korkut ve Şamanizm", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*, haz. Alev Kahya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 293-321; Alimcan İneyet, "Dede Korkut'un Bir Duası Üzerine", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, III (1999), ss. 193-199; Bi Xun, "Dede Korkut Kitabı'nın Şamanlık Temeli", çev. Alimcan İneyet, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10 (Güz 2000), ss. 465-482.

¹⁷⁰ Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut Destanlarında İslami Unsurlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971, ss. 61-82; Müjgan Cunbur, "Dede Korkut Oğuz-nameleri'nde İslami Unsurlar", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bil-*

Dede Korkut Destanları'nda dîni güç ve varlıklarla ilgili epitetlerde saygı ve fiziki özelliklerin verilmesi dikkat çekmektedir.

a. Tanrı

Dede Korkut Kitabı'nda Allah, bir-iki yer dışında, Tanrı olarak geçmektedir.¹⁷¹ Sekiz epitet tespit edilmiştir:

Mukaddime 1	Cümle âlemleri yaradan Allah Tanrı (5b/3)	-
Boğaç Han 2	Yüce Tanrı (19b/2)	-
Boğaç Han, 3	Kadir Tanrı (19b/9)	Kadir (67b/6)
Kazan'ın Evinin Yağ- malanması 4	Kadir Tanrı (35a/2)	Hak ta'ala (91b/6)
Deli Dumrul 5	Yücelerden yücesin, Kimse bilmez necesin, Görklü Tanrı, Nece cahiller seni gökde arar, yerde ister, Sen hod müminler gönlinesin, Dayım duran Cebbar tanrı, Baki kalan Settâr Tanrı (82b/5-9)	Bu destan V'de yoktur.
Deli Dumrul 6	Yücelerden yücesin, Kimse bilmez necesin, Görklü Tanrı, Çok cahiller seni gökde arar, yerde ister, Sen hod müminlerin gönlinesin, Dayım duran Cebbar tanrı, (86a/9-12)	Bu destan V'de yoktur.

dirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara), haz. Alev Kahya Birgül, Aysu Şimşek Canpolat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 77-97; Abdurrahman Güzel, "Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua", *Turkish Studies*, 3/2 (Spring 2008), ss. 438-446.

¹⁷¹ Eserdeki Allah motifini İslamiyet öncesi bağlantılarıyla ele alan önemli bir çalışma için bkz. Jean Paul Roux, "Dieu dans le Kitab-i Dede Qorqut", *Revue des Études Islamiques*, XLIII/1 (1975), ss. 123-140.

Yegenek 7	"Yücelerden yücesin, Kimse bilmez necesin, Aziz Tangrı. Anadan dogmadun, Sen atadan olmadun, Kimse rızkın yemedün, Kimseye güç etmedün, Kamu yerde ahadsın, Allahu samedsin Âdeme sen tac urdun, Şeytana lanet kıldun, Bir suçdan ötüri dergahdan sürdün, Nemrud göge oh atdı, Karnı yaruk balığı karşı <i>dutdun</i> Ululiguna haddun, Senün boyun kaddün yok, Ya cismile ceddün yok. Urdugın ulıtmayan ulu Tangrı, Basdugın belürtmeyen bellü Tangrı, Götürdüğın göge yetüren görklü Tangrı, Kakıdugın kahr eden Kahhar Tangrı, Birlüğüne sığındum, çalabum Kadir Tangrı (106b-107a/13-9)	"Yücelerden yücesin, Yüce Tanrı, klmse bilmez necesin. Görklü Tanrı. Sen anadan dogmadun Sen atadan olmadun, Kimse rızkın yemedün, Kimseye güç etmedün, Kamu yerde ahadsın, Adama sen tac urdun, Şeytana lanet kıldun, Bir suçdan ötüri dergahdan sürdün, Nemrud göge ok atdı, Karnı yarık balığı karşı <i>dutan</i> Cebbarsın Ululuga haddün yok, Senün boyun kaddün yok. Ya cismile ceddün yok. Urdugın ulıtmayan ulu Tangrı, Basdugın belürtmeyen yüce Tangrı, Götürdüğın göge yetüren görklü Tangrı, Kakıdugın kahr eden Kahhar Tangrı, Birlüğüne sığındum, çalabum Kadir Tangrı (102b/6-10)
Begil 8	"Yücelerden yücesin, Yüce Tanrı, kimse bilmez necesin. Görklü Tanrı. Sen Âdeme tac urdun, Şeytana lanet kıldun, Bir suçdan ötüri dergahdan sürdün, İbrahimi dutdurdun, Ham göne çulgadun, Götürüp oda atdurdun, Odı bostan kıldun. Birlüğüne sığındum, Aziz Allah, hocam Allah (127b/5-9)	Bu destan V'de yoktur.

Hemen belirtelim ki *"Kadir Tangrı"* epteti, destanların farklı yerlerinde de geçmektedir. Görüldüğü üzere ilk dört madde, kısa eptetlerdir. Kalan dört eptet ise, kahramanların sıkıntılı zamanlarında Allah'a dua etmeden önce söyledikleri sıfatlamalardır. Dolayısıyla bunlar oldukça uzun bir yapıdadırlar. Uzun eptetlerde ortak ifadelerin başında *"Yücelerden yücesin kimse bilmez nice-sin"* söz kalıbı gelmektedir. Ardından Allah'ı eksik vasıflardan tenzih ve övgü vardır. Son olarak *Kur'an-ı Kerim*'de geçen eski peygamberlere ait kıssaların hatırlatılmasıyla eptetler sonlanmaktadır.

b. Hz. Muhammed

Destanların neredeyse tamamında dua kısmında Hz. Muhammed (s.a.v.) anılmaktadır. Destanların bitiş kısmındaki durum, şu şekildedir:

Boğaç	-	-
Kazan'ın Evinin Yağma-lanması	adı görklü Muhammed Mustafa (35a/10)	-
Bamsı Beyrek	adı görklü Muhammed Mustafa (63a/7)	Habib (84a/4)
Uruz'un Tutsak Olması	adı görklü Muhammed Mustafa (79a/12)	Görklü Muhammed (100a/5)
Deli Dumrul	adı görklü Muhammed (87a/4)	Bu destan V'de yok.
Kanturalı	adı görklü Muhammed Mustafa (102b/11)	Bu destan V'de yok.
Yegenek	adı görklü Muhammed Mustafa (108b/4)	adı görklü Muhammed (103b/7)
Tepegöz	adı görklü Muhammed Mustafa (119b/3)	Bu destan V'de yok.
Emren	adı görklü Muhammed (128b/9)	Bu destan V'de yok.

Segrek	Muhammed Mustafa (137b/11)	Bu destan V'de yok.
Kazan'ın Tutsak Olması	adı görklü Muhammed Mustafa (147b/6-7)	Bu destan V'de yok.
Dış Oğuz'un İç Oğuz'a İsyanı	Muhammed Mustafa (154a/7)	adı görklü Muhammed Mustafa (108a/9)

D'de "*adı görklü Muhammed Mustafa*" kalıbı yedi kere, eksik versiyonları da katılırsa, dokuz defa kullanılırken; V'de bu kalıp bir kez, eksik versiyonları da hesaba katılırsa, üç kere kullanılmıştır. Bu da göstermektedir ki V, bu kalıba pek iltifat etmemiştir. Destanlarda, kahramanlar savaşa girerlerken de çok defa bu epiteti kullanmaktadırlar.

c. Hızır

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda karşımıza çıkan Hızır'ın, halk arasında popüler olan sıfatlarından bazıları¹⁷² epitet olarak verilmiştir:

Boz atlı Hızır (15a/11)	Boz atlı yeşil donlu Hızır İlyas (65a/1-2)
Boz atlı Hızır (16a/11)	Boz atlı Hızır İlyas (65b/3)

V nüshası, D'den farklı olarak Hızır'ın "*yeşil donlu*" ve adının "*Hızır İlyas*" olduğu bilgisini de vermektedir. Daha sonra aynı destanda tekrar geçtiğinde ise, sadece "*boz atlı*" ile yetinmiştir.

d. Azrail

Azrail, *Deli Dumrul Destanı*'nın kahramanlarından biridir ve onunla ilgili tüm epitetler de buradadır. Destanda Azrail'in epitetinin "*al kanatlı Azrail*" (80a/4-5; 81a/7-8, 11; 84a/5-6) olduğunu görüyoruz. Batı kültüründe genellikle kara ile bağdaştırılan Azrail'in, Türk kültüründe "*al*" olarak tasarmlandığını görüyoruz. Bu çerçevede, al: kırmızı: kan ilişkisinin ölümle bağdaştırıl-

¹⁷² Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara: TKAE Yayınları, 1990, ss. 115-120.

diği düşünülebilir. Türk kültüründe al renginin, olumludan olumsuzza uzanan çok farklı anlamları vardır.¹⁷³

4. Tabiatla İlgili Epitetler

Eski Türk inanç sisteminde tabiat kültlerinin varlığı ve önemi hakkında pek çok araştırma yapılmıştır.¹⁷⁴ Bu araştırmalarda tabiat kültleriyle ilgili erken dönem verileri arasında *Dede Korkut Destanları*'ndaki motifler, hemen her zaman anılmıştır.¹⁷⁵ Burada sadece tabiatla ilgili beş varlığın epitetlerini inceleyeceğim. Bunun sebebi, bu epitetlerin diğerlerinin aksine uzun olmalarıdır.

a. Su

Su, yaşamın kaynağı olmasına paralel olarak dünya ve Türk kültüründe kutsal kabul edilir.¹⁷⁶ Bu kutsallık, edebî metinlerde de yansımaları bulmuştur. Öncelikle Türk mitlerinde görülen bu durum, tüm anlatı türlerinde kendisini göstermektedir.¹⁷⁷

Destanlarda suyla ilgili epitetler şu şekildedir:

¹⁷³ Abdülkadir İnan, "Al Ruhu Hakkında Türk Mitolojisinde Kötü Bir Ruh (Al, Albastı, Albız, Almış, Albış, Abası), *Makaleler ve İncelemeler, I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 264-266.

¹⁷⁴ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, ss. 289-291; Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları, 1983, ss. 27-29; Fikret Türkmen, "Eski Türklerin İnançlarında Tabiat Kültü", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, III (1999), ss. 175-183.

¹⁷⁵ Bir örnek için bkz. Abdülkadir İnan, "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010 [1953], s. 250.

¹⁷⁶ Jean Rudhardt, "Su Tanrıları", *Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü, II*, ed. Yves Bonnefoy, Türkçe haz. Levent Yılmaz, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000, ss. 1021-1026; Roux, *age*, ss. 114-117; Beydili, *age*, ss. 501-505; Pertev Naili Boratav, *Türk Mitolojisi - Oğuzların Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*, çev. Recep Özbay, İstanbul: BilgeSu Yayınları, 2012, ss. 113-116; İnan, *agm*, ss. 249-254; Turgut Akpınar, "Eski ve Bugünkü Türkler'de Su-Kültü ve Bununla İlişkili Âdetler", *Türkler'in Din ve Hukuk Tarihi Üzerine Makaleler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, ss. 59-82.

¹⁷⁷ Yukarıdaki dipnotta verdiğim kaynaklar dışında bkz. Yaşar Kalafat, "Türk Destanlarında Su Bir Tabu mu İdi?, *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: TÜRKSOY Yayınları, 2011, ss. 155-163.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Çağnam çağnam kayalardan çıkan su, Agaç gemileri oynadan su, Hasanıla Hüseyinün hasreti su, Bag u bostanun zineti su, Ayışe ile Fatımanun nigahı su, Şehbaz atlar içdüğü su, Kızıl develer gelüp geçdüğü su, Ag koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su (24b/3-7)	Çağnam çağnam, kayalardan akan su, Böyük böyük gemileri oynadan su, Hasanıla Hüseyinün hasreti su, Ayışeyle Fatımanun nikahı su, Ag koyunlar çevresinde yatduğı su (86b/3-5)
Çeşitli destanlar	Kamın akan görklü su (19b/4; 35a/2; 79a/5-6; vd.)	Kamın akan görklü su (64b/2; 67b/3; 95b/8) Kanın akan görklü su (100a/1)

Görüldüğü gibi D'de ayrıntılı anlatıma bağlı olarak, daha yoğun bir pito-resk oluşturulmuştur. Su, iki bakımdan tasvir edilmiştir. Öncelikle kaynağı, taşıma gücü ve hayat vermesi bakımından; ikinci olarak da dinî çağrışımları yönünden. Dinî motiflerin ikisi de İslamidir.¹⁷⁸ Bu bağlamda arasözlerde ele aldığım ve bu epitetlerin sonunda yer alan “*Su kaçan haber verse gerek?*” cümlesi önemlidir. Anlatıcının, eski inançlara gönderme yapan metni anlamadığının veya reddettiğinin bir tanığı, bu arasözdür.

İkinci epitet ise D ve V nüshalarında ortak olup ilk kelime “*kamın/kanın*”dır. Bu sözcüğün anlamını tespit edemeyen naşirlerin genellikle “*kanın*” onarımını tercih ettikleri görülmekte olup¹⁷⁹ kelime “*coşkun sel*” anlamındadır¹⁸⁰. Ancak “*kammak*” fiili, “*bük-*” anlamında olup burada “*bükülerek akan*” mânâsını vermektedir.¹⁸¹ Dolayısıyla onarıma ihtiyaç yoktur.

b. Kurt

Kurt, erken devirlerden itibaren Türk kültüründe önemlidir. Buna bağlı olarak edebî metinlerde de kutsal veya yarı kutsal nitelikleriyle karşımıza çıkmaktadır.¹⁸² *Dede Korkut Kitabı*'nda kurtla ilgili tek epitet vardır:

¹⁷⁸ Gökyay, *age*, ss. CCLXXXVI-CCLXXXVII.

¹⁷⁹ Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, ss. 96-98; Kaçalın, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-namesi*, s. 171.

¹⁸⁰ Tezcan, *age*, s. 98.

¹⁸¹ Aptullah Battal, *İbn Mühenna Lügati*, Ankara: TDK Yayınları, 1988, s. 100. Bu bilgi için Prof. Dr. Zeki Kaymaz'a teşekkür ederim.

¹⁸² Abdülkadir İnan, “Türk Rivayetlerinde Bozkurt”, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	<i>Karanku aḥşam olanda günü dogan, Kar ile yağmur yağanda er gibi duran, Kara koç atları kışneşdüren, Kızıl deve gördüğünde bozlaşduran, Ağca koyun gördüğünde kuyruk çarpıp kamçılایan, Arkasını urup berk agılun ardın sö- ken, Karma[la]yu [ö]geç semüzin alup dutan, Kanlu kuyruk üzüp çap çap yudan, Avazı kaba köpeklere gavga salan, Çakmakluca çobanları dünle yügürden (24b-25a/11-5)</i>	<i>karanu aḥşam olanda günü dogan, Karla yağmur yağanda er gibi duran, Ağca koyun görende kuyruk çarpan, Avazı kaba köpeklere gavga sa- lan, Ögeçün semüzini alup kaçan, Kanlu kuyruğı üzüp çap çap yudan, Çakmakluca çobanları dün yügürden, Sırtı yoluk boz kurd (86b/6-7)</i>

D, pitoresk bakımdan daha canlı bir anlatım sergilemekte, neredeyse kurdun tüm hareketlerini büyük bir ustalıklı özetlemektedir. Öte yandan V müstensihi, dip nüshadaki bazı cümleleri atlamış, mısralar arasında takdim-tehir yapmış, bazı kelime ve ekleri değiştirmiştir. Ancak V'nin en büyük katkısı, son cümlede kurdun destanlarda görülen klasik fiziki özelliğini vermesidir: “Sırtı yoluk bozkurt”. Türk halk kültüründe bozkurdun diğer kurtlardan kuvvetli sayıldığı¹⁸³ düşünüldüğünde, destanlarda görülen kurdun neden “boz” olduğu anlaşılmaktadır. İşte V müstensihi, bu arkaplana dayanarak kurdu tasvir etmiş olsa gerek.

c. Köpek

Türklerde etrafında bir kült oluştuğu anlaşılan köpek¹⁸⁴, destanlarda herhangi bir kutsal karakter taşımaz. Ancak yine de Kazan'ın ondan haber sorması, arkaik bir motifin bu destan içindeki izi olarak düşünülebilir.

Kurumu Yayınları, 1987, ss. 69-75; F. Urmançev, “Orta Asya Türk Tarihi ve Folklorunda Boz/Ak Kurt”, çev. Mehmet Tezcan, *Kardaş Edebiyatlar*, 7 (Temmuz, Ağustos, Eylül 1983), ss. 4-19; Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, ss. 13-55; Beydili, *age*, ss. 350-354; Boratav, *age*, ss. 73-74; İlhami Durmuş, “Destan Efsane ve Rivayetlere Göre Türk Kültür Çevresinde Kurt”, *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumunu Bildiriler Kitabı*, Ankara: TÜRKSOY Yayınları, 2011, ss. 65-77; Yaşar Kalafat, “Dedem Korkut'un Kurdu”, *Hacettepe Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5/9 (Güz 2008), ss. 309-325.

¹⁸³ Saim Sakaoğlu, “Anadolu Folklorunda Göktürk Efsanelerinin İzleri”, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, ss. 72-73.

¹⁸⁴ Ahmet Caferoğlu, “Türk Onomastiğinde Köpek Kültü”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1961, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, 1961, ss. 1-11.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Karanku ahşam olanda vaf vaf üren, Acı ayran tökilende çap çap içen, Gelen hırsuzları korkudan, Korkuduban şamatasıyla ürkiden (25a/9-11)	Karanu ahşam olanda vaf vaf üren, Acı ayran dökülende çap çap içen, Gece hırsuz gelende gavgav eden (86b/9-10)

Bu epitette de köpek temel davranışlarına göre tasvir edilmiştir.

d. Ağaç

Türk kültürünün eski devirlerinden beri kutsal karaktere sahip ağaçla¹⁸⁵ ilgili iki epitet mevcuttur:

Bütün destanlar	Gölgelice kaba ağaç (19b/3-4; 35a/1; 63a/2-3; 79a/5; vd.)	Gölgelice kaba ağaç (67b/2; 84a/2; 91b/3; 99b-100a/13-1; vd.)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Ağaç ağaç derisem sana azlanma ağaç, Mekke ile Medinenün kapısı ağaç Musa Kelimün asası ağaç Böyük böyük suların köprüsi ağaç, Kara kara denizlerin gemisi ağaç, Şah Merdan Alinün Döldülünün eyeri ağaç, Zulfıkarun kınıla kabzası ağaç, Şah Hasanıla Hüseyinün beşigi ağaç, Eger erdür, eger avratdur korhusı ağaç, Başun ala bakar olsam başsuz ağaç, Dibün ala bakar olsam dibsüz ağaç (29b-30a/7-1)	Ağaç ağaç dersem sana, azlanma ağaç, Mekkeyile Medinenün kapısı ağaç, Hasanıla Hüseyinün beşigi ağaç, (89a/6-7)

İlk epitet kısa olmakla beraber tüm *Dede Korkut Kitabı*'nda onlarca örneğini bulabileceğimiz bir yaygınlıktadır. Özellikle "Gölgelice kaba ağacın kesilmesin" duasında geçmesi, eski devirlerdeki ağaçla ilgili inançların bir tortusu olduğunu göstermektedir.¹⁸⁶ Bu bağlamda Basat'ın babasının kim olduğunu

¹⁸⁵ Ayrıntı için bkz. Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004; Dede Korkut Kitabı bağlamında ise bkz. Metin Ergun, "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Sakaoglu, Ali Duyamaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, ss. 138-150.

¹⁸⁶ Ergun, agm, s. 146.

soran Tepegöz'e "Atam adın sorarsan kaba ağaç" demesinin izini, ağacın ortak ata sayıldığı mitlere kadar götürmek mümkündür.¹⁸⁷ İkinci epitette ise daha çok İslami etki görülmektedir. Gözlemlerden ve dinî anlatılardan örülmüş bu epitet, pitoresk bir havadadır.

e. At

At, Türk kültüründekine¹⁸⁸ paralel olarak Türk destanlarında da merkezi bir yer işgal etmektedir.¹⁸⁹ Destanlarda kahramanın en önemli yardımcısı olan bu hayvan etrafında bir kültür karmaşası oluşmuştur.¹⁹⁰

Dede Korkut Kitabı'nda atlarla ilgili belli başlı epitetler şunlardır:

Bamsı Beyrek	Açuk açık meydana benzer senün aluncugun, İki şeb-çiraga benzer, senün göz-cegüzün, Ebrişüme benzer senün yelicügün, İki koşa kardaşa benzer senün kulacugun, Eri muradına yetürür senün arhacugun At demezem sana, Kardaş derem, kardaşumdan yeg Başuma iş geldi, yoldaş derem, yoldaşumdan yeg (51b/16-11)	Açuk açık meydana benzer senün aluncugun, İki şeb-çiraga benzer, senün göz-cegüzün, Ebrişüm ipege benzer senün yelicügün, İki koşa kardaşa benzer senün kulacugun, Eri muradına ergürür senün arhacugun At demezem sana, Kardaş derem, kardaşumdan yeg Başum beraber, başuma iş geldi, yoldaş derem (76b/5-8)
Boğaç Han	Yelisi kara kazılık at (14a/4)	Kara kazılık at (64a/9)
Kanturalı	Yelisi kara kazılık at (89a/9; 95a/6; 100a/3; vd.)	Bu destan V'de yoktur.

¹⁸⁷ Ergun, agm, ss. 145-146.

¹⁸⁸ Faruk Sümer, *Türklerde Atılık ve Binicilik*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1983, ss. 1-37.

¹⁸⁹ Demirel, age, ss. 76-81.

¹⁹⁰ Mahmut Tezcan, *Kültürel Antropoloji*, Ankara: Atatürk Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Yayınları, 1996, s. 11.

Uruz'un Tutsak Olması	Yelisi kara kazılık at (70a/4; 71b/12-13)	Yelisi kara kazılık at (95a/7)
Emren	Yahşı at (121b/6)	Bu destan V'de yoktur.
Bütün Destanlar	Kazılık at (4a/4; 14b/7; 71a/13; vd.)	Kazılık at (59a/8; 64b/5; 95b/11; vd.)

Uzun epitette, atın fiziki özellikleri ve işlevine göre bir tasvir yapılmakta, ardından “kardeş” ve “yoldaş”tan yeğ olduğu söylenmektedir. Burada atın, Türk kültüründeki gerçek durumu metne yansıtılmıştır. Buna bağlı olarak da alp ve atı arasında, çok defa kader birliğine kadar giden¹⁹¹ bir ortaklık tasavvur edilmiştir. Birbirinin versiyonu olan kısa epitetlerde ise özellikle “kazılık” kelimesinin ortaklığı dikkat çekicidir. Son araştırmalarda “gazilik, gazalık” anlamına geldiği¹⁹² ifade edilen kelime, atla birlikte kullanıldığında “gazilik, gazalık at (savaş atı)” olarak anlamlandırılabilceği söylenebilir. Bu da *Dede Korkut Destanları*’nın ruhuna çok uygun düşmektedir.

¹⁹¹ Örneğin Bey Börek, Şah İsmail gibi hikâyelerde kahraman ve atı, aynı elmayı paylaşanların yavruları olarak aynı gün doğarlar. Bkz. Ali Berat Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 191, 198.

¹⁹² Kaçalin, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, s. 195; Tezcan, *age*, s. 413.

II. BÖLÜM

DEDE KORKUT KİTABI'NDA İDEOLOJİ

İDEOLOJİ, 19 ve 20. yüzyılın üzerinde en çok kalem oynatılan konularından biridir. Hakkında onlarca tanım yapılmış ve kesin bir görüş birliğine varılamamıştır. Dolayısıyla her araştırmacı, kendi kabul ettiği tanımdan yola çıkarak konuyu değerlendirmektedir.¹

Eagleton, hâlihazırdaki ideoloji tanımlarını on altı maddede toplar ve maddelerin birbiriyle çelişebileceğinin altını çizer.²

Burada bütün tanımları vermek gibi bir amacım yok. Ancak bu çalışma boyunca ideolojiyi nasıl algıladığımı açıklamam gerekiyor. Bu bağlamda Adam Schaff'ın aşağıdaki tanımı, başlangıç için uygundur:

“İdeoloji, yerleşmiş bir değerler bütününe dayanan ve toplumun, zümrenin veya ferдин ilerlemesi için varılması düşünülen hedefleri tayin eden düşünceler sistemi.”³

Burada “ilerleme” sözcüğü, toplumun veya belli bir grubun varmak istediği ideal nokta olarak düşünülmelidir. Örneğin bu ilerleme, “dinî” bir sistem kurmak idealine sahip olabileceği gibi “maddecî” bir nitelik de taşıyabilir. Bu da bizi ideolojinin “iktidar”la olan ilişkisine getirmektedir. Toplumun yönetilmesinden söz ettiğimiz yerde iktidar ve muhalefetten de söz etmemiz kaçınılmazdır. Toplumun yönetilmesi esnasında bu güçler diyalog içindedir. Bu diyalog, çok farklı biçimlerde olabilir: Şiddet, örtük muhalefet, etkileşim gibi.

¹ Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev. Muttalıp Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınlar, 1996, ss. 17-18; Cemil Meriç, *Umrandan Uyarılığa*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1977, ss. 234-239; Şerif Mardin, *İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, ss. 13-20; Kızılçelik, *age*, ss. 215-218; David McLellan, *İdeoloji*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 1; Michèle Barrett, *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, çev. Ahmet Fethi, Ankara: Doruk Yayıncılık, 2004, s. 231; Andrew Edgar, “İdeolojî”, *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar*, ed. Andrew Edgar, Peter Sedgwick, İstanbul: Açılım Kitap, 2007, ss. 180-182.

² Eagleton, *age*, s. 18.

³ Cemil Meriç, “Bir Kitabın Düşündürdükleri”, *İlimler ve İdeolojiler*, çev. Fahrettin Arslan, Ankara: Umran Yayınları, [1981], s. XII.

Bu ilişki hemen her edebî metinde de tespit edilebilir. Sözlü ve yazılı eserlerde anlatıcının/yazarın eserde verdiği mesajlar hem/ya kendi ideolojisini hem/ya de(a) devrinin hâkim ideolojisini yansıtır.

Bu noktada şunu ifade etmem gerekir ki ideoloji “dil”le değil, “söylem”le ilgili bir meseledir. Dolayısıyla bir önermenin ideolojik olup olmadığına, söz konusu önermeyi söylemsel bağlamından kopartılmış bir hâlde inceleyerek karar veremeyiz. İdeoloji, bir ifadenin içerdiği dilsel özelliklerden çok, kimin kime hangi amaçlarla ne söylediğiyle ilgili bir meseledir.⁴

Louis Althusser’e göre, dünyaya ait tasarım veya tasvirlerin doğru ya da yanlış olduklarından söz edilebilir; ancak ona göre ideoloji, temele inildiğinde, hiç de bu tür bir tasvir nesnesi değildir. Dolayısıyla doğruluk-yanlışlık ölçütleri de ideolojiyle büyük ölçüde ilgisizdir. İdeoloji, “ben”im, bir bütün olarak toplumla olan ilişkilerimi yaşama biçimimdir ki bunun bir doğruluk veya yanlışlık meselesi olduğu söylenemez. Bir terim olarak ideoloji, egemen iktidarla özdeşleşmekten ona karşı muhalif bir tavır almaya kadar, bütün değişik siyasi kipleri kapsar.⁵ Burada belirtilmesi gereken önemli nokta, Althusser’in ideolojiyi “hayalî bir ilişki” olarak nitelemesidir. İnsanlar ideolojide gerçek varoluş koşullarını, gerçek dünyalarını temsil etmezler. Temsil edilen olsa olsa, kendilerinin bu varoluş koşullarına karşı ilişkileridir.⁶ Bu noktayı anlamak için Althusser’in toplumsal gerçekliği meydana getiren üç ana düzeyini (ekonomik, politik ve ideolojik) hatırlamamız gerekmektedir. Bir “toplumsal düzey”, bir pratiğe bağlıdır: Ekonomik düzeyde doğa, toplumsal ilişkiler içerisinde dönüştürülür. Ekonomik pratiği tanımlayan budur. Politik pratikte, söz konusu toplumsal ilişkiler dönüştürülür (politik pratik, bu dönüştürmeyle tanımlanır). İdeolojik pratikte veya düzeyde ise, insanın kendi hayatıyla yaşayan ilişkisi demek olan ideolojik tasarımlar dönüştürülür.⁷ Bu

⁴ Eagleton, *age*, s. 28; Günümüzde Michel Foucault ve takipçileri, ideoloji kavramını tamamen atarak, onun yerine daha geniş bir kavram olan “söylem”i almışlardır. Bu durumu Eagleton, çok anlamlı bulmaz (*age*, ss. 26-27); söylem için bkz. Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999, ss. 33-103; Edibe Sözen, *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999; *Söylem Üzerine*, haz. Ahmet Kocaman, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2009.

⁵ Eagleton, *age*, s. 41.

⁶ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, s. 45.

⁷ Murat Belge, “Önsöz”, Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, s. 8.

yaklaşımıyla Althusser, toplumsal gerçekliğin ve onda meydana gelen değişikliğin ekonomik değişikliklere indirgenemeyeceğini ifade etmektedir.⁸

Eagleton, ideolojiyi altı farklı tarzda tanımlamanın mümkün olabileceğini belirtmektedir:⁹

1. Toplumsal yaşamdaki fikir, inanç ve değerleri üreten genel maddi süreç,
2. Toplumsal açıdan önemli belirli bir grubun veya sınıfın içinde bulunduğu durumu ve hayat-deneyimlerini simgeleyen (doğru veya yanlış) inanç ve fikirler,
3. Çıkar çatışması durumlarında toplumsal grupların çıkarlarının meşrulaştırılması ve desteklenmesi,
4. Egemen gücün etkinlikleri,
5. Bir yönetici grup veya sınıfın çıkarlarını, özellikle iki yüzlülük ve çarpıtma yoluyla, meşrulaştırmaya yardımcı olan fikir ve inançlar,
6. Yanlış ve aldatıcı inançların, bir egemen sınıfın inançlarına değil, tüm topluma ait olanları.

İdeolojiyle bağlantılı sorunlar, klasik edebiyat teorisi kitaplarında toplum ve düşünceler bağlamında ele alınmıştır.¹⁰ Bu durum, ideolojinin her iki alanla iç içe olmasındandır. Ayrıca Wellek-Warren'in belirttikleri gibi¹¹ modern yazarların sosyal süreçle bütünleşmeleri, halk edebiyatındaki kadar, sıkı değildir. Bu durum da ilgili kitaplarda konunun sorun olarak ele alınması sonucunu doğurmuştur. İdeolojiyi, edebiyat teorisinin önemli bir konusu hâline getiren Marksist kuramcılardır.¹² Günümüzde, ideoloji problemi sadece bu düşünce akımının tekelinde olmaktan çok uzaksa da tartışmaların odağında, genellikle, Marksizmin bu konuda söyledikleri vardır. Yine edebiyat sosyolojisi de konu aynı durumdadır.¹³

⁸ Moran, *age*, s. 59.

⁹ Eagleton, *age*, ss. 55-57.

¹⁰ Rene Wellek, Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, çev. Ömer Faruk Huyugüzel, İzmir: Akademi Kitabevi, 1993, ss. 74-102.

¹¹ Wellek-Warren, *age*, s. 77.

¹² Moran, *age*, s. 59 vd.; Erkman-Akerson, *age*, s. 195 vd.; Manon Maren-Grisebach, *Edebiyat Bilimi'nin Yöntemleri*, çev. Arif Ünal, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, ss. 93-110; Aytaç, *age*, s. 190 vd.; İlhan Genç, *Edebiyat Bilimi Kuramlar-Akımlar-Yöntemler*, İstanbul: Şule Yayınları, 2006, ss. 194-200; Etienne Balibar, Pierre Macherey, "İdeolojik Bir Form Olarak Edebiyat Üzerine", çev. Yusuf Yazar, *Teori ve Eleştiri*, haz. Hüseyin Su, Ankara: Hece Yayınları, 2004, ss. 117-120.

¹³ Trevor Noble, "Edebiyat ve Sosyoloji", çev. Nurettin Çalışkan, *Edebiyat Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, 2004, s. 37.

Genel Marksist estetikte edebiyat, genellikle, alt yapının bir ürünü olan ideolojiyi yansıtmaktadır. Althusser ise edebiyat ile ideoloji arasındaki ilişkiyi farklı bir şekilde ortaya koymaktadır. İnsanlar benimsedikleri ideolojiyi yaşarlar. Yani, kendileri ile varoluş koşulları arasındaki gerçek ilişkiler yerine hayali ve çarpıtılmış ilişkiler açısından hayata bakar ve bu anlamda yaşarlar ideolojiyi. Bir bakıma edebiyat da hayatı yansıtırken bize insanların bu yaşantısını verir, ama edebiyat ideoloji değildir, çünkü yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda onu bize belli bir mesafeden sanki dışarıdan göstererek, sergileyerek ona bir “görünürlülük” kazandırır. Demek ki Althusser’e göre gerçek edebiyat, ideolojiyi ham madde olarak kullanan, onu kendine özgü yollardan işleyip dönüştürerek yeni bir ürün veren bir pratiktir.¹⁴

Eagleton ise edebiyat-ideoloji ilişkisine dair yazdıklarında genel ideoloji, yazarın ideolojisi ve estetik ideoloji olarak isimlendirdiği üçlü bir tasnif öne sürer.¹⁵ “Genel İdeoloji”, belli bir tarihî dönemde egemen bir üretim sistemi meydana getirmesinin yanısıra egemen bir ideolojik formasyon da üretir. Bu yapı, değerler, düşünceler ve inançlarla az çok uyumlu bir dizi “söylem”den oluşur. Eagleton, genel ideoloji ifadesinden, ideolojinin “ideal tipi” ve soyutlamasını değil de, herhangi bir toplumda bulunan belirli egemen ideoloji birliğini belirttiğini özellikle vurgulamaktadır.¹⁶ Yazarın ideolojisi, yazarın biyografik hayatının genel ideoloji içine yerleştirilmesidir ve bu yerleştirmede toplumsal sınıf, cinsiyet, milliyet, din ve coğrafi bölge gibi farklı etmenler belirleyicidir.¹⁷ Estetik ideoloji ise genel ideolojinin özel bir türüdür. Bu alan da ahlaki, dinî vb. alanlar gibi son kertede genel üretim tarzı tarafından belirlenen astlık-üstlük ilişkileri içerisindedir. Estetik ideoloji, “estetik ideolojisi” olarak adlandırılabilir¹⁸ bölümü de kapsar. Estetiğin ideolojisi genel ideolojiye dahil kültür ideolojisinin bir kısmı olan ve belirli bir toplumdaki estetiğin anlamı, işlevi ve değeridir.¹⁹

Son olarak Hollandalı dilbilimci Teun A. Van Dijk’in anlatılardaki söylem-ideoloji ilişkisi üzerinde ileri sürdüğü düşüncelere²⁰ kısaca değinmek istiyorum:

¹⁴ Moran, *age*, s. 60.

¹⁵ Terry Eagleton, *Eleştiri ve İdeoloji*, çev. Esen Tarım, Serhat Öztöpebaşı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, ss. 66-74.

¹⁶ Eagleton, *age*, s. 66.

¹⁷ Eagleton, *age*, s. 72.

¹⁸ Ayrımı için bkz. Terry Eagleton, *Estetiğin İdeolojisi*, haz. Bülent Gözkân, İstanbul: Özne Yayınları, 1998.

¹⁹ Eagleton, *Eleştiri ve İdeoloji*, ss. 73-74.

²⁰ Van Dijk hakkında bkz. Yasemin G. İnceoğlu, Nebahat A. Çomak, *Metin Çözümlemeleri*, İstan-

Van Dijk'e göre ideolojiler, bir grubun köklü inançlarıdır. Ancak bu yeterli bir tanım değildir. Çünkü ideolojilerin farklı kategorileri bulunmaktadır: Yanlış bilinç ya da yanıltıcı inançlar olarak ideoloji, genel bir kavram olarak ideoloji, toplumsal pratiklerin temeli olarak ideoloji, toplumsal temsiller olarak ideoloji gibi.²¹ Van Dijk, ideolojiler üzerine yapılan sayısız çalışmaya rağmen, ideolojilerin bellekte temsil edilme yolları hakkında çok fikir ileri sürülmediğini söyler. Ona göre, ideolojiler toplumsal bellekte inanç kümeleri gibi resmî terimlerle, örneğin önermeler olarak temsil edilebilir. Diğer taraftan önermeler sadece uygun bir biçim sağlarlar. Dilde inançlar hakkında konuşma ve yazmayı kolaylaştırırlar. İdeolojiler zihinde "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahip olmalıdır" türünden önermelerle temsil edilirler ve büyük bir olasılıkla nedensiz bir biçimde yapılandırılmışlardır. İdeoloji şemasının kategorileri şu şekildedir:

Üyelik ölçütleri: Kimler ait (değil)? Biz kimiz? Kimler bizden? Kimler kabul edilebilir?

Tipik etkinlikler: Ne yapıyoruz? Ne planlıyoruz? Bizden ne bekleniyor?

Genel amaçlar: Ne istiyoruz? Bunu niçin yapıyoruz?

Kurallar ve değerler: Bizim için iyi ya da kötü olan nedir? Neye izin veriliyor? Neye izin verilmiyor?

Durum: Ötekilerle ne tür ilişkilere sahibiz? Düşmanlarımız ya da dostlarımız kimler? Toplumdaki durumumuz nedir?

Kaynaklar: Kim(ler) grup kaynaklarımıza ulaşma hakkına sahip? Başkalarının sahip olmadığı nelere sahibiz? Başkalarının sahip olduğu nelere sahip değiliz?

Van Dijk, bu kategorilerin sadece insanın kolektif ve bireysel eylemini örgütlemekle kalmayıp aynı zamanda insan aklının ideolojilerini de örgütleyen bir şema olduğunu düşünmektedir. Genel olarak, bu kategoriler aslında bir gruba üye olmanın ve "tek" bir grup gibi hissetmenin ne anlama geldiğini tanımlamaktadır. Bu bakımdan bu kategoriler "grup benliği şeması"nı tanımlar. Bu da normaldir, çünkü ideoloji, bir bakıma kendini ve ötekini sunumun bir biçimidir. Böylece bir grubun kimliğini ve dolayısıyla da üyelerinin toplumsal kimliğinin (ait olma) öznel duygularını da tanımlayan toplumsal bilginin temel biçimlerinden birisidir.²²

bul: Ayrıntı Yayınları, 2009, s. 33; Sözen, *age*, ss. 124-132.

²¹ Teun van Dijk, "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım", çev. Nurcan Ateş, *Söylem ve İdeoloji Mitoloji, Din, İdeoloji*, haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, İstanbul: Su Yayınları, 2003, ss. 16-18, 24-25.

²² Van Dijk, *agm*, ss. 26-28, 56.

Edebî eserlerin söylemi de ideolojik kategorilerle örülüdür. Bu kategorilerin açığa çıkarılması ben/biz-o/onlar karşıtlığının çözülmesi demektir. Söylem, her birinin sonsuz şekilde birbirine bağlanabildiği, kendi kategorileri ve unsurları olan birçok düzeyde yapıyı sunduğu için oldukça karmaşıktır. İdeolojiler açık bir şekilde ifade edilebileceği gibi, dolaylı, sezdirmeli, imalı, tonlamalı, duraksamalı veya zamirli bir yapıyla ve daha az belirgin bir şekilde de ortaya konabilir.²³ İdeolojik çözümlemede dört ilke uygulanabilir ve bu çözümleme “ideolojik kare” olarak adlandırılabilir:

1. Bizim hakkımızdaki olumlu şeyleri vurgulamak
2. Onların hakkındaki olumsuz şeyleri vurgulamak
3. Bizim hakkımızdaki olumsuz şeyleri vurgulamamak
4. Onların hakkındaki olumlu şeyleri vurgulamamak

Bu maddeler anlamsal ve sözlüksel çözümlemeye uygulanabilirler, ayrıca “vurgulamak” ve “vurgulamamak” zıt ikilisinin kullanımı birçok yapısal değişme biçimini mümkün kılar:

Bizim iyi, onların kötü şeyleri hakkında uzun uzadıya ya da kısaca, belirgin ya da belirgin olmayan, açık veya üstü kapalı bir biçimde, abartılarla ya da örtmecelerle, büyük ya da küçük manşetlerle, vb. konuşabiliriz.²⁴ Söylemin üç ana bileşeni vardır: 1. Anlam, 2. Biçim, 3. Eylem ve Etkileşim. Bunlar da kendi içlerinde farklı alt başlıklarla incelenir.²⁵

²³ Van Dijk, agm, s. 55.

²⁴ Van Dijk, agm, s. 57.

²⁵ Van Dijk, agm, s. 75.

A. BİR MANİFESTO OLARAK MUKADDİME²⁶

Dikkatli bir gözle incelendiğinde *Mukaddime*'de yer alan düşüncelerle, destan metinlerindeki mesajların tutarlılık içinde olduğu görülecektir. Bu bağlamda öncelikle *Mukaddime*'nin yapısı ortaya çıkarılarak, her iki nüshaya dayalı bir karşılaştırılması yapıldıktan sonra destanların içerikleriyle paralellikleri vurgulanacaktır.

Mukaddime üç bölüme ayrılabilir: 1. Dede Korkut'un tanıtımı, 2. Dede Korkut'un Mesajları, 3. Ozan'ın mesajları.

1. Dede Korkut'un Tanıtımı

Öncelikle şu soruyu sormakla konuya başlayabilirim. Eserin başında Dede Korkut niçin tanıtılmaktadır? Bu noktada iki görüş ileri sürülebilir:

Öncelikle eserin yazıya geçirildiği devirde artık bu meşhur şahın, yavaş yavaş unutulmaya başlanmış, dolayısıyla okuyuculara hatırlatmak şart olmuştur. İkinci ve benim tercih ettiğim seçenek ise, destanların içinde anlatıcı ve kutsal bir kişi olan Dede Korkut'u başta yâd etmek suretiyle, onun Oğuz-nâmecilik geleneği içindeki pir pozisyonunu hatırlatmak ve anlatımın bereketlenmesini sağlamaktır. Nitekim günümüzde de hikâye anlatımına geçmeden önce âşıkların piri kabul edilen Köroğlu'dan en azından bir tane koşma okumak, Türkiye ve Azerbaycan sahası anlatma geleneği içinde hassasiyetle uyulan bir kuraldır. Bu yapılmadığı takdirde âşığın kaynanasının evinin önünde Kırat'ın bütün gece kışneyeceğine inanılır.²⁷ Bu durum, benzeri inançların Oğuznâmecilik geleneği içinde de mevcut olabileceğini akla getirmektedir.

²⁶ Şunu da ifade etmeliyim ki eserde *Mukaddime* başlığı yoktur.

²⁷ Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul: Adam Yayınları, 1988, s. 49; Alptekin, *age*, s. 42.

Ayrıca günümüzde de **destan kahramanının** adını, anlatıma geçmeden önce yâd etmek mevcut bir uygulamadır.²⁸

D ve V nüshalarına dayalı olarak bu kısmı karşılaştıralım:

Bismillahirrahmanirrahim ve bihi nestaln (3 a/2)	Yok

D'de eser, yeni başladığı için besmele mevcuttur. V ise bir mecmua içinde olup kendisinden önce aynı mecmuaya yazılmış bir eserin ardından geldiğinden, müstensih besmeleye gerek görmemiş olabilir.

Dede Korkut, Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanına yakın ortaya çıkan ve Bayat boyuna mensup olan birisidir.

Oguzun ol kişi tamam bilicisiydi ne derise olurdu gayibden dürlü haber söyleridi. Hak Teala anın gönline ilham ederidi (3 a/4-5)	Oguzun içinde tamam vilayeti zahir olmuş idi. İlham-ı Rabbaniyle neçe sözler söylerdi (58 b/2-3)

D, Dede Korkut'u tanııtma bağlamında onun gayptan haber verdiğini söyleyerek, İslâm itikadı açısından sıkıntılı bir konuya girmiş; V ise, Dede Korkut'u velayet kuvveti olan ve Rabbani ilham ile konuşan bir kişi olarak takdim ederek, daha mutedil bir çizgide kalmıştır. Bu bağlamda gayptan haber vermenin şamanların temel özelliklerinden biri olduğu²⁹ hatırlanırsa, D'nin Dede Korkut tasvirinin daha eski devirlerin nispeten az cıllanmış bir kalıntısı olduğu düşünülebilir.³⁰

Metnin devamında Dede Korkut, hanlığın ahir zamanda Kayı Boyu'na tekrar geleceğini, bunların hakimiyetinin kıyamete kadar süreceğini söylemiştir. Burada ozan, Kayı Boyu'ndan kastedilenin Osmanoğulları olduğunu ve hakimiyetlerinin sürdüğünü belirtmiştir. Daha sonra Korkut Ata'nın Oğuz toplumu içindeki müşavirlik işlevinin altı çizilmiştir ki ozanın bu görevi, Türkistan hanlıklarında 19. yüzyıl sonuna kadar görülen bir husustur.³¹

²⁸ Alimcan İnayet, *Yusuf Mamay ve Manas Destanı (Doğu Türkistan Kırgız Varyantı)*, İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları, 2007, ss. 61-64.

²⁹ Ocak, *Bektaşî Menakıbnamelerinde*, ss. 103-106; Öte yandan Sünnî menakıbnamelerde de bu motifin görüldüğünü belirteyim. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 93.

³⁰ Şamanların erene dönüşmesi henüz yeterince ele alınmış bir konu değildir. Şimdilik bkz. Fuzuli Bayat, *Köroğlu Şamandan Aşıka, Alptan Erene*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, ss. 91-95.

³¹ Metin Ergun, *Kopuz Sarını Kazak Aşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar*, Ankara: Kültür Bakan-

2. Dede Korkut'un Mesajları

Tanıtım kısmının ardından gelen bu bölümde, Dede Korkut'un söylediği rivâyet edilen ve bir kısmına atasözü olarak çeşitli kaynaklarda da rastlanan³² öğüt kısmı gelmektedir (D, 3a/11; V, 58b/7).

Dede Korkut soylamış (3a/11)	Bir gün Dede Korkut cuşa gelüp Oguz begleri içinde soy soylamış onlara nasihat yüzünden söylemiş. Görelim hanım ne demiş (58 b/7-8)

D'de Dede Korkut'un sadece soyladığı bilgisi verilirken; V'de, Oğuz beyleri içerisinde coşup onlara öğüt verdiği zikredilmektedir. Böylece okuyucuların nezdinde hem Dede Korkut'un mevkisine hem de nasihatların önemine dikkat çekilmiştir.

Mukaddime'de Dede Korkut'un ağzından çıktığı iddia edilen ifadelerin destanlardaki yansıması şöyledir:

Allah Allah, demeyince işler onmaz

Deli Dumrul (D, 82b/3-10), *Yegenek* (D, 106b/11-12), *Tepegöz* (D, 116a/7-8), *Emren* (D, 127b/3-13) Boylarında, kahramanların çok bunaldıkları durumlarda Allah'a sığınmaları örnek verilebilir.

Kadir Tangrı vermeyince er bayımaz (zengin olmaz)

Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı'nda Kazan'ın, yoksulluktan endişe etmeden malını yağmalatması (D, 147b/9-13).

Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez

Bamsı Beyrek'in düğünü esnasında esir düşmesi (D, 47a/7-13).

Ecel va'de ermeyince kimesne ölmez

Basat'ın Tepegöz'ün tuzaklarına rağmen hayatta kalması (D, 115b-117a/5-13). Esir düşen Beyrek, Kazılık Koca ve Salur Kazan'ın ölmeden kurtulmaları.

Ölen âdem dirilmez. Çıhan can gerü gelmez

Çıhan can gerü gelmez (3b/1)	Ve çıhan can kıyamet olmayınca gerü gelmez (58 b/10)

lıgı Yayınları, 2002, s. 113; Metin Arıkan, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kazak Fırv ve Akınları*, Uşak: Elik Yayınları, 2010, ss. 18-19.

³² Oy, "Dede Korkut'ta Atasözleri", ss. 39-41; Oy, "Dede Korkut'ta Atasözleri II", ss. 266-272; Aydın Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1972, ss. 157-162.

V nüshasındaki eklemenin müstensih tarafından yapıldığı bellidir. Çünkü atasözleri gibi kalıp ifadelerde ekleme-çıkarma kelimeler, ifadenin ahengini bozar. Burada da ahenk, eklenen kelimelerin etkisiyle bozulmuştur.

Deli Dumrul Destanı'nda Deli Dumrul'un ölen yiğidin canını kurtarma teşebbüsünün Tanrı'yı kızdırması (D, 80a-b/3-3), bu yargının destanlardaki yansımasıdır.

Bir yigidün kara dag yumrısınca malı olsa yğar derer taleb eyler, nasibinden artugın yeyebilmez

Kazan'ın malını yağmalatması sırasında Dış Oğuz'un orada bulunmaması (D, 147b-148a/13-4), Begil'in hakaret üzerine hediye edilen eşyaları geri vermesi (D, 120b-121a/1-10).

Örleşüben sular taşsa deniz dolmaz

Oğuz yiğitleri esir düşseler de alpliklarına zarar gelmez. Nitekim bunun en güzel örneği, Kazan'ın esareti sırasında görülür. Kazan, esir bile olsa kafirleri zor durumda bırakarak, kendisiyle boy ölçüşemeyeceklerini göstermiştir (D, 138b-140a/13-13).

Gönlin yüce dutan erde devlet (kısmet, mal) durmaz

Paylaşmayı esas alan alp ahlakında biriktirmek hoş değildir. Kazan, malını yağmalatır (D, 147b/9-13); Beyrek, güvey kaftanını arkadaşlarıyla paylaşır (D, 46b-47a/7-1); Basat, yaşlı kadının kendisinden istediği köleyi ona bağışlar (D, 112a-113b/9-13).

Yâd oğlın saklamagıla ogul olmaz, böyüyende salur geder, gördüm demez

Aruz Koca, Tepegöz'ü evlat edinmiş; ama Tepegöz, üvey kardeşini öldürmekten çekinmemiştir (D, 110a-11b/11-2).

Kül depecük olmaz, güyegü ogul olmaz

Kül depecük olmaz (3b/6)	Kül depecük olmaz, güyegü ogul olmaz (58b-59a/13-1)

"Güyegü ogul olmaz" ifadesi, sadece V'de mevcuttur. D'de olmamasının sebebi ya basit bir atlamadır ya da D müstensihinin, Bayındır Han'ın güveyisi konumunda olan Kazan'a yönelik şüphe oluşturacak bir ifadeye, metninde yer vermek istememesidir. Bu hassasiyetin D'de olmadığını daha önce epitetler vesilesiyle görmüştük. Dolayısıyla burada atlama olduğu rahatlıkla düşünülebilir.

Destanlarda doğrudan güveylerin kayınpederleriyle sürtüşmesi görülmektedir. Ancak *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan ve güveyilikleri vurgulanan Salur Kazan ve Bamsı Beyrek'in bazı hareketleri, bu atasözünü örnekler gi-

bidir. Kazan, destanda iki yerde Oğuzlar içerisinde bunalıma yol açmaktadır. *Begil oğlu Emren Destanı*'nda Oğuz için fedakarlıktan kaçınmayan Begil'e ters davranmış, onun kızgın ve küskün bir hâlde obasına gitmesine yol açmıştır (D, 120b-121a/1-10). *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı*'nda ise, Oğuz töresinin aksine Dış Oğuz yokken çadırını yağma ettirmiş, bu durum bir bunalıma ve Beyrek'in ölümüne yol açmıştır (D, 147b-148a/9-4; 150b/11-12). Bamsı Beyrek de severek evleneceği Banu Çiçek'in üzerine, Bayburt Tekfur'un kızıyla evlenmeyi kabul etmiştir (D, 51a/6-11). Kendisini on altı yıl bekleyen Banu Çiçek'e bunu reva görmesi, kayınpederi Pay Biçen Bey'in hoşuna gidecek türden bir davranış olmasa gerek. Her ne kadar bu sırada Pay Biçen Bey vefat etmişse de genel anlamda durumun nahoşluğu ortadadır.

Kara eşek başına uyan ursan katır olmaz. Karavaşa don giydirdsen kadın olmaz

Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı'nda Aruz Koca, yağmaya katılmadığı için Kazan'a isyan etmiş ve bununla da kalmayarak Beyrek'i haince öldürmüştür. Metin içerisindeki alpların tutumu göz önüne alındığında Aruz Koca'nın yaptığı iş, yiğitliğin en temel kurallarının bozulmasıdır. Orta Çağ düşüncesinde pek çok konu, insanın özüyle ilişkili olarak düşünülmekteydi. Dolayısıyla özünde hainlik olan Aruz Koca, eninde sonunda bu tarafını göstermiştir. Bu konudaki ikinci örnek, Tepegöz'dür. Aslen yarı insan olan bu yaratığa insan muamelesi yapılmışsa da eninde sonunda özünde olan yırtıcılığa karşı koyamamış ve Oğuz toplumuna zarar vermiştir.

Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz. Yapagulu gökçe çemen güze kalmaz

Dünyanın geçiciliğine vurgu yapan bu atasözleri, hemen her destanın sonunda dünyanın fâniliği hususunda söylenen Dede Korkut'un soylamalarıyla tam bir paralellik içindedir.

Eski panbuk bez olmaz, karı düşmen dost olmaz

Kanturalı Destanı'nda, bileğinin hakkıyla Trabzon tekfurunun kızı olan Sarı Donlu Selcan Hatun'la evlenme hakkını elde eden Kanturalı'ya karşı verdiği sözden dönen ve üzerine asker gönderen tekfur (D, 91b/5-10; 97b-98a/12-2), yukarıdaki atasözüne uygun hareket etmiştir.

Kazaguca binmeyince yol alınmaz. Kara polad üz kılıcı çalmayınca karım dönmez

Tüm destanlarda bu fikrin işlendiği görülmektedir. Alplar hareket ve mücadeleyle düşmanlarına galip gelirler.

Er malına kıymayınca adı çıkmaz

Paylaşım, *Dede Korkut Destanları* boyunca karşımıza çıkan önemli bir mezi-

yettir. Bu bağlamda **Kazan**, çadırını yağmalatır (D, 147b/9-13); Bamsı Beyrek, güvey kaftanını yoldaşlarıyla sırasıyla giyer (D, 46b-47a/7-1); Basat, yaşlı bir kadının kendisinden istediği köleyi ona bağışlar (D, 112a-113b/9-13).

Kız anadan görmeyince öğüt almaz

Destanlardaki kadınların pek çoğu vefakâr, sabırlı ve özverili bir şekilde resmedilmiştir. Han Kızı, Burla Hatun, Banu Çiçek, Deli Dumrul'un eşi olumlu tipler olup Oğuz toplumunun kadından beklentilerini karşılayan kişilerdir. Bunların yetiştireceği kızlar da kendileri gibi olacaktır.

Ogul atadan görmeyince sofra çekmez

Hemen hemen tüm destanlarda beylerin şölen verdiğini, özel günlerde sofra açmaya önem verdikleri görülmektedir. Hatta *Boğaç Han Destanı*'nda çocuk sahibi olmanın yolunun sofra açıp aç doyurup çıplak giydirmekten geçtiği ifade edilmektedir (D, 9a-b/4-5). Böyle bir gelenekten gelen ve babası tarafından büyütülen bir alp için başka türlü bir davranış mümkün değildir.

Ogul atanun sırrıdır, iki gözinün biridir. Devletlü ogul kopsa terkeşinde tiridür. Devletsüz ogul kopsa ocağının kürüdür

Devletlü ogul kopsa ocağının kürüdür (3b-4a/13-1)	Devletlü ogul kopsa terkeşinde tiridür, devletsüz ogul kopsa ocağının kürüdür (59a/5-6)

Yukardaki ifadelerin okunuşu ve anlamlandırılması araştırmacıları uğraştırmıştır.³³ Dip nüshadan istinsah sırasında D müstensihî, V'de bulunan kelimeleri atlamıştır.

Destanlarda “devletlü” oğullar daima işlenmiştir. Dirse Han oğlu Boğaç Han, Kazan oğlu Uruz, Pay Büre Bey oğlu Bamsı Beyrek, Begil oğlu Emren vs. hep babalarının yüzünü ağartan yiğit oğullardır. Dede Korkut bu durumu, Kazan'ın ağzından şöyle ifade eder: “Baba, ogul kazanur ad için (D, 67b/3).” Öte yandan Pay Biçen Bey oğlu Deli Karçar, “devletsüz ogul” örneğidir. Oğuz alpına yakışmayan davranışları yüzünden kitapta alay konusu edilmiştir (43a46b/11-4). *Uruz'un Esir Düştüğü Boy*'da da başta Kazan, oğlunun korkak olduğunu düşünmüş ve onu öldürmek üzere obaya dönmüştü (69a-b/7-3). Bu da gösteriyor ki Oğuz beyleri, oğullarının davranışları hususunda çok hassastırlar.

³³ Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, ss. 44-47; Özçelik, *Dede Korkut Araştırmalar*, ss. 41-43; Osman Fikri Sertkaya, *Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshasının Giriş Bölümü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, ss. 83-85; Galip Güner, “Dede Korkut Oğuznamelerinde köri-közi-göri Sorunu”, *Bilkent Üniversitesi Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı* (Ankara, 26-27 Eylül 2006), ss. 146-154.

Ogul dahi n'eylesün, baba ölüp mal kalmasa? Baba malından ne fayide, başda devlet olmasa?

Bu ifadenin birinci kısmıyla ilgili bir örnek yoktur. Çünkü on iki destanda da kahramanlar bey oğullarıdır ve babalarından malları vardır. Bu bağlamda Yegenek, babasının öldüğünü zannetmektedir. Ancak mal ve itibar bakımından yüksek bir seviyededir. İfadenin ikinci kısmıyla ilgili destanlarda çok sayıda örnek mevcuttur. Mal bakımından zengin olan Oğuz yiğitlerinin malları esir düştüklerinde işe yaramamaktadır. Bamsı Beyrek, Kazılık Koca, Egrek ve Salur Kazan'ın esir düşmeleri esnasında bu yiğitler parayla değil, kendi olanakları veya akrabaları tarafından güç kullanılarak kurtarılmışlardır.

Sarb yöririken kazılık ata namerdyigit binebilmez, binince binmese yeg. Çalup keser üz kılıcı muhannatlar çalınca çalmasa yeg. Çalabilen yigide okula kılıcdan bir çomak yeg

Metindeki ikinci soylama, kendi içinde anlam bütünlüğü içindeki beş bentten oluşur. Bunların sonuncusu, Han'a dua mahiyetindedir. Bu başlık altında verdiğimiz ilk bent ise:

Sarb yöririken kazılık ata Namerdyigit binebilmez, Binince binmese yeg. Çalup keser üz kılıcı Muhannatlar çalınca çalmasa yeg. Çalabilen yigide okula kılıcdan bir çomak yeg (4a/4-7).	Sarb yöririken kazılık ata namerdyigit binebilmez, binince binmese yeg. Çalup keser üz kılıcı muhannatlar çalınca çalmasa yeg (59a/8-9)

şeklinde. Bendin ilk kısmında namert yiğitlerden bahsedilmektedir. Bunlara, *Boğaç Han Destanı*'nda Dirse Han kırk yiğidi (D, 11a-13b/10-5; 16b-19a/10-9), *Dış Oğuz'un İç Oğuz' Ası Olduğu Destanı*'nda Aruz Koca (D, 150b-151a5-7) örnek gösterilebilir. Öte yandan son cümle, aslında çoban olan; ama yüreğinde yiğitlik bulunan Karacık Çoban'a çok uymaktadır. Kazan'ın koyun sürüsünü kafilere vermemek için saparıyla çarpışan ve bu uğurda iki kardeşini de şehit veren Karacık (D, 22b-23a/7-4), destanda askeri zümrede olmasına rağmen, yiğitlik gösteren bir şahıstır.

Konuğı gelmeyen kara evler yıkılsa yeg. At yemeyen acı otlar, [bitince] bitmese yeg. Âdem içmez acı sular, sızınca sızmasa yeg

Burada benzetme yoluyla paylaşılmayan yemek ve suyun "acı"lığından bahsedilmekte, konuğun önemi vurgulanmaktadır. Hemen her destanda sofraya açmanın, iyi-kötü günde yemek yedirmenin önemine vurgu yapılmaktadır.

Ata adını yöritmeyen hoyrad ogul, ata belinden enince enmese yeg, ana rahmine düşünce dogmasa yeg. Ata adın yöridende devletlü ogul yeg

Ata adın yöridende devletlü ogul yeg (4 a/10-11)	Yok.

“Ata adını yürütmek” iki şekilde olur. Birincisi erkek oğlu sahibi olmak ve böylece baba soyunu sürdürmektedir. Çocuksuzluk destanlarda çok çekini- len ve Tanrı tarafından lânetlenmiş olmakla eş tutulan bir hâldir (D, 7a/11-13). Bu sebeple Dirse Han ve eşi çocuk sahibi olmak için aç doyurup çıplak giydirmişlerdir (D, 9a/10-5). İkincisi ise, iyi bir nam ve şan sahibi olmakla mümkündür. Bu şartı yerine getirmeyenler toplumda itibar bulamaz. Örneğin Yegenek, babasını esaretten kurtarmadığı için Kara Budak tarafından eleştirilmiş (D, 104/7-9), bu gerçeği öğrenen Yegenek derhal babasını kurtarmak için sefere çıkmıştır (D, 104b/4-5). Aynı şekilde henüz yiğitlik göstermediği hâlde, diğer beylerin yanına oturan Egrek, sert bir şekilde uyarılmış (D, 129a/1-11), bunun üzerine akına gitmiştir (D, 129a-b/12-1). Öte yandan, özellikle babalarını kurtaran oğulların, babalarının yüzünü ağarttığı destan- larda açıkça belirtilmektedir. *Yegenek Destanı*’nda Kazılık Koca’nın (D, 107b/6-12), *Kazan’ın Esir Düşmesi Destanı*’nda Kazan’ın (144b-145a/11-2) ifadeleri, bunun bir yansımasıdır.

Yalan söz bu dünyada olunca olmasa yeg

Yalan, destanlarda nefret edilen bir huydur. *Boğaç Han Destanı*’nda kırk namert, Boğaç hakkında babası Dirse’ye iftira atarak, onu oğluna karşı kışkırtır- lar (D, 11b-12a/1-10). *Bamsı Beyrek Destanı*’nda Yaltacık, Beyrek’in gömleğini tavşan kanına bulayarak getirir ve onun öldüğünü söyleyerek Beyrek’in ya- vuklusu Banu Çiçek’le evlenmeye kalker (D, 48b-49a/6-4).

Ogul kimden olduğun ana bilür

Mukaddime’deki üçüncü soylama üç bentten oluşmaktadır. Altı mısralık ilk bentte yer alan ilk beş mısra, son mısranın anlamını kuvvetlendiren tabi- at gözlemleridir. Kadınların namusu, destanlarda yer yer işlenen önemli bir konu olup en güzel örneği, *Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması Boyu*’nda yer almaktadır. Kazan’ın oğlu Uruz, annesi Burla Hatun’a, babasının namusuna leke düşüreceğine kendisinin etinden yapılacak kavurmayı yemesini söyle- miştir (D, 28b-29a/3-3).

Gafil başun ağrısın beyni bilür

Bu mesaja en güzel örnek *Boğaç Han Destanı*’nda, oğlu Boğaç’ı öldürdüğü- nü düşünen Dirse Han’ın perişan durumudur (D, 18b/4-5).

Er cömerdin er nâkesin ozan bilür

Dede Korkut Kitabı'ndaki en önemli ozan Dede Korkut'tur. *Bamsı Beyrek Destanı*'nda, Beyrek için Deli Karçar'a gider. Burada Karçar, onu sofrasına dahi buyur etmez ve sert sözler söyler (D, 43a-b/11-8). Halbuki ozan, Türk kültüründe yarı kutsaldır; bu ozan Dede Korkut olunca, tam anlamıyla kutsal bir niteliğe bürünmektedir. Destanın devamında Karçar, bu saygısızlığın bedelini ağır bir biçimde öder. Yine aynı destanda, ozan kılığındaki Beyrek'i yanına çağırarak Salur Kazan, ona dileğini sorar. Beyrek, sadece yemek isteyince, ozanın bu gözü tokluğu karşısında aşka gelen Kazan, ona bir günlüğüne beyliğini verir, istediği gibi hareket etmesine müsaade eder (D, 57b/1-6). Bu hareket, Kazan'ın cömertliğinin boyutlarını gösterir niteliktedir.

Dinî Mesajlar

Bu kısımda çeşitli din büyüklerinin ve dinî kavramların yüce olduğu ifade edilmektedir:

Dede Korkut gene soylamış görelim hanum ne soylamış: Ağız açup öger olsam Üstümüzde Tanrı görkli Tanrı dostu din serveri Muhammed görkli Muhammedin sag yanında namaz kılan Ebu Bekr-i Siddik görkli Ahır sıpara başıdır Amme görkli Hecesinleyn düz okınsa Yâ-Sin görkli Kılıç çaldı din açdı Şah-ı merdan Ali görkli Alinin ogulları Peygamber nevâdeleri Kerbela yazısında Yezidiler elinde şehid oldı Hasanıla Hüseyin iki kardaş bile görkli Yazılup dizilip gökden indi Tanrı ilmi Kur'an görkli Ol Kur'ânı yazdı düzdi Ulemalar öğrenince güydi bahdı Âlimler serveri Osman Affan oğlu görkli Alcak yerde yapılpdur Tanrı evi Mekke görkli Ol Mekkeye sag esen varsa esen gelse Sıdkı bütün hacı görkli Sagış güninde ayne görkli Ayne günü okınanda kutbe görkli	Yok.

Kulak urup dinleyende Ümmet görklil Minarede banlayanda fakı görklil [...] Kamusına benzemedi Cümle âlemleri yaradan Allah Tangrı görklil Ol ögdüğüm yüce Tangrı Dost oluban meded erstün Hanum hey (4 b/10-5 b/5)	Yok.

Bu kısım, V'de yoktur. Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Ebu Bekir (r.a.), Kur'ân-ı Kerîm, sûrelerden Amme ve Yâ-Sin, Hz. Ali (r.a.), Hz. Hasan (r.a.), Hz. Hüseyin (r.a.), Hz. Osman (r.a.), Kâbe, hacı, Cuma, hutbe, ümmet ve imamın yüce olduğu ifade edilmektedir. Burada anılan dinî şahsiyetlere bakıldığında, eseri yazıya geçirenin Sünnî bir çizgide olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Alevî çizgi, Ebu Bekir (r.a) ve Osman (r.a)'yı kabul etmemektedir.³⁴ Öte yandan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Yezidîler elinde şehit düştüğü ifadesi, yazıcının halk irfanına yansımış tekke anlayışını da kabul ettiğini göstermektedir. Bilindiği gibi hepsi de Sünnî olan pek çok tarikat, Kerbelâ mâtemi tutmuş, Muharrem ayında *Hadikatü's-Süeda* okumuşlar, Emevî hanedanını makbul görmemişlerdir.³⁵

Dizin basup oturanda helâl görklil

Dizin basup oturanda helâl görklil (5a/12)	Yok

Evde oturan, kocasına itaat eden kadınların yüce olduğu vurgulanmıştır. Her ne kadar destanlarda Burla Hatun gibi yeri geldiğinde eline kılıç alıp düşmanla savaşmaktan çekinmeyen (D, 78b/1-2) kadınlar görülse bile aslolan, kadının evinde oturup eşini beklemesidir. Nitekim genç kızlığında Beyrek'le güreşen Banu Çiçek, on altı yıl Barnsı Beyrek'in gelmesini beklemiş (D, 48a/1-13), Deli Dumrul'un karısı büyük bir fedâkârlıkta bulunmasına rağmen (D, 86a/3-6), temelde, evinde oturan bir hanım görüntüsü çizmiştir.

Dulumundan agarsa baba görklil

Dulumundan agarsa baba görklil (5a/12-13)	Yok

³⁴ Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutu*, İstanbul: Tekin Yayınları, 1990, s. 106.

³⁵ Cemaleddin Server Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, haz. M. Doğan Bayın, İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2003, ss. 195-196.

Destanlarda Oğuz kahramanlarının babaları genellikle belli bir yaşın üzerinde tasvir edilmektedir. Yaşlılık, görmüş-geçirmiş olmaya bağlı bir bilgelik gerektirir. Örneğin hem Bamsı Beyrek'in babası Pay Büre (D, 42b/46) hem de Kanturalı'nın babası Kanlı Koca (87b/3-9), oğullarının evlenmek istedikleri kızlarda aradıkları özellikleri öğrenince, oğullarını alaycı bir tavırla eleştirmişlerdir.

Ag südin doya emzirse ana görkli

Ag südin doya emzirse ana görkli (5a/13)	Yok

Dede Korkut Kitabı'nda anne-oğul ilişkisi sıkça işlenmiştir. Bu bağlamda ananın sütünün yarı kutsal bir mahiyette tasvir edildiği görülmektedir. Örneğin *Boğaç Destanı'nda*, av dönüşünde oğlunu göremeyen Han Kızı'nın süt damarı sızlar (14a/8). Boğaç'ın yanına gelen Hızır, yarasını iyileştirecek şeylerin arasında Han Kızı'nın sütünü de sayar (15a/13). Aynı şekilde *Uruz'un Esir Olduğu Destanı'nda* Oğlunu av dönüşü göremeyen Burla Hatun, "kurmuşca göğsümde südüm oynar" (70b/5) diyerek benzer bir durumu dile getirmiştir. *Deli Dumrul Destanı'nda* da annesi Dumrul'a "dolab dolab ag südümü emzirdüğüm ogul" (84b/3) şeklinde hitap eder.

Sevgili kardaş görkli

Sevgili kardaş görkli (5b/1)	Yok

Destanlarda kardeş sevgisinin ayrıntılarıyla kurgu edildiği iki yer vardır. İlki *Bamsı Beyrek Destanı'nda* ozan kılığına giren Beyrek'in kız kardeşiyle karşılaşması sahnesidir. Burada ağabeylerinin yası sebebiyle eğlenmeyi kendilerine yasak etmiş ve evlenmemiş kız kardeşlerin acılı halleri işlenmiştir (53a-55b/2-2). İkinci olarak *Segrek Destanı'nda*, ağabeyinin tutsak olduğunu öğrenen Segrek, kardeşsiz olmanın acısını babasına çok içli bir şekilde anlatır (131b/7-12).

Yanal ala ev yanında dikilse gerdek görkli. Uzunca tenefi görkli

Yanal ala ev yanında dikilse gerdek görkli. Uzunca tenefi görkli (5b/1-2)	Yok

Evlilik, ailenin temelini oluşturduğundan, tüm toplumlar gibi Oğuzlarda da kutsal bir niteliktedir. Buna bağlı olarak düğün töreninin çeşitli inanç ve

uygulamalarla bezendiğinin bazı ipuçlarını görüyoruz. Farklı destanlarda, kahramanların evlenmek için gerdek çadırına girdikleri geçmektedir. Bunlardan *Kanturalı Destanı*'nda Sarı Donlu Selcan Hatun'u Trabzon tekfurundan alan Kanturalı, anne ve babası olmadan gerdeğe girmek istemez (96b-97a/11-9). *Segrek Destanı*'nda, ağabeyini kurtarmaktan vazgeçmesi için Segrek'i evlendirip gerdeğe koyarlarsa da kahramanımız, "*murad alıp vermeden*" ağabeyini kurtarmak için yola çıkar (132a-b/7-13).

Ogul görkli

Ogul görkli (5b/2-3)	Yok

Destanlarda erkek evlat sahibi olmak çok önemsenmiştir. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki ilk destan olan Boğaç Han anlatısında Dirse Han, çocuğu olmadığı için hakarete uğrar (7b-8a/9-4) ve aç doyurup çıplak giydirerek bir erkek evlat sahibi olur (9b/3-5). Aynı şekilde *Uruz'un Esir Olması Destanı*'nda Burla Hatun, bir oğlan sahibi olmak için adadığı nezirleri saymaktadır (71a/1-5).

Yukarıdaki örneklerin açıkça gösterdiği gibi, Dede Korkut'a atfedilen mesaj değeri taşıyan sözlerin tamamının destanlarda birebir yansıması bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki *Mukaddime* kısmı destana sonradan eklenmiş değildir. Yoksa mesajlarla destanların içeriğinin bu derece paralel olması çok zordur. Ayrıca üslubun bu derecede benzeşmesi de mümkün değildir.

3. Ozan'ın Mesajları

Mukaddime'nin üçüncü kısmı, D ve V nüshalarında şu şekilde başlar (D, 5b/5; V, 59b/7):

Ozan eydür (5b/5)	Dede Korkut dilinden ozan eydür (59b/7)

V nüshasındaki fazlalık, V nüshası müstensihinin de kimliği meçhul ozan ile Dede Korkut ayrımını yaptığını göstermektedir. Dikkat edilirse ozanın kadınlar hakkında söyledikleri, bugün halk hikâyesi anlatma geleneğinde yaşayan ve mizahi nitelikte manzum veya mensur bir tekerlemeyi kapsayan döşeme kısmını andırır niteliktedir.³⁶ Bilindiği gibi hikâye anlatımının başlan-

³⁶ Döşeme için bkz. Perteve Nalli Boratav, *age*, s. 49; Alptekin, *age*, s. 43.

gıcındaki mizahi kısım, dinleyici ile anlatıcının sıcak bir ilişki kurmasını sağlar.³⁷ Burada kadınların mizâhî bir dille tasnifi ve anlatımı, erkekler arasında her zaman ortak bir konu olup dinleyici-anlatıcı arasında samimi ilişkilerin kurulmasına uygun bir zemin hazırlar.

Karlar dört dürlüdür Birisi solduran sopdur Birisi dolduran topdur Birisi evün dayagıdır Birisi neçe söylerisen bayagıdır (5 b/5-8)	Avratlar dört dürlüdür Birisi ev yapan sulpdur Birisi solduran sopdur Birisi dolduran topdur Birisi neçe söylerisen bayagıdır (59 b/7-9)

Bu kısımda ilginç bir müstensih müdahalesiyle karşı karşıyayız. D, üç ve dördüncü mısralarda “dayagıdır/ bayagıdır” kelimeleriyle ahenk oluştururken; V, “sulpdur/ sopdur/ topdur” şeklinde ilk üç mısranın son kelimeleriyle ahengi sağlamaktadır. Bu mısraların açıklaması ise D ile V’de aynı sıradadır. Yani önce iyi olarak tasvir edilen kadın tipi açıklanır ki bu bağlamda, V’de sıralamayla açıklamalar örtüşmektedir. D’de ise ilk olarak açıklaması yapılan kadın tipi, sıralamada üçüncü sıradadır. Bu da burada V’nin daha düzenli olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Muhtemelen D müstensihi, “bayagıdır” kelimesine kafiye yapabilmek için birinci mısrayı üçüncü mısraya dönüştürmüştür.

Olumlu kadınların anlatıldığı ilk kısımda, nüshalar arasında oldukça farklı iki kurguyla karşı karşıyayız:

Evün dayagı oldur ki yazıdan yabandan eve bir konuk gelse er âdem evde olmasa ol anı yedürür içirür, ağırılar, azizler gönderür (5 b/8-9)	Evvelki olan ev yapan sulpdur eve bir udlu konuk gelse er adam evde olmasa ol anı yedirir içirür, azizler gönderür (59 b/8-10)

D, eve dışarıdan yabancı bir konuk gelse ve evin erkeği evde olmasa, kadının o konuğu ağırlayacağını ifade ediyor. V ise, eve hatırlı bir konuk gelse, evin erkeği evde olmasa bile kadının onu ağırlaması gerektiğini ifade ediyor. D’de gelen konunun tanınıp tanınmaması önemli değildir. Önemli olan ona misafirperverlik gösterilmesidir. Öte yandan V müstensihi, bu kadar müsamahalı bir bakış açısını uygun görmediğinden olsa gerek, böyle ağırlanma hakkını sadece “udlu” (hürmetli, hatırlı) misafir için mümkün görmektedir.

³⁷ İlhan Başgöz, “Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi”, *Folklor Yazıları*, İstanbul: Adam Yayınları, 1986, ss. 51-52.

Kadınların yabandan gelen bir misafiri ağırlayabilmelerine örnek olarak *Bamsı Beyrek Destanı*'nda ozan kılığına giren Beyrek'i, kız kardeşlerinin ağır-lamaları örnek gösterilebilir (D, 54b-55a/3-2). Her ne kadar kız kardeşleri evli değilse de anlatıların genel mantığına hâkim olan misafirperverlik anlayışına uygundur. Öte yandan hem *Boğaç Han Destanı*'nda (D, 13b/5-9) hem de *Uruz'un Esir Olduğu Destanı*'nda (D, 69b/4-7) Han Kızı ve Bula Hatun oğullarının ilk avı olduğundan Oğuz beylerine şölen vermek için kocaları evde yokken hazırlık yapar, beyleri şölene davet ederler.

İkinci kısımda "*solduran sop*" kadınlar anlatılmaktadır. Bu tip kadınlar, evde ne var ne yok yiyip tüketseler de memnun olmazlar:

Bu evi harab olası ere varaldan bertü dahı kar-nım doymadı yüzüm gülmedi, ayagım paşmak yüzüm yaşmak görmedi der (6 a/1-3)	Bu harab olası ere varaldan karnım doyup yü-züm gülmedi, ayagım paşmak burnum yaş-mak görmedi (59 b/13)

Üçüncü kısımda "*dolduran top*" kadınlar vardır. Bunlar:

Depretince yerinden örü durdı (6 a/6)	Kuşluk uyhudan oyanur kalkar (60 a/3)

Obayı akşama kadar dolaşıp dedikodu yaparlar, evleriyle ilgilenmedikleri için evleri pis ve dağınık olur.

Dördüncü kısımda "*nece söylersen bayağıdır*" diye tasvir edilen kadınlar vardır. Eve gelen konuğun yanında kocasına söz söyleyen, diklenen bir tip olarak anlatılır:

"Dur etmek getir yeyelim bu da yesün" dese, "bişmiş etmegün bakası olmaz, ye-mek gerekdir." Avrat eydür: "N'eyleyüm, bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve degir-menden gelmedi" der. "Ne gelürise benüm sağruma gelsün" der. Elin götine urur, yönin anaru, erine sağrusın dönderür. Bin söyleri-sen birisini duymaz, erün sözünü kulağına koymaz (6 b/5-11)	"Dur avrat etmek getir, biz de yeyelim, konuk da yesün" dese, avrat eydür: "Un yok bu yıkılacak evde elek yok. Deve degirmenden gelmedi" der. Elin götine urur, "Ne gelürise benüm götüme gelsün" deyüp yönin anaru götüni erine dönderür. Bin söylerse birini kulagına koymaz (60 a/9-13)

Bu üç tip kadına destanlarda rastlamayız. Her ne kadar bazı olumsuz kadın tipler mevcutsa da bunlar, yukarıda anılan özelliklere sahip değildirler.

Dikkat edilirse *Mukaddime*'de kadınlar, hep ev ve obanın dünyası içinde tasvir edilmişlerdir. Metinlerde yer yer rastlanan aktif kadın tipinin burada hiçbir yansıması yoktur. Kadınlar, bu kısımda, ev-iş-kocaya itaat çizgisinde resmedilmişlerdir.

B. DEDE KORKUT KİTABI'NIN İDEOLOJİK OMURGASI

*DEDE KORKUT KİTABI'*nin ideolojik mesaj ve konularına geçmeden önce, eserin üzerinde temellendiği ideolojik yapının ortaya çıkarılması gereklidir. Bu yapı, metnin tamamına sinmiş olup destan türünün bazı özelliklerini de tartışmaya uygun bir zemin oluşturmaktadır.

1. Zirve Devir Anlatısı Olma

Destanın dünyası, millî kahramanlığın geçmiş dönemidir. Bu devir, millî tarihteki “ilk” veya “en iyiler”in dünyasıdır.³⁸ Nitekim *Dede Korkut Kitabı'*nın *Mukaddime* kısmının ilk bölümünde Dede Korkut tanıtılırken, böyle bir devir anılmaktadır. Burada Dede Korkut'un, Hz. Muhammed (s.a.v.) devrine yakın olduğu bilgisi (D, 3a/ 2-3) ve daha sonraki sayfalarda Bügdüz Emen'in saha-be olarak tanıtılması (D, 33a/4-5; V, 90b/4-5) yaşananların yarı-kutsallığına işaret etmek için ifade edilmiştir. Bu bağlamda Dede Korkut'un o devirde yaşayıp yaşamadığı önemli değildir. Asıl önemli olan, anlatıları, her şeyin asla yakın, dolayısıyla sahih olduğu bir devre bağlamaktır. Geleneksel toplumların temel özelliklerinden olan bu anlayış,³⁹ anlatının otoritesini perçinler ve itirazları en aza indirger. Nitekim Abdulla'ya göre destan, mitten yazıya geçişte bir köprüdür ve mitin tekdüze, katı kurallı dünyasından çok renkli ve yarı-kutsal bir dünyaya geçişi temsil eder.⁴⁰

Zaman olarak “eski muhteşem günler”e yaslanan destan, bu devrin insanlarını da kutsallık çemberinin dışında bırakmaz. Nitekim “*Ol zamanda beglerin*

³⁸ Mikhail Bakhtin, *Karnavaldan Romana*, der-çev. Sibel Irzık, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 177.

³⁹ Mustafa Armağan, *Gelenek*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992, ss. 19-20.

⁴⁰ Abdulla, *age*, ss. 25-26.

alkış[ı] alkış, karkış karkış idi. Duaları müstecab olurıdı (D, 36a/9-11; V, 68a/7-8)" arasözü, bunun en güzel göstergesidir.⁴¹

Bu bağlamda destan, hiçbir vakit kendi zamanına ait değildir. Hep düne aittir. Buna bağlı olarak da anlatıcı ve dinleyici, bu geçmiş zaman düzleminin dışında bir yere yerleştirilir.⁴² Nitekim *Mukkaddime*'de ilk cümleden itibaren yapılan bu belirleme, eserin kurgusunda da açıkça gösterilmiştir. Öncelikle *Mukaddime*'de Dede Korkut'un soylamalarıyla, ozanın ifadeleri arasında yapılan ayırım ilginçtir:

Ozan eydür (5b/5)	Dede Korkut dilinden ozan eydür (59b/7)

V müstensihi, ozanın "*Dede Korkut dilinden*" söylediğini belirterek, kadim devirlerle ozan'ın arasına konulan mesafeyi belirginleştirmiştir.

Öte yandan destanların bitişinde kullanılan ve Dede Korkut'un söylediği ifade edilen kısımlar, her iki nüshada da değişmez bir biçimde ona atfedilmekte; "yom verme" kısmında ise hiçbir şekilde Dede Korkut'un adı geçmemektedir. Muhtemelen "yom verme" bölümü, anlatı mantığı içinde, ozanın söylediği yerlerdir. Burada V'de bulunan:

Yok	Bu kitabı yazanı duayla ananlara Hak sübhanehu ve teala rahmet et- sün (108a/9-10)

"*kitabı yazan*" ifadesinin müstensih tarafından eklendiğini söylemek mümkündür. D'de yer almaması da bu görüşü destekler niteliktedir.

Dede Korkut'un soylamasında *Bamsı Beyrek Destanı* hariç, tüm anlatılarda ortak olan:

"Kanı dedüğüm yeg erenler,
Dünya menüm deyenler?
Ecel aldı, yer gizledi.
Fani dünya kime kaldı?
Gelimli gedimli dünya,
Son ucu ölümli dünya

manzumesinde devamlı tekrar eden "*ölüm*" ve ona bağlı olarak "*fâni*"lik, des-

⁴¹ Abdulla, *age*, ss. 155-159.

⁴² Bakhtin, *age*, s. 177.

tanların kadim ve zirve devirlerin anlatısı olma niteliğini belirginleştiren bir işleve sahiptir. Destan, muhteşem zamanların kadim bilicisi Dede Korkut'un eski insanlara dair anlattıklarıdır. Burada Benjamin'in "Ölüm hikâye anlatıcısının anlatabileceği her şeyin teminatıdır. Hikâyeci yetkisini ölümden ödünç almıştır"⁴³ yargısına katılmamak elde değil. Ozan, görünüşte Dede Korkut'un söylediklerinin nakledicisidir. Böylece söz, kendisinin olmaktan çıkıp yüce bir otoriteye bağlanmakta; dinleyiciyi kısıvrak yakalayarak, anlatılanlara inanmasını ve ibret almasını sağlamaktadır. Destanı ideolojik açıdan güçlü kılan da budur.

2. Tek Seslilik (Monolojizm)

Monolojizm terimi, en kısa tanımıyla "tek seslilik" anlamına gelir.⁴⁴ Monolojik dünyada, bir düşünce ya olumlanır ya da yadsınır; aksi hâlde, tamamıyla meşru bir düşünce olmaktan çıkar.⁴⁵ Bu durumun edebî eserdeki yansıması, doğru-yanlış düşünce veya hareketlerin verili oluşu ve buna bağlı olarak, kahramanın kapalı ve anlamsal sınırları kesin bir biçimde belirlenmiş olmasıdır. Kahraman, bu sınırlar içinde hareket eder, düşünür. Yani yazar, kahramanla ilgili monolojik tasarımı çiğnemenin kendisi olmaktan çıkaramaz.⁴⁶ Monolojik olarak inşa edilen kahramana "tip" adı verilmektedir.⁴⁷

Destan, monolojik bir tür olarak kabul edilmektedir.⁴⁸ Dolayısıyla elbette kahramanı da birey değildir.⁴⁹ Ruh hâli değişkenlikler göstermez, belli bir fik-

⁴³ Walter Benjamin, "Hikâye Anlatıcısı", çev. Nurdan Gürbilek, Sabir Yücesoy, *Son Bakışta Aşk*, haz. Nurdan Gürbilek, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, ss. 87-88.

⁴⁴ Terim, Türkçede genellikle monolojizm olarak kullanılmaktadır. "Monoloji" kelimesinin "Eş-sesli" olarak tercümesi için bkz. Mihail M. Bahtin, *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, çev. Cem Soydemir, İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s. 50. Ben, "mono" kelimesinin "tek" anlamına gelmesinden yola çıkarak, terimi "tek seslilik" olarak çevirdim.

⁴⁵ Bahtin, *age*, s. 134.

⁴⁶ Bahtin, *age*, s. 103; Bahtin'den önce Dilthey de Homeros destanlarındaki kahramanların birey olmadığını vurgulamıştır. Bkz. Wilhelm Dilthey, "İnsan ve Tarih dünyasında Tekilleşme ve Sanat", *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, s. 50.

⁴⁷ Tip terimi için bkz. Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I Roman Unsurları*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2001, s. 99 vd. Tekin, monoloji terimini kullanmasa da tiple ilgili olarak ele aldığı özellikler, monoloji teriminin açılanmasıdır. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki tipler için bkz. Orhan Türkdoğan, "Dede Korkut Kitabında Milli Kültür Tipleştirmeleri", *Türk Kültürü*, XXI/234 (Ekim 1982), ss. 780-788; Evrim Aksoy, *Dede Korkut Kitabı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Ü. Sos. Bil. Ens., 2012.

⁴⁸ Bakhtin, *age*, ss. 178-181.

⁴⁹ Georg Lukacs, *Roman Kuramı*, çev. Sedat Ümrân, İstanbul: Say Yayınları, 1985, s. 65.

rin usanmaz taşıyıcısıdır. Nitekim bu sebeple halk bilimi çalışmalarında genellikle tiplerden bahsedilir. Kalıplı bir edebiyat olarak tarif edilen halk edebiyatının önemli türlerinden biri olan destan da bu çerçevede incelenmiştir.⁵⁰

Monolojizm ve destanlardaki monolojik durumlar üzerine yapılan genellemeler, destan metinleriyle ne derecede uyumaktadır? Bu bağlamda destanlardaki fikirlerin ve kahramanlarının ne ölçüde monolojik olduğu aşağıda tartışılacaktır.

Dede Korkut Destanları'nda monolojizmi, şu başlıklar altında inceleyeceğim: a.Sabit Fikirlilik, b.Şematik Toplumsal Rol Dağılımı, c.Kalıp İfade Tekrarları.

a. Sabit Fikirlilik

Dede Korkut Destanları'nın kahramanların hareket ve sözlerinden meydana gelen dünyasında, belli fikirler devamlı olarak yinelenir. Bu durum, monolojizmin en belirgin niteliğidir. Bunların hepsini vermek mümkün değilse de belli başlılarını ele almak istiyorum.

a.a. Cesaret, Korkusuzluk ve Mertlik Şarttır

Tüm destanlarda olduğu gibi, *Dede Korkut Destanları* da cesaret ve kahramanlık üzerine kuruludur. Kahraman; kendisi, ailesi veya boyu için cesurca işler yapar. Cesaret ve yiğitliğin temel meziyet olduğu destanlarda bu durum, Deli Dumrul'un ağzından şöyle verilir:

“‘Menden deli, menden güçlü er var mıdır ki çıka menümile savaşa!’ deridi. ‘Münüm erligüm, bahadırılıgüm, cılasunlğıgüm, yigitligüm Ruma, Şama gide cavlana’ deridi” (79b/2-8).

Kahramanlığın alametleri ise baş kesmek, kan dökmek, cüldi (üstün hizmet karşılığı verilen armağan) almaktır. Böylece yiğit ad sahibi olur (64a-b/13-2). *Segrek Destanı*'nda ise bu sıralama şöyle verilir: Baş kesmek, kan dökmek, aç doyurmak, yalınca donatmak (129a/7-11). Bu ilkelere bağlı olan Oğuz yiğitleri, en kuvvetli düşmanlara bile saldırmaktan çekinmez. Kazan, obasını esir eden kafirlere karşı tek başına saldırmakta kararlıdır, hatta kendisine yardım etmek isteyen Karacık Çoban'ı ağaca bağlar (D, 26b-27a/5-4). Kazılık Koca, altmış arşın kameti olan Arşun oğlu Direk Tekür'e korkmadan saldırır (D,

⁵⁰ Yapılan pek çok çalışmaya örnek olması bakımından bkz. Mehmet Kaplan, *Tıp Tahlilleri Türk Edebiyatında Tipler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991, ss. 5-29, 47-112.

103/4-5), fakat yenilir. Buradan da anlaşıldığı gibi, önemli olan yenilmek değildir. Önemli olan cesaret gösterip düşmanından yüz çevirmemektir. Nitekim bu sebeple, beylerin yardımcıları da beylerini yalnız bırakmazlar. Sonuna kadar onların yanında savaşır. Kazan'ın beyleri, çok sayıda kaire karşı, uyuyan Kazan'ın etrafında sonuna kadar savaşmış ve öldürülmüşlerdir. Umutsuzca savaşmalarının sebebi, Kazan'ı bıraktıklarında obada karşılaşacakları kötü muameledir (138b/6-9). Bu bağlamda Kazan, savaş meydanını bırakıp kaçtığını düşündüğü oğlu Uruz'u öldürmek üzere hırsla obasına giderken şu cümleyi söyler: "*Varayın anı anası yanından alayın, kılıcıla pâreleyeyin, altı bölük edeyin, altı yolun ayırdınada bıragayın. Bir dahi kimse yazı yerde yoldaş koyup kaçmaya*" (D, 69a-b/13-2). Yegenek de destanda yirmi dört sancak beyini yendiği söylenen Arşun oğlu Direk Tekür'ün üzerine saldırmakta bir an bile tereddüt etmez (D, 106b/10-11; 107b/11). Alp'in cesareti ölüme bile kafa tutar:

Elüne girmiş iken, mere kafır, öldür meni,
Kara kılıcun sal boynuma, kes başum.
Kılıcundan saparum yok (140b/9-11; 141a/10-11)

Öte yandan cesaret ve korkusuzluğun hudutları çizilmiştir: Kutsala ve iktidara kafa tutmak. Bu fiiller cezalandırılmayı gerektirir. *Dede Korkut Destanları*'ndan ikisinde, bu cezalandırma hâlleri bâriz bir biçimde göze çarpmaktadır:

Deli Dumrul, ölüme karşı çıkar ve böylece bilmeden de olsa Allah'a kafa tutar. Ölüm meleği Azrail'i yenebileceği hayaline kapılır (80a/5-10). Ancak gerçeğin böyle olmadığını anlayınca Azrail'in gücü karşısında eğilir⁵¹:

Mere Azrail, aman!
Tangrının birliğine yokdur gümân!
Men seni böyle bilmez idüm,
Oğurlayın can aldığın duymaz idüm.
[...]
Şerabluydum, duymadum,
Ne söyledüm bilmedüm.
Begliğe usanmadum,
Yigirliğe doymadum
Canum alma Azrail, meded! (82a/4-11)

Görüldüğü gibi kutsalla mücadelede cesaret yetmemektedir. Çünkü buradaki cesaret haddini aşmış, küstahlığa dönüşmüştür. Aynı şekilde Deli Kar-

⁵¹ Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 58.

çar'ın Dede Korkut'a saygı göstermeyi ve onu öldürmeye yeltenmesi de yalvarmayla sonuçlanmıştır:

"Delü Karçar eydür: 'Meded aman, el-aman, Tangrının birliğine yokdur gümân. Sen menüm elümi sagaldı gör, Tangrının buyrugıyla peygamberün kavlıyla kız karındaşı Beyrege vereyi' dedi" (44a-b/13-3).

Kahramanların iktidarla olan ilişkilerinde de buna benzer bir durum söz konusudur. Aruz Koca, Kazan'ın evini yağmalatırken Dış Oğuz'u çağırması üzerine isyan etmiş, Kazan'ın gücünden çekinmemiştir (148b/5-9). Ancak sonuçta yenilgiye uğramış ve hayatından olmuştur (D, 153a-b/10-1). İktidara darılan bir başka kahraman Begil'dir. Ancak o, isyana kalkmamış; hatta oğlu Emren'le kafirlerin yenilgiye uğratıldığı haberini vermek için Bayındır Han'ın katına gelmiş ve ondan iltifat görmüştür (128b/1-4).

Mertlik, sözünden dönmek; yoldaşlarını yalnız bırakmamaktır. Destanlarda Oğuz alpları yoldaşlarını yarı yolda bırakmazlar. Kanturalı, yoldaşlarına:

Hey kırk eşüm kırk yoldaşım
Kırkınıza kurban olsun menüm başum (90b-91a/9-1)

şeklinde seslenir. Dikkat edilirse burada kendini yoldaşlarıyla denk görmektedir. Barnsı Beyrek ise Bayburt Hisarı'ndan kaçarken, oradaki kafirleri yoldaşlarına iyi davranmaları hususunda uyarır. Banu Çiçek'in Yaltacık'la evlenmesine engel olduktan sonra, düğün dahi yapmadan hemen Bayburt'a yoldaşlarının yanına koşar ve onları esaretten kurtarır.

a.b. İktidara İtaat Şarttır

İktidar merkezlilik, destanın en bâriz özelliklerindendir. Kahramanlar, hemen tamamen bey ve bey oğullarından seçilmiştir. Onların dünyası aksettirilir. Bu bağlamda yönetilenler çok kısa zaman dilimlerinde ve oldukça soluk olarak resmedilirler. Bu ortada olmayış bile metnin ideolojik odağını verir niteliktedir. Kahramanlarımız, yönettiklerine karşı eli açık ve şefkatlidirler. Her savaşın sonunda verilen şölenler, aç doyurup çıplak donatmanın erdem kabul edilmesi, bunu gösterir niteliktedir.⁵² Halkla destanda çok fazla karşılaşmaz-

⁵² Ali Duymaz, "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş", ss. 126-127; Ali Duymaz, "Dede Korkut Kitabı'nda 'Hüner' ve 'Erdem' Kavramları Üzerine", *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler 5-6 Kasım 1998*, Ankara: İLESAM Yayınları, 1999, ss. 187-198; terimin *Dede Korkut Destanları*'ndan önceki macerası için bkz. Sencer Divitçioğlu, "Anglo-Saxon ve Türk Toplumlarında

sa da zaman zaman yardıma ihtiyaçları olduğunda, Oğuz yiğitlerinin onların derdini halletmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin *Deli Dumrul Destanı*'nda, Dumrul'un ölen bir yiğidin geri gelmesi için Azrail'le savaşmaya niyetlenmesi (80a/3-10), *Tepegöz Destanı*'nda Basat'ın yaşlı bir kadına yardım için kölelerinin den birini ona bağışlaması (112a-113b/10-13) bu cümledendir.

Buna karşın Oğuz alplarının en çok rahatsız oldukları durumlardan biri, toplum içinde dile düşmektir. Bu yüzden kaldıkları zor durumların başkalarına anlatılmasından hoşlanmazlar. Hatta bu sebeple sevdiklerine zarar vermeyi bile düşünebilirler. Nitekim *Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı*'nda Kazan, Karacık Çoban'dan bu sebeple yardım kabul etmez (D, 26b-27a/13-3). Kanturalı ise Trabzon'a gittiğinde, yaptığı hemen her işte Oğuz toplumunun bu konuyla ilgili olarak kendisinin dedikodusunu yapacağından endişelenir (95a-b/11-5), hatta bu korkuyla deveyi yenmesi için Selcan Hatun'un gösterdiği yolu uygulamaktan kaçınır (96a/1-3). Kanturalı'nın dedikodu korkusu, destanın sonlarında iyiden iyiye artar ve kendisine kafirlerle savaşması sırasında yardım eden Selcan Hatun'u, bunu Oğuz toplumunda anlatacağı korkusuyla, öldürmeye kalkar (100b-101a/6-1). Bu örnekler, iktidarı oluşturan alp zümresinin kamuoyunun tepkisinden çekindiğini göstermektedir. Özellikle iktidarın ikinci adamı olan Kazan'ın "*Eger çobanıla varacak olurısam kalın Oguz begleri benüm başıma kakınç kahaırlar: 'Çoban bile olmasa Kazan kafiri alıımazdı' derler*" (27a/2-3) ifadesi, konuyu özetler mahiyettedir.

Dede Korkut Kitabı, iktidarın yanındadır. Eninde sonunda onu haklı çıkarır. Dirse Han, tabiatında olan öfke ve acelecilikle oğlunu öldürmeye teşebbüs etmiş, ama destan tarafından biraz hırpalandıktan sonra sonuçta mutlu edilmiştir. Aynı şekilde Salur Kazan, her sene evini İç ve Dış Oğuz beylerine birlikte yağmalatırken, bu sefer sadece İç Oğuz'a yağmalatmış, bunun üzerine Dış Oğuz ayaklanmıştı. Ancak destan, sonunda Kazan'dan yana olarak Dış Oğuz'un başındaki Aruz Koca'ya cezasını verdimiş, Dış Oğuz beylerine diz çöktürmüştür. Bu, böyle olmak zorundadır; çünkü destanın ana kahramanı olan Kazan, aynı zamanda destanlarda iktidarın en yüksek sesinin temsilcidir. Tüm anlatılar da bu sese uygun şekillenmektedir.

a.c. Toplumda Erkek Egemendir

Türk destanları, alp adı verilen kahramanın biyografisidir. Alplar, dış-ıç düşmanlarla ve olağanüstü varlıklarla savaşan, boy birliğini sağlayan, eş veya

sevgilisini onu kaçıran ana-babasından geri alan, cinsiyet olarak erkek kahramanlardır.⁵³ Ana kahramanın cinsiyetine bağlı olarak destanlar, erkek merkezli metinlerdir.⁵⁴ Destanların erkek merkezli olması, bu metinlerde kadınların önemsiz olduğu anlamına gelmez. Ancak metinlere dikkatlice bakıldığında; destanlarda rolü fazla olan kadınlar, en azından görünüşte, hep alplar gibi davranan kadınlardır.

Dede Korkut Kitabı'nda alp tipine en yakın biçimde hareket eden kadın, *Boğaç Han Destanı*'nda çok önemli bir yere sahip olan Han Kızı'dır. Kocası Dirse Han tarafından yaralanan oğlu Boğaç Han'ı kurtarır, Dirse'ye ihanet eden kırk namerte karşı oğlu Boğaç'ı yollar ve baba-eş Dirse Han'ı kurtarmasını sağlar. Burada Han Kızı'nın adının anılmaması bile onun, uz görüşlü hatunların bir sembolü olduğunu belirtir mahiyettedir. Yine Burla Hatun, *Uruz'un Esir Olduğu Destanı*'nda, oğulları Uruz'u avdan geri getirmeyen Kazan'a öfkelenir, Uruz'u aramaya giden Kazan'ın peşinden gelir ve onun kafirlerle savaşmak üzere olduğunu görünce, kılıç elde onlara saldırır. Bunlar araştırmacıların da üzerinde çokça durduğu ve *Dede Korkut Destanları*'nda kadının önemini gözler önüne sermek için verdikleri örneklerdir.⁵⁵ Bu örneklerin önemli rol-modeller oluşturduklarına itiraz etmek gereksizdir. Ancak metnin kadınlara değer veren bir nitelikte olduğu yargısına varmak için yeterli gibi görünmüyorlar. Ben, anlatıların "erkek merkezli" ve bir biçimde, kadını öteleyen bir yaklaşım içinde olduğu tespitini, farklı noktalara bakarak ele almaya çalışacağım.

Öncelikle, *Mukaddime* kısmında dört gruba ayrılan kadınların hepsinin de "ev"de oturup ev işi yapan nitelikte tasvir edildiğini görmekteyiz. Ancak bu örneğe itiraz sadedinde, *Mukaddime*'nin esere sonradan eklendiği, dolayısıyla ana metinle buradaki tasvirlerin çok ilgisiz olduğu söylenebilir. Nitekim olumsuz üç grup kadınla ilgili örneklerle destanlarda rastlanmamaktadır. Ancak *Mukaddime*'nin diğer kısımlarının destanlarla ilgisi çok bariz olduğuna göre, bu kısmının ruhunun da anlatılarla uyuştuğunu düşünüyorum. Bunu destanların içinden vereceğim örneklerle desteklemeye çalışacağım. Örneklendirmeyi, destanlarda en dışa açık ve faal olarak işlenen kadın tiplerini ele alarak yapmak istiyorum.

⁵³ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 341; az sayıda da olsa, kadın alpların kahraman olduğu destanlar da mevcuttur. Bir örnek için bkz. Huban Arıç -Hakas Türklerinin Kahramanlık Destanı-, haz. Timur B. Davletov, Ankara: Türksoy Yayınları, 2006.

⁵⁴ Mualla Türköne, *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ankara: Ark Yayınları, 1995, s. 206.

⁵⁵ Örneğin bkz. Kaplan, "Dede Korkut Kitabında Kadın", s. 41.

Boğaç Han anlatısında önemli bir rolü olan Han Kızı tüm faaliyetlerini, kocası Dirse Han'ı ya ikna ederek (9a/3-111) ya da ondan habersizce (15a/35) gerçekleştirir. Böylece aile içinde tam anlamıyla bir denge gözeterek, ailenin⁵⁶ ve iktidarın Dirse Han'ın elinden de soyundan da çıkmasını engeller. Ancak sonuçta kocasına karşı çıkmamakta, günümüzde Anadolu'da gözlenebileceği gibi, onun arkasından işleri çekip çevirmektedir. Her ne kadar düzeni sağlamakta işe yarıyorsa da bu davranış biçimi, bir yandan da erkek egemenliğinin kabulüdür. Bu kabul, Dirse Han'ın çocuksuzlukları sebebiyle ona çıkışmasının da da belirgin bir biçimde fark edilmektedir.

Burla Hatun da Kazan karşısında Han Kızı'na benzer bir durumdadır. *Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı*'nda esir düşmesi ve bir kadın olarak "namus"unun kirletilmesi tehlikesi onu, erkeklerin koyduğu kuralların geçerli olduğu bir dünyada çaresiz kılmakta, oğlunun etinden yapılan kavurmayı yemekle, namusunun kirletilmesi arasında bir seçim yapmaya zorlamaktadır. O, bu seçimi kendisi yapmayıp oğluna danışarak, erkek egemenliğini kabul ettiğini bâriz bir biçimde göstermiştir. Oğlu Uruz'un verdiği sert cevap, aslında erkek dünyasının en hassas meselesi olan "namus" konusunda kalıp yargılara uygun şiddettedir. Uruz, annesine, etinden yapılacak kavurmayı yemesini buyurur. Buradaki buyurgan tavır, aslında tüm destanlardaki erkek-kadın ilişkisinin de bir özeti gibidir.

Erkek egemenliğinin kabulünün zirve yaptığı nokta, *Kanturalı Destanı*'nda Selcan Hatun'un müstakbel kocası Kanturalı'yla konuşmasındaki ifadeleridir:

"Beg yigit öginürise er öginsün, aslandur
Öginmeklik avratlara bühtandur
Öginmegile avrat er olmaz" (101/2-4)

Anlatıcı tarafından, destanlardaki en muharip kadın olan Selcan Hatun'a bu mısralar söyletilerek, kadının erkek karşısındaki düşük konumu net bir biçimde tebâruz ettirilmişdir.

Kadın-erkek rollerini, *Şematik Toplumsal Rol Dağılımı* başlığı altında ele alacağım için, burada sadece bir-iki hatırlatma daha yaparak konunun bu kısmını kapatıyorum:

Banu Çiçek ve Bamsı Beyrek'in kız kardeşlerinin, ağabeylerinin yokluğu sırasında on altı yıl evlenmeden beklemeleri, Bamsı Beyrek'in on altı yıldır esir olduğu kaleden ancak Banu Çiçek'in evlenmek üzere olduğunu öğrendi-

⁵⁶ Metin Ekici, "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri", s. 126.

ğinde kaçması ve Banu Çiçek'ten bu durumun hesabını sorması. Deli Dumrul'un karısının, kocası için canını vermeyi seve seve kabul etmesi vs.

Erkek merkezliliğe bir başka örnek, kutsal güçlerin "erkek" olarak tasvir edilmesidir. Aslında bu durum, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Türklerde ve diğer birçok toplumda Allah erkekbiçimli olarak tasavvur edilmektedir. Her ne kadar *Dede Korkut Kitabı*'nda Allah'ın andığımız biçimde tasvirine rastlanmamaktaysa da *Deli Dumrul Destanı*'nda Azrail'in "ağca sakallı" (81a/2) olarak nitelenmesi, bu meleğin erkek olarak algılandığını göstermektedir. İlginçtir ki İslami devir minyatürlerinde de dört büyük meleğin tamamının erkek olarak tasavvur ve buna bağlı olarak da tasvir edildiğini görüyoruz. Bu durum, Allah'ın ve onun en büyük dört meleğinin iktidarlarıyla doğru orantılı olarak "erk" in "doğal" sahibi olan erkek cinsiyle özdeşleştirildiğini göstermektedir.

Son olarak erkek çocuğun önemini, dolayısıyla toplumun erkek merkezliliğini gösteren şu yemin kalıbını naklederek konuyu sonlandırıyorum:

"Oglan eydür: 'Mere kavat kıızı, men kılıcuma dogranayum, ohuma sancılayım. Oglum dogmasun, dogarsa on yaşına varmasun, agamun yüzün görmeyince, ölmüş ise kanın almayınca bu gerdege girürisem.'" (132/11-12)

a.d. İhanet ve Yalan Cezasız Kalmaz

İhanet, destanlarda devamlı kötülen bir davranış tarzıdır ve her zaman yalanla bir aradadır. Kitabın ilk destanı olan *Boğaç Han*'da Dirse Han'ın kırk yiğidi onu oğlu Boğaç'tan soğutmak için yalan söyler ve Boğaç'a iftira atarlar (D, 11a-12a/11-10). Bu yalanın ardından metinde "kırk namerd" olarak anılmaya başlarlar. Daha sonra Boğaç'a da yalan söyleyerek onun babasının yanına gelmesini sağlarlar (D, 12b-13a/12-3). *Bamsı Beyrek Destanı*'nda da Yaltacık, Beyrek'in öldüğü yalanını söyler (D, 48b-49a/6-10). *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı*'nda ise yalancı, Aruz Koca'dır. Beyrek'i bu yolla yanına getirir ve öldürür (D, 149-150a/11-2). Her üç destanda da ihanet sonuçta anlaşılır ve cezaları verilir. Figürlere bakıldığında bunların içinde Yaltacık, "Yalancı oğlu" olarak anılmakla (D, 48b/6), diğerlerinden farklı bir nitelik taşımaktadır. Onun yalancılığı soydan gelen bir özellik olarak verilir ki Anadolu'da günümüzde de köy-kasaba topluluklarında bazı sülaleler böyle olumsuz veya olumlu özellikleriyle anılırlar ve bu soydan olanlar, buna göre değerlendirilir. İlginçtir ki Yaltacık, Beyrek tarafından, kılıcının altına girdiğinden affedilmiş (D, 61b/5-10), kırk namert (D, 19a/6-7) ve Aruz Koca (D, 153a-b/11-1) ise

ölümle cezalandırılmışlardır. Bu durum, Yaltacık'ın destanda bir zavallı olarak resmedilmesinin doğal sonucudur. Çünkü başkasını seven bir kadınla hileyle evlenmek, ancak zavallica bir hareket olarak görülebilir. Yalanın alp için nasıl görüldüğüne dair en dikkate değer anlatı, *Kazan'ın Esir Düşmesi Destanı*'nda karşımıza çıkar. Kazan, kendilerini övmesini istedikleri kafirlere, doğruyu söylemekten vazgeçmeyeceğini söyleyerek, Oğuzların meziyetlerini saymış, akabinde onları yermiştir (140a-142b/1-8).

Yukarıdaki örneklerde yalanın ya hainlere ya da kafirlere ait bir özellik olduğu görülmekte ve mutlaka cezalandırılmaktadır. Ancak *Dede Korkut Kitabı*'nda yalancılık bu örneklerle sınırlı değildir. Yalanın uygun görüldüğü durumlar da mevcuttur.

Bu durumların başında, siyasi-askerî bunalım hâlleri gelmektedir. *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı*'nda Kazan'ın, yaşlı annesini verdikleri takdirde kafirlerin önünden çekileceğini söylemesi (30b-31a/6-5); *Emren Destanı*'nda Emren'in kafirlere, babasıyla birlikte meşhur Oğuz beylerinin obada olduğunu söyleyerek, babasının bacağına kırıldığını saklaması (126b-127a/11-5); *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Ası Olduğu Destanı*'nda Kazan'ın müşaviri Kılbaş'ın, Aruz'un isyanda olup olmadığını öğrenebilmek için Kazan'ın başının dertte olduğunu söylemesi (148a-b/13-5), örnek verilebilir.

İkinci grup yalan, aile içi dirlik-düzenlik için söylenebilmektedir. *Segrek Destanı*'nda Segrek'in ağabeyi Egrek'in var olup olmadığını öğrenebilmek için babasına söylediği yalan (130b-131a/6-1); Uşun Koca'nın, oğlu Segrek'in Egrek'i kurtarmaya gitmemesi için söylediği yalan (131b/4-5); *Uruz'un Tut-sak Olduğu Destanı*'nda Kazan'ın, oğulları Uruz'un esir düştüğünü Burla Hatun'dan saklaması (72a/8-11), bu grup içindeki yalanlardır. Bu iki grup yalanın İslamiyet'e göre de hoşgörüldüğü dikkate alınırsa⁵⁷, anlatıcıların kurguda bu tarz yalanlara niçin izin verdikleri biraz daha anlaşılabilir olmaktadır.

Üçüncü tip yalan ise, kız-erkek arasındaki ilişkilerle ilgilidir. *Bamsı Beyrek Destanı*'nda Beyrek'in yolu Banu Çiçek'in otağına düşer. Beyrek, gelişinin Banu Çiçek'i görmek için olduğunu söyleyerek, tesadüfen denk geldiğini saklar. Banu Çiçek de kendisini, Banu Çiçek'in dadısı olarak tanıtır. Görüldüğü gibi burada, beşik kertme nişanlı olduklarını bilen; ama hiç karşılaşmamış ve birbirinden çeken iki gencin birbirini yoklaması söz konusudur (41a/7-10).

Görüldüğü gibi destan, her şeyi her zaman ak-kara ikiliği içinde görmektedir. Hayatın doğal seyrinde olduğu gibi, kahramanlar yer yer yalan söyleyebilmekte; fakat bunu, daha önemli gördükleri hususlar adına yapmak-

⁵⁷ Gazâlî, *İhyâü 'Ulûmî'd-dîn Tercümesi*, 4, çev. Ahmed Serdaroglu, İstanbul: Bedir Yayınları, 1975, s. 695.

tadırlar. Bu durum, monolojizmin destanlarda her zaman çok net olmadığı anlamına gelebilir mi? Ben, bu soruyu evet olarak cevaplıyor ve açıklamasını bir sonraki kısma bırakıyorum.

b. Şematik Toplumsal Rol Dağılımı

Roller, kurumsal düzeni temsil ederler.⁵⁸ Toplumsal rol, belirli statü ya da toplumsal konumlara atfedilen toplumsal beklentileri ve bu tür beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmeme sürecini analiz eder.⁵⁹ Bu anlamda roller, sosyal açıdan tanımlanmış yükümlülük ve beklenti paketleri olarak da açıklanabilir. Rol, toplumsal statü kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Basit olarak statü, kişinin toplumdaki mevkisine işaret eder. Bu bağlamda statü, rolün durağan yönünü belirtmektedir. Sosyolojide Yapısal-İşlevci yaklaşım, statü-rol birimini toplumsal tabakalaşmanın temel ögesi olarak almıştır. Bu kuram, bireylerin toplumsal yapı içindeki bu konumlara yerleşebilmek için nasıl güdülendirildiklerini açıklamaya çalışır.⁶⁰ Bu yaklaşım ışığında bakıldığında, güdülenme mekanizmalarından biri de monolojik metinlerdir. Toplumsal statülere bağlı roller, monolojik metinler vasıtasıyla bireylere aşılanır. Bu metinlerin en önemli özelliklerinden biri, kahramanların toplumsal konumlarına uygun hareket etmesi ve bu şematik yapının bozulmamasıdır. Monolojik dünyada rollerin değişimi sık gerçekleşmez ve sıkı şartlara bağlıdır. Böylece statü ve roller, belli grupların özelliği olarak devam eder. Devamlı belli rolleri oynayan aktörler, "tip" olarak tanımlanmaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'nda da toplumsal rollerin statülere bağlı olarak dağıldığı görülmektedir. Ancak bazı durumlarda kahramanlar, rollerine uygun davranmamaktadırlar. Toplumun bir kişiye yönelik beklentileriyle, o kişinin yaptıkları arasında ciddi bir uyumsuzluk ortaya çıkması durumlarına, sosyolojide, "rol çatışması" veya "rol gerilimi" adları verilmektedir.⁶¹ Bu noktada, Orta Çağ toplumlarının veya ilkel kabilelerin, bizden daha "çatışmasız" yaşadıklarına ilişkin varsayımın, günümüz antropolog ve sosyologları tarafından bir "fantezi" olarak görüldüğünü de belirtmeliyim.⁶² Dolayısıyla monolojik metnin dünyasının, gerçek dünyaya ne kadıyla

⁵⁸ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, çev. Vefa Saygın Ögüde, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008, s. 110.

⁵⁹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 624; Barlas Tolan, Galip İsen, Veyssel Batmaz, *Ben ve Toplum: Sosyal Psikoloji I*, Ankara: Teori Yayınları, 1985, ss. 227-228.

⁶⁰ Bryan S. Turner, *Statü*, çev. Kemal İnal, Ankara: Doruk Yayınları, 2000, s. 13.

⁶¹ Marshall, *age*, s. 625; Tolan vd., *age*, ss. 234-238.

⁶² Philip K. Bock, *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri [Psikolojik Antropoloji]*, çev. N. Serpil Altun-

tekabül ettiğini bilmenin olanaksızlığı bir yana, metinlerin tamamıyla monolojik olup olmadığı da tartışmalıdır. Bu tartışmaya *Dede Korkut Kitabı*'ndan ilgiye değer örnekler bulmak mümkündür.

Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Ası Olduğu Destanı'nda Kazan, yağmaya Dış Oğuz'u çağırır ve "yönetici adil olmalıdır" rolüne aykırı davranır. Buna isyan eden Dış Oğuz beyi Aruz da Kazan'ın inancı Beyrek'i hile ile çağırır ve onu öldürür. Böylece namert bir biçimde hareket ederek, "alp merttir" rolüne aykırı davranır. Bu iki durum, destan metinlerinin aynı gerçek hayatta olduğu gibi, belli şablonlara uymak zorunda olmadığının apaçık bir göstergesidir. Anlatıcı, bizim bugün yaptığımız genellemelere uymak zorunda değildir. Dolayısıyla her türlü genelleme, içinde pek çok istisnayı barındırmaktadır ki aslında istisnası olanın tümel kategorisinde ele alınamayacağı da açıktır. Bu durumda ancak tikel kategorisi işlevsel bir hizmet sunar.⁶³ Fakat araştırmacılar, modellerinin, genellemelerinin büyüüne kendilerini kaptırmaya çok eğilimlidirler. Orta Çağ toplumlarında üretilen metinlerin monolojik olduğu varsayımı, elbette pek çok yönden doğrudur. Nitekim *Dede Korkut Destanları*'nda da bu hususları rahatlıkla görmek mümkündür. Ancak bir metnin büyük oranda monoloji barındırdığını söylemekle, tamamen monolojik olduğunu söylemek arasında ciddi bir fark vardır. Monoloji terimini ortaya atan Bahtin, aslında bu terimi, epik ile roman arasında oluşturduğu karşıtlığın merkezine yerleştiriyordu. Bunu yapmasının sebebi, Georg Lukacs'ın epik ile roman arasında yaptığı karşılaştırmanın, epiğin lehine bir romantizm içermesiydi. Bahtin ise epiğin, klasik antike devrinin bir anlatı türü olduğunu ve bu çağın dinamizmini yansıttığını düşünüyordu. Oysa roman, modern çağın ürünüydü ve zamanının dinamizmine katılmaktaydı.⁶⁴ Burada akla şu fikir gelebilir: *Dede Korkut Kitabı* tam da epikten romaneske (destandan halk hikâyesine) geçişte yer aldığı için, kahramanlarda giderek artan bir "çok boyutluluk", Forster'in deyişiyle "yuvarlak"lık görülmektedir. Ong da anlatının birincil sözlü kültür çağından çıkıp yazı ve matbaa kültürünün boyundurluğuna girdikçe "düz" kişilerin yerini "yuvarlak" kişilerin aldığıni ifade eder.⁶⁵ Burada bu görüşe itiraz etmek is-

tek, Ankara: İmge Yayınları, 2001, ss. 371-372; Muzaffer Şerif, *Sosyal Kuralların Psikolojisi*, çev. İsmail Sandıkçıoğlu, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985, ss. 31-32; Bronislaw Malinowski, *Yabancıl Toplumda Suç ve Gelenek*, çev. Şemsa Yeğin, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2003, ss. 84-96.

⁶³ Karl R. Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İlnur Aka, İbrahim Turan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998, ss. 51-55.

⁶⁴ Craig Brandist, *Bahtin ve Çevresi Felsefe, Kültür ve Politika*, çev. Cem Soydemir, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, ss. 195-196.

⁶⁵ Ong, *age*, ss. 177-178; düz (Türkçe çeviride "yalınlık") kişiler için ayrıca bkz. E. M. Forster, *Roman Sanatı*, çev. Ünal Aytür, İstanbul: Adam Yayınları, 1985, ss. 108-114; yuvarlak kişiler

tiyorum. Çünkü bütün halk bilimcilerin destan olarak kabul ettiği *Manas*'ta da başta iyi olan kahramanın sonradan ihanet etmesiyle karşılaşmaktayız.⁶⁶ Acı Bay, *Manas*'a hep destek olmuş bir kahramandır; ancak *Manas*'ın ölümünden sonra oğlu Semetey'e destek olmak istemez. Bu sebeple Semetey tarafından öldürülür. Acı Bay, toplumda düzenleyici ve yapıcı özelliklere sahip olup *Manas*'ın güvenini sağlamıştır. Ayrıca vücut yapısı bakımından da oldukça güçlü bir yiğit olup destanda:

*“Aygır Çeneli, kara dilli,
Haykırışı colbors gibi”*

dizeleriyle tasvir edilmiştir⁶⁷ ki ilginç bir şekilde *“At Ağızlı Aruz”* ifadesinin yer aldığı *Aruz*'un epitetiyle, Acı Bay'ın epiteti arasında benzerlik bulunmaktadır.⁶⁸ *Manas Destanı*'nda önce iyi olup daha sonra ihanet edenler Acı Bay'dan ibaret değildir. Kan Çora,⁶⁹ Kökçö⁷⁰ isimli kahramanlar da buna benzer bir profil çizmektedirler. Bu örneğin de gösterdiği gibi kahramanların “yuvarlak” olması için ille de epikten romaneske dönüşüm şartı yoktur. Bence, anlatıcı, gerçek dünyada gözlediği tüm kişilikleri destanda yansıtabilir ki zaten doğal olan da budur. Bu bakış açısı, düz kişilerden “yuvarlak” kişilere geçişin yazı ve matbaa ile hız kazandığı varsayımını yadsınamakta; sadece bu varsayımın, destanı olduğundan daha fazla kategorileştirmesini doğru bulmamaktadır.

Burada yazdıklarımı, yukarıda “Sabit Fikirlilik” kısmında belirttiklerimle birlikte ele aldığımda, destanların monolojik özellikler göstermekle birlikte, büsbütün bu şekilde nitelenemeyeceğini de vurgulamak durumundayım. Böylece destanın, hiç de “az karmaşık”, “tek düze” bir anlatı olarak nitelenebileceği rahatlıkla savunulabilir.

için ise bkz. Forster, *age*, ss. 114-124.

⁶⁶ V. M. Jirmunskiy, *Türk Kahramanlık Destanları (I-II. Bölüm)*, çev. Mehmet İsmail, Hülya Arslan-Erol, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, ss. 101-104.

⁶⁷ Naciye Yıldız, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, ss. 84-85.

⁶⁸ *Dede Korkut Destanları ile Manas*'ı mukayese için bkz. Naciye Yıldız, “*Manas Destanı*'nda Aile İçi İlişkiler ve Bunların Dede Korkut Hikâyeleri ile Mukayesesi”, *Manas Destanı ve Etkileri Uluslar arası Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, ss. 271-283; Naciye Yıldız, “*Oğuz Destanı*'na ve Dede Korkut Hikâyeleri'ne Yansıyan Kahraman Kültür Tipindeki Ortaklıklar”, *Manas Destanı ve Etkileri Uluslar arası Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, ss. 283-297.

⁶⁹ Yıldız, *age*, ss. 115-116.

⁷⁰ Yıldız, *age*, ss. 129-130.

Öte yandan şu da bir gerçektir ki kahraman, normalde yapması gereken şeyin aksine davrandığında, anlatıcı onu cezalandırmaktadır. Aruz örneğinde, kahraman ihanetinin cezasını hayatıyla ödemiştir ki bu da monolojik yapıyı güçlendirme işlevi görür. Çünkü farklı davranış derhal yola sokulur. Bu durum, rol çatışmalarını açıklarsa da sabit fikirlerin neden değişebildiğini izah edememektedir. Yani anlatıcı, niçin yalanı iki kategori olarak kurgulamaktadır? Bunun, gündelik hayatın gereklerinde karşılığı olduğu gibi, muhtemelen buna bağlı olarak, dinde de karşılığı mevcuttur. Bilindiği üzere İslamiyet, belli koşullarda yalana izin vermiştir. Dikkat edilirse, İslamiyet'in izin verdiği durumların tamamında insanların iyiliği söz konusudur. Anlatıcı, bu gerçekten hareket etmiş olabilir.

Bu noktada Bahtin'in:

"Monolojik bir tasarımda kahraman kapalıdır ve anlamsal sınırları kesin biçimde çizilmiştir: kahraman ne ise odur ve olduğu şeyin sınırları içinde, yani gerçeklik olarak tanımlanan imgesinin sınırları içinde edimde bulunur, deneyimler, düşünür ve bu sınırlar içinde bilinçlidir; yazarın onunla ilgili monolojik tasarımını çığnemenen kendisi olmaktan çıkamaz, yani kendi karakterinin, tipikliğinin veya mizacının sınırlarını aşamaz."⁷¹

saptaması problemlili hâle gelmektedir. Çünkü ilk olarak eğer "*kahraman kapalıdır*" diyorsak, yukarıda gösterildiği gibi kahramanlar, çizilen sınırlar dışına taşmaktadırlar ki bu da monolojik yapının, en azından Bahtin'in vaz ettiği biçimde, geçerli olmadığı anlamına gelir. İkinci olarak, yine yukarıda belirttiğim gibi kahraman "*gerçeklik olarak tasarımılanan imgesinin sınırları içinde*" kalmadığında ise anlatıcı tarafından cezalandırılmakta, böylece monolojik yapı sürdürülmektedir. Dolayısıyla monolojik yapıyı belirlemede kahramanın "düz" veya "yuvarlak" olup olmadığına odaklanmak yerine, "toplumsal rol"e odaklanmak ve bu rolün gerçekleşmemesi hâlinde metnin verdiği tepkiyi gözlemek gereklidir. Bu tepki olumsuz olursa, monoloji sürer; olumlu veya nötr durumlarda ise diyalogik anlatımın başladığı söylenebilir. Şu hâlde Bahtin'in monolojizmi temellendirmek için "*kahraman*"a odaklanması, isabetli bir yaklaşım değildir. Bu durumda destanlara Bahtin açısından bakarsak, net bir monolojizmin olduğunu söyleyemeyiz. Ancak geliştirdiğim yaklaşımın ışığında monoloji mevcuttur, demek mümkün olur. Ancak bu yaklaşımın da "*sabit fikirlilik*" konusunda tartıştığım, belli kalıp fikirlerin "*katı*" olarak işlenmemesi sebebiyle, belli oranda açıkta kaldığını görmek gereklidir. Son tahlilde ben,

⁷¹ Bahtin, *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, s. 103.

destanın monolojizminin “mutlak” değil, “göreceli” olduğunu varsayıyorum. Bu görecelilik, anlatıdan anlatıya değişkenlik gösterebilir. Hatta bu göreceli durum, aynı anlatının farklı varyant ve versiyonlarında değişik derecelerde karşımıza çıkarlar ki *Dede Korkut Kitabı*'nın D ve V nüshalarındaki hâl, bunu örneklemektedir.

b.a. Kutsal Kişi

Destanlarda kutsal olarak tanıtılan iki kişi vardır: Dede Korkut⁷² ve Hızır. Destanlarda, Dede Korkut'un temel rolleri olduğunu görüyoruz. Dede Korkut'un şaman kökeni ve İslamlaşmayla birlikte bir velî hâlini aldığı öteden beri yazılıp çizilen bir konudur.⁷³ Burada ben, onu bir kutsal kişi olarak alıp bu statüye bağlı rolleri üzerinde duracağım.

Dede Korkut Kitabı'nın ideolojisinin ipuçlarını veren *Mukaddime*'de Dede Korkut, dört özelliği ile tanıtılmaktadır: Velayet sahibi olması, Allah'tan gönlüne ilham gelmesi, gaybdan bilgi vermesi, Oğuz toplumunda müşavirlik yapması (D, 3a/2-11; V, 58b/2-7). Yine burada, her sözünün dinlendiği ve yerine getirildiği belirtilmektedir. Dikkat edilirse buradaki ilk üç özellik, onun statüsüne aittir. Dördüncü özellik ise, üç niteliğine bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal rolüdür. İşte başta statüsüyle ilgili olarak verilen bu bilgiler, destanlarda onun rolünü belirlemektedir. Yararlılık göstermiş gence isim vermek (*Boğaç Han*, *Bamsı Beyrek*), yiğitlik gösteren genç için babasından beylik istemek (*Boğaç Han*), Oğuznâme söylemek (tüm destanlarda), kız istemek (*Bamsı Beyrek*), bireyleri eğitmek (*Bamsı Beyrek*), arabuluculuk yapmak (*Tepegöz*), danışmanlık yapmak (*Emren*). Bu rollerin hepsinin onun statüsünde olan kimselerden beklenebilecek nitelikte olduğu açıktır. Dede Korkut, bu rolleri hemen her zaman statüsüne uygun bir şekilde yerine getirmiştir. Hemen her zaman diyoruz, çünkü *Tepegöz Destanı*'nda gördüğümüz arabulucuk rolündeki tavrı, dikkate değer bir mahiyet gösterir. Daha önce de işaret ettiğim gibi Dede Korkut, baştan beri hata yapan ve kutsalı kirleten Oğuz toplumunun acı çekmeden bu belayı def edemeyeceğini bildiği için *Tepegöz*'le mücadeleye girişmemiş, sadece onunla Oğuzlar arasında arabuluculuk yapmıştır.

⁷² Korkut ismiyle ilgili olarak bkz. Louis Bazin, “Le Nom propre d'homme ‘Qorqut’-Discussion Etimologique”, *Ural-Altaische Jahrbucher*, 31 (1964), ss. 277-283; Mirali Seyidov, “Korkut Sözü-nün Etimolojik Tahlili ve Korkut Tipinin Kökü Hakkında Kayıtlar”, akt. Dursun Yıldırım, *Millî Kültür*, 38 (Şubat 1983), ss. 46-50.

⁷³ Bkz. c. Dinî Güçler ve Varlıklarla İlgili Epitetler.

b.b. Yönetici

Dede Korkut Destanları'nın ana kahramanlarının hemen hepsi yönetici zümredendir. Bu bağlamda onların tüm hareket ve davranışları, statülerinin getirdiği rollerdir. Ancak bu zümrenin içinde özellikle Bayındır Han ve Salur Kazan sivrilmektedir. Çünkü Bayındır Han en üst otoriteyi, Kazan ise onun yardımcısı olarak ikinci gücü temsil eder.

Yöneticinin başlıca toplumsal rolleri şöyle sıralanabilir: Güçlülük, cesur olmak ve korkusuzluk, erk sahibi olmak, cömertlik, ahlaki konularda hassaslık, sabırlılık, dert dinleyip çözmek, devlet menfaatlarını önde tutmak, adil olmak.

Erk sahibi olmak, *Boğaç Han Destanı*'nın başında Bayındır Han'ın verdiği, çocuğu olmayanları kara otağa oturtulması buyruğuyla cisimlenir. Bu hüküm karşısında Dirse Han'ın elinden hiçbir şey gelmez ve otağına döner. *Emren Destanı*'nda, Begil'i Kazan kızdırır ve Begil sadece Kazan'a değil, Bayındır Han'a da kızarak eve gelir. Ancak daha sonra, eşinin de akıl vermesiyle sakinleşir. *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olduğu Destanı*'nda da isyan edilen kişi, Bayındır Han değil, Kazan'dır. Görüldüğü gibi destanlarda Bayındır Han'ın şahsiyeti her zaman korunur. Onun buyrukları sorgulanmaz.

Kaba kaba begler oğlu gavga kılsa
Kamçı salup dindüren Kazan eridüm (141a/2-3)

Yukarıdaki alıntıda da görüleceği gibi bey, Oğuzlar arasındaki anlaşmazlıkları sona erdiren kişidir.

Cömertlik, tüm beylerin istisnasız uyduğu bir roldür. Şölen tertip etmek, aç doyurmak destanlarda sık sık yinelenir. Bu bağlamda *Segrek Destanı*'nda, Oğuz yiğitlerine saygı göstermeyen Egrek'e, Ters Uzamış'ın "Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan begler her biri oturduğu yeri kılıcıyla etmeğiyle alıpdur. Mere, sen baş mı kesdün, kan mı dökdün, aç mı doyurdun, yalıncağ mı donatdun?" (129a/6-9) sorusu, Oğuz dünyasında cömert olmanın cesareten hemen sonra geldiğinin bir göstergesidir. Yine Bamsı Beyrek'in Kazan için:

Men Kazanun nimetini çok yemişem,
Bilmezisem gözüme dursun.
Kazagucda kazılık atına çok binmişem,
Bilmezisem mana tabut olsun.
Yahşı kaftanlarını çok geymişem,
Bilmezisem kefenüm olsun.

Ala bargah otagına çok girmişem,
Bilmezisem mana zindan olsun.” (D, 150a/8-12)

şeklindeki söylemi, beglerbeyi Kazan'ın cömertliğini gözler önüne serecek niteliktedir.

Oğuz beyleri doğruluk, namus gibi ahlaki değerlere bağlı rollerin sahibidirler. Kazan, doğrudan ayrılmaktansa ölümü tercih eder (*Kazan'ın Esir Olması*); Uruz annesinin namusunun lekelenmesini ölümü pahasına reddeder (*Kazan'ın Evinin Yağmalanması*).

Sabır, beylerde çok görülmeyen bir roldür. Ancak anlatılar, sabırsızlıklarının kahramanların başlarına açtığı belayı göstererek, uygun rolün sabır göstermek olduğunu vurgular. Örneğin Dirse Han, oğlunu dinleyecek kadar sabredemediği için kırk namertın sözlerine kanar (*Boğaç Han*); Uruz, sabredemeyerek savaşa girdiği için esir düşer (*Uruz'un Esir Olması*).

Dert dinleyip çözüm bulmak, yöneticilerin temel görevlerindendir. Kazan, kendisine akıl danışan Segrek'in ana ve babasını dinler, onlara akıl verir (*Segrek*). Kazan, oğlu olmayan Pay Büre Bey'in oğlu olması için beylerine dua etmelerini söyler (*Bamsı Beyrek*). Basat, kendisine gelip köle isteyen kadının isteğini geri çevirmez (*Tepegöz*).

Devlet menfaatını önde tutmak, özellikle *Emren Destanı*'nda karşımıza çıkar. Gürcistan'dan gelen haraç çok azdır ve hiçbir Oğuz yiğidi yapılacak karakolluk görevi için bu hediyeleri kabul etmek istemez. Begil, razı olur ve sınırı gider. Böylece devlet için zor ve getirisi az bir işi yapmaya gönüllü olur. Bayındır Han ve Kazan'a küskün olmasına rağmen, oğlu Emren kafirleri yenince, paydan beşte bir hisseyi ve oğlunu da yanına alarak Bayındır Han'a itaatını arz eder. Böylece, devlet mevzubahs olunca, şahsi kırgınlıkların önemli olmadığı vurgulanır.

Adil olma noktasında Kazan, bir anlatıda istisnai bir şekilde davranır. *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olduğu Destanı*'nda isyanın sebebi, Kazan'ın her sene olan yağmaya Dış Oğuz'u davet etmemesi ve böylece adaletli davranmamasıdır. Böylece Kazan, statüsünden beklenen role uygun davranmamış ve bu durum, toplumun diğer yarısı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkinin başını Aruz Koca çekmektedir. Ancak Aruz Koca da hileyle yanına çağırdığı Beyrek'i öldürerek, alpa yakışmayan bir hareket sergilemiştir. Görüldüğü gibi burada hem Kazan hem de Aruz, monolojik anlayışın dışına çıkmaktadırlar. Metinde de vurgulandığı gibi Kazan, herhangi bir suçu olmayan Dış Oğuz'u küçültmekte; Aruz ise “er”e yakışır şekilde değil, “avrat” gibi davranmaktadır.

Metindeki bu tespit çok ilginçtir; anlatıcı, Beyrek'in ağzından Aruz'un rol çatışmasını verir ve eleştirisini yapar.

Çocukluğundan itibaren alp olmak ve yönetmek için eğitilen bir Oğuz için bu bitip tükenmeyen bir ihtirastır. Nitekim bu ihtirasın destanlardaki cisimleşmiş hâli olan Deli Dumrul:

Beglige usanmadum
Yigitlige doymadum (82a/10)

diyerek bu durumu veciz bir biçimde ifade etmiştir. Bu sebeple yönetici, iktidar için çatışmaktan çekinmez. Nitekim son destan olan *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması* bunu örnekler.

b.c. Yoldaş

Yoldaşa biçilen rol, vefâdır. Hem beylerin hem de hatunların yoldaşları hiçbir zaman onları yalnız bırakmaz. Örneğin Bamsı Beyrek'in gerdek çadırı basıldığında, kendisiyle birlikte otuz dokuz yoldaşı da esir düşer ve on altı yıl hapsedilirler. Kazan'ın beyleri, Kazan uyurken baskın yapan düşmana Kazan'ı teslim etmektense savaşıp ölmeyi tercih ederler (*Kazan'ın Tutsak Olması*). Beyrek, vefâsı sebebiyle Kazan için öldürülür (*İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olması*). Kırk kız da Oğuz hatunlarının yoldaşıdır. Onu yalnız bırakmazlar. Örneğin Han Kızı, oğlu Boğaç'ı aramaya gittiğinde onunla gelirler. Aynı şekilde Burla Hatun, kafirlere esir düştüğünde, kırk kız onun yanında olurlar. Şöklü Melik, Burla Hatun'a sagrak sürdürmek istediğinde hepsi birden Burla Hatun olduklarını söylerler. Bu yüzden kafirler, Burla Hatunu'u tespit edemezler (D, 27b/3-13).

b.d. Baba

Dede Korkut Destanları'nda anlatıcı tarafından babalara; oğullarını eğitmek, onları korumak, evlendirmek, onlara rahat bir yaşam vermek, erkek evlatlarına tahtlarını bırakmak, hatta gerekirse onlar için canlarını fedâ etmek rolleri verilmiştir.

Uruz'un Tutsak Olduğu Destanı'nda Kazan, oğlunun baş kesmemiş, kan dökmemiş olmasından dolayı hüznlenince, bu durumu gören oğlu Uruz, neden ağladığını sorar. Kazan sebebi açıklayınca, Uruz, şu cevabı verir:

"A beg baba, devece böyümlüşin,
 Köşekçe aklun yok.
 Depeçe böyümlüşin,
 Darıca beynin yok.
 Hüneri ogul atadan mı öğrenür,
 Yohsa atalar oguldan mı öğrenür?"

Kaçan sen beni alup kafir serhaddına çıkardun, kılıç çalup baş kesdün? Men senden ne gördüm, ne öğrenem?" dedi." (D, 64b/9-13)

Anlatıcının Uruz'un ağzından verdiği mesaj, aslında elbette tüm baba konumundaki dinleyicileridir. Kazan, oğluna hak vererek, onunla ava çıkar. Yine kafirlerle karşılaştıklarında, babasına sorduğu sorulara karşı aldığı cevaplar da bu rolü pekiştirici mahiyettedir (D, 66a-b/8-2). Oğullarının kötü iş yaptığını düşünen babalar, onları cezalandırmaktan bir an bile çekinmez. Nitekim Dirse Han, oğlunun kötü işler yaptığını zannedince onu kendi elleriyle oklamaktan çekinmemiş (*Boğaç Han*); aynı şekilde Kazan, savaştan kaçtığını düşündüğü oğlunu öldürmek için obasına gelmiştir (*Uruz'un Esir Olması*).

Baba, çocuklarını korumakla mükelleftir. Kazan, hem *Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı*'nda (D, 34b/3-5) hem de *Uruz'un Esir Düştüğü Destanı*'nda (D, 78b/4-5) oğlunu kafirler elinden kurtarır. Kazan, oğlunu kafirler elinde bırakmayı "*Menüm namusum kanda vara ogul?*" (D, 75a/10-11) diyerek bir namus meselesi kabul eder.

Babanın aslı görevlerinden biri de kendisi ölmeden oğlunu evlendirmek, böylece soyunun devamını sağlamaktır. Kanlı Koca bu durumu "*Yârenler, atam öldi, men kaldum, yerin yurdun tutdum. Yarınki gün men ölem oğlum kala. Bundan yegregi yohdur ki gözüüm görüriken, ogul, gel, seni evereyim*" (87a/9-11) diyerek net bir şekilde ifade etmektedir. Nitekim beylerin en büyük endişelerinden biri, ölmeleri hâlinde memleketlerinin sahihsiz kalmasıdır. Pay Büre Bey de bu korkuyu şu cümleyle dışa vurur: "*Allah Teala meni kargayupdur, begler. Tacum tahtum için ağlaram. Bir gün ola düşem ölem, yerümde yurdumda kimse kalmaya.*" (D, 36a/1-4) Yine Pay Büre Bey de oğlu Bamsı Beyrek'i evlendirmeyi üzerine almıştır (D, 42a-b/11-1).

Destanlarda bey oğulları, babalarının sağladığı imkanlarla refah içinde yaşarlar. Nitekim *Mukaddime*'deki şu ibare, babanın bu rolünü özetlemektedir: "*Ogul dahı n'eylesün, baba ölüp mal kalmasa?*" (D, 4a/1-2).

Destanlarda oğullarını kurtarmak için canını tehlikeye atan, oğlu esir diye kör olan babaların varlığı yanında, oğlu için canını veremeyen babaya da rastlanmaktadır (*Deli Dumrul*, 84a/1-3). Bu örnek de destandaki monolojik yapı aleyhine kaydedilmesi gereken noktalardan biridir.

b.e. Anne

Anne, anlatılardaki genel kalıba uygun olarak, ev ve aileyle özdeşleştirilmiştir. *Boğaç Han Destanı*'nda oğlu Boğaç'ın başına kötü bir şey geldiğini sezen Han Kızı, onu yaralı hâlde bulur ve onu tedavi eder. Akabinde kendi adamları tarafından esir edilen kocası ve oğlunun babası Dirse Han'ı kurtarması için oğluna ricada bulunur. Böylece aileyi bir arada tutar. Hem oğlunu hem de kocasını kurtarır. Bu durum, ona biçilen ve bir atasözünde özlü şekilde ifadesini bulan "Yuvayı dışı kuş yapar" yargısının destanlardaki yansımasıdır.

Anne, çocuklarını korumak zorundadır. Bu sebeple, bazen gerçekleri saklamak zorunda kalabilir. Nitekim Burla Hatun "Ogul, baban sagdur amma, söylem[eg]e korhardım, kafire varasın, gendüzünü üzesin, helâk olasın, anuniçün sana dimezidim, canum ogul" (143b/1-4) demek suretiyle, Uruz'dan babasının gerçek kimliğini niçin gizlediğini açıklamıştır.

Annenin bir başka görevi de çocuklarını evlendirmektir. Nitekim Burla:

"Ala gözlü gelin alam deridüm,
Kara yerde ag otagı dikem deridüm,
Yöriyübeni ogulu o[l] gerdege geçürem deridüm,
Muradıla maksuda ergürem deridüm" (71b-72a/12-2)

diyerek annelere düşen bu toplumsal role işaret etmiştir.

Ayrıca anne, hem kocasına (*Emren*, 122a/2-4) hem de oğluna (*Kazan'ın Tutsak Olması*, 143b/4-5) akıl verir.

Son olarak, aynen babada olduğu gibi, oğlu için canını verebilmelidir. Eğer *Deli Dumrul Destanı*'nda olduğu gibi canını veremezse, annelikle ilgili çok temel bir rolü çiğnediği için Allah tarafından cezalandırılır (86b/5-8). Böylece destan, olumsuz örnek üzerinden, anneye düşen toplumsal rolün ne olduğunu belirler.

b.f. Evlat

Erkek evladın toplumsal rolleri: Anne ve babasının sözünü dinlemek, soyu devam ettirmek, anne ve babasını zor durumlardan kurtarmak, gerekirse onlar için hayatını verebilmektir.

Söz tutmakla ilgili *Uruz'un Tutsak Olması Boyu*'nda Kazan, oğlu Uruz'a savaş sırasında yüksekçe bir tepeye çıkmasını ve olanları izlemesini söyler: "Uruz babasının sözün sımadı, kaydup gerti döndi. [Alçak] yerden yüce daglar başına

yoldaşların alup çıktı. Ol zamanda ogul ata sözün iki eylemezidi. İki eylese ol oğlu kabul eylemezleridi.” (D, 67b-68a/10-1). Görüldüğü gibi arasöz, role uygun hareket etmenin önemini vurgulan niteliktedir. Nitekim anlatının devamında Uruz, sabredemeyerek savaşa girer ve esir düşer (D, 69a/1-7). Böylece anlatıcı, role uygun hareket etmeyenin başına gelecekleri örneklendirmiş olur. Boğaç da annesinin sözünü dinler (D, 17b/2) ve babasını esaretten kurtarır. Böylece aile ve düzen yeniden kurulur.

Soyu devam ettirmek çok önemlidir. Oğullarının evlenme isteğine, babalar hemen olumlu yanıt verir. Oğulun da böyle önemli günleri anne-babasıyla birlikte kutlaması gerekir. Nitekim Kanturalı, Trabzon tekfurunun kızı olan Selcan Hatun’u aldıktan sonra, gerdek çadırı dikilmesine “*Yer gibi kertileyin, toprak gibi savrılaysın, kılıcuma doğranayın, ohuma sancılaysın, oğlum doğmasun, doğarsa on güne varmasun, beg babamun kadın anamun yüzün görmedin bu gerdege girürisem*” (97a/2-6) cümleleriyle tepki göstermiştir. İfadenin şiddeti, böyle mutlu günlerin mutlaka ana-babayla kutlanması gerektiğini gösterir niteliktedir.

Oğul, gerekirse anne-babası için canını feda etmekten çekinmemelidir. Nitekim Uruz:

Ogul da kılıç kuşanur baba gayretiçün

Menüm de başum kurban olsun senün için (67b/3-4)

diyerek, bu durumu veciz bir şekilde dile getirir. Yine Uruz, kendisi için ölümlü göze alan babasına, “*Ogul için ata ölmek ayb olur*” (73b/12) diyerek toplumsal rolünün gereğini yerine getirmiştir.

Kız evlatlarla ilgili malzeme, erkek çocuğa göre, azdır. Ancak destanların kadına bakışı göz önüne alındığında, namuslu olmak, ebeveynin sözünden çıkmamak gibi genel roller rahatlıkla öngörülebilir. Nitekim *Mukaddime*’de “*Kız anadan görmeyince öğüt almaz*” (D, 3b/11-12) yargısı, genel bakış açısını aşağı yukarı vermektedir.

b.g. Kardeş

Kardeşe düşen en önemli rol vefâdır. Ayrıca büyük kardeş, küçüğe; kız kardeş, erkeğe saygı gösterir. Erkek kardeşlerden biri düşmana esir düşse, diğerinin onu kurtarmak için elinden geleni yapması şarttır. Nitekim *Yegenek Destanı*’nda, düşmanların elinde esir olan Kazılık Koca’yı kurtarmak için kardeşi Emen altı defa Düzmürd Kalesi’ni kuşatır (D, 103b/12-13); *Tepegöz Destanı*

nı'nda Basat, kardeşi Kıyan Selcük'ün Tepegöz tarafından öldürüldüğünü duyduğu gibi intikam almak için yola çıkar (113a-114a/10-6). Kardeşin kardeşi esaretten kurtarmasının hikâyesi olan *Segrek Destanı*'nda, büyük ağabeyi Egrek'in esaret haberini aldığı gibi, ebeveyninin tüm engelleme çabalarına rağmen, sefere çıkar (131b-132a/13-2) ve ağabeyini kurtarır (136b-137a/12-3). Burada Egrek'in Segrek'in boynundan, Segrek'in ise Egrek'i elinden öpmesi, büyük-küçük arasındaki hiyerarşik saygıyı göstermektedir.

Kız kardeşlerin vefasını ise, *Bamsı Beyrek Destanı*'nda net bir şekilde görürüz. On altı yıl önce esir düşen ağabeylerinin arkasından devamlı ağlamışlar, eğlenmemişler ve evlenmemişlerdir. Anlatı, böylece esir düşen veya ölen Oğuz yiğitlerinin kız kardeşlerine dair önerdiği rolü ayrıntılı bir şekilde vermiştir.

b.h. Eş ve Nişanlı

Eş veya nişanlının, anlatılara yansıyan rolleri: Erkeklere itaatli olmak, vefâ göstermek, namusuna leke sürdürmemektir.

Erkek dünyasında, eş veya nişanlının kendi seçimlerini yapması beklenebilir. Nitekim *Bamsı Beyrek Destanı*'nın sonunda Bamsı Beyrek ve otuz dokuz yiğidi kurtulduktan sonra; Beyrek'in yedi kız kardeşi yedisizle, kalanlar da Bayındır Han ve Kazan tarafından uygun görülen kızlarla evlendirilirler. Buradaki uygulama oldukça ilginçtir:

“... otuz dokuz kız tâlî'lü tâlî'ine birer oh atdı. Otuz dokuz yigit ohunun ardınca getdi. Kırk gün kırk gece toy düğün eylediler.” (D, 62b/9-11; V, 83b/10))

Yukarıdaki ifadeden anlaşıldığı kadarıyla, yiğitler beğendikleri kızların okunun peşinden gitmişler ve böylece onlarla evlenmek istediklerini belirtmişlerdir. Açıkça görüldüğü gibi burada kızların seçim hakkı yoktur. Anlatıcı, burada metnin derin yapısında, “*Zaten böyle yiğitleri hangi kız reddebilir ki?*” mantığı taşımakta, okuyucunun da konuyu böyle yorumlamasına yol açmaktadır.

Vefâ, eş ve nişanlılardan beklenen temel rollerdendir. *Bamsı Beyrek Destanı*'nda Banu Çiçek, nişanlısını on altı yıl bekler. Sonuçta Banu Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar, Beyrek'in ölüsünün haberini getiren kişiyi, kız kardeşiyle evlendirmeyi vadeder. Burada da bu konuda, evlenecek kızın fikrinin alınmadığı görülüyor. Banu Çiçek, kendi isteği dışında evlendirilirken bile Beyrek'in verdiği bileziği kolundan çıkarmaz. Nitekim Beyrek'in Banu Çiçek'ten

öğrenmek istediği de budur. Yine *Segrek Destanı*'nda Segrek'in yeni evlendiği ve henüz gerdeğe bile girmedikleri eş, Segrek'in kendisini üç yıldan fazla beklememesi isteğini kabul etmez ve "*erkek sineği üzerime kondurmayam*" cevabını verir (132b/7-13). Destanlarda vefâ ve buna bağlı olarak fedakarlık konusu *Deli Dumrul Destanı*'nda en üst seviyeye çıkar. Deli Dumrul için canlarını vermeyen ana-babası karşısında eşi, onun için can vermeyi kabul eder (86a/2-6).

Namus konusu, daha önce de Burla Hatun'un Şöklü Melik'in "sagrak" sunmasını istemesi vesilesiyle, ele alınmıştı. Anlatılarda, kadınların namuslu olması gerektiği hususunun önemli olduğu çok bellidir.

c. Kalıp İfade Tekrarları

Kalıp ifadeler, anlatıyı hafızada tutmak, doğaçlamayı kolaylaştırmak gibi işlevlere sahiptir.⁷⁴ Ancak bu gibi işlevlerinin dışında, özellikle tekrarlanan kalıplar dinleyiciye/okuyucuya, anlatıcının ürettiği metnin ideolojik fikir ve doğrularını aşılacak ve tekrarlar sayesinde benimsetmek fonksiyonunu da görür. Bu tekrarların belli pozisyonlarda devamlı zikredilmesi, dinleyicinin/okuyucunun bunları kısmen ezberlemesi ve böylece de akılda tutmasını sağlar. Kalıp ifade tekrarları, her zaman ideolojik bir amaca hizmet etmeyebilir. Öte yandan burada ele alacağımız bazı ifadelerin, destanlarda iki-üç kez geçmiş olması sık tekrar edilmediklerini göstermez. Bu durum, çok defa destanlarda kullanılan o kalıp ifadeye ihtiyaç duyan iki veya üç olayın olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Bamsı Beyrek ve Kanturalı'nın evlenmek istedikleri kızlarda olmasını istedikleri vasıfları saydıkları ve babalarının onlara cevabını içeren iki kalıp ifade, tüm destanlarda sadece iki defa geçmektedir. Bu ise, ilk bakışta yetersiz görülebilir. Ancak tüm destanlarda eş aramanın sadece iki yerde olduğu ve buralarda da bu ifadelerin kullanıldığı hatırlanırsa, aslında kalıbın sık kullanıldığı anlaşılır. Yine kalıp ifadelerin her zaman

⁷⁴ Fatma Ahsen Turan, "Formül Nazariyesi", *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultay Bildirileri 26-28 Mayıs 2000*, haz. İsmet Çetin, Ayşe Yücel, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 665-669. Burada şunu belirtmeliyim ki Lord-Parry'nin Sözlü Kompozisyon Teorisi'nde tek kelimelik sıfatlardan cümle, mısra veya bent ifadelerine kadar genişleyen bir "formül" anlayışı hâkimdir. Ben sadece, ideolojik omurgayı anlamak için elzem olan cümle hâlindeki kalıp ifadeler üzerinde duracağım. Dede Korkut Kitabı'ndaki formüller için bkz. Veliyev, age, ss. 82-101; Fatma Ahsen Turan, "Dede Korkut ile Oğuz-name'deki Ortak Formüller", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri, II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 299-308. Ancak bu çalışmalarda kalıp ifadelerin eserin ideolojik yapısına katkısı ele alınmamıştır.

kelimesi kelimesine aynı olmayabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Bazı kelime-cümle-dize farklılıklarına veya takdim-tehirlerine sıkça rastlanır.

c.a. Cesaret ve Mertlikle İlgili Kalıp İfade Tekrarları

Sabit Fikirlilik kısmında da belirttiğim gibi, destan türü alpin kahramanlığı üzerinde yükselir. Bununla ilgili kalıp ifade tekrarları, dinleyiciye/okuyucuya doğru davranış kalıbını tekrar tekrar hatırlatmaktadır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Gümbür gümbür nakaralar döğildi, burması altun tuc borlar çalındı. Ol gün ciğerinde olan er yiğitler belürdi. Ol gün muhannatlar sapa yer gözetdi. Ol gün bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu, başlar kesildi top gibi. (33b/6-7)	Yok
Uruz'un Esir Olması	Ol gün kara polat üz kılıçlar çalındı, ol gün kargu dallu [dalı], kayın ohlar atıldı, ala evren sur cıdalar süsildi. Ol gün namerdler muhannatlar sapa yer gözetdi. Ol gün baka baka Kazan oğlu Uruzun ışkı geldi, eydür (68a/11-12)	Yok
Uruz'un Esir Olması	Bitekellüf kafire at saldılar, kılıç urdılar. Ol gün ciğerinde olan er yiğitler belürdi, ol gün namerdler sapa yer gözetdi. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. (78a/2-4)	Yok

D'de savaş anlatımları içinde kullanılan bu kalıp ifadeye V'de hiç rastlanmamaktadır. Kalıp sözde, yiğit/muhannet ayrımı yapılmakta, bunun Oğuz içinde de olabileceği vurgulanmaktadır. V ise, Oğuz ordusu içinde böyle "muhannatlar"ın bulunabileceğini reddedercesine, bu yapıyı kullanmamaktadır. Halbuki *Bamsı Beyrek Destanı*'ndaki Yalancı oğlu Yaltacık örneğinden de anlaşılacağı üzere, Oğuz toplumu içinde de korkaklar vardır.

Bamsı Beyrek	Dün uyhusunda kafir otaga kuyuldu. Nayibi kılıcın sıyrıldı, eline aldı: "Benüm başum Beyregün başına kurban olsun" dedi. Nayib parelendi, şehid oldu. Derin olsa baturur, kalabalık korhudur, at işler er öginür, yayan erin umurı olmaz. Otuz dokuz yigidilen Beyrek tutsak getdi. (47a/10-12)	Yok

Uruz'un Esir Olması	Uruzun üzerine çok savaşıldılar. Kalaba korhudur, derin olsa baturur, yayanun umudı olmaz. Sağın solın Uruzun çevürdiler kırk yigidin, şehid etdiler. (47a/10-12)	Kazan oğlu Uruzun üzerinde çok savaş etdiler. Yayanun yıldızı olmaz. Sağın solın beg oğlunun kafirler çevürdiler. (94b/4)

Aslında arasöz olan bu ifade, ilgili kısımda ele alınmıştı.⁷⁵ Oradaki yorumlarıma ilaveten, V metninin genel olarak Oğuz yiğitlerine korkaklık isnat etmekten sakındığını düşündüğümü ifade etmek istiyorum.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Kaçanını Kazan Beg kovmadı, aman deyeni öldürmedi (34b/2-3)	Yok
Kanturalı	Bu arada Selcan Hatun at saldı, karfimin basdı. Kaçanın kovmadı, aman deyeni öldürmedi. (99a/2-3)	Bu destan V'de yoktur.

Mertliğin önemli göstergelerinden biri, aman dileyeni öldürmemektir. D'de bulunan ifadelere V'de rastlanmamaktadır.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Endiler, çoban dagarcuğı çıkardı, yediler. Kazan fikr eyledi, eydür: "Eger çobanıla varacak olurısam kalın Oguz begleri benüm başuma ka-kınç kaharlar: 'Çoban bile ol[ma]sa Kazan kafiri alımazdı' derler" didi. Kazana gayret geldi, çobanı bir ağaca sara sara muhkem bağladı. Atlandı, yöriyü verdi. (26b-27a/11-4)	Kazan çobanıla kuzıyı yedi. Fikr etdi, eydür: "Şimdi çobanıla kafire varacak olur-sam eydeler kim: 'Eger çoban bile varmasa Kazan kafiri alımazdı' deyeler" deyüp gayret çeküp çobanı bir kaba ağaca sara kodı. Kendi atına binüp getdi (87b/3-5)
Kanturalı	Kanturalı eydür: Baba, bu sözi mana dememek gerek idün. Çünkü dedün elbetde varsam gerek. Başuma ka-hunç, yüzüme tohunç olmasun. (89b/5-6)	Bu destan V'de yoktur.

⁷⁵ Bkz. B. Arasöz Kullanımları, 1. Açıklayıcı ve Öğretici Arasözler, e. Kalaba korhudur, derin olsa baturur, yayanun umudı olmaz.

Alpların en önemli çekincelerinden biri olan haklarında dedikodu yapılması endişesini burada tekrar görüyoruz. Anlatı, destanın farklı yerlerinde bu kalıp ifadeyi tekrarlayarak, cesaretsizlik ithamının ağırlığını vurgulamaktadır.

c.b. İktidarın Gücünü Gösteren Kalıp İfade Tekrarları

Dede Korkut Kitabı, iktidar yanlısı bir metin olması sebebiyle, destan başlangıçlarında Bayındır Han ve Salur Kazan'ın meclisleri ihtişamlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Diğer beylerin hiçbirinin meclisi böyle ihtişamlı tasvir edilmez. Böylece tekrarlanan kalıp ifadelerle iktidarın gücü ve tartışılmazlığı inancı pekiştirilir:

Boğaç Han	Bir gün Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuş idi. Şami günlüğü yeryüzüne diktürmüş idi. Ala sayvanı gök yüzüne eşenmiş idi. Bin yerde ipek halicesi döşenmiş idi (7 a/1-3)	Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuş idi. Ag ban evin ag otağın kara yerün üzerine kurmuş idi. Ala sayvan gökyüzüne asanmış idi. Bin yerde ipek kalıçası döşenmiş idi (60a-b/13-2)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Salur Kazan yerinden durmuş idi, doksan başlu ban evlerin kara yerün üzerine diktürmüş idi, doksan yerde ala ipek kalı döşenmiş idi, seksen yerde badyalar kurulmuş idi, altun ayak surahiler dizilmiş idi. (20a/2-5)	Han Kazan yeründen durmuş idi, doksan başlu ban evlerin kurmuş idi, doksan yerde ala hali ipek döşenmiş idi, seksen yerde badyalar kurulmuş idi, altun ayak surahiler dizilmiş idi. (84a/8-10)
Bamsı Beyrek	Kam Gan Oğlu Han Bayındır yerinden durmuş idi. Kara yerün üstüne agban evin diktürmüş idi. Ala sayvan gök yüzüne eşenmiş idi. Bin yerde ipek halicesi döşenmiş idi. (35a-b/12-2)	Boz atlu Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuş idi. Kara yerün üstüne agban evin diktürmüş idi. Ala sayvan gök yüzüne asanmış idi. Bin yerde ipek kalıçası döşenmiş idi. (67b/7-9)

Uruz'un Esir Olması	Bir gün Ulaş oğlu Kazan Beg yerinden durmuşıdı, kara yerün üzerine otahların tıkdürmüşıdı, bin yerde ipek hallıesi döşenmişıdı, ala sayvan gök yüzine eşenmişıdı. Doksan tümen genc Oğuz sohbetine derilmişıdı. Ağzı büyük humreler ortalığa salınmış ıdı. Dokuz yerde badiyeler kurulmuşıdı, altın ayak sürähiler dizilmişıdı. (63a-b/13-1)	Salur Kazan yerinden durmuşıdı, kara yerün üzerine otahların kurmuşıdı, bin yerde ipek hallıesi döşenmişıdı, ala sayvan gök yüzine asanmışıdı. Doksan tümen genc Oğuz Kazanun sohbetine derilmişıdı. Ağzı büyük humralar ortalığa salınmış ıdı. (91b/10-12)
Yegenek	Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuşıdı. Kara yerün üzerine ag ban evin dikmişıdı. Ala sayvan gök yüzine eşenmişıdı. Bin yerde ipek hallıesi döşenmişıdı. (102b-103a/13-2)	Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuşıdı. Kara yerün üzerine ag ban evin kurmuşıdı. Ala sayvan gök yüzine asanmışıdı. Bin yerde ipek kalıçası döşenmişıdı. (100a/7-8)
Emren	Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuşıdı, ag ban evini kara yerün üzerine dikdürmüşıdı, ala sayvan gökyüzine esenmişıdı, bin yerde ipek hallıesi döşenmişıdı. (119b/5-8)	Bu destan V'de yoktur.

Görüldüğü gibi altı destanın da başlangıç kalıpları iktidarın gücünü gözler önüne sermeye yöneliktir. Bu güç, buradaki kalıp ifadelerde çadırını diktirmesi, bin yerde ipek halılar serdirmesi, altından sürähiler dizdirmesiyle gözle görülür bir şekil alır. Ayrıca *Uruz'un Esir Olduğu* destanda da dokuz yerde kazanların kurulduğu ifade edilir.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Dokuz kara gözlü hûb yüzlü, saç ardına örülü, gögesi kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, barmakları nigarlı mahbub kafir kızları kalın Oğuz beglerine sagrak sürüp içleridi (20a/5-8)	Dokuz kara göz[lü] hûb suratlu, saç ardına örülü, gögesi kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, kafir kızları Oğuz beglerine sagrak sunup içlerdi (84a/10-12)

Uruz'un Esir Olması	Dokuz kara gözli, örme saçlı, elleri bileğinden kınalı, parmakları nigarlı, bogazları birer karış kafir kızları al şarabı altın ayagıla Oguz beglerine gezdürürleridi. (63b/14)	Dokuz kara gözli, hub suratlı, örme saçlı, elleri bileğinden kınalı, turnakları nigarlı, bogazları birer karış kafir kızları altın ayaklı su-rahiler al şarabıla Oguz beglerine sunarlardı. (91b-92a/12-1)

İki destanda, bir önceki meclis tasvirinin devamında, Oğuz beylerine kafir kızları şarap kadehi sunmaktadır. Bu kalıp ifadenin tekrarı, kafirler karşısında Oğuzların ne derecede güçlü olduğunu gösteren bir anlatımdır. Hatırlanacağı üzere Burla Hatun, kafirlere şarap kadehi sunmaktansa, oğlunun etinden yapılan kavurmayı yemeyi kabul etmiştir. Bu yolla, anlatının ideolojisine yansımış Oğuz-kafir zıtlığı belirginleştirilmiştir.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Kırk baş kul kırk kurnak oğlu Uruz başına azad eyledi. Cılasun koç yigitlere kalaba ölke verdi, şalvar, cübbe, çuka verdi. (34b/7-9)	Kırk baş kul karavaş oğlu Uruz başına azad eyledi. Cılasun koç yigitlere kala ölge verdi, cebe, çuka verdi (91a/11-13)
Uruz'un Esir Olması	Kırk eyü kulıla kırk carıye oğlu başına çevürdi, azad eyledi. Cılasun erlere kura ölke verdi, cübbe çuka verdi. (78b/10-12)	Kazan Beg kullar karavaşlar azad etdi. Cılasun yeg erenlere kala ölge, cebe çuka verdi. (99b/10-11)
Bamsı Beyrek	Yok	neçe kul karavaş azad eylediler. (83a/3)

Kazan, oğlu Uruz'un her iki kurtuluşunda da esir azat etmiştir. Aynı şekilde V'ye göre, Bamsı Beyrek'in kurtuluşunda da ana-babası, köle azat etmişlerdir. Ancak dikkat edilirse, D'de böyle bir durum yoktur. Bu tercihiye bakılarak, D'nin köle azat etmeyi daha çok Kazan'a yakıştırdığı düşünülebilir. Esasen, ancak çok varlıklı olan beylerde esir vardı. Bu durum, esirlerin az bulunur, dolayısıyla kıymetli olduğunu gösteriyor. Hatta hatırlanacağı üzere, *Tepegöz Destanı*'nda iki oğlundan birini Tepegöz'e veren Kapak Kan'ın karısı Basat'tan, ikinci oğlu yerine Tepegöz'e verebileceği bir esir istemiş, o da vermiştir. Bu da demektir ki köle rahatça bulunmuyordu. Kazan'ın kırk erkek kırk kız azat etmesi, oldukça önemli bir zenginlik göstergesidir. Bu da ancak yüksek iktidar sahiplerinde olabilecek bir durumdur.

c.c. Erkek Merkezliliği Gösteren Kalıp İfade Tekrarları

Önceden de ifade ettiğim gibi destanlar ve bu bağlamda *Dede Korkut Kitabı*, alpların kahramanlıklarını anlatır ve tabiatı gereği erkek merkezli anlatılardır. Buna bağlı olarak, erkek kahramanların başlarına birçok bela gelir. Kalıp ifadeler de buna göre şekillenmektedir. Bu türden kalıp ifadeleri üç başlık altında ele almak mümkündür:

İlk grupta, erkek evlatla ilgili tasvirlerle yer verilmektedir. İkinci grupta, alpların evlenmek istedikleri kızlarda aradığı vasıflar ve alpların babalarının buna cevapları ele alınmaktadır. Üçüncü grup ise, bir alpin ardından ana-babasının üzüntülerini göstermelerinin sonucu olan kalıp ifadeler yer almaktadır.

İlk grupta tekrar edilen kalıp ifadeler şunlardır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Dünlügi altun ban evümün kabzası ogul Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği ogul Ogul ogul, ay ogul Dokuz ay dar karnumda götürdüğüm ogul On ay deyende dünyaya getürdüğüm ogul Dolaması beşikde beledüğüm ogul (28a/7-11)	Dünlügi altun ban evimün kabzası ogul, Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği ogul, Dokuz ay karnumda götürdüğüm ogul, On ay deyince dünyeye getürdüğüm ogul, Beşiklere beleyüp ag südümi emzürdüğüm ogul" (88a/11-13)
Bamsı Beyrek	Dünlügi altun ban evine babamun şiven girmiş. Kaza benzer kızı gelini ag çıkarmış kara geymiş. (50b/5-6)	Dünlügi altun ban evine babamun şiven girmiş. Kaza benzer kızı gelini ag çıkarmış kara geymiş. (76a/4-5)
Bamsı Beyrek	"Ogul, dünlügi altun ban evümün kabzası ogul Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği ogul Görür gözüüm aydını ogul Dutar belüm kuvveti ogul Kalın Oguz imrenesi canum ogul" (50b/5-7)	"Ogul, sen gedeli dünlügi altun ban evüme şıvan girdi. Kaza benzer kızımın gelinüm ag çıkardı kara geydi." "Gözlerimiz aydını ogul" (82b-83a/13-2)
Deli Dumrul	Dünlügi altun ban evümün kabzası ogul Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği ogul (83b/5-7)	Bu destan V'de yoktur.

Anne veya babanın oğullarına seslendiği bu kalıp ifadelerde, “*Dünlüğü al-tun ban evimün kabzası*” nitelemesi özellikle dikkat çekmektedir. “*Bacası altın yüksek çadırımın kapısı*” olarak⁷⁶ aktarılabilecek bu ifade, erkek çocuğun değerine işaret etmektedir. Kapının dış dünyaya açılması gibi, erkek evlat da dış dünyayla ilişkiyi sağlar, yani hem geçimi temin eder hem de dışarıdan evlenip soyun devam etmesini garantiler. Bir yandan da bir kapı gibi, aileyi dış dünyadan gelebilecek her türlü tehlikeden korur. Kalıp ifadenin ikinci dizesi ise “*Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği ogul*” şeklindedir ki mânidar bir biçimde yukarıda ele aldığım dizeden sonra gelmiştir. Burada da erkeğin, kız-kadınların “*çiçeği*” yani süsü olduğu belirtilmektedir ki bu ifadeyle onlara değer kattığı anlatılmıştır.

Uruz'un Esir Olması	Karşu yatan tara dagum yüksegi ogul <i>Karanuluca</i> gözlerüm aydını ogul (70b/1-2)	Karşu yatan tara dagum yüksegi ogul <i>Karanakluca</i> gözüm aydını ogul (95a-b/13-1)
Uruz'un Esir Olması	Kara dagum yüksegi ogul, Kanlu suyum taşkunı ogul (72b/10-11)	Kara dagum yüksegi ogul, Kanlu suyum taşkunı ogul (96a-b/13-1)
Uruz'un Esir Olması	Karşu yatan kara dagum yüksegi ogul, Güçlü belüm kuvveti ogul canum ogul <i>Karangulu</i> gözlerüm aydını ogul (74b/10-12)	Karşu yatan kara dagum yüksegi ogul Güçlü belüm kuvveti ogul <i>Karanaklu</i> gözlerüm aydını ogul (97b/4-5)
Emren	<i>Karanguluca</i> gözlerüm aydını ogul, Güçlü belüm kuvveti ogul (123b/12-13)	Bu destan V'de yoktur.
Kazan'ın Esir Olması	Kara dagum yüksegi ogul, <i>Karanulu</i> gözlerüm aydını ogul (146b/12-13)	Bu destan V'de yoktur.

Kalıp ifadelerde geçen sıfatlar, açıkça oğlun ana-babası katındaki değerini göstermektedir. “Kara dagum yüksegi ogul” dizesindeki “yüksek” kelimesi oğlun aile ve toplum nezdindeki yüksekliğinin benzetme formunda verilmesi olup devamında gelen ifadeler de bu konumu güçlendirir niteliktedir.

⁷⁶ Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı, s. 36.

İkinci gruptaki tekrarlanan kalıp ifadeler ise şunlardır:

Bamsı Beyrek	Beyrek eydür: "Baba, mana bır kız alı-ver kim men yerümden durmadın ol durmah gerek, men kazaguc atuma binmedin ol binmah gerek , men karımüme varmadın ol mana baş getürmek gerek." (42b/1-3)	Eydür: "Baba, bana bir kız aliver kim men yerümden durmadın ol durmak gerek, şahbaz atının beline binmek gerek , ben karıme varmadın ol bana baş getürmek gerek." (71b/1-3)
Kanturalı	Kanturalı eydür: "Baba, men yerümden durmadın ol durmuş ola, men kazaguc atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kafır eline varmadın ol varmış, mana baş getürmüş ola" dedi. (87a-b/13-3)	Bu destan V'de yoktur.
Bamsı Beyrek	Babası Pay Büre Han eydür: "Ogul, sen kız dilemezsin, gendüne hampa istermişsin (42b/4-5)	Babası eydür: "Ogul, sen kız istemez imişsin. Kendüne yoldaş ve hemta ister imişsin (71b/3-4)
Kanturalı	Kanlı Koca eydür: "Ogul, sen kız istemezmişsin, bir cılasun bahadur istermişsin, anun arkasında yeyesin, içesin, hoş geçesin" (87b/3-6)	Bu destan V'de yoktur.

Görüldüğü gibi hem Beyrek hem de Kanturalı'nın istedikleri kızların, alp özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Bu ise, Oğuz toplumunda erkeklere has özelliklerdendir. Burada iki babanın da verdiği cevaplar, aşağı yukarı aynı kalıp ifadeyle verilmiştir ki temelde oğullarının istedikleri özelliklerin kızlara mahsus değil, "alp"lara mahsus olduğunu belirtmektedir. Burada "*hempa, yoldaş*" sözcükleri, alpların yoldaşları olup destanlarda her beyin yanında bulunan "*kırk yoldaş*" ifadesinde cisimlenmiştir. Babaların bu cevapları, oğullarının istediği özelliklere sahip olmanın "*kadın*"ların dünyasında mümkün olmadığını göstermektedir. Nitekim Pay Büre Bey, oğlunun istediği kızın Banu Çiçek olduğunu hemen bilebilmiş; Kanlı Koca ise Oğuz ilinde böyle bir kız olmadığından Trabzon'a kadar aranmıştır. Bu ifadelerin tekrarı, destanlarda kadınların rollerinin geri planda olduğu düşüncemi takviye etmektedir.

Erkeğin öneminin kalıp ifadelerdeki başka bir gösterimi de üçüncü grupta tasnif edilen ve oğlun başına bir şey geldiğinde, ana-babanın üzüntülerinin verildiği kısımlardadır.

Öncelikle erkek evlat, her zaman kolaylıkla sahip olunabilen bir varlık değildir:

Boğaç Han	Kur[u] kuru çaylara sucu saldum. Kara donlu dervişlere nezirler verdüm. Aç görsem doyurdum, Yalıncağ görsem donatdum. Depe gibi et yıgdum, Göl gibi kıımız sag[d]urdum. Dilek ile bir ogul gücile buldum. (14a/10-13)	Kuru kuru çaylara suvcı saldum. Kara donlu dervişlere nezir verdüm. Aç görsem doyurdum, Yalıncağ görsem donatdum. Tepe gibi et yıgdum, Göl gibi kıımız sag[dur]dum. Hâcet ile Tanrıdan bir ogul gücün buldum. (64a-b/12-1)
Uruz'un Esir Olması	"Kuru kuru çaylara su saldum, Kara donlu dervişlere nezir verdüm, Yanuma al bakdugumda konşuma eyü bakdum, Umanına usanına aş yedürdüm, Aç görsem dolurdum, yalıncağ görsem donatdum, Dilek ile bir ogli gücile buldum (71a/1-5)	Yok

Uruz'un Esir Olması Destanı'nda V'nin yukarıdaki kalıp ifadeyi almamasının, "Yapı" bölümünde de da açıkladığım gibi, Uruz'un dünyaya gelmesiyle ilgili kısmın eline ulaşmamış olmasından dolayı, bu kısmı yazma imkanı olmadığından kaynaklandığını düşünüyorum.

Oğulun kaybını anne sezer:

Boğaç Han	Çıksun benüm görür gözüm a Dirse Han Yaman segrür Kesilsün oğlan emen süd damarum, Yaman sızlar. Saru yılan sokmadın agca tenüm Kalkup şişer. (14a/7-9)	Çıksun benüm gözlerim a Dirse Han Yaman segirir, Kesilsün oğlan emen süd damarum, Yaman sızlar. Saru yılan sokmaduk agca tenüm Kalkup şişer. (64a/10-12)

Uruz'un Esir Olması	Sam yelleri esmedin, Kazan, kulagum cınlar, Sarımsak otın yemedin, Kazan, içüm göyner, Sarı yılan sokmadın agca tennüm kalkar, şişer, Kurımsıca göğsümde südüm oynar (70b/3-7)	Sam yelleri esmedi, Kazan, kulagum cınlar, Sarımsak otın yemedin, içüm göyner, Sarı yılan sokmadın agca tennüm kalkup şişer, Kurımsıca göğsümde südüm oynar 895b/1-2)

Görüldüğü gibi buradaki sezgisel belirtiler, anne-oğul ilişkisinin doğal olmaktan öte, ayrıca metafiziksel bir bağ olduğunun düşünüldüğünü göstermektedir. Anne, oğlunun başına gelenleri, sezgisel bir biçimde kendi vücudundaki değişimlerle hisseder.

Oğulun kötü haberi geldiğinde ise:

Boğaç Han	Kara bagrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Kara kıyma gözleri kan yaş doldı. (13b/11-12)	Kara bagrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Kara kuyma gözleri kan yaş doldı. (64a/5-6)
K a z a n' ı n Evinin Yağmalanması	Kara kıyma gözleri kan yaş doldı. Kan damarları kaydı, kara bagrı sarsıldı. (24a/11-12)	Kara kuyma gözleri kan yaş doldı. Kan damarları kaydı, kara bagrı sarsıldı, yüregi oynadı. (86a-b/13-1)
Bamsı Beyrek	Beyregün babası kaba sarık götürüp yere çaldı, tartdı yakasın yırttı. "Ogul! Ogul! deyüben böğürdi, zârlık kıldı. Ag bürçeklü anası büldür büldür agladı, gözünün yaşın dökdü. Acı turnak ag yüzine aldı çaldı, al yanagin tartdı. Kargu gibi kara saçını yoldı. (47b/4-9)	Kaba sarık götürüp babası yere çaldı. "Ogul! Ogul! deyüp böğürdi, zârlık kıldı. Ag bürçeklü anası büldür büldür gözünün yaşın dökdü. Acı turnak ag yüzine çaldı, al yanagin yırttı. Kargu gibi kara saçın yoldı. (74a/8-10)
Bamsı Beyrek	Banı Çiçek karalar giydi, ag kaf-tanını çıkardı. Güz alması gibi al yanagi tartdı yırttı. (48a/2-3)	Banı Çiçek ag çıkardı kara geydi. Alma gibi al yanagin yırttı. (74a-b/13-1)
U r u z' u n Esir Olması	Kara bagrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Kara kıyma gözleri kan yaş doldı. (69b/10-12)	Kara bagrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Kara kuyma gözleri kan yaş doldı. (95a/4)
U r u z' u n Esir Olması	Kara bagrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Karanuklı gözleri kan yaş doldı. (72a/6-7)	Kara bagrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Karanuklı gözleri kan yaş doldı. (96a/5-6)

veya:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Büldür büldür gözünün yaşı revân oldu, Boyı Uzun beli [ince] Burla Hatun boynıyla kulagın aldı düş-di. Güz alması gibi al yanagın dart-dı yırttı, kargu gibi kara saçını yoldı. (29a/4-7)	Büldür büldür gözünün yaşı akup çağla-dı, Boyı Uzun Burla Hatun oğlunu kuçup düşdi. Al yanagını yırttı, kara saçların yoldı (88b/10-11)
Bamsı Beyrek	Güz alması gibi al yanakların yırtar gördüm, Bamsı (50a/8)	Güz alması gibi al yanakların yırtar gör-düm, Bamsı (75b/11)
Bamsı Beyrek	Kargu gibi kara saçın yoldun mı kız? Kara gözden acı yaş dökdün mi kız? Güz alması gibi al yanagın yırt-dun mı kız? (59b/9-10)	Kargu gibi kara saçın yoldun mı kız? Kara gözden acı yaşın dökdün mi kız? Tırnak urup al yanagın yırt-dun mı kız? Gelenile gedendin Beryek haberin sor-dun mı kız? 'Sevdüğüm Bamsı Beryek' deyü agladun mı kız? (81b/9-11)
Bamsı Beyrek	Kargu gibi kara saçım yoldugum çok, Güz alması gibi al yanagum yırt-dugum çok, Gelenile gedenden sordugum çok, 'Vardı gelmez beg yigidüm, han yigidüm Beyrek' deyü agladugum çok. (59b-60a/13-1)	Kargu gibi kara saçım yoldugum çok, Alma gibi al yanagum yırt-dugum çok, Gelenile gedenden haberin sordugum çok, Kara gözden acı yaşım dökdüğüm çok, 'Sevişdiğüm Bamsı Beryek' deyü agla-dugum çok. (81b-82a/12-1)
Uruz'un Esir Olması	"Yohsa, a Kazan, ayagumdan ser-müze atayın mı? Kara tırnak ag yüzüme çalayın mı? Güz alması gibi al yanakların yırtayın mı? Çenberüme alca kanun dökeyin mi? (71b/3-4)	Yohsa, Kazan, kara tırnak ag yüzime çalayın mı? Alma gibi al yanagum yırtayın mı? Çemberime alca kanun dürteyin mi? (95b/12-13)
Deli Dumrul	Yohsa 'Ogul! Deli Dumrul' deyü ag-lar mısın? Acı tırnak ag yüzüne çalar mısın? Kargu gibi kara saçın yolar mısın, ana? (84a/9-11)	Bu destan V'de yoktur.

gibi kalıp ifadelerin tekrarıyla vurgulanır.

Karalar giymek, yüzünü yırtmak gibi, kökü İslamiyet öncesine giden uygulamalarla tasvir edilen bu üzüntü sahneleri, erkek evladın değerini ortaya koymaktadır. Burada hemen akla bu uygulamaların sadece erkek evlat için değil, kız çocuk için de yapıldığı, dolayısıyla bunun niçin “erkek merkezlilik” içinde ele alındığı sorusu gelecektir. Elbette böyle düşünülmesi tabiidir ve muhtemelen kız evlat için de benzer uygulamalar yapılmaktaydı. Ancak dikkat çekici olan husus şudur ki destanlarda kızlık-kadınlık hiçbir zaman merkezi bir rol oynamamaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki tabloda ikinci sırada olan *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'ndaki gibi, genel bir üzüntünün nesnesi konumundadırlar. Burada Kazan, tüm yurdu için ağlamaktadır. Burada Van Dijk'in önemli olmayanı konulaştırmamak,⁷⁷ şeklinde vurguladığı husus söz konusudur. Önemli olduğu düşünülmeyen kesimler, metin içerisinde ancak fon olarak zikredilirler.

c.d. Kutsallıkla İlgili Kalıp İfade Tekrarları

Her klasik metin gibi, *Dede Korkut Kitabı* da kutsalın kendi tarafında olduğunu kurgular. Bu bağlamda kahramanlar, kutsallığın tepe noktasını oluşturan Allah'a karşı büyük saygı gösterirler ve onun birliğini kesin biçimde kabul ederler:

Boğaç Han	Kırk yoldaşım aman! Tanrının birliğine yokdur gümân! (17b/10-11)	Kırk yigidüm, bana amân Tanrının birliğine yokdur gümân! (66b/1)
U r u z ' u n Esir Olması	"Aman, mere kafir, amân! Tanrının birliğine yokdur gümân" (73a/8-9)	"Mere kafirler, amân verün amân! Tanrının birliğine yokdur gümân (96b/6-7)
Deli Dumrul	Mere Azrâyil amân! Tanrının birliğine yokdur gümân! (82a/4)	Bu destan, V'de yoktur.

Bu kalıp ifade, düşmanlardan “aman” dilenirken kullanılmaktadır. Böylece kahramanlar, Allah'ın tekliğini vurgulayarak, karşılarındakilerden mühlet isterler.

⁷⁷ Van Dijk, agm, s. 59; ayrıca bkz. Norman Fairclough, “Dil ve İdeoloji”, çev. Barış Çoban, *Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji*, haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, İstanbul: Su Yayınları, 2003, s. 160.

Boğaç Han	"Senün oğlun adı Bogaç olsun. Adını ben verdüm, yaşını Allah versün" (11a/7-8)	"Senün oğlun adı Bogaç Han olsun. Adını ben verdüm, yaşını Allah versün"
Bamsı Beyrek	Bunun adı Boz Aygırlı Bamsı Beyrek olsun. Adını ben dedüm, yaşını Allah versün (39b/9-12)	Bunun adı bunun Boz Aygırlı Bamsı Beyrek olsun. Adını ben verdüm, yaşını Hak teala versün (70a/8-9)
Tepegöz	Senün adun Basat olsun. Adunu men verdüm, yaşını Allah versün, dedi. (109a/8-10)	Bu destan, V'de yoktur.

Yukarıda Dede Korkut'un tüm destanlar boyunca üç kişiye isim verdiği ve her defasında da bu kalıbı tekrar ettiği görülüyor. Böylece anlatıcı/yazıcı, Dede Korkut vasıtasıyla, ömrü takdir etmenin Allah'ın elinde olduğunu vurgulamaktadır.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Arı sudan abdest aldılar, ag alınların yere kodılar, iki rekat namaz kıldılar. Adı görklü Muhammede salavat getürdiler. (33b/2-4)	Arı sudan abdest alup namaz kıldılar, görklü Muhammed'e salavat verdiler. (90b/10-11)
Bamsı Beyrek	Kalın Oguz begleri arı sudan abdest aldılar, ag alınların yere kodılar, iki rekat namaz kıldılar, adı görklü Muhammedi yâd getürdiler. (62a/2-5)	Oğuz erenleri arı sudan abdest alup iki rekat namaz kılup atlarına süvar olup adı görklü Muhammede salavat getürüp (83a/10-12)
Uruz'un Esir Olması	Arı abdest aldı, ag alını yere kodı. İki rekat namaz kıldı, adı görklü Muhammedi yâd getürdi. (68a/3-5)	Arı abdest alup iki rekat namaz kıldı, adı görklü Muhammede salavat getürdi. (94a/7)
Uruz'un Esir Olması	akup geden arı sudan abdest aldı, ag alını yere kodı, namaz kıldı. Agladı, Kadir Tangrıdan hacet diledi, yüzün yere sürdi, Muhammede salavat getürdi. (75b/10-12)	akup geden arı sudan abdest aldı, iki rekat namaz kıldı, din serveri Muhammede salavat verdi. (98a/3-4)
Uruz'un Esir Olması	Arı sudan abdest aldılar, iki rekat namaz kıldılar, adı görklü Muhammede salavat getürdiler. (77b-78a/13-1)	Arı sudan abdest aldılar, namaz kıldılar, adı görklü Muhammede salavat getürdiler. (99a/12-13)
Kanturalı	Arı sudan abdest aldı, ag alını yere kodı, iki rek'at namaz kıldı. (98b/6-7)	Bu destan, V'de yoktur.

Pek çok savaş sahnesinde tekrarlanan yukarıdaki ifadeler, Oğuz alplarının savaşa girmeden önce Allah'ın yardımını istediklerini gözler önüne sermek içindir. Böylece zaferin; ancak Allah'ın desteğini almakla mümkün olabileceği vurgulanır. Dikkat edilirse D'de "*ak alnını (alınlarını) yere koydu(lar)*" ifadesi, bir örnek dışında daima geçmektedir. Böylece D, Oğuz beylerinin Allah karşısındaki saygı ve itaatini iyice perçinlemektedir. V ise bu kalıp ifadeyi daha kısa zikretmektedir.

Kendisine saygı gösteren Oğuzların tarafında olan Allah'ın yardımına muhabil:

Bamsı Beyrek	Kafirin kelisasın yıkdılar, yeri-ne mescid yapıdılar. Keşişlerin öldürdiler, ban banlatdılar, aziz Tanrı adına kudbe okıtdılar. (62b/1-3)	Kelisyelerin yıkup yerine mescidler yapıdılar. Ban banlatdılar, namaz kıldılar. (83b/5-6)
Yegenek	Kalenün kelisasın yıkup yeri-ne mescid yapıdılar, aziz Tanrı adına kudbe okıtdılar. (108a/6-8)	Hisarı alup kelisyelerin yıkup yerine mescidler yapıdılar. Keşişlerin öldürüp ban banlatdılar, aziz Tanrı adına hutbe okıtdılar. (103a-b/13-1)
Kazan'ın Esir Olması	Kaleyi aldılar, kelisasın yıkup mescid yapıdılar (147a/7-8)	Bu destan, V'de yoktur.

Oğuzlar da fethettikleri yerlerde İslam'ı hâkim kılarlar. Kafirlerin tek Tanrı inancından sapmış dinini zelil ederler.

c.e. Alpların Dayanışmasını Gösteren Kalıp İfade Tekrarları

Alpların dostluklarının ve birbirleri için yaptıkları fedakarlıkların önemli bir yer tuttuğu destanlarda, iyi-kötü günlerde Oğuz beyleri birliktedir.

Boğaç Han	Oguz begleri gelüp <i>oglan</i> üstine yıgnak oldılar (10b/6)	Oguz begleri gelüp <i>oglanın</i> üstine yığıldılar (62a/11)
Boğaç Han	Kırk yigit bedevi <i>atın</i> oynatdı, <i>oglanın</i> üzerine yıgnak oldı. (19a/4-5)	Kırk yigit bedevi <i>atların</i> oynatdı. Boğaç Hanun üstine yıgnak oldı. (67a/6-7)

Uruz'un Esir Olması	Kazanun begleri hep yetdi, üzerine yıgnak oldı. (77b/12-13)	Hep gelüp yetdi (99a/12)
Emren	İç Oguz Daş Oguz begleri yıgnak olmışdı (119b/8-9)	Bu destan, V'de yoktur.

Özellikle kafirlerle savaş sırasında, herhangi bir Oğuz beyi düşmanını tek başına yenilgiye uğratmaz, mutlaka Oğuz beyleri veya kırk yiğidiyle birlikte mücadeleye girer. Anlatıcının bu tasarrufu, hem destana gerçekçilik kazandırır hem de alp topluluğu içindeki bağlılığı gösterme imkanı verir:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Bu mahalda kalın Oguz begleri yetdi. (31b/9)	Bu mahalde Oguz begleri gelüp yetdiler. (90a/2)
Uruz'un Esir Olması	Bu mahalda Oguz erenleri bir bir yetdi, görelüm hanum, kimler yetdi (76b/11)	Bu mahalda gelüp bir bir yetişdi, görelüm hanum, kimler yetdi (98b/6-7)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Sayılmagıla Oguz begleri tükense olmaz, hep yetdiler. (33b/1)	Sayılmagıla Oguz begleri dükenसे olmaz, hep gelüp yetdiler. (90b/9)
Uruz'un Esir Olması	Kazanun begleri hep yetdi, (77b/12)	Hep gelüp yetdi. (99a/12)
Yegenek	Sayılmagıla Oguz erenleri dükenसे olmaz (105a/4)	Saymagıla Oguz begleri dükenसे olmaz (101b/2)

Bu bağlamda, savaş ve kederde ortaklık olduğu gibi ganimetin paylaşılmasında da ortaklık söz konusudur:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Kalın Oguz beyleri doyum oldı (34b/3)	Kalın Oguz beyleri doyum oldı (91a/9)
Uruz'un Esir Olması	Oguz begleri doyum oldı. (78b/7-8)	Oguz begleri doyum oldı. (99b/9)

c.f. Ahlakla İlgili Kalıp İfade Tekrarı

Aşağıda yer alan kalıp ifade, *Bamsı Beyrek Destanı*'ndaki tek örnek dışında, kadınların eşleri için söylediği bir söz kalıbıdır. Sözün anlamından da açıkça anlaşılacağı üzere, bakire/bakir olmaya işaret eden bu kalıp, geçerli namus anlayışının net bir ifadesidir.

Boğaç Han	Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (14a/2-3)	Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (64a/8)
Bamsı Beyrek	Göz açuban gördüğüm, Gönül ile sevdüğüm (48a/6)	Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (74b/2)
Bamsı Beyrek	Göz açup gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (49a/5-6)	Gözüm açup gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (75a/3-4)
Bamsı Beyrek	Göz açuban gördüğün, Gönül verüp sevdüğün (50a/9-10)	Gözün açup gördüğün, Gönül verüp sevdüğün (75b/12)
Bamsı Beyrek	Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (50b/7-8)	Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (76a/5-6)
Uruz'un Esir Olması	Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (70a/2-3)	Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (95a/6)
Deli Dumrul	Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (85b/6-7)	Bu destan, V'de yoktur.
Emren	Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm (121a-b/13-1)	Bu destan, V'de yoktur.

c.g. Zenginlikle İlgili Kalıp İfade Tekrarları

Oğuz dünyası, destanlarda bir cennet gibi tasvir edilir. Yüce kara dağların, yüksek yaylaların, geçit vermez suların tabii güzelliğinin dışında, bolluk içinde yüzen bir yurt vardır. Tavla tavla atlar, katar katar develer, koyun sürüleri

bu bolluğun maddi kaynaklarıdır. Altın-gümüş pul yığılıdır, altın renkli çadırlar bu diyarın süsüdür:

Boğaç Han	Boynı uzun bedevi atlar Gederise benüm geder [...] Agayıda tümen koyun Gederise menüm geder [...] Kaytabanda kızıl deve Gederise menüm geder [...] Altun başlu ban evler Gederise menüm geder [...] (18a/3-10)	Boynı uzun bedevi atlar Gederse benüm geder [...] Agayıda tümen koyun Gederse menüm geder [...] Kaytabanda kızıl deve Gederse menüm geder [...] Altun başlu ban evler Gederse menüm geder [...] (66b/4-8)
Boğaç Han	Boynı uzun bedevi atlar Gederise senün geder [...] Kaytabanda kızıl deve Senün geder [...] Agayıda tümen koyun Senün geder [...] Altun başlu ban evler Senün gederise [...] (18b/6-13)	Boynı uzun bedevi atlar Gederse senün geder [...] Kaytabanda kızıl deve Gederse menüm geder [...] Agayıda tümen koyun Gederse senün geder [...] Altun başlu ban evler Gederse senün geder [...] (66b-67a/134)
Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Dünlüğü altun ban evlerümi getürüpdürürsin, [...] Ağır hazinem, bol akcam görürüpdürürsin, [...] Tavla tavla şehbaz atlarum getürüpdürürsin, [...] Katar katar develerüm getürüpdürürsin, [...] (30b-31a/9-2)	Dünlüğü altun ban evümi getürüp durursun, [...] Ağır hazinem alupsın, sana harçlık olsun, [...] (89b/5-6)

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Dünlügl altun bân evünl getürml- şüz, bizümdür, [...] Tavla tavla şehbaz atlarun, katar katar develerün getürmlşüz, bi- zümdür. (31a/5-9)	Yok
Bamsı Beyrek	Karşu yatan kara dağı Sorar olsam yaylak kimün? Sovuk sularını sorar olsam içit kimün? Tavla tavla şehbaz atları Sorar olsam binit kimün? Katar katar develerini sorar olsam yüklet kimin? Ağayıl da ağca koyun Sorar olsam şölen kimin? Karalu göklü otağı Sorar olsam gölge kimün (53a-b/12-4)	Karşu yatan kara dağı Sorar olsam yaylak kimün? Tavla tavla atları Sorar olsam binit kimün? Katar katar develerini sorar olsam yüklet kimin? Ağayıl da ağca koyun Sorar olsam şölen kimin? Karalu göklü otağı Sorar olsam gölge kimün (77b/7-9)
Bamsı Beyrek	Karşu dağı yatan Sorar olsan agam Beyregün yay- lasıydı. [...] Sovuk sovu k suları Sorar olsan agam Beyregün içi- diydi. [...] Tavla tavla şehbaz atlarını Sorar olsan agam Beyregün bini- diydi. [...] Katar katar develeri Sorar olsan agam Beyregün yük- ledi ydi [...] Ağayıl da ağca koyunı Sorar olsan agam Beyregün şöl[en]iydi [...] Karalu göklü otağı Sorar olsan agam Beyregündür (53b-54a/7-3)	Karşu yatan kara dağı Sorar olsan agam Beyregün yaylası idi. [...] Sovuk suların Sorar olsan agam Beyregün içidi idi. [...] Tavla tavla atları Sorar olsan agam Beyregün binidi idi. [...] Katar katar develeri Sorar olsan agam Beyregün yükledi idi [...] Ağayıl da ağca koyun Sorar olsan agam Beyregün şöleni idi [...] Aglu göklü otağı Sorar olsan agam Beyregündür (77b- 78a/11-3)

Bamsı Beyrek	"Argap argap kara dagun yihılmışıdı, yüceldi ahır Kanlu kanlu sularun sogılmışıdı, çağladı ahır Kaba agacun kurmuşıdı, yaşardı ahır Şehbaz atun karımışıdı, kulun verdi ahır Kızıl develerün karımışıdı, köşek verdi ahır Ag koyunun karımışıdı, kuzı verdi ahır (60b/4-8)	"Argap argap kara dagun yıkılmışıdı yüceldi gene. Kanlu kanlu sularun sogulmuşıdı yaşardı gene Şahbaz atun karımış idi kulun verdi gene Kızıl deven karımışdı köşek verdi gene Agayılđa koyunun karımışdı, kuzı verdi gene (82a-b/11-1)
Uruz'un Esir Olması	"Karşu yatan kara daglar esen olsa el yayılır. Kanlu kanlu sular esen olsa kanın daşar. Kazaguç atlar esen olsa kulun dogar. Kaytabanda kızıl deve esen olsa torum verür. Agayılđa agca koyun esen olsa kuzı verür." (74b/2-5)	"Kara daglar esen olsa el yaylar. Kanlu sular esen olsa kanın taşar. Kazaguç atlar esen olsa kulun dogar. Kaytabanda kızıl deve esen olsa torum dogar." (97a-b/13-2)
Uruz'un Esir Olması	Karşu yatan kara daglar karısa otı bitmez, el yayılmaz. Akındılı görklü sular karısa kara daşmaz. Kaytabanlar karısa torum vermez. Kazaguçlar karısa kulun vermez. (75a-b/13-3)	Karşu yatan kara daglar karısa otı bitmez, el yaylamaz. Akındılı görklü sular kurusa kara daşmaz. Kaytabanlar karısa torum vermez. Kazaguçlar karısa kulun vermez. (97b/11-12)
Deli Dumrul	Karşu yatan kara dagum gerekise Söyle gelsün, Azrayilün yaylası olsun. Sovuk sovuğ bınarlarum gerekise Ana içit olsun. Tavla tavla şehbaz atlarum gerekise Ana binit olsun Katar katar devlerüm gerekise Ana yüklet olsun Agayılđa agca koyunum gerekise Kara mudbak altında anun şöleni olsun Altun gümüş pul gerekise Ana harçlık olsun (83b-84a/7-1)	Bu destan, V'de yoktur.

Deli Dumlul	Yüksek yüksek kara dağlarım sana yayla olsun. Sovuk soğuk sularım sana içit olsun. Tavla tavla şehbaz atlarım sana binit olsun Dünlüğü altun ban evüm sana göl- ge olsun Katar katar devlerüm sana yüklet olsun Agayıldı agca koyunum sana şö- len olsun (85a-b/10-2)	Bu destan, V'de yoktur.
Deli Dumlul	Karşu yatan kara dağları Senden sonra men neylerem? Yaylar olsam menüm gürüm ol- sun. Sovuk soğuk suların içir olsam menüm kanum olsun. Altun akça harcar olsam menüm kefenüm olsun. Tavla tavla şehbaz atun biner olsam menüm tabutum olsun. (85b/8-13)	Bu destan, V'de yoktur.
Emren	Karşu yatan kara dağdan oglana yaylak verdi. Kazaguci yüğrük atdan tavla ver- di. Agca yüzölü oğlına Agca koyun şölen verdi. (128a/11-13)	Bu destan, V'de yoktur.

Anlatıcı bu kalıpları defalarca kullanarak, eski zamanların haşmetini dinleyicisinin/okuyucusunun gözünde canlandırır. Destan dünyası, murdar zamanların çok ötesindeki bir devrin sesidir. İnsanların cesur ve mert olduğu, hainliğin cezalandırıldığı bir geçmişe yakışır bolluk dünyasıdır. Bu dünyada şölenlerde "agca" koyunlar yenir, göl gibi kırmızı içilir. Tepeler gibi et yığılır. Böylece dinleyici/okuyucu, bugünün dünyasının sıkıntısından muhteşem maziye kanatlanır. Oğuz dünyasının bu idealist tasviri, dinleyiciyi mutlu geçmişte tutar; onun maziye öykünmesini sağlar. Böylece doğru fikirlerin, vazifesini yapan doğru insanların dünyasının da bereketle dolup taşıdığı fikri vurgulanır.

3. Zıt Kutupluluk

Dede Korkut Kitabı'nın ideolojik omurgasını oluşturan üçüncü esas, insanların zıt kutuplar olarak ele alınmasıdır. Yukarıda incelediğim "Tekseslilik" ile bazı noktalarda, doğal olarak, benzeşen yönleri bulunan "Zıt Kutupluluk", destanlarda geçen tüm insanları ideolojik bakımdan sınıflandırır ve onlara belli özellikleri atfeder. Bu özelliklerin, atfedilen insanlarda gerçekten bulunup bulunmadığının önemi yoktur. Önemli olan anlatının tutarlılığı içinde, yukarıda ele alınan diğer esaslarla uyuşum içerisinde olmasıdır.

Dede Korkut Kitabı'nın ideolojik dünyası, temel iki kategori kabul eder:

- a. Biz, b. Ötekiler. Ötekiler ise, kendi içinde üç alt kategoriye ayrılabilir: ba. Dışarıdakiler, bb. İçimizdekiler, bc. Bizleşemeyenler.

a. Biz

Biz; mutlak doğruyu, iyiyi, güzel olanı temsil eder. Bu bağlamda, destanlarda bizi oluşturan Oğuz kahramanları, anlatının "iyi" dediği özellikleri yüklenmişlerdir. Bu noktada "Şematik Toplumsal Rol Dağılımı"ndaki toplumsal rolleri hatırlayalım. Kahramanlar, bu rollere uydukları ölçüde destanın onayladığı ve mükâfatlandırdığı insanlardır. Destanlarda, "biz"in cisimlenmiş hâli alptır.⁷⁸ Diğer figürler, alpa yakınlık-uzaklıklarına göre konumlanırlar.

"Biz" kategorisini iki kısımda ele almak mümkündür: Oğuz aristokrasisi ve Yönetilenler.

a.a. Oğuz Aristokrasisi

Tarihte Oğuz toplumunda var olan aristokrat zümre üzerinde çeşitli bulgular elde edilmiştir.⁷⁹ Bu veriler ile *Dede Korkut Kitabı*'ndaki aristokrasi ara-

⁷⁸ Alp için bkz. M. Fuad Köprülü, "Alp", *Tarih Araştırmaları*, I, haz. Yahya Kemal Taştan, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006, ss. 367-376; Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatındaki Görünüşü", *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003, ss. 265-319; Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Ankara: V Yayınları, 1986, ss. 179-183; Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleceği*, ss. 99-104; Oğuz destanları bağlamında alp için bkz. Mehmet Kaplan, "Türk Destanında Alp Tipi", *Zeki Velidi Togan'a Armağan (tıpkıbasım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, [1950-1955] 2010, ss. 204-214; Fuzuli Bayat, *Oğuz Destan Dünyası: Oğuznamelerin Tarihî, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, ss. 216-22; Ülkü Eliuz, "Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (19-21 1999, Ankara)*, haz. Alev Kâhya-Birgül, Aysu Şimşek-Canpolat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 139-156.

⁷⁹ M. Fuad Köprülü, "Ortaçağ Türk-İslâm Feodalizmi", *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*

sında paralellikler bellirgindir.⁶⁰ *Dede Korkut Kitabı*'nda hiyerarşi şu şekildedir: En üst otorite Bayındır Han'dır. Her yıl tüm beylerin katıldığı bir şölen tertip eder. Onun altında, Bayındır Han'ın damadı ve beylerbeyi unvanlı Salur Kazan bulunmaktadır. Kazan, İç Oğuz'un (Üç oklar) başı olup aynı zamanda Dış Oğuz'un da (Boz oklar) beyi konumundadır. Büyük ihtimalle senede bir kez İç ve Dış Oğuz beylerine bir şölen verir. Dış Oğuz (Boz oklar)'un beyi Aruz'dur. Aruz, aynı zamanda Kazan'ın dayısıdır. Bütün Oğuz yiğitleri yirmi

ve *Vakıf Müessesesi*, haz. Orhan F. Köprülü, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1983, s. 49; Agacanov, age, ss. 168-173; Sencer Divitçioğlu, *Oğuzdan Selçuklu'ya (Boy, Konat, Devlet)*, İstanbul: Eren Yayınları, 1994, ss. 41-48; özellikle Kaşgarlı Mahmud'a dayanan şu çalışmalar, beylerle ilgili verileri ayrıntılı biçimde ele almışlardır: Köymen, age, ss. 318-327; Reşat Genç, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1997, ss. 88-111; Uzunçarşılı'ya göre, Selçuklu devlet yapılanmasını özellikle ilk döneminde Oğuz aşiret yapılanması belirgindir (age, ss. 21-23). Divitçioğlu ise, Selçuklu devletinin konattan devlete doğru evrildiğini düşünmektedir. Elbette bu konatın temelinde çeşitli boylardan gelenler yer alıyordu (age, ss. 85-89). Selçuklular, Yınalılar, Yabgular gibi isimlendirmeler aslında konat tipi yapılanmanın önemli göstergeleridir. Osman Turan ise, Selçuklu devletinin feodal bir bünyeye sahip olduğunu; fakat bunun sadece siyasi nitelikte olduğunu belirtmiştir. Bkz. Turan, *Selçuklu Tarih ve Türk-İslam Medeniyeti*, ss. 309-311. Bir sistemin sadece siyasi olup toplumsal alanda etkilerinin olmadığını ileri sürmenin sorunlu olduğu aşikârdır. İbrahim Kafesoğlu ise Türk sosyal yapısının "imtiyazlı sınıf"lara ayıramayacağını düşünmektedir. Ayrıntı için bkz. *Türk Millî Kültürü*, ss. 228-233.

⁶⁰ Nitekim Sümer, destanlarda "feodal vasıfları haiz" bir siyasi düzen olduğunu vurgular. Bkz. Faruk Sümer, "Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyetde Eserler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* XVII/3-4 (Temmuz-Eylül-Aralık 1959), s. 421; Şerif Mardin, feodal ifadesini anmaksızın bu veriyi Oğuzlarda "basit bir tabakalaşma düzeni"nin varlığı için delil sayar ("Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye'de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleleri* 1, der. Mümtazer Türköne, Tuncay Önder, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s. 80); Baykan Sezer ise, "Feodalizm, bir yerde bizlere toprağa ve üretime bağlanmış köylü sınıfı ve onun üzerinde egemenliğini sürdüren, kendisini öncelikle savaş işlerine adanmış ve üretici halktan ayrı sayan ayrıcalıklı senyör sınıfı olarak tanımlanmaktadır(...) Bu açıklama çok geneldir. Yerleşik uygarlık merkezlerine sızmayı başarmış tüm göçebe halklar için geçerlidir. Ve elbet Türk tarihi için de aynı kuramın geçerli olması gerekir. Ancak göçebelerin yerleşik tarım uygarlıklarına sızışlarına tarihte sıkça tanık olduğumuz hâlde Cermen istilâları dışında bu sızışlardan hiç birisi feodalizm sonucunu getirmemiştir." demek suretiyle feodalizmin Türk toplumlarında geçerliliği üzerine kuşkularını belirtmiştir. Ayrıntı için bkz. Baykan Sezer, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, İstanbul: İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990, ss. 60-61. Kaldı ki terimin bu şekilde geniş kullanımı, onun tanımlayıcılık niteliğini yitirmesine sebep olmaktadır. Terimi, Avrupa'da meydana gelen ve belli özellikleri olan bir toplum düzeni olarak alırsak da ne tarihteki Oğuzların ne de *Dede Korkut Destanları*'ndaki Oğuzların siyasi-toplumsal sistemi için kullanamayız. Nitekim Bloch, terimin tehlikeli biçimde basitleştirildiğini ifade etmektedir. Ayrıntı için bkz. Marc Bloch, *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Savaş Yayınları, 1983, ss. 543-545; aynı tehlikeye, Türk tarihi bağlamında Köprülü de işaret etmiştir. Bkz. agm, s. 48, 50.

dört Oğuz boyundan birine mensup olup İç veya Dış Oğuz'dandılar. Destanlarda yönetici zümre olarak bu şahıslar görülmektedir.⁸¹

a.a.a. Alp

Dede Korkut Destanları'nda alpların mitsel kökenleri üzerine çok bilgi bulunmamaktadır. İslamleştirilen bir metinde bu durum doğaldır. Ancak, Tepegöz gibi olağanüstü bir varlığın karşısına çıkacak olan Basat tanıtılırken, alpin mitsel kökenleri üzerine ilginç ipuçları verilmektedir. Basat, soyunu sopunu soran Tepegöz'e şu cevabı vermektedir:

"Atam adın sorsan, kaba ağaç
Anam adı sorar olsan, kagan arslan
Menüm adum sorsan, Aruz oğlu Basatdur" (118a/1-3)

Zaten bir arslan tarafından emzirilmesi de (108b/9-10) onun olağanüstü vasıflarının bir göstergesidir. Öte yandan Boğaç, Barnsı Beyrek, Uruz gibi kahramanların dönüştürülüp uygun hâle getirilmiş olağanüstü doğumları da alpin, diğer insanlardan üstün oluşunun bir göstergesidir.

Alpin temel özelliklerinin ne olduğu sorusunun cevabı, hüner ve erdem kavramlarında saklıdır. Kitaba göre hüner ve erdem olan işler: Baş kesmek, kan dökmek, aç doyurmak, yalınca donatmaktır (129a/7-11). Nitekim Dirse Han, Bayındır Han tarafından hangi sebeple aşağılandığını anlamak için "*Bayındır Han benim ne egsüklüğüm gördü? Kılıcumdan mı gördü? Soframdan mı gördü?*" (D, 7b/12-13) demektedir ki onun sıralaması da yukarıdaki sıralamaya uygunluk gösterir. Bu örnek de gösteriyor ki savaşıklık ve paylaşmak en çok vurgulanan iki özelliktir. Böylece sadece cesaret değil, bu özellik sayesinde el edilen ganimetin de paylaşılmasının önemi vurgulanmaktadır. Nitekim Basat, kendisinden bir köle dileyen Kapak Kan'ın eşinin isteğini derhal yerine getirmişti (113b/10-12).

Pek çok toplumda ergenliğe geçiş, önemli bir eşik kabul edilir ve buna bağlı çeşitli uygulamalar yapılır.⁸² Destanlardan anlaşıldığı kadarıyla, Oğuzlarda alp olmanın yaşı on beştir. Erkek olmanın başlıca alameti ise, ad kazanmaktır. Nitekim bu durum "*Ol zamanda bir oğlan baş kesmese kan dökmese ad komazlardı*" (D, 37a/6-7) "*Baş kesüben kan döküpdür, cüldi alupdur, ad kazanupdur*" (D, 64a-b/13-2) ifadelerinden de net biçimde anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak

⁸¹ Ayrıntı için bkz. Sümer, *Oğuzlar*, ss. 381-387.

⁸² Sedat Veyis Örneke, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1971, ss. 108-110.

Boğaç, bu yaşta boğayı öldürür (D, 10b/5; V, 62a/10-11); Bamsı, kervanı kafirlerden kurtarır (D, 38a/6-7; V, 69a/10-11); Yegenek, babasını tutsaklıktan kurtarır⁸³ (D, 104a/7-9; V, 100b/9-11). Kazan ise, on altı yaşına basıp henüz kahramanlık göstermeyen oğlu için üzülür ve ağlar (D, 63b/10-12; V, 92a/6).

Destanlar baştan sona alpların cesaret ve kahramanlıklarıyla doludur. Deli Dumrul bu bakımdan uç noktada yer almaktadır. Cesur ve yiğit olduğunu göstermek için haksızlık yapmaktan çekinmez. Kuru bir çay üzerinde yaptırdığı köprüden geçenden otuz üç akçe, geçmeyenden döve döve kırk akçe almakta, bunu yapma sebebini ise “*‘Menden deli menden güçlü er var mıdır ki çıka menümile savaşı!’ deridi. ‘Menüm erligüm, bahadurligüm cılasunligüm, yigitligüm Rûma, Şama gede çavlıana’ deridi.*” (79a/5-8) şeklinde açıklamaktadır. Alplar, düşmanları ne kadar güçlü olursa olsun onlarla çarpışmaktan kaçınmazlar. Nitekim hem Kazılık Koca hem Yegenek, boyunun uzunluğu altmış arşın olan ve yirmi dört sancak beyini yenilgiye uğratan Arşun Direk Tekür ile teke tek savaşır (D, 106b/10-11; 103b/4-5; V, 100b/11-2; 102b/4-5). Salur Kazan, kafirleri övmektense ölmeyi tercih eder:

“Elüne girmiş iken, mere kafır, öldür meni,
Kara kılıcun sal boynuma, kes başum.
Kılıcundan saparum yok.” (140b/9-11; 141a/10-11; 141b/10-11; 142a/6; 142b/2-3; 142b/7-8).

Tabii ki böyle bir dünyada düşmandan korkmak, bir Oğuz yiğidi için büyük kusur sayılır. Nitekim oğlu Uruz’un savaş alanını bırakıp obaya kaçtığını düşünen Kazan, oğlunu öldürmek üzere obaya doğru yola çıkar. Söylediği “*Sa-va-şta kimse yoldaş bırakup kaçmaya*” (69a-b/13-3) cümlesi, bey oğlunun bile bu kuralın istisnası olamayacağını gösterir. Kanturalı, babasının Selcan Hatun’u almak için üç canavarı öldürmek gerektiğini söylemesi ve oğlunu bu işten vazgeçirmeye çalışması üzerine şu sözleri söyler:

“Ne söylersin, ne eydürsin, canum baba?
Bu kadar işten korhan yigit mi olur?
Alp ere korhu vermek ayb olur.” (90a/4-6)

Bu dizeler, *Dede Korkut Kitabı*’nın alptan beklentilerinin özeti gibidir.

Alplar, onurlarına çok düşkünlüdür. Kendilerine yönelik imâlardan bile rahatsız olurlar. Nitekim Uruz, babasının kendisine bakıp ağlaması üzerine,

⁸³ D, on beş; V, on altı yaşını vermektedir. Bkz. 1. Bölüm: Yapı, Yegenek Destanı, Dönüştürücü Öge.

Kazan'ın kendisiyle ilgili düşüncesini söylemesi için onu tehdit etmekten çekinmemiştir:

“Ünüm anla, sözüm dinle, agam Kazan, Saguna bakdun, kas kas güldün, Solına bakdun, çok sevindün. Karşuna bakdun, beni gördün, ağla- dun. Sebeb nedir? Degil mana, Kara başum kurban olsun, babam sana. Demez olursan kalkubanı yerümden men dururam, Kara gözli yigitlerümi boynuma alu- ram, Kan Abaza eline men gederem, Altun haça men elümi basaram, Pilon geyen keşişün elin öperem, Kara gözli kafir kuzın men aluram. Dahi senün yüzüne men gelmezem. Agladuguna sebeb ne? Degil mana, Kara başum kurban olsun, agam sana” (64a/1-10)	“Ünüm anla, sözüm dinle, agam Kazan Saguna bakdun, güldün, Soluna bakdun, güldün, sevindün, Karşuna bakdun, ben Uruzı gördün, kan agladun. Sebeb nedir? Degil bana, Kara başum kurban olsun, agam sana. Eger demez olsan kalkubanı yerümden dururam, Kara gözli yigitlerüm boyuma aluram, Kan Abaza kafir eline ben gederem, Altun haça elümi ben basaram, Pilan geyen keşişün elin ben öperem, Kara gözli kafir kızların ben aluram, Ayrık senün yüzüne ben gelmezem. Agladugun sebebini degil bana, Kara başum kurban olsun, babam sana” (92a/8-13)

Yine Begil, Kazan'ın Begil'in avdaki maharetini atına bağlamasını gurur meselesi yapar: “*Bu söz Begil'e hoş gelmedi. Begil eydür: 'Alplar içinde bizi kuskunumuzdan balçıga baturdun' dedi. Bayındır Hanun bahşişin önine dökdi, hana küsdi, divanından çıktı.*” (121a/6-9). Bacağının kırıldığını öğrenen kafirlerin baskın haberini alan Begil, oğlu Emren'e Bayındır Han ve Kazan'dan yardım isteme-ye gitmesini buyurur. Bunun üzerine Emren:

“Ag alınlı Bayındırın divanına varmagum yok,
Kazan kimdür? Men anun elin öpmegüm yok” (124b/8-10)

demek suretiyle babasını reddeder ve düşmanla savaşmak için hazırlanır. Savaş sırasında olsa bile, bir alpa yardım etmek veya onunla düşmanı arasına girebilmek için alptan izin alınmalıdır. Kanturalı'nın kafirlerle mücadelesi sırasında, yaralı olmasına rağmen, tanıyamadığı Selcan Hatun'a:

“Kalkubanı yerinden duran yigit,
Ne yigitsin?
Yelisi kara Kazılık atına binen yigit,

Ne yigitsin?
 Gafillüce başlar kesen,
 Destursuzca menlüm yaguma giren yigit,
 Ne yigitsin?
 Destursuzca yağıya girmek bizüm elde ayb olur.
 Mere, yöri, dogan kuş oluban uçayın mı?
 Sakalunıla bogazundan dutayın mı?
 Gafillüce senün başun men keseyin mi? Alca kanun yer yüzine dökeyin mi?
 Kara başun terkiye asayın mı?
 Mere kadası yetmiş yigit,
 Ne yigitsin?
 Kayda döngil!" (100a/1-10)

sert bir biçimde çıkışır. Salur Kazan ise kendisinin peşinden gelen Burla Hatun'u tanıyamaz ve onu bir Oğuz yiğidi zannederek, atını, mızrağını, kılıcını kendisine vermesini ister (D, 76a-b/11-2; V, 98a/11-13). Dikkat edilirse Kazan, sadece yiğidin savaş levazımını istemektedir. Böylelikle tek başına dövüşmeye devam edebilecektir. Oğuz yiğidinin işe karışmasını istememektedir. Bu durum da onun, daha önce Karacık Çoban'ı bir ağaca bağlamasıyla örtüşen bir tavrıdır. Hatırlanacağı üzere, Karacık Çoban da kafirlerle olan savaşında Kazan'a yardım etmek istemişti. Oğuz yiğidine bir kere imtihan kapısı açıldı mı ondan kaçması mümkün değildir: "*Kanturalı eydür: 'Baba, bu sözi sen mana dememek gerek idün. Çünkü dedün elbetde varsam gerek. Başuma kahınc, yüzüme tohuñ olmasun' dedi.*" (89b/36). Alp, namusu noktasında da çok gururludur. Örneğin Bamsı Beyrek, Bayburt Kalesi'nde on altı yıl esir kalmasına rağmen, kaçmaya teşebbüs etmemiş; Banu Çiçek'in Yaltacık'la evleneceği haberini duyduğunda önce ağlamış, akabinde hisardan kaçmıştır (D, 50b/2-3; V, 76a/2-3). Destanlarda muhtelif vesilelerle alplar, kızlarla karşı karşıya gelirler. Buralarda metin, alpların kızların sözünü dinlemelerini, onlardan yardım almalarını veya onlara yenilmelerini, Oğuz toplumu içinde yiğitlerin itibarının sarsılmasına yol açacak hususlar olarak sergiler. Örneğin Kanturalı, deve ile mücadele ederken, Selcan Hatun'un devenin burnundan tutması önerisini, "... *men bu devenün burnuna yapışacak [olurısam] 'Ol kız söziyle yapışdı' derler. Yarın Oguz eline haber vara: 'Deve elinde kalmışıdı, kız kurtardı' deyeler.*" (96a/1-3) şeklinde düşünerek, kabul etmez. Dikkat edilirse, burada Oğuz alplarının çok çekindiği dedikodu nesnesi olma endişesi vardır. Yine Kanturalı, kendisini düşmandan kurtaran Selcan Hatun'u, Oğuz içinde ağzını tutamayacağı düşüncesiyle öldürmeye niyetlenir (100b-101a/6-1). Bamsı Beyrek, güreştiği Banu Çiçek'in mücadeleyi kazanma ihtimali belirince "*Bu kıza basılacak olurısam kalın Oguz*

“içinde başuma kahınç, yüzüme tohinç ederler” (D, 41b/9-11) korkusuyla, bastırır ve Banu Çiçek’e galip gelir.

Alplar, dürüst olmak, sözlerini tutmak zorundadırlar. Kazan, kafirlere “*Val-lahi billahi, dogrı yolu görür iken egri yoldan gelmeyeyin*” (140/2-3) der. Yine Kazan, Karacık Çoban’a onu emirâhür yapmak için verdiği sözü tutar (D, 34b/5-6). Bamsı Beyrek, Bayburt Tekfuru’nun kızına onunla evleneceğine dair verdiği sözü tutar (V, 51a/6-12; 83b/7). Yapı kısmında da ele aldığım gibi, yukarıdaki nüshalar arasındaki farklar, daha çok müstensihlerin unutkanlıklarıyla açıklanabilecek hususlardır. Yalanın belli durumlarda kabul edilebilir olduğundan bahsetmiştim, bu bağlamda, Segrek’in esir ağabeyinin gerçekten varolup olmadığını öğrenmek için babasını kandırması (130b-131a/6-1) bu duruma örnek verilebilir. Öte yandan yalanı ihanetle sonuçlanan Aruz’a karşı Bamsı Beyrek’in “*Aldayuban er tutmak avrat işidir. Avratundan mı öğrendün sen bu işi kavat?*” (150b/1-7) tepkisi ve “*Vallahi, men Kazanun uğurına başum komışam. Kazandan dönmezem. Gerekise yüz pâre eyle*” (150b/88-9) ifadeleri, sözünde durmak ile durmanın, metin tarafından nasıl görüldüğünün veciz anlatımlarıdır. Bamsı Beyrek, gerek bu sahnedeki tavrıyla gerekse *Bamsı Beyrek Destanı*’nda, kalede esir kalan yoldaşlarını kurtarmadan gerdeğe girmeme (D, 61b/11-13; V, 83a/6-7) tutumuyla, vefalı insanın müşahhas bir örneğidir.

Övünmek hususunda alplar, iki tavır içindedir. Salur Kazan, yaptıklarıyla övünmeyi sevmez ve övünen beyleri hoş görmezken (140b/8-9; 141a/9-10), diğer beylerin hünelerlerini söylemekten kaçınmamaktadır (120b/7-9). Düşmanını ise canı ve özgürlüğü pahasına bile olsa övmemektedir (141a/11-12; 142b/6-7). Aynı şekilde Kazan’ın inâğı olan Bamsı Beyrek de daha on beş yaşındayken kafirlerin elinden bir kervanı kurtarmışken, babasına bundan hiç bahsetmemiştir (38b-39a/13-1). *Dede Korkut Kitabı*’nın ana kahramanları olan bu ikilinin övünmeyi sevmemesi, eserin konuya bakış açısının temelini vermektedir. Ancak yiğitliğin esas olduğu bir toplumda övünmemek oldukça zordur. Orta Çağ edebiyatının önemli bir kısmının kahramanların, devlet büyüklerinin, askerlerin övülmesine ayrıldığı, hatta bu sebeple özel edebî türlerin yaratıldığı göz önünde bulundurulduğunda, *Dede Korkut Kitabı*’nın kahramanlarının da genel olarak bundan soyutlanamayacağı ortadadır. Nitekim *Emren Destanı*’nda da sabit olduğu üzere, Oğuz yiğitleri “*Kimi atın öğer, kim kılıcın, kim çeküp oh atmagın öğer.*” (120b/6-7) ifadelerinin de gösterdiği gibi övünmekten kendilerini alamamaktadırlar. Yine Yegenek, babasına kendini tanıtırken “*Ala gözli görkli helalan yüklü kodun arslan oldı*” (108a/2) demekte bir sakınca görmemektedir.

Akıl, alpların önemli özelliklerindendir. Her ne kadar Mehmet Kaplan, alpi hareket unsuruna ağırlık veren bir tip olarak tanımlamış ve ne kendi üzerinde ne de tabiat üzerinde düşünmediğini vurgulamış olsa da⁸⁴ burada aklın farklı kullanımlarının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Oğuz alpları zor durumlardan kurtulmak için akıllarını kullanırlar. Hem Boğaç hem de Kanturalı, dövüştükleri boğayı bu şekilde alt etmişlerdir (D, 10a-b/13-5; V, 62a/8-11; 93a/8-10). Hatta Kanturalı, bu sırada şöyle düşünmüştür: “*Bu dünyayı erenler aklıla bulmuşlardır.*” (93a/8). Basat, Tepegöz’ün hilelerinden akıyla kurtulmuştur. Koçu yüzüp derisinin altına gizlenmesi (115b/10-12); Tepegöz’ün attığı ağı, hançeriyle kesmesi (115b/11-12); kınısız kılıcı tutan zincire ok atıp öyle alması (116b/5-11) hep Tepegöz’e güvenmeyip ihtiyatlı hareket etmesinin sonucudur. Bu bağlamda tedbirli olmak da akli kullanmanın bir sonucudur. Segrek, ağabeyini kurtarmak için düşman topraklarına girip bir koruda dinlenmek için uzanmadan önce, atının dizginini bileğine bağlar. Düşman gelince dizgini çeken at, onu uyarır (133b-134a/7-4).

Alp, zor durumlara katlanır; şikâyet etmez. Bu durumu *Bamsı Beyrek Destanı*’nda görüyoruz. Bayburt Hisarı’nda tutsak olan Beyrek, Banu Çiçek’in Yaltacık ile evlendirileceğini öğrenince çok üzülür. Bayburt Tekfuru’nun kızı, onu bu hâlde görünce “*Neçün sahtsın, hanum yigit? Geldüğümce seni şen görüridim, güleridin oynarıydın. Şimdi n’oldun?*” (D, 50b-51a/13-1; V, 76a/8-9) deme gereğini duyar. Bu da Beyrek’in esir bile olsa, neşesini kaybetmediğini, kendisi gibi esir düşmüş olan otuz dokuz yoldaşına moral verdiğini göstermektedir. Çünkü bey olarak görevlerinden birisi de zor zamanlarda önder olmaktır.

Alp, özverilidir. Zor zamanlarda elini taşın altına koymaktan çekinmez. Destanlarda bunun en güzel örneğini Begil vermektedir. Gürcistan’dan Bayındır Han’a bir at, kılıç ve çomakdan (gürzden) ibaret olan çok az bir haraç gelmiştir. Bu üç nesne, Dede Korkut’un önerisiyle, Gürcistan sınırında karakolluk yapacak yiğide verilecektir. Böyle zor bir görev için verilen bu kadar az hediye için hiç kimse kabul etmez. Begil, razı olur ve Gürcistan sınırında karakolluk görevini yapmaya başlar (120a/4-13).

Alp, namusu için yaşar. Onun için cesaretsiz, vefasız gibi sıfatların kullanılması namussuzluğunu gösterir. Nitekim babasının Trabzon tekfurunun kızının tam istediği gibi olduğunu; ama üç canavarı yenmesi gerektiğini söylediği an, Kanturalı’nın artık durası kalmamıştır. Metin bu durumu “*Gördiler ki namus için beklemez (sabretmez).*” (90b/3) cümlesiyle açıklar. Öte yandan Bamsı Beyrek de on altı yıldır esirliğe sabrettiği hâlde, Banu Çiçek’in evleneceğini duyunca hemen harekete geçer; çünkü namusuna leke geldiğini düşünmek-

⁸⁴ Kaplan, *Tip Tahlilleri*, s. 27.

tedir. Bunu, Banu Çiçek'le karşılaştığında ona sorduğu sorulardan anlıyoruz. Banu Çiçek'in hâlâ kendisinde gönlü olduğunu anlayınca, ona çıkışmaktan vazgeçmiştir (D, 59a-60b/12-1; V, 81b-82a/1-8).

Alp, aklına koyduğu işi en kısa süre içinde yapmak ister. Ona engel olunamaz. Ağabeyini unutmaması için evlendirilen Segrek, gerdekte eşiyle birlikte olmaz. "*Oglanı gerdege koydılar. Kızıla ikisin bir döşeğe çıkıldılar. Oglan kılıcın çıkardı, kızıla gendü arasına bıraktı. Kız eydür: 'Kılıcın gider, yigit! Murad ver murad al, sarılalum' dedi. Oglan eydür: 'Mere kavat kıızı, men kılıcuma dogranayum, ohuma sancılayım. Oglum dogmasun, dogarısı on yaşına varmasun, agamun yüzün görmeyince, ölmüş ise kanın almayınca bu gerdege girürisem' dedi*" (132a/7-13) şeklinde anlatılan bu sahne, alpin kafasına koyduğu işi yapma azmine veciz bir örnektir.

Alp, zekasının bir sonucu olarak nâtik olmalıdır. Alplar, karşılarındakileri sözleriyle etkilerler. Kanturalı'nın konuşmasını, Trabzon tekfurı "*Bu yigidiün sözi yügrük*" olarak niteler (91b/5-9). Düşman karşısında Emren, kafirleri şaşırtacak cevaplar verdiği için, onlar tarafından "*'Oguzun arsuızı', 'Türkmanun delüsi'ne benzer бага şuna*" (126a-b/7-1) şeklinde vasıflanır.

Alp, yerli yerince yapılan mizahtan hoşlanır. *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'nda Kazan, obasının yağmalanıp esir olduğunu anlar ve Karacık Çoban'la karşılaşarak, ondan da haber alır. Karacık Çoban'ın yardım teklifini geri çevirirse de Karacık'ın kendisini takip ettiğini görünce, onu durdurmak için kendisine yemek yapmasını ister ve fırsatını bularak onu bir ağaca bağlar. Ancak Karacık, ağacı kökünden söker. Bunun üzerine Kazan, Karacık'a ağacı ne yapacağını sorar. Çoban, ağacı yemek yapmak için taşıdığını söyleyince; bu espri, Kazan'ın hoşuna gider ve bağlarını çözüp yanında gelmesini kabul eder (26b-27b/5-1).

Alp, bazı durumlarda mahçup olur. *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan mahçup olma sahnelerinin hepsinde alpin itibarı zedelenmektedir. *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda, Gürcistan'dan gelen haracın her zamankinden az olması karşısında Bayındır Han mahçup olur. Mahçup olma sebebini soran Dede Korkut'a "*Neşe saht olmayam? Her yıl altun akça gelürdi. Yigide yenile verürüdük, hatırları hoş olurdu. Şimdi bunu kime verür[üz] kim hatırı hoş ola?*" (119b-120a/12-2) şeklinde cevap verir. *Kazan'ın Esir Olması Destanı*'nda, kendisine Trabzon tekfurunun hediye ettiği şahinle ava çıkan Kazan, şahinin Tomanın Kalesi'ne inmesi üzerine "*gâyet saht oldı*" (138a/5-8); çünkü bu durum, bir yerde Kazan'ın şahini idare edememesinden kaynaklanmaktadır. Avin aynı zamanda bir savaş oyunu olduğu ve çok ciddiye alındığı bir toplumda; Kazan'ın şahine mukayyet olamaması, iktidarının sorgulanabileceği anlamına gelebilir. Bilindiği gibi,

Oğuz beyleri bu tip “beceriksizlikler” karşısında çabuk tavır alan bir yapıdadırlar. Alpların dedikodudan çekinmelerinin ardında yatan gerçek de budur.

Alp, yoldaşsız anılmaz. Bütün Türk destanlarında alpin arkadaşları kalıplaşmış bir şekilde yanında yer alırlar. *Dede Korkut Kitabı*’nda yoldaş sayısı kalıplaşmış bir şekilde kırk olarak verilmektedir.⁸⁵ Eserde yoldaşın önemi hususunda veciz bir ifade yer almaktadır:

“Yalınız yigit alp olmaz
Yavşan dibi berk olmaz” (126a/4-5)

Alpin atı da onun yoldaşıdır. Nitekim esaretten kurtulan Beyrek’i tanıyan atı, onun yanına gelir. Bamsı’nın bu sırada atına söyledikleri, binlerce yıllık alp-at dostluğunun birkaç cümleye sıkıştırılmasıdır:

Bamsı Beyrek	At demezem sana, Kardaş derem, Kardaşumdan yeg. Başuma iş geldi, Yoldaş derem, Yoldaşumdan yeg (51b/9-11)	At demezem sana, Kardaş derem Kardaşumdan yeg Başum beraber, Başuma iş geldi, Yoldaş derem (76b/7-8)

Yoldaşın savaş sırasında bırakılması, ölüm cezasını gerektiren bir kusurdur (138b/6-9; 69a-b/13-3).

Alp, yurdu düşmanlara karşı korumak ve toplumsal düzeni sağlamak zorundadır. Kazan’ın esir alınmış obasını kurtarması, Begil oğlu Emren’in obaya saldıran düşmanı karşılaması, bu duruma örnek gösterilebilirse de bence en önemli örnek, *Tepegöz Destanı*’ndadır. Bir dev olan Tepegöz’ün Oğuzlara zarar vermeye başlaması üzerine, Salur Kazan komutasındaki Oğuz alpları onunla savaşmışlar, kanlarını dökmekten çekinmemişlerdir (11a-b/5-3).

Alplar, zor durumda kalmış olanların dileklerini yerine getirirler. Basat, kendisinden oğlu yerine esir isteyen Kapak Kan’ın karısının isteğini yapar. Ona bir esir verir. (112b-113b/1-12).

Sınır boylarındaki hayat içinde, düşmanlar arasında dahi mertlikle ilgili birtakım geleneklerin olduğu bilinmektedir. Zaten *Battalname*, *Danışmendname*, *Dede Korkut Kitabı* gibi eserler, bu havayı yansıtan metinlerdir. Bu geleneklerden biri de savaşçıların adlarını birbirlerinden saklamamaları, kendilerini

⁸⁵ Abdülkadir İnan, “Türk Destan ve Masallarında ‘Kırklar’ Motifi”, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 238-241; Gökyay, *age*, ss. CCCVI-CCCVII.

tanıtımlarıdır. *Kazan'ın Esir Olması Destanı*'nda, kendisini tanıyamayan Oğuz alplarıyla dövüşen Kazan, onlara:

"Er erden adın yaşurmak ayb olur,
Adun nedir yigit? Degil mana!" (146a/1-2)

demektedir. Aynı şekilde Tepegöz de Basat'a:

"Alp eren erden adın yaşurmak ayb olur,
Adun nedür, yigit, degil mana" (117b/9-10)

diyerek, bu geleneğin varlığını örneklemektedir.

Dede Korkut Destanları'nda alplar kendi intikamlarını alırlar. İlginç bir biçimde kahramanlar, oba veya Oğuz toplumunun intikamını aldıklarını hiç ifade etmezler. Bu konudaki en önemli veri, *Tepegöz Destanı*'nda bulunmaktadır. Akından dönen Basat, Tepegöz'ün Oğuzlara yaptıklarını duyar; ama kardeşinin Tepegöz tarafından öldürüldüğünü öğreninceye kadar büyük bir tepki göstermez. Bu noktada "*Basatun karanulu gözleri yaşla doldı. Kardeşin soylamış, görelüm hanum, ne soylamış*" (113a/10-12) ifadesiyle belirtildiği gibi, kardeşi için bir ağıt söyler. Buradan itibaren de söylemi, hep kardeşinin kanının intikamını almak şeklinde olur. Basat bunu "*Begler kardeş ugrına Depegöz ile bulşuram, ne buyurursız*" (114a/5-6) ifade eder. Metin, hiçbir zaman Basat'ın Oğuzların intikamını aldığını dillendirmez. Basat, Tepegöz'ü öldürünce, doğal olarak toplum da Tepegöz'den kurtulur. Mehmet Kaplan, bu durumu Oğuzların Anadolu'da kuvvetli hasımlar bulmasına bağlamıştır. Böylece cihangirlik ihtirası, yerini, şerefini ve ailesini koruma ve kurtarma duygularına bırakmıştır.⁸⁶ Basat'ın yukarıdaki sorusuna Kazan, Tepegöz'ü kendisinin yenilgiye uğratmadığını, sonunun kendisi gibi olabileceğini "*er olsan, yeg olsan, mere, men Kazanca olmayasın, Basat*" (114a/11-12) cümlesiyle ifade ettikten sonra, anasını ve babasını ağlatmamasını ister. Böylece hem Oğuzların beylerbeyi olarak uyarma görevini yerine getirir hem de kendisinin bir orduyla yapamadığını, Basat'ın tek başına yapamayacağını ve sonuç itibarıyla öleceği kanaatini izhar eder. Ancak Basat "*Elbetde varuram*" deyince "*Sen bilürsin*" diyerek, aradan çekilir (114b/1). Çünkü bir Oğuz alpinin intikamını almadığı takdirde, toplum içinde saygı göremeyeceğini bilmektedir.

Alplar teslim olanı, aman dileyeni öldürmezler. Beyrek, kendisinin öldüğü haberini getirip Banu Çiçek'le evlenmek isteyen Yalancı oğlu Yaltacık'ı "kı-

⁸⁶ Kaplan, agm, ss. 207-208. Bu yorumun oldukça zorlama olduğunu düşünüyorum.

lucunun altından geçtiği" için affeder (D, 61b/10-11; V, 83a/4-6). Salur Kazan, obasını yağmalamalarına ve esir etmelerine rağmen, savaş sonunda teslim olan kafirleri öldürmez:

Kazan begün kardaşı kafirün tuğıyla sancag[ın]ı kılıçladı, yere saldı. Derelerde depelerde kafire kurgun girdi, leşine kuzgun üşdi. On iki bin kafir kılıçdan geçdi, beş yüz Oguz Yigitleri şehid oldı. Kaçanını Kazan Beg kovmadı, aman deyeni öldürmedi (34a-b/11-3)	Kafirün tuğıyla sancagını Kazan kardaşı Kara Göne kılıçladı, yere saldı. On iki bin kafir kılıçdan geçdi. Beş yüz Oguz yigidi şehid oldı. (91a/7-9)

Görüldüğü gibi V'de bu kısım yoksa da bunun ideolojik bir tavırdan çok, V'nin anlatımında kısaltmayı tercih ettiğinden meydana geldiği düşünülebilir. Öte yandan Kanturalı da kafirlerle savaşının sonunda, kaçanı kovalamaz, aman dileyeni öldürmez (99a/2-3). Bu destanın V'de olmaması, bu nüshanın kafirlere D kadar hoşgörülü olup olmadığını anlamamızı zorlaştırmaktadır.

Alplar, din değiştiren düşmanlarını öldürmezler. Gaza ideolojisinin görünürdeki hedefi olan İslam'ı yaymak adına savaşan gaziler,⁸⁷ doğal olarak İslamiyet'i seçenlere karşı bağışlayıcı bir tutum içinde olmak zorundadır. Nitekim *Begil oğlu Emren Destanı*'nda Oğuz obasına saldırmış olan Şöklü Melik yenilgiye uğrayınca müslüman olur. Bunun üzerine Emren, onu öldürmez (128b/4-6).

Alplar, Allah'la yakın bir ilişki içindedirler. Her ne kadar destanlarda onların kutsal olanla ilgili derin düşünceler içine daldıkları görülüyorsa da mesleği savaş olan bu kişilerin, böyle bir faaliyet içinde olmaması tabiidir. Ancak bu durum, onlarda kutsal olana saygı olmadığını göstermediği gibi, tam tersine bu gibi konularda derinleşmeyen insanlara özgü olan bir yalınlık ve sevgi ile kutsal olana yaklaşırlar. Nitekim *Bamsı Beyrek Destanı*'nda Pay Büre'nin çocuğu olması için el kaldırdıklarında, anlatıcının onlar için kullandığı "Ol zamanda beglerin alkış[ı] alkış, karkış karkış idi. Duaları müstecâb olurıdı." (D, 36a/9-11; V, 68a/7-8) arasözü, bu yakınlığın ifadesidir. Destanlarda Basat ve Emren, doğrudan Allah'ın müdahalesiyle hasımlarına galip gelirler. Boğaç'ı Hızır kurtarır. Kazan, Yegenek, Kanturalı gibi alplar da Allah'ın yardımını isteyerek mücadeleye girerler. Basat, künbette mahsur kalınca "Lâ ilâhe illallah

⁸⁷ Gaza ve cihad kelimelerinin Türkçe'de kullanılışı ve zaman içinde geçirdikleri anlam değişiklikleri için bkz. Şinasi Tekin, "Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler [Başlangıcından Osmanlıların Fetret Devrine Kadar], *İşnikahçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2001, ss. 151-197.

Muhammedun Resulullah" der ve yedi yerden kapı açılır (116b/8-10). Emren'in yardımına Allah, Cebrail'i gönderir ve o da Emren'e kırk er kuvveti verir (127b-128a/13-2). Ancak tüm destanlar içinde alpin Allah ve kutsal alanla ilişkisini tasvir eden en güzel destan *Deli Dumrul*'dur. Baştan sona alpin kutsal karşısındaki âcizliği ve haddini bilmesi gerektiğinin işlendiği bu anlatıda; Deli Dumrul'un hatasını anlayıp Azrail'den af dilediği kısım, aynı zamanda tüm kitabın en lirik sayfalarından birini oluşturur (82a/4-11).

Alpların rüyaları sadıktır. Kazan'ın obasıyla ilgili gördüğü rüya, aynen gerçekleşmiş (D, 23a-24a/9-4; V, 85b-86a/11-9); Yegenek ise rüyasında dayısıyla haberleşmiştir (D, 105a-106a/7-8; V, 101b-102a/4-7). Bu örneklerin gösterdiği gibi, anlatıcı, alpları yarı-kutsal bir şekilde tasvir etmektedir. Bu da toplumdaki algının nasıl olduğunu/oluşturulduğunu gözler önüne serer.

Alpların zaafı da vardır. Anlatılarda bu zaaflar zikredilerek, ya alpin doğru hareketi yapması sağlanır ya da zaaf gösteren alp cezalandırılır. Alplar için en korkulan zaafın kibir göstermek, kendini beğenmek olduğu anlaşılmaktadır. Destanın başkahramanı olan Kazan, muhtelif vesilelerle bu davranıştan hoşlanmadığını, kendini övmediğini belirtmektedir (140b/8-9; 141a/9-10). Alpin kibrinin net biçimde gösterildiği anlatı, *Deli Dumrul*'dur. Burada kabarmış bir benliğin, Allah'ın görevlendirdiği Azrail'e bile kafa tutabilecek hâle geldiği gösterilmiştir. Bu bakımdan metin, tamamıyla yoldan çıkmış enaniyet duygusuna, kutsalın müdahalesiyle haddinin bildirilmesinin hikâyesidir.

Alpin zaaflarını en derli toplu gösteren destan, *Tepegöz*'dür. Tepegöz, gözünü kör eden Basat'ı yakalamak için üç hile kullanır. Bunlardan ilkinde sihirli yüzüğünü Basat'ın almasını ister. Burada Basat, sihre yani olağanüstü güce sahip olma ihtirasıyla denenir. İkinci hilede hazinesini Basat'a bıraktığını söyler. Burada Basat'ın mala, varlığa sahip olma hırsı ölçülür. Son olarak güç simgesi olan sihirli kılıcını almasını ister (116a-b/8-13). Basat, bütün hileleri boşa çıkarır. Burada ilginç olan husus, hazineyle dolu künbede girip orada mahsur kalmasına rağmen, Allah'ın inayetiyle mucize eseri olarak kurtulmasıdır. Metin kırıldığında, anlatının, mal hırsının tüm hırsların anası olduğunu ve Allah'ın yardımı olmaksızın aşılmasının imkansızlığını anlattığı düşünülebilir.

Oğuz alplarının önemli zaaflarından biri, çabuk kızmalarıdır. Her ne kadar metin, yukarıda da zikrettiğim gibi, tedbirli olmayı aklın bir göstergesi olarak görürse de bazı alplar böyle davranmazlar. Bunun en güzel örneğini Dirse Han verir. Oğlunu, kırk namertın sözlerine güvenerek öldürmeye kalkar ve akabinde çok pişman olur. Anlatı onu, güvendiği kırk namerte esir ettirip horlayarak aşağılar. Böylece benzeri durumlardaki en doğru davranış kalıbının, her bilgiyi tahkik etmek olduğunu gösterir.

Alplarla ilgili en ilgi çekici zaaf, Bamsı Beyrek'le ilgilidir. Açıkçası Beyrek'in Bayburt Kalesi'ndeki hayatı oldukça muammalıdır. Bu yiğit, bir yandan esirliğin zor şartlarına rağmen, gülecek kadar dayanıklıdır. Öte yandan kafir beylerinin özel günlerinde onları kopuz çalarak eğlendirmektedir (D, 49b/2-3; V, 75a/10). Açıkçası bu tavır, esir düşen bir başka bey olan Kazan'ın tavrıyla taban tabana zıttır. Kazan, kendilerini övmelerini isteyen kafirleri yererek, onları eğlendirmek bir yana, manevi sıkıntı içine sokmuştur (139b-142b/10-12). Ancak metni bu noktadan kırdığımızda, Kazan'ın sadece kendisine karşı sorumluluğu olduğunu, dolayısıyla pervasız davranmakta serbest hareket edebildiğini görürüz. Halbuki Beyrek'in koruması gereken ve onun uğrunda esir düşmüş otuz dokuz yiğidi vardır. Beyliğin ve yoldaşlığın gereği olarak, onları korumak için bazı hakaretlere katlanmak zorunda kalmış olabilir. Çünkü birisini tehdit etmenin en etkili yollarından biri, yakınındakine zarar vereceğini söylemektir. Nitekim kaleden kaçtıktan sonra surların önüne gelip tekfuru, yoldaşlarının başına bir şey gelmemesi konusunda uyarması da bu konudaki hassasiyetini gösterir (D, 51b-52a/13-7; V, 76b/9-13).

a.a.b. Hatun

Alpların dışında, aristokrat zümrenin temsilcisi bey hatunlarıdır. Hatun'un İslamiyet öncesi Türk tarihinde önemli bir yeri olduğu bilinmektedir.⁸⁸ Bu önemini, İslami devirde de farklı koşullar altında sürdürmüştür.⁸⁹

Dede Korkut Kitabı'nda önemli kadın tiplerinin tamamı, hatun görevindedir. Bunlardan özellikle Dirse Han'ın karısı Han Kızı ve Salur Kazan'ın eşi Burla Hatun, destanlar içinde sivrilirler. Her iki kadının babaları da Han'dır. Ancak Burla Hatun, babasının Bayındır Han olması dolayısıyla, hiyerarşide öndedir. Ancak *Dede Korkut Kitabı*'nda Han Kızı, daha faal bir konumda olup *Boğaç Han Destanı*'nda hem aileyi hem de toplumsal bütünlüğü koruyup yeniden kuran bir işleve sahiptir.⁹⁰ Bu bağlamda tüm anlatılar boyunca, eski Türk hatun tipinin en yetkin temsilcisidir. Oğullarını öldürecek derecede yaralayan Dirse Han'a karşı çıkmamış; ama ondan habersizce oğlunu iyileştirmiş, böylece bey

⁸⁸ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Meftûresi Tarihi*, 1-2, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993, s. 126; Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, ss. 257-258; Emel Esin, "Katun (Türk Kadını'na Dair)", *Erdem*, 7/20 (Ocak 1991), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, ss. 471-476.

⁸⁹ İslami devir için bkz. Turan, *age*, ss. 127-132; Esin, *agm*, ss. 476-478; Osmanlı devri için ise bkz. Leslie P. Pierce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, ss. 353-377.

⁹⁰ Ekici, "Dirse Han Oğlu Boğaç Han", s. 58.

soyunun devamını sağlamıştır. Akabinde eski yoldaşları tarafından hakarete uğrayarak, kafir eline götürülen eşi Dirse Han'ı kurtarması için oğlunu ikna etmiş, böylece aile ve boyun bütünlüğünü tesis etmiştir. Destanlardaki hiçbir kadın kahraman, bu derecede karmaşık bir sorunun üstesinden gelmemiştir. Nitekim anlatıcı, bu durumu tebartüz ettirircesine, bu hatunun ismini kaydetmemiş; onu anonim bir "Han Kızı" olarak göstererek, ideal hatunun nasıl hareket etmesi gerektiğine dair bir işaret olarak kurgulamıştır. Burada ilgi çekici olan husus, Han Kızı'nın tüm bu işleri kimseye sezdirmeden, sükunet içinde yapmasıdır. Daha önce de vurguladığım gibi, kadınların övünmesinin ayıplan-
dığı bir toplumsal yapı içerisinde bundan daha doğal bir hareket tarzı olamaz.

Burla Hatun ise namusunu koruyan, bunun için oğlunun ölümüne razı olan fedakar kadın rolünde görülür (*Kazan'ın Evinin Yağmalanması*). *Uruz'un Esir Düştüğü Destanı*'nda ise daha aktif ise de bu durum, sonucu değiştirecek nitelikte değildir. Çünkü oğlunun haberiyle ilgili gerçeğin başka türlü olduğunu sezip harekete geçmiş ve Kazan'a, düşmanla mücadele ettiği esnada yetişip savaşa girmiş ise de asıl sonucu Kazan ve yetişen Oğuz beyleri almıştır (D, 76a-b/6-11; V, 98a-b/8-7). Burada destanın bütünlüğü içinde Burla, Han Kızı'na göre oyun kurucu rolde değildir.

Begil oğlu Emren Destanı'nda ise hatunun rolü iki yönlü bir nitelik gösterir. Bayındır Han'a kızgın ve isyan hâlinde obaya gelen Begil'i teskin eder ve "*Padışahına asi olanun işi rast gelmez*" diyerek, isyan etmemesini, gönlünü rahatlatmak için ava çıkmasını öğütler (122a/4). Burada çok olumlu bir roldedir. Ancak Begil'in bacağı kırıldığında, bu sırrı söyleyip (123a-b/8-4) düşmanın obaya baskına gelmesine sebep olduğu için de olumsuz bir işlevi yerine getirir.

Diğer hatunlar da çeşitli fedakarlıklar yaparlar. Banu Çiçek, Beyrek'i on altı yıl bekler; Deli Dumrul'un karısı, onun için canını vermeyi göze alır; Selcan Hatun, Kanturalı için soydaşlarıyla savaşır. Tüm bu örnekler, hatunun nasıl bir kişilik yapısına sahip olması gerektiğini göstermektedir: Zeki, yerine göre inisiyatif kullanabilen, fedakâr, namuslu, vefakâr ve gerektiğinde savaşmayı göze alabilen.

a.b. Yönetilenler

Oğuz toplumunda yönetilenler hakkında bilinenler sınırlıdır.⁹¹ Bunda tarihçilerin hükümdar ve siyasi hadiseleri merkeze alan tavrının payı büyüktür.

⁹¹ Agacanov, *age*, ss. 173-179; Divitçioğlu, *age*, ss. 86-87; Kaşgarlı Mahmud'un yazdıklarına dayanan şu iki çalışmada değerli bilgiler vardır. Köymen, *age*, ss. 327-330; Genç, *age*, ss. 112-116. Ancak bu bilgilerin Türkistan'ın tamamıyla ilgili olduğunu, dolayısıyla sadece Oğuz devlet-

Dede Korkut Kitabı'nda da yönetilenlerle ilgili ayrıntılı bilgi bulunmaz. Destanın mantığı düşünüldüğünde, bu durum doğaldır. Yönetilenler, arasına beylerle olan ilişkileri dolayısıyla görünür olur, ardından sahneden çekilirler. Bu tavır bile, Orta Çağ tarihçileri gibi, destancılardan da sıradan insana olan ilgi eksikliğini gösteren ideolojik bir tavrıdır. Destan da tarih gibi sıradanlıkla ilgilenmez; o, kahramanların zorlu serüvenlerinin peşindedir. Böyle bir dünyada yönetilenlere düşen en önemli görev, beylere ihanet etmemek, onların menfaatlerini korumaktır. Bu hizmetlerinin karşılığını da alırlar. Destanlarda, yönetilen zümreye mensup iki önemli meslek grubu sivrilmiştir.

a.b.a. Çoban

Hayvan üretiminin ekonominin temeli olduğu⁹² göçer toplumlarda çobanlık, çok önemli bir meslektir.⁹³ Ancak Orta Asya destanlarında önemli bir konumu yoktur. Daha çok reddedilmiş çocukların kurtarıcısı görevindedir. Ancak *Dede Korkut Kitabı'nda* daha yüksek bir mevkiye çıkarıldığı görülüyor.⁹⁴ Destanlarda üç çoban vardır. Bunlardan Sarı Çoban, ötekiler kategorisinde yer alır. Olumlu tiplerden olan Karacık Çoban, aynı zamanda anlatıların en dikkat çekici kahramanlarından. Karacık Çoban'ın nitelikleri, onu alp tanımına içine almayı gerektirir gibi gözükse de onun destan içindeki görevi çobanlıktır.⁹⁵ Yani bey veya savaşçı değildir.⁹⁶ Sadece güçlü, korkusuz ve vefalı bir tip olarak

tindeki yönetilen zümreye ait olmadığını söylemek zorundayım. Ancak elbette fikir verebilir. Konu hakkında, İslamiyet öncesi devirle ilgili olarak bkz. Kafesoğlu, *age*, ss. 224-233.

⁹² Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993, ss. 48-52; Mahmut Arslan, *Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasal Yapı*, İstanbul: İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, ss. 17-23; Kafesoğlu, *age*, ss. 304-305; Köymen, *age*, ss. 502-507; Genç, *age*, ss. 330-359.

⁹³ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş, I*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, ss. 83-92; M. Muhtar Kutlu, *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvanlık*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, ss. 88-91; Eski Türklerde çobanlığın farklı bir biçimi için ise bkz. Ögel, *age*, ss. 32-38; Yakınoğuda çoban için bkz. Aynur Koçak, "Bir Kahraman Modeli Olarak Karaçuk Çoban", *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Türksoy Yayınları, 2011, s. 168.

⁹⁴ Gökyay, *age*, ss. CLXIII-CLXV, CCCXXX.

⁹⁵ Karacık Çoban'ın değişen kültürle birlikte değişen kahraman tipini örneklediğini savunan bir yaklaşım için bkz. Koçak, *age*, s. 168.

⁹⁶ Bu bağlamda konuya Marksist açıdan yaklaşan Sovyet dönemi folklorcuları tarafından "aşağı sınıf"ın bir temsilcisi olarak görülmüş ve ilgi çekmiştir. Bkz. Abdulla, *Gizli Dede Korkut*, s. 31; Sovyet dönemi Azerbaycanında *Dede Korkut Kitabı'yla* ilgili politikalar için şimdilik bkz. Eyüp Akman, *Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953)*,

resmedilmiştir. Kazan'ın koyun sürüsünü Şöklü Melik'in adamlarına kaptırmamış, bu uğurda iki kardeşi çarpışma esnasında öldürülmüştür. Kafirlerle karşı Kazan'a yardım etmiş, bu sebeple Kazan tarafından emir-i ahur (imrahor) atanmıştır. Bu görev, Selçuklularda, beyin hayvanlarına bakanların âmiri anlamına gelmektedir.⁹⁷ Akkoyunlularda ise, savaşlarda hükümdarın atın dizginini tutmakla görevlidir.⁹⁸ Görüldüğü gibi önemli bir görev olan emir-i ahurluğun Karacık Çoban'a verilmesi, destanın dikey sosyal geçişliliği desteklediğinin bir göstergesidir. Böylece işini doğru yapıp itaat üzere olanların ödüllendirileceği mesajı verilmekte, üstelik bu mükâfatın toplumsal hiyerarşide üst basamağa tırmanma şeklinde de vuku bulabileceği dinleyiciye/okuyucuya hissettirilmektedir. Bu durum, Eski Türklerde var olan "hizmet ederek yükselme ilkesi"nin⁹⁹ bir yansımasıdır. Çobanın ikinci olumlu görünüşü, *Bamsı Beyrek Destanı*'ndadır. Baba evine dönüşü sırasında Beyrek, babasının çobanlarının bir yere taş yığdığını görür. Bu taşları niçin yığdıklarını sordugunda çobanlar, beylerinin oğlunun evleneceği Banu Çiçek'i almak üzere gelecek olan Yalancı oğlu Yaltacık'a atacıklarını söylerler. Bunun üzerine Beyrek "Mere yüzünüz ag olsun, aganızın etmegi size helâl olsun" (D, 52b-53a/13-1; V, 77a/12-13) der. Böylece çobanların davranışını takdir ettiğini gösterir. Metin, burada bir kere daha vefalı hizmetçiye övmektedir. Dikkat edilirse Karacık Çoban, Kazan'ın koyunlarını vermemek için dövüşmüştü. Pay Büre Bey'in çobanları da yine beylerine ait bir değer olan Banu Çiçek'i korumak üzere, bu eylem içerisine girmişlerdir. Sonuçta çobanın, beylerin çıkarını koruması gerektiği mesajı net biçimde verilmektedir.

a.b.b. Bezirgan

Bezirganlar, sadece *Bamsı Beyrek Destanı*'nda bir rol sahibidir. Destanın başında bezirganlar, kafirler tarafından yağmalanan mallarını Bamsı kurtarınca, ona kurtardığı mallardan istediklerini hediye olarak alabileceğini söylerler. Ancak Bamsı'nın seçtiği eşyalar, bezirganların beyi olan Pay Büre'nin oğluna ait olunca, o eşyaların sahipli olduğunu ifade ederler. Çünkü o nesneler, Pay Büre Bey tarafından ısmarlanmıştır. Böylece borçlu oldukları bir kişi karşı-

Ankara: Barış Platin Yayınları, 2008, ss. 146-149; Sovyet devri sonrası yayınlarda büyük bir artış gözlenmektedir bkz. Halil İbrahim Şahin, "Dede Korkut Kitabı ile İlgili Azerbaycan'da Yayımlanmış Bazı Çalışmalar", *Karadeniz Araştırmaları*, 11 (Güz 2006), ss. 151-155.

⁹⁷ Uzunçarşılı, age, s. 37.

⁹⁸ Uzunçarşılı, age, s. 272.

⁹⁹ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 228.

sında bile, beye verilen sözün tutulması gerektiğini gösterirler. Aynı destanın sonraki kısmında, Pay Büre Bey'in, oğlu Bamsı Beyrek'i aramalarını ve ölüsü yahut dirisiyle ilgili haber getirmelerini buyurması üzerine, Beyrek'i aramaya çıkıp onu Bayburt Hisarı'nda bulurlar. Böylece kendilerine verilen görevi bir kez daha yerine getirirler.

b. Ötekiler

Ötekiler kategorisi, destanın dışladıklarını içerir. Bunlar Oğuz toplumunun dışında olan kafirler veya Oğuz toplumunun içinde olduğu hâlde, var olan toplumsal rol modellerine uymayan kişilerdir. Şu veya bu biçimde alaya alınır veya cezalandırılırlar. Cezanın şiddeti, suçun büyüklüğü nispetindedir. Öteki kategorisi, “ben”in inşası için çok önemlidir. Her toplum “biz”in içini doldurmak ve bizleşemeyenlere ne olacağını, bu yolla gösterir. Bu bakımdan halk edebiyatı metinlerinde “öteki”nin inşası, en az “biz”in inşası kadar önemlidir. Bu inşa, gelişigüzel bir biçimde kurgulanmamakta, çeşitli yollardan faydalanılmaktadır. Bu yolların arasında en sık kullanılanlar aşağıda verilmiştir:

Alay

Anlatıcının kafirleri ötekileştirmek için kullandığı en önemli yollardan biri alaydır. Kafirler, alplar tarafından küçük düşürüldüğünde dinleyici, hem keşiflenir hem de mizah yoluyla düşman aşağılanır.¹⁰⁰

Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı'nda, ağabeyini kurtarmak için Alınca Kale-si'ne gelen Segrek, kale yakınındaki kafirlere ait bir at sürüsüne el koyup yakındaki koruda uykuya dalar. Üzerine gönderilen kafir askerlerinden, bileğine bağladığı atının yularını çekmesiyle haberdar olan Segrek, iki defa düşmanı püskürtür. Kale tekfurı, askerlerini üçüncü kere Segrek'i üstüne sürmek isteyince, kafir askerleri itiraz ederler. Buradan itibaren anlatıcı, kafirlerle ilgili üç adımdan oluşan yapısal bir dizge içinde alaycı bir üslup kullanır:

¹⁰⁰ Konu hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Ahmet Özgür Güvenç, “Dede Korkut Kitabı'nda Mizah”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 46 (2011), ss. 157-180. Ancak makalede mizah, ötekileştirme yolu olarak irdelenmemiş, genel olarak ele alınmıştır.

Tekür eydür: "Bu katla üç yüz varun" dedi. Kafirler eydür: "**Varmazuz. Kökümüzü keser, hepimiz kırar**" dediler. Tekür eydür: "Ya nece eylemek gerek? Varun tutsak yigidi çıkarun getürün. **Depegen götini süsegen yırtar**. At verün don verün" dedi. (134b/6-9)

Egrek eydür: "Kanı ol Delü yigit?" Irakdan gösterdiler. Egrek eydür: "Gelün varalum" dedi. "Tutalum" Kafirler eydür: "Tekürden buyruk sana oldu, sen var!" dediler. Egrek eydür: "Üşde uyur, gelün varalum" dedi. Kafirler eydür: "**Hay ne uyumak! Koltuğu altından bakar. Kalkar, bize gen yazuyı dar gösterür**" dediler. (135a/3-8)

Kalkubanı iki kardaş kucak uca görüşdiler. Egrek kiçi kardaşın boynın öpdi, Segrek dahi agasının elin öpdi. Karşı yakadan kafirler bakışurlar, eydürler: "**Göreşdiler ola mı, bolay ki bizümki yene**" dediler. (137a/1-5)

Koyu harfle gösterdiğim yerler, mizahi cümlelerdir. İlk adımda tekfurun adamları, daha kalabalık bir hâlde saldırma buyruğuna karşı çıkarlar. Buradaki "**Kökümüzü keser, hepimiz kırar**" cümlesi, kafirlerin ağzından tek bir Oğuz yiğidinin kafirleri ne kadar korkuttuğunu göstermek için kurgulanmış olup anlatıcının alaycılığı, "**keser**" ve "**kırar**" kelimelerinde belirginleşmektedir. Tekfurun "**Depegen götini süsegen yırtar**" atasözünü kullanışı ise, Segrek'i adamlarını "tepen", Segrek'i "süsen" kabul ettiğini göstermektedir ki bu atasözü de yukarıdaki alaycılığı desteklemektedir. İkinci adımda kafirler, Egrek'le beraber dahi olsa, Segrek'in yanına gitmeyi kabul etmezler. "**Hay ne uyumak! Koltuğu altından bakar. Kalkar, bize gen yazuyı dar gösterür**" cümlesiye, bütünüyle kafirlerle alay etmek; dinleyiciyi/okuyucuyu, kafirlerin korkaklığına güldürmek için kurgulanmıştır. Üçüncü adım ise alayın zirve yaptığı kısımdır. Birbirine sarılan iki kardeşin, güreştiğini zannettikleri gibi, bir de "**bolay ki bizümki yene**" temennisinde bulunurlar.

Destanlarda kafirlerin alay yoluyla ötekileştirildiği en önemli anlatı, *Kazan'ın Esir Olması*'dır. Bu destanda Kazan, tutsak olduğu andan itibaren kafirlerle alay etmekte, onları zor durumlarda bırakmaktadır.

Kafirler eydürler: "Ne gülersin?" Kazan eydür: "Mere kafirler, bu arabayı beşigüm sandum, sizi yumrı yumrı dadum dayem sandum" dedi. (139a/2-4)

Kazan eydür: "Ölülerüne aş verdüğün vakt ellerinden aluram hem ölümlerünüzün yorgasına binerem, kahillerin yederem" dedi. Tekür avradı eydür: "Dinün içün, Kazan Beg! Yedi yaşında bir kızcaguzum ölmüştür, kerem eyle, ana binme" dedi. Kazan eydür: "Ölümlerünüzde andan yorga yokdur, hep ana binerem" dedi. Avrat eydür: "Vay, senün elünden ne yer yüzünde dirümüz ve ne yer altında ölümlük kurtulurmuş!" dedi. Geldi teküre eydür: "Kerem eyle ol Tatarı kuyudan çıkar. Kızcaguzun belini üzer, yer altında kızcaguzuma binermiş. Kalan ölümlerümüzi cem edermiş hem ölümlerümüz için verdüğümüz aş ellerinden çeküp alup yer imiş. Anun elinden ne ölümlük ne dirümüz kurtulurmuş. Dinün ışıkna ol eri kuyudan çıkar!" dedi. (139a-b/6-10)

"İmdi Kazan Beg, di bizi öğ" dediler. Kazan eydür: "Men yer yüzünde âdem öğmez. Bir âdem getirün, bineyim sizi öğeyim" dedi. Vardılar [bir] dirâz kafir getürdiler. "Bir eyer, bir uyan" dedi, getürdiler. Kafirin arhasına eyer saldı, agzına uyan urdı. Kolanını çekdi, sıçradı, arkasına bindi. Ökçesin ökçesine kakdı, kaburgasının karnına kavşurdu, uyanın çekdi, azgın ayırdı, kafiri öldürdi. Çökdi üzerine oturdu, eydür: "Mere kafirler, kopuzum getirün, sizi öğeyin" dedi. (140a/4-12)

Bu sahnenin ilk adımında Kazan'ın, uyurken esir alınışını önemsememesi ve kafirleri küçümsemesi barizdir. Her ne kadar anlatıda bunun sebebi üzerinde durulmuyorsa da Kazan'ın, ancak kafirler tarafından yapılabilecek bu korkakça davranışı küçümsemesi söz konusudur. İkinci adımda Tekfurun Karısı, onlara en çok zarar veren düşmanları olan Kazan'ı merak etmiş ve ona şu anda ne durumda olduğunu sorarak aşağılamak istemiştir: "*Kazan Beg, nedir hâlün? Dirligün yer altında mı hoşdur, yohsa yeryüzünde mi hoşdur? Hem şimdi ne yersin, ne içersin ve neye binersin?*" sorusu alaycıdır. Ancak Kazan, bu alaycılığın altında kalmaz ve "*Ölümlerüne aş verdüğün vakt ellerinden aluram hem ölümlerünüzün yorgasına binerem, kahillerin yederem*" diyerek, Tekfurun Karısı'nı korkutur. Bu diyalog, kafirlerin inancını ve zekasını alay yoluyla aşağılamaya yöneliktir. Kadın, Kazan'ın söylediklerinden korkar ve kocasına giderek, durumu anlatır. Tekfur da Kazan'a, kendilerini övmesi karşılığında serbest bırakılacağını söyler. Burada tekfur ve çevresinin de kadının dediklerine inanması, ötekileştirmeyi daha da güçlü hâle getirmektedir. Son adımda ise Kazan vasıtasıyla anlatıcı, alaycılığın en üst düzeye çıkarır. Yeryüzünde kafirleri övemeyeceğini söyleyen Kazan, bir kafiye eyer vurdurup sırtına çıkarak onu öldürür ve cesedi üzerinde kafirlere manzume söylemeye başlar. Elbette kafirleri övmeyecektir.

Başka bir destanın kahramanı olan Kanturalı'nın karşısına boğayı çıkar-dıklarında, boğa boynuzlarıyla bir mermeri parçalar. Bunun üzerine kafirler: "*Şimdi yigidi atar, yıkar, serer, perter. Yıkilsun Oguz elleri! Kırk yigit bir beg oghıyla bir kızdın ötürü ölmek n'olur?*" (92a/11-13) derler. Bu sözleri duyup ağlayan yol-

daşlarına Kanturalı, kendisini övmelerini emreder. Bu övgü içinde yoldaşları Kanturalı'yı gayrete getirmek için:

"Babanun ag ban eşiginde karavaşlar kara inek sagar görmedün mi?
Boga boga dedükleri kara inek buzagusı degül midür? (92b/8-10)

derler. Böylece Trabzon tekfurunun onlarca adamın canını alan boğasını alaycı bir üslupla küçümserler. Bu ifadeyi kırdığımızda, iki anlam katıyla karşılaşırız. Öncelikle boğanın eninde sonunda "süt veren evcil" bir hayvan olan ineğin yavrusu olduğu, ikinci olarak da bu "uysal" hayvanı kölelerin bile sağdığı. Dolayısıyla iki hâlde de inek, önemsizleştirilip bir alpın hasmı olamayacak bir hayvan olarak resmedilir. Onun yavrusuna da ancak bu kadar değer verilebilir. Yine Kanturalı, dövüştüğü hayvanların üçüncü ve en güçlüsü olan deveyi öldürünce, "*Basup iki yerinden bogazladı. Arkasından iki kayış çıkardı, tekürün önine bıraktı. Eydür: 'Akıncıların terkisi bağı, üzengüsü kayışı üzülür, dikmege gerek olur'*" (96b/6-9) der, böylece kafirlerin son umudunu bağladığı devenin, kendine hasım olarak değerini alaycı bir üslupla bildirir.

Oğuz toplumundan olup da hainlik yapanlar için de alay yoluyla ötekileştirme yapılmaktadır. Bamsı Beyrek'in Yalancı oğlu Yaltacık'ın ok atışını değerlendirişi, buna güzel bir örnektir:

Yalancı oğlu Yaltacugun acığı tutdı, eydür: "Mere kavat oğlu deli kavat, sana düşer mi mana bunun gibi söz söylemek? Gel, mere kavat, menüm yayımı çek. Yohsa şimdi boy-nun ururam" dedi. Böyle degeç Beyrek yayı aldı, çekdi. Kabzasından yay iki pare oldı. Götür[d]i önine bıraktı. "Daz yerde torgay atamaga yahşı" dedi. (56a/5-11)

Yalancı oğlu Yaltacuk eydür: "Mere kavat oğlu kavat, sana düşer mi mana bunun gibi söz söyleyesin? Gel, mere kavat, bentüm yayımı çek. Yoksa seni öldürürem" dedi. Berek "Beril" deyüp herifün yayını aldı, çekdi. Kabzasından iki pare etti. Götürdi yüzine atdı. "Daz yerde torgay atamaga yahşı" dedi. (79a/9-12)

Beyrek, "*Daz (çıplak) yerde torgay (çavuş kuşu) atmaga yahşı (güzel)*" cümlesiyle, Yaltacık'ın yayının kuş avlamak için olduğunu söylerken; onun, ancak çocukların kullandığı sertlikte bir yayı çekmeyi beceremediğini, alp-lara mahsus sert yayları çekemeyeceğini sezdirmektedir. Bu sebeple Yaltacık, Beyrek'in yayını getirtip ozan kılığındaki Bamsı Beyrek'in çekmesini ister. Beyrek de çeker ve hedefini vurur. Görüldüğü gibi Yaltacık, Beyrek tarafından alplığa layık görülmemekte, tüm düğün davetlilerinin önünde küçük duruma düşürülmektedir. Böylece anlatıcı, bu sahneyle, yalancı ve hainleri gülünecek zavallılar olarak takdim etmektedir.

Deli Dumrul'un Azrail'a kafa tutuşunun ardından, onun tarafından atından düşürülüp göğsüne basılması üzerine; Dumrul'un durumunu, anlatıcı şöyle yorumlar: "*Baya (önce) yırlardı, şimdi hırlamaga başladı*" (82a/3). Burada da Deli Dumrul, alaycı bir biçimde tasvir edilmekte, böylece kutsala kafa tutanın sonunda düştüğü durum, dinleyicilerin/okuyucuların gözleri önüne serilmektedir.

Tahkir

Anlatıcı, destan kahramanı vasıtasıyla, ötekileştirmek istediğine hakaret eder. Böylece dinleyici/okuyucu, kadim düşmanlarla günümüzdeki düşmanlar arasında özdeşlik kurmakta, tarihteki Bizanslı veya Gürcü'nün yerine rahatlıkla bugünün düşman gücünü koyabilmektedir. Bu hakaret fiili sırasında, çok defa aşağıdaki örnekte olduğu gibi, mizahi öğelerden de faydalanılmaktadır.

Tahkir ifadelerinin sık sık karşılıklı konuşmalarda geçtiği görülmektedir. *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'nda Kazan'ın, Karacık Çoban tarafından bakılan koyunlarına el koymak için gelen kafirlerle Karacık Çoban arasında şu konuşma bu duruma güzel bir örnektir:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	
Kazan Begün dünlüğü altun ban evlerini biz yıkmışuz, Tavla tavla şehbaz atlarını biz yetmişüz, Katar katar kızıl devesini biz yetmişüz, Karıcuk anasını biz getürmişüz, Ağır hazine bol akçasını biz yagmalamışuz, Kaza benzer kızı gelini biz yesir etmişüz, Kırk yigidilen Kazanun oğlını biz getürmişüz, Kırk ince bellü kızıla Kazanun helalını biz getürmişüz, <i>Bre çoban,</i> <i>Iragından yakınından berü gelgil,</i> <i>Baş endürüp bağır basgil,</i> <i>Biz kafire selam vergil,</i> <i>Öldürmeyelüm, Şöklü Melike seni eltelüm,</i> <i>Sana beglik alı verelüm (22a/4-12)</i>	Kazan Begün dünlüğü altun ban evlerin biz yıkmışuz, Tavla tavla atlarını biz binmişüz, Katar katar develerin biz yetmişüz, Karıcuk anasını biz getürmişüz, Boyu Uzun Burla Hatunı ve gönli yemişi Uruz oğlanı biz esir etmişüz, <i>Çoban,</i> <i>Iragundan yakınından berü gelgil,</i> <i>Baş endirgil bağır basgil,</i> <i>Bize selam vergil,</i> <i>Seni öldürmeyelüm,</i> <i>Şöklü Melike eltelüm,</i> <i>Sana beglik alıverelüm." (85a/8-12)</i>

“İlakur[d]ı söyleme, mere itüm kafır! İtümile bir yalakda yundum içen azgun kafır! Altundagı alaca atun ne ögersin? Ala başlu keçümce gelmez mana. Başundagı tugılğanı ne ögersin, mere kafır? Başumdagı börkümce gelmez mana. Altmış tutam gönderüni ne ögersin, murdar kafır? Kızılçuk degnegümce gelmez mana. Kılıcunı ne ögersin, mere kafır? Egri başlu çevgenümce gelmez mana. Belügünde doksan okun ne ögersin, mere kafır? Ala kollı sapanumca gelmez mana. Iragundan yakınından berü gelgil, Yigitlerün darbını görgil, andan ötgil” (22a-b/13-7)	“Herze merze söyleme, itüm kafır! İtümile bir yalakdan yuyındum içen azgun kafır, Altundagı alaca atun ne ögersin? Ala başlu erkecümce gelmez bana Başundagı tugılğanı ne ögersin, itüm kafır? Başumdagı keçe börkümce gelmez bana. Gönderüni ne ögersin, melun kafır? Degenegümce gelmez bana Oklarun ne ögersin, itüm kafır? Ala kollu sapanumca gelmez bana” (85a-b/12-2)

Burada iki tablo hâlinde gördüğümüz manzumenin ilk kısmında Kazan'a yaptıklarında bahseden kafirler, Karacık Çoban'ın kendilerine zorluk çıkarmasını; eğer öyle yaparsa, ona Şöklü Melik'ten beylik alacaklarını söylerler. Böylece çobanla alay edip eğlenirler. İkinci tabloda Karacık, onların beklemedikleri bir cevap verir. Bu cevapta Karacık, öncelikle kafirleri tahkir edecek biçimde, onlara “it” der. Ardından, kafirler tarafından övülen hususların, kendisi açısından hiç önemli olmadığını vurgular. D'de son mısralarda “Yigitlerin darbını görgil, andan ötgil” ifadesiyle, manzumenin çatışmacı havasına uygun bir bitiriş yaparak; kafirleri az iş, çok çene yapan kişiler olarak tasvir eder. V'de ise, daha iddiasız bir sona yer verilmiştir. Bu tip konuşmalarda anlatıcı, her zaman belli bir kalıbı kullanmaktadır. Bu kalıp, karşılıklı konuşmanın iki veya daha fazla manzume olmasına göre uzasa da değişmemektedir. Bu örnekte önce kafirler, duruma hâkim bir edayla övünürler. Kahraman, bu övgüyü terisine çevirir ve onları tahkir eder.

Aşağıda da Oğuz alpinin başladığı bir karşılıklı konuşma örneği görülmektedir:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması

"Mere Şökli Melik,
Dünlügi altun ban evlerümi getirüpdürür-
sin, sana gölge olsun.
Ağır hazinem, bol akcam götürüpdürürsin,
sana harçlık olsun.
Kırk ince bellü kızıla Burla Hatunı götürüpdürür-
dürürsin, sana yesir olsun.
Kırk yigidilen oğlum Uruzu getirüpdürür-
sin,
Tavla tavla şehbaz atlarum getirüpdürür-
sin, sana binit olsun.
Katar katar develerüm getirüpdürürsin,
sana yüklet olsun.
Karıcuk anam getirüpdürürsin,
Mere kafır anamı vergil mana,
Savaşmadın urışmadın kaydayım,
Gerü döneyim, gedeyim, bellü bilgil" (30b-
31a/9-5)

"Mere Şökli Melik,
Dünlügi altun ban evümi getirüp durursun,
sana gölge olsun,
Ağır hazinem alupsın, sana harçlık olsun,
Kırk kızıla Burla Hatun sana yesir olsun.
Kırk yigidile oğlum sana yesir olsun
Örme saçlu ag südin emdügüm örme saç-
lu karıcık anamı vergil bana,
Savaşmadın gerü döneyim, haber ver bana"
(89b/5-9)

"Mere Kazan,
Dünlügi altun ban evüni getürmüşüz, bi-
zümdür,
Kırk ince bellü kızıla Boyı Uzun Burla Ha-
tunı getürmüşüz, bizümdür,
Kırk yigidilen oğlun Uruzu getirmiş[üz],
bizümdür,
Tavla tavla şehbaz atlarun, katar katar de-
velerün getürmüşüz, bizümdür.
Sana vermezüz,
Yayhan keşiş oğluna verürüz,
Yahyan keşiş oğlundan oğlu dogar, biz anı
sana garim koruz" (31a/5-12)

"Mere Kazan, karıcık ana[nı] sana verme-
zin, Yayhan keşiş oğluna verürem. Andan se-
nün ananun oğlu dogar, biz anı sana garim
koruz" (89b/9-10)

"Mere dini yok akılsuz kafır,
Usı yok derneksüz kafır,
Karşu yatan karlı kara dağlar karyupdur, otı bit-
mez. Kanlu kanlu ırmaklar kary[up]
dur, suyu gelmez, Şehbaz şehbaz atlar ka-
rıyupdur, kulun vermez, Kızıl develer ka-
rıyupdur, köşek vermez, "Dölin almakdan
safan varısa, Şökli Melik, kara gözlü kızun
varısa getür, Kazana ver. Mere kafır, senün
kızundan oğlu dogsun, siz anı Kazan Bege
karım koyasız" (31b/1-8)

"Mere itim kafır,
Karşu yatan kara dağlar karyupdur, otı bit-
mez, Kızıl develer karyupdur, köşek vermez,
Kazan Begün anası karyupdur, oğlu dogmaz.
Kazanun anası karyupdur, ogul vermez"
Oguzun dölin almak isterse, Şökli Melik,
kara gözlü kızını Kazana verstün, andan oğlu
dogsın, siz anı Kazana karım koyasız" (89b-
90a/11-1)

Buradaki kurgu ise, öncelikle Kazan'ın, yapılacak savaşta annesinin zarar görmemesi için Şöklü Melik'e yaptığı bir rica ile başlar. Burada Kazan, kafirlerin aldığı her şeyi, annesi hariç, Şöklü Melik'e bırakma teklifinde bulunmaktadır. Şöklü Melik ise, aldıklarının zaten kendisine ait olduğunu, bunları kılıç zoruyla aldığını Kazan'ın yüzüne çarpmakta ve son olarak da asıl yaralayıcı cümleyi kurarak, yaşlı annesinin namusuna dil uzatmaktadır. Bu cevaba çok kızan Kazan yerine, Karacık Çoban karşılıklı konuşmaya girmekte ve Şöklü Melik'in acı alayını büyük bir ustalıklarla ters çevirerek, kendisine karşı kullanmaktadır.

Benzer bir diğer örnek de *Begil oğlu Emren Destanı*'nda mevcuttur:

Begil Oğlu Emren	
Kafirler	Emren
Oglan, oylan, ay oylan, Haramzâde oylan, Altında al aygır aruk oylan, Kara polad üz kılıcı gedük oylan, Elindeki sünüsü sınıuk oylan, Ag tozlu yayı gede oylan, Belüğünde doksan okı seyrek oylan, Yanındağı yoldaşları çıplak oylan, Karaguluca gözleri çönge oylan. Şöklü Melik sana katı puşdı. 'Meydandaki şol oylanı tutun, Karusından ag ellerin bağlan, Gefillüce görklü başın kesün, Alcı kanın [yer] yüzine tökün!' dedi. Ag sakallu baban varısa aplatmagıl, Ag bürçeklü anan varısa bozlatmagıl. Yalınuz yigit alp olmaz, Yavşan dibi berk olmaz. Kadası yetmiş kavat oğlu kavat, Kayda dön buradan" (125b-126a/7-6)	"Herze merze söyleme, mere itüm kafir, Altumda al aygurum ne begenmezsin? Seni gördi oynar, Egnümdeki demür donum çignüm kısar. Kara polad üz kılıcum kının dograr. Kargı dalı sünüm ne begenmezsin? Gögsin delüp göge parlar. Agça tozlu katı yayum zârî zârî inler, Sadakda ohum keşin deler. Yanumda yigitlerüm savaş diler. Alp ere korku vermek ayb olur, Berü gelgil, mere kafir, dürişelüm!" (125a/7-13)

Emren'in bu cevabı üzerine, "Kafir eydür: 'Oğuz'un arsızı', 'Türkmanın delisi'ne benzer, бага şuna!" (126a-126b/13-1) dedi.

Burada da kafirlerin, Emren'i küçük görmeleri ve savaştan kaçırarak için söyledikleri sözlere mukabil; Emren, onlara ummadıkları bir şekilde cevap vererek, savaş meydanına davet etmiştir. Anlatıcı, karşılıklı atışma sonunda mağlup olanın kafirler olduğunu, onların ifadeleriyle teyit ettirmekte; böylece savaşın ilk kısmını oluşturan söz düellosunu, "biz"i temsil eden Emren'in ka-

zandığını göstermektedir. Emren'in ilk cümlesi, Oğuz alplarının destanlarda kafirler için kullandığı bir kalıp ifade olup ötekileştirmenin net bir örneğidir.

Buraya kadar yazdıklarımı özetlersem, destanlardaki bu tarz karşılıklı konuşmaların şu yapısal şemaya uygun olduğunu ileri sürebilirim. İlk karşılaşmada, ötekinin çok defa güç ve söz üstünlüğü vardır. Bu durum da anlatıda gerilimi yükseltir. Ancak "biz"im kahramanımız, ötekinin sözlerini ustalıklarla ona karşı çevirip kullanarak, ona hakaret eder. Böylece dinleyiciyi/okuyucuyu rahatlatır, son derece artan gerilimin "biz" lehine boşalmasını sağlayarak, "öteki"ni tahkir eder, zekası ve hazır cevaplılığıyla ona üstün gelir. Zaten dinleyicinin/okuyucunun da beklentisi bu yöndedir.

Kafirleri tahkir için Oğuzların onlara neler yaptığı da sık sık kalıp olarak tekrarlanır. Böylece ötekilerin üzerindeki "biz"in hakimiyeti vurgulanmış olur:

Bamsı Beyrek	Kafirin kelisasın yıkdılar, yerine mescid yaptılar. Keşişlerin öldürdiler, ban banlatdılar, aziz Tanrı adına kudbe okutdılar. Kuşun alakanını, kumaşun arusını, kızun gökçeğini, dokuzlama çargab çuha hanlar hanı Bayındıra pençik çıkardılar. (62b/1-5)	Kelisyaların yıkup yerine mescidler yaptılar. Ban banlatdılar, namaz kıldılar. Kuşun alakanını, kumaşun eyüsini, kızun gökçeğini, Bayındır Hana pençik çıkardılar. (83b/5-7)
Yegenek	Kalenün kelisasın yıkup yerine mescid yaptılar, aziz Tangrı adına kudbe okutdılar. Kuşun alakanını, kumaşun arusını, kızun gökçeğini, dokuzlama çargab çuka Bayındır Hana pençik çıkardılar, bakişin gazilere bahş etdiler. (108a/6-10)	Hisarı alup kelisyaların yıkup yerine mescidler yaptılar. Keşişlerin öldürüp ban banlatdılar, aziz Tanrı adına hutbe okutdılar. Kuşun alakanını, kumaşun arusını, kızun güzelini, dokuzlama çargab çuha Bayındır Hana pençik çıkardılar, bakişin gazilere bahş etdiler. (103a-b/13-2)
Kazan'ın Esir Olması	Altı güne komadum, anı aldum. Kelisasın yıkup yerine mescid yapdum, ban banlatdum. Kızını gelinini ag göğsümde oymatdum, Beglerin kul etdüm (141b/6-8)	Bu destan, V'de yoktur.
Kazan'ın Esir Olması	Kaleyi aldılar, kelisasın yıkup mescid yaptılar (147a/7-8)	Bu destan, V'de yoktur.

Bunlar arasında özellikle *Kazan'ın Tutsak Olması Destanı*'ndaki bir manzume, çok sert hakaretleri içerir:

"Arkıç kırdı dönderdüğüm, mere kafir, senün baban,
Şakkına imrendüğüm senün kızun gelinün.
Agca Kala Sürmeli'de at oynatdum,
Atıla Kârun eline çapkun etdüm,
Ak Hisar Kalesinün burcın yıkdum,
Ag akça getürdiler, puldur dedüm,
Kızıl altun getürdiler, bakırdur dedüm,
Ala gözlü kızın gelinin getürdiler, aldanmadum,
Kelisasını yıkdum, mescid yapdum,
Altunı gümüşi yagmalatdum." (141b-142a/12-5)

Kazan burada, kafirin babasının ırzına geçtiğini ve kızlarıyla gelinlerine sulandığını söyleyerek, öncelikle, "namus" noktasından düşmanını aşağılamak-tadır. İkinci olarak, kafirlerin kalelerini kurtarmak için Kazan'a sundukları gü-müş ve altın, onu yolundan döndürememiştir. Böylece kafirler, önce haraç ve-rerek Kazan'ı savuşturmayı denemişler; ama başarılı olamamışlardır. Üçüncü aşamada Kazan, kafirlerin kız ve gelinlerini kendisine sunduklarını söylemek-te; fakat bunlara aldanmadığını ifade etmektedir. Böylece düşmanın "kavat" olduğunu göstermektedir. Her ne kadar bu kısımda kavat kelimesi geçmemek-teyse de anlatılarda bu kelimenin hakaret için kullanılıyor oluşu, kafirlerin fil-linin de bu kelimenin anlam sınırlarına girmesi, bu yorumu yapmaya elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi korkak olan kafirlerin, canını ve mülkünü kurtarmak için feda edemeyeceği hiçbir şey yoktur. Böylece o, değ-er-sizleştirilmekte, her türlü zillete katlanabilecek bir derekede görülmektedir.

Anlatıcı, tahkiri sadece kafirler için kullanmaz. "İçimizdeki öteki" için de uygun görür. Öncelikle Bamsı Beyrek, Yalancı oğlu Yaltacık'la olan karşılaş-malarında ona hakaret etmekten çekinmez:

Bamsı Beyrek	
Güyeğü atsa: "Elün kursun, parmakların çürisün, hey donuz oğlu donuz" deridi. "gü-yegülere kurban ol" deridi. (56a/3-5)	Kaçan kim güyeğü atsa: "Elün kurusun" der-di. "Mere donuz oğlu donuz, güyeğülere sen kurban ol" derdi. (79a/8-9)

Yalancı oğlu Yaltacuk bunu eşitdi, Beyregün korkusundan kaçdı. Özünü Dana Sazına saldı. Beyrek ardına düşdi, kova kova saza düşürdi. Beyrek eydür: "Mere od getürün" getürdiler, sazi oda urdular. Yaltacuk gördi kim yanar, sazdan çıkıdı, Beyregün ayagina düşdi, kılıcı altından geçdi, Beyrek dahı suçından geçdi. (61b/5-11)	Yalancı oğlu Yaltacuk bunu eşitdi, Beyregün korkusundan kaçdı. Özünü Dana Sazına urdı. Beryek ardına düşdi, ol saza od urdı. Yalancı oğlu Yaltacık gördi ki yanar, çıkıdı Beryegün ayagina düşdi, kılıcı altından geçdi, Beyrek dahı suçından geçdi. (83a/3-6)

Anlatıcı, önce Beyrek vasıtasıyla Yaltacık'a sözle hakaret eder; daha sonra da onu bir korkak olarak damgalamak için onu sazlığa kaçırtır ve Beyrek'in kılıcının altından geçirerek, tam anlamıyla bir zavallı hâline sokar. Böylece Oğuz toplumunda yalan ve ihanetin cezasını göstermiş olur.

Daha sonra Beyrek, kendisini aldatmak için önünde oynamaya gelen Kısırcaya Yenge ve Boğazca Fatma'yı da şu hakaretlerle kovar:

"And içmişem kısır kısıra bindüğüm yok Karavata vardugum yok (58b/3-4)	And içeyim kısır kısıra bindüğüm yok, Binübeni karavata vardugum yok (80b/7)
"And içeyim bu gez, boğaz kısıra bindüğüm yok, Binübeni karavata vardugum yok. (58b- 59a/13-1)	Yok

Beyrek, Kısırcaya Yenge'nin "kısır"lığına, Boğazca Fatma'nın ise "boğaz (hamile)"lığına gönderme yaparak, onları tahkir eder. Kırk oynaşlı Boğazca Fatma, farklı erkeklerle düşüp kalkarken hamile kaldığı için bu lakabı almış olmalıdır.

Teşhir

Kullanılan diğer bir yol teşhirdir. Destanlarda, anlatıcının olumsuz özelliği olduğunu düşündüğü kişilerin bu özellikleri kamusal alana çıkartılmakla veya bunun tehdit unsuru olarak kullanılmasıyla ötekileştirme uygulanmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki en belirgin teşhir örneği *Bamsı Beyrek Destanı*'nda-dır. Beyrek, kendini kandırmaya çalışan Kısırcaya Yenge ve Boğazca Fatma'yı bu yolla uzaklaştırır. Önce Kısırcaya Yenge oynamaya çıkar. Beyrek:

"And içnişem kısır kısırağa bindüğüm yok
Karavata vardugum yok
Evünüz ardında sarvanlar sana bakar, inler
Büldür büldür gözlerinin yaşı akar
Sen anların yanına vargıl,
Muradını anlar verir, bellü bilgil
Senünile menüm işüm yok
Ere varan kız kalka,
Kol saluban oynaya
Men kopuz çalam" dedi.
Kısırca Yenge: "Buy. Bu zeval gelecek, delü
beni görmüş gibi söyler" dedi. Vardı, yerine
oturdu. (58b/3-9)

And içeyim kısır kısırağa bindüğüm yok,
Binübeni karavata vardugum yok
Evünüz ardında sarvanlar seni gözler
'Kankı dereye getdi ola?' deyü izin izler,
'Kankı yanadan gele?' deyü yola bakar,
Gözlerinin yaşı revan olup akar.
Sen anların yanına varagörgil,
Muradını senün anlar verir, bellü bilgil.
Benüm senünile sözüm yok.
Ere varan kız yerinden örü dura,
Kol saluban oyun göstere" dedi.
Kısırca Yenge eydür: "Buy buy. Zeval gele-
cek, delü beni görmüş gibi söyler, zeval ba-
şuna" deyüp vardı yerine oturdu.
Ulu hanlar hatunları kas kas yaşmakları
altundan gülişdiler (80b/7-13)

Burada Beyrek, Kısırca Yenge'nin deve çobanlarının oynası olduğunu, onlarla toplum ahlakına uygunsuz fiillerde bulunduğunu, diğer kadınların arasında açık eder. Kısırca Yenge de şaşkınlık içinde verdiği ani tepkiyle, Beyrek'in söylediklerini onaylamış olur. Esasen bellidir ki herkes bu durumu bilmektedir. Nitekim V nüshasında yer alan "Ulu hanlar hatunları kas kas yaşmakları altından gülişdiler" cümlesi, ilk kez öğrenildiğinde verilen tepkiden çok, zaten bilinen bir şeyin kamusal alanda ortaya çıkmasına gösterilen tepkiye benzemektedir.

Boğazca Fatma ile de şöyle bir sahne geçmektedir:

Bugur Bogazca Fatma derler bir hatun vardı.
"Kalk, sen oyn" dediler. Kızun kaftanını
geydi. "Çal mere, delü ozan, ere varan kız
menem, oynayayım" dedi.
Delü ozan eydür:
"And içeyim bu gez, bogaz kısırağa bindü-
ğüm yok,
Binübeni karavata vardugum yok.
Evünüz a[r]dıda derecük degül miydi?
İtinüz adı Barak degül miydi?
Senün adun kırk oynaslu Bogazca Fatma degül
miydi?
Dahu aybun açaram, bellü bilgil" dedi.

Bogazca Fatma derler bir hatun vardı, ana
eyitdiler: "Kız, dur a! Sen oyn ya!" dediler.
"Hay, şu delü magmun, bana da şayed an-
cılayın olmaz sözler söyleye" dedi. "Kız,
deye, nesne yokdur." dediler. Kızun kaf-
tanların geydurdiler. Durı geldi "Çal mere,
delü ozan, ere varan kız menem" dedi.
Beryek eydür
Hay ben seni hûb tanıram
Evünüz arda derecük,
İtinüz adı Barapuk degil midür?
Senün adun kırk oynaslu Bogazca Fatmacık degil
midür?
Yöri var, yerine otur, oynamagıl,

"Senünile menüm oyunum yok. Var yerüne oturgıl, ere varan yerinden dura. Ben kopuz çalam, kol saluban oynaya" dedi. Böyle degeç Bogazca Fatma eydür: "Buy! Dell, bogma çıkaracak, olanca aybumuzu kakdı. Dur kız, oynansan, oynamazısan cehennemde oyna. Beyrekden sonra başuna bu hâl geleceğin bilürüdün?" dedi. (58b-59a/10-9)

Yohsa dahı gaybun açaram, bellü bilgil" dedi. "Ere varan kız gelsün, oynasun. Benüm senünile sözüm yok" dedi. Bogazca Fatma eydür:

"Buy buy! Bogmalar çıkar delü ozan, Gelüp datlucak sohbetimiz bozan, Olanca aybumuzu başımuza kakan, Eller içinde yüzümüz suyn döküp ırzımız yıkan" deyüp vardı. Kıza eydür:

"Dur kız, senün ucundan bize neler oldı Dostlar düşmenler hep bize güldi.

Varp oynarsan oyna,

Oynamazsan cehennemde kayna" dedi. Zaruri Banı Çiçek: "Aceb bana da ne deye?"

deyü fikre vardı. "Ne fikre vardun Beryekden sonra bu işler başuna geleceğin bilürüdük?" dediler. (80b-81a/13-12)

Burada Beyrek, "*Dahı aybun açaram, bellü bilgil*" ifadesiyle, Boğazca Fatma'yı tehdit ediyor. Fatma da bu tehdit karşısında derhal oynamayı bırakıyor. Bu noktada D'nin Boğazca Fatma'nın söylediklerini kısaltmasına rağmen, V'nin ayrıntıcı ve mizahı derinleştiren bir tutumunun olduğunu görüyoruz ki daha önce de yazdığım gibi, bu destanda V, konuyu daha geniş ve bu sahnelerde de daha mizahi olarak ele almaktadır. Bu bağlamda V'de Boğazca Fatma, kendisine gülünmesinin müsebbibi olarak Banu Çiçek'i görmekte, teşhir sonunda kendisinin küçük duruma düşürüldüğünü bizzat ifade etmektedir. Esasen Boğazca Fatma'nın da yaptığı hareketlerden toplumun haberdar olduğu bellidir. Nitekim Beyrek'in "*Senün adun kırk oynaslu Bogazca Fatma degül miydi?*" cümlesi, bu durumu gösterir niteliktedir. Ancak önemli olan ne yaptığından çok, bunun kamusal alana çıkıp çıkmadığıdır. Toplum içinde bizi korkutan şey, çok defa yaptıklarımızın gün yüzüne çıkmasıdır. Oğuz bireyleri de bundan masun değildir. Hata, gizli kaldığı veya "kral çıplak" denmediği sürece çok rahatsız edici değildir. Ancak bir kere kamusal alana çıkıp da ortaya döküldü mü ferdi sıkıntıya sokar. Nitekim Boğazca Fatma'nın V'de söylediği: "*Olanca aybumuzu başımuza kakan, Eller içinde yüzümüz suyn döküp ırzımız yıkan*" ifadesi, bunun net bir göstergesidir. Boğazca Fatma, bu fiilleri işlediği andan itibaren "*ırzını yıkmış*"tı, üstelik bunu bir kereye mahsus da yapmamıştı. Ancak ne zaman bu durum kamusal alanda açıklandı, o vakit kendini "*ırzı yıkılmış*" hissetti. Bu bireysel/toplumsal durum bilincinde olan anlatıcı, teşhiri bir ötekileştirme aracı olarak kurgu içinde kullanmaktadır.

b.a. Dışarıdakiler

Bu kategori, Oğuzların düşmanlarını kapsar. Düşman, *Dede Korkut Kitabı*'nda “yağı” kelimesiyle karşılanır. Bu bağlamda, Uruz ile babası Kazan arasındaki konuşma çok önemlidir:

“Berü gelgil, arslanum ogul!

Kara deniz gibi yaykanup gelen kafirün leşkeridür.

Gün gibi şılayup gelen kafirün başında ışıgidür.

İlduz gibi parlayup gelen kafirün cıdasıdur.

Azgun dinlü yağı kafirdür, ogul”

dedi. Oglan eydür: “Yağı deyü neye derler?” Kazan eydür: “Ogul, anun-
çün yağı derler ki biz anlara yetsevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür”
dedi. Uruz eydür: “Baba, [ceng] içinde beg yigitler öldürseler, kan sorarlar [m]
ı, davilerler mi?” Kazan eydür: “Ogul, bin kafir öldürsen kimse senden kan
davilemez.” (66a/4-13)

Yukarıdaki alıntıda biz-dışarıdakiler ayrımı, net ve basit bir gerçeklik olarak sunulur: Ölme veya öldürülme. Gerçeğin böyle olmadığı, sınır boylarında dost-düşman ayrımının çok farklı vechelere sahip olduğu, günümüzdeki araştırmaların ışığında, bilinmektedir.¹⁰¹ Ancak *Dede Korkut Kitabı*'nın bu durumu, olduğu gibi yansıtmayı beklenemez. Metin, ideolojik yapısı gereği, konuyu bir iyi-kötü ikiliği içinde sunmuştur.¹⁰² Dikkat edilirse Uruz'un ikinci sorusu, bu öldürmenin hukuki bir sorumluluk taşıyıp taşımadığıdır.¹⁰³ Kazan'ın cevabı, bu konuda alpi bağlayan bir hukuk kuralının olmadığı şeklindedir. Bu cevap

¹⁰¹ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, ss. 79-80; Sencer Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul: Eren Yayınları, 1996, s. 41; Raif Kaplanoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2000, s. 80.

¹⁰² Köprülü, *age*, s. 80'de Kanturalı destanındaki Trabzon tekfurundan kız alınmasının tarihsel bir zemine dayandığından bahisle, *Dede Korkut Kitabı*'nın da sınır boylarındaki bu müsama-halı durumu örneklediğini ileri sürmektedir. Köprülü'nün örneği sadece bir açıdan doğrudur. Elbette Hristiyan Trabzon tekfurunun kızını Müslüman bir Oğuz yiğidine vermesi, uçlardaki müsamahalı yaşayışın bir örneği olarak alınabilir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki anlatının devamında tekfur fikrini değiştirmiş ve Kanturalı'nın arkasından askerlerini göndermiştir. Bu durum da yukarıda zikrettiğim “Kafir, verdiği sözü tutmaz” kalıbında ifadesini bulan ve iyi-kötü karşıtlığını örnekleyen bir niteliktedir.

¹⁰³ Fikret Türkmen, “Dede Korkut'ta Halk Hukuku Unsurları”, *Bilgi*, 58 (Yaz 2011), s. 25; Aysun Dursun, “Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku”, *Turkish Studies*, 6/4 (Fall 2011), s. 120; Bahadır Bumin Özarıslan, “Dede Korkut Hikâyelerinde Egemenlik Kavramına Ait Unsurlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, 35 (Güz 2012), s. 121.

önemlidir; çünkü öldürmenin cezasız olduğu bir ortamda, elbette köleleştirmek de meşrudur ki bu durum, “sagrak süren kafir kızları”nın tasvirlerinde açıkça bellidir. Oğuz kadınları, sagrak sürmemek için oğullarının etinden yapılacak kavurmayı yemeye razıyken; kafir kadınları, bu yürekliği gösteremez ve Oğuz beylerinin şölenlerinin ayrılmaz parçası olarak hizmet görürler.

Dede Korkut Kitabı’nın dünyasında düşmanlara verilen isim “kafir”dir. Bunun dışında bir isimlendirme söz konusu değildir. Anlatılarda İslam ve Hristiyanlık, hemen her defasında iki zıt kutup olarak alınır. Özellikle teslis ve ikona inancı, putperestlik şeklinde takdim edilir:

“Kafir eydür: Oglan, alındunısa Tangruna mı yalvarırsın? Senün bir Tanrun varısa menüm yetmiş iki puthanem var” dedi. Oglan eydür: ‘Ya asi melun! Sen putlarına yalvarurısan men âlemleri yokdan var eden Allahuma sığındum’ dedi.” (127b/10-13)

İlginçtir ki Bizanslı halk inancı üzerine bilgi veren kaynaklar da bu anlayış üzerinde durmaktadır:

“Bizanslı halkın inancında, kutsal kişilerin tasvirleri öylesi ateşli bir saygının konusuydu ki, doğrudan doğruya görülemeyen kişiden çok, onun suretine hitap edilir ve gerçek bir put olup çıkardı o suret.”¹⁰⁴

Bu durum da *Dede Korkut Kitabı*’nın bu konudaki tasvirlerinin belli bir gözlem sonucunda yapıldığını göstermektedir. Bu tasvirler, Müslüman Oğuzların çevresinin kafirlerle çevrili olduğunu ve onların devamlı gaza ile meşgul olduklarını gösterme işlevini görmektedir. Böylece kahramanların “gazi” sıfatı belirginleştirilmektedir. *Kazan’ın Tutsak Olması Destanı*’nda ise, kafirlerin dinî inançlarıyla ilgili ilginç başka bir kayıt yer almaktadır: “*Tangrı benem! Deyü su dibinde çağırışur asileri*” (141b/3). Burada, belki de panteist anlayıştaki rahipler söz konusu edilmektedir. Bilindiği gibi panteizmde yaratılan-yaratan ikiliği kabul edilmez ve tüm varlık Tanrı olarak kabul edilir.¹⁰⁵ Bu anlayış ise İslamiyet ile bağdaşmaz.¹⁰⁶ Kazan, kafirlerden fethettiği bir şehir hakkında bilgi verirken, bu cümleyi de olumsuz anlamda kullanmaktadır.

Kafirlerin hiçbir olumlu özelliği yoktur. Monolojik metinler için bu durum çok normaldir. İyi-kötü ikiliği, en çok biz-dışındakiler ayrımında görülür.

¹⁰⁴ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: İnsanlık Tarihine Giriş, II Orta Çağ*, İstanbul: Cem Yayınları, 1993, s. 155.

¹⁰⁵ Abdülhak Gölpinarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1985, s. 41.

¹⁰⁶ Gölpinarlı, *age*, s. 46.

Kafirler, korkak ve fırsat düşkünüdür. Bu yüzden Oğuzların zayıf kaldıkları anları kollayıp o zaman saldırırlar. Bu durumlar şunlardır: Oğuz alpları avdayken (*Kazan'ın Evinin Yağmalanması*), gerdek çadırındayken (*Bamsı Beyrek*), obanın beyinin ayağı kırılmışken (*Begil oğlu Emren*), bey uyurken (*Uruz'un Tutsak Olması, Kazan'ın Tutsak Olması*). Saldırdıklarında da zora düştüklerinde, çok defa kaçarlardı. Nitekim Karacık Çoban ve iki kardeşi altı yüz kafiri püskürtünce, zor durumda kalan kafirler: “*Bu çoban hepimizi kırar ola mı?*” diyerek, kaçarlardı (*Kazan'ın Evinin Yağmalanması*: D, 23a/3-4; V, 85b/7-8). Ağabeyini kurtarmaya gelen ve kafirlerin at sürüsüne el koyan Segrek'e karşı, tekfur tarafından gönderilen altmış kişi yenilince; tekfur, “*Tu yüz kere, altmış kişi bir oğlanı tutamadınız*” (134a/10-11) deyip bu sefer yüz kişi göndermiş, onlar da mağlup olunca; tekfur, üç yüz kişinin gitmesini emretmişse de kafir askerleri “*Varmazuz. Kökümüzü keser, hepümüz kırar*” (134b/6-7) demişler; Egrek'e refakat ederken de uyuyan Segrek'in yanına korkarak yaklaşmamışlardır (135a/1-8). *Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'nda oğlu Uruz'la ava çıkan Kazan, burada sarhoş hâldeyken; kafirin casusu, durumu tekfura bildirir. Bu sırada, anlatıcı tarafından casusa söylettilen “*İtünü ulıtmayan, çetüğünü mavlatmayan alplar başı Kazan*” (65b/2-3) ifadesi, tekfurun Kazan'dan ne kadar korkup sindiğinin bir ifadesidir. Oğlu Uruz'un tutsak olması üzerine, kafirlerin peşine düşüp onları yakalayan Kazan'ın geldiğini gören kafirler ürkerek, telaşa kapılmışlardır. Anlatı bu durumu şöyle tasvir ederek, kafirlerin korkaklığını belirtir: “*Kafir, Kazanun geldiğini gördü ürkdi. Kim atın biner, kim cevşen geyer*” (73a/5-6). *Kazan'ın Tutsak Olması Destanı*'nda, kendilerini övmeyen Kazan'ı öldürmek isteyen kafirler: “*Bunun oğlu var, karadaşı var, bunu öldürmek olmaz*” (142b/10-11) diyerek, Kazan'ı öldürmeleri hâlinde intikamının alınacağından korkarak, onu öldürememişlerdir. Yine aynı anlatıda, üzerilerine düşman gelince, kendileri savaşmaya cesaret edemeyip Kazan'a, serbest kalması karşılığında, bu orduyla dövüşmesi teklifinde bulunurlar (144b/1-6). Korkaklık konusunda *Begil Oğlu Emren Destanı* ilginç bir örnek barındırır. Begil'in ayağının kırıldığını öğrenip obasına baskın veren kafirler, Begil'in giysilerini giymiş, atına binmiş birini karşılarında görünce: “*Kafirler eydür: 'Bu at Begilündür, biz kaçırız!' Tekür eydür: 'Mere, onat görün! Bu gelen Begilise sizden öndin men kaçaram.'*” (125a-b/12-1) derler. Burada Oğuz beyinin tam karşısı konumunda bir kafir yöneticisi olan tekfurun, adamlarına cesaretle örnek olacağı yerde, kaçmakta örnek olduğu kurgulanmıştır. Tekfurların içinde, *Yegenek Destanı*'nda görülen Arşun Direk Tekür ilk bakışta farklı bir portre çizmekte gibidir. Çok iri ve güçlü olan bu kişi, tüm Oğuz alplarını bir bir yener; ancak Yegenek'in vurduğu darbeye yaralanır. Bunun üzerine kalesine kaçarken Yegenek tarafından öldü-

rülür (D, 107a-b/11-4; V, 102b-103a/13-4). Arşun Direk Tekür, Salur Kazan veya Kanturalı gibi ağır yaralansa bile düşmana sırtını dönmeyen alpa kıyasla korkaklık yapmakta, ölmekten çekinmektedir. Görüldüğü gibi anlatıcı, kafir tekfurunu mutlaka olumsuzlamaktadır.

Korkaklık, pek çok olumsuz özelliği de beraberinde getirir, bunlar: Din değiştirmek, haraç vermek, tehditlere boyun eğmek, emre itaatsizlik, yalancılık ve hilekârlıktır.

Kafirler, ölümden korktukları için, zoru görünce din değiştirmekten çekinmezler. Nitekim *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda tekfur, Emren tarafından öldürüleceğini anlayınca, "Yigit, amân! Siziñ dine ne derler? Dinine girdüm" der ve "Parmak götürüp şehâdet getirüp müsülman" olur (128a/3-6).

Kafirler için haraç vermek onursuzluk değildir. Nitekim *Kazan'ın Tutsak Olması Destanı*'nda kafirler, Kazan'ı serbest bırakmak için kendilerini övmesini istedikten sonra, cümleyi şöyle bitirirler: "Hem haraca mûtî olalum, sen dahi and iç kim bu bizim ele yağılığa gelmeyesin" (144b/4-6).

Kafirler, alparın tehdine boyun eğerler ve onların isteklerine karşı çıkmazlar. *Bamsı Beyrek Destanı*'nda Beyrek, Bayburt Hisarı'ndan kaçtıktan sonra, yoldaşlarına bir zarar gelmemesi hususunda kafirleri uyarır. Anlatıcının devamında yoldaşlarının sağ salim kurtarılmasından da anlaşılabileceği üzere, kafirler bu tehdidi ciddiye alıp Beyrek'in yoldaşlarına zarar veremezler (D, 52a/2-7; V, 76b/9-13).

Yine kafirler, korkak olduklarından, yeri geldiğinde tekfurlarına itaatsizlik etmekten kaçınmazlar. Segrek'in üzerine üç yüz kişiyle saldırmalarını isteyen tekfurun emrine karşı çıkarlar (134b/6-7).

Kafirler, yalancıdır. *Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı*'nda kafirler, at sürülerine el koyan Segrek'i kendileri öldüremeyince: "Geldiler, Egrek'e eyitdiler: 'Yigit, sana tekür himmet eyledi. Şunda bir delü yigit yolcunun, yolakcunun, çobanun, çolugun etmegin alur. Tut ol delüyi öldür, seni koyu verelim. Var get.' " (134b/9-12) şeklinde yalan söyleyerek, onu kışkırtmaya çalışırlar.

Kafirler, hilekârdır. Nitekim *Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı*'nda Alınca Kalesi tekfuru "Kara Tekür orada bir korı yapdurmuşıdı. Uçardan kaz, tavuk; yörirden geyik, tavşan bu havlıya doldurup Oguz yigitlerine bum dâm etmişıdı." (129b/3-5) ifadesinden de anlaşıldığı üzere, Oğuzları çekecek bir tuzak hazırlar. Egrek ve yiğitleri orada baskına uğrarlar. Yiğitler ölür, Egrek esir düşer. Görüldüğü gibi kafirler, Oğuzlarla göğüs göğse dövüşmektense, bu tarz hilelere başvurur.

Kafir, sözünde durmaz. *Kanturalı Destanı*'nda Trabzon tekfuru, üç vahşi hayvanı öldüren Kanturalı'ya, vadettiği gibi, kızını vermişken, sonradan pişman olur ve peşine altı yüz seçme askerini yollar (97b-98a/12-2).

Kafirler, kıskançtır. *Kanturalı Destanı*'nda boğa ve arslanı öldürerek, Selcan Hatun'la evlenmeye çok yaklaşan Kanturalı'yı çekemeyen kafirler, tekfurun denenin ağzını bağlamalarını emretmesine rağmen, bunu yapmazlar (94b/12-13).

Kafirler, aptaldır. Bu durum, iki destanda çok belirgin bir biçimde işlenmiştir. *Kazan'ın Tutsak Olması Destanı*'nda, bir kuyuya hapsedilmiş Kazan'ın ölümlerine üzerine binip yiyeceklerini aldığı alayına, hem tekfurun karısı (139a-b/6-10) hem de tekfurun kendisi ve adamları inanmış, hatta içlerinden birine eyer vurup gem takmasına izin vermişlerdir (140a/5-11). Böyle bir şeye inanmak ve izin vermek, ancak aptallıkla açıklanabilir. Zaten anlatıcı, bu kurguyu kafirlerin aptallığını göstermek için oluşturmuştur. Burada tekfurun eşinin tekfura verdiği aklın, Oğuz beylerinin hatunlarının verdiği akıllarla kıyaslandığında, ne derece saçma olduğu da ayrıca vurgulanmalıdır. Böylece dinleyiciye/okuyucuya, "bilge hatun-aptal tekfur karısı" arasındaki karşıtlığı görme imkanı da sağlanmış olmaktadır. *Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı*'nda ise birbirini ilk defa gören Egrek ve Segrek'in kucaklaşmasını, güreş zannetmişler ve aptal durumuna düşmüşlerdir (137a/1-5).

Kafirler, sefahat içinde yüzen, sapkın kişilerdir. Kazan, fethettiği bir kaleyi tasvir ederken:

"Tangrı benem! Deyü su dibinde çağırşur asileri
Önin koyup tersin okur kızı gelini
Altun aşuk oynar Sancıda(n)'un¹⁰⁷ begleri" (141b/3-5)

ifadesiyle bu durumu anlatmaktadır. Bu alıntının ilk mısrasında, daha önce ele aldığım, dinî sapkınlık söz konusu edilmiştir. İkinci mısradaysa kafir kadınların tersten cinsel ilişkiye girme isteği vurgulanarak, cinsel sapkınlıklarına işaret edilmiştir.¹⁰⁸ Son olarak buranın beyleri, sefahat ve eğlenceye batmış olarak gösterilmiştir.

Kafirler, böbürlenmeyi sever. Örneğin *Kazan'ın Tutsak Olması Destanı*'nda kafirler, Karacık Çoban'a koyunları teslim etmesini söylemeden önce, Kazan'ın obasını nasıl yağmaladıklarını tasvir ederler (D, 22a/4-12; V, 85a/7-12). Ancak bu böbürlenmelerinin sonunda hep yenilgiye uğratılarak, tahkir edilirler.

¹⁰⁷ Sancıda(n): Yeri belli değildir. Metinde Umman Denizi'nden bahsedilmiş olmasından hareketle Gökyay, Umman Denizi kenarında olabileceğini ileri sürerken (*Dedem Korkut'un Kitabı*, s. XCIX), Kızıoğlu, beylerinin Türklere mahsus aşık oynamasından yola çıkarak Dağıstan tarafındaki Kuman ülkesinde olabileceğini düşünmektedir (*Dede-Korkut Oğuznâmeleri*, s. 106).

¹⁰⁸ Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut Kitabı'nın İngilizce Çevirileri", *TFA*, 16/314 (Eylül 1975), s. 7417.

Kafir kız ve kadınları, iffetli değildir. Oğuz meclislerinde beylere sagrak sürerler (*Kazan'ın Tutsak Olması*, *Bamsı Beyrek* vs.), birtakım cinsel sapkınlıklara meyillidirler (141b/4). Onlar, cinsel bakımdan Oğuz yiğitlerine “hayır” diyemez. Bayburt Tekfurı'nun kızının, âşık olduğu Beyrek için kendi insanlarına sırt çevirip ona yardım etmesi (D, 50b-51a/10-13; V, 76a-b/7-2); Selcan Hatun'un Kanturalı'yı görünce canının onu çekmesi (91b-92a/13-8), bu durumu örnekler niteliktedir.

b.b. İçimizdekiler

Bu kategori, Oğuz toplumunda yaşamakla beraber toplumun kurallarıyla uyumsuz olanları, Tanrı tarafından çocuksuz bırakılanları ve Oğuz olmayanları kapsamaktadır. Bunlar: Hainler, yalancılar, kötü ebeveyn, küstahlar, şehvet düşkünleri, kısırlar, köleler olarak yedi grupta ele alınabilir.

b.b.a. Hainler

Dede Korkut Kitabı'nda üç destanda hainlerle karşılaşırız: *Boğaç Han*, *Bamsı Beyrek* ve *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması*.

Boğaç Han Destanı'nda Dirse Han'ın kırk yiğidi, çocuğu olmayan Han'ın en yakınları konumundadırlar. Boğaç doğup ad aldıktan sonra işler değişir. D'ye göre Boğaç, kırk yiğidin adını anmaz olur (11a/9-10), V'ye göre ise Dirse Han, onları eskisi kadar önemsemez. Bu durum, bugüne kadar işlerin merkezinde olmaya alışmış, kırk yiğidi çok yaralar. Dikkat edilirse bu noktada anlatı, çok insani bir duruma işaret ediyor: Dirse'nin, bir yerde üvey çocukları olan yoldaşlarını, kendi kanından gelen öz çocuğu için terk etmesi veya önemsizleştirilmelerine göz yumması ve bunun yoldaşlarında meydana getirdiği hayal kırıklığı. Bu noktaya kadar anlatı, Dirse'nin yoldaşlarına “*kırk yiğit*” der; ancak ne zaman Boğaç'a iftira atarlar, burada itibaren “*kırk namerd*” olarak anılmaya başlarlar. Dirse, anlatılanlara inanır ve oğlunu oklar. Kırk namert, oğlanın ölmediğini öğrenince, yaptıklarının duyulacağı ve cezalandırılacakları endişesiyle velinimetleri Dirse Han'ı esir ederek kafir ülkesine kaçarken, yetişen Boğaç ve yiğitleri tarafından yenilgiye uğratılıp öldürülürler. Dinleyici/okuyucu, iftiradan itibaren, kırk namert için herhangi bir üzüntü duyamaz. Zaten isimlerinin yiğitten namerte çevrilmesi de anlatıcının zekice bir buluşu olarak, böyle bir empatiyi iyiden iyiye imkansız kılar. Anlatı, suçu kırk namer-tin üzerine yıkar. Çünkü hem Dirse Han hem de Boğaç, baştaki hatalarının

cezasını acı çekerek ödemişlerdir. Anlatının klasik mantığı içinde kırk namert de bundan paylarını almalıdırlar ve almışlardır da.

Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı'nda ise daha geniş çaplı bir ihanet söz konusudur. Burada Salur Kazan çadırını yağma ettirirken Dış Oğuz'u çağırılmamış, bu hareketi de adı geçen grubu isyana sürüklemiştir. Bu grubun başı olan Aruz Koca, ayrıca Kazan'ın innağı Bamsı Beyrek'i öldürmüş, akabinde de Kazan tarafından hayatına son verilmek suretiyle cezalandırılmıştır. Anlatı, isyanı Oğuz toplumunun bir yarısının fiili olarak görmekten çok Aruz Koca'nın eylemi olarak ele almış, buna bağlı olarak da sadece onun cezalandırılmasını yeterli görmüştür. Aruz Koca'nın durumu ilginçtir. Üç destanda adı geçen bu alp, Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı'nda tedbirli tavrıyla olumlu; fakat sonucu etkilemeyen bir roledir. Tepegöz Destanı'nda ise Basat'ın babası ve Tepegöz'ü himayesine alan kişi olarak başrollerden birindedir. Tepegöz'ün diğer oğlu Kıyan Selcük'ü öldürmesi dolayısıyla büyük bir acı çekmiştir. Bu tablo, onun son destanda hain olmaması gerektiğini göstermektedir. Ancak anlatı mantığı gereği Dış Oğuz'un başı olması, Kazan'ın yaptıklarına tepki vermesini gerektirmiştir. Öte yandan Beyrek'i öldürmek, istediği şey değildi. O, Beyrek'i kendi tarafına çekmeyi istiyordu. Herhalde Kazan'ın töreye ters tavrına Beyrek'in de tepki göstereceğini ve Dış Oğuz'u haklı bulacağını düşünmüştü; ancak işler beklediği gibi olmamış ve Bamsı Beyrek'i öldürmek zorunda kalmıştır.

Yalancı Oğlu Yaltacık da ihanet sınırlarına giren bir eylemde bulunmuşsa da bu kişi "Yalancılar" başlığı altında ele alınmaya daha uygundur.

b.b.b. Yalancılar

Destanlarda yalancılık, ancak Oğuz toplumunda olan birinin aleyhinde olursa cezalandırılır. Olumlu sebeplerle veya düşmana söylenen yalanlar, cezalandırma gerektirmez. Cezalandırma gerektiren yalancılık eylemine, Boğaç Han Destanı'ndaki kırk namert ve Bamsı Beyrek Destanı'ndaki Yalancı oğlu Yaltacık'ın davranışları örnek gösterilebilir. Kırk namerti, "Hainler" başlığında değerlendirdiğim için, doğrudan Yaltacık üzerinde durmak istiyorum.

Yaltacık, Beyrek'in öldüğü yalanını söyler (D, 48b-49a/6-10) ve Deli Karçar'ın vaadi gereği, Banu Çiçek'le evlenmek ister. Anlatı, Yaltacık'ın kim olduğu hakkında hemen hiçbir şey söylemez. Sadece "Yalancı oğlu" (D, 48b/6) bilgisini paylaşır. Bu nokta onun, en azından babasının da yalancı olduğunu ve bu kötü niteliğin irsi olduğuna anlatıcının bizi inandırmak istediğini gösterir. Pek çok özelliğin aile içinde kazanıldığı düşünüldüğünde, geleneğin bu konu-

da irsiyyeti öne süren yaklaşımı anlamsız değildir. Yaltacık'ın, böyle tanınan birinin oğlu olarak, toplum içinde çok sevilen bir kişi olmadığını söylemek mümkündür. Nitekim Banu Çiçek'le düğünü sırasında ok müsabakalarında, Deli ozan kılığındaki Beyrek'in Yaltacık'a hakaretlerinin diğer alplar tarafından hoş karşılanması ve Banu Çiçek'e, Beyrek'ten sonra Yaltacık'a varınca başına gelecek şeylerin elbette hoş olmayacağını hatırlatılması, bu çıkarımın ipuçlarını oluşturmaktadır. Yaltacık, toplum içinde iyi olmayan itibarını, en azından Oğuz toplumunun en güzel ve asil kızlarından biriyle evlenerek düzeltebileceğini; Banu Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar'ın şahsında, akrabalık hukukundan kaynaklanan bir koruma bulacağını ümit etmiş olabilir. Bu da onu, kendisine nispeten iyi davranmış Beyrek'e hainlik etmeye sürüklemiş olabilir. Şurası da bir gerçektir ki Yaltacık, Beyrek'in yaşayıp yaşamadığı bilgisine sahip değildi, muhtemelen de yaşamadığını zannediyordu. Dolayısıyla yaptığını ihanet olarak görmemişti. Ona göre ortada uygun bir fırsat vardı ve buna ulaşmak için küçük bir hile yapmak yeterliydi. Belki de Beyrek'in onu affetmesinin (D, 61b/5-10) sebebi, bu durumu sezmesidir. Her ne şekilde olursa olsun anlatının ahlakçı tutumunun, Oğuz toplumu içinde böyle bir hareketi cezalandırmaması düşünülemez. Yaltacık da zaten pek olmayan itibarını iyiden iyiye kaybederek, bu maceradan zararlı çıkmıştır.

b.b.c. Muhannet Ebeveyn

Dede Korkut Kitabı'nda anne-baba, tek istisnaıyla, çocukları için her fedakarlığı yapabilecek bir şekilde kurgulanmıştır. İstisna, *Deli Dumrul Destanı'nda* görülür. Deli Dumrul, canının yerine can istemek için önce babasına sonra da anasına gider; fakat olumlu cevap alamaz.

Deli Dumrul'un Babasına Hitabı

Ag sakallı, aziz, izzetli, canum baba,
Bilür misin neler oldı?
Küfür söz söyledüm,
Hak tealaya hoş gelmedi,
Gök üzerinde al kanatlı Azrayile emr eyledi
Uçup geldi, agca menüm gögsümi basup kondı,
Hırıldadup tatlu canum alur oldı.
Baba, senden can dilerem, verür misin?
Yohsa 'Ogul! Deli Dumrul!' deyü aglar mısın? (83a-b/10-3)

Deli Dumrul'un Annesine Hitabı

Ana bilür misin neler oldı?
Gök yüzinden al kanatlı Azrayil uçup geldi,
Agca menüm gögsümi basup kondı,
Hırıldadup canum alur oldı.
Babamdan can diledüm ana, vermedi.
Senden can dilerem ana, canun mana verür misin?
Yohsa 'Ogul! Dede Dumrul!' deyü aglar mısın?
Acı tırnak ag yüzüne çalar mısın?
Kargu gibi kara saçun yolar mısın ana?
(84a/4-11)

Babasının Cevabı	Annesinin Cevabı
Karşı yatan kara dagum gerekise Söyle gelsün, Azrayılün yaylası olsun Sovuk sovuk bınarlarum gerekise Ana içit olsun! Tavla tavla şehbaz atlarum gerekise Ana binit olsun! Katar katar develerüm gerekise Ana yüklet olsun! Ağaylda ağca koyunum gerekise Kara mudbak altında anun şöleni olsun! Altun gümüş pul gerekise Ana harçlık olsun! Dünya şirin can aziz, Canumu kıyabilmen, bellü bilgill Menden aziz menden sevgülü anandur, Ogul, anana var (83b-84a/7-3)	Ağca burclu hisarlarada tutulayıdun, ogul! Sası dinlü kafır elinde tutsak olayıdun, ogul! Altun akça gücine salubanı seni kurtarayı- dum ogul! Yaman yere varmışsın, varabilmen. Dünya şirin, can aziz, Canumu kıyabilmen, bellü bilgill (84b/3-8)

Hem babası hem de annesi, oğullarını kurtarmak için her türlü dünya malından vazgeçebileceklerini vurgulamalarına rağmen, iş can vermeye gelince burada duraklamakta ve olumsuz cevap vermektedirler. Böylece kalıp rol modelinin çok dışına çıktıkları için Oğuz toplumu içinde yaşamaya devam etmeleri mümkün olmadığından, Allah tarafından canlarının alınması suretiyle cezalandırılmaktadırlar.

b.b.d. Küstahlar

Bu gruba, destanlarda “*deli*” adı verilen kahramanlar girmektedir. İki önemli küstah da hareketlerini kutsal olana karşı gerçekleştirmişler ve belli oranda hizaya getirilmişlerdir. Bunlardan Deli Dumlul, başta gösterdiği aşırılıktan vazgeçtiği için anlatı mantığı içinde cezalandırılmamış, hatta ömrü uzatılmak suretiyle mükafatlandırılmıştır. Ancak onun hikâyesi, küstahlığın ne gibi sonuçlara yol açabileceği üzerine veciz bir örnektir.

İkinci küstah ise Deli Karçar’dır. Karçar da Dumlul gibi, kutsal olanı hafife almıştır. Dede Korkut’u öldürmek için giriştiği teşebbüsün sonunda pişman olmuş, affı için yalvarınca kurtulmuştur. Bu noktada anlatı, iki alıp da belli oranda alaycı bir dille eleştirmiş; ancak ikisini de toplum dışına itmemiştir. Böylece küstahlığın kabul edilebilir sınırlarının çizilmesinde, bu figürlerden yararlanmıştır.

b.b.e. Şehvet Düşkünleri

Dede Korkut Kitabı'nın iki anlatısında şehvet düşkününü üç figür göze çarpar. Bunlardan biri erkek, ikisi kadındır. Bu figürler, yan kahramandırlar.

Sarı Çoban, Tepegöz'ün ortaya çıkmasına sebep olan kişidir. Yaylaya göç sırasında su perilerini görüp birine tecavüz etmiş, bunun sonunda Tepegöz dünyaya gelmiştir. Ancak bu fiilinin cezasını çekmeden anlatıdan kaybolmuştur. Daha önce ifade ettiğim gibi bunun sebebi, yaylada göçün başını çekmek gibi yarı-kutsal bir görevin ehil olmayan birine verilmesinden dolayı, Oğuzların suçlanması ve cezalandırmanın topluma gelmesi olabilir.

Diğer iki figür ise, *Bamsı Beyrek Destanı*'nda karşımıza çıkan Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'dır. Bunlar Oğuz toplumu içinde hafif meşrep olarak tanınmış kadınlar olup Beyrek tarafından bu durumları yüzlerine vurulunca utanmışlardır.

b.b.f. Kısırlar

Oğuz toplumunda çocuk sahibi olamamak, büyük bir ayıp sayılır. Oğlu kızı olmayanın kara çadırda oturtulması bunu gösterir. Bu durum, Tanrı'nın bir laneti olarak görülür ve bu kişilerin toplumda da itibarı olmazdı. Bazı vücut eksikliklerinin Allah'ın laneti olarak kabul edilişinin ilginç bir örneğini, Bektaşî tarikatına kabul edilecek taliblerde aranan vasıflar arasında görüyoruz. Bu tarikatta kabul edilecek olan kişide herhangi bir vücut sakatlığının olmaması aranır. Vücut sakatlığının manevi sakatlığa da işaret olduğu düşünülürdü.¹⁰⁹ Kısır kadın evde olan her kötü olayın sebebi olarak görülürdü, karısı kısır olan erkek ikinci bir kadınla evlenme hakkına sahip olurdu, mirastan ve zevcelik haklarından mahrum sayılırdı.¹¹⁰ Öte yandan kısırlık, bugün bile Anadolu'nun birçok yerinde bir kusur olarak görülmektedir. Ayrıca kısır kadınların doyumsuz bir cinsel iştihaya sahip oldukları ve bu hâlleri yüzünden toplumsal bakımdan tehlikeli olduklarına da inanılmaktaydı. Nitekim *Bamsı Beyrek Destanı*'nda görülen Kısırca Yenge, bu yargının Türk toplumunda oldukça eski olduğunu örnekler gibidir. Öte yandan *Boğaç Han Destanı*'nda Dirse Han, bu kusurun kendinden mi yoksa eşi Han Kızı'ndan mı kaynaklandığını sorgulamaktadır. Bu durum, bu konuda yakın zamana kadar Anadolu'da sadece kadının suçlandığı dikkate alındığında, bugünden daha ileri bir

¹⁰⁹ Necdet Okumuş, *Manisa Rifâî Dergâhı Entekkeliler (Bir Tekkenin Tasavvufî ve Sosyal Tarihi)*, Manisa: Emek Matbaacılık, 2003, s. 25.

¹¹⁰ Acıpayamlı, *age*, s. 13.

aşama gibi görünmektedir. Ancak bu durumun genelleştirebilecek bir husus olduğunu zannetmiyorum.

b.b.g. Köleler

Bu grup, Oğuz toplumuna savaş esiri veya başka yollarla gelen ve hizmet için kullanılan insanları kapsar.¹¹¹ Oğuz toplumunda kul veya karavaş adı verilen (D, 34b/7-8; V, 91a/11-12) bu insanlar; inek sağmak (D, 92b/8-9) gibi işlerin yanı sıra, güzel olan köle kızlar beylere şarap sunmak (D, 20a/5-8; V, 84a/10-12) gibi hizmetleri görürler. Oğuz beyleri, sevinç içinde olduklarında köle azat ederler (D, 34b/7-8; V, 91a/11-12). Kölelerin, Oğuz toplumu içinde yaşamaya mahkum “dışarıdakiler” olduğu ve hukuklarının da buna göre tanzim edildiği düşünülebilir. Çünkü Tepegöz’e vermek için, kalan tek oğlunun yerine bir esir isteyen kadının isteğini Basat, düşünmeksizin yerine getirmiştir (D, 112a-113b/912). Bu da köle olarak kullanılan esirlerin yaşama hakkının bir hukuka değil, sahibinin isteğine bağlı olduğunu göstermektedir.

b.c. Bizleşemeyenler

Tepegöz, bu grupta ele alınabilir. Her toplumda kültürün bir üyesi olmak belli bir sürecin sonunda gerçekleşir. Doğan bir çocuğun, kültürünün üyesi olmak için ata, ana-baba ve yakın çevresindekilerden öğrenme sürecine kültürlenme (enculturation) adı verilir. Bu süreç, kültürleşme (acculturation) ve kültürlenme (culturation) süreçleriyle birlikte işleyen bir yapıdadır.¹¹² Tepegöz, doğduğu gibi Aruz Koca tarafından alınmış ve Oğuz toplumunun içinde büyütmeye, toplumun bir üyesi hâline getirilmeye çalışılmıştır:

“Beslediler, böyüdi gezer oldu. Oglancuklarla oynar oldu. Oglancukların kiminün burnın, kiminün kulagın yemeğe başladı. El-hasil, ordı bunun ucından katı incindiler, aciz kaldılar, Aruz’a şikayet edüp ağlaştılar. Aruz, Depegöz’i döğdi, söğdi, yasak eyledi. Eslemedi. Ahır evinden kovdı.” (110b-6-11)

Bu alıntı bağlamında daha önce de değindiğimiz gibi, tek gözlü bir çocuk/ yaratık, çocuk dünyasında nasıl görüldü? Onunla oynamak isteyen oldu mu? Yoksa bir yaratık muamelesi mi gördü? Bu soruların cevabını kesin olarak

¹¹¹ Türklerde kölelik için bkz. Köymen, *age*, ss. 315-318; Genç, *age*, ss. 74-79; Oğuz toplumunda kölelik için bkz. Ağacanov, *age*, ss. 163-166.

¹¹² Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994, ss. 123-127.

herhâlde hiçbir zaman bulamayacağız. Ancak tarih boyunca insanoğlunun farklı olana karşı olumsuz davranışının yüzlerce örneği düşünülürse, Tepegöz'ün hüsn-i kabul görmediğine inanmamak için hiçbir sebep yoktur. O da dürtülerinin ona gösterdiği yoldan gitmiş ve insanüstü kuvvetini kullanarak, çocukların burnunu ve kulağını “yemeye” başlamıştır. Bu noktada destanın ilerleyen kısmında Tepegöz'ün, kendisine gönderilen hayvanları pişirmek için iki kişi istemesine (11b-112a/8-3) gidersek, anlatıcının “yeme” olarak isimlendirdiği fiili “ısıрма” olarak ele alabilir miyiz? Eğer öyleyse, burada açlığı doyumaktan çok, birilerine şiddet uygulamak vardır. İkisinin çok ayrı kategoriler olduğu da açıktır. Tepegöz, yeme alışkanlıklarıyla “çiğ”den “pişmiş”e dönmüş, dolayısıyla kültürün bir parçası olmuştur. Burada dikkat çekici olan başka bir nokta da Aruz'un ona sövmesine ve dövmesine ses çıkarmamasıdır. Bu da onu babası yerine koyduğunu ve ona saldırmadığını gösterir. Yaptığı, sadece Aruz'un otoritesini tanımamak olmuştur –ki bu davranış da çok insanidir. Kendini insan olarak tanımladığını, yine destanın sonlarına doğru Basat'la konuşması sırasında da söylüyor. Kendini yiğit (117b-118b/5-11) ve er (117b/9) gören Tepegöz, kendini Oğuzlardan o kadar da uzak görmediğini ifade etmiştir. Bunlar, kültürleşme sürecinde kat ettiği mesafenin başka göstergeleridir. Ancak sonuçta Tepegöz'ü toplum içinde bir birey olarak yetiştiremeyen Aruz, onu evden kovmuştur. Başarısızlık sadece Tepegöz'ün değil, Aruz'undur da. Bu noktaya kadar olaylara müdahil olmayan peri annesi, Tepegöz'ün yardımına gelmiş ve ona silahlardan etkilenmemesi için bir yüzük vermiştir. Tepegöz de Oğuz toplumunun düşmanı olmuş ve ona zarar vermeye başlamıştır. Bu noktadan sonra o, “dışarıdakiler”den biri olmuştur. O derecede yabancılaştırmıştır ki üvey kardeşi Kıyan Selcük'ü öldürmekten çekinmemiştir. Sanki üvey babası Aruz'u ve aslında dünyaya gelmemesi gereken bir varlık olarak, bu hatayla suçladığı tüm Oğuz toplumunu cezalandırmaktadır. Bu noktada Dede Korkut ile ilişkisi dikkate değerdir. Dede Korkut, Oğuzlar adına onun yanına anlaşılmak için geldiğinde, Tepegöz ona hiç saygısızlık etmemiş, sanki onu tüm olanların dışında tutmuştur. Dede Korkut da sadece Oğuzların durumunu iyileştirici bir anlaşma yapmış, Oğuzların velisi olarak Tepegöz'le mücadeleye girmemiştir. İkisi de “normal” insanların dünyasından olmayan bu güçler, birbirlerine mesafeli durmuşlardır.

C. DEDE KORKUT KİTABI'NIN MESAJ YAPISI

DESTANLAR, diğer halk edebiyatı ürünlerine kıyasla, millî kabul edilen anlatılardır. Bu bağlamda anlatıldıkları toplumun pek çok özelliğini ve kalıp davranışlarını içerilerinde barındırırlar. Genel olarak halk edebiyatı anlatılarının, sadece bir edebî yaratım değil, aynı zamanda ortaya çıktıkları toplum yaşantısının derinlemesine bilgisini veren etnografyası olduğu kabul görmektedir.¹¹³ Bu duruma bağlı olarak anlatıların çok sayıda mesaj (ileti) içerdiği, bunların da açık ve örtük biçimde metne dağılmış bulundukları vurgulanmaktadır.¹¹⁴ Bu mesajlar, yaratılmak veya devam ettirilmek istenen insan tipinin ideolojik şekillendirilmesinde birinci derecede rol sahibidir. Okuma-yazmanın çok düşük olduğu toplumlarda, kalıp düşünce ve davranışlar bu gibi anlatılar yoluyla toplum içinde köklenirler. Çünkü bireylerin farklı kaynaklardan beslenme olanağı sınırlıdır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki mesajları altı başlık altında incelemek mümkündür:

1. Siyasi mesajlar, 2. Toplumsal mesajlar, 3. Bireysel mesajlar, 4. Ahlaki mesajlar, 5. Dinî mesajlar, 6. Ekonomik mesajlar.

Bu mesajların yer yer birbirini kapsadığı da gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin Kazan'ın beylerinin uyarılarını dinlememesi sonucu esir düşmesi, iki ayrı açıdan ele alınabilir. İlk olarak, Kazan'ın bir bey olması sebebiyle, siyasi mesajların içerisinde "İktidar sahibi öğüt dinlemelidir" başlığında değerlendirilirken; ikinci olarak, bu mesajın genelliği düşünüldüğünde, yönetici olma-

¹¹³ M. J. Herskovits, *Man and His Works*, New York, 1948, s. 418'den William Bascom, "Folklorun Dört İşlevi", çev. Feryal Çalış, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, 2, haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005, s. 130; Roger D. Abrahams, "Halkbilimini Etnolojik ve Sosyolojik Yönleriyle Açıklamak", çev. Ayça Yavuz, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, 2, haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005, s. 89.

¹¹⁴ Yavuz, *age*, ss. 13-19; ayrıca masallardaki mesajlar için ss. 39-55.

yanlar tarafından “başkalarının uyarılarına kulak verilmelidir” gibi bir anlamda da alınabilir. Bu durum, destanı dinleyen kimliğiyle doğrudan ilgilidir.

1. Siyasi Mesajlar

Oğuz yöntemcilerinin maceralarının anlatıldığı destanlarda, “ülke, devlet, insan yönetimi”¹¹⁵ anlamına gelen, siyaset veya politika ile ilgili çok sayıda mesaj bulunmaktadır. Bu mesajları; iktidar (otorite), iç ilişkiler, dış ilişkiler olarak üç kısımda ele alacağım. Burada şunu hatırlatayım ki amacım, *Dede Korkut Kitabı*’na yansıyan siyasi sistemin ne olduğunu açıklamak değil,¹¹⁶ eserin ideolojik yapısını anlamada önemli bir yeri olduğunu düşündüğüm mesajların bu kısmını gözler önüne sermektir. Bu tutum, mesajları tasnif etme yöntemimi de belirlemiştir.

a. İktidar (Otorite) ile İlgili Mesajlar

Her sosyal organizasyonda mutlaka bir kumanda zincirinden bahsedilir. Kumanda zinciri, tepeden tabana doğru inen bir yetkiler, mertebeler, rütbelere dizisidir. Bu hiyerarşiyi kontrol eden güce, “sosyal iktidar” adı verilir. Sosyal iktidar, başkalarını etkileme ve kontrol edebilme yeteneğidir. Başkalarını itaate, emirlere uymaya zorlayan bütün yetenekler, ilişkiler ve teknikler sosyal iktidarı meydana getirir.¹¹⁷ Bunun, toplum ve ülkenin bütünü üzerinde geçerli olan iktidar karşılığındaki kullanımı ise siyasi iktidar kavramını oluşturur.¹¹⁸ İktidar terimiyle otorite teriminin aynı mı farklı mı olduğu hususu, siyaset bilimcilerinin anlaşılamadığı bir noktadır.¹¹⁹ Farklı kabul edenlere göre otorite, “meşru iktidar” demektir.¹²⁰ Ben, iki kavramı aynı kabul ediyorum. Otoritenin farklı tarihsel dönemlerde, farklı toplumlar arasında değişik tipleri oluşmuştur. Max Weber bunları üçe ayırır: Yasal (hukuki) otorite, geleneksel

¹¹⁵ Bülent Dâver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s. 5; Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1994, s. 15.

¹¹⁶ Konuyu bazı açılardan irdeleyen bir çalışma için bkz. Ayhan Yalçınkaya, “Dede Korkut İçin Bir ‘Kırklama’ Denemesi”, *Küf: Dede Korkut, Said Nursi ve Hz. Ali Üzerine Bir Yorumlama*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2003, ss. 35-69.

¹¹⁷ Dâver, *age*, ss. 99-100.

¹¹⁸ Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, İstanbul: Bilgi Yayınları, 1992, s. 48.

¹¹⁹ Kapani, *age*, ss. 52-54. Örneğin Dâver (*age*, s. 117), farklı kavramlar olarak almaktadır. Kışlalı ise (*age*, ss. 15-16) iki kavramı aynı anlamda kabul etmektedir.

¹²⁰ Dâver, *age*, s. 117; Kapani, *age*, s. 52.

otorite, büyüleyimsel (karizmatik) otorite.¹²¹ *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Oğuz otorite kuruluşu, Weber'in geleneksel otorite ismini verdiği tipe uygundur. Bu otorite tipinin ilk şekli, Weber'in *patriyarkalizm* olarak isimlendirdiği ev topluluğunun kurduğu şefin otoritesine dayanır. Aile şefinin otoritesi sorgulanmadan kabul edilmiştir. Onun emirlerini yerine getirmek, bir zorunluluk olarak görülür. Bu emirler, geleneksel kuralların çerçevesi içinde olmak zorundadır. Aile şefinin mal varlığının artmasıyla orantılı olarak, yönetime ilişkin görevleri de artar. Şefin, bu malvarlığını daha rahat yönetebilmek için, ev topluluğu üyelerine tarla, ev, demirbaşlar, davar vermesi ve böylece şefin merkezi otoritesinin dağılması sonucunda ise *patrimonyal otorite* ortaya çıkar. Bu sistemde örgütü meydana getiren memurlar, patrimonyal şefin akrabaları ve kendisine yakın tebası arasından seçilir.¹²² Bu bakımdan Osmanlı imparatorluğunda patrimonyal bir otoritenin olduğu söylenebilir.¹²³ Ancak şu da bir gerçektir ki bu tarz tiplendirmeler, her zaman birer soyutlama, analitik inceleme araçlarıdır. Weber'in de belirttiği gibi, tamamen geçerli izahlar olarak görülmemelidirler.¹²⁴ Dolayısıyla bu tespiti, değişmez bir gerçek olarak değil, henüz yanlışlanamamış bir açıklama modeli olarak kabul etmek daha uygundur.

Dede Korkut Kitabı'nda üst otorite, Bayındır Han'dır. Salur Kazan ise onun damadı ve beylerbeyi sıfatıyla, iktidarın görünen yüzünü oluşturur. Bu hususta anlatıcının oldukça özenli olduğunu belirtmek gerekir. Bayındır Han ile Oğuz beylerinin yüzyüze geliştiği olduğu sınırlı tutulmuş, geldiklerinde ise Han'ın otoritesi hep korunmuştur. Siyasi sorunlara yol açabilecek iki yüzleşme de bu özen belirgindir. İlk olarak *Boğaç Han Destanı*'nda Dirse Han'ın kara çadıra oturmasına yol açan Bayındır Han'ın emrine, Dirse çok üzölmüş;

¹²¹ Max Weber, "Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi", *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993, ss. 252-253; Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Özer Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, ss. 315-316; Coşkun San, *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1971, ss. 68-71; Dâver, age, s. 118.

¹²² Weber, age, ss. 331-352; San, age, ss. 97-108.

¹²³ Halil İnalıcık, *Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013, ss. 8-15; Şerif Mardin, "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, ss. 208-211; konuyla ilgili bir değerlendirme için ise bkz. Adem Çaylak, *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998, ss. 61-72; ancak Osmanlı Devleti örneğinde, bu yargının günümüzde çok kabul görmediğinin altını çizmek gerekiyor.

¹²⁴ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, ss. 8-9; Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım*, çev. Yasin Aktay, Ankara: Vadi Yayınları, 1991, ss. 115-116; Çaylak, age, s. 61.

fakat asla emre itaatsızlık göstermemiştir. İkinci durum ise *Emren Destanı*'nda karşımıza çıkar. Begil, kimsenin istemediği görevi alıp başarıyla uygulamasına rağmen, Kazan tarafından bir vesileyle kalbi kırılmış ve duruma Bayındır Han müdahale etmemiştir. Begil, isyan etmeyi düşünmüşse de karısı tarafından vazgeçirilmiştir. Kafirlerin saldırısı üzerine, oğlu Emren'e Bayındır Han ve Kazan'dan yardım istemeye gitmesini söylediğinde, Emren'in ağzında şu manidar kelimeler dökülür:

"Ag alınlu Bayındırın divanına varmagum yok.

Kazan kimdür? Men anun elin öpmegüm yok." (124b/8-10)

Görüldüğü gibi anlatıcı, Emren'in kızgınlığını çok ölçülü bir şekilde yansıtıyor. "*Ag alınlu Bayındır*" ifadesi, hanın yüceliğinin -kızgınlık hâlinde bile- Emren tarafından kabul edildiğinin bir göstergesidir. Öte yandan aynı özen, Kazan'dan esirgenmiş, "*Kazan kimdür?*" sorusuyla, Kazan'ın diğer beylerden çok da farklı olmadığına işaret edilmiştir. Bu ifadenin derin anlamı: "*Kazan kimdür? Eğer Burla Hatun ile evlenmemiş olsaydı, bizim gibi bir bey olacaktı*"dır. Bu noktada, ilkel şeflikle modern devlet adamını mukayese eden Engels'in, birincisi için "*toplumun bizatihi içindedir; oysa ki, öteki [devlet adamı] toplumun dışında ve üzerindeki bir şeyi temsil etmek zorundadır*" belirlemesini¹²⁵ hatırlatayım. Bayındır Han'ın modern anlamda bir devlet başkanı olmadığı ortadadır. Ancak o, bir kabile şefi de değildir. Bu noktada Engels'in açıklaması, çok aşırı bir genellenmenin kaçınılmaz sonucu olarak, değerinden kaybetmektedir. Anlatıcı, iktidarı genlerinden değil de Bayındır Han'la olan akrabalık ilişkisinden alan Kazan'ı arada bir hırpalamaktan çekinmezken; Bayındır'ın statüsünü hep koruyagelmiştir. Bu durumun ilginç bir örneği de Tepegöz ile Oğuz beylerinin mücadelesinde karşımıza çıkar. Yapılan savaş, Kazan komutasında olmuştur ve kaybedilmiştir. Hatta Kazan, Basat'a başarısızlığını itiraf eder. Destanın başında Bayındır Han'a bir sahnede yer veren anlatıcı, sonrasında adını bile anmaz. Böyle büyük bir beladan Bayındır Han'ın haberdar olmaması düşünülemeyeceğine göre, anlatıcı, yine onun itibarını korumakta, yenilginin sorumluluğunu Kazan'ın üzerine yüklemektedir. Böylece, Engels'in ikili bir karşıtlık içinde yaptığı belirlemenin en azından üçüncü bir ara tipe ihtiyaç duyduğu söylenebilir: Modern olmayan bir çeşit şef olan Bayındır'ın otoritesi de Engels'in deyimiyle "*toplumun dışında ve üstünde bir şeyi temsil etmek*"tedir. Bu durum, dolaylı yoldan başka bir vesileyle de gösterilmektedir. Gerek Kazan gerekse Dirse Han'ın eşleri, han kızlarıdır. İkisinin de oğlu gittikleri

¹²⁵ Marc Abélès, *Devletin Antropolojisi*, çev. Nazlı Ökten, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1998, s. 91.

yerden dönmeyince, eşlerine oğullarının yerini sorarlar ve eğer düşmana esir düştülerse;

Boğaç Han	Kara donlu azgın dinli kafilere bir ogul aldurdunısa değil mana Han babamun katuna ben varayım Ağır hazine bol leşker alayın Azgun dinli kafilere ben varayım, Yaralanup kazılık atumdan inmeyince Yenümile alca kanum silmeyince, Kol bud olup yer üstine düşmeyince, Yalnız ogul yollarından dönmeyim (14b/4-9)	Kara dinli kafir eline girdi ise değil mana Han babamun yanına ben varayın Ağır hazine büyük leşker ben alayım Azgun dinli kafilere ben varayım, Paralanup kazılık atumdan inmeyince Yenümile alca kanum silmeyince, Kol bud olup yer üstine düşmeyince, Yalnız ogul yolundan dönmeyem (64b/3-6)
Uruz'un Tutsak Olması	Azgun dinli kafilere bir ogul tutdurdunısa değil mana, Han babamun yanına men varayın, Ağır leşker, bol hazine alayın, Parelenüp kazılık atumdan inmeyince Yenümile alca kanum silmeyince Kol but olup yer yüzine düşmeyince "Yalnız ogul haberin almayınca Kafir yollarından dönmeyeyin" (71a-b/12-2)	Azgun dinli kafilere bir ogul aldurdunısa değil mana, Han babamun yanına ben varayın, Ağır hazine büyük leşker ben alayın, Azgun dinli kafilere ben varayın, Paralanup kazılık atumdan inmeyince Yenümile alca kanum silmeyince Kol bud olup yer yüzine düşmeyince Yalnız ogul yollarından dönmeyeyin (95b/9-12)

şeklinde tepkilerini gösterirler. Burada açıkça görüldüğü gibi eşler, kocalarının iktidarını sorgulamakta, eğer kocaları kafilere "ogul aldurdunısa" bu durumu babalarına başvurarak çözeceklerini ifade etmektedirler. Acılı anneler bu söylemleriyle, Oğuz iktidar ilişkisinin "*Hanlar Hanı*"nın ne derecede gölgesinde olduğunu göstermektedirler. Kazan, hakikaten düşmana bir "oğul aldırmanın" acısı içinde, Burla Hatun'a bir şey sezdirmeden kafirlerin peşine düşer. Sarhoş olan Dirse Han'ın adamlarıysa Han Kızı'na oğlunun avdan dönmediğini yalanını söyleyerek, bu durumu geçiştirirler. Her iki durumda da Hanlar Hanı'nın durumu öğrenmesinden rahatsız oldukları açıktır.

Yukarıdaki örneklerin dışında tüm beyler, anlatılarda bir yarı-kutsal hava içerisinde ele alınmaktadır. Zırva devir anlatılarına özgü bir nitelik olan bu durum, *Bamsı Beyrek Destanı*'nda beylerin dualarının kabul edilmesiyle ilgili arasözde kendini net biçimde belli eder. Burada onların Tanrıyla olan yakın ilişkileri vurgulanmış, örtük biçimde, anlatıcı kendi zamanındaki beylerde bu özelliğin görülmediğini belirtmiştir.

Otorite ve iktidarı temsil eden bey ve alpin özelliklerine daha önce değinmiştim.¹²⁶ Bu özelliklerin anlatılardaki varlığı, birer mesaj işlevinde olup tekrar üzerinde durmayacağım.

İktidar sahibi cesur, tebaasını koruyabilecek özelliklere sahip olmalıdır

Bu durum, anlatılarda "hüner" kavramıyla özetlenmiş olup yiğitliğin ilk şartıdır (D, 64b/4-6; V, 92b/2-4).

İktidar sahibi adil olmalıdır

Adil olunmadığı durumlarda isyan çıkar. Nitekim Dış Oğuz'un isyanı, Kazan'ın töre kurallarına göre adil olmamasından kaynaklanmıştır (D, 147b/9-12; V, 103b-104a/9-2). Burada geleneksel iktidarın yetkisini kullanma biçimiyle ilgili çok ilginç bir durum söz konusudur. Weber, geleneksel otoritenin iki şekilde yasallaştığından bahseder: İlki efendinin geleneksel sınırları aşmadan yetkisini kullanımı, ikincisi ise bir ölçüde efendiye bırakılmış bir takdir yetkisi bağlamında, geleneğin sınırlarını efendinin keyfine göre aşması durumudur.¹²⁷ Weber'in ifade ettiği bu keyfi durum, Kazan'ın davranışında aynen görülmektedir. Keyfi olduğu içindir ki anlatıda bu husus açıklanmamakta, sadece sonuçlarından bahsedilmektedir. Metnin iktidar taraflı yapısına bağlı olarak da bu keyfiliğe itiraz eden Aruz Koca, cezalandırılmaktadır. Böyle keyfi bir davranış, Bayındır Han'ın oğlu-kızı olmayanları kara çadıra oturtmasında da görülmekteyse de anlatıcı, bu durumu kutsal olanın lanetiyle açıklamıştır.¹²⁸ Dolayısıyla keyflik, yine Weber'in büyük bir serahatla değindiği, eskiden beri geçerli olan fakat uygulanmayan bir kuralın, ihtiyaç hâlinde birdenbire "fark edilmesi" yoluyla açıklanmış olmaktadır. Weber'e göre böyle bir kural olmasa bile, yeni bir kural koymak gerekince, herkesin denetleyemeyeceği veya esasen denetlemek istemeyeceği eski bir kural aniden fark edilmektedir.¹²⁹ Bayındır Han'ın durumu, Weber'in açıklamalarıyla paralellik göstermektedir.

¹²⁶ Bkz. 2. Bölüm: 2. Monolojizm, b.b. Yönetici; 3. Zıt Kutupluluk, a.a.a. Alp.

¹²⁷ Weber, *age*, ss. 331-332.

¹²⁸ "Oğlu kızı olmayanı Allahu te'ala kargayupdur, biz dahı kargaruz" (D, 7a/11-12; V, 60b/7).

¹²⁹ Weber, *age*, s. 332; San, *age*, s. 98.

İktidar sahibi becerikli ve tecrübeli olmalıdır

Destanlarda yönetim kademesinde gördüğümüz beylerin hepsi tecrübeli, belli bir yaşa gelmiş, toplumsal sorumluluğu olan kişilerdir. Bu beylerin arasında Kazan, en becerikli kişi olarak tanıtılmaktadır. Kazan'ın tüm destanlara sinmiş bu özelliğini, anlatıcı bazen somutlaştırmaktadır. Örneğin *Uruz'un Tutsak Düştüğü Destanı*'nda yaklaşan toz bulutunu diğer beyler geyik zanneder. Kazan ise geyik olsa bulutun tek veya iki bölük olması gerektiğini, halbuki altı bölük olduğunu, bunun da ancak atlıların gelişle mümkün olabileceğini belirterek, düşmanı fark etmiştir. Buna bağlı olarak da derhal savaş planını hazırlamış, sonuçta da düşmanı bozguna uğratmıştır (D, 65b/6-12; V, 93a/5-8). Böylece anlatıcı tarafından Kazan, diğer beylere göre tecrübesiyle sivriltilmiş, niçin Oğuzların ikinci adamı olabildiği somutlaştırılmıştır.

İktidar sahibi, toplumsal düzeni sağlamakta yükümlüdür

Tepegöz haramilik yapmaya başlayınca, Kazan komutasındaki Oğuz beyleri harekete geçer ve Tepegöz'le savaşır (111a-b/5-3). Sonuç, bu örnekteki gibi yenilgi bile olsa, bey görevini yapmış addedilir. Aynı durum, Oğuz birliğini bozan Dış Oğuz'un Kazan tarafından cezalandırılmasında da görülür.

İktidar sahibi tedbirli olmalıdır

Destanlarda, Oğuz beylerinin tedbiri elden bırakmaları sonucunda esir düşmeleriyle ilgili çeşitli örnekler vardır. Anlatı, bu açıdan daha çok olumsuz göstererek, dinleyiciyi/okuyucuyu uyarmayı tercih etmiştir. Elbette bu tür tedbirsizliklerin, anlatının yapısı açısından da hayati bir işlevi vardır. Çünkü bilindiği gibi anlatının başlayabilmesi için bir eksikliğin oluşması gereklidir. Oğuz beylerinin esir düşmesi için de mutlaka gafil oldukları bir sahne oluşturulmak zorundadır. Dolayısıyla bu durum, anlatıcı için çift işlevli bir fırsat sunmaktadır. Hem anlatıyı rahatça başlatabilmek hem de bu yolla kendilerini dinleyen yöneticilere tedbirin önemini kavratabilmek. Destanlardaki başlıca tedbirsizlikler şöyle sıralanabilir:

Uykuya dalmak. Bu motif, çok eski bir geçmişe sahiptir. Kazan, uyuduğu için tutsak olur (138a-b/11-12); Kanturalı, uykudayken kafirler baskın verirler (97b/5-6). Hatta önceden de ele aldığım gibi bu durum, anlatıcı tarafından bir arasözle açıklanır ki bu tasarruf, aslında tedbirsizliğin sonuçlarını dinleyici/okuyucuya net bir biçimde farketirme amacını taşır.

Sarhoş olup düşüncesizce davranmak, ayrı bir tedbirsizlik örneğidir. Sarhoş bir hâldeyken Kazılık Koca, Bayındır Han'dan akın dilemiş ve sonunda da esir düşmüştür (D, 103/5-6; V, 100a/9-11). Aynı şekilde Kazan'ın da sarhoşken verdiği bir karar, obasının yağmalanmasıyla sonuçlanmıştır (D, 20a/8-13; V, 84a-b/12-6).

Akın sırasında düşmanı önemsemeyip istirahat etmek de bu gruba girer. Egrek ve adamları, düşman topraklarındayken kendilerini rehavete kaptırmışlar ve adamları öldürülen Egrek de esir düşmüştür (129b/12-13).

İktidar sahibi, en yakınındakiler bile olsa, getirilen bilgiyi tahkik etmeli, hemen inanmamalıdır. Nitekim bu tip aldatmacalar bazen çok ince bir şekilde düşünülür. Dirse Han'ın kırk yoldaşı ikiye ayrılıp ayrı ayrı yanlış haberler getirmişler (D, 11a-12a/13-10; V, 62b-63a/7-12), han da onlara inanmıştır. Dolayısıyla farklı yollardan gelse bile haberlere hemen inanılmamalı, en önemlisi de asıl sorumluya yaptıkları sorulmalı, kendisini savunma fırsatı verilmelidir. Bu destanda Dirse Han ne derece safsa, eşi Han Kızı da o derece uyanıktır. Oğuz beylerinin bile haberdar olmadığı, Dirse Han'ın esir düşüşünü hemen öğrenmiş (D, 17a/5-6; V, 66a/1-2) ve oğlu Boğaç'ı babasını kurtarması için teşvik etmiştir. Beyrek de Aruz Koca'ya inanmış, üstelik Kazan'a haber vermeden, ikisinin arasını bulmak için Aruz Koca'nın yanına gitmiş ve bu tedbirsizliğinin cezasını hayatıyla ödemiştir (D, 151b/8).

Destanlardaki tedbirli davranış, Bayındır Han'dan gelmektedir. Yaltacı, Beyrek'in gömleğini bir tavşanın kanına bulayıp getirdiğinde, tüm beyler buna inanıp ağlamaya başladıklarında; o, bu gömleği ancak Banu Çiçek'in tanıyabileceğini söyler ve ona gönderilmesini ister (D, 48b-49a/13-2; V, 74b-75a/13-2). Bu durum, anlatıcının Bayındır Han'ı hep bir üst otorite olarak tanımasına da uygundur.

İktidar sahibi, öğüt dinlemelidir

Nitekim Kazan ava çıkma isteğini söyleyince, Kıyan Selcük ve Deli Dünder gibi genç beyler, hemen "hay, hay" demiş; ancak Aruz Koca, obanın korunması gerektiğini, yerine kimi bırakacağını sormuştur. Kazan da onu haklı bularak, yerine oğlu Uruz'u üç yüz yiğitle bırakmıştır (D, 20a-b/13-2; V, 84a-b/12-4). Öte yandan beylerinin uyarılarına kulak asmayıp düşman topraklarında istihata çekilen Kazan'ın hem adamları kafirler tarafından öldürülmüş hem de kendisi tutsak edilmiştir (138a/9-10).

İktidar sahibi, sır saklamasını bilmelidir

Begil, ayağının kırıldığını saklar ve beş gün divana çıkmaz. Ancak eşinin ısrarı üzerine sırrını ona açar. Eşi de kölesine, o da kapıcıya söyler, böylece kulaktan kulağa haber tüm obaya, oradan da kafirlere kadar yayılır (123a-b/7-3). Bu durum obayı büyük bir tehlikeye sokar. Begil, karısına güvendiği için baştaki ihtiyatlı durumunu bozar. Böylece anlatı, beylerin önemli devlet meselelerini eşlerinden bile gizlemeleri mesajını da verebilmektedir.

İktidar sahibi, yakın adamlarını ve göreve getireceği kişiyi çok dikkatli seçmelidir

Dirse Han'ın kırk yoldaşı, ona ihanet eder; onu tutsak almaktan çekinmezler. Bu da Dirse'nin doğru adamları seçemediğinin bir göstergesidir (D, 16b-17a/12-4; V, 65b-66a/10-1). Sarı Çoban, göçün başını çekmek gibi yarı kutsal bir görevin başındayken (109a/11-12) bir su perisine tecavüz eder (109a/11-5). Bu fiil, Tepegöz'ün doğmasına ve pek çok belanın ortaya çıkmasına sebep olur. Eğer bu göreve daha güvenilir bir kişi getirilseydi, Oğuz toplumunun başına bunlar gelmeyecekti. Bu sebeple destan, öncelikle Dış Oğuz'un başı olan Aruz Koca'yı, oğlu Kıyan Selcük'ün Tepegöz tarafından öldürülmesiyle sonra da tüm toplumu, Tepegöz'ü başlarına musallat ederek cezalandırır.

İktidar sahibi, yararlılık gösterenleri ödüllendirmelidir

Geleneksel otorite sahibi, hizmetindeki yöneticilere birtakım çıkarlar sağlamakla yükümlüdür. Böylece onların iktidara bağlılıklarının devamı sağlanır. Bu bağlamda yöneticiler şu yollarla desteklenirler: İktidar sahibinin sofrasından yiyerek, iktidar sahibinin mal ve parasından belli bir hisse alarak, toprak kullanım hakkıyla, haraç veya vergilerden hisse alarak, tımar edinerek.¹³⁰

Destanlardaki en yüksek otorite olan Bayındır Han, muti ülkelerden gelen haracı Oğuz beyleri arasında pay etmektedir (119b-120a/9-2). Kimsenin istemediği bir görevi kabul eden Begil'i her sene üç gün otağında, üç gün de onuruna av düzenleyerek av etiyle ağırlar ki bu tarz ağırlanma büyük bir onurdur. Ayrıca ona at, kaftan ve harçlık verir (119b-120a/13-6) ki bunlar, hakimiyet alametleridir. Hem Bayındır Han (D, 7a/4-6; V, 60b/2-7) hem de Kazan (D, 20a/2-8; V, 84a/8-12), toylar vererek beylerini ağırlar, onları sofralarında konuklayarak onurlandırır. Yine Kazan, savaşlarda yararlılık gösteren yiğitlere "*kıra ölke, cübbe, çuka*" verir (D, 78b/11-12; V, 99b/10-11). Karacık Çoban'ı emir-i ahuru yapar (D, 34b/5-6). Görüldüğü gibi iktidar sahibinin sofrasında yemek, onun mal ve parasından hisse almak, harç veya vergilerden hisse almak gibi hususları, destanlarda aynen görmekteyiz. *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı*'nda Aruz Koca, Kazan'a isyan ettiğinde Dış Oğuz beylerine toy verir, onlardan Mushaf üzerine söz alınca da her birisine hil'at giydiren (D, 149a/6-8, 149b/6; V, 104b/10-12, 105a/5-7). Bilindiği gibi hil'at giydirmek, hükümdarlara mahsus bir uygulamadır¹³¹; böylece Aruz, saltanat davasına kalkıştığını göstermiş olmaktadır.

¹³⁰ Weber, *age*, ss. 343-344; San, *age*, s. 104.

¹³¹ Gökyay, *age*, ss. CDVI-CDVII.

İktidar sahibi, yöneticilere iyi davranmalıdır

Geleneksel otorite sahibinin iktidarı, geleneğin belirlediği ve çok da net olmayan kurallarla belirlenmiştir.¹³² Örneğin Türk tarihinde gördüğümüz, öncelikle “siyasi iktidar” anlamına gelen “kut”un, kağana Tanrı tarafından verildiği; ama kağanın bir başarısızlığı veya adaletsizliğinde de geri alındığı, dolayısıyla “kut”suz kağana isyanın meşru görüldüğü bilinmektedir.¹³³ Bu sebeple, iktidar sahibiyle beyler arasında oldukça kırılgan bir ilişki şekli ortaya çıkmıştır. Otoritenin uygulamalarının beyleri usandırdığı durumlarda, hükümdarın ortadan kaldırılmaya çalışılması seyrek görülen bir durum değildir.¹³⁴ Hatta “*sultanı öldüren sultan olur*” şeklinde bir ilkenin varlığı söz konusudur.¹³⁵ *Dede Korkut Kitabı*’nda Bayındır Han, Kazan Bey ve Oğuz beyleri arasındaki ilişkilerin oldukça sıcak olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu bağlamda Kazan, Bayındır Han’ın vekili sıfatıyla, beylerin sorunlarına çözüm bulmakla görevlidir. Ancak destanlarda, bazen Kazan’ın beylerle ilişkilerinde özensiz davrandığı ve bu durumun da sorunlara yol açtığı görülmektedir. Nitekim Begil’e av esnasında, hünerin atın mı erin mi olduğunu sorması ve Begil’in de erde olduğunu söylemesi üzerine “*Yok, at işlemese er öginmez, hüner atundur*” (121a/4-6) demesi ve bunun üzerine Begil’i isyan edecek kertede kızdırması, özensizliğine örnek gösterilebilir. Anlatıcı, bu sahneyi ve sonrasını kurgulayarak, yöneticinin beylerini üzecek cümleler kullanmasının olası sonuçları üzerinde düşünülmesini amaçlamaktadır. Yine Boğaç’ın, babasının kırk yiğidinin adını anmaması (D, 11a/9-10), onların haset edip baba-oğul arasını bozmalarına sebep olmuştur.

Öte yandan her zaman olası bir iktidar değişikliğinin beklentisi, herkesi karizma konusunda hassas kılmaktadır. *Uruz’un Tutsak olduğu Destanı*’nda Kazan, oğlu Uruz’u bıraktığı yerde bulamayınca, yanındaki beylerin tepkisi hemen “*Oğlan kuş yürekli olur, kaçup anasına gitmiştir*” (D, 69a/10-12; V, 94b/10-

¹³² Weber, *age*, s. 334.

¹³³ Kafesoğlu, *age*, ss. 244-245; Kafesoğlu, *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, ss. 28-31; Péter Váczy, “Hunlar Avrupa’da”, *Attila ve Hunları*, ed. Gyula Németh, çev. Şerif Baştav, Ankara: Ankara Ü. DTCF Yayınları, 1982, s. 97.

¹³⁴ Kirman Selçuklu hükümdarı İranşah’ın öldürülmesi (Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 256); Memlûk devleti hükümdarı Kutuz’un, emirleri tarafından av sırasında öldürülmesi (Süleyman Özbek, *El-Melikü’z-zâhir Rükne’-d-din Baybars el-Bundukdârî (?-1277) Hayatı ve Faaliyeti*, Ankara: Ankara Ü. Sosyal Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988, ss. 30-31); Nâdir Şah’ın öldürülmesi (İlker Külbilge, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, İzmir: Ege Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010, s. 298) örnek olarak verilebilir.

¹³⁵ Özbek, *agt*, s. 31.

11) şeklinde olur. Bu durumu, destanın baş tarafında Kazan'ın "baş kesmeyip kan dökmeyene beylik vermezler" endişesi bağlamında düşündüğümüzde, oğlunu öldürmeyi düşünecek derecede sinirlenmesi, iktidar ilişkileri bağlamında çok anlamlıdır. Uruz'un korkaklığı, Kazan'ın otoritesini sarsmaktadır. Bu yüzden bu zayıflığı yok ederek, otoritesini tekrar sağlamak lüzumunu hissederek Kazan'ın kendisine yardım etmek isteyen Karacık Çoban'ı bağlamasının sebebinin, "*Eger çobanıla varacak olursam kalın Oguz begleri benim başuma kakınç kahaırlar: Çoban bile ol[ma]sa Kazan kafiri alımazdı, derler*" (D, 27a/2-3; V, 87b/3-4) endişesi olduğu hatırlanacak olursa, beyler arası iktidar oyununun ne kadar hassas olduğu daha iyi anlaşılır. Yine bu bağlamda bey, kendisine mutlak bağlılık gösterenleri kollamak veya onların başına gelen kötü bir işin hesabını sormak zorundadır. *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı*'nda bu durum çok güzel anlatılmaktadır:

"... Beyrek Hakka vasil oldu. 'Menüm kanum Aruza komasun' dedi, dediler. Kazan bu haberi eşitdi, destmâlin eline alup ögür ögür agladı, divanda zârılık kıldı" (D, 152a/7-9).

Burada Kazan, inağı ile dayısı arasında kalmıştır. Ancak Kılbaş ve Kara Göne'nin uyarılarıyla toparlanacak, "*Maslahatdur. Tez cebeıaneyi yükletsünler! Hep begler hep binsünler!*" (D, 152b/7-9) diyerek, dayısı Aruz'un üzerine yürüyecektir. Çünkü olaylar bu şekilde gelişikten sonra, kendisi için canını feda eden Beyrek'in intikamını almaması, bundan sonra hiçbir yardımcısının ona itimat etmemesiyle sonuçlanacaktır. İktidar sahibinin buna izin vermesi düşünülemez; çünkü kimse tek başına muktedir olamaz.

İktidar sahibi, eleştiriyi tahammül etmelidir

Geleneksel otorite, her ne kadar hükümdara önemli bir güç tanımışsa da bu sonsuz değildir. Bey, kendisi hakkında yapılan eleştirileri de dinlemek ve tahammül etmek durumundadır. Kaldı ki hatalı bir davranışının da düzeltilmesine razı olmak durumundadır. Nitekim töre, bu durumlarda devreye girer ve hükümdarın otoritesini sınırlama işlevini yerine getirir.¹³⁶ Kazan, Karacık Çoban'ın kendisiyle ilgili eleştirilerine sabretmiş ve şöyle yanıt vermiştir:

¹³⁶ Kafesoğlu, *age*, s. 253.

"Karanku ahşam olanda kaygulu çoban,
 Karıla yağmur yağanda çakmaklu çoban,
 Ünüm anla sözüm dinle,
 Ag ban evüm şundan geçmiş, gördün mi?
 Degil mana,
 Kara başum kurban olsun çoban sana"
 dedi. Çoban eydür:
 "Ölmiş miydün yitmiş miydün, a Kazan?
 Kanda gezeridün, neredeydün, a Kazan?
 Dün yok öteki gün evün bundan geçdi,
 Karıcuk anan kara deve boynında asılı geçdi,
 Kırk ince bellü kızıyla helalun
 Boyı Uzun Burla Hatun
 Agrayubanı şundan geçdi,
 Kırk yigidilen oglun Uruz
 Başı açuk, yalın ayak
 Kafirlerün yanınca tutsak getdi,
 Tavla tavla şehbaz atların kafir binmiş,
 Katar katar kızıl develerün kafir binmiş, al-
 tun akça, bol hazineni kafir almış."
 Çoban böyle degeç Kazan âh etdi, akli ba-
 şundan getdi.
 Dünya âlem gözine karangu oldu, eydür:
 "Agzun kurusun çoban!
 Dilün çürisün çoban!
 Kadir senün alnuna kada yazsun çoban!"
 dedi. Kazan Beg böyle degeç çoban eydür:
 "Ne kakırsın bana, agam Kazan?
 Yohsa gögsünde yok mıdur iman?
 Altı yüz kafir dahı menüm üzerüme geldi.
 İki kardaşum şehid oldu. Üç yüz kafir öl-
 dürdüm, gaza etdüm. Semüz koyun, aruk
 toklı senün koyunundan kafilere verme-
 düm. Üç yerde yaralandum, kara başum
 bunaldı yalınız kaldum. Suçum bu mu-
 dur?" dedi. Çoban eydür:
 "Konur atun vergil mana,
 Altınış dutam gönderüni vergil mana,
 Ap alaca kalkanunu vergil mana,
 Kara polat üz kılıcun vergil mana,
 Sadagunda seksen okun vergil mana,

"Ahşam olanda kaygulu çoban,
 Karda çamurda çakmaklu çoban,
 Ünüm anla sözüm dinle.
 Alaca atlu karaca gavur, ordum yagma etmiş,
 Bundan geçdi mi, gördün mi?"
 dedi. Çoban eydür:
 "Mere bilisi azmış, devleti düşmüş,
 Kara kaygular başına üşmiş,
 Ölmiş midün yitmiş midün?
 Nerelere getmiş idün, agam Kazan?
 Alaca atlu karaca kafir ag ban evün yagma-
 lamış,
 Uzun Boylu Burla Hatunu esir etmiş,
 Cigerün paresi ömrün hasılı Uruz oğlunu esir
 etmiş,
 Tavla tavla atlarına kafir binmiş,
 Katar katar develerün kafir yetmiş,
 Bol hazinen kafir almış,
 Düne gün buradan geçdi.
 Örme saçlu karıcık anan
 Deve boynında asılı gördüm.
 Uzun Boylu Burla Hatunu
 Kafir önünce agrayu agrayu yayak geder gör-
 düm.
 Begzadeler içinde görklü gözün aydını Uruz
 oğlunu boynı bağlu kafir elinde esir gördüm"
 dedi. Çoban böyle deyicek Kazan âh etdi,
 akli başından getdi.
 Âlem başına dar olup eydür:
 "Agzun kurusun çoban!
 Dilün çürisün çoban!"
 dedi. Çoban eydür: "Ne kakırsun, agam
 Kazan? Altı yüz kafir dahı benüm üzerü-
 me geldi. İki kardaşum şehid oldu. Üç yüz
 kafir öldürdüm, gaza etdüm. Koyunundan
 bir koyun vermedüm kafiye" dedi. "Üç
 yerde yaralandum. Suçum bu mı yolunda?
 dedi. Çoban eydür:

Ag tozluca katı yayun vergil mana, Kafire men varayın, Yeniden dogayın öldüreyin, Yenümile alnum kanun ben sileyin, Ölürisem senün ugruna ben öleyim, Allahu teala korısa evünü ben kurtarayın” Dedi. Çoban böyle degeç Kazana kahrır geldi. Aldı yörüğü verdi. Çoban dahı Kazanun ardından yetdi. Kazan döndi bakdı: “Oğul çoban, kanda gedersin?” dedi. (25b-26b/5-8)	“Agam Kazan, konur atunu bana vergil. Kara polat kılıcunu bana vergil. Varayın kafirden evünü kurtarayım” dedi. Çobanun bu sözi Kazana kahrır geldi. Aldı yörüğü verdi. Çoban da Kazanun ardına düşdi. Kazan eydür: “Oğul çoban, kanda gedersin?” dedi. (86b-87b/13-1)

Burada Karacık Çoban, kendisine çıkışan Kazan'a karşı çıkmakta, suçunun onun koyunlarını düşmana vermemek olduğunu mu sormaktadır. Tamamıyla haklı olan çobanın bu tavrı karşısında hatasını anlayan Kazan, sahnenin son kısmında “Oğul çoban” diyerek, alttan almış, onun haklılığını kabul etmiştir.

İktidar sahibi, yerine geçecek bir veliaht sahibi olmalıdır

Oğuz beyleri, iktidarlarını bırakabilecekleri bir erkek çocuk arzularlar. Bu durum, *Bamsı Beyrek Destanı*'nda net biçimde ifadesini bulur. Pay Büre Bey, diğer beylerin oğullarını görünce ağlar ve Kazan'a tacını, tahtını bırakabileceği bir evladı olmadığını söyler (D, 36a/1-4; V, 68a/1-4).

İktidar sahibi, toplum menfaatini kendisinininkinin üstünde tutmak zorundadır

Begil, Bayındır Han ve Salur Kazan'a küskün olduğu hâlde, obasının kafirler tarafından basılacağını öğrenince, oğlu Emren'i onlara göndermek ister (124a-b/13-4). Çünkü destanın başından beri gördüğümüz, diğergamlığı burada da kendini gösterir. Kendi gururu yerine obasının insanlarını düşünür. Yine bir bey oğlu olan Uruz, babası Kazan'a, kendisi için tehlikeye atılmamasını söylemiş ve geri dönmesini istemiştir (D, 73a-74b/12-9; V, 96b-97a/8-13).

İktidar sahibi, tebaanın isteklerini dikkate almalıdır

Düşmanların elinde esir olan Kazılık Koca'yı kurtarmak için kardeşi Emen, Düzmürd Kalesi'ne altı kez saldırır (D, 103b/12-13; V, 100b/8-9). Bu hareketlerin, Bayındır Han'dan izin alınmadan yapılması imkansızdır. Kazılık Koca'nın oğlu Yegenek'in babasını kurtarma isteği, Bayındır Han tarafından kabul edilir (D, 104b/4-6; V, 101a/6-8). Yine Bayındır Han, Aruz Koca'nın Tepegöz'ü kendisine verme isteğini kabul eder (110b/12-13).

İktidar sahibi, iktidarı elinde tutmak için savaşmaktan çekinmemelidir

Dede Korkut Kitabı'nda açıkça bildirildiği gibi, baş kesip kan dökmeyen, dolayısıyla mücadeleliliğini kanıtlamayan birine iktidar emanet edilmez

(D, 64b/7-8; V, 92b/4-6). Bu mücadele, yeğenin (Kazan) dayısını (Aruz) öldürmesine kadar varabilir (D, 153a-b/11-1).

b. İç İlişkiler ile İlgili Mesajlar

Dede Korkut Kitabı'nda iç ilişkiler, genel hatlarıyla şu çizgilerden oluşmaktadır: Tebaanın iktidara nasıl davranması gerektiği, beyler arasındaki ilişkilerde hassas dengelerin gözetilmesi, ihanetin sebepleri ve sonuçları.

Tebaa, iktidar sahibine itaat etmelidir

Boğaç Han Destanı'nda Dirse Han, çocuğu olmadığı için, Bayındır Han'ın genel emri üzerine kara çadıra oturtulur. Dirse Han, bu duruma çok bozulur-sa da hatayı kendinde ve eşinde arar. İktidarı hiçbir şekilde sorgulamaz (D, 7b-8a/11-6; V, 60b-61a/10-2). Yine *Emren Destanı*'nda Begil'in hatunu Begil'e şunları söyler: "Yigidüm, beg yigidüm! Padişahlar Tangırınun gölgesidir. Padişahına asi olanun işi rast gelmez" (122a/2-4). Görüldüğü gibi eser, tebaanın iktidara nasıl bakması gerektiğini örneklemektedir.

Tebaa, iktidar sahibinden korkmalıdır

Daha önce de yazdığım gibi *Dede Korkut Kitabı*, iktidar yanlısı bir tutuma sahiptir. İktidara itaat devamlı yüceltilir. Buna bağlı olarak da iktidar sahibinden, belli sınırlar içinde korkulması gerekir. Türk devletlerinde saltanatta veraset yönteminin olmamasından dolayı iktidarın çok defa güç yoluyla sağlanabildiği düşünüldüğünde¹³⁷, bu durum normaldir. Dirse Han'ın, oğluna atılan iftiralara hemen inanması ve tepki göstermesi, olanları Bayındır Han'ın duyacağı korkusundan dolayıdır (D, 11b/7-10; V, 63a/9-11). Dirse'nin bu endişesini bilen kırk namert, onu en hassas yerinden bıçaklarlar:

Hanlar hanı Bayındır[a] haber vara: "Dirse Hanun oğlu böyle bidat işlemiş" deyeler. "Gezdüğinden öldüğün yeg ola. Bayındır Han seni çağıra, sana katı gazab eyleye.

Hanlar hanı han Bayındır Hana haber vara: "Dirse Hanun oğlu şu asıl yaramaz bid'at işler işlemiş" deyeler.

Bayındır Han'ın gazabı, Dirse Han'dan iktidarı almasıdır. Dikkat edilirse bu korku, Dirse'nin yanlış hareket etmesine yol açmıştır. Dolayısıyla metin, aslında iktidar sahibinden korkulmaması gerektiği mesajını vermekte gibi görünüyorsa da böyle değildir. Çünkü Dirse'yi asıl korkutan şey, bu durum gerçekten yaşanmış olsa ve Dirse tepkisiz kalsa, olacaktırlar. Dirse'nin hatası aceceliliktir, yoksa olaylar kırk namertin dediği gibi cereyan etseydi, oğlunu

¹³⁷ Akman, *age*, ss. 32-37. Bilindiği gibi Osmanlı devletinde bu duruma, kardeş katlinin kanun hâline getirilmesiyle çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

öldürmekten başka çaresi olmayacaktı. Çünkü Bayındır Han, iktidarın böyle bir ailede kalmasına izin vermezdi.

Tebaa, her işten iktidar sahibini sorumlu tutar

Geleneksel otoritenin hâkim olduğu devlet sistemlerinde, hükümdarın tüm fiilleri toplumu etkilemektedir. Örneğin Kazan'ın henüz yeterli tecrübesi olmadığı anlaşılan oğlu Uruz'u, üç yüz askerle obanın savunmasına bırakması kararının (D, 20b/5-6; V, 84b/4) olumsuz sonucunu tüm oba, esir düşerek çekmiştir. Bu anlayıştan dolayı Karacık Çoban, olanlardan doğrudan Kazan'ı sorumlu tutmuştur (D, 23a/7-9; V, 87a/2-3). Bu sebeple iktidar sahibi, aldığı kararları hemen uygulamamalı, etrafındaki beylere danışmalıdır.

İktidar sahibinin yardımcılarının onun otoritesini korumalıdır

Geleneksel otoritede iktidar sahibi egemenliğini, öncelikle akrabalarıyla ve en yakınındakilerle paylaşır.¹³⁸ Bu yargı, *Dede Korkut Destanları*'nda da geçerliliğini korumaktadır. Bayındır Han'ın damadı Kazan, beylerbeyi olarak iktidarın ikinci kişisidir. Kazan'ın dayısı Aruz Koca, Dış Oğuz'un başıdır. Kazan'ın kardeşi Kara Göne ise devamlı Kazan'ın yanındadır. Bu da gösteriyor ki iktidar, akrabalıklar yoluyla paylaşılmaktadır. Böyle olunca da iktidar sahibinin akrabaları, onun öncelikli yardımcılarıdır. Aruz Koca'nın, yeğeni Kazan'ı ava çıkmadan önce obayı korumasız bırakmaması konusundaki uyarısı (D, 20b/3-5; V, 84b/2-4), yine Kazan'ın beylerinin düşman arazisinde dinlenmek isteyen Kazan'ı, "*Hanum, dönelim*" diyerek uyarımları (138a/9) örnek gösterilebilirse de bu konudaki asıl örnekler, *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Ası Oluşu Destanı*'nda görülür. Burada hata yapan Kazan'ın kapisına gelmeyen Dış Oğuz beylerinin niçin gelmediğini ilk fark eden ve Aruz Koca'nın yanına giderek, bu durumu teyit eden Kılbaş'tır (D, 148a-149a/4-3; V, 104a-b/2-10). Destanda bu kişinin kimliği açıklanmamakla beraber, Kazan'ın müşavirlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Kılbaş, bir müşavirin olması gerektiği gibi zeki ve kurnazdır. Yine Kılbaş ve Kara Göne, Aruz tarafından öldürülen Beyrek'in kanının intikamını alması için Kazan'ı uyarırlar (D, 152a-b/12-8). Böylece bir bunalım anında Kazan'ın kendine gelmesini sağlarlar. Bu da müşavirin soğukkanlı ve emrinde olduğu hükümdarın otoritesini koruyabilmek için olaylara her an müdahil olabilecek bir yapıda olmasını örneklemektedir. Aynı destanda Barnsı Beyrek, inağı olduğu Kazan için canını vererek büyük bir vefa örneği gösterir. Böylece bir inaktan ne beklendiğini en güzel şekilde anlatmış olur (D, 150b/8-9).

¹³⁸ Weber, *age*, s. 333.

Düşmanı bölmek akıllıcadır

Düşmanın içindeki birliği bozmak, adamlarından bazılarını kendi tarafına çekmek, iktidar oyununun en eski kurallarındandır. Kazan'a isyan eden Aruz Koca, onun inağı Beyrek'i yanına çekmek suretiyle hem Kazan'ın prestijine ağır bir darbe vurmak hem de Beyrek ve kuvvetlerinden faydalanmayı düşünür. Beyrek'i seçmesinin bir sebebi de onun Dış Oğuz'dan evli olması, dolayısıyla akrabalık bağı yüzünden kendilerini seçeceğini düşünmesidir (149b/6-11). Esasen daha önce uz görüşlü bir bey olarak tanıtılan Aruz'un bu hamlesi çok mantıklıysa da Beyrek'in onun teklifini kabul etmemesi yüzünden planı gerçekleşmez.

Önder ortadan kalkınca birlik dağılır

Orta Çağ siyasi anlayışı, hükümdarın şahsı etrafında oluşan bir otoriteyi temel almaktaydı. Buna bağlı olarak da önder, bir hareketin ruhu kabul edilmekteydi. Dolayısıyla önderin ve bazen de yakın çevresindeki birkaç kişinin ortadan kaldırılmasının, hareketi de bitireceği varsayılıyordu. Türk tarihinde çeşitli isyanlara gösterilen tavır, bu algının onlarca örneğiyle doludur.¹³⁹ Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı'nda Aruz Koca, Kazan tarafından öldürülünce Dış Oğuz beyleri hemen boyun eğmiş ve tekrar Kazan'ın hakimiyetini kabul etmişlerdir. Kazan da sadece Aruz'un evini yağmalatmıştır (153b/1-1-5; V, 108a/1).

Siyasette hile her zaman mümkündür

Kılbaş, Aruz'a düşmanların Kazan'a saldırdığını söyleyerek oyun oynar, böylece Aruz'un gerçek niyetini öğrenir (D, 148a-149a/8-3; V, 104a-b/6-10). Aruz, Beyrek'i Kazan'la arasını bulması için çağırır. Beyrek buna kanar ve bunun cezasını hayatıyla öder (D, 149b-151a/6-2; V, 105a-105b/7-13).

Herkes ihanet edebilir

Destanlarda Dirse Han'a kırk yiğidinin (D, 11a-12a/13-10; V, 62b-64a/7-2) ve Kazan'a dayısı Aruz Koca'nın (D, 148b-149b/5-6) ihanet etmesi, bu mesajın doğruluğunun kanıtıdır.

¹³⁹ Selçuklu tarihinde İbrahim Yınal ve iki yeğeninin (Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s. 62), Kavurd'un (Köymen, *age*, s. 70), Börüpars'ın (Köymen, *age*, s. 78) öldürülmeleri, buna karşın kendilerini destekleyen Türkmen veya nökerlerine dokunulmaması, bu durumu örneklemektedir. Osmanlı Devleti de Celali isyanlarına karşı, asi önderleri yok etmeye ve onlarla anlaşmaya yönelik bir tutum izlemiş, bu hareketleri meydana getiren toplumsal-ekonomik gerekçeler üzerinde fazla kafa yormamıştır. Bkz. Karen Barkey, *Eşkışarlar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, ss. 210-227, 248.

İhanet cezasız kalmamalıdır

Kazan, dayısı Aruz Koca'yı öldürme sebebi olarak isyan etmesini değil, Beyrek'i öldürmesini zikreder (D, 153a/7-8). Böylece anlatı, siyasi isyanın değil de ahlaki ihanetin cezasını verir gibi bir tavır takınır.

Şer ittifakı bozulmaya mahkûmdur

Aruz, Dış Oğuz beyleriyle istişare edip *Kur'an* üzerine bağlılık yemini alır. Ama kendisi öldürülünce, bu yemin hemen bozulur (D, 149a-b/3-6).

İttifakın ana şartı, ihtiyaç olunca yardıma gelmektir

Kılbaş'ın Aruz Koca'ya söylediklerinden anlaşıldığı üzere İç Oğuz'un başı sıkışınca, Dış Oğuz ona yardıma gelmek zorundadır (D, 148a-b/13-9; V, 104a-b/10-2).

c. Dış İlişkiler ile İlgili Mesajlar

Düşman küçümsememelidir

Düşmanını küçümseyen Kazan, Tomanın Kalesi yakınında uyur. Baskın veren kafirler adamlarını öldürür, onu esir alırlar (138a-b/6-12).

Düşmanın vaadine aldanmamalıdır

Karacık Çoban, kafirlerin kendisine yaptığı beylik vaadine aldanmamış ve Kazan'ın sürüsünü onlara teslim etmemiştir (D, 22a/2-12; V, 85a-b/10-2).

Ticaret yollarını iyi korumak lazımdır

Avnik Kalesi'nden gelen kafirler, Oğuzlardan Pay Büre Bey'in malını taşıyan tüccarlara saldırmış; ancak Bamsı tarafından malları kurtarılmıştır (D, 37a-b/11-7; V, 68b-69a/10-11).

Esarete katlanmak gerekir

Esaret, uçlardaki hayatın bir gerçeğidir. Bu sebeple Kazan, Beyrek, Kazılık Koca, Egrek, Uruz gibi pek çok Oğuz yiğidi esaret altına düşmüşlerdir. Bu konuda Uruz'un söyledikleri, Oğuzların gözünde esaretin ne anlama geldiğini çok güzel özetlemektedir:

“‘Karusından ag elleri baglu’ degil
 ‘Kara kıldan sicim boynına takılı’ degil
 ‘Kara donuz damında yatur’ degil
 ‘Kıl kepenek boyıncugın sürer’ degil
 ‘Ağır bukagu topucagın döğer’ degil
 ‘Yanmış arpa etmegi acı sogan öyüni’ degil” (74a/2-6)

Ancak destanlarda bu duruma sabreden yiğitler kurtulmuş, sevdiklerine kavuşmuşlardır. Bu bakımdan destanlar, her an düşmana esir düşme ihtimali olan askerlere sabrı tavsiye etmektedir.

İstihbarat çok önemlidir

Bilgi toplama faaliyeti olarak tanımlanabilecek istihbarat, sanılanın aksine genellikle açık yollardan yapılan, çok defa casusluk ve kahramanlık içermeyen bir faaliyettir.¹⁴⁰ *Dede Korkut Kitabı*'nda istihbaratın yeri oldukça fazladır. Kafirler, Kazan'ın obasında üç yüz yiğitle oğlu Uruz'u bıraktığını (D, 21a/1-2; V, 84b/6-7), Kazan ve adamlarının Tomanın Kalesi yakınlarında istirahat çekildiğini (138b/1-4), Kazan'ın az sayıda askerle ava çıktığını (D, 65a-b/13-4; V, 93a/3-5), Bamsı Beyrek'in evleneceğini (D, 47a/2-5; V, 74a/1-3), Egrek'in adamlarıyla istirahata çekildiğini (129b/8-11), Segrek'in kafirlerin atlarına el koyup koruda uyuduğunu (133b/10-12), Begil'in ayağının kırıldığını (123b/3-8), Uruz'un Tomanın Kalesi yolundaki sarp manastırı aldığını (144a/10-12), casusları sayesinde öğrenirler. Begil de kafirlerin üzerine geldiğini, casusu vasıtasıyla öğrenir (123b/8-10). Tüccarlar, aynı zamanda beyle-rin gözü kulağıdır. Yabancı ülkelerden bilgi getirirler (D, 49a/11-13).

Savaş düzeni geleneğin belirlediği şekilde olmalıdır

Türk savaş düzeni merkez, sağ ve sol kol olmak üzere üçlü bir yapıdadır. Destanlarda da benzer bir durum söz konusudur. Örneğin *Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'nda Kazan, merkezi; Kara Budak, sağ kanatı; Dış Oğuzların oluşturduğu sol kanatı ise Dünder yönetmektedir (D, 78a/6-13; V, 99b/2-3).

Orduda maaşlı asker olmamalıdır

Dede Korkut Kitabı, bu hususta oldukça ilginç bir veri barındırmaktadır. Yegenek, dayısı Emen'i, babası Kazılık Koca'yı kurtaramaması sebebiyle eleştirirken şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Ala gözlü beg yigitleri yanuna salmadun,
Adı bellü beglerle sen yortmadun,
Beş akçalı ulufeciler yoldaş etdün
Anuniçün ol kal'eyi sen alımadın (D, 106a/2-4; V, 102a/5-6)

Atlı Türkmen gücüne dayanan Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin hâkim olan düşünceyle¹⁴¹ aynı olan bu ifadeler, anlatıcının bu coğrafyaya mensup olduğunu düşündürmektedir.

¹⁴⁰ John Hughes-Wilson, *Kukla Ustaları: Dünya Olaylarının Ardındaki Casuslar, Hainler ve Gerçek Güçler*, çev. Suat Ertüzün, İstanbul: Can Yayınları, 2008, s. 14.

¹⁴¹ Konuyla ilgili araştırmalarda, *Karakoyunlu ve Akkoyunlu ordularında hassa askerlerin bile*

Savaş, hiledir

Emren, babasının ayağının kırık olduğunu gizlemek ve kuvvetlerini olduğundan büyük göstermek için Kara Göne, Dönebilmez Dölek Evren, Dozan oğlu Alp Rüstem, Bamsı Beyrek gibi yiğitlerin, babasını ziyaret hâlinde olduklarını söylemiştir. Gerçeği yansıtmayan bu sözler, savaş hâlinde düşmana karşı söylendiğinden bir onursuzluk sayılmamaktadır (126b/11-5). Yine Uruz ve adamları, çok sarp ve ele geçirilmesi zor bir manastıra girebilmek için təcir kıyafetine girmişlerdir (143b-144a/10-3).

Savaşta ihtiyatsızlık olmaz

Kazan, oğlu Uruz ve az sayıdaki adamıyla ava çıktığı sırada kafirler üzerilerine gelir. Kazan, hiç savaş görmemiş oğlunun yüksek bir tepeye çıkıp pusu olmasını ve savaş hakkında gözlem yapmasını ister (D, 67a/4-8; V, 94a/1-4). Uruz ise savaşın Kazan lehine döndüğünü görünce, kendini tutamayıp düşmana saldırır. Bu saldırının tecrübesizce yapıldığı açıktır. Uruz ve adamları düşmanın içine fazla girmişler, Uruz'un atı oklanıp düşünce de ona zarar gelmemesi için adamları da atlarından inip etrafını çevirerek savaşmak zorunda kalmışlardır. Anlatıcının da yerinde bir arasözle belirttiği gibi "*yanının umudu olmadığı*" için yiğitler ölmüş, Uruz da esir düşmüştür (D, 68a-69a/13-7; V, 94a-b/11-8). Uruz, babası tarafından obanın korunması için üç yüz adamla geride bırakıldığında da ihtiyatlı davranmamış, metnin sezdiği üzere, muhtemelen adamlarıyla sarhoş hâldeyken düşmanın baskınına uğramış, böylece hem kendi hem de tüm oba esir düşmüştür (D, 20b/5-6; V, 84b/7-12).

Savaşta geriye emniyet al tına almak gerekir

Uruz ve adamlarının Tomanın Kalesi üzerine giderken geçiş yolları üzerinde bulunan bir manastırı ele geçirmeleri (143b-144a/10-9), bu durumu örneklemektedir.

Savaş sırasında geride düşmana haber verecek kimseyi bırakmamak gerekir

Uruz ve adamları, aldıkları manastırdaki hiç kimseyi sağ bırakmazlar (144a/8-9).

Savaşta ordu kaçabilir

Tekfur Arşun oğlu Direk tarafından Kazılık Koca'nın yenilgiye uğratıldığını gören askerleri kaçarlar (D, 103b/10; V, 100b/7-8).

hükümdarın mensup olduğu aşirete dayandığını, köle asker kullanılmadığı belirtilmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *age*, s. 285; John E. Woods, *Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk 15. Yüzyıl Türk-İran Siyaseti Üzerine Bir İnceleme*, çev. Sibel Özbudun, ek yazılar ve açıklamalar: Necdet Sakaoglu, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993, s. 20, 188.

Savaşta Allah'tan yardım istenmelidir

Daha önce ele aldığım bu konuyu, bahsi tamamlamak bakımından hatırlatmakla yetiniyorum.

2. Toplumsal Mesajlar

Destanlar, toplum düzenini gösteren metinler olarak kabul edilmektedirler. Bu bağlamda ideal toplumun nasıl olacağına dair, dinleyen/okuyan gruba yönelik bazı mesajlar içermesi kaçınılmazdır.

a. Aileyle İlgili Mesajlar

Soy önemlidir

Geleneksel anlayışta, insanların iyi veya kötü duyguları ve tavırları soy yoluyla devam eder.¹⁴² Nitekim Emren'le babası Begil arasında geçen bir olayı anlatan destancı: "*Ogul, at üzerinden meni kap, döşegime çıkar*" dedi. *Aslan enügi yine aslandı. Atasın at üzerinden kavradı tutdı, döşegine çıkardı*" (123a/3-5) ifadesinde kullandığı "*Arslan enügi yine aslandı*" arasözüyle soyaçekimi ifade etmiştir. Yaltacık'ın da "*Yalancı oğlu*" olarak anılması, bu anlayışın başka bir örneğidir.

Soyun devamı için çocuk sahibi olmak gereklidir

Ailede çocuk olmamasını Allah'ın lanetine bağlayan Bayındır Han (D, 7a/6-13; V, 5-7) ve Pay Büre Bey (D, 36a/1-4; V, 68a/3-4), toplumdaki genel anlayışı yansıtmaktadırlar.

Ailedeki sırlar çocuklara açıklanmamalıdır

Uruz'un annesi ve çevresinin, babası Kazan'ın tutsak olduğunu Uruz'dan saklamaları ve babasının Bayındır Han olduğunu söylemeleri (143a/2-9). Burada annesi ve çevresinin amacı, Uruz'u korumaktır.

Erkek, ailesinin ihtiyaçlarını karşılamalıdır

Bamsı Beyrek ve Kanturalı'nın evlenmek istedikleri kızların vasıflarını öğrenen babaları, bu genç alplara aynı müstehzi edayla cevap vererek, kızların arkasında yiyip içip rahat yaşamayı hedeflediklerini söylerler. Böylece erkeğin görevinin bu olmadığını, tam tersine ailesi için çalışması gerektiğini imâ ederler.

¹⁴² Hilmi Ziya Ülken, *Toplum Yapısı ve Soyaçekme*, İstanbul: Doruktekin Yayılığı, 1971, ss. 65, 159-160.

Erkek, ailesini koruyup gerektiğinde intikam almasını bilmelidir
Kazan kendisini esir alan kafilere, intikamının alınacağını bildirirken şunları söyler:

Ak kayanın kaplanun erkeğinde bir köküm var,
Arkuç kırdı sizün geyiklerünüz tozgurmaya.
Ak sazın aslanında bir köküm var,
Daz alaca yundunu durgurmaya.
Azvay kurd enügi erkeğinde bir köküm var,
Agca yanal tümen koyunun gezdürmeye.
Ag sunkur kuşu erkeğinde bir köküm var,
Ala ördek, kara kazın uçurmaya.
Kalın Oguz elinde bir oglum var, Uruz adlu,
Bir kardaşım var, Kara Göne adlu
Yeniden doğanını dirgürmeyeler (142a-b/7-2)

Anne, çocuklarını ve ailesini korumak zorundadır

Burla Hatun'un, oğlu Uruz'un babasını kurtarmaya gitmesini önlemek için ondan Kazan'ın oğlu olduğunu gizlemesi (143b/1-4); Han Kızı'nın, esir olan eşi Dirse Han'ı kurtarması için oğlu Boğaç'ı ikna etmesi (D, 17a-b/7-1; V, 66a/2-7) bunu örnekler. Oğlu için canını feda edemeyen baba (84a/1-3) ve anne ise, Allah tarafından canları alınmak suretiyle cezalandırılırlar (84b/6-8).

Anne-baba çocuklarını evlendirmelidir

Anlaşılan Oğuz toplumunda da uygun kız bulmak annenin göreviydi (D, 72a/1-3). Babaya ise düğünü yapmak düşüyordu. Nitekim Pay Büre Bey, oğlu Bamsı Beyrek'in; Kanlı Koca ise oğlu Kanturalı'nın düğünlerini yapmayı üstlenmişlerdir. Kanlı Koca'nın kız aramasını, oğlu Kanturalı'nın normal ölçülerin çok üstünde bir kız istemesine bağlamak gerektiğini düşünüyorum.

Baba, çocuğunu korumalıdır

Kazan, üzerilerine doğru gelen düşmanın zarar vermemesi için oğlunun tepeye çıkmasını ister (D, 67a/4-8; V, 93b/8-10).

Baba, namusunu korumalıdır

Kazan'ın, oğlu Uruz'u kafilere esir olarak bırakmayı bir namus konusu yapması (D, 75a/10-11), buna güzel bir örnek teşkil eder.

Baba, çocukları için gerektiğinde canını bile verebilmelidir.

Nitekim Kazan, esir düşen oğlu Uruz'u kafilelerin elinden kurtarmak için tek başına savaşılmaya hazırlanırken (D, 74b-75b/10-9; V, 97b-98a/4-3); Deli Dumrul'un babasının oğlu için canını verememesi sebebiyle ölümle cezalandırılması (84a/1-3), metnin bu konuya verdiği değeri göstermektedir.

Baba oğluyla övünmek ister

Uruz, Oğuz toplumunda erkek evlat sahibi olmanın amacını şöyle açıklamaktadır: “*Baba ogul kazanur ad için*” (D, 67b/3; V, 93b/13). Başka bir destan-da, esir olduğundan dolayı oğlu Uruz’u hiç görmemiş Kazan, gördüğü yiğidin kim olduğunu sorar: “*Mere kafır, kimün nesi olsa gerek, begümüüz Kazanun oğludur, dedi. Kazan gönlinden eydür: ‘Elhamdulillah, menüm oglancugum büyük er olmuş’ dedi.*” (145a-b/11-4).

Baba, oğluna güvenmelidir

Bu konuda *Emren Destanı*’ndan Emren’in babası Begil’in “*Öleyim agzun için, ogul, Ola kim menüm geçmiş günümü andurtmayasın*” (125a/5-6) ifadesi misal verilebilir.

Ailede oğul öncelikle istenen çocuktur

Destanların kahramanları yer yer oğulları olmadığı için hayıflanırlar. Pay Büre Bey’in oğlu olmadığından dolayı Bayındır Han’ın meclisinde ağlaması, bu duruma örnek gösterilebilir. Ayrıca oğlu olanın ak çadırda oturtulması da bu zihniyetin renkler dünyasındaki yansımasıdır (D, 7a/6-9; V, 60b/5-6).¹⁴³ Ayrıca Kazılık Koca, esaretten kurtulduğu gibi çocuğunun oğlan mı kız mı olduğunu sorar (D, 107b/6-12; 103a/7-8). Burada Kazılık Koca’nın, kendisini kurtaran yiğidin oğlu olmasını umut ettiği sezilmektedir.

Oğul, ne kadar evvel doğarsa o kadar iyidir

Oğul; arkadır, güçtür. Nitekim Begil’in attan düşüp bacağına kırınca “*Ulu olgum, ulu kardaşım yok*” (122a-b/12-1) şeklinde hayıflanması, bu isteğin bir göstergesidir.

Oğul babayı utandırmamalıdır

Boğaç’ın, sözde, yaptıklarından utanan Dirse Han’ın “*gezdüğünden öldüğün yeg ola*” (D, 11b/9) demesi, bu duruma misaldir.

Oğul, ebeveyn sözü tutmalıdır

Savaş öncesinde babası Kazan’ın, kendisine tepeye çıkıp savaşı seyretmesini söylemesine, Uruz itiraz etmez. Bu durumu, anlatıcı bir arasözle olumlar (67b-68a/10-1). Yine Boğaç, annesinin babasını kurtarma isteğine karşı çıkmadan yerine getirir (D, 17b/2-6; V, 66a/7-8).

Oğul, babası için kendini feda etmelidir

Düşmanın yaklaştığını gören Uruz, babası Kazan’a:

“Ogul da kılıç kuşanur baba gayretiçün

Menüm de başum kurban olsun senün için” (D, 67b/3-4; V, 93b-94a/13-1)

¹⁴³ *Dede Korkut Kitabı*’nda renkler için bkz. Özçelik, *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/Dizin/Metin*, ss. 71-84; psikanalist yaklaşımın bazı aşırılıklarını barındıran bir tahlil için ise bkz. Karabaş, *Dede Korkut’ta Renkler*, ss. 51-59.

şeklinde seslenir. Aynı destanda esir düşen Uruz, babasının kendisi için savaşmasını doğru bulmaz ve: "Ogul için ata ölmek ayb olur" (D, 73b/12; V, 97a/4) der.

Oğul, babası için savaşmalıdır

Savaşın başlayacağını gören Uruz, babasına şöyle seslenir:

"Berü gelgil, agam Kazan!
Kalkubanı yerümden bedevi atum
Saklandum bu gün için.
Güni geldi,
Ag meydanda segirdeyin *senün için*.
Ala evren sur cıdamı
Saklandum bu gün için,
Güni geldi,
Kaba karın, gen göğüsde oynadım *senün için*,
Kara polat üz kılıcım
Saklandum bu gün için,
Güni geldi,
Sası dinlü kafır başın kesdüreyim *senüni için*,
Egini bek demür donum
Saklandum bu gün için,
Güni geldi,
Yen yakalar dikdüreyim *senüni için*,
Başumda kunt ıııklar
Saklandum *senüni için*,
Güni geldi,
Kaba çomak altında yogurdayım *senün için*,
Kırk yigidüm
Saklandum bu gün için,
Güni geldi,
Kafır başın kesdüreyim *senüni için*,
Aslan adum
Saklandum *senün için*,
Yaka tutup kafirile uğraşayım *senün için*,
Ağız dilden bir kaç kelime haber mana,
Kara başım kurban olsun, agam sana" (66b-67a/3-3)

"Berü gelgil, agam Kazan!
Kalkubanı yerümden bedevi atum
Saklandum bu gün için.
Güni geldi,
Ag meydanda segirdeyin *senün için*.
Ala uzun sür cıdamı" (93b/6)
Saklandum bu gün için,
Güni geldi,
Kaba karın gen göğüsde oynadayın *senün için*,
Kırk yigidüm saklandum bugün için,
Güni geldi,
Ağız dilden birkaç kelime haber bana,
Kara başım kurban olsun, agam sana" (93b/6-8)

Bu ifadeler, savaşçı bir toplumun genç erkeklerden beklentisinin dışavurumudur. Nitekim Uruz, destanın başka bir yerinde de:

“Ogul da kılıç kuşanur baba gayretiçün

Menüm de başum kurban olsun senün içün” (D, 67b/3-4; V, 93b-94a/13-1)

diyerek, konuyu daha özet biçimde tekrar etmiştir.

Oğul, yeri geldiğinde anne-babasına çıkışabilir

Segrek'in, ağabeyi Egrek'in esir olduğunu kendisinden saklayan babasına (131a-b/12-3) ve Uruz'un annesine kızması (143a-b/10-1) bu duruma örnek gösterilebilir.

Baba-oğul arasındaki sevgi gösterileri gizli olmalıdır

Günümüz Anadolu halk kültüründe, pek çok yörede babaların oğullarına sevgilerini göstermemeleriyle paralel bir durumdur. Aşağıdaki örnek, bu durumu göstermektedir:

Yegenek babasıyla görüşti, andan kalın begler görüşti. Pes bir uyardan begler hisara yörüyiş etdiler, yağmaladılar. Babasıyla Yegenek gizli yaka tutuban yiyeşdiler, iki hasret birbirine buluşdılar, issüz yerün kurdı gibi uluşdılar, Tangrıya şükürler kuldılar. Kalenün kelisasın yıkup yerine mescid yaptılar, aziz Tangrı adına kudbe okıtdılar. (108a/3-8)

Dahi varup babasının ayagina düşdi. Babası dahi oğlını bağrına basup gözlerin öpüp kuçdı. Andan hisara yörüyiş etdiler, yağmaladılar. Hisarı alup kelisyalara yıkup yerine mescidler yaptılar. Keşişlerin öldürüp ban banlatdılar, aziz Tanrı adına hutbe okıtdılar. (103a-b/12-1)

Önce de ifade ettiğimiz gibi D, bu konuda günümüzde de kırsal kesimde bir ölçüde geçerli olan anlayışı vermiştir.

Kardeş, toplum içinde arkadır, güçtür

Segrek'in kardeşin önemi için söylediği:

Üçyüz altmış altı alp ava binse

Kanlı geyik üzerine gavga kopsa

Kardaşlu yigitler kalkar kopar olur

Kardaşsuz miskin yigit ensesine yumruk dokınsa

Aglayuban dört yanına bakar olur

Ala gözden acı yaş döker olur (131b/7-10)

manzume ve bacasını kıran Begil'in ilk söylediği söz “Ulu olgum, ulu kardaşum yok” (122b/1) bu yargının örneği durumundadır.

Kardeşler birbirini sevmelidir

Bamsı Beyrek için küçük kız kardeşinin pınar başında hissettiklerini anlatıcı, "Kardaş Beyrek!" deyü aglar, bozlar, 'Toyun düğünün kara oldu!' deyü aglar" (D, 53a/5-6; V, 77b/2) şeklinde ifade etmiştir. Yine aynı kardeşin Beyrek gideli gözüne hiçbir şeyin güzel gelmediğini ifade eden sözleri (D, 53b54a/6-3; V, 77b-78a/10-4), eserin en lirik kısımlarındandır. Erkek kardeşlerin birbirine bağlılığının destanı olan *Segrek Boyu*'nda ağabeyinin tutsak olduğunu öğrenen Segrek:

"Kardaşsuz Oguzda durmazam
Karanulu gözüm aydını kardaş" (130b/3-4)

demek suretiyle, ağabeyini kurtarmaya koşmuştur. Egrek de karşısındakinin kardeşi olduğunu öğrenince:

"Agzın için öleyim kardaş
Dilün için öleyim kardaş
Er mi oldun, yigit mi oldun, kardaş?
Karıblığa kardaşun isteyü sen mi geldün, kardaş?

diyerek onu boynundan, Segrek de ağabeyinin elinden öpmüştür (16b-137a/12-13).

Esir kardeş kurtarılmalıdır

Emen, esir düşen kardeşi Kazılık Koca'yı kurtarmak için Düzmürd Kale-si'ne altı kez saldırmıştır (D, 103b/12-13; V, 100b/8-9). Yukarıda zikrettiğim gibi Segrek, ağabeyi Egrek'i kurtarmayı kendine baş amaç edinir.

Ölen kardeşin kanının davası sorulur

Segrek, ağabeyi diriye kurtarmak, ölüye de intikamını almak üzere yola çıkar (131b-132a/13-2). Basat, kardeşi Kıyan Selcük'ün ölüm haberini alır almaz intikam için hazırlanıp yola çıkar (113a-114a/10-6).

Amca, yeğenlerini desteklemelidir

Babasını esaretten kurtarmaya niyetlenen Uruz, amcası Kara Göne'ye haber göndermiş, o da hemen askerleri toplayarak ona katılmıştır (143b/5-10).

Beşik kertmesi yapmak uygundur

Banu Çiçek'in babası Pay Biçen Bey, kızını, Pay Büre Bey'in oğlu olan Bamsı Beyrek'e beşik kertme nişanlar ve Oğuz beylerini de şahit tutar (D, 36b/2-4; V, 68a/10-12).

Oğlan, babasına evlenmek istediğini söyleyebilir

Bamsı Beyrek, babasına evlenme isteğini söyler (D, 42a-b/10-4; V, 71a/12-13). Babası da bu isteği doğal karşılar.

Evlenmek için ayıpsız olmak şarttır

Beyrek, Banu Çiçek'e "ayıplısın" der. Banu Çiçek, kabul etmeyip elini gösterir (D, 59a-b/12-6; V, 81b/2-7).

Büyük kardeş, küçükten önce evlenmelidir

Egrek, esaretten kurtulduktan sonra hemen evlendirilir. Böylece Egrek'i kurtarmadan önce evlendirilen Segrek'le eşitlenir (137b/6-7).

Eş, kocası için canını vermekten bile çekinmemelidir

Deli Dumrul'un karısının onun için canını ortaya koyması, bu mesaja örnektir (86a/2-6).

Gelinin, kayınpeder ve kaynanasıyla konuşmaması saygı gereğidir

Bugün de Anadolu'nun bazı yörelerinde yaşayan bu âdet, *Dede Korkut Kitabı*'nda da görülmektedir. Segrek'in gerdeğe girmeden ağabeyini kurtarmaya gideceğini öğrenen yeni gelin: "*Kademi kutsuz gelin deyince, udsuz gelin desünler. Kayın atama kayın anama eydeyim*" (133a/2-4) şeklinde düşünerek, Segrek'in fikrini kaynata ve kaynanasına açar.

Çocuk, ebeveyni olmadan sevinçli gününü yaşamamalıdır

Kanturalı, anne-babası olmadan gerdeğe girmeyi reddetmiş, eşini de alarak Oğuz topraklarına doğru yola çıkmıştır (96b-97a/13-6).

Çocukları yetim bırakmamak lazımdır

Deli Dumrul öleceğini anlayınca, çocuklarını öksüz bırakmamak için karısına yeniden evlenmesini vasiyet eder (85b/3-4).

Yas tutan evde eğlence olmaz

Bamsı Beyrek'in baba evine, on altı yıl ozan gelmez (D, 55a-b/12-2; V, 78b/11-12).

b. Toplumsal Cinsiyetle İlgili Mesajlar

Daha önce de belirtildiği gibi *Dede Korkut Kitabı*, erkeği önceleyen bir yapıya sahiptir. Bu sebeple mesajlar da buna göre oluşmaktadır.

Erkek Önemlidir

Kahramanlar, erkek evlatları olmamasının acısını çeker ve olması için her yola başvururlar. Boğaç, Bamsı Beyrek ve Uruz'un doğumlarında bu durum açıkça görülmektedir.

Oğlan, on beş yaşında kendini ispatlayarak ad almalıdır

Boğaç ve Bamsı, bu yaşa geldiklerinde isim almalarını sağlayacak bir kahramanlık gösterirler. Uruz'un ise on altı yaşına geldiği hâlde yiğitlik göstere-memesi, babası Kazan'ı ağlatır (D, 64a-b/12-8).

Genç erkekler korkak olabilir

Kafir tekfurı “Yüz âdem seçilün, taraka çatladun, oğlanı korkudun. Oğlan kuş yürekli olur, meydanı kor kaçar” (125b/4-6) diyerek, bu genel anlayışı ortaya koyar. Aynı anlayış, Uruz’un kaçtığı zanneden Oğuz beyleri tarafından da dile getirilmiştir.

Kadın, yerini bilmelidir

Selcan Hatun’un, üzerilerine gelen düşmanla ilgili olarak “Oyarmak benden, savaşıban hüner göstermek senden” (98b/2) demesi, bu yargıya örnek gösterilebilir.

Kadın, erkeğinden başkasına ilgi duymamalıdır

Türk kültüründe “namus” dendiğinde, öncelikle “cinsellik”in akla gelmesinin de gösterdiği gibi Oğuz kadınları erlerinin dışında kimseye ilgi duymazlar. Burla Hatun’un kafir tekfurlarına sagrak sürmemek için oğlu Uruz’un etinden yapılacak kavurmayı yemeyi kabullenmesi (D, 28b-29a/10-3), bu hususa ne derecede önem verildiğini göstermektedir.

Kadın, erkeğin karşısına kapanıp çıkmalıdır

Beyrek’in karşısına çıkan Banu Çiçek, yaşmaklanır (D, 41a/3; v, 70b/10).

Kadın, yanında arkadaşları olmadan dolaşmamalıdır

Hem Han Kızı (D, 15a/3) hem de Burla Hatun, oğullarını aramak için yola çıktıklarında, yanlarına “kırk ince belli kız” olarak anılan nedimelerini de alırlar.

Kadın, seçen değildir

Bamsı Beyrek’in kız kardeşleri ve diğer kızlar, otuz dokuz yiğidin hangisine düşeceklerini belirlemek için ok atarlar. Her yiğit bu oklardan birinin peşinden gider ve kız o yiğitle evlenir (D, 62b/7-11)

Kadına övünmek yakışmaz

Kanturalı’nın karşısında Selcan Hatun, “övünmek avratlara bühtandır” (101a/2-4) der.

Kadın, sevdikleri için tedbirli olmalıdır

Selcan Hatun’un, muhiblerinin onlara saldıracağını düşünerek uyumaması ve zırhını giyerek nöbet beklemesi (97b/7-12), Kanturalı’nın ise bundan hoşlanıp şükretmesi (98b/3-6) örneği, bu davranışın istenilen kalıba uygun olduğunu göstermektedir.

Kadın gerektiğinde savaşılabilmelidir

Önceden de ifade ettiğim üzere, bu devirde Oğuz toplumunda kadınların daha pasif olduğu aşikârdır. Ancak Burla Hatun örneğinde de görüldüğü gibi (D, 78b/1-2), evladını kurtarması gerektiğinde kadınların mücadeleye atılması kaçınılmazdır.

Kadın akıllı olmalıdır

Uruz'un babasını kurtarmak için hazırlandığını gören Burla'nın, Uruz'dan öncelikle amcası Kara Göne'ye haber göndermesini istemesi (143b/4-5) veya Begil'in karısının, Bayındır Han'a isyan etmek isteyen Begil'i bundan vazgeçirmesi (122a/2-7) bu mesaja örneklerdir.

Kadın sabırlı olmalıdır

Han Kızı, Dirse Han'ın tehditlerine yumuşak başlılıkla karşılık verir (D, 9a/3-9).

Kadın, vefalı olmalıdır

Segrek'in, karısından kendisini üç yıl beklemesi talebine, karısı sonuna kadar bekleyeceğini söyleyerek karşılık verir (132b/7-13).

Kadın, sır saklamalıdır

Begil'in karısının onun ayağının kırıldığını söylemesi, obayı büyük bir tehlikeye atar (123a-b/8-3).

Kadınlar hilekârdır

Bamsı Beyrek "*Aldayuban er tutmak avrat işidir*" (D, 6-7) diyerek, bu kalıp yargıyı dile getirir.

Erkek, kadına saygı duymalıdır

Banu Çiçek'in otağına girmeye Beyrek'in utanması (D, 40a/7-8) ve girdiği otağın Banu Çiçek'e ait olduğunu öğrenince, edeple geri geri çekilmesi (D, 40b/7-8) bu mesajı örneklemektedir.

Erkek, inatlaşmada duracağı yeri bilmelidir

Kanturalı'nın inadı üzerine Selcan Hatun'un "*men aşaga kulpa yapışuram, sen yokarı kulpa yapışursın*" (101a/10) diyerek tepki göstermesi, bu iletiye örnek gösterilebilir.

Evlilik için müsabaka yapılabilir

Banu Çiçek ve Beyrek'in at yarışı, ok atma ve güreşle birbirlerini sınamaları (D, 41a-42a/11-1).

Müsabakalarda öncelik kadındır

Kanturalı'nın Selcan Hatun'a "*Kızların yolu evveldür, evvel sen at*" (101b/3) deyişi, örnek gösterilebilir.

Aristokrat kadınlar herkese görünmez

Banu Çiçek'in yanına giren Beyrek'i Kısırca Yenge "*ol öyle âdem degüldür kim sana görüne!*" (D, 41a/9) diyerek içeri almaması.

Aristokrat kadınların yanına izinsiz girilmez

Burla Hatun, Beyrek'e "*Sana düşer mi bîtekellûf benüm üzerüme gelesin*" (58a/2-6) diyerek çıkışır.

Soylu kadınlar, ozan karşısında oynamaz

Banu Çiçek'in Beyrek karşısında oynamaması için Boğazca Fatma ve Kısırca Yenge öne sürülürler (58a-b/11-2).

İstenmeyen işler hafif kadınlara yaptırılır

Banu Çiçek'in avdan pay istemeye Kısırca Yenge'yi göndermesi (D, 40a-b/13-3) ve yine Banu Çiçek'in yerine oynamaları için Boğazca Fatma ve Kısırca Yenge'nin Beyrek'in önüne sürülmeleri (D, 58a-59a/11-7), bu anlayışı örneklemektedir.

c. Toplumsal Hiyerarşiyle İlgili Mesajlar

Bir Oğuz tüm kafirlere bedeldir

Önce de belirttiğim gibi kafirler, öteki kategorisi içindedir ve her hâlleriyle olumsuzun örneğidirler. Karacık Çoban'ın altı yüz kafiri yenmesi (D, 22b-23a/7-4), bu bağlamda düşünüldüğünde, gerçeklikte çok zorsa da destanın ideolojik mantığı içinde mümkündür.

Toplumsal huzuru bey sağlamalıdır

Kazan'ın:

Kaba kaba begler oğlu gavga kılsa

Kamçı salup dindüren Kazan eridüm (141a/2-3)

ifadesinde belirttiği gibi, anlaşmazlıkları bey sona erdirir. Onun otoritesi sorgulanmamalıdır.

Bey'den otoriteyi alana kimse karışamaz

Kazan'ın izniyle düğün günü beyliği alan ozan kılığındaki Beyrek'in her istediği yerine getirilir (D, 57b-58a/4-11).

Bey'in divanında da toplumsal hiyerarşiye uygun oturulur

Yiğitler, divanda hünerlerine göre otururlar (129a/1-12). Tüm divan tasvirlerinde yönetici gurubun değerine göre oturduğu anlaşılmaktadır (D, 35a/4-7; D, 63b/8-11). Genç beyler ise hizmet etmekle görevlidir (D, 36a/5-7).¹⁴⁴

Hiyerarşideki yeri hüner belirler

Hüner olan işler baş kesmek, kan dökmek, aç doyurmak, yalnızca donatmaktır (129a/7-11). Ancak, anlaşılan, bunların içinde daha çok cesaret gösterileri önemsenmektedir (88b-89b/13-3).

¹⁴⁴ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gürol Pehlivan, "Dede Korkut Kitabı'nda Oturma Düzeni Üzerine Yeni Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/2 (Kış 2014), ss. 205-220.

Cesaret ödüllendirilmelidir

Boğayı öldüren Dirse Han'ın oğluna, Boğaç (D, 10b-11a/6-5); bezirganların malını kafirlerden kurtaran Bamsı'ya ise Beyrek (D, 39a-b/11-13) adlarının verilmesi örneklerinde görüldüğü gibi.

Mert-namert ayrımı savaşta belli olur

Yapılan savaşlar sırasında bu ayrımın ortaya çıkacağı, destanların farklı yerlerinde sürekli işlenmektedir (D, 33b/6-7; 68a/11-12; 78a/2-4).

Arkadaşlık bağı kutsaldır

Kanturalı, kırk yoldaşına:

Hey kırk eşüm kırk yoldaşum

Kırkunuza kurban olsun menüm başum (90b-91a/9-1)

diyerek, bu bağın kuvvetine işaret eder.

Yaşlılara saygı gösterilmelidir

Dede Korkut'a saygı göstermeyen Deli Karçar, onun bedduasına uğrar. Af dilemek zorunda kalır (D, 44a-b/6-4). Pay Büre Bey, kendisinden önce oğlunun elini öpen bezirganlara çıkışır (D, 39a/4-7).

Önemli işler en tecrübeli olana verilmelidir

Banu Çiçek'i, ağabeyinden istemeye Dede Korkut gider (D, 43a/2-11).

İşbölümü yaş sırasına göre belirlenir

Ev işleri kızlar arasında dağıtılırken, su taşımak en küçük kız kardeşin görevi olarak belirlenmiştir ki (D, 53a/3-5) eskiden Anadolu köylerinde de bu görev, en küçük kızındı.

Topluma uyum sağlayamayan bireyler toplum dışına itilir

Tepegöz, oynadığı arkadaşlarına zarar verdiği için boydan kovulmuştur (110b/1-11). Basat ise toplumla uyum hâlinde olduğundan, mevcut hiyerarşide kendine sağlam bir yer edinmiştir (109a/4-10).

Kölelik meşrudur

Oğuz toplumunda köle kullanımının var olduğu (D, 34b/7-8), üstelik bunların sadece savaş esirlerinden ibaret olmadığı, "*kara Hindu kullarıma*" (D, 30a/3-4) ifadesinden anlaşılmaktadır.

Toplumda kişiler eşit değildir

Nitekim aristokrat kesim ellerindeki esir veya köleleri Tepegöz'e vererek çocuklarını koruyabilirlerken, aristokrat olmayanlar bu imkandan mahrumdular ve kendi çocuklarını Tepegöz'e vermek zorunda kalıyorlardı (112a-b/9-2). Bu veri, artı değerın Oğuz toplumundaki tabakalaşmayı sağlayan önemli bir aygıt olduğunu göstermektedir.

d. Kişilerarası İlişkilerle İlgili Mesajlar

Kişi, her zaman eksikliğinin yüzüne vurulması ihtimaline hazır olmalıdır

Yegenek ile Kara Budak tartışırken, Kara Budak, Yegenek'e kolaysa babasını kurtarmasını söyler (D, 104a/5-9). Segrek'in iki öksüz çocuğa tokat atması üzerine çocuklar, kendilerine vuracağına, ağabeyini kurtarmasının daha doğru olduğunu söylerler (130a/9-13).

Dedikodu önlenemez

Alpların haklarında dedikodu yapılmasından çok çekindiğini daha önce ifade etmiştim. Esasen toplumun bilgilenme mekanizmalarından biri olan söylenti, hiçbir zaman önlenememiş ve önlenemeyecek bir faaliyettir. İnsanların temel ihtiyaçlarından olan bilgilenmenin de ana kaynaklarından biridir.¹⁴⁵ *Kanturalı Destanı*'nda bu korkuyu net biçimde görürüz. *Kanturalı*, mücadele ettiği hayvanlarla ilgili Selcan Hatun'un yol göstermelerini kabul etmez. Çünkü bunun Oğuz toplumu içinde dedikoduya sebep olacağını düşünür:

"Kalın Oğuz eline haber vara
Kanlı Koca oğlu Kanturalı netmiş? Deyeler,
(...)
Ulu kiçi kalmaya söz edine,
Karı koca kalmaya kov edine
Ag sakallu baban bunlu ola
Karıcuk olmuş anan kan yaş döke (95a-b/11-5)

Görüldüğü gibi *Kanturalı*, kendisi gibi bir alpin bir kızın verdiği akıl ile "canavar"ları yenmesinin Oğuz içinde meydana getireceği dedikodulardan çekinmekte, bunun aile onurunu lekeleyeceğini düşünmektedir. Hatta bu korkunun etkisinde kalarak, Selcan Hatun'u öldürmeyi bile düşünür (100b-101a/6-1). Segrek'in de ağabeyinin esir olduğunu, kendisi dışında tüm Oğuz toplumu bilmektedir (130a-b/9-2). Bu da konunun, çocukların yanında bile dedikodusu yapılan bir husus olduğunu göstermektedir.

Toplum üyeleri arasında daimi bir mücadele vardır

Toplum yapısı içinde herkesin birbiriyle iyi geçinmesi mümkün değildir. Oğuz toplumunda da durum elbette ki aynıdır. Nitekim Bamsı Beyrek'in, yurduna dönerken kıyafetlerini değiştirmesini şu cümleyle açıkladığını görü-

¹⁴⁵ Jean-Noel Kapferer, *Dedikodu ve Söylenti Dünyanın En Eski Medyası*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, ss. 325-326.

yoruz: “Göreyim Oğuz'da menüm dostum düşmanum kimdür?” (55b/4). Yine Yaltacık'ın düğününde, çoban kılığındaki Beyrek'in, kendisine meydan okuyup katı yay verdiren Yaltacık'ın verdiği yay ile nişan yüzüğünü vurmasına Oğuz beyleri sevinmişler, gülüp alkış tutmuşlardır (D, 59b/9). Böylece Yaltacık'ı aşağılamış ve yaptığı işin kerihliğini, dolaylı yoldan yüzüne vurmuşlardır. Yine ozan kılığındaki Beyrek'in bu başarısı, Kazan'ı da sevindirmiş, ona bir günlüğüne beyliğini bırakmıştır (D, 57a-b/13-6). Böylece Beyrek'in Yaltacık'ı daha da aşağılamasına imkan tanımıştır. Çünkü inağı Beyrek'in yavuklusunun Yaltacık tarafından alınmasına Kazan da gizliden tepkiliydi. Ancak Deli Karçar'ın koşullarını baştan kabul ettiği için, Banu Çiçek'in Yaltacık'la evlenmesini engellemek elinden gelmiyordu. Toplumun en düşük kesiminde yer alan Boğazca Fatma'nın Banu Çiçek'e “*Beyrekden sonra başuna bu hâl geleceğın bilürdin*” (D, 59a/7-9) demesi de aşağı işlere layık görülen bir kişinin fırsatını bulduğunda toplumdan öç almasına ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Böylece Fatma, toplumun değerli bir üyesi olan Banu Çiçek'le kendi konumunu eşitlemiştir.

Adalet her zaman yerini bulur

Kazan'ın Dış Oğuz'a adaletli davranmaması, hemen bir isyana yol açmıştır (D, 147b/9-12). Bireysel planda Karacık Çoban'ın kardeşlerinin kanının öcünü almak istemesi (D, 26b/8-9), Beyrek'in Kazan'dan kanını yerde bırakmamasını rica etmesi (D, 151a-152a/2-8), adaletin “dişe diş, kana kan” olarak anlaşıldığını göstermektedir. Nitekim Basat, kardeşini öldüren Tepegöz'e hiç acımamış, onun af talebini redderek kafasını kesmiştir (118a/3-10).

Fedakar olanı toplum hatırlar

Kazan'ın Evinin Yağmalanması Boyu'nda Sarı Kulmaş (D, 21a/11-13), Bamsı Beyrek Destanı'nda ise Beyrek'in naibi (D, 47a/8-10), mücadele sırasında düşman tarafından öldürülürler. Bunlar, yapmış oldukları fedakarlık sebebiyle toplumsal hafıza tarafından hatırlanması gereken kişiler olarak kodlanmıştır. Anlatıcı, diğer yiğitlerin adını anmazken, bunları özel olarak anma gereği duymaktadır. Böylece yapılan fedakarlıkların kişinin adının anılmasına vesile olacağı ihsas ettirilmektedir.

Fedakarlık yapmayan cezalandırılır

Deli Dumrul'un anne ve babası, bu grupta değerlendirilebilir (86b/3-6).

İyiler yardım görür

Bu yardım, dünyevi olabildiği gibi uhrevi de olabilir. Örneğin Hızır'ın Boğaç'ın yarasını sıvazlaması (D, 15a-b/11-1), uhrevi yardıma güzel bir örnek oluşturur.

e. Örflerle İlgili Mesajlar

Dede Korkut Kitabı'nda örf ve âdetler hakkında yer yer geniş tasvirler vardır. Bu uygulamalara bağlı olarak anlatıcı, bazı kalıp davranışların nasıl olması gerektiğiyle ilgili doğru hareketleri göstermektedir.

Önemli işlerden önce istişare yapılmalıdır

Pay Büre Bey'in, Banu Çiçek'i kimin isteyeceğine karar vermek için Oğuz beylerini görüşmeye çağırması (D, 42b/10-13) ve toplantıda varılan karara uyması (D, 43a/1-2), bu duruma güzel bir örnek teşkil eder.

Muaşeret kurallarına uymalıdır

Destur dilemeden sohbet meclisinden ayrılmamak gerekir (130b/4-6). Bey divanında hiyerarşiye uygun olarak oturmak şarttır (129a/2-9). Güzel haber getirene muştuluk verilir (D, 60b-61a/2-6). Ozana sanatının karşılığı verilmeli (D, 55a-b/12-2), onun eleştirilerine tahammül edilmelidir (D, 57a-b/6-6).

Sevinçli işler için şölen-hayır yapılmalıdır

Çocuğu olmayanların çocuk sahibi olabilmeleri (D, 9a/4-9), delikanlıların ad alması (D, 39b/2), bey oğullarının ilk avlarından dönüşleri (D, 13b/5-8; D, 69b/4-7) gibi önemli durumlarda şölenler verilmesi, bu mesaja örneklik etmektedirler.

Bey oğlu, yoldaşlarıyla beraber evlendirilmelidir

Beyrek'in yoldaşları, kendilerinin evlendirilmemesine içerlemişler (D, 46b/6-11), esaretten sonra toplu düğün yapılmıştır (D, 62b/7-12).

Ölünün arkasında yas töreni yapılmalıdır

Yas, Türklerde çok önemli bir törendir.¹⁴⁶ Günümüzde de hassasiyetle uygulanan birtakım ritüellerin ölüm etrafında temerküz ettiği görülmektedir.¹⁴⁷ Destanlarda ak gysileri çıkarıp gök ve kara giymek, saç-baş yolmak, yiğidin atını boğazlayıp ölü aşı vermek gibi işlemler dikkati çekmektedir.¹⁴⁸ Kahramanlar, öldükleri takdirde arkalarından yas töreni yapılmasını isteyerek (D, 74a/9-12), bu hususun önemine dikkat çekmişlerdir.

¹⁴⁶ Yas için bkz. Edward Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, çev. Hafize Er, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2012, ss. 145-222, 347-392.

¹⁴⁷ Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: Ankara Ü. DTCF Yayınları, 1979, ss. 81-92.

¹⁴⁸ Gökyay, *age*, ss. CCCLXXXVIII-CCCXCIII.

3. Bireysel Mesajlar

Destanlar, ideal kişinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili de çok sayıda mesajı barındırırlar. Her ne kadar destanlardaki kahramanlar aristokrat zümreden-seler de dinleyici/okuyucu, bu mesajları kendisinde de tatbik edebilecek bir biçimde alır. Çünkü örneğin *Kazan* için söz konusu edilen “*Bey, yalan söyleme-melidir*” mesajı, öncelikle yöneticiler için geçerli gibi görünsede ikinci boyutta tüm insanları ilgilendirmektedir. Böylece destan, aynı anda birden fazla toplum katmanına mesajlarını iletir.

İnsanın temel zaaflarının olağanüstü yeteneklere sahip olma, mal ve güç ihtirasları olduğunu gösteren anlatılar (116a-b/8-13), bilmemek (82a/5-6) ve sarhoşluğu (82a/9-10; D, 20a/8-13) da hatalara yol açan temel sebepler olarak vasıflandırır. Cesaret (D, 10a/2-5), onur (D, 25a-b/12-5; 27a/1-3), al-çakgönüllülük (140b-142a/1-7), yurt (D, 24a/5-10) ve aile (D, 53b55b/6-2) sevgisi ise temel bireysel değerler olarak kabul edilmiştir.

a. Sabır-Kararlılık

Sabırlı insanlar hedefine ulaşır

Çocuğu olmayan Han Kızı'nın hayır işleyerek çocuk sahibi olması (D, 9b/3-5), Kanlı Koca'nın İç ve Dış Oğuz'da bulamadığı gelin adayını aramak-tan yılmayıp sonunda Trabzon'da bulması (88a/4-12) bu mesajı örneklemek-tedir. Halbuki Kanturalı istediği vasıflara sahip kızı sadece İç Oğuz'da arayıp geri dönmüş, bu sebeple babası tarafından uyarılmıştır (87b-88a/10-7).

Mutluluğa giden yol uzun ve çetindir

Boğaç'ın babası tarafından oklanmasına rağmen, ölümden kurtuluşu; ba-basını esaretten kurtarması; Beyrek'in uzun bir esaretten sonra yavuklusuyla evlenebilmesi, bu iletiyi örneklemektedir.

Başlanılan iş bitirilmelidir

Üç hayvanla mücadele eden Kanturalı'nın güçten düşmesine rağmen mü-cadeleyi bırakmaması (92b/1-4), örnek gösterilebilir.

İnsan sahip olduğu güzelliklerin değerini ancak yitirdikten sonra an-lar

Deli Dumrul'un beyliğe, yiğitliğe doymadığını ifade etmesi ve pişman ol-ması (82a/10), güzel bir misal teşkil eder.

Güzele ulaşmak güçtür. Her ödülün bir bedeli vardır

Kanturalı'nın Selcan Hatun'la evlenebilmek için üç “canavar”la dövüşme-yi kabul etmesi, örnek verilebilir.

Sınavlara sabırla katlanmalıdır

Oğuz yiğitlerinin yıllarca esarete katlanmaları bunun en güzel örneğidir (*Bamsı Beyrek, Kazan'ın Tutsak Olması, Yegenek, Segrek*). Bu bağlamda Kazan, Oğuzları kafirlerin önünde yermeyi kabul etmemiş, böylece salıverilme teklifini elinin tersiyle itmiştir (139b-144b/10-8).

Bazen sabretmek değil, harekete geçmek gerekir

Han Kızı, avda olduğu söylenen oğlunun gelmeyeşine “*katlanamadı*” ve oğlunu aramaya gitti (D, 15a/3). Böylece onu ölümden kurtardı.

Olaylar karşısında metaneti kaybetmemelidir

Dirse Han, kara çadırdaki oturtulması karşısında metanetini kaybetmiş ve karısı Han Kızı'nı tehdit etmiştir (D, 8b-9a/10-1). Halbuki Han Kızı, metanetli davranarak, kocasının sert sözlerine karşı gelmeyecek, bu durum karşısında yapılması gerekenleri hatırlatmıştır.

b. Umut-Kader

Umut hep vardır

Dirse Han ile eşinin çocuk sahibi olması (D, 9b/3-4); Han Kızı'nın, oğluna Hızır'ın naklettiklerine inanıp denileni yapması (D, 16a-b/10-4), örnek gösterilebilir.

Şansı iyi kullanmak gerekir

Bamsı Beyrek'le karşılaşan ozan, onun teklifini şu düşünceyle kabul eder: “*Avazum gedilmedin, ünüm bağılmadın bir atdur elüme girdi. İleteyim, saklayayım*” (D, 52b/2-3).

c. Kıskançlık, Şantaj, Korku, Evham, Merak

Kıskançlıkla bir şey elde edilemez

Dış Oğuz beyleri, Kazan'ın evinin yağmalanmasına katılmadıkları için İç Oğuz beylerini kıskanırlar (D, 147b-148a/13-4); Beyrek'in kırk yiğidi, Beyrek'in evlenmesini, muhtemelen, onunla birlikte evlendirilmedikleri için kıskanırlar (D, 46b-47a/7-1); Yaltacık, kendi yayını rahatlıkla kıran ozan kılığındaki Beyrek'in çekmesi için Bamsı Beyrek'in yayını getirmelerini söyler (D, 56a/11-13), böylece kuvvetini kışkırttığı ozan kılığındaki Beyrek'i küçük düşürmeyi amaçlar (D, 56a/11-13).

Şantaj yiğitliğe sığmaz

Arız Koca, Beyrek'i ölümlü tehdit ederek kendi tarafına çekmeye uğraşırsa da başarılı olamaz.

Gereğinden fazla meraklı olmak insana zarar verebilir

Tekfurun karısı Salur Kazan'ı merak etmiş, sonra da onun, kızıyla ilgili söylediklerinden korkmuştur (139a-b/11-10).

d. Özeleştir

Özeleştir yapmak insanı yüceltir

Kazan, Karacık Çoban'ın kendisine yaptığı eleştiriyi kabullenerek, onun söylediklerini alttan alır, böylece kendi haksızlığını tasdik eder (D, 26b/7-8). Dirse Han, öz oğlunu öldürdüğünü düşünerek, kendisi için yapılan kurtarma hamlesini gereksiz görür (D, 18b/4-5).

Olaylardan ders almalı aynı oyuna iki kez gelmemelidir

Segrek, uykuda baskına uğramasına rağmen yine uyur. Böylece dibine kadar gelen Egrek'i farketmez.

e. İyilik-Kötülük, Haklılık-Haksızlık

Allah, iyilerin yardımcısıdır

Boğaç, Yegenek ve Emren'e Allah doğrudan yardım eder.

Kötülük cezasız kalmaz, iyilik mutlaka kötülüğü yener

Tüm destanlarda bu ana fikri görmek mümkündür.

İyiler iyilik, kötüler kötülük bulur

Kötünün baş temsilcisi olan kafirler hep yenilgiye uğrar. Yaptıkları hainlikler sebebiyle Yaltacık ve Aruz da aynı sonla karşılaşır.

Haklı olan bir gün mutlaka hakkını alır

Beyrek, on altı yıl esir kalsa da sonunda yavuklusuna kavuşur ve evlenirler.

Haklı olduğunda hakkını savunmak gerekir

Karacık Çoban'ın, Kazan'ın ithamı karşısında hakkını savunması (D, 26a/6-11), bu duruma örnek verilebilir.

Haksızlık yapmak, başa bela açar

Deli Karçar'ın kız kardeşini Beyrek'e vermek için olmayacak şeyler istemesi (D, 44b/6-13); Beyrek'in yavuklusunun Yaltacık'la evlenmesine, Beyrek'in kız kardeşinin tepki duyması (D, 54b/1-2); Segrek'in iki öksüz oğlana tokat vurması ve akabinden onlardan aldığı cevap (130a-b/9-2); Deli Dumrul'un kuru çayın üstünde yaptırdığı köprüden geçenden otuz üç akçe, geçmeyen den döve döve kırk akçe alması (79b/2-4); Kazan'ın, kimsenin istemediği bir görevi yapan Begil gibi bir bey hakkında söylediği kırıcı söz (121a/4-9); Kazan'ın, Dış Oğuz yokken, malını sadece İç Oğuz'a yağmalatması (D, 147b/9-12), bu duruma örneklik eder.

Yaptığı hatadan döneni affetmek gerekir

Deli Dumrul, haddi aştiğini idrak edip af dilediğinde, isteği kabul olur (86a-b/9-3).

Haksızlık yapan yalnız kalır ve mutsuz olur

Dirse Han'ın, oğlu Boğaç'ı anlamadan-dinlemeden oklaması sonucu mutsuz olup (D, 13b/3-4) karısına doğruyu söyleyememesi (D, 146/12) ve kendini içkiye vermesi, bu duruma örnek gösterilebilir.

Kişi, iyi huylu olmalı; herkesle iyi geçinmelidir

Deli Karçar'ın kaba davranışları (D, 43b/3-8, 43b-44b/13-4), Dede Korkut'un duasıyla, Tanrı tarafından cezalandırılmasına sebep olur (D, 45b-46b/12-4).

Kişi, kendine ait olanı korumalıdır

Babasına söylediği şiirde Boğaç, kırk namertin götürdüğü malların kendisine de ait olduğunu söyler (D, 18b-19a/6-3).

Gökkubbenin altında hiçbir kötülük, sonsuza değin gizli kalmaz

Yaltacık'ın yalanı sonunda anlaşılmış, Aruz Koca'nın ihanet planı açığa çıkmıştır.

Helal mal, çalınsa bile döner dolaşır; yine asıl sahibini bulur

Beyrek'in atına, Salur Kazan'ın yağmalanan obasındaki mallarına, bezirganların kafirlerin zapt ettiği mallarına kavuşmaları, bu durumu örnekler.

f. Zeka, Sağduyu, Dikkat

Zeka, sağduyu, dikkat kabagücü yener ve en karmaşık sorunları bile çözer

Han Kızı'nın Dirse Han'ın kaba tavırlarına sağduyulu yaklaşımı, Dirse Han'ı yumuşatır (D, 9a/3-4); Boğaç, boğayı yemek için zekasını kullanır (D, 10a-b/13-2); Dede Korkut, Deli Karçar'a giderken yanında bir tane de yedek at alır. Böylece kaçması gerekebileceğini önceden düşündüğünü gösterir (D, 43a/5-8); Beyrek, bezirganlardan istediği eşyaların zaten kendisi için getirildiğini öğrenince, minnetsiz almayı tercih eder (D, 38b/7-8); Beyrek, kendisine darılan yiğitlerinin gönlünü almak için kaftanını dönüşümlü giymeyi teklif eder (D, 46b-47a/11-1); Oğuzlar, yenemedikleri Tepegöz karşısında geri çekilmek (111b/2-7) ve onunla anlaşmak (111b-112a/8-9) mecburiyetini anlayıp durumu kabullenirler.

Sağduyu eksikliği sorunlara yol açar

Deli Karçar'ın, Dede Korkut'un kerametini gördükten sonra bile onu ölümle tehdit etmesi (D, 44b/12-13); Deli Dumrul'un Azrail hakkında atıp

tutması (80a/6-10); Aruz'un sağduyudan yoksun isyan kararı (D, 148b/5-9), bu başlık altında alınabilecek tavrılardır.

Verilen akli kabul etmek gerekir

Dirse Han, çocuklarının olması için eşinin önerilerini dikkate alır (D, 9a/11).

Tedbirli olmak şarttır

Üç gündür yolda olan Segrek, uyuyakalır. Ama atının dizginini bileğine bağlar. Düşman gelince, dizgini çeken at onu uyandırır (133b/7-10; 134a/3-4).

Tedbirsizliğin sonuçları kötüdür

Segrek'in uyuduğunu gören Egrek'in şu sözleri, akına çıkanların tedbirli davranması gerektiğini hatırlatır:

"Karılığa gelen yatur mı olur?
Bencileyin karısından ag ellerin bagladuban
Tonuz damında yatur mı olur?" (135b/5-6)

Gençler sağduyudan yoksun olabilirler

Boğaç'ın kırk namerde kanmasını, anlatıcı "oğlandır ne bilsin" (D, 13a/3) şeklinde açıklıyor. Yine Kıyan Selcük ve Deli Dünder, Kazan'ın bütün Oğuz beyleriyle birlikte ava çıkma önerisini, sonuçlarını düşünmeden olumlu biçimde yanıtlarlar (D. 20a-b/13-2).

Gençler evlendirilerek uslandırılabilir

Segrek'in ağabeyini kurtarmak istemesine engel olmak için anne-babası, onu evlendirirler (132a/2-8). Her ne kadar Segrek kararından vazgeçmemişse de genel olarak uygulandığı anlaşılıyor.

Dostu-düşmanı tanımak gerekir

Beyrek'in Oğuz iline dönüşünde ozan kıyafetine bürünmesinin gerekçesi "Göreyim Oguzda menüm dostum düşmenüm kimdür" (D, 55b/4) düşüncesidir.

g. Paylaşım

İnsan duygularını, sorunlarını yakınlarıyla paylaşmalıdır

Dirse Han'ın eşiyle, Beyrek ve Kanturalı'nın evlenme arzularını babalarıyla, yine Beyrek'in, yavuklusunun Yaltacık'la evleneceği haberini yoldaşlarıyla paylaşması, bu duruma örnek gösterilebilir.

Mal, paylaşılmalıdır

Beylerin şölenleri, diğer beylere kaftan, vs. vermeleri bu gruba girer. Ayrıca Basat'ın esirlerinden birini, ihtiyacı olan Kapak Kan'ın karısına vermesi de bu grupta mütalaa edilebilir.

Dışarıdan gelen misafirin karnı doyurulmalıdır

Ozan kılığında gelen Beyrek'in doyurulup ona giymesi için kaftan verilmesi (D, 54b-55a/7-1).

h. Bağışlayıcılık

Bağışlamak, yüce bir duygudur

Nitekim Beyrek, Yaltacık'ın (D, 61b/9-11); Emren de tekfurun aman dileğini kabul etmişlerdir.

ı. Dostluk, Özveri, Saygı

Vefa, insanda olması gereken temel niteliklerdendir

Karacık Çoban'ın, kafirlere aldanmayıp kendisine emanet edilen sürüyü koruması (D, 22a/2-12); Pay Büre Bey'in çobanlarının, onun oğlu Bamsı Beyrek'in sözlüsüyle evlenmek üzere yoldan geçecek olan Yaltacık'a atmak için taş toplamaları (D, 52b-53a/5-1).

Dostluğun özü vefadır

Dostun destanlardaki tepe noktasını Beyrek oluşturur. Kazan için ölür de ahdinden dönmez (D, 150a-b/7-9). Kazan da onun bu özverisi karşısında "ögür ögür ağlar" yedi gün divana çıkmaz. Çıkınca da derhal ordusunu toplayıp intikamını alır (D, 152a/8-11).

Dost, sıkıntılı anda yardıma koşar

Pay Büre'nin yardımına gelen Dede Korkut, Deli Karçar'ın istediği pire ve köpekleri bulmayı da taahhüt eder (D, 45b/2-3).

Dünya malı için vefayı bozmaya değmez

Beyrek, Kazan'ın kendi üzerindeki haklarını sayarken (D, 150a/8-12), aslında Aruz ve Dış Oğuz beylerine de onların üzerilerinde olan Kazan'ın haklarını hatırlatıyor. Bir kere yağmaya çağırılmadıkları için ihanet etmemeleri gerektiğini ihsas ettiriyor.

Kişinin yanında güvenilebileceği insanlar olmalıdır

Aruz, ava çıkacak olan Kazan'a obada koruyucu bırakması gerektiğini hatırlatır (D, 20b/3-5); yoldaşları, uyuyan Kazan'ın başında dövüşerek can verirler (138b/6-9); Kılbaş, Kazan'a yapılan ayaklanma haberini getirir.

Vefalı insanlar, düşmanları tarafından bile takdir edilir

Beyrek'in vefası, Dış Oğuz beylerini dahi etkiler. Onu öldürmeye kıyamazlar (D, 150a/12-13).

Hayvanlar da insanlar kadar dost olabilir

Boğaç'ın iki köpeği, baygın Boğaç'ın yarasını deşmeye gelen kargaları uzaklaştırırlar (D, 15a/10-11); Beyrek'in atı, on altı yıl sonra bile onu tanıır ve yanına gelir (D, 51b/4-5).

Seven, sevdiği için, her zaman özverili olmalıdır

Banu Çiçek, Beyrek'i on altı yıl bekler (59b-60a/5-4); Deli Dumrul'un eşi onun için canını verir (86a-b/3-6), Segrek'in eşi, onu hayatının sonuna kadar beklemeyi taahhüt eder. Begil, kimsenin istemediği üç nesne karşılığında Gürcistan sınırında karavul olmayı kabul eder (120a/4-13); Uruz'un "*Hay atamun altun kadehinden şerâb içen, meni seven atdan ensün, bunun kapusına birer güz uralum*" çağrısına, on altı yiğit derhal karşılık verip attan inerler (144a/3-6). Ağabeyini bir an önce kurtarabilmek için Segrek, atını üç gün hiç dinlenmeden sürer (133b/2-5).

Anne ve babaların çocuklarına özverisi her türlü sınırın üstünde olmalıdır

Pek çok destanda oğulları esir düşen ana-babaların acısı işlenmiş, onların hâlleri yansıtılmıştır. Han Kızı (D, 14a/7-10) ve Burla Hatun'un (D, 70b/2-6) oğullarının başına gelen şeyi vücutlarında hissetmeleri; Beyrek esir düşünce, babası Pay Büre Bey'in gözlerinin âmâ olması (D, 61a/9-12) bunlardan bazılarıdır.

Kişiler arasında saygı olmalıdır

Begil'in Bayındır Han'ın elini öpmesi (128b/2), çocukların ebeveynine karşı gösterdikleri davranışlar, bu mesajın örneklerini oluşturmaktadırlar.

4. Ahlâkî Mesajlar

Ahlâk, genellikle insanların kendisine göre yaşadığı bir kurallar toplamı anlamına gelir.¹⁴⁹ Etik ise, insan davranışının ilkeleri olup ahlâk da bu ilkelelerin tikel bir durumda uygulanmasıyla ilgilidir.¹⁵⁰ Başka bir ifadeyle etik, ahlâkî tutumların altında yatan yargıları ele alır.¹⁵¹ Ben, *Dede Korkut Kitabı*'nda ah-

¹⁴⁹ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998, s. 119.

¹⁵⁰ Ray Billington, *Felsefeyi Yaşamak: Ahlâk Düşüncesine Giriş*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997, s. 47.

¹⁵¹ Jon Nuttall, *Ahlâk Üzerine Tartışmalar: Etiğe Giriş*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997, s. 15.

lâkla ilgili mesajların kitabın içinden tarafımdan çıkarıldığını ve genel ilkeleri değil de belli bir zaman-toplum, hatta eseri yansıtmamasını dikkate alarak, etik terimini değil, ahlâk kavramını kullanmayı uygun görüyorum.¹⁵² Ayrıca etik teriminin ahlâk konusundaki tartışmaları ele alan felsefi alanın adı olması¹⁵³ da bu tercihimde etkili oldu.

Ahlâk kavramı oldukça değişken bir içeriğe sahiptir.¹⁵⁴ Ben, bu kavram içinde de ele alınabilen pek çok mesajı, toplumsal ve bireysel mesajlar bağlamında ele aldığımdan, burada sadece aşağıdaki kavramlar hakkında verilen mesajları inceleyeceğim.

Dede Korkut Kitabı'nın, temelde, İslâm ahlâkının değer yargılarını yansıttığı görüşü¹⁵⁵ oldukça tartışmalıdır. Eserin, temelde, göçer yaşamın pratiklerine dayanan bir ahlâk anlayışını yansıttığını¹⁵⁶, İslamileşme süreciyle buna adı geçen dinle ilgili motiflerin eklendiğini söylemek daha uygun gibidir. Eserdeki ahlâkî yasaklar da Abdulla tarafından; babaya itaat etmeme yasağı, yalan söyleme yasağı, nişanlı kızın oğlana düğünden önce görünmesi yasağı, yalnız başına karar verme yasağı olarak tasnif edilmiştir.¹⁵⁷

a. Yalan

Konu daha önce “Sabit Fikirlilik” bağlamında ve “İhanet ve Yalan Cezasız Kalmaz” başlığı altında ele alındığından burada sadece mesajlar verilerek, kısa geçilecektir.

¹⁵² Yavuz, *age*, ss. 40-41'de “etik” kelimesini tercih etmiştir; konuyu *Dede Korkut Kitabı* bağlamında ele alan üç yazardan İbrahim Emiroğlu (“Dede Korkut Kitabındaki Ahlakî Mesajlar”, *Felsefe Dünyası*, 44 (2006/2), ss. 46-66) ve Vekil Muhammed Hacı (“Dedem Korkut Destanlarında Ahlak Kavramı”, *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu* (20-24 Kasım 1991, Adana), Adana: Çukurova Ü. Yayınları, 1993, ss. 219-222) “ahlâk”; Michael E. Meeker (“The Dede Korkut Ethic”, *International Journal of Middle East Studies*, 24/3 (August 1992), ss. 395-417) ise “ethic” sözcüğünü kullanmışlardır.

¹⁵³ Arslan, *age*, s. 119.

¹⁵⁴ Nitekim ahlâkın kaynağından siyaset ahlakına uzanan bir çeşitlilikteki tespitler için bkz. Emiroğlu, *agm*, ss. 49-63.

¹⁵⁵ Emiroğlu, *agm*, s. 49; nitekim Emiroğlu, sövgü sözcüklerini ve şarap içmeyi hususları ahlâkî açıdan yorumlayamadığını yazmaktadır (s. 64). Özellikle ikinci hususu açıklayamamasının sebebi, yazarın ahlâk kavramını düşünürken, sadece İslamiyet'in uygun bulduklarını bu kavramın sınırları içine almasıdır. Ben, birinci hususu eserin bir ahlâk kitabı olmamasına bağlıyorum. Eser, bu konularda hayatın doğal seyrini yansıtmaktadır.

¹⁵⁶ Meeker, *agm*, ss. 397-399.

¹⁵⁷ Abdulla, *age*, ss. 133-134.

Yalancılık soydan gelir

Yalancı oğlu Yaltacık (D, 48b/6) ismi, bunu gösterir niteliktedir.

Yalanın ve kurnazlığın getireceği mutluluk çok kısa sürer

Dirse Han'ın kırk yoldaşının söyledikleri yalan sonucunda tekrar ön planda yer almaları, Boğaç'ın ölmediğini öğrenmeleriyle son bulur (D, 16b/10-13). Yaltacık, Banu Çiçek'le evlenebilmek için Beyrek'in öldüğünü söyleyip dedikleri doğru çıkmayınca zor duruma düşmüştür (48b-49a/6-10).

Yalan, şantaj, hile yoluna sapanlar sonuçta yaşamlarını yitirebilirler

Hem Dirse Han'ın kırk yoldaşı hem de Aruz Koca (D, 153a/7-8), yalan ve ihanetlerinin cezasını hayatlarını kaybederek ödemişlerdir.

Bazı hâllerde yalan hoşgörülebilir

Bu hâller; siyasi-askerî buhran durumları, aile içinde dirlik-düzen sağlama ve kız-erkek ilişkileri olarak tasnif edilebilir. Destanlarda bu durumlara dair çok sayıda veri mevcuttur. Nitekim bu örnekler, daha önce verilmişti. Bu noktada "*yalan söylemek kötüdür*" önermesinin etikte iki kuram tarafından ele alındığını ifade etmeliyim. Birinci bakış "*mutlakçılık* (ahlak yasası, ödev, doğru)" olarak isimlendirilir ve "*yalan söylemek her zaman yanlıştır*" sonucuna varır. İkinci bakış ise "göreci (doyum, sonuçlar, iyi)"dir ve "*yalan söylemek genellikle arzu edilmeyen sonuçlara götürür, fakat belli şartlar altında haklı çıkarılabilir*" görüşünü benimser.¹⁵⁸ Burada "*yapıcı yalan, yıkıcı doğrudan yeğdir*" mantığı işlemektedir. Neyin yapıcı veya yıkıcı olduğunu ise kültür belirlemektedir. Siyasi-askerî buhran durumları ve aile içinde dirlik-düzen sağlama amacıyla söylenen yalanların İslâmiyet tarafından mazur görüldüğünü hatırlarsak ve üçüncü gruptaki yalanın ise oldukça masum bir oyun olduğunu düşünürsek, *Dede Korkut Kitabı*'nda yalanla ilgili durumların İslamiyet'le çelişmediği söylenebilir.

b. Dürüstlük

Yalanın tam tersi olan bu tavır, tüm alpların önemli özelliklerindendir.

Kötü niyetli insanlar "kazdıkları kuyuya kendileri düşerler"

Hem Dirse Han'ın kırk yoldaşı hem Yaltacık hem de Aruz Koca'nın düşükleri durum, bu yargıya örnek teşkil eder.

Verilen söz yerine getirilmelidir

Salur Kazan, Karacık'ı emir-i ahuru yapmaya söz verir (D, 27b/1-2) ve bunu yerine getirir (D, 34b/5-6).

¹⁵⁸ Stanley M. Honer, Thomas C. Hunt, *Felsefeye Çağrı*, çev. Hasan Ünder, Ankara: İmge Yayınları, 1996, ss. 164-165.

Nankör olunmamalı, ekmek veren el ısırılmamalıdır

Dirse Han'ın kırk yoldaşının, kıskançlık sebebiyle, kırk yıldır ekmeğini yedikleri Dirse Han'a oğlunu öldürtmeye çalışmaları ve yaptıklarının ortaya çıkacağını anlayınca, velinimetleri olan Dirse'yi esir etmeleri; Aruz ve Dış Oğuz beylerinin isyanı, bu başlığa örnek gösterilebilir.

İnsan en güç anlarda bile dürüst olmalı, onurundan ödün vermemelidir

Beyrek'in ölüm tehditi karşısında bile Kazan'a ihanet etmemesi; Kazan'ın esirlikten salıverilme vaaadine rağmen, Oğuzları kötölemeyi reddetmesi.

Sahtekarlar, çıkarları söz konusu olduğunda, aralarında kolayca iş birliği yapabilirler

Dirse Han'ın yoldaşlarının ve Aruz ile Dış Oğuz beylerinin birlik oluşturmaları.

c. Namus

Kızın eline erkek eli değmemiş olmalıdır

Destanlarda bu hususa, "göz açuban gördüğüm gönül verip sevdiğim" kalıbı işaret eder (D, 49b/11-12; D, 85b/6-8 vd.).

Nişanlılar arasında mesafe olmalıdır

Banu Çiçek'in, Beyrek'le gürüşüp onunla aralarında nişan taktıktan sonra, "ileri durmasını" istemesi (D, 42a/6-7).

Kadın, namusunu korumak için her şeyi yapmalıdır

Kafir kızları, Oğuz beylerine sagrak sürerler (20a/5-7). Burla Hatun'un Şöklü Melik'e sagrak sürmemek için oğlunun etinden yapılmış kavurmayı yemeyi göze alması, bu hususun ne kadar önemsendiğini göstermektedir.

Kadınlar bedenlerini herkese göstermemelidir

Oğuz kadınlarının yabancıların yanında yaşmaklanmaları, bu yargıya örnek gösterilebilir.

5. Dinle İlgili Mesajlar

Allah birdir

Allah'ın varlığını sözle birlemek yeterli değildir. Deli Dumrul, Tanrının birliğini ifade etmesine (80a/7) rağmen, Allah'ın emriyle (80a/4) yapılan bir işi, yani ölümü kabul etmez (80a/6, 8-9). Bu davranışı, Allah tarafından birliğine hakaret olarak kabul edilir (80a/11-12) ve cezalandırılması sonucunu

doğurur (80b/1-3). Anlatıcı, burada Allah'a; "*Deli kavat, benim birliğüm bilmez, şükür kılmaz*" (80a/11-13) cümlesini söyleterek, mesajı netleştirmektedir.

Fiiller Allah'tandır

Bu mesajın en net verildiği destan, *Deli Dumrul*'dur. Destanın başında ölen yiğidi, kimin öldürdüğünü soran Deli Dumrul'a verilen cevap "*Vallahi beg yigit, Allahu teâlâdan buyruk oldu, al kanatlu Azrail ol yigidiün canını aldı*" (80a/3-5) şeklindedir. Yine Dumrul, Allah'a şöyle yalvarır: "*Menüm canımı alur olsan sen algl, Azrayile almaga komagul, dedi. Allahu tealaya Deli Dumrul'un burada sözü hoş geldi*" (82b/9-13). *Tepegöz Destanı*'nda, Basat'ın Tepegöz'ün "*Kurtuldun mu?*" sorusuna hep "*Tangrum kurtardı*" (116a/7-8; 116b/2-3; 116b/13) şeklinde cevap veriş; *Bamsı Beyrek Destanı*'nda, gözleri görmeyen Pay Büre'nin gözünün açılması için Beyrek'in destmalini "*gözine silicek Allahu teâlânın kudretiyle gözü açıldı*" (D, 61a/12-13) ifadeleri, hep hakiki failin Allah olarak kabul edildiğinin göstergeleridir.

Allah, zorda kalıp ismini anana yardım eder

Kahramanlar zor durumdayken Allah'tan yardım isterler ve bu durumdan kurtulurlar. Basat, künbette sıkışmışken "*Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resulullah*" deyince, künbetin yedi yerinden kapı açılır (116b/8-10). Yegenek, Arşun oğlu Direk Tekür'e saldırmadan önce Allah'tan yardım diler ve böylece onu yenebilir (D, 106b-107a/12-10). Emren, dövüşte yenilmek üzereyken Allah'tan yardım ister. Allah, Cebrail'i göndererek Emren'e kırk er kuvveti verir (127b-128a/3-3).

Alan da veren de Allah'tır

Kazan'ın, esir düşen oğlu Uruz'un ölmesi ihtimaline karşı söylediği "*Tanrı verdi, Tanrı aldı, neleyim*" (72a/11-12) ifadesi, bu mesajı örnekler niteliktedir.

Peygamber sevgisi şarttır

Kahramanlar tüm savaşlardan önce "*adı görklü Muhammed'e*" salavat getirirler (93a/2-3; 115b/1; 134a/5-6 vd.).

Melekleri ve görevlerini inkâr etmemek gerekir

Deli Dumrul'un, Azrail ve vazifesini inkârı sonucu başının derde girmesi (80a/6).

Zorluktan ferahlığa çıkınca şükür gereklidir

Beyrek, esir olduğu kalenin surundan aşağı inince (D, 51b/1) ve arkadaşlarını sağ görünce (D, 62a-b/13-1), Allah'a şükreder.

Zor bir işe başlanırken salavat getirilmelidir

Alplar, savaş öncesinde salavat getirirler. Bu kalıp devamlı tekrarlanır.

Kutsal güçlere saygısızlık cezayı hak eder

Azrail'in, Deli Dumrul'un yaptığı saygısızlıkları sayıp onu cezalandırmaya

geldiğini söylemesi (81a/7-11). *Tepegöz Destanı*'nda Sarı Çoban'ın su perisine tecavüz etmesinden dolayı Oğuz toplumunun cezalandırılması, bu iletiye ve-rilebilecek örneklerdir.

Ölüm, herkesin başına gelecektir

Bazı destanların sonundaki ölüm konulu manzumelerde, bu görüş daimi surette işlenir (D, 34b/11-13; 79a/1-4 vd.).

Öleni geri getirmek imkansızdır

Nitekim Deli Dumrul'un bu çabası (80a/7-10) sonuçsuz kalmıştır.

Ölüm öncesinde can yerine can bulunursa kişi yaşamaya devam edebilir

Bu mesaj, her ne kadar metnin ölümle ilgili diğer iletilerine ters gibi duruyorsa da burada anlatı, dinleyicilere/okuyuculara, Deli Dumrul'un ana-babasının bile canını vermek istememesini göstererek, bunun çok zor olduğu mesajını vermektedir.

Kutsal varlıklar şekil değiştirebilir

Azrail'in güvercin olup pencereden uçması (81b/5-6).

Kutsalın tecrübesi heybetlidir

Azrail, Deli Dumrul'un gözüne görüldüğünde Dumrul'un okuduğu şiir, bu yargıya örnek oluşturmaktadır (80b-81a/8-1).

Doğru kişilerin rüyaları gerçekleşir

Kazan'ın (D, 23a-b/10-6) ve Karacık Çoban'ın (D, 21b/10-11) rüyaları gerçekleşmiştir. Kahramanlar, bu rüyaları gerçek olarak algılamışlardır. Nitekim Karacık Çoban, yanına kardeşlerini de alarak hazırlıklara başlamış (D, 21b/10-13), Kazan da obasının durumunu kontrol için tek başına geri dönmüştür (D, 23b-24a/10-4).

Rüya herkese yorumlatılmaz

Kazan, rüyasını kardeşi ve sağ kolu olan Kara Göne'ye yorumlatmıştır (D, 23b/6-9).

Veliler rüyada görülüp öğüt alınabilir

Yegenek'in rüyasına giren Dede Korkut'un ona öğüt vermesi (D, 105a/11-12).

Çok sevilen kişinin kanı, körlüğün tedavisinde kullanılabilir

Kör olan Pay Büre'nin gözlerini, Beyrek'in serçe parmağından alınan kanın açması (D, 61a/9-13).

Kopuz, hürmet edilmesi gereken bir çalgıdır

Segrek, tanımadığı ağabeyi Egrek'i "*Mere kafır, Dedem Korkud hürmetine çalmadım. Eger eliinde kopuz olmasaydı agam başıyçün seni iki pâre kularudum*" (136a/1-4) diyerek öldürmemiştir.

Eski inançlardan bîr şey beklememek gerekir

Kazan'ın "*su, Hak didarını görmüştür*" (D, 24b/1-2), "*kurt yüzü mübarektir*" (D, 24b/10) dedikten sonra, bu varlıklara düşmanı sorması; yanıt alamaması ve anlatıcının bunlar için "*su-kurt ne bilsin*" deyişi, anlatıcının/yazıcının yaşadığı muhitte devam ettiği anlaşılan bu inançların geçersizliğini ifade etme isteği olarak düşünülebilir. Anlatıcı/Yazıcı, belki de destanların eski hâlinde olan bu motifleri, belli oranda değişime uğratarak, amacı için kullanmıştır.

6. Ekonomiyle İlgili Mesajlar

Ekonominin temeli havıyacılıktır

Beylerin malları sıralanırken öncelikle at, deve ve koyun sayılmaktadır (D, 10b-11a/13-5; D, 18a/3-11; D, 85a-b/12-2 vd.). Nitekim Pay Büre Bey, Banu Çiçek için istenen çiftleşmemiş bin adet at, deve ve koyunu bulmakta zorlanmaz (D, 45b/5-7). Kazan'ın Kapılı Derbent'de on bin koyunu vardır (D, 21b/4-10). Destanlarda pek geçmemekle birlikte, sığır da mevcuttur (92b/8-9). Ayrıca destanlarda hiç tarla ve zirai bitkiden bahsedilmemesi, Oğuzların hayvancılıkla geçinen bir toplum olduğunu göstermektedir.

Verilecek hediyeler değerli olmalıdır

Verilen hediyeler; cübbe, şalvar, cebe (zırh), çuka (ipek hırka) (D, 34b/8-9), çadır, otak, deve (D, 63b/4-6), samur cübbe (D, 69b/8) gibi eşyalardır. Gürcistan'dan at, kılıç ve çomak (gürz) (119b/10), Trabzon'dan ise şahin (138a/1-2) gönderilmiştir.

Gelen haraç paylaşılmalıdır

Bayındır Han, Gürcistan'dan gelen haracı beyler arasında paylaştırmaktadır (119b-120a/9-2).

Düzenli olarak şölen verilmelidir

Beyler, yolcular ve fakirlerin doyurulacağı şölenlerin destanlarda oldukça önemli bir yeri vardır. Beyler, muhtelif vesilelerle şölenler düzenlerler. Bunların en görkemlisi Bayındır Han'ın şöleni olup ardından Salur Kazan'ınki gelmektedir. Kazan'ın şölenlerinden birinde, dokuz yerde badyalar (bakraçlar) kurulu olduğu, büyük küplerin çeşitli yerlere dağıtıldığı bilgisi verilir (D, 63a-b/13-1).

Ticaret kontrol altında tutulmalıdır

Pay Büre Bey'in kendine bağlı bezirganları olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, İstanbul'a kadar gidip ticaret yapmaktadırlar (36b-37a/8-2).

Ticaret yolları korunmalıdır

Pay Büre Bey'in bezirganlarını kafirlerin yakalaması ve ardından Bamsı tarafından kurtarılmaları (D, 37a-b/11-1).

Kafir ülkeleri yağmalanabilir

Kafir ülkelere akın yapıp yağmalamak destanlarda sıkça rastlanan bir durumdur (D, 62b/3-4; D, 78b/7-8; D, 108a/3-4; 128a/7-8; 129b/1-2 vd.). Çok defa anlatıcı/yazıcı bu durumu, "Oguz begleri doyum oldu" (D, 78b/7-8), "yigit yenil doyum oldu" (D, 153b/5) ve "galaba doyum oldu" (129b/2) ifadeleriyle anar.

İsyancıların malları yağmalanabilir

Nitekim yenilgiye uğratılan Aruz Koca'nın çadırı yağmalatılmıştır (D, 153b/4-5).

Yağmadan sonra hanın payı ayrılmalıdır

Bayındır Han'a pencik çıkartılır (D, 62b/3-4; D, 108a/8-10; 128b/1). Bu te-rim beşte bir anlamına gelmektedir. Her yağmadan hükümdara düşen paydır.

7. Eğitimle İlgili Mesajlar

Oğlu, baba eğitir

Kazan, on altı yaşına geldiği halde düşmanla vuruşmayan oğlu Uruz'a bakıp ağlayar. Bunun üzerine Uruz, kendisine bir şey öğretmediğini söyler (D, 64b/9-13) ve Kazan da oğluna hak verir (D, 65a/1-2).

En iyi eğitim gözleyerek yapılır

Kazan, düşmanla savaşmadan önce oğlu Uruz'a:

"Kılıç çalup baş kesdim görgil, ögrenil,
Kara başuna [iş] düşende gereklüdür" (D, 67a/12-13)

diyerek, dağa çıkıp kendisini seyrederek, savaşmayı öğrenmesini ister (D, 67b/6-10).

Av, savaş talimidir

Düşmanla hiç çarpışmamış Uruz'un, bu durumun sebebi olarak babası Kazan'ı göstermesi üzerine Kazan, oğlunu ve askerlerini alarak ava çıkar. Bu sırada savaştığı, pusu kurduğu yerleri oğluna gösterir (D, 65a/3-7). Bu durum, avın bir çeşit askeri talim olduğunu göstermektedir.

Oğul, babaya soru sormaktan çekinmemelidir

Uruz, av sırasında üzerilerine gelenlerin kim olduğunu babasından sorar. Kazan da gelenlerin düşman olduğunu söyler. Uruz, düşmanın niteliği hakkında da sorular sorar ve cevap alır (D, 66a/1-13).

III. BÖLÜM

DEDE KORKUT KİTABI'NIN YARATIM-AKTARIMI

EDEBİ ESERLERDE yaratımı, sözlü ve yazılı olmak üzere iki şekilde ele alabiliriz. Bu durum aslında insanlığın kültürünün iki evre hâlinde olmasıyla doğrudan ilgilidir. Bilindiği gibi yazıya ulaşmamış toplumların sözlü kültüründen bahsedilmekte; yazıya ulaşmış toplumlarda ise yazılı ve sözlü kültür bir arada yaşamaktadır.¹

Sözlü üretim, yazılı üretimden farklı bir süreçte gerçekleştirilmektedir. Burada öncelikle insanların bilgiyi nasıl hatırlayabileceği düşünülmelidir. Çünkü sözlü kültürde bilgi, yazılı kültürdeki gibi not edilip korunamaz. Bu nedenle insanların bilgiyi rahatça hatırlamasını sağlamak için hafızaya kolayca yerleşebilecek söz ve düşünce kalıpları kullanılır. Bu düşünce ritmik, dengeli ses tekrarlarına dayanan bir yapıdadır. Çünkü ritim, bedensel ritimle birlikte hatırlamayı kolaylaştıran bir işleve sahiptir.² Bu durum doğrudan edebî eserin yaratımına etki etmiştir. Konuyu, destan bağlamında, açık bir biçimde ilk ele alan araştırmacı Milman Parry'dir. Öğrencisi Albert Lord ise Parry'nin çalışmalarını genişleterek "Sözlü Kompozisyon Teorisi" adı verilen bir yaklaşımı ortaya koymuştur.³ Parry-Lord'un, Homeros'un *İlyada* ve *Odisse* isimli eserlerinin sözlü kültür ortamının ürünü olup olmadığını anlamaya çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu teori, formül ve tema adı verilen iki terim etrafında şekillenir. "Formül, aynı vezin şartları altında anlatılmak istenen bir ana fikri anlatmak için düzenli olarak kullanılan bir grup sözcük" tür. Tema ise, "Formüllerin kullanılmasıyla oluşturulan geleneksel bir destanın anlatı-

¹ Konu hakkında ayrıntı için bkz. Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüñ Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacioğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 1999; Köker, *age*; Jack Goody, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, çev. Koray Değirmenci, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011; Dursun Yıldırım, *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998, ss. 37-43, 81-87.

² Ong, *age*, ss. 48-50.

³ Ekici, *age*, s. 127; Ong, *age*, s. 75; Özkul Çobanoğlu, "Sözlü Kompozisyon Teorisi ve Günümüz Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, 1998, s. 138.

mında düzenli olarak kullanılan bir grup fikir" olarak tanımlanabilir.⁴ Parry, Lord ve ardlarından gelen araştırmacılar, yazılı ortamın ürünü olduğu düşünülen pek çok eserin aslında sözlü ortamın ürünü olduğunu iddia etmişlerdir. Bu teorinin, hikâye anlatıcısı için yaptığı en önemli tespit, anlatıcının hikâyeyi bütünüyle ezberlemediği gerçeğidir.⁵ Aslında Slovenyalı halkbilimci Matija Murko, bu gerçeği daha önceden ifade etmişse de⁶ yaygınlaşması bu teoriyle mümkün olmuştur. Halk şairinin ezberi çok güçlü olsa da yazılı metin ezberi gibi değildir. Şair, bir kez duyduğu hikâye veya şarkıyı aktarmadan önce birkaç gün bekler, böylece dinlemiş olduğu hikâye, kendi hikâye belleğiyle formül ve tema bakımından ilişkiye geçer. Bu süre şairin yeni hikâye ile ünsiyet kurması için gereklidir. Hikâyeyi icra ederken, artık öğrendiği bu hikâyedeki kalıpları kendi formüllerine uygun bir biçimde yeniden inşa eder.⁷ Bu formüller farklı hikâyelerde tekrarlı tekrarlı o topluluğun bazı bilgileri belli bir süre için depolamasına yardımcı olur. Gelenek, aslında bu "ritüelleşmiş sözlerden" oluşur.⁸ Son yıllardaki araştırmalar, sözlü gelenekte kelimesi kelimesine ezberin mümkün olduğunu göstermişse de, Ong'a göre bu durum, sözlü zihin işlemlerinin kalıplara bağımlılığını azaltmaz, tam tersine artırır.⁹

1960'lı yıllarda ortaya çıkan "Performans (İcra) Teorisi" ise, sözlü ortamda oluşan yaratıma sosyal ortamın etkisine dikkat çekmiş; metnin icracı ile dinleyenler arasındaki ilişkilerden etkilenebildiğini göstermiştir.¹⁰

Burada son olarak dikkat çekmek istediğimiz husus melodidir. Sözlü gelecekte melodi, vezin-anımsama ilişkisi içinde ele alınmak durumundadır. Eski Yunan geleneğinden beri¹¹ bilinen bu olgu, günümüz sözlü ortam yaratıcılığının da önemli bir yönünü oluşturmaktadır.¹²

⁴ Ekici, *age*, s. 127.

⁵ Çobanoğlu, *agm*, s. 145; Ong, *age*, ss. 75-86; Richard M. Dorson, *Günümüz Folklor Kuramları*, çev. Selcan Gürçayır, Yeliz Özay, Ankara: Gelecek Yayınları, 2006, s. 60.

⁶ Çobanoğlu, *agm*, s. 142.

⁷ Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Cambridge&London: Harvard University Press, 1960, ss. 20-90; bir örnek için bkz. Ruhi Ersoy, *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009, s. 46.

⁸ Barry Sanders, *Öbüzün A'sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*, çev. Şehnaz Tahir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010, s. 18.

⁹ Ong, *age*, ss. 79-82.

¹⁰ Ekici, *age*, s. 128-131; Çobanoğlu, *age*, ss. 258-312.

¹¹ Harold A. Innis, *İmparatorluk ve İletişim Araçları*, ed. David Godfery, çev. Nurcan Törenli, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2006, ss. 108-109.

¹² Lord, *age*, ss. 99-123.

Yazılı ortamda yaratım, yüzyıllar boyunca şair ve yazarların kişisel yeteneğine bağlı olarak ele alınmıştır.¹³ Ancak önce Rus Biçimcileri¹⁴ ve ardından da Yapısalcılıkla birlikte bu anlayış saldırıya uğramış, yapısalcılar sadece halk edebiyatı ürünlerinin değil, sanatçıların yazılı ortamda oluşturduğu eserlerin de bir takım kalıplardan oluştuğunu ileri sürüp bu iddialarını kanıtlamaya çalışmışlardır.¹⁵ Bu yaklaşım “anlatıbilimi” adı verilen alanda da etkisini göstermiştir. Bu alanın kurucusu olan Gerard Genette, Marcel Proust’un *Kayıp Zamanın İzinde* isimli roman serisine bu yaklaşımı uygulamıştır.¹⁶ Bu yaklaşımlar edebî eseri, yazarın-şairin “deha”sı dışında içsel-dışsal etkileşimlerin dilsel kategorideki görünümü olarak kabul etmektedirler.

Türkiye’deki Türkoloji alanında yaygın olan anlayış ise “devir, şahsiyet, eser” olarak özetlenen yaklaşımdır. Özellikle Mehmet Kaplan ve öğrencilerinin uygulamalarıyla yaygınlık kazanan bu yaklaşım, temelde pozitivist metodu¹⁷ kullanırken, psikolojik¹⁸ ve sosyolojik yöntemden¹⁹ de yararlanmaktadır. Bu yaklaşımda yazar ve onun düşünce-sanat çizgisi esas alınmaktadır. Sanatçının kişiliği üzerindeki toplumsal etkiden hareketle, sanatçının “yaşadığı devir” incelenir.

¹³ Niall Lucy, *Postmodern Edebiyat Kuramı Giriş*, çev. Aşlıhan Aksoy, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 20; Aytaç, *age*, s. 35; M. Kagan, *Estetik ve Sanat Dersleri*, çev. Aziz Çalışlar, Ankara: İmge Yayınları, 1993, s. 377; Welles-Warren, *age*, s. 57.

¹⁴ Tzvetan Todorov, *Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri*, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, ss. 18-19.

¹⁵ Moran, *age*, ss. 175-176; Aytaç, *age*, ss. 159-160.

¹⁶ Gerard Genette, *Anlatının Söylenti Yöntemi Maddesinde Bir Deneme*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011, ss. 18-19; Anlatıbilim için ayrıca bkz. Manfred Jahn, *Anlatıbilim*, çev. Behar Dervişcemaioğlu, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012; Dervişcemaioğlu, *age*.

¹⁷ Maren-Grisebach, *age*, ss. 7-23.

¹⁸ Aytaç, *age*, ss. 172-181.

¹⁹ Maren-Grisebach, *age*, ss. 93-111.

A. YARATICI-AKTARICININ KİMLİĞİ VE YARATIMIN NİTELİĞİ

Dede Korkut Destanları'nın yaratılışı hususu, çeşitli araştırmacılarca ele alınmış ise de son yıllara kadar bu konuda yazılanlar, araştırmacıların genel kanaatlerini ortaya koymalarından öteye gitmemiştir. Özellikle eseri neşredenler, tüm eseri ele almanın getirdiği kanaatlerle hüküm vermişler, bunları desteklemeye pek gerek görmemişlerdir. Örneğin Gökyay, eser hakkında “sözlü gelenekte yaşamış olduğuna şüphe yoktur” dedikten sonra, bu yargısını eserin içinden çıkardığı delillerle desteklemek yerine, tarihî kaynaklarda “Oğuz-nâme” isimli bir eserin varlığıyla ilgili bilgileri nakletmiştir.²⁰ Sözlü yaratım noktasında diğer araştırmacıların görüşleri de genellikle bu nitelikte olup²¹ aşağıda yeri geldikçe ele alınacaktır.

1. Sözlü Yaratım Sorunu

a. Sözlü Gelenekte Boylamak / Soylamak: Ozan / Destancı

Destancı, Türk boyları arasında destani bir anlatma yaratan, anlatan, aktaran ve yazıya geçiren anlamında olup belli ölçüde muğlak bir kapsama sahiptir ve tam olarak hangi tip yaratıcı veya anlatıcıyı ifade ettiği belirsizdir.²² Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde farklı isimlerle anılan anlatıcıların²³ icra

²⁰ Gökyay, *age*, ss. XLVIII-LI.

²¹ Faydalı bir döküm için bkz. Gökyay, *age*, ss. LXXIX-LXXXIII.

²² Metin Ekici, “Destanlar”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1, ed. Talat Sait Halman vd., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, ss. 96-97.

²³ Reichl, *age*, ss. 56-96; Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Gelenegi*, ss. 54-83; Ekici, *agb*, ss. 99-107.

ettikleri destanlar, Türk destan edebiyatının zenginliğinin önemli bir göstergesidir.

Türk destancısının İslamiyet öncesindeki adını bilinmemektedir. Köprülü'nün "bahşı, kam" isimlendirmeleri, sonraki yüzyıllardaki isimlendirmelerin evvelden de kullanıldığı varsayımına dayanmaktadır.²⁴ Ozan kelimesi ise Köprülü'ye göre, Oğuzlar arasında çok eskiden beri kullanılmakta olup kelimeyle ilgili en erken tanıklık, XIV. yüzyılın ilk senelerine kadar götürülebilmektedir.²⁵ Ayrıca *Dede Korkut Kitabı*'nın çeşitli yerlerinde ozanlar anılmakta olup Oğuz toplumu içindeki yerleriyle ilgili çok önemli bilgiler verilmektedir.²⁶

Eserin sözlü olarak üretildiğini savunan araştırmacılar arasında Barthold²⁷, Jirmunski²⁸, Gökyay²⁹, Sultanlı³⁰, Ergin³¹ ve Tekin³² vardır.

Dede Korkut Kitabı'nda boylamak, nesir kısımların anlatımı; soylamak ise, şiirlerin söylenmesi anlamına gelir.³³ Son yıllarda eserin, sözlü kültürel üretime dayandığı konusu, kısaca da olsa Sözlü Kompozisyon Teorisi bağlamında ele alınmış, bu bağlamda sadece eserdeki "yom" kalıpları incelenmiştir.³⁴ Nitekim eser hakkında kaynaklarda fazla bilgi olmaması, eserin sözlü-yazılı üretilimin ürünü olduğunu metinden çıkarmayı gerektirmektedir. Aşağıda eserin Sözlü Kompozisyon Teorisi'ne göre daha geniş bir incelemesi yapılarak sözlü olup olmadığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

²⁴ M. Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatı'nın Menşesi", *Edebiyat Araştırmaları*, 1, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1989, ss. 72-102.

²⁵ M. Fuad Köprülü, "Ozan", *Edebiyat Araştırmaları*, 1, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1989, s. 134.

²⁶ Köprülü, agm, ss. 139-140.

²⁷ Gökyay, age, s. LXXX.

²⁸ Gökyay, age, s. LXXX.

²⁹ Gökyay, age, s. XLVIII.

³⁰ Gökyay, age, s. LXXXI.

³¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, ss. 8-9.

³² Talat Tekin, "Dede Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1986, s. 142.

³³ Rossi, agm, s. 268; Ekici, "Dede Korkut Kitabı ve Sözlü Gelenek", s. 19; Gökyay, age, s. CCXXXIII'de "boy boylamak" ifadesini, "destan söylemek, bir boyun hikayesini anlatmak" olarak açıklamış; ancak Semih Tezcan, Gökyay'ın verdiği ikinci anlama itiraz ederek, anlatıların "boy (aşiret)"larla değil, kişilerle ilgili olduğunu yazmıştır ("Dede Korkut Kitabında Boy Boylamak, Soy Soylamak", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, haz. Mustafa Canpolat, Semih Tezcan, Mustafa Şerif Onaran, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978, ss. 227-236); Altan Gökalep ise bu ifadeyi "boyların ve soyların ruhuna yakardı" olarak anlamlandırmıştır ("Dede Korkut'ta Yansıyan Göçebelik Ruhu", *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, 214 (Kasım 1999), ss. 26-27).

³⁴ R. Aslıhan Aksoy Sheridan, "Sözlü Formül Kuramı Işığında Dede Korkut Kitabı'na Bakış", *Millî Folklor*, 10/79 (Güz 2008), ss. 21-33.

Bilindiği gibi **Sözlü Kompozisyon Kuramı**'nda, anlatının anlatıcı tarafından üç temel yapı ögesi kullanılarak inşa edildiği kabul edilmektedir:³⁵

a. **Formül**: Anlatılmak istenen bir anafikri anlatmak için aynı vezin şartları altında düzenli olarak kullanılan bir grup sözcük,

b. **Formüle yakın ifade**: Bir mısra veya yarı mısra şeklinde kurulan ve formül benzeri özellik gösteren yapı,

c. **Tema**: Formüllerin kullanılmasıyla oluşturulan geleneksel bir destanın anlatımında düzenli olarak kullanılan bir grup fikir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki formüllerin "epitet" olarak isimlendirilen bölümünü, ilgili kısımda ayrıntılarıyla vermiştim. Burada açıkça görüleceği üzere, sadece alpların değil, eş, anne-baba, kafirler, hayvanlar, doğadaki nesneler vs. için de epitet kullanımları söz konusudur. Bu formüller sayesinde anlatıcı, ilgili kahramanların özelliklerini sergiler. Böylece kahramanla ilgili anafikri dinleyiciye nakleder. Aşağıda tabloştırdığımız "*al yanağın yırttı*" formülü, kadınların acısının derinliğini anlatmak için kullanılmaktadır:

Bamsı Beyrek 1	Güz alması gibi al yanağın darttı yırttı (29a/6-7)	Al yanağını yırttı (88b/11)
Bamsı Beyrek 2	Al yanağın tarttı (47b/8)	Al yanağın tarttı (74a/10)
Bamsı Beyrek 3	Güz alması gibi al yanağı tarttı yırttı (48a/2-3)	Alma gibi al yanağını yırttı (74b/1)
Bamsı Beyrek 4	güz alması gibi al yanağın yırttı (49a/4-5)	Yok
Bamsı Beyrek 5	güz alması gibi al yanaklarının yırtar gördüm (50a/8)	güz alması gibi al yanağın yırtar gördüm (75b/11)

³⁵ Lord, *age*, ss. 30-98; Çobanoğlu, *agm*, ss. 150-156; Ekici, *age*, s. 127; Goody, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, ss. 162-185; Edward R. Haymes, *Sözlü Destan -Sözlü Şiir Araştırmalarına Giriş-*, çev. Ali Çelik, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010, ss. 19-36; Türk destan ve hikâyelerine uygulanışı hakkında ise bkz. Reichl, *age*, ss. 187-240; Selami Fedakar, "Sözlü Kompozisyon Teorisi Bağlamında Özbek Destan Anlatıcıları", *Mitten Meddah Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu* (Ankara, 25-27 Kasım 2004), Ankara: Gazi Ü. THMBER Yayınları, 2006, ss. 213-222; Mustafa Gültekin, "Sözlü Kompozisyon Teorisi Bağlamında Latif Şah Hikâyesindeki Şiirler Üzerine Bir İnceleme", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXVII (Bahar 2010), ss. 191-202.

Bamsı Beyrek 6	Güz alması gibi al yanagun yırt- dun mı kız? (59b/10-11)	al yanagun yırt-dun mı kız? (81b/9-10)
Bamsı Beyrek 7	Güz alması gibi al yanagun yırt- dun mı kız? (60a/1)	al yanagun yırt-dun mı kız? (81b/12-13)
Bamsı Beyrek 8	Güz alması gibi al yanagun yırt- dugum çok (60a/13)	Alma gibi al yanagun yırt-dugum çok, (81b/12)
Uruz'un Tutsak Düşmesi 9	Güz alması gibi al yanaklarım yırtayın mı? (71b/3-4)	Alma gibi al yanagun yırtayın mı? (95b/13)

Dikkat edilirse dört numaralı örnek hariç, iki nüshada da aynı formül kullanılmıştır. D, “güz alması gibi al yanagın”; V ise “al yanagın” kalıbını daha sık kullanmaktadır. Ancak “alma gibi al yanagın” kalıbı, “al yanagın”dan hemen sonra gelmektedir. V’de bir kere de olsa “güz alması gibi al yanagın” formülünün bulunması, dip nüshadaki şeklin bu olduğunu düşündürmektedir. D ise formülün kullanımı hususunda, V’ye göre çok düzenli olup iki numaralı örnek dışında, kalıbı hiç bozmamaktadır.

Kadınların acılı durumunu gösteren bir başka formül ise aşağıdadır:

Bamsı Beyrek	Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ag eline yakmaz oldu. Yedi kız kardeşi ag çıkardılar kara geydiler (47b/10-12)	Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ag eline yakmaz oldu. Yedi kız kardeşi ag çıkardılar kara geydiler (74a/11-12)
Bamsı Beyrek	Kaza benzer kızı gelini ag çıkarmış kara geymiş (50b/6-7)	Kaza benzer kızı gelini ag çıkarmış kara geymiş (5)
Bamsı Beyrek	Yok	Kaza benzer kızum gelinüm ag çıkardı kara geydi. (83a/1)
Uruz'un Tutsak Olması	Kaza benzer kızum gelinüm ag çıkardı kara geydi (75a/5)	Kaza benzer kız gelinüm ag çıkardı kara geydi (97b/7-8)
Segrek	Kaza benzer kızı gelini ag çıkarup kara geydi (130a/3-4)	Bu destan V’de yok.
Dış Oğuz'un Asi Olması	Kaza benzer kızı gelini ag çıkardı kara geydi (150b/10-11)	Bu kısım V’de eksik.

Daha önce ele aldığımız “kaza benzer” epiteti ile nitelenen kahramanların eş ve kardeşlerinin acısını bildiren “ag çıkardı kara geydi” formülü, yukarıdaki destanlarda –*Uruz’un Tutsak Olması* hariç- kötü haberin kahramanın ailesi tarafından öğrenilmesinin ardından kullanılmaktadır. *Uruz’un Esir Olması Boyu*’nda ise Kazan, oğlu Uruz’la konuşurken arkasında bıraktıklarının hâlinin tasvirinde bu kalıbı kullanır. Kötü haberin geldiği *Yegenek* ve *Tepegöz* destanlarında ise bu formüller kullanılmamaktadır. *Yegenek Destanı*’nda, Kazılık Koca’nın yokluğunun ailesinde meydana getirdiği üzüntü hiç işlenmezken, *Tepegöz Destanı*’nda Kıyan Selcük’ün ölümü başka kalıplarla verilmiştir. Bunun *Yegenek Destanı*’nda kurguyla ilgili olduğunu düşünüyorum. Anlatıcı, kurgusuna bu bey için olan üzüntü sahnesini eklememiştir veya bu kısım yazıya geçirilmemiştir. *Tepegöz* anlatısında ise, başka örneklerde de görüldüğü gibi, farklı formüllerin kullanımının anlatıcı tarafından yeterli görüldüğü düşünülebilir.

Formüller arasında ele alınan, formel ifadeler de sözlülüğün göstergelerindendir:

Boğaç Han	At ayagı külük, ozan dili çevük olur (9b/6)	At ayagı külük, ozan dili çevük olur (61b/8-9)
Boğaç Han	At ayagı külük, ozan dili çevük olur (16b/6)	At ayagı külük, ozan dili çevük olur (65b/8)
Kanturalı	At ayagı külük, ozan dili çevük olur (89a/1-2)	Bu destan V’de yoktur
Kazan’ın Tutsak Olması	At ayagı külük, ozan dili çevük olur (142b/12-13)	Bu destan V’de yoktur

Geçiş formeli olan bu ifade yoluyla anlatıcı, destanın sahneleri arasında hızlı geçişler yapıp olayı bir sonraki adıma taşır.

Destanlarda “babayla ava gitme” teması bağlamında çok ilginç formül dizilerinin kullanıldığını görüyoruz. Bu avın dönüşünde oğullarının dönmemesi üzerine annelerin hissettiklerini yansıtan kalıp yapılar bariz biçimde benzerdirler:

Boğaç Han	Dirse Hanun hatunı "Oglancugumun ilk avıdır" deyü atdan aygır, deveden bugra, koyundan koç kırdurdu. "Kallın Oguz beglerin toylayayım" dedi. Yumurlanup yerinden örü durdu. Kırk ince kızı boyına aldı. Dirse Hana karşu vardı. Kapak kaldırdı, Dirse Hanun yüzine bakdı. Sağla solına göz gezdüirdi, oglancugını görmedi. Kara bagrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Kara kuyma gözleri kan yaş doldı. Çağırup Dirse Hana soylar, görelüm hanum, ne soylar: Berü gelgil başum bahtı evüm tahtı/ Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, A Dirse Han Kalkubanı yeründen Örü turdun Yelisi kara kazılık atun Butun bindün Gögsi güzel kaba taga Ava çıkdun İki vardun, bir geliürsin Yavrum kanı? Karanu dünnde buldugum Ogul kanı Çıksun benüm görür gözüm a Dirse Han Yaman segrür Kesilsün oğlan emen süd damarum, Yaman sızlar. Saru yılan sokmadın agca tenüm kal-kup şişer. Yalınızca ogul görünmez, Bagrum yanar. Kur[u] kuru çaylara Sucu saldum. Kara donlı dervişlere nezirler verdüm. Aç görsem doyurdum, Yalıncağ görsem donatdum.	Dirse Hanun hatunı "Oglancugumun ilk avıdır" deyü atdan aygır, koyundan koç kırdurdu. "Oguz beglerin konuklayayım" dedi. Yumurlanup yerinden örü durdu. Kırk ince kızı yanına aldı. Dirse Hana karşu vardı. Kapak kaldırdı, Dirse Hanun yüzine bakdı. Sağlan solına göz gezdüirdi, oglancugını görmedi. Kara bagrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Kara kuyma gözleri kan yaş doldı. Çağırup Dirse Hana soylamış, görelüm hanum, ne soylamış: Berü gelgil başum bahtı evüm tahtı/ Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, A Dirse Hanum Kalkubanı oğulu yeründen Örü durdun Kara kazılık ata Butun bindün Gögsi güzel kaba daglar üstüne Ava çıkdun İki vardın bir geldün Yavrum kanı? Karanu dünnde buldugum Oglum kanı Çıksun benüm gözlerim a Dirse Han Yaman segirir Kesilsün oğlan emen süd damarum, Yaman sızlar. Saru yılan sokmaduk agca tenüm kal-kup şişer. Yalınız oglancugum görünmez, Bagrum yanar. Kuru kuru çaylara Suvcı saldum. Kara donlı dervişlere nezir verdüm. Aç görsem doyurdum, Yalıncağ görsem donatdum.

Boğaç Han	Depe gibi et yğdum, Göl gibi kımız sag[d]urdum. Dilek ile bir ogul gücile buldum. Yalnız ogul haberin, a Dirse Han, de- gil mana! Karşu yatan Ala Dagdan bir ogul uçur- dunısa degil mana! Kanın akan yügrük sudan bir ogul ucurdunısa degil mana! Aslanıla kaplana bir ogul yedürdünise degil mana! Kara donlu azgın dinlü kafirlere bir ogul aldurdunısa degil mana! Han babamun katına ben varayım ağır hazine bol leşker alayın Azgın dinlü kafire ben varayım, Yaralanup kazılık atımdan inmeyince Yenümile alca kanum silmeyince, Kol bud olup yer üstine düşmeyince, Yalnız ogul yollarından dönmeyeyim. Yalnız ogul haberin, a Dirse Han, de- gil mana! Kara başum kurban olsun bu gün sana! (13b-14b/5-11)	Tepe gibi et yğdum, Göl gibi kımız sag[ur]dum. Hacet ile Tavrıdan bir ogul gücün buldum. Yalmuz ogul haberin, a Dirse Han, degil bana! Karşu yatan Kara dagdan bir ogul ucurdunısa degil bana! Kanın akan yügrük sudan bir ogul akıtdunısa degil bana! Aslanıla kaplana bir ogul yedürdün- se degil bana! Kara dinlü kafir eline girdi ise degil bana! Han babamun yanına ben varayın ağır hazine büyük leşker ben alayım Azgın dinlü kafire ben varayım, Parolanup kazılık atımdan inmeyince Yenümile alca kanum silmeyince, Kol bud olup yer üstine düşmeyince, Yalnız ogul yollarından dönmeyem. Yalnız ogul haberin, a Dirse Han, degil bana! Kara başum kurban olsun begüm sana (64b/7-8)
Uruz'un Tutsak Olması	Han kızı Boyı Uzun Burla Hatun Ka- zanun geldügin eşitdi. Atıdan aygır, deveden buğra, koyımdan koç kırdırdı. Oğlancugumun ilk avıdır, kanlı Oğuz beglerin toylayayım dedi. Han Kızı gördi kim Kazan gelir, yumurlanup yerinden örü durdı, samur cübbesin eg- nine aldı, Kazana karşı geldi. Kapak kaldırdı, Kazanın yüzine doğru bakdı. Sagılan solına göz gezdirdi, oğlancu- gını, Uruzu görmedi. Kara bağı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Kara kıyma gözleri kan yağ doldı. Kazana soylanmış, göre- lim harum ne soylanmış, eydür: "Berü gelgil Salur begi, Salur görkil Başum bahtı, evüm tahtı,	Han kızı Burla Hatun eşitdikim Ka- zan geli yorur. Atıdan aygır, deveden buğra, koyımdan koç bogazladı. "Oğ- lancugumun ilk avıdır, Oğuz beglerin konuklayayım" dedi. Gördikim Han Kızı Kazan geli yorur, yumurlanup yerinden örü durdı, karşı geldi. Ka- pak kaldırdı, Kazanın yüzüne bakdı. Sagılan solına göz gezdirdi, oğlancu- gını, Uruzu görmedi. Kara bağı sar- sıldı, dom yüregi oynadı. Kara kıyma gözleri kan yağ doldı. Orada Burla Hatun soyladı, eydür: "Harum Kazan, başum bahtı evüm tahtı" Han babamun güyegüsi,

*Han babamın güyegüsi,
Kadun anamın sevgüsü,
Atam anam verdiği,
Göz açuban gördüğün,
Gönül verüp sevdiğün,
Beg yigidiüm Kazan!
Kalkubanı yeründen örü durdun,
Oğlunla yelisi kara kazlık atın butun bindiün.
Boynı uzun bedevi geyiği alup yıkduñ,
Semüz etin yükletdün, gerü döndün.
İki vardun bir gelürsin, yavrum kanı?
Karanı dünde buldugum ogul kanı?
Bir bebegüm görünmez, bagrum yanar.
Saylan saylan kayalardan,
Kazan, oğlan uçurdun mı?
Dalı sazın aslanına yedürdün mi?
Ag ellerin karusından baglatdun mı?
Kafir önince yöritdün mi?
Dili damagı kurıyup dört yanına bakdurdun mı?
Kara gözden acı yaşın dökdürdün mi?
'Kadun ana. Beg baba' deyü bo[z]latdun mı?"
Dedi. Gene soylamış, eydür:
Ogul, ogul, ay ogul, ortacum ogul!
Karşı yatan kara dagum yüksegi ogul,
Karanulica gözlerüm aydını ogul!
Sam yelleri esmedin, Kazan, kulagum çınlar,
Sarımsak otın yemedin, Kazan, içüm göyner,
Sarı yılan sokmadın agca tenüm kalkar, şişer,
Kurmuşca gögsümde südüm oynar,
Yalınızca ogul görünmez, bagrum yanar.
Yalınız ogul haberin, Kazan, değil mana,
Demez olursan yana göyne kargaram, Kazan sana!
Dedi. Anası bir soy dahı soyladı, eydür:
"Kargı cıda oynadanlar vardı geldi,
Altun cıda oynadana, ya Rab n'oldı?
Kazaguc ata binenler vardı geldi,
Bedevi atlu bir ogula, ya Rab n'oldı?
Nöker geldi, nayib geldi,
Yalınız bir ogula, ya Rab, n'oldı?
Yalınız ogul haberin, Kazan de[gi]l mana,
Demez olsan, yana yana kargaram, a Kazan sana"
Dedi. Bir dahı soylamış:*

*Katun anamın sevgülisi
Göz açuban gördüğüm,
Gönül verüp sevdiğüm,
Kalkubanı oğlula yeründen örü durdun, yelisi
kara kazlık atun budun bindiün.
Gögsi güzel kaba daglar önine ava bindiün
Boynı uzun geyikleri alup yıkduñ,
Etlerünü yükledün, gerü döndün.
İki vardun bir geldün, yavrum kanı?
Karanı dünde buldugum ogul kanı?
Bebecüğüm görünmez, bagrum yanar.
Asılan kayalardan,
Kazan, oğlancugumı uçurdun mı?
Yohsa dagun aslanına yedürdün mi?
Ag ellerin karusından baglatdun mı?
Kafirler önince yayan yöritdün mi?
Kafir önince yöritdün mi?
Dili damagı kurıyup dört yanına bakdurdun mı?
Kara gözden acı yaşın dökdürdün mi? 'Hatun
ana. Begüm baba' deyü bozlatdun mı?
Dedi. Gene soylamış, ne demiş:
Ogul, ogul, ay ogul, ortaç ogul!
Karşı yatan kara dagum yüksegi ogul,
Karanakluca gözüm aydını ogul!
Sam yelleri esmedi, Kazan, kulagum çınlar,
Sarımsak otın yemedüm, içüm göyner,
Sarı yılan sokmadın agca tenüm kalkup, şişer.
Kurmuşca gögsümde südüm oynar,
Yalınız ogul görünmez, bagrum yanar.
Ogul haberin, a Kazan, değil bana,
Demez olsan yana göyne kargaram, Kazan sana!
dedi. bir dahı soylamış
"Kargu cıda oynadanlar
Vardı geldi,
Altun cıda oynadana,
Ya Rab n'oldı?
Nöker geldi, nayib geldi,
Yalınız ogula,
Ya Rab n'oldı?
Kazaguc ata binenler
Vardı geldi,
Bedevi atlu bir ogula,*

*"Kuru kuru çaylara su saldım,
Kara donlu dervişlere nezir verdim,
Yanuma al bakdugumda konuşma eyil bak-
dum,
Umanına usanına aş yedürdüm,
Aç görsem dolurdum, yalnızca görsem do-
natdum,
Dilek ile bir oğul gücile buldum,
Yalnız oğul haberin, a Kazan, değil mana,
Demez olsun yana göyne kargaram, Kazan
sana"*

Dedi. Bir dahı soylamış:

*"Karşu yatan kara Dagdan bir oğul uçurdu-
nısa değil mana,
Külüngile yıkdurayın.
Kanın akan yügrük sudan bir oğul uçurdu-
nısa değil mana,
Damarların sogıldayım.
Azgun dinlü kafirlere bir oğul dutdurdunısa
değil mana,
Han babamun yanına men varayın,
Ağır leşker, bol hazine alayın,
Parelenüp kazılık atumdan inmeyince,
Yenümile alca kanum silmeyince
Kol bud olup yer yüzine düşmeyince
"Yalnız oğul haberin almayınca
Kafir yollarından dönmeyeyin"*
dedi.

*"Yohsa, a Kazan, ayagumdan sermüze ata-
yın mı?*

*Kara tırnak ağ yüzüne çalayın mı?
Güz alması gibi al yanaklarımı yırtayın mı?
Çenberüme alca kanun dökeyin mi?
Ağır şiven senün orduna koyayın mı?
Oğul! Oğul! Diyübeni bozlayayın mı?
Kaytabanda kızıl deve bundan gecdi,
Torumları bundan bozlayup bile geçdi,
Torumcugum aldurmışam, bozlayayın mı?
Kazagucda kazılık at bundan geçdi,
Kuluncuğı kişneyüp bile geçdi,
Kuluncugum aldurmışam, kişneyeyin mi?
Agaylda ağca koyun bundan geçdi,
Kuzucacı menrileşüp bile geçdi.*

Ya Rab n'oldı?

*Yalnız oğul haberin, Kazan vergil bana
Vermez isen yana göyne kargaram, Kazan sana"*
Dedi. Bir soy dahı soyladı:

*Karşu yatan kara Dagdan bir oğul uçurdunısa
değil mana,*

Külüngile yıkdurayın.

*Kanın akan yügrük sudan bir oğul akıtdunısa
değil bana,*

Damarların sogıldayım.

*Azgun dinlü kafirlere bir oğul aldurdunısa değil
mana,*

Han babamun yanına men varayın,

Ağır hazine büyük leşker ben alayın,

Azgun dinlü kafire ben varayın,

Paralanup kazılık atumdan inmeyince,

Yenümile alca kanum silmeyince

Kol bud olup yer yüzine düşmeyince

Yalnız oğul yollarından dönmeyeyin

*Yohsa, Kazan, kara tırnak ağ yüzüne çalayın
mı?*

Alma gibi al yanagum yırtayın mı?

Çemberime alca kanum dürtayin mi?

Ağır şiven senün orduna koyayın mı?

Oğul! Oğul! Diyübeni bozlayayın mı?

Kaytabanda kızıl deve bundan gecdi,

Torumları bozlayup bile geçdi,

Torumcugum aldurmışam, bozlayayın mı?

Kazagucda kazılık at bundan geçdi,

Kuluncuğı bile geçdi kişneyüp,

Kuluncugum aldurmışam, kişneyeyin mi?

Agaylda ağca koyun bundan geçdi,

Kuzucacı manraşup bile geçdi.

Kuzıcagum aldurmuşam, menriyeyin mi? 'Ogul, deyü bozlayayın mı?' Dedi. Bir dahı soylamış: "Kalkubanı yerümden duram deridüm, Yelisi kara kazılık atuma binem deridüm, Ala gözlü gelin alam deridüm, Kara yerde ag otağı dikem deridüm, Yöriyübeni ogulu o[l] gerdege geçürem deri- düm, Muradıla maksuda ergürem deridüm, Murada yetürmedün meni, Kara başum karışı dutsun Kazan seni, Bir bebegüm görünmez, bagrum yanar. Neyledün? Degil mana, Demez olsan yana göyne kargaram Kazan sana" (69b-72a/4-5)	Kuzıcagum aldurmuşam, manrayayın mı? 'Ogul, ogul' deyüben bozlayayın mı? Bir bebecüğüm görünmez, degil bana (96a/4-5)

Koyu harfli ve italik olan kısımlar iki destanın D ve V nüshalarında ortak olan formüle yakın ifadelerdir. Bu ifadelerin dışında, belirtmediğimiz, ama bazı kelime değişiklikleri dışında birbirlerine çok benzeyen "*aslan ile kaplana çocuk yedirdiysen*" şeklinde başlayan kalıpları da dahil edebiliriz. Bu kalıpları daha yakından mercek altına alabilmek için ilk formül dizisini, bu sefer destanlar bazında karşılaştıralım:

	Boğaç Han	Uruz'un Tutsak Olması
Dresden	"Oglancugumun ilk avı- dur" deyü atdan aygır, de- veden bugra, koyundan koç kırdurdu. "<i>Kalın Oguz</i> <i>beglerin toylayayım</i>" dedi. Yumurlanup yerinden örü durdı. Kırk ince kızı boyına aldı. Dirse Hana karşı var- dı. Kapak kaldırdı, Dirse Hanun yüzine bakdı. Sa- ğla solına göz gezdüirdi, oglancugını görmedi. Kara bağrı sarsıldı, dom yüreği oynadı. Kara kıyma göz- leri kan yaş doldı. Çağırup Dirse Hana <i>soylar</i>, görelüm hanum, ne <i>soylar</i>:	Atdan aygır, deveden bug- ra, koyundan koç kırdurdu. Oglancugumun ilk aavidur, <i>kanlu Oguz beglerin toyla-</i> <i>yayım dedi.</i> Han Kızı gördi kim Kazan gelür, yumurla- nup yerinden örü durdu, samur cübbesin egnine aldı, Kazana karşı geldi. Kapak kaldırdı, Kazanun yüzine dogrı bakdı. Sağlan solına göz gezdüirdi, oglancugını, Uruzı görmedi. Kara bağrı sarsıldı, dom yüreği oynadı. Kara kıyma gözleri kan yaş doldı. Kazana <i>soylamış</i>, görelüm hanum ne <i>soyla-</i> <i>mış</i>, eydür:

Berü gelgil başum bahtı evüm tahtıl Han babamun güyegüsi, Kadun anamun sevgüsü, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, A Dirse Han Kalkubanı yeründen Örü turdun Yelisi kara kazılık atun Butun bindün Gögsi güzel kaba daga Ava çıkdun	"Berü gelgil Salur begi, Salur görkil Başum bahtı, evüm tahtı, Han babamun güyegüsü, Kadun anamun sevgüsü, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, Beg yigidüm Kazan! Kalkubanı yeründen örü durdun, Oglunıla yelisi kara kazılık atun butun bindün.

Vatikan	"Oglancugumun ilk avıdır" deyü atdan aygır, koyundan koç kırdurdi. "Oguz beglerin konuklayayım" dedi. Yumurlanup yerinden örü durdu. Kırk ince kızı yanına aldı. Dirse Hana karşı vardı. Kapak kaldırdı, Dirse Hanun yüzine bakdı. Sağılan solına göz gezdürdi, oğlancugını görmedi. Kara bağrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Kara kuyma gözleri kan yaş doldı. Çağırup Dirse Hana soylamış, görelüm hanum, ne soylamış: Berü gelgil başum bahtı evüm tahtıl Han babamun güyegüsü, Kadun anamun sevgüsü, Atam anam verdügi, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, A Dirse Hanum Kalkubanı oğlula yeründen Örü durdun Kara kazılık ata Butun bindün Gögsi güzel kaba daglar üstüne Ava çıkdun	Atdan aygır, deveden bugra, koyundan koç bogazladı. "Oglancugumun ilk avıdır, Oguz beglerin konuklayayım" dedi. Gördikim Han Kızı Kazan geli yorur, yumurlanup yerinden örü durdu, karşı geldi. Kapak kaldırdı, Kazanun yüzine bakdı. Sağılan solına göz gezdürdi, oğlancugını, Uruzu görmedi. Kara bağrı sarsıldı, dom yüregi oynadı. Kara kıyma gözleri kan yaş doldı. Orada Burla Hatun soyladı, eydür: "Hanum Kazan, Başum bahtı evüm tahtı" Han babamun güyegüsü, Katun anamun sevgüsi Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm, Kalkubanı oğlula yeründen örü durdun, yelisi kara kazılık atun budun bindün. Gögsi güzel kaba daglar önüne ava bindün

Tabloda da görüldüğü gibi, *Boğaç Han* ve *Uruz'un Tutsak Olması* destanları aynı temaların işlenişi açısından bariz benzerlikler taşımaktadır. Bu durum, anlatıcının benzer sahneleri yeniden yaratmak için, hafızasında depoladığı formül dizilerini sürekli kullandığını göstermektedir. Formülün etrafında oluşan değişik yapılar, ozanın doğaçlama kabiliyetine göre değişiklik göstermektedir. Böylece ozan, hiçbir metni ezberlemek zorunda kalmaz. Konuya ve epizot bütünlüğüne hâkim olması yeterlidir. Stok epitetler, formüller ve formüle yakın ifadelerle her seferinde destanı yeniden inşa eder. Öte yandan yazılı hâle gelmiş bu metinlerde müstensihlerin de bu formülleri değiştirdiği söylenebilir. Örneğin bu kısımda gördüğümüz:

	Boğaç Han	Uruz'un Tutsak Olması
Dresden	Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdiği, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm,	Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdiği, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm,
Vatikan	Han babamun güyegüsi, Kadın anamun sevgüsi, Atam anam verdiği, Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm,	Han babamun güyegüsi, Katun anamun sevgülisi Göz açuban gördüğüm, Gönül verüp sevdüğüm,

Formüle yakın ifadesinde bulunan “*Atam anam verdiği*” formülü, *Uruz'un Tutsak Olması* destanın V nüshasında görülmemektedir ki bu farklılığın müstensihin atlamasından kaynaklandığı, aynı formülün destanın diğer versiyonlarında tekrarlanmasından belli olmaktadır.

Destanlarda sıkça tekrarlanan bir başka formül dizisiyse “savaş” temasını anlatmak için kullanılmaktadır. *Kazan'ın Evinin Yağmalanması* ile *Uruz'un Esir Olması* destanlarında gördüğümüz bu temayı; “ana kahraman tek başına düşmanla yüzleşir, ardından askerleri savaşa yetişir” şeklinde isimlendirebiliriz. Bu temanın yapısal şeması şu şekilde oluşmaktadır:

1. Ana kahraman düşmanla karşılaşır,
2. Oğluyla bir konuşma gerçekleşir,
3. Kahraman savaşa girer,
4. Arkadaş ve askerleri yetişir,
5. Anlatıcı tarafından arkadaşlarının epitetleri söylenir. Bunlar ana kahramana seslenerek destek verirler,
6. Tüm arkadaşların savaşa iştirak ettiği tekrar vurgulanır,

7. Meydan savaşı verilir,

8. Yenilen düşman yağmalanır veya oğul kurtarıldığı için hayır yapılır.

Ele alacağımız formül dizisi, yukarıdaki yapısal şemanın 4-8. maddelerini kapsamaktadır. Öncelikle anlatıcı, ana kahramanın beylerinin savaşa yettiğini "formüle yakın ifadeler" ile verir:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Bu mahalda kalın Oguz begleri yetdi. <i>Hanum, görelüm, kimler yetdi</i> (31b/9)	Bu mahalde Oguz begleri gelüp yetdi. <i>Görelüm hanum, kimler yetdi</i> (90a/2)
Uruz'un Esir Olması	Bu mahalde Oguz erenleri bir bir yetdi, <i>görelüm hanum, kimler yetdi</i> (76b/11)	Bu mahalde gelüp bir bir yetişdi, <i>görelüm hanum, kimler yetdi</i> (98b/6-7)

Anlatıcı, bu yapıyı benzer temalı iki destanda da kullanmıştır. On iki destan içinde sadece bu iki destandaki "savaş" temaları benzer yapıdadır. Böylece anlatıcının benzer temalar için benzer formüller kullandığı belli olmaktadır. Diğer destanlardaki savaş temaları farklı olduğundan, buna bağlı olarak kullanılan formüller de değişiklik göstermektedir. Ayrıca burada yer alan "*görelüm hanum*" ifadesi, sözlülüğün önemli göstergelerinden biridir.

5. adımda, kahramanlar epitetleriyle tanıtılır ve akabinde Kazan'a seslenmeleri verilir:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	1. "Çal kılıcun, <i>kardaş</i> Kazan yetdüm" dedi (31b-32a/13-1)	"Çal kılıcun, <i>agam</i> Kazan yetdüm" dedi (90a/4)
	2. "Çal kılıcun, <i>agam</i> Kazan yetdüm" dedi (32a/4-5)	"Çal kılıcun, <i>hanum</i> Kazan yetdüm" dedi (90a/7)
	3. "Çal kılıcun, <i>agam</i> Kazan yetdüm" dedi (32a/10-11)	"Çal kılıcun, <i>begüm</i> Kazan yetdüm" dedi (90a/9)
	4. "Çal kılıcun, <i>agam</i> Kazan yetdüm" dedi (32b/2)	"Çal kılıcun, <i>agam</i> Kazan yetdüm" dedi (90a/10-11)
	5. "Çal kılıcun, <i>agam</i> Kazan yetdüm" dedi (32b/6-7)	"Çal kılıcun, <i>agam</i> Kazan yetdüm" dedi (90a/13)

	6. "Çal kılıcun, agam Kazan yetdüm" dedi (32b/10-11)	"Çal kılıcun, agam Kazan yetdüm" dedi (90b/1-2)
	7. "Çal kılıcun, begüm Kazan yetdüm" dedi (33a/2-3)	"Çal kılıcun, begüm Kazan yetdüm" dedi (90b/3-4)
	8. "Çal kılıcun, agam Kazan yetdüm" dedi (33a/6)	"Çal kılıcun, hanum Kazan yetdüm" dedi (90b/5-6)
	9. "Çal kılıcun, agam Kazan yetdüm" dedi (33a-b/13-1)	"Çal kılıcun, agam Kazan yetdüm" dedi (90b/9)
Uruz'un Esir Olması	10. "Çal kılıcun, yetdüm, Kazan" dedi (76b/10)	Yok
	11. "Çal kılıcun, kardaş Kazan yetdüm" dedi (77a/2-3)	"Çal kılıcun, kardaş Kazan yetdüm" dedi (98b/9)
	12. "Çal kılıcun, agam Kazan yetdüm" dedi (77a/7-8)	"Çal kılıcun, agam Kazan yetdüm" dedi (98b/11)
	13. "Çal kılıcun, agam Kazan yetdüm" dedi (77a/11-12)	"Çal kılıcun, begüm Kazan yetdüm" dedi (99a/1)
	14. "Çal kılıcun, hanum Kazan yetdüm" dedi (77b/2-3)	"Çal kılıcun, hanum Kazan yetdüm" dedi (99a/3)
	15. "Çal kılıcun, agam Kazan yetdüm" dedi (77b/6-7)	"Çal kılıcun, begüm Kazan yetdüm" dedi (99a/5)
	16. Yok	"Çal kılıcun, hanum Kazan yetdüm" dedi (99a/7)
	17. Yok	"Çal kılıcun, hanum Kazan yetdüm" dedi (99a/9-10)

Bu yapıda D ile V arasında bazı kelime farklılıkları vardır. Bunlar Kazan'a hitap edenin kimliğiyle de bağlantılı gibidir. Örneğin Kazan'a genellikle "agam" olarak hitap edilirken, dayısı Aruz Koca'nın bu hitabı kullanması ya-kışıksız olacağından, Kazan'a "begüm" ve "hanum" şeklinde seslenir. Kazan'ın kardeşi Kara Göne de D'de "kardaş" derken, V'de bir destanda "agam" di-ğerinde "kardaş" demektedir. Ancak bütünüyle düşünüldüğünde, kullanılan "formüle yakın ifade"lerde çarpıcı bir benzerlik vardır.

6. adımda Oğuz beylerinin yetiştirildiği yeniden vurgulanır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Saymagıla Oguz begleri tükense olmaz, hep yetdiler (33b/1-2)	Saymagıla Oguz begleri tükense olmaz, hep gelüp yetdiler (90b/8-10)
Uruz'un Esir Olması	Saydukça Oguz begleri dükense olmaz, <i>Kazanun</i> begleri hep yetdi, üzerine yıgnak oldu (77b/11-13)	Saymagıla Oguz begleri tükense olmaz, hep gelüp yetdi. (99a/12)
Yegenek	Saymagıla Oguz begleri tükense olmaz. (105a/4)	Bu destan, V'de yok.

Üçüncü örnek, Bayındır Han'ın buyruğuyla Yegenek'e yardıma giden Oğuz beyleri için kullanılmaktadır. Yukarıda ele aldığım kullanım, savaş temasının dışında bir kullanımdır.

7. adım meydan savaşının tasviridir. Bu tasvirler; yer yer anlatıcının formülleri, yer yer de müstensihlerin eklemeleriyle şekillenmektedir. Kullanılan önemli formüller arasında, daha önce tabloştırdığım "*adı görklü Muhammed'e salavat getirdiler*", "*arı sudan abdest alıp namaz kıldılar*" kalıplarının dışında, şunları da gösterebiliriz:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Bİ-tekellüf kafire at saldılar, kılıç çaldılar. <i>Gümbür gümbür nakaralar döğildi, burması tuc borılar çaldı. Ol gün ciğerinde olan er belürdi, ol gün namerdler sapa yer gözetti. Bir kıyamet savaş oldu meydan dolu baş oldu, başlar kesildi top gibi. Şehbaz şehbaz atlar yüğürdi, nalı düşdi. Ala ala gönderler süsildi, kara polat üz kılıçlar çaldı, yalmanı düşdi. Üç yelekli kayın oklar atıldı, demreni düşdi. Kıyametün bir günü ol gün oldu. Beg nöherinden, nöher begünden ayrıldı. (33b/4-13)</i>	Tekbir getirüp kafire at saldılar, kılıç urdılar. <i>Gülpür gülpür davullar çaldı, borılar ötdi. Kıyametün bir günü hopdı, aceb savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Şehbaz atlar yüğürdi, nalı düşdi. Kılıçlar çaldı, yalmanı düşdi. Oklar atıldı, demreni düşdi. Sancaklar götürüldü. Çarhacılar savaşdı. Beg nöherden nöher begden ayrı dıçdı. (90b-91a/11-1)</i>

Bamsı Beyrek	<i>Gümbür gümbür nakaralar döğildi. Bir kıyamet savaş oldu meydan dolu baş oldu (62a/5-6)</i>	<i>Nakaralar çalındı, borılar ötdi. Cigerinde olanlar belirdi, muhannatlar kenar sıyrıldı. Beg nökerden, nöker begden nöker begden ayrıldı. Kıyametün bir günü oldu, meydan başıla doldu. (83a-b/12-1)</i>
Uruz'un Esir Olması	<i>Kara dinlü kafire göz karardı, haykırıldı, at saldı, karşı vardı, kılıç urdu. Gümbür gümbür davullar çalındı, burması altın tuğ borılar çalındı. Ol gün cılasun beg erenler döne döne savaştı. Ol gün kara polat üz kılıçlar çalındı, ol gün kargu dallu [dalı], kayın ohlar atıldı, ala evren sur cıdalar süsildi. Ol gün namerdler muhannatlar sapa yer gözetdi. (68a/5-12)</i>	<i>Dahu karadonlu kafire at saldı, kılıç urdılar, düpe dep[di]ler. Gümbür gümbür davullar çalındı. Ol gün burması altın tuğ borılar çalındı. Ol gün cılasınlar döne döne savaştılar (94a/7-9)</i>
Uruz'un Esir Olması	<i>Bi-tekellüf kafire at saldı, kılıç urdılar. Ol gün cigerinde olan er belirdi, ol gün namerdler sapa yer gözetti. Bir kıyamet savaş oldu meydan dolu baş oldu. Kıyametün bir günü oldu. Beg nökerden nöker begden ayrıldı (78a/2-6)</i>	<i>Bitevakkuf kafire at saldı, kılıç urdılar. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Çarhacılar savaştı. Beg nökerden, nöker begden ayrıldı. (99a-b/13-2)</i>

Açıkça görüldüğü gibi anlatıcı, devamlı belli kalıpları kullanmaktadır. Böylece zihninde mevcut belli olaylar hakkında oluşturduğu belli söz kalıplarını her seferinde yeniden kullanmakta, böylece yap-boz oyunu gibi istediği kadar sahneyi tekrar tekrar kurgulayabilmektedir.

8. adımda iki bitiş kalıbı mevcuttur. İlk kalıpta düşmanın ülkesi yağmalanır ki bu durum, Oğuzların düşman topraklarında bulundukları kurgularda geçerlidir. İkinci kalıp ise, babanın oğlunu esaretten kurtarmasıyla sonuçlanan destanlarda görülür. İlk sahne için kullanılan formüle yakın ifadeler şunlardır:

Bamsı Beyrek	<i>Kaferin kelesesin yubaklar, yerine mes-cid yapaklar. Keçişlerin ökdürdiler, ben bantaklar, aziz Tamer adına kaddire okudular. (62b/1-3)</i>	<i>Kotisyların yubak yerine mes-cidler yapaklar. Ben bantaklar, namaz kılçılar. (83b/5-6)</i>

Yegenek	<i>Kalenün kelisasın yıkup yerine mes-cid yaptılar, azız Tangrı adına kudbe okutdılar. (108a/6-8)</i>	<i>Hisarı alup kelisyalırın yıkup yerine mescidler yaptılar. Ke-şişlerin öldürüp ban banlat-dılar, azız Tanrı adına hutbe okutdılar. (103a-b/13-1)</i>
Kazan'ın Esir Olması	<i>Kaleyi aldılar, kelisasın yıkup mescid yaptılar (147a/7-8)</i>	Bu destan, V'de yoktur.

İkinci sahne için şu kalıplar kullanılmaktadır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	<i>Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. Kırk baş kul kırk kurnak oğlu Uruz başına azad eyledi. Cılasun koç yigitlere kalaba ölke verdi, şalvar, cüb-be, çuka verdi. (34b/6-9)</i>	<i>Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. Kırk baş kul karavaş oğlu Uruz başına azad eyledi. Cılasun koç yigitlere kala ölge ver-di, cebe, çuka verdi (91a/11-13)</i>
Uruz'un Esir Olması	<i>Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. Kırk eyü kuhlâ kırk carıye oğlu başı-na çevürdi, azad eyledi. Cılasun erle-re kura ölke verdi, cübbe çuka verdi. (78b/8-12)</i>	<i>Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. Kazan Beg kullar karavaş-lar azad etdi. Cılasun yeg eren-lere kala ölge, cebe çuka verdi. (99b/9-11)</i>

Burada da açıkça görüldüğü gibi bazı kelime ilaveleri yapılmakla beraber, formüle yakın ifadeler temelde aynı kalmaktadır.

Öte yandan “savaş” temasıyla ilgili dikkate değer bir formüle yakın ifade kullanımı da şu örneklerde görülmektedir:

Uruz'un Esir Olması	<i>Sağı solli kafiri hub dağıtdı. Sanasın-kim daz yerlere dolu düşdi ya kara kazun içine şahin girdi. Kafirün uçını basdı dağıtdı. (68b/5-7)</i>	<i>Sağı sola solı saga katup kafiri hub dağıtdı. Sanasın kim taz yerlere dolu düşdi, kara kazun içine şahin girdi. (94a-b/13-1)</i>
Kanturalı	<i>Bir bölük kaza şahin girmiş gibi kafi-re at saldı. Bir uçandan kırup kafiri, ol bir ucına çıkıdı. (99b/10-12)</i>	

Düşmanın içine dalan genç savaşçı sahnelerinin anlatıldığı iki yerde de bu kalıp ifadeler kullanılmaktadır.

Destanların bütününde “evlilik” temasına bağlı olarak, evlenilecek kızların vasfıyla ilgili bir sahne, destanlar boyunca iki kez karşımıza çıkmaktadır:

Bamsı Beyrek	Ag sakallu babası karşı geldi eydür: “Ogul, dan dansuh bu gün Oguzda ne gördün?” eydür: “Ne göreyim? Oglı olan evermiş, kızı olan göçürmiş.” Babası eydür: “Ogul, yâ seni evermah mı gerek? “Beli pes ag sakallu aziz baba, evermah gerek” dedi. Babası eydür: “Oguzda kimün kızın alı vereyin?” dedi. Beyrek eydür: “Baba mana bir kız alı ver kim men yerümden durmadın ol durmah gerek, men kazaguç atuma binmedin ol binmah gerek, men karimime varmadın ol mana baş getürmek gerek. Bunun gibi kız alı ver, baba mana” dedi. Babası Pay Büre Han eydür: “Ogul, sen kız dilemezsin, <i>gendüne hampa</i> istemişsin.” (42a-b/8-5)	Ag sakallu babası karşı geldi eydür: “Bugün avda ne gördün, ogul?” dedi. Beyrek eydür: “Ne göreyim, devletüm baba? Oglı olan everürmiş, kızı olan ere verürmiş” dedi. Babası eydür: “Ogul, yâ seni evermah mı gerek? “Beli, ag sakallu aziz baba” dedi. Babası eydür: “Ogul, Oguz içinde kimün kızını alı vereyin?” dedi. Eydür: “Baba bana bir kız alı ver kim ben yerümden durmadın ol durmak gerek, şahbaz atunun beline binmek gerek, ben karime varmadın ol bana baş getürmek gerek. Bunun gibi kız alı ver, baba bana” dedi. Babası eydür: “Ogul, sen kız istemez imişsin. <i>Kendüne yoldaş ve hemta</i> ister imişsin” (71a-b/11-4)
Kanturalı	“Bundan yegregi yohdur ki gözüm görüriken, ogul, gel, seni evereyim” dedi. Oglan eydür: “Baba, çün meni evereyim dersin, mana layık kız neçe olur?” Kanturalı eydür: “Baba, men yerümden durmadın ol durmuş ola, men kazaguç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kafır eline varmadın ol varmış, mana baş getürmüş ola” dedi. Kanlı Koca eydür: “Ogul, sen kız istemezmişsin, <i>bir cılasun bahadur</i> istemişsin, anun arkasında yeyesin, içesin, hoş geçesin.” (87a-b/8-6)	

Koyu harflerle dizili olan kısımlar, ortak olan formüle yakın ifadelerdir. Görüldüğü gibi tüm destanlarda birbirine benzer iki “evlenilecek kızın vasıfları” sahnesi vardır. Anlatıcı, bu sahneleri benzer kalıp ifadelerle örmektedir.

Alpın yoldaşlarının onun en yakınları olduğunu daha önce ele almıştım. Bu duruma bağlı olarak anlatıcı, destanlar boyunca bu bağ ifade eden ve kurguyu kolaylaştıran formüle yakın şu ifadeyi kullanmaktadır:

Bamsı Beyrek	Beyrek kalkdı, agrayu agrayu kırk yigidin yanına geldi. Kaba sarık götürdi yere çaldı. Eydür: "Hey menüm kırk yoldaşum, bilür misiniz neler oldu? (50b/2-4)	Beryek bu acı sözleri eşidüp agrayu kırk yigidinün yanına geldi. Kaba sarık başından götürüp yere çaldı. Beryek eydür: "Hay kırk yoldaşum, bilür misiniz neler olmuş? (76a/2-4)
Uruz'un Tut-sak Olması	"Berü gelün, kırk yoldaşum Size kurban olsun menüm başum" (68a-b/13-1)	"Berü gelün kırk yoldaşum, Kırkunuza kurban olsun benüm başum" (94a/10)
Kanturalı	Hey kırk eşüm kırk yoldaşum (90b/9)	Bu destan V'de yok.
	Hey kırk eşüm kırk yoldaşum Kırkunuza kurban olsun menüm başum (90b-91a/13-1)	Bu destan V'de yok.
	Hey kırk eşüm kırk yoldaşum neye ağlarsız? (92b/3)	Bu destan V'de yok.
	Hey kırk eşüm kırk yoldaşum Kurban olsun size menüm başum (97a/9-10)	Bu destan V'de yok.

Burada dikkati çeken, formüle yakın ifadedeki ufak kelime değişiminin statüye göre belirlenmiş olmasıdır. Kanturalı, yoldaşlarına "eşüm, yoldaşım" diye hitap ederken; Oğuz aristokrasisinin üst mevkilerini işgal eden Uruz ve Bamsı Beyrek, yoldaşlarına "eşüm" şeklinde hitap etmemektedirler. Bu durum, anlatıcının formül yapıları değiştirirken hangi noktalara dikkat ettiğinin göstergelerinden biri olarak düşünülebilir.

Sadece *Kanturalı Destanı*'nda geçen bir formül ise, bu destanın kurgusu bakımından ilginçtir:

Sarı donlu Selcan Hatun köşkten bakar, Kime baksa aşkıla oda yakar Kanturalı, sarı donlu kız aşkına bir Hû! (92b/10-13)
Sarı donlu Selcan Hatun köşkten bakar, Kime baksa aşkıla oda yakar Kanturalı, sarı donlu kız aşkına bir Hû! (94a/7-9)
Sarı donlu Selcan Hatun köşkten bakar, Kimse bakar aşkıla oda yakar Kanturalı, sarı donlu kız aşkına bir Hû! (95b/11-13)
Sarı donlu Selcan Hatun köşkten bakar, Kime baksa aşkıla oda yakar Kanturalı, sarı donlu kız aşkına bir Hû! (96b/1-3)

Kanturalı'nın, Selcan Hatun'la evlenebilmek için üç hayvanı yenmesi gereklidir. Kanturalı her biriyle mücadeleye başlamadan önce, kırk yoldaşı onu teşvik ederken bu üçlüğü de söylerler. Anlatıcı, bu üçlük vasıtasıyla hem Selcan Hatun'un güzelliğini övmekte hem de Kanturalı'nın onunla evlenme azmini göstermektedir.

Yukarıdaki örnekler, eserin sözlü üretildiğini ispat eder niteliktedir. Böylece öteden beri varsayılan savın, metin tarafından da onaylandığını düşünüyorum. Öte yandan son zamanlarda, özellikle eserin iki nüshasının da ayrı ayrı yayımlanmasıyla birlikte, D ve V nüshalarının ayrı ayrı derlemelerin ürünü olduklarına dair bazı varsayımlar ortaya atılmıştır.³⁶ Ancak aşağıda da ele alacağım gibi, bu fikrin doğru olmadığını gösteren güçlü kanıtlar mevcuttur.

b. Sözelden Yazıya Geçiş: Yazıcı (Derleyici)

Dede Korkut Destanları'nın sözlü olarak üretildiğini pek çok araştırmacı kabul etmekteyse de eserin mevcut yazılı hâline nasıl dönüştürüldüğü hâlâ karanlıktır. Konuyla ilgili tarihî kaynaklarda hiçbir bilginin olmayışı, meseleyi iyice çözümsüz hâle getirmektedir. Genel kabul, eserin bir anlatıcıdan derlendiği yönündedir. Bu derlemenin hangi ortamda yapıldığı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Sümer, bir hanın huzurundaki icra sırasında³⁷, Sertkaya, toplu olarak bulunulan bir yerde, bir düğünde, bir bayramda,

³⁶ Aksoy Sheridan, agm, s. 24.

³⁷ Sümer, agm, ss. 401-402; Gökyay, age, s. CCLIX.

bir sünnette, bir merasimde³⁸ derlendiği kanısındadır. Derleyicinin kimliği de tartışmalıdır. Gökyay, bu anlatıları yazıya geçiren kişinin meraklı ve hafızası güçlü bir dinleyici olduğunu, metindeki imla hatalarının bu durumdan kaynaklandığını düşünmektedir.³⁹

Eserin sözlü olması kabulüyle, derleyicinin varlığı sorunu birlikte ele alınması gereken konulardır. Araştırmacılar da şimdiye kadar böyle yapmışlar, eserde geçen "*Hanum hey!*", "*görelüm hanum ne soylamış*", "*at ayağı külük ozan dilü çevük olur*", "*Dede Korkut dilünden ozan eydür*" gibi ifadeleri, sözlülüğün delili olarak alıp metnin bir derleyicisi olduğunu kabul etmişlerdir. Bu konudaki en önemli itiraz Yıldırım'a aittir. Bu araştırmacı, modern devirde derlenmiş çeşitli sözlü ürünlerin ne kadar uzun ve meşakkatli bir çalışma sonucu derlendiklerine dikkat çekerek, eserin bir veya birkaç gece içinde derlenmesinin mümkün olmadığını ifade eder.⁴⁰ Ona göre imla hataları, eserin Uygur harfli ve farklı lehçeyle yazılmış bir nüshadan aktarılmış olmasından kaynaklanmaktadır.⁴¹

Bence, derleyicinin varlığını gösteren iki önemli delil var. Bunlardan ilki, önceden beri araştırmacılar tarafından ifade edilen eserdeki imla hatalarıdır. Ancak bundan daha önemli olan husus, eserde varlığını hemen hemen tüm araştırmacıların kabul ettiği manzumelerin mevcudiyeti ve yazım tarzıdır.

Eserin, "ölçülü nesir" olarak Türkçe'ye çevrilebilecek olan "prosimetrik" yapısına, Türkiye'de ilk kez Ekici dikkat çekmiştir.⁴² Daha sonraki bir çalışmasında da bu yapının, destanları "yazıya geçirenin kimliği" ile yakından ilgili bulunduğunu, anlatıların ilk şeklinin kesinlikle manzum olduğunu; ancak derleyicinin bunların tamamını manzum olarak yazıya geçiremediği için bir kısmının ölçülü nesir hâline geldiğini ileri sürmüştür.⁴³

Bu konu, *Dede Korkut Destanları*'yla ilgili çözümü en güç problemdir. Çünkü doğrudan eserin yaratımıyla ilgili hipotezlerin tamamını sorunlu bir hâle

³⁸ Osman Fikri Sertkaya, "Dede Korkut Kitabı'ndaki Bazı Manzum Parçaların Hece Vezni ve Manzume Türü Açısından Değerlendirilerek Yeniden Okunması", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994, s. 142.

³⁹ Orhan Şaik Gökyay, "Dedem Korkut Kitabı Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994, s. 92.

⁴⁰ Dursun Yıldırım, "Kitâb-ı Dedem Qorqud Metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor?", *Türkbilgi*, 3 (2002), s. 156.

⁴¹ Yıldırım, agm, ss. 157-158.

⁴² Ekici, "Dede Korkut Kitabı ve Sözlü Gelenek", s. 20; Gökyay, eser için "*Nazım ve nesir karışık yazılmıştır*" (age, s. CCLXI) derken; Rossi, "*şiir ile karışık nesir hâlinde*" (age, s. 87; Türkçesi için bkz. agm, s. 268) şeklinde tanımlamıştır.

⁴³ Ekici, "Epik Dönem", s. 96.

getirmektedir. Öncelikle ileride tartışacağım gibi eser bir müellifin ürünüyse, varlığı aşikâr olan⁴⁴ bu yapıları niçin manzume şeklinde yazmadı? Aynı soru, eserin yazılı bir kaynaktan çeviri olduğuna dair yapılan varsayıma da yöneltilebilir. Bence, bu konuda en makul izah yine de eserin sözlü hâlden yazıya geçiriliş sürecinde aranmalıdır. Sözlü anlatımın yapıldığı bir ortamda, eseri anlatıcıdan dinleyen derleyici, destanları müsvedde olarak kaydetmiştir. Bu durum, hem imla hatalarının çokluğunu ve tutarsızlıkları hem de manzumelerin niçin düzyazı görünümünde olduğunu açıklar. Öncelikle eserin, tamamen manzum olduğunu düşünmüyorum. Bence anlatılar, baştan beri manzum (şiir)-mensur (düzyazı) karışımıydı. Derleyici, eseri dinlerken bir yandan da kaydetmek zorunda olduğundan, manzumelere dikkat edemedi ve tamamını düzyazı olarak kağıda aktardı. Bu konuda basit; ama açıklayıcı olduğunu düşündüğüm bir örnek vermek istiyorum. Derslerde öğrenciye hızla not tuttururken, örnek olarak verdiğimiz bir dördünlüğün manzume olduğunu belirtmediğimizde, anlatılan konu ile o konuyu örneklendirmek için verilen manzum parçayı ayırt edemeyen bazı öğrencilerin manzumu da mensur olarak yazdığını görürüz. İşte meçhul derleyicinin pozisyonu da buna benzerdir. Derleyici, anlatıcının anlatımını olabildiğince eksiksiz derlemek istediğinden, ayırt etmeye çalışırken kendisine vakit kaybettirecek manzum kısımları da mensur olarak kağıda geçirmiştir. Eser tamamen manzum olsaydı, derleyicinin bunu manzum olarak yazıya geçirmeye çalışacağını ve en azından belli yerleri manzum yazacağını düşünüyorum. Bunun dışında yukarıda gösterdiğim formüle yakın ifadelerin bir bölümünün nesir kısımların içinde yer aldığı ve düzyazı özelliği gösterdiği görülmektedir. Bu da eserin baştan beri manzum-mensur olduğunu gösterir bir delildir.

Destanlarda manzumelerin olduğu yönünde ilgiye değer diğer kanıtlar ise şöyledir:

Derleyici, anlatıcının “soylamış, görelüm hanum ne soylamış”, “soylamış”, “görelüm hanum, ne soylar”, “görelüm hanum, ne haberleşdi” olarak ifade ettiği yerleri de aynen yazmış, kendisinden sonra bu müsveddeyi kopyalayan müstensih,

⁴⁴ Eserde manzume olmadığını sadece Cahit Öztelli (“Dede Korkut Kitabı”, *Türk Dili*, 7/82 (Temmuz 1958), ss. 526-527) ve Bekir Sami Özsoy (*Dede Korkut Kitabı*, Manisa: Dizgi Ofset, 2004, ss. 3-4) iddia etmektedir. Ancak günümüzde de Türk dünyasında bolca örneğini gördüğümüz belli bir kalıp ve kafiye düzenine sahip olmayan manzum veya manzum-mensur karışık destanlar göz önüne alındığında (Reichl, *age*, ss. 189-192) bu düşüncenin doğru olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

sadece “soylamış, soylar, soylama” ifadelerini kırmızı mürekkeple belirtmiştir. Bu ifadelerden sadece birisi “soylama” olarak ve genel bir ifadeyle anılmaktadır ki D nüshasında iki (D, 7b/2-6; 12b/4-9); V’de ise bir kere geçen (63b/3-4) bir şiirin başında kullanılmaktadır. D’de, Boğaç Han destanının ilk sahnesinde Dirse Han’ın ağzından ve “soylamış, görelüm hanum ne soylamış” (D, 7b/2) formülünün akabinde verilen şiir; D ile V’de, Dirse Han’ın oğlunu öldürmek amacıyla beraber ava çıkmasından önce, “soylama” başlığıyla, anlatıcı tarafından nakledilmektedir (D, 8a/7; V, 63b/3). Bu ifadelerin kırmızıyla yazılması müstensihlerin de “soyla-” fiilini, vurgulama gereği hissettiklerini göstermektedir ki bugünkü destan ve halk hikayesi anlatma geleneğine uygunluk gösterir bir tasarruftur.

V’de müstensihin yaptığı aşağıdaki çıkma ise manzumelerin varlığı için başka bir delildir:

Karanu ahşam olanda günü doğan
 Kanla yağmur yaganda er gibi duran
 Ağca koyun görende kuyruk çarpan
 Avazı kaba köpekler gavga salan
 Ögecün sümüzini alup kaçan,
 Kanlu kuyruğu üzüp çap çap yudan
 Çakmakluca çobanları dün yüğüden (86b/6 yanında ekleme)

Müstensih, yazmayı unuttuğu bu kısmı sonradan fark edip metnin sağ tarafındaki boşluğa eklemiştir. Ancak metni, manzume olduğunu belirtecek şekilde yazmıştır. İlk mısranın sağına biraz boşluk bırakmış, ikinci mısrayı devamına yazmıştır ki tam anlamıyla, yazma geleneğinde manzumelerin yazılış şeklidir. Bu da en azından V müstensihinin eserdeki manzum yapıların farkında olduğunu göstermekte olup anlatılarda manzumelerin varlığını delillendirir niteliktedir. Ancak farkettiği bu yapıları niçin manzume halinde yazmadı? Bunun tatmin edici bir cevabını bulmak güçtür.

Bu noktada, eserin sözlü olarak kısa süre içinde derlenemeyeceği hakkındaki Yıldırım’ın itirazlarını makul bulmakla beraber, eserin tamamında görülen formüllerin, lehçeden lehçeye bile olsa, aktarma sonucu bu derecede iyi yansıtılabileceğini kabul edemiyorum. Kaldı ki bu devirdeki tercüme anlayışının, günümüzdeki birebir çevirinin çok uzağında olduğu düşünülürse, bir başka lehçeden Oğuzcaya aktarma varsayımı iyiden iyiye savunulması güç bir hâl alır. Eserin Oğuzca; ama Uygur harfli bir versiyonu olsa bile, ki bence böyle bir nüsha vardır ve aşağıda tartışılacaktır, bunun da kaynağının sözlü olması gerekmektedir. Zaten Yıldırım da eserin V-VIII. yüzyıl aralığında sözlü olması

ihtimalini göz önünde bulundurmaktadır.⁴⁵ Bu durumda yine aynı sorun, bu defa daha eski bir derleme için söz konusu olacaktır. Esasen birer gece içinde anlatılabilecek bir uzunluğa sahip bu destanların, Arap harflerinin imlasının verdiği hızdan da yararlanılarak kaydedilebileceğini düşünüyorum. Buna örnek, Boratav'ın Posof'ta Âşık Sabit Müdamî'den yaptığı 1011 sayfa tutarındaki halk hikâyesi derlemesidir. Boratav, bu derlemeleri askerlik görevi için Erzurum'da olduğu sırada yapmıştır. Yaptığı derlemelerin tam tarihini vermemekle birlikte, 1940-41 kışı olduğunu belirtmiştir. Yine aynı dönemde Erzurum'da Battal adlı bir âşıktan da 285 sayfa tutarında altı hikâye derlemiştir.⁴⁶ Battal'ı saymazsak, bu sayfa tutarını dört aylık süreye böldüğümüzde günde 8,5 sayfa tutarında bir rakam kalmaktadır. Askerlik sırasında Boratav'ın bütün bir kışı Posof'ta geçirmediyi veya her gece Müdamî ile görüşemeyeceğini de hesaba katarsak, bir oturumda derlenen malzemenin sayfa sayısının daha da artacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu da on iki anlatıdan oluşan ve her biri takriben on dört sayfa tutan bu metinlerin bir oturumda değilse de birkaç oturumda derlenebileceğini gösteriyor. Öte yandan Gökyay'ın ileri sürdüğü gibi hafızası güçlü bir dinleyicinin bunları, sıcağı sıcağına kaydettiği düşünülebilir. Ancak hafızasında tutup aldığı notlarla yeniden yazdığı kabul edilemez. Çünkü bu durumda formülleri, bir anlatıcı gibi doğru yerleştirmesi mümkün olamaz. Nitekim yukarıda bu formüllerin benzer sahnelerde nasıl düzenli bir biçimde kullanıldığını göstermiştim. Bu da ancak profesyonel bir anlatıcının yapabileceği bir iştir.

2. Yazılı Yaratım Sorunu:

a. Kahramanlık Anlatması Yazmak: Müellif / Düzenleyici

Gökyay, *Dede Korkut Kitabı*'nı tek bir yazarın eseri kabul eden araştırmacıları sayarken; Boratav, W. Ruben, Rossi ve Hamit Araslı'nın ismini vermektedir. Ancak bu yazarların görüşlerini tanıttığı kısımlara baktığımızda, duru-

⁴⁵ Yıldırım, agm, s. 135.

⁴⁶ Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, ss. 26-29, 245-247; bilindiği gibi, Hilmi Ziya Ülken'in 500 sayfayı aşkın *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* kitabı, lisansta öğrencisi olan Erol Güngör'ün dersler sırasında tuttuğu notlardan oluşturulmuştur. Elbette kitaplaşma sürecinde Ülken'in çok sayıda eklemesi olmuşsa da Ülken gibi, ders anlatma hızının yüksekliğiyle meşhur bir kişiden bile Osmanlı Türkçesiyle not tutulabildiğini göstermesi bakımından bu örnek ilginçtir.

mun pek öyle olmadığı görülmektedir. Örneğin Gökyay, Ruben ve Rossi'nin, eseri çok kabiliyetli bir ozanın telif veya tanzim ettiğini yazdıklarını nakletmektedir.⁴⁷ Dolayısıyla iki araştırmacı bir müelliften çok, bir düzenleyiciden bahsetmektedirler. 1990'lı yıllara kadar, Türkiye'de sözlü üretim ile yazılı üretimden ne kastedildiği çok da açık değildir. Bunda halk biliminin kurumsallaşamamasının, çok defa halk edebiyatıyla uğraşanların dahi yazılı edebî anlayışın etkisinde kalmalarının rolü büyüktür. Dolayısıyla sözlü demek, çok defa pek de doğru tanımlanmamış "anonimlik" ile eş değer tutulmuş, hatta bu bağlamda âşık edebiyatının zaman zaman halk edebiyatı ve halk biliminin bünyesinde yer alıp almadığı tartışılmıştır. Dolayısıyla herhangi bir eseri belli bir ozan yaratmışsa, bunun telif olduğu kabul edilmiştir.⁴⁸ Halbuki her ürünün tek yaratıcısı vardır ve adının unutulmuş olması bu gerçeği değiştirmez. Dolayısıyla anonim olan yaratım değil, paylaşım ve işlemedir.⁴⁹ Bu bağlamda düşünülürse, Ruben ve Rossi'nin düşüncelerini yazar ve telif olarak ele almak uygun olmaz.

Konuyu, Türkiye'de, yazılı yaratım noktasından en geniş şekilde ele alanlar Boratav ve Yıldırım'dır.

Boratav'ın bu konuda yazdıkları yıllar içinde değişme göstermektedir. Yazdıkları, sözlü gelenekte yaşayan anlatıları tasnif eden (derleyici)-muharririnden⁵⁰, müellife doğru giden bir seyir izlemiştir: ⁵¹

"Dede Korkut Kitabı'nda bir destan telif ile karşı karşıyayız; yani bir yazar, daha önce konusu, ideolojisi, kahramanları belirmiş, fakat sözlü gelenekte yaşamakta olan destan epizodlarını, bir araya getirmiş, bu iş için şüphesiz bol miktarda hazır malzemeyi, hatta bir çok klişe ifadeyi de kullanmış, amma bütün bunları –az veya çok- kendi şahsiyetinden bir şey katarak, bir ölçüye, bir plana göre işleyip yazıya geçirmiştir... Bu işi yapan müellifin adını bilmiyoruz..."

⁴⁷ Gökyay, *age*, s. LXXXII.

⁴⁸ Bu görüşün açık bir ifadesi için bkz. Saim Sakaoğlu, "Halk Edebiyatı Kavramı Üzerine", *II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri 7-9 Mayıs 1985 Eskişehir*, Eskişehir: Yunus Emre Kültür, Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 1987, ss. 291-293.

⁴⁹ Metin Ekici, "Araştırma Yöntemleri", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed. M. Öcal Oğuz, Ankara: Grafiker Yayınları, 2004, s. 72.

⁵⁰ Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyeleri Hakkında" (İlk baskı: 1939), *Folklor ve Edebiyat* (1982), 2, İstanbul: Adam Yayınları, 1991, s. 89.

⁵¹ Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, XIII (1958), s. 61.

Boratav'ın düşüncesi, ilk bakışta oldukça makul gelmektedir. Ancak konuyu, ideolojiyi ve hatta klişe ifadeleri bile bu derece iyi kullanan bir yazar, niçin anlatılardaki varlığı apaçık olan ve varlıkları Boratav tarafından da kabul edilen⁵² manzumeleri ayrı yazmamıştır? Eğer bu durum sıkça karşımıza çıksaydı, “*gelenekte bunun yeri var*” deyip kabul edebilirdik. Halbuki gelenek, tersi örneklerle doludur. Örneğin telif bir destan olduğu bilinen *Dânişmendnâme*'deki şiirler, “*Nazım*” olarak belirtilmiş olup görüntü olarak iç içe ise de nazım kısımlar, nesir kısımlardan rahatlıkla ayrılmaktadır. Ayrıca manzumeler, aruz vezninin muhtelif kalıplarıyla yazılmıştır.⁵³ Dolayısıyla bu kadar bilinçli bir müellifin şiirleri böyle vezinsiz kaleme alması, o günün edebî geleneği içinde izah edilemez. Ayrıca eserin dili de “*Battalname, Danişmendname, Hamzaname, Süleymanname, Cenkname*” olarak anılan eserlerin dilinden oldukça sade ve sözlü anlatım geleneğiyle bağlantılıdır. Bu devirde bir müellifin böyle bir eser meydana getirdiğini düşünmek çok zordur.

Yıldırım ise eserin telif oluşundan ziyade, nakledilişi üzerinde durmayı tercih etmiştir. Eserin oldukça erken bir devirde (V-VIII. yüzyıl arası) sözlü olduğunu, daha sonra Uygur harfleriyle Harezm bölgesinde yazıya geçirildiğini öne sürmektedir. Bu noktadan sonra da tamamen yazılı aktarımla Anadolu coğrafyasına ulaştığı kanaatindedir.⁵⁴ Araştırmacının üzerinde durduğu can alıcı nokta, D nüshasının *Kitab-ı Dedem Korkud alâ lisân-ı tâ'ife-i Oğuzân* ismini taşımasıdır. Açıktır ki Eski Anadolu Türkçesi devrinde görülen hiçbir eserin ismi bu şekilde değildir. Bu tarz isimlendirme Kıpçak sahasının bir hususiyetidir. Özellikle Memlûk sahası eserlerinde örneklerine rastlanan⁵⁵ bu isimlendirme Yıldırım'ı, eserin Harezm-Kıpçak sahasında yazıldığı görüşüne ulaştırmıştır. Ona göre, elimizdeki nüshalara kaynaklık eden dip nüsha VII-XV. yüzyıllar arasında Harezm/Sır Derya çevresi Oğuzları arasında “Türkistan yazı dili”nden Oğuz lehçesine aktarılmıştır.⁵⁶ Bu görüş, çok sayıda sorunu ortaya çıkarmaktadır. Yukarıda, formüllerin aktarılmasının mümkün olmadığına değinilmişti. Dil bakımından bir başka itiraz, özel isimlerle ilgili yapılabilir. Örneğin destanların ana kahramanı olan Kazan'ın adı, doğuda Yıldırım'ın zikrettiği zaman diliminde “Kazgan” şeklindeydi.⁵⁷ Eseri Uygur

⁵² Boratav, “Dede Korkut Hikâyeleri Hakkında”, ss. 90-94.

⁵³ Necati Demir, *Dânişmend-nâme*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 46, 49. Bu arada Demir'in, eserin şekil yönünden *Dede Korkut Kitabı*'na benzediği yargısına katılmadığımı da belirtmeliyim.

⁵⁴ Yıldırım, agm, s. 158.

⁵⁵ Mustafa Argunşah, Gülden Sağol Yüksekaya, Özcan Tabaklar, *Karahanlıca Harezmce Kıpçakça Dersleri*, İstanbul: Kesit yayınları, 2010, ss. 186-192.

⁵⁶ Yıldırım, agm, s. 161.

⁵⁷ İsimle ilgili iki açıklama mümkündür: a. Hasan > Kazan, b. Kazgan > Kazan (Kaçalin, *Dedem*

harflerine ve Oğuzca'ya aktaran klış, bu özel adı nasıl "Kazan"a dönüştürdü? Bilindiği gibi kelimenin ikinci hecesinin başındaki "g" erimesi, Eski Anadolu Türkçesi'nin belirgin özelliklerindendir.⁵⁸ Türkistan sahasında ve nispeten erken bir dönemde bu nasıl mümkün olmuştur? Bugün bile bu coğrafyada, söz konusu yapı eski hâlini muhafaza etmektedir. Bu sebeple aktaranın bu özel ismi değiştirmeden yazması daha makul idi. Bu durum gerçekleşmediğine göre, eser batıda yazıya geçirilmiştir. Öte yandan bu nüshanın batıya göçten sonra farklı müstensihler tarafından kopyalandığı esnada değişikliklere uğraması ve bu sırada da Kazgan'ın Kazan'a dönüştürülmesi mümkündür. Ancak formüllerin aktarılması, bence mümkün değildir.

Görüldüğü gibi, eserin doğuda aktarıldığı tezinin pek sağlam bir dayanağı yoktur. O hâlde D'nin başlığını nasıl açıklayacağız? Ben, eserin Anadolu'da derlenen bir dip nüshadan, Memlûk sahasında kopyalandığını ve bu başlığın o bölgenin temayüllerine uygun şekilde ve müstensih tarafından atıldığını düşünüyorum. Esasen Kıpçakça-Oğuzca karışık dilli eserlerin 15. yüzyılın başından itibaren görüldüğü, hatta 15. yüzyılın sonlarına doğru bu eserlerde büsbütün Anadolu Türkçesi'nin kullanıldığı açıktır⁵⁹ ve Türkmen aşiretlerinin cirit attığı⁶⁰ bu sahada *Dede Korkut Kitabı*'nın okuyucu bulması hiç de şa-

Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi, ss. 108-111). Ben, ikinci etimolojiyi kabul ediyorum. Bunun sebebi Kazan adına bağlı anlatıların Oğuzların Müslüman olmasından öncesine uzanan bir geçmiş olduğunu düşünmemdir. Bu durumda bu özel ismi Arapça bir isme bağlamak mantıksız olacaktır. İbn Battuta'nın Gazan Han'ın adı için yaptığı "... onun biraderi Kazgan'dır. Halk ona Kazan diyor. Kazan yahut Kazgan burahlarn dilinde büyük, geniş tencere demektir. Onun doğumu esnasında içeriye giren cariye'nin elinde kazan varmış. Bu yüzden söz konusu ismi almış diyorlar." (Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tâncî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 322.) şeklindeki açıklama, ek başındaki "g" erimesinin tarihi kaynaklara da yansıdığını gösteriyor. İbn Battuta'nın iki şekli de verebilmesi, doğuda kelimenin ilk hâliyle; batıda ise sonraki hâliyle kullanıldığını göstermektedir ki bu veri ışığında eğer *Dede Korkut Kitabı* doğuda aktarılsaydı, makul olanı bu özel ismin olduğu gibi yazılması olurdu. Kelimenin Türk kültüründeki yeri için bkz. Irene Melikoff, "Kazan Sözcüğü Üzerine", çev. Turan Alptekin, *Prof. Irene Melikoff'un Ardından İnceleme-Son Yazılar-Mektuplar*, haz. Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yayınları, 2009, ss. 87-92.

⁵⁸ Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994, s. 52.

⁵⁹ Janos Eckmann, "Memlûk Kıpçakçasının Oğuzlaşmasına Dair", *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman Fikri Sertkaya, Ankara: TDK Yayınları, 1996, s. 68.

⁶⁰ Sümer, *Oğuzlar*, ss. 156-157, 160-161, 194-196; hatta eldeki en eski Türkmen oymakları listesi Memlûk kökenlidir, bkz. *age*, ss. 429-430; 14. yüzyılda Halep ve Antep çevresindeki Türkmenler 180 bin atlı çıkarabilecek bir güce sahiptiler, bkz. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul: İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, 1961, s. 84.

şırtıcı değildir.⁶¹ Öte yandan *Dede Korkut Kitabı*'nın Uygur harfli nüshalarının da bulunduğu kabul edilebilir. Çünkü Yazıcıoğlu Ali, Uygur harfli bir *Oğuz-nâme*'den bahsetmektedir.⁶² Hem Yazıcıoğlu Ali'nin bu eserden yaptığı alıntı⁶³ hem de Ebubekir b. Abdullah Aybeg ed-Devâdîrî'nin *Oğuznâme*'nin içinde *Tepegöz Destanı*'nın olduğuna dair verdiği bilgi⁶⁴, *Oğuznâmelerin birbirleriyle akraba nüshalar hâlinde dolaştığını* göstermektedir.

Ruben, Rossi ve çok sayıda araştırmacı, *Dede Korkut Destanları*'nın sözlü gelenekte derlenip-düzenlendiğini düşünmektedir. Düzenleyici fikrinin gerekçesi olarak Ruben, hikâyelerin hayret edilecek bir karakter taşımasını; Rossi ise, tüm hikâyelerin bir bütün teşkil etmesini göstermişlerdir. Öte yandan Ruben, tek ozan fikrine yakinken; Rossi, eserin gelenekte zaman içinde işlendiği ihtimalini öne sürmektedir.⁶⁵

Düzenleyecinin varlığı fikrinin ortaya atılmasında, eserde yer alan *Mukaddime* kısmını açıklayabilme çabasının varlığı inkar edilemez. Araştırmacılar arasındaki genel kanı, Türk sözlü edebiyat geleneğinden derlenen eserlerde *Mukaddime* benzeri kısımların olmadığı yönündedir. Sözü edilen araştırmacılara göre bu duruma, İslamiyet etkisinde ortaya çıkan ilk eserlerde rastlanır.⁶⁶ Bu örnekleri de dikkate alan bazı araştırmacılar, *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan *Mukaddime* kısmı hakkında erken tarihlerden itibaren çeşitli fikirler ileri sürülmüşlerdir. Eseri ilk yayımlayan Kilisli Rifat, *Mukaddime*'nin esere sonradan eklendiğini ifade etmiş,⁶⁷ onun görüşünü takip eden Sümer de bu kısmın esere Osmanlılar devrinde eklendiği sonucuna varmıştır. *Mukaddime*'de Osmanlılardan bahsedilmesi, bu görüşün en önemli delilini oluşturmaktadır.⁶⁸

⁶¹ Bu arada Kıpçaklar arasında Bayındır isimli bir oymağın bulunduğunu da belirtelim. Bkz. Abdülkadir İnan, "XIII. XVI. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve 'Hâlis Türkçe'", *Makaleler ve İncelemeler, II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 82.

⁶² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, s. 249, dn. 105; Abdullah Bakır, *Yazıcızâde Ali'nin Selçuknâme İsimli Eserinin Edisyon Kitiği -Giriş-Metin-Dizin*, İstanbul: Marmara Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, s. 4.

⁶³ Bakır, *agt*, s. 24.

⁶⁴ Köprülü, *age*, s. 250, dn. 106.

⁶⁵ Gökyay, *age*, s. LXXXII.

⁶⁶ Örneğin bkz. Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985, ss. 3-5; Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991, ss. 1-3.

⁶⁷ Kilisli Muallim Rifat, *Kitâb-ı Dede Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332, s. 182. dn.2.

⁶⁸ Faruk Sümer, "Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyette Eserler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* XVII/3-4 (Temmuz-Eylül-Aralık 1959), s. 399.

Boratav da aynı görüşü paylaşır ve eser ile *Mukaddime*'nin aynı kişinin elinden çıktığını belirtir.⁶⁹ Gökyay ise konu hakkında çeşitli kanaatleri nakletmiş, sonuçta Osmanlılarla ilgili kaydın destana, Osmanlıların tüm Anadolu'yu ele geçirmelerinden sonra eklendiği yorumunu yapmıştır.⁷⁰ Görüldüğü gibi anılan çalışmalar, *Mukaddime*'yi hep Osmanlılarla ilgili kayıt bağlamında ele almışlar, *Mukaddime*'nin ne zaman ana metne eklenmiş olabileceği üzerine fikir yürütmüşlerdir. Sakaoğlu ise, *Mukaddime* kısmında yer alan bazı kanaatların 20. yüzyılda Anadolu'da hâlâ yaşadığını göstermiştir.⁷¹ Günümüz halk hikâyesi anlatma geleneğinde görülen "Döşeme" adı verilen başlangıç kısmının bu *Mukaddime*'nin temelini oluşturabileceği konusuna sadece değinilmiştir.⁷²

Öncelikle Türk sözlü geleneğinde bu tip bir girişin olmadığını söylemek imkansızdır. Çünkü erken dönemden kalma sözlü anlatı metni hemen hiç yoktur ve elimizdeki malzeme, bu konuda kesin bir hükme varmak için yeterli değildir. Mevcut hükümler, 20. yüzyılda yapılmış araştırmalara dayanarak verilmektedir. Boratav'ın 1946 yılındaki "*Türk müelliflerinden, son yıllara gelinceye kadar, bu sanat geleneğini tasvir ve tahlil eden, hatta bu hususta en umumi şekilde haber verenlere bile rastlanmamıştır*"⁷³ tespiti, yazılı kültür temsilcilerinin ilgi ve merak eksikliğinin ifadesidir. Tarihten günümüze seyreden bu ilgisizlik sebebiyle *Dede Korkut Destanları*'nın anlatıldığı devirde, Oğuznâmecilik geleneğinde icranın nasıl yapıldığını bilemiyoruz. Bu icraların, *Dede Korkut Kitabı*'ndan karine yoluyla yapılmış bazı çıkarımlar sayesinde, kopuz eşliğinde yapıldığı söylenebilir.

Ben, giriş kısmının da sözlü olduğunu ve ozanın ağzından derlendiğini düşünüyorum.⁷⁴ Daha önce yazdığım gibi bu kısım, üç bölüme ayrılabilir: Dede

⁶⁹ Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi". *Türkiyat Mecmuası* XIII (1958), s. 43.

⁷⁰ Gökyay, *age*, ss. LXVII-LXX.

⁷¹ Saim Sakaoğlu, "*Dede Korkut Kitabı*'nın 'Giriş' Bölümü Üzerine Bazı Görüşler". *Türk Dili* 97/696 (Aralık 2009), ss. 741-743.

⁷² Ekici, *agm*, s. 20.

⁷³ Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, s. 46; Boratav, ilerleyen sayfalarda (ss. 46-47) yabancılardan gözlem ve araştırmalarını naklederse de bunlar çok genel tarzdadır. Konuyu çözecek bir içeriğe sahip değildir.

⁷⁴ Bu noktada şunu da ilave etmeliyim ki doktora tezimin başlangıç safhasında yazdığım bir makalede ("Müstensihin Edebi Eserin Yaratımındaki Rolü -Dede Korkut Kitabı Örneğinde-", *Millî Folklor*, 13/101 (Bahar 2014), s. 105), ben de "*Mukaddime*"nin esere sonradan ilave edildiği fikrine katılmışım. Bu fikrimi de oldukça uzun bir süre muhafaza ettim. Fakat Boratav'ın da işaret ettiği üzere "*Mukaddime*" ile ana metnin üslup yönünden birebir aynı olması, "*Mukaddime*"de geçen atasözlerinin metinde net karşılıklarının bulunuşu ve yukarıda ele aldığım hususlar, bu görüşümü değiştirmeme sebep oldu.

Korkut'un tanıtıldığı bölüm, Oğuznâmecilik geleneğinin pîri olan Dedem Korkut'a bir saygı duruşudur ki günümüzde âşıkların Köroğlu'na gösterdikleri tavırla benzeşmektedir. İkinci kısım, Dede Korkut dilinden söylenen sözler -ki çoğu atasözü olarak çeşitli mecmualarda veya sözlü gelenekte mevcuttur. Bunlar, bir çeşit manzum kısım oluşturur -ki D'de dört, V'de ise üç kıta hâlindeyler. Bu yapı, günümüzde de halk hikâyesi icra geleneği içinde devam eden döşeme kısımlarında yer alan nasihat içerikli şiirlerle⁷⁵ paraleldir. Üçüncü olarak da ozanın kadınları sınıflandığı kısım -ki burası da daha önce ifade ettiğimiz gibi, bugün döşeme kısımlarında kullanılan mizahi unsurlarla yakınlık göstermektedir.

Mukaddime'yi bir derleyici-düzenleyici veya müellifin eklediğini kabul ettiğimizde, bu kısım ile ana metin arasındaki benzerlikleri ve üslup uyumunu açıklamak çok zordur. Bu da ister istemez birçok zorlama yorumu beraberinde getirmektedir. Oysa gerek girişte kullanılan "*görelüm hanum, ne soylamış*" gibi yapılar, gerekse içerdiği atasözleri ve öğütlerin destan metnlerinin içinde referanslarının olması, bu kısmı anlatıcının kurguladığını gösteren önemli göstergelerdir.

"*Soylamış, soylar, soylama*" ifadelerinin kırmızı mürekkeple yazılması ise, bana göre, müstensihnin bir uygulaması olup sadece D'de bulunmaktadır.

Müellif veya düzenleyici düşüncesinin arkasında, itiraf edilsin-edilmesin, bu kadar farklı anlatıları bir anlatıcının üretmesinin mümkün olmadığına dair mevcut önyargı vardır. Yazılı edebî gelenek tarafından şekillenen ve "orijinal" olanı hep yazıda gören zihnimiz, söz konusu eserlerin "basit" bir anlatımın ürünü olduğunu kabul edememektedir. Bunda aslında halk edebiyatının "kalıplı bir yapıya" sahip olduğu yönündeki aşırı ön yargının da payı vardır. Halbuki halk edebiyatı da aynı hayat gibi, kozmik öğelerin yanında kaotik öğeler de içerir ve sözlü yaratma buna çok uygun bir zemindir. Destancının formüller kullanıyor olması, temalarının renksiz olmasını gerektirmediği gibi, duygularını aktarmada yetersiz kaldığını da göstermez. *Dede Korkut Destanları* örneğinde görüldüğü gibi, formül çok defa duygunun sıkıcı bir şekilde aktarımına değil, tam tersine yoğunlaşmasına yol açar. Kulağımızda cınlayan "*karşu yatan Ala dagdan bir ogul uçurdunısa değil mana*" söyleyişi, insanoğlunun malum unutkanlığı sonucu ilk söylenişte buharlaşsa da metnin farklı yerlerinde bizi tekrar tekrar yakalaması, gereken etkiyi yaratır.

⁷⁵ Başgöz, "Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi", ss. 75-76.

b. Kahramanlık Anlatmasını Aktarmak: Müstensih

Dede Korkut Kitabı'nın D ve V nüshaları arasında I. Bölümde yaptığım karşılaştırmalar açıkça göstermektedir ki metinler pek çok noktada farklılaşmaktadır. Ancak burada akılda tutulması zorunlu olan husus, bu farklılıkların yanında ortak noktaların çok daha fazla olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla bu farklar, iki nüshanın ayrı anlatıcılardan derlenmiş iki farklı metin bulunduğu düşüncesine yol açmamalıdır. Oysa eserdeki yom kısımlarına Sözlü Kompozisyon Teorisi'ni uygulayan Aksoy Sheridan, iki ayrı anlatının varlığına kani olmuştur. Bu konudaki düşüncelerini açıklarken:

“... elimizde bunların çekimlenmiş olduğuna ilişkin olarak yeterli kanıt bulunduğu şüphelidir”⁷⁶

tespitini, M. Öcal Oğuz'dan sözlü olarak naklettiği şu düşüncelerle desteklemektedir:

“M. Öcal Oğuz'un bir konuşma sırasında işaret ettiği üzere, eldeki nüshaların çekimleme süreçleri sonucunda ortaya çıktığını gösteren herhangi bir kanıt yoktur. Nitekim bu ürünlerin 14. yüzyıl civarında yazıya geçirildiğinin yaygın bir kanı olarak kabul gördüğü, bu dönemde çekimlendiği bilinen eserlerin ise sayısal olarak çok az olduğu ve çekimlenmesi tercih edilen eserlerin ise nitelik olarak pek de sözlü geleneğe dayanan ürünlerden oluşmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Dede Korkut anlatılarının çekimlenmeye –hele ki birkaç kez çekimlenmeye– değer görülecek ürünler olarak seçilmiş olabileceği fikri daha da tartışmalı hâle gelmektedir. Nitekim, yine Oğuz'un belirttiği gibi, metinlerde yer alan “attan ayır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu” gibi söz kalıplarında karşılaşılan “at eti” yemek gibi Şamanist dönem izi taşıyan ve Oğuzlarca İslamiyetin kabulüyle terk edilen adetlerin metinlerde sansürlenmeden yer alması da bu metinlerin çekimleme metinleri olduğu görüşünü sarsmaktadır”⁷⁷

Alıntıdaki görüşlerin eleştirisine sonndan başlamak istiyoruz. “At eti yeme” âdetini, Oğuzların Müslüman olduktan sonra bıraktıkları varsayımı, aslında ilk bakışta makulsa da kaynaklar tarafından yanlışlanmaktadır. Devrin güvenilir tarihçilerinden Hâfız-i Ebrû'nun ve ondan naklen Abdurrezzak Semerkandî'nin eserlerinde kayıtlı olduğuna göre Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un, oğlu Pîr Budak'ı sultan ilan etmesi şerefine, onun adına 1412 yılında

⁷⁶ Aksoy Sheridan, agm, s. 24.

⁷⁷ Aksoy Sheridan, agm, s. 31, not: 6.

Muş sahrasında tertip ettirdiği toyda bin koyun, yüz kısrak kesilmiştir.⁷⁸ Dikkat edilirse bu coğrafya ve tarih, tam da *Dede Korkut Kitabı*'nın yazıya geçirildiği düşünülen coğrafya ve tarih aralığına uymaktadır. Bu veri göstermektedir ki bu sahadaki Türkmenler için bu âdet, henüz terk edilmiş değildir.

Sözlü eserlerin çoğaltılmaya değer görülmedikleri düşüncesi ise kanıtlanamaz; çünkü günümüzde elde olan eserlerin daha çok şair/yazarı belli olan kişilerin eserleri olması, diğer türdeki eserlerin çoğaltılmadığını değil, şu ya da bu sebepten elimizde olmadıklarını gösterir. Esasen yazılı kültüre mensup zümreler tarafından çok da değer verilmeyen sözel kaynaklı eserlerin kütüphanelerde muhafaza edilmemesi şaşırtıcı değildir. Bugün bile üçüncü sınıf edebî üretim olarak kabul edilen polisiye veya aşk romanlarının eski baskılarına ulaşmak çok güçtür. Çünkü bunlar “yüksek edebî üretim” kabul edilmediklerinden dermelere alınmamaktadırlar. Muhtemelen *Dede Korkut Kitabı* benzeri eserler, elden ele nakledilirken yıpranıp yok olmuşlardır. Kaldı ki *Divânü Lûgâti't-Türk*'ün tek, *Kutadgu Bilig*'in ise yalnızca üç nüshasının günümüze ulaşabildiği düşünüldüğünde, çoğaltılmaya değer görülen eserlerin hangi kıstaslara göre buna layık görüldüklerini tespit etmek iyice zorlaşmaktadır.

Son olarak, eldeki nüshaların çekimlenme/çoğaltılma sonucu oluştuğunu gösteren kanıtların olmadığı şeklindeki varsayımı ele almak istiyoruz. Bilindiği gibi metin neşrinde nüshalar arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmanın en eski ve güvenilir yollarından biri “ortak hatalar”ı tespit etmektir. Bu durum, iki nüshanın da ortak bir nüshadan istinsah edildiğinin en önemli göstergesidir.⁷⁹ Bu yol, *Dede Korkut Kitabı*'nın nüshalarının ortak bir yazma nüshaya dayandığını kanıtlamak için kullanılabilir.⁸⁰ Çünkü aynı destanı anlatan iki ayrı anlatıcının aynı yerlerde aynı hataları yapması imkansızdır. *Dede Korkut Kitabı*'nda bu tip ortak hatalar mevcuttur. İşte bu durum, iki nüshanın da ortak bir yazılı kaynağa dayandıklarının en güçlü delilidir. Bunlardan bazıları aşağıda gösterilmiştir:

⁷⁸ Faruk Sümer, *Karakoyunlular, I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984, ss. 89-90.

⁷⁹ Ateş, agm, ss. 257-259; Maas, agm, ss. 33-39.

⁸⁰ Önceden ortak hatalar hususuna vurgu yapan Ergin (*Dede Korkut Kitabı, I*, ss. 68-69), bu konuyu daha çok V'nin D'den kopyalandığını ispat etmek için kullanmıştır. Eliyarov (agm, s. 99) ise, bu noktayı benden daha farklı şekilde ele almış, iki nüshada ortak olan bazı ifadelerin (ss. 88-90, 90-94, 94-95) anlamsızlığının, nüshaların ortak bir dip yazmadan geldiğini kanıtladığını ileri sürmüştür. Alizade ise örnek vermek yerine, sadece iki nüshada da dip nüshadan kaynaklanan ortak kelime yanlışlarının olduğunu ifade etmeyi yeterli bulmuştur. bkz. Samet Alizade, Vatikan Nüshesi mad., *Kitabi-Dede Qorqud Ansiklopediyası, II*, Bakü: Yeni Neşrler Evi, 2000, ss. 323-325.

Bu kırk yigidün bir kaçına Han Kazan, bir kaçına Bayındır Han kız verdiler. (62b/7)	Bu kırk yegidün birkaçına Kazan Beg kız verdi, birkaçına Bayındır Han kız verdi. (83b/8-9)
Uruz eydür: "Baba, [ceng] içinde beg yigitler öldürseler, kan sorarlar[m], davilerler mi?" (66a/11-12)	Uruz eydür: "Baba, [ceng] içinde beg yigitler ölse kan davilerler mi?" (93b/2)
Kaz[gucum kısırağın yüklü kodum, aygır mıdur, kısırak mıdur, anı bilsem. Ag]ayılım koyunımı yüklü kodum, koç mıdur, koyun mıdur, anı bilsem. (107b/9-10)	Kaz[gucum kısırağın yüklü kodum, aygır mıdur, kısırak mıdur, anı bilsem. Ag]ayıl da koyunımı yüklü kodum, koç mıdur, koyun mıdur, anı bilsem. (103a/7-8)
Kazan begün dayısı At ağızlu Uruz Koca Çapar yetdi (33a/1-2)	At ağızlu Uruz Koca yetdi (90b/3)

İlk örnek *Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı*'ndandır. Hatırlanacağı gibi, Bamsı Beyrek gerdek çadırında kafirler tarafından basılınca, kırk yiğidinden biri ölür ve metinde bundan sonra otuz dokuz yiğitten bahsedilir (D, 47a/12; V, 74a/5). Ancak metnin örnek verdiğimiz bu kısmında dip metin, hatalı olarak yeniden kırk yiğit ifadesi kullanır, anlatının devamında ise D'de tekrar otuz dokuz sayısı verilir (D, 62b/10-11). Bu küçük hata, D ve V'de ortaktır. Sadece bir yerde yapılan ve sonra D'de düzeltilen bu hatayı, iki ayrı anlatıcı yapmış olamaz. Tam tersine iki metnin ortak kaynağını oluşturan yazmada hatalı kaydedilen bu sayı, D ve V müstensihleri tarafından fark edilmeden kopyalanmıştır.

İkinci örnek *Kazan Bey Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Destanı*'ndan alınmıştır. Koyu harfle gösterdiğimiz eklemeler metni yayımlayanlar tarafından yapılmıştır. Dikkat edilirse bu eklemelerden ilki olan "ceng" kelimesi eklenmediği takdirde cümle anlamsızdır. İki nüshada da görülen bu hata, ortaktır. Yine ortak nüshanın yanlışlığı fark edilmeden, D ve V müstensihleri tarafından istinsah edilmiştir.

Üçüncü örneğimiz ise, *Kazılık Koca Oğlu Yegenek Destanı*'ndandır. Koyu harflerle dizilen kısım, metin naşirleri tarafından yapılan eklemelerdir. Bu eklemeler yapılmadığı takdirde metin "Kazayılım koyunımı yüklü kodum" cümlesiyle başlar ki bu durum, metne aşına olan biri için imkansızdır. Çünkü *Dede Korkut Kitabı*'nda "kazayıl" diye bir kelime yoktur. Bu kelime bir satır atlanması sonucu "kazagaç" ile "agayıl" kelimelerinin bitleştirilmesinden yanlışlıkla oluş-

muştur⁸¹. Metinlerde “*agayıl*” kelimesi “ağillar” manasında olup tüm metin boyunca “koyun ağilları” anlamındadır⁸²; “*kazaguç*” ise, metnin bu kısmında “at ağılı, harası” anlamına gelmektedir.⁸³

Son örnek ise özel isimlerin bazen iki nüshada da yanlış yazılmasına dairdir. Kazan'ın dayısı Aruz'un adı her iki nüshada da “Uruz” okunacak biçimde yazılmıştır.⁸⁴ D ile V ortak bir nüshaya dayanmasalar, bu durum ortaya çıkmazdı.

Görüldüğü gibi yukarıda sadece dört örneğini verdiğimiz bu ortak hatalar, eserin nüshalarının aynı yazmaya dayandığını göstermektedir.

Nüshaların birbirinden farklı anlatıcılarının olup olmadığını tespit etmenin bir diğer yolu da anlatılardaki arasözlerin mukayesesidir. İlgili bölümde tanımlandığı gibi arasöz, eseri sözlü veya yazılı olarak yaratan kişinin metin üzerindeki tasarrufudur. Dolayısıyla çok kişisel bir eklemedir. Bana göre, özellikle sözlü kökenden gelen *Dede Korkut Destanları* gibi anlatıların ayırt edilmesinde kullanılabilirler. Bir yazmadaki arasözler ortaksa, aynı anlatıcının olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Çünkü ayrı anlatıcıların aynı yerde ve aynı biçimde arasöz kullanacağını kabul etmek çok zordur. Burada dikkat edilmesi gereken iki husus vardır:

Birincisi, gelenek içinde anlatıyı ustasından öğrenen bir hikâyecinin, arasözleri aynı ustası gibi yerleştirme olasılığı; ikincisi ise yazılı hâle dönüşmüş veya baştan itibaren yazılı olan metinlerde müstensihlerin bu arasözleri çıkarma ihtimali. İlk durumun, rahatlıkla anlaşılabileceğini düşünüyoruz. Öncelikle anlatıcı, ustalaştıkça kendi üslubunu meydana getirmekte ve kendisini sadece söylem bazında ustasına bağlı saymaktadır. Daha da önemlisi, sözlü icra sırasında, önceden öngörülemeyecek arasözlerin metin içindeki varlığıyla bu sorun aşılabılır. Örneğin, bir kelimenin dinleyiciler tarafından bilinemeyeceğini düşünen bir anlatıcı, ustasının yaptığı gibi bu sözcüğü her defasında açıklar; ama sözlü ortam içinde dinleyicilere bağlı olarak oluşturduğu arasözler değişir. İkinci durum ise, yazılı aktarım süreciyle ilgilidir ve müstensihnin kopyaladığı metnin incelenmesi sonucu hangi arasözlerini atıp hangilerini bıraktığı, diğer nüshalarla yapılan karşılaştırma sonucunda tespit edilebilir. Bu noktada arasözleri bakımından, iki nüsha arasında yapılacak niteliksel ve

⁸¹ Tezcan, *age*, ss. 294-297; Özçelik, *age*, s. 744; Kaçalin, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuznâmesi*, s. 272.

⁸² Özçelik, *age*, ss. 62-63.

⁸³ Özçelik, *age*, ss. 38-39.

⁸⁴ Tezcan, Boeschoten, *age*, s. 65, 254; Özçelik, *age*, s. 446; Rossi, *age*, s. 261.

niceliksel bir karşılaştırma, durumun tespit edilmesini sağlayacaktır. *Dede Korkut Kitabı*'nda iki nüshada mevcut olan arasözlerin dökümü şöyledir:

Boğaç	Yok	Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı.
	Oğlandur, ne bilsün.	Oğlandur,
Kazan'ın Evinin yağmalanması	Su kaçan haber verse gerek?	Su haber verecek degül.
	Kurd kaçan haber verse gerek?	Kurtdan cevap gelmedi.
	Köpek kaçan haber verse gerek.	Köpek kaçan haber vere.
Bamsı Beyrek	Ol zamanda bir oğlan baş kesme se kan dökmese ad komazlardı.	Ol zamanda begler bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı.
	Oguz zamanında bir yigit ki evlense oh atardı, ohı [ne] yerde düşse anda gerdek dikeridi.	Oguz zamanında kaide buyı ki bir yigit evlense ok atardı, okı nereye düşse anda gerdek-hane dikerdi.
	Yok	Oguz begleri içinde yalan yogudı.
	Derin olsa baturur, kalabalık kordur, at işler er öginür, yayan erin umurı olmaz.	Bunlar gafil.
	Haberı yok ki alacağı ala gözli kızın otığı olsa gerek.	Yok
	Zira Dede Korkut velayet issi idi,	Korkut, zira vilayet issiyidi,
	Meger güyegünün yüzüğüne nişan atarlardı.	Meger güyegü begün yüzüğüni nişan edüp ana atarlardı.
	Ol zamanda beglerün alkış[ı] alkış, karkış karkış idi. Duaları müstecab olurı.	Ol zamanda beglerün alkışı alkışdı, karkış karkışdı. Duaları müstecab olurı.

Uruz'un Tutsak Olması	Ol zamanda ogul ata sözün iki eylemezdi. İki eylese ol oğlu kabul eylemezlerdi.	Ol zamanda ogullar ataya muhalifet etmezdi, ogullar ata sözün iki eylemezdi. İki eylese ol oğlu kabul eylemezlerdi.
	Kalaba korhudur, derin olsa batırur, yayanun umudı olmaz.	Yayanun yıldızı olmaz.
Yegenek	taze yigitçük,	Yok
Dış Oğuz'un Asi Olması	Kaçan Kazan evin yağmalatsa helalinun elin alur taşra çıkarıdı, andan yagma ederdi.	Kazan Begün âdeti buyıdı ki hatununun eline yapışup evinden çıkardı. Evinde olan esbabını vü malını yagma ederlerdi. Gerü yagma etdüdi.

Görüldüğü gibi on yedi arasözün sadece dördü, nüshalar arasında ortak değildir. Diğer tüm arasözler, metinde aynı yerde kullanılmıştır ki bu da metinlerin ilk yaratıcısının aynı kişi olduğunu göstermektedir. Yoksa bu kadar yüksek oranda bir denkleşme gerçekleşmezdi.

İki nüshanın da ortak bir dip metne dayandığının son kanıtı olarak, iki nüsha arasındaki benzerliklerin çokluğu verilebilir. İlk göze çarpan hususlardan biri olan bu durum, yıllarca D ile V'nin ayrı ayrı incelenmemesinin de başlıca sebebidir. Bu algıyı, destanların kurgularının ve çok yerde söz diziminin aynı olması beslemiştir. Ayrıca farklılıkların önemli bir kısmı da her zaman esası değiştirecek nitelikte olmayan, bazı ses veya ek tasarruflarıdır. Her ne kadar bunlar da sadece varlıklarıyla, müstensihlerin metni kendi ağız özelliklerinde tekrar kurgulayıp kaleme aldıklarının bir göstergesiye de konu itibarıyla daha çok filolojinin ilgi alanına girmektedir. Burada yazar veya şairi belli olan eserlerde bile çok sayıda metin farkının olduğunu hatırlatmak istiyorum. Bu farklılıklar bizi, nasıl ki eseri farklı kişilerin yazdığı sonucuna götürmüyorsa, D ile V arasındaki farklılıklar da bu nüshaların ayrı anlatıcılar tarafından kurgulandıkları sonucuna götürmemelidir.

Öte yandan destancının bir metni ezberlemek yerine her seferinde yeniden kurguladığı gerçeği,⁸⁵ bu derece benzerliğe sahip bu iki metnin ayrı anlatıcılar tarafından kurgulanmış olabileceğinin iddia edilmesini zorlaştırmaktadır.

⁸⁵ Lord, *age*, ss. 13-15; Çobanoğlu, *agm*, s. 145.

Benzerliklere dair bir kaç örnek vermenin yeterli olacağını düşünüyorum:

"Yedi gün ben Kazana mühlet vergil. Yerde ise oğulu çıkarayım, gökde ise endüeyim. Bulunsam buldum, bulmazsam Tanrı verdi, Tanrı aldı. N'eyleyeyim? Kara şiven senünile bile eyleyeyim" dedi. Han Kızı eydür: "Kazan, ogul avda idüğünin andan bileyin kim yorgun atunıla gedilmiş cıdanıla ardına düşesin" dedi. (72a-b/9-2)	"Yedi güne ben Kazana mühlet vergil. Yerde ise çıkarayım, gökde ise endüeyim. Bulursam buldum, bulmazsam Tanrı verdi, Tanrı aldı. N'eyleyeyim? Gelübeni kara şiven senünile bile eyleyeyim." Han Kızı eydür: "Kazan, ogul avda idüğünü andan bileyin ki yorgun atunıla gedilmiş cıdanıla ardına düşesin" dedi. (96a/7-10)
Agılun kapusını berkitdi. Üç yerde depe gibi taş yıgıdı. Ala kolli sapanını eline aldı. Negâhından Karacuk Çobanun üzerine altı yüz kafır kuyuldu geldi. Kafır eydür (21b-22a/12-2)	Agılun kapusını berkitdi. Üç yerde depe gibi taş yıgıdı. Ala kolli sapanını eline aldı. Negâhından Karacuk Çobanun üzerine altı yüz kafır kuyulu geldi. Kafır eydür (85a/5-7)
Çagırdılar, Beyrek geldi. Banı Çiçek yaşmaklandı, haber sordı. Eydür: "Yigit, gelişün kandan?" Beyrek eydür: "İç Oguzdan." "İç Oguzda kimün nesisin?" dedi. (41a/2-5)	Çagırdılar, Beyrek geldi. Banı Çiçek yaşmaklandı, haber sordı. Eydür: "Yigit, gelişün kandandur?" Beyrek eyitdi: "İç Oguzdan." "İç Oguzda kimün nesisin?" (69b/10-11)
Bayındır Handan akın diledi. Bayındır Han destur verdi: "Nereye dilersen var" dedi. Kazılık Koca iş görmüş, iş[e] yarar âdem idi. Yarar kocaların yanına cem eyledi. Yad yağı yarağıyla yola girdi. Çok <i>daglar</i>, dere, depe geçdi. (103a/5-10)	Bayındır Handan akın diledi. Bayındır Han dahu destur verdi: "Nereye dilersen var" dedi. Kazılık Koca iş görmüş, işe yarar âdem idi. Yarar kocaları cem eyledi. Yad yağı yarağıyla yola girdi. Çok dere, depe, <i>daglar</i> geçdi. (100a/11-13)
"Ala bargah otagina çok girmişem, Bilmezisem mana zindan olsun. Men Kazandan dönmezem, bellü bilgil" (150a/10-12)	"Ala barigah otagina çok girmişem, Bilmezsem bana zindan olsun. Ben Kazandan dönmezem, bellü bilgil" dedi. (105b/7-8)

b.a. Dresden ve Vatikan Nüshalarının Müstensihlerinin Karşılaştırılması

D ile V müstensihleri birbirlerinden oldukça farklı insanlardır. Bu farklılıklar bize ulaştırdıkları metinlere de sinmiş bir hâldedir. Bu kısımda, iki müstensihi sekiz noktadan karşılaştıracam.

b.a.a. Aile Sevgisi

D ile V müstensihlerini ayıran önemli noktalardan ilki olduğunu düşündüğüm bu konuda V, aileyi korur pozisyonuyla D'den bariz biçimde ayrılmaktadır. Destanların ilgili kısımlarının tamamını oluşturan on bir noktada yaptığım karşılaştırma, bunu çok açık bir şekilde göstermiştir.

Dresden	Vatikan
<i>Senden midür benden midür, Tanrı teala bize bir batman ogul vermez nedendür, dedi. Soyladı, soylama eydür:</i> "Han kızı, yerümden durayın mı? Yakanıla bogazundan tutubanı Kaba ökçem altına salayın mı? Kara Polat üz kılıcum elüme alayın mı? Öz gevdenden başunı keseyin mi? Can tatlusın sana bildüreyin mi? Alca kanun yer yüzine dökeyin mi? Han kızı sebebini nedür degil mana, Katı gazab ederem şimdi sana" Dedi. Dirse Hanun hatunı soylamış, görelüm ne soylamış, eydür: "Hay Dirse Han, bana gazab etme İncitüp acı sözler söyleme (D, 8b-9a/8-4)	Eyle olsa <i>benden midür senden midür</i>, Tanrı bize bir yetmen ogul vermez <i>nedür</i>? Dedi. <i>Gazabıla hatunına söyler:</i> "Han kızı, yerümden durayın mı? Yakanıla bogazundan tutubanı Kaba ökçem altına salayın mı? Kara Polat üz kılıcum elüme alayın mı? Öz gevdenden başunı keseyin mi? Can tatlusın sana bildüreyin mi? Alca kanun yer yüzine dökeyin mi? Han kızı degil mana, Katı gazab ederem şimdi sana" Dedi. Böyle deyicek <i>Dirse Hanun hatunına kahır geldi</i>. Kara kuyma gözleri kan yaş doldı. Eydür: "Hanum, ne bendendür ne senden, üstümüzde kayım duran <i>Allahdandır</i>" deyüp Dirse Hanun hatunı burada soylamış, görelüm hanum ne söylemiş (V, 61a-b/10-3)

Boğaç Han Destanı'ndan aldığım bu alıntıda, çocukları olmaması üzerine hesap soran ve ağır konuşan Dirse Han'a Han Kızı'nın tepkisini görmekteyiz. V müstensihisi, "*Dirse Hanun Hatununa kahır geldi. Kara kuyma gözleri kan yaş doldı*" demek suretiyle çok şefkatli bir anlatımı tercih ediyor. Esasen "*kara kuyma gözleri kan yaş doldı*" yapısı bir formül olduğundan, burada dip nüshanın da bu şekilde olduğunu düşünüyorum.

Aynı destanın sonunda Dirse ile Boğaç birbirlerine kavuşurlar:

Kayıtdı gerü döndi. Dirse Han burada oğlan-cuğı sag idüğün yine bildi (D, 19a/7-8)	Babayla oğul birbirin kucuşup ağlaştılar, ahvallerin birbiriyle söyleşdiler. An-dan obalarına kayıtdılar (V, 67a/8-9)

Bu sahne, görüldüğü gibi, V'de daha samimi bir hava içinde verilmiş; üstelik hemen sahnenin devamında Han Kızı da unutulmamıştır:

Yok (D)	Han kızı karşı gelüp Dirse Han ile oğ-lunu bir arada gördi Hak ta'alaya şükür kıldı, kurbanlar eyledi. Açlar doyurdu, sadakalar verdi. Oğlunu bağrına basup gözlerin öpdü (V, 67a/9-11)

İlk bakışta tesadüf gibi duran bu kurgu, benzeri kavuşma sahnelerinin V'deki paralel bitişleriyle anlamlı hâle gelmektedir:

Kazan'ın Evinin Yağma-lanması	Kazan Beg ordusunu, oğlanını, uşagını, hazinesini aldı gerü döndü (D, 34b/3-5)	Kazan Beg ordusunu oğlunu anasını hatununu kurtarup hasretler birbirine bulışdı. (V, 91a/9-10)
Uruz'un Tutsak Olması	Kazan oğlu üzerine geldi, endi. Elin çözdü, kuca kuca ata ile oğul görüşdü. (D, 78b/4-5)	Kazan ve Burla Hatun oğlu üzerine gelüp atdan endiler. Elin çözdiler, kuca kuca gö-rüşdiler (V, 99b/7-8)

Görüldüğü gibi, V müstensihisi aileyi bir arada görmek ve göstermek isteyen bir tutumla birbirinden farklı üç destanda da benzeri tasarruflarda bulunmuştur. Oysa D müstensihisi, baba ile oğlu önceleyen ve anneyi dışarıda bırakan bir tavır içindedir.

D müstensihinin anneye yönelik korumacı bir tavrının olmadığı, *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'ndaki şu sahnede bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır:

"Agzun kunsun ana, dilün çürisün ana, Ana hakkı Tangrı hakkı degülmissedydi, Kalkubanı yerümnden duraydum, Yakanıla bogazundan dutaydum, Kaba ökçem altına salaydum, Ag yüzini kara yere depeydüm, Agzunıla burmundan kan şorladaydum, Can tatlusın sana göstereydüm. Bu ne sözdür? (D, 28b-29a/6-3)	Yok (V)

Uruz'un annesine çok sert çıktığı bu manzume, V tarafından sansürlenmiştir. Aynı şekilde bu sahnenin devamında:

"Kadın ana, karşum alup ne böğürürsün? Ne bozlarsın, ne aglarsın? Bagrumıla yüregüm ne daglarsın? Geçmiş menüm günümi ne andurursın? (D, 29a/8-10)	"Kadın ana, ne aglarsın? Karşum alup ne bozlarsın? Bagrumıla yüregüm ne daglarsın? Geçmiş günümi ne andurursın? (V, 88b/12-13)

"böğürürsün" kelimesi, V müstensihinin hoş karşılayacağı bir ifade olmadığından metin dışında bırakılmıştır. Yine bu destanda, kâfirler Kazan'ın esir olan yakınlarını saymaktayken:

Kâfir eydür: "Begler, Kazanun tavlâ tavlâ şeh-baz atlarını binmişüz, altun akçasını yagmala-mışuz, kırk yigidilen oğlu Uruzı tutsak etmişüz, katar katar develerini yetmişüz, kırk ince bellü kızılan Kazanun helâlüni tutmuşuz. Bu hayflan biz Kazana etmişüz" dedi (D, 21a-b/13-4)	Tekvir eydür: "Begler, Kazana aceb iş oldı. Malını menalini evini oğlını kızını örme saçlı karıcık anasını biz almışuz" (V, 84b-85a/13-1)

D, tercihini oğul ve eş yönünde kullanırken; V, Kazan'ın annesini ihmal etmediği gibi, "örme saçlı karıcık" şeklinde okuyucunun onun için ayrıca üzül-mesini sağlayacak olan sıfatlar kullanılmıştır.

Öte yandan V, *Uruz'un Tutsak Olduğu Destanı*'nda:

Yalnız oğul haberin, a Kazan, degil mana, Demez olsan yana göyne kargaram, Kazan sana" (D, 71a/1-7)	Yok (V)

Burla Hatun'un Kazan'ı lanetlemekle tehdit ettiği kısmı da metnine almamıştır. Burada başka sebeplerin varlığı söz konusu edilebilirse de⁸⁶ sonuçta müstensihimizin genel tavrına çok uygun bir tutum olduğu açıktır. V müstensihinin aileye önem veren dünyasında eşin kocasına beddua etmesi uygun değildir.

Yegenek Destanı'nda ise, Yegenek ve babası Kazılık Koca'nın birbirleriyle ilk karşılaşmasının tasvirinde D, baba-oğlu başta töreye göre hasret gideren ve sonra "gizlice" birbirlerine sevgilerini gösteren kişiler olarak çizmiştir. Oysa V müstensihi "*babasının ayagına düşdi*" ifadesinin de gösterdiği gibi, açık bir sevgi gösterisini tercih etmektedir ki V'nin genel tavrı düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir:

Yegenek babasıyla görüşti, andan kalın begler görüşti. Pes bir ugrudan begler hisara yörriyüş etdiler, yağmaladılar. Babasıyla Yegenek gizlü yaka tutuban yiyleşdiler, iki hasret birbirine buluşdılar, issüz yerün kurdı gibi uluşdılar, Tangrıya şükürler kıldılar. (D, 108a/3-8)	Dahı varup babasının ayagına düşdi. Babası dahı oğlını bagırına basup gözlerin öptüp kuçdı. Andan hisara yörriyüş etdiler, yağmaladılar. (V, 103a-b/12-1)

Yine aynı destanda dayı-yeğen ilişkisine işaret eden şu kısım ilginçtir:

Adı bellü beglerle sen yortmadun, Beş akçalı ulufeciler yoldaş etdün, Anuniçün ol kalayı sen alımadun (D, 106a/3-4)	Adı bellü yigitleri sen yoritmedün. Beş akçalık ulfacıla yoldaş oldun, Anuniçün ol kalayı alımadun (V, 102a/5-6)
Yegenek gene eydür: "Kese kese yemege yahnu yahşı, Segirdüğünde sürçmese yügrük yahşı, Dayim geldüğünde dursa devlet yahşı, Bildüğün unıtmasa akıl yahşı, Kariminden dönmeşe kaçmasa erlik yahşı" (D, 106a/5-8)	Yok (V)

Babasını kurtarmaya giden dayısının başarısızlıklarını eleştiren bu kısım da V, çok hassas bir eleme yapmıştır. Ulufecilerden bahseden kısmı, muhtemelen siyasi-askerî mesaj vermek istediğinden almış, yeğenin dayıya "*kariminden dönmeşe kaçmasa erlik yahşı*" dediği şiiri ise almamıştır. Böylece eleştiriyi hakaret boyutuna gelmeden kesmiştir.

⁸⁶ Bkz. "3. Kurgu Dikkati" kısmındaki son örnek.

Son olarak *Bamsı Beyrek Destanı*'nda Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'ya karşı V müstensihinin daha sert bir mizahı tercih ettiğini, onlarla ilgili olarak Beyrek'e daha acı sözler söylediğini hatırlatayım. Bu tarz kadınların aile kurumuna zararlı olduğunu düşündüğünü rahatlıkla iddia edebileceğimiz V müstensihinin bu tavrı, yukarıdaki veriler ışığında oldukça anlaşılabilir.

D müstensihinin ise, bu noktada korumacı bir tavrı yoktur. Nitekim verdiğimiz örnekler dışında, *Segrek Destanı*'nda, Segrek'in ağabeyinin esir olduğunu kendisinden saklayan babasına söylediği manzumeyi (D, 131a-b/12-3) –ki Uruz'un annesi Burla Hatun için söylediğine çok benzer bir yapıdadır– alması da bunu göstermektedir. Bu örnekler açıkça göstermektedir ki iki müstensih, ortak bir dip nüshaya dayandıkları hâlde, aile noktasında *Dede Korkut Kitabı*'na hiç de aynı şekilde yaklaşmamaktadırlar.

b.a.b. Sözlü Kalıpları Kullanma

Yirmi sekiz noktada yaptığım karşılaştırma sonucunda, yedi noktada V'nin, yirmi bir noktada ise D'nin sözlü kalıp yapısına daha uygun bir kurulumaya gittiğini gördüm. Üstelik bu yedi noktanın üçü *Bamsı Beyrek Destanı*'nda Kısırca Yenge-Boğazca Fatma ile Beyrek arasındaki konuşmalarda geçmiştir ki yukarıda belirttiğim gibi, bu müstensihin aileyi koruma içgüdüsü bağlamında düşünüldüğünde ilginçtir.

V müstensihi, sözlü yapıları bazen hiç kullanmamakta bazen de kısaltma yolunu tercih etmektedir. Kalıpları hiç kullanmadığı birkaç örnek vermek gerekirse:

Dirse Han dişi ehlinün söziyle ulu toy eyledi. Hacet diledi. Atndan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu. İç Oguz, Daş Oguz beglerin üstine yıgnak etdi. Aç görse doyurdu, yalın görse donatdı, borçluyu borcundan kurtardı. Depe gibi et yıgıdı, göl gibi kımız sagdurdı (D, 9a-b/10-2)

Dirse Han dişi ehlinün söziyle ulu toy etdi.(V, 61b/7)

Yukarıdaki formüle yakın ifade, şölen ve toylar için en sık kullanılan kalıptır. Aşağıda da *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'ndan bir örnek verilecektir:

Kazan eydür: “Üç yüz yıldıllan oğlum Uruz menüm evüm üstine dursun” dedi. Konur atın çekdürdi, butun bindi. Tepesl kaşga aygırına Dündar bindi. Gök bedevinin dardırdı, Kazan Begün karındaşı Kara Göne bindi. Ag bedevinin çekdürdi, Bayındır Hanun yağısın basan Şer Şemseddin bindi. Barasarun Bayburd hisarından parlayup Beyrek boz aygırına bindi. Konur atlı Kazana keşiş deyen Beg Yegenek dorı aygırına bindi. Saya varsam dükense olmaz (D, 20b/5-12)	Kazan eyitdi: “Üç yüz yigit ile oğlum Uruzı koram” dedi. Heman konur atını çekdürdi. Kazan bindi (V, 84b/4-5)

Görüldüğü gibi, sözlü anlatımın önemli bir özelliği olan sıfatlamalarıyla birlikte kahramanların sayılması atlanmıştır. *Bamsı Beyrek Destanı*’ndan alınan bu sahnede de V müstensihisi “üçler” kuralını ihlal etmektedir:

Bazirganlar dahı gece gündüz yola girdiler, İstanbola geldiler. Dan dansuh ile yahşı armağanlar aldılar. Pay Bürenün oğlıyçün bir deniz kulunı boz aygır aldılar, bir ag tozlu katı yay aldılar, bir dahı altı perli güz aldılar. Yol yaragın gördiler (D, 36b-37a/11-2)	Bazirganlar dahı “N’ola hanum” deyüp yol yaragın görüp yola girdiler. Gece gündüz yörüüp İstambol’a geldiler. Pay Büre Beg oğlı içün bir deniz kulunı boz aygır, bir ag tozlu katı yay, bir dahı altı perli güz ve bir yahşı kılıç alup yola girdiler (V, 68b/3-5)

Dünya sözlü geleneğinde yer alan masallarda istisnasız olarak üç armağan çıkar, sadece yazılı masallarda iki armağan görülür.⁸⁷ Olrik’in bu tespiti önemlidir. Destanın D nüshası üç kuralına riayet ederken; V, armağan sayısını dörde çıkarmış ve bu kuralı çiğnemiştir. Bu durum, V müstensihinin sözlü kalıpları çok defa almaması, kısaltması veya değiştirmesiyle birebir örtüşen bir durumdur. V müstensihinin yazılıdan yana olan tavrının bir göstergesidir.

Yine *Bamsı Beyrek Destanı*’nda:

Pay Bürenün oğlı beş yaşına girdi, beş yaşından on yaşına girdi, on yaşından on beş yaşına girdi. Çaya baksa çalımlı, çalkara kuş erdemli bir güzel yahşı yigid oldu (D, 37a/2-6)	Bunlar gelince çok yıllar çok aylar geçdi. Pay Büre Begün oğlı on beş yaşına girdi. Begler içinde çalımlı, çal kara kuş erdemli bir yahşı kılıç[lu] yigid olmuşıdı (V, 68b/5-7)

⁸⁷ Olrik, agm, ss. 104-105.

D, Bamsı'nın büyümesini konuşmanın tabii üslubu içinde nakletmiş; V ise kısaltma yaparak sözlü üsluba aykırı davranmıştır. Aynı destandan şu sahne de örnek gösterilebilir:

Beyrek and içdi: "Kılıcuma dogranayın, ohuma sancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrılayın, sağlıgıla varacak olursam Oguza, gelüp seni helallığa almazsam" dedi. (D, 51a-b/4-2)	Beryek and içdi: "Eger Oguza varacak olursam gelüp seni alayım" dedi. (V, 76a-b/11-3)

D'deki yemin kalıbının Türk sözlü edebiyatında oldukça eski bir mazisi vardır. D, bu kalıbı kullanarak konunun önemini tebarüz ettirmiş, V ise bu kalıbı metnine dâhil etmemiştir.

İkinci grupta V'nin kısaltma yaptığı sözlü kalıplara örnek vereceğim. İlk örnek *Boğaç Han Destanı*'ndan:

Salkum [salkum] tan yelleri esdüğinde Sakallı bozaç torgay sayradukda Bedevi atlar issin görüp okradukda Sakalı uzun Tat eri banladukda Akıl karalı seçilen çağda Kalın Oğuzun gelini kızı bezenen çağda Gögsi güzel kaba daglara gün degende Beg yigitler cılasunlar birbirine kuyulan çağda (D, 12 b/4-9)	Salkum [salkum] tan yelleri esdüğinde Sakalı uzun Tat kocası banladukda Akıla kara seçilen çağda Kalın Oğuzun kızı gelini bezenen çağda (V, 63b/3-5)

D'de iki defa geçen bu manzume, ilk geçtiği yerde (D, 7b/2-7) V tarafından metne dâhil edilmemiştir. Manzume, destanda pek tanıtılmayan Dirse Han için söylenmiş bir ağıt gibidir. Anlatıcı, bu manzumeyi Dirse Han'ın ağzından vererek etkiyi güçlendirmeyi amaçlamıştır. Şiirde geçen "esdüğinde, sayradukda, banladukda, okradukda" kelimeleri hep "esmeyi, bağırmayı, ünlemeyi" ifade etmektedir. Akabinde "akıl karalı görünen çağda" ve "kuyulmak" kelimeleri ise karmaşayla bağlantılıdır. Dolayısıyla anlatıcı, muhtemelen, ezgisiyle söylediği bu manzume ile Dirse Han'ın çocuksuzluk acısı arasında ince bir bağlantı oluşturmuş; böylece dinleyici/okuyucuya Dirse Han'ı daha iyi anlama imkânı sunmuştur.

Bu alıntının yapıldığı ikinci sahnede ise manzume, V tarafından kısaltılarak verilmiştir. İlk geçtiği yerde Dirse Han'ın kendisi tarafından, çocuğu olmaması bağlamında, söylediği; ikinci geçtiği sahnede ise Dirse'nin oğlu

Boğaç'ı öldürme niyetiyle ava götürmesinden önce ozan tarafından söylenen bu manzumenin içerdiği ses tekrarları, onu iki sahne için de etkili kılmaktadır. İlk sahnede çocuksuzluğun acısını aktarma işlevine sahip olan manzume, ikinci sahnede de yeniden evlatsız kalmak üzere olan Dirse için bir ağıt niteliğindedir. Ancak V'nin manzumeyi kısaltması, bu etkinin büyük bir kısmını yok etmektedir.

Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı'ndan aldığım bu kısım, küçük olmakla beraber ilgiye değerdir:

Av avlayalum, kuş kuşlayalum (D, 20a/12)	Avlayalum, kuşlayalum (V, 84b/1)

İlk parçada asonanslar yoluyla kurulan ses harmonisi, ikinci cümlede kesinlikle yoktur ve diğer destanlarda da geçen bu formüle alışkın kulaklar için yadırgatıcı olup kuru bir hâle dönüşmüştür.

Aynı destanda:

Meger, hanum, ol gece kalın Oguzun devleti, Bayındır Hanun güyegüsi, Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygulu vakıa gördi. (D, 23a/9-13)	Bu tarafda Kazan Beg gece yaturken kaygulu vakıa gördi. (V, 85b/11-12)

Görüldüğü gibi D, hem anlatıma hareketlilik getirmek hem de Kazan'ın rüyasının "sadık" çıkacağını önceden bildirircesine Kazan'ı sıfatlamasıyla anmakta; böylece sözlü anlatımın bol tekrarlı tavrına⁸⁸ bir örnek oluşturmaktadır. Aynı şekilde:

"Salur Kazan, Beg Kazan, ölü misin, diri misin? Bu işlerden haberün yok mıdır?" dedi. (D, 23a/8-9)	"Kazan Beg, ölü misin diri misin? Bu işlerden haberün yok mı?" dedi. (V, 85b/10-11)

D'de mesafeli olmak yerine daha katılımcı ve duygudaş⁸⁹ bir tarzı gözle yebiliyoruz.

⁸⁸ Ong, *age*, s. 56.

⁸⁹ Sözlü kültürün duygudaş ve katılımcı tavrı için bkz. Ong, *age*, s. 62.

Agca Kala Sürmeliye gelüp Kazan kırk otak dikküdü. Yedi gün yedi gece yeme içme oldı. Kırk eyü kulıla kırk carıye oğlu başına çevürdi, azad eyledi. Cılasun erlere kıra ölke verdi, cüb-be çuka verdi. (D, 78b/8-12)	Agca kala Sürmeliye geldi, otak dikdi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldı. Kazan Beg kullar karavaşlar azad etdi. Cılasun yeg erenlere kala ölge, cebe çuka verdi. (V, 99b/9-11)

Yukarıdaki alıntıda ise D, geleneksel düşüncenin önem verdiği formülistik “kırk” sayısını kullanırken; V, kullanmamıştır.

b.a.c. Kurgu Dikkati

Bu konuda üç noktada karşılaştırma yaptım ve ikisinde V müstensihinin daha hassas olduğunu, *Bamsı Beyrek Destanı*'nda ise iki müstensihinin de soruna başka açılardan baktığını gözledim.

İlk örneği, *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'ndan vereceğim:

Kâfirler ters danışdılar: ‘Kazan oğlu Uruzı habdan çıkarun, bogazından urganıla asun, iki dalusından çengele sancun. Kıyma kıyma ağ etinden çekün, kara kavurma edüp kırk beg kızına iletün. Her kim yedi, ol degül. Her kim yemedi, ol Kazan hatunıdur, çekün döşegümüze getürelüm, sagrak sürdürelüm’ demişler. Senün etünden, ogul yeyeyin mi, yohsa sası dinlü kâfirün döşegine gireyin mi? Agan Kazanun namusını sındurayın mı, necedeyin ogul hey?’ dedi. Uruz eydür: (D, 28a-b/11-6)	“Kâfirler şimdi ters danışdılar ‘Kazan oğlu Uruzı çengele urun’ dedi. ‘Ag etinden kesün, kavurma edün, kırk bir kızun önüne kon. Kankısı yemezse bilün Kazanun hatunı oldur’ dedi. ‘Çekün döşegüme getürün, sagrak sürdüreyim’ dedi. Ne dersin ogul? Senün etünden yeyeyin mi, yohsa sası dinlü kâfirün döşegine giriye mi, agan Kazan Begün namusını sındurayın mı, ogul?” dedi. Uruz dahı soyladı: (V, 88a-b/13-5)

Bu sahnede kâfirler, Burla Hatun’u tanıyamadıklarından, Uruz’un etinden kavurma yapıp kızların önüne bu kavurmayı koyacaklar, yemeyenin de Burla olduğunu anlayacaklardır. Bu açıdan bakıldığında kâfirlere göre Burla ile beraber kırk bir kız olması gerekir. D, bu konuda dikkatli davranmamış, kırk olduğunu kaydetmiştir. Esasen dip nüshada da böyle olma ihtimali vardır. Ancak *Bamsı Beyrek Destanı*’ndaki otuz dokuz yiğit meselesi hatırlandığında, dip nüshada bu sayının doğru olma ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyorum. Ayrıca D, bu kızların “*beg kızı*” olduğunu kaydederek ciddi bir hata yapmak-

tadır.⁹⁰ V ise bu kısımda “*beg kızı*” ifadesini sadece bir kere kullanmaktadır. Esasen problemlili bir yer olan bu kısım⁹¹, belki de istinsah edilen dip nüshada buranın okunaksız yazılmış olmasından dolayı, bazı sorunlar içermektedir. V, bu sorunların daha iyi üstesinden gelmiş gibi görünmektedir.

Bamsı Beyrek Destanı’nın sonunda yer alan:

Pay Büre Begün oğlancuğı Beyrek, <i>Pay Biçen Melikün</i> kızın <u>aldı</u>. Ag ban evine, ag otagina <u>gerü döndi</u>, düğüne başladı. (D, 62b/5-6)	<i>Melikün kızı</i> ile <i>Beryek</i> ahd etmişdi. <u>Aldı</u>, gerü döndi. Ag ban evine ag otagina geldi. Düğüne başladı. (V, 83b/7)

ifadesi, Beyrek’in kiminle evlendiğiyle ilgili olarak iki müstensihlin farklı tavırlarını yansıtmaktadır. Daha önce ele aldığım bu kısım ile ilgili olarak şu hususa dikkat çekmek istiyorum. D’ye bakıldığında “*Pay Biçen Melikün*” ifadesi dikkat çekmektedir. Burada hemen şunu ifade edeyim ki “*melikün*” kelimesi, bazı yayınlarda “*hanun*” sözcüğüyle değiştirilmiştir.⁹² Bu onarım, müstensihleri anlamayı güçleştirmektedir. Bence, iki nüshada ortak olan “*melikün*” kelimesinin ardından V nüshasındaki “*ile Beryek ahd etmişti*” söz grubu V müstensihinin eklemesidir. Aynı kelimenin başındaki “*Pay Biçen*” ise, D müstensihinin bir eklemesidir. Sonraki kısımdaki “*aldı*” kelimeleri ortaktır. V’de hemen “*geri döndi*” ifadesi yer alırken; D, “*ag ban evine ag otagina*” ifadesini yerleştirdikten sonra “*geri döndi*” kelimelerini kullanmıştır. Görüldüğü gibi, muhtemelen, dip nüshada da sorunlu olan bitiş kısmını iki müstensih de kendilerince onarmışlardır. V’nin, alpin verdiği sözü bozmaması gerektiğini düşünerek –“*ahd etmişti*” ifadesini hatırlayalım–; D’nin ise, ana kahramanlardan Banı Çiçek’le Beyrek’in evlenmemesinin mantıksız olacağına hükmederek, bu sonucu kurguladıkları düşünülebilir. Ancak V’nin niçin son düğünü açıkta bıraktığı, burada Banı Çiçek’i zikretmediği meçhulümdür.

⁹⁰ Metinde “ince kız”, “câriye” anlamındadır. Nitekim “ince” kelimesinin Moğolca olduğunu ve “câriye, evlenirken kadına verilen hizmetçi” anlamına geldiğini ifade eden Tezcan (*Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, ss. 87-89)’a, Özçelik (*Dede Korkut*, ss. 125-127) de katılmaktadır. Bu veri ışığında Burla Hatun’un yanındaki kırk kızın “beg kızı” olamayacakları açıktır.

⁹¹ Tezcan, *age*, ss. 87-89; Özçelik, *age*, ss. 125-127.

⁹² Tezcan-Boeschoten, *age*, s. 95; Özçelik, *age*, s. 564; Kaçalin, *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuznamesi*, s. 77; öte yandan Gökyay, *Dedem Korkut’un Kitabı*, s. 57’de “gönlünce” bir son kurgulamıştır ve maalesef, kullandığı dizgi formlarına dikkat etmeyen okuyanı yanıltmaktadır. Ergin’de ise (*Dede Korkut*, I, s. 153), edisyon kritiğin gereği olarak farklılıklar aparatta verilmiş; ancak pratikte tanınmaz bir hâl meydana gelmiştir.

Son örneğimiz *Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'ndandır:

"Kuru kuru çaylara su saldum, Kara donlu dervişlere nezir verdüm, Yanuma al bakdugumda konşuma eyü bakdum, Umanına usanına aş yedürdüm, Aç görsem doyurdum, yalnızak görsem donatdum, Dilek ile bir oğlu gücile buldum, Yalnızugul haberin, a Kazan, degil mana, Demez olsan yana göyne kargaram, Kazan sana" (D, 71a/1-7)	Yok (V)

Destanın sözlü şeklinde bulunduğu düşünülebilecek bu yapı, sözlü kalıpları aktarmada daha hassas olan D müstensihisi tarafından nakledilmiş; V müstensihisi tarafından ise atlanmıştır. İlgili olduğu sahnenin hem dramatik etkisi hem de sözlü formül olarak kurgulanışı bakımlarından çok önemli olan bu kısmın, V tarafından atılması ilk bakışta oldukça gariptir. Bu durumu anlayabilmek için V'nin, müstensihisi tarafından yapılmış bir "seçki" olduğunu akılda tutmak şarttır. Bu bağlamda V müstensihisi, kendi seçkisinin mantıksal tutarlılığı konusunda çok hassastır ve Kazan'la ilgili bir anlatıya ulaşamamışsa, buna referans veren kısımları veya anlatıları çıkarma eğilimindedir. Bu sebeple dramatik etkiyi zayıflatmak pahasına bu kısmı metnine almamıştır.

b.a.d. *Kurgu Eksiğini Tamamlama*

Dokuz noktadan yaptığım mukayese sonucunda, beş noktada V'nin, dört noktada ise D'nin daha hassas olduğunu gördüm. Bu noktadan müstensihilerin vurgulamaya değer bir farklılıkları yoktur.

Öncelikle *Boğaç Han Destanı*'ndan Boğaç ile boğanın mücadelesi sahnesine bakalım:

Oglan yumruguyıla boganun alnına kıya tutup çaldı. Boga götin götin getdi. Boga oglana sürdi gerü geldi. Oglan yine boganun alnına yumruguyıla katı urdı. Oglan bu katla boganun alnına yumrugunu dayadı. Sürdi meydanun başına çıkardı. Bogayıla oglan bir hamle çekişdiler. <i>İki dalusunun üstine boganun durdı. Ne oglan yener ne boga oglanı yener.</i> (D, 10 a/7-10 b/6)	Oglan yumruguyıla boganun alnına eyle urdı kim boga göttinin üstüne oturdu. Gerü kalkup oglana sürdi. Oglan bu katla boganun alnına elin dayadı. Bogayıla oglan meydana bir mikdar çekişdiler. <i>Han Bayındır [ile beg]ler temaşaya bakişdılar. Boganun iki dalısı üzerine köpük durdı. Ne oglan bogayı yendi ne boga oglanı yendi.</i> (V, 62 a/4-10)

V'nin metne Bayındır Han ve beyleri katması, sahnenin devamındaki gelişmeleri desteklemeye yöneliktir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki metne naşirler tarafından eklenen “ile beg” yapısı olmadan cümlelerin eksik kalışı, V'nin dip nüshayı kopyalarken yaptığı bir atlama olarak düşünülürse, bu örnekte müstensih eklemesinden bahsedilmesi mümkün olmaz. Ayrıca D, boğanın “iki dalısı” üzerine neyin durduğunu atlarken; V, bu noktada da “köpük” eklemesini yaparak cümleyi tamamlamıştır.

Yine *Boğaç Han Destanı*'nın son kısmında Boğaç'ın, babasını esir alan kırk namerdin peşine düşmesi sahnesinde:

Yok (D)	Ol namerdlerün ardından yetdi. Anlar görünür yere varıcak kırk yigidin pusıya kodı (V, 66a/10-11)

V, Boğaç'ın kırk yiğidini pusuya koyduğu eklemesini yaparak, sahnenin devamında kırk yiğidin ortaya çıkıp Boğaç'ın yanında savaşa atılmalarını tutarlı hâle getirmiştir.

Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı'nda ise, Burla'ya kadeh sundurmak isteyen kâfirlerin yapacakları anlatılmadan önce, V müstensihi şu eklemeyi yapar:

Yok (D)	Ol arada Burla Hatun kırk kızıyla oğlu Uruz bir evde habs idi (V, 88a/2)

ve böylece Burla'nın Uruz'la nerede ve nasıl konuşabildiğini mantıksal tutarlılık içinde verme imkânı bulur.

Öte yandan aynı destanda D müstensihinin daha başarılı olduğu başka bir sahne de mevcuttur:

Çobanun üç yaşar dana derisinden sapanının ayasıydı, üç keçi tüyünden sapanının kollarıydı, bir keçi tüyünden çatlağucıydı. Her atanda on iki batman taş atardı. Atdığı daş yere düşmezdi, dahu düşse toz gibi savrılırdı, ucuk gibi obrulırdı. Üç yiladak taşı düşdüğü yerün otı bitmezdi. Semüz koyun, aruk toklu bayırda kalsa kurt gelüp yemezdi sapanun korkusından. Eyle olsa, sultanum, Karaca Çoban sapan çatlatdı. Dünya âlem kâfirün gözine karangu oldu (D, 30a-b/10-5)	Çobanun altı yaşar dana derisinden sapanı varıdı. Üç keçi tüyünden sapanının kolları varıdı, bir keçi tüyünden sapanının çatlağucı varıdı. Her atanda on iki batman taş atardı. Üç yiladak taşun düşdüğü yerün otı bitmez idi. Eyle olsa Karacık Çoban kâfirün ordusını gördükde ihtiyarı kalmayup sapanını çatlatdı. Kâfirün eşitdükde âlem başına dar oldu (V, 89a-b/12-3)

Görüldüğü gibi, Karacık Çoban'ın tasviri ve işlevleri konusunda D'nin verdiği bilgiler, V'ye nazaran çok daha renklidir. Hatta *Dede Korkut Kitabı*'nın okuyucularının pek çoğunun aklında kalacak vuruculuktur. V ise burada daha kuru bir yazılı anlatım üslubunu benimsemiştir.

Bamsı Beyrek Destanı'nda ise V, yine kurgunun mantığını gözeterek bezirganların uzun yıllardır dışarıda olduğunu vurgulama gereği duymuştur:

Bazirganlar geldi deyü babası sevindi. Çetir otag, ala sayvan dikkürdi, ipek haliçeler saldı. Geçdi oturdu. (D, 38b-39a/10-2)	Babasına haber geldi kim “ Bunca yıllardan beri geden bazirganlar geldiler ” deyü. Pay Büre Beg sevindi. Divan buyurdu. Sayvanın dikkürdi, ipek kalıçalar döşetdi. Geçdi, Pay Büre Beg oturdu. (V, 69b/6-11)

V müstensihî bununla yetinmemiş, ayrıca Pay Büre Bey, Bamsı ve bezirganlar arasında geçecek sahnenin “divan” adı verilen ve resmî nitelikte bir toplantı olduğunu da eklemiştir. V'nin mantığı açısından düşünüldüğünde Pay Büre Bey, oğlunun hediyelerini resmî bir toplantıda vermek istemektedir ki bu durum, sahnenin devamında bezirganların kendisinden önce oğlu Bamsı'nın elini öpmelerine kızmasının hangi koşullar altında gerçekleştiğini daha da iyi anlamamızı sağlamaktadır. Bu sahnenin devamında bir başka noktada ise D, yaptığı cümle eklemesiyle, Pay Büre Bey ile bezirganlar arasında geçen konuşmayı daha doğal biçimde vermeyi başarmıştır:

Bazirganlara eydür: “Mere kavat oğlu kavatlar, ata dururiken ogul elin mi öperler?” Eyitdiler: “Hanum, bu yigit senün ogulun mıdur?” “Beli, menüm oglumdur” dedi. Eyitdiler: “Emdi incinme hanum, evvel anın elin öpdüğümüze. Eger senün ogulun olmasaydı bizüm malımız Gürcistanda getmişidi, hepümüz tutsak olmuşıdı” dediler. Pay Büre Beg eydür: “Mere, benüm oglum baş mı kesdi, kan mı dökdi?” “Beli, baş kesdi, kan dökdi, âdem ahtardı” dediler. (D, 39a/ 6-13)	“Mere kavatlar, ata dururiken ogul elini mi öperler” dedi. “Hanum, bu senin ogulun mudur?” dediler. Eyitdi: “Benüm oglumdur” dedi. Eyitdiler: “Sultanum, bu senün ogulun olmasa bizüm malımız Gürcistana getdi idi” dediler. Pay Büre eydür: “Mere, benüm oglum baş mı kesdi, kan mı dökdi?” dedi. “Beli sultanum, baş kesdi, kan dökdi” dediler. (V, 69b-70a/11-1)

Oğlunun başarısını öğrenen Pay Büre Bey, Oğuz beylerini çağırır:

Kalın Oguz beglerini çağırır, konukladı. Dedem Korkut geldi, ogluna ad kodı, eydür (D, 39b/2-3)	Pay Büre Beg heman kalın Oguz beglerini çağırır, konukladı. Oğlunun kıssasını arz eyledi. Cümle begler istihsan etdiler. Andan Dedem Korkut gelüp bu yigide ad kodı, görelüm ne dedi. Dedem eydür: (V, 70a/2-4)

Görüldüğü gibi V, Pay Büre Bey'in olanları Oğuz beylerine anlattığını belirtme ihtiyacı duyar.

Yegenek Destanı'nın girişine eklenen ve Kazılık Koca'nın daha iyi tanınmasına yardım eden kısım müstensihin rolü hakkında ilginç bir veri içermektedir:

Kazılık Koca derleridi bir kişi vardı, Bayındır Hanun veziri idi. (D, 103a/3-4)	Bir zamandan sonra Kazılık Koca derlerdi bir kişi vardı (V, 100a/9-10)

D, Kazılık Koca'nın Bayındır Han'ın veziri olduğu bilgisini vermiştir. Bundan önceki sahnede de Bayındır Han'ın yanına toplanan beylerin İç Oğuz beyleri olduğunu belirtmiş ve dolaylı olarak Kazılık Koca'nın da İç Oğuz'dan olduğunu söylemiştir. Öte yandan V, Başta Bayındır Han'ın meclisinde olanların hem İç hem de Dış Oğuz beyleri olduğunu yazıp Kazılık Koca'nın da "işe yarar bir âdem" olduğunu belirtmenin ötesinde, onun kimliğiyle ilgili bir açıklama yapmamıştır. D, bu sahnede sonradan olacakların alt yapısını kurma ve mesajların doğru yere gitmesini sağlayabilmek için daha bilinçli bir tavır izlemektedir. D'nin başta verdiği bu kısa; ama önemli bilgiler sayesinde okuyucu, vezirin nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda bilgi sahibi olmaktadır. Oysa V, böyle bir duruma imkân tanımamaktadır.

Yine aynı destanda D:

Günlerde bir gün Düzmürd kalesine geldi. Kara Deniz kenarında idi. Ana erüben kondılar. (D, 103a/10-11)	Günlerde bir gün Düzmürd kalasına gelüp kondılar (V, 100a/13)

şeklindeki açıklamasıyla, okuyucusunun sorması muhtemel olan Düzmürd kalesinin nerede olduğuna dair soruyu cevaplamaktadır. Bu kalenin mevkii-nin belirtilmesi, şu bakımdan da önemlidir ki bu bilgilendirme sayesinde Kazılık Koca'nın vezir olmasına rağmen, Oğuz merkezinden ne kadar uzaklaştığı da gösterilmiştir. Bilindiği gibi Karadeniz kıyıları, destanlarda oldukça uzak kabul edilen bir coğrafyadır ve kâfirlerin güçlü olduğu bir sahadır. Dolayısıyla D, destanın başından beri alttan alta verdiği "vezir ihtiyatlı olmalıdır" mesajını tutarlı bir biçimde sürdürmektedir.

b.a.e. Ayrıntıcı Tavrı

Dokuz noktada yaptığım karşılaştırma sonucunda, beş noktada V'nin, dört noktada ise D'nin ayrıntıcı bir tavra sahip olduğunu gördüm.

Bamsı Beyrek Destanı'nda Pay Büre Bey'in ağlaması karşısında Kazan'ın tavrı tasvir edilirken:

Kıya tiküben Pay Büre Begün yüzine bakdı eydür: (D, 35b/11-12)	Yok (V)

D müstensihî "kıya tiküben" (göz süzerek-alaycı) ifadesini kullanır. Böylece Kazan'ın Pay Büre'nin bu tavrını ayıpladığı anlatılmıştır.

Yine *Bamsı Beyrek Destanı*'nda Beyrek ile Banu Çiçek güreşi, aşağıdaki gibi tasvir edilmiştir:

Karvaşdılar, iki pehlevan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek götürür kızı yere vurmak ister, kız götürür Beyregi yere urmak ister. Beyrek bunaldı, eydür: "Bu kıza basılacak olurısam kalın Oguz içinde başuma kahınc, yüzüme tohuñ ederler" dedi. Gayrete geldi, kavradı kızun bağdamaşın aldı, emceğinden tutdı. Kız koçındı. Bu gez Beyrek kızun ince beline girdi. Bağdadı, arhası üzerine yere urdı. Kız eydür: "Yigit, Pay Biçenün kızı Banı Çiçek menem" dedi. Beyrek üç öpdi, bir dişledi, "Dügün kanlu olsun han kızı" deyü barmagından altun yüzigi çıkardı, kızun barmagina geçürdi, "Ortamızda bu nişan olsun, han kızı" dedi. Kız eydür: "Çün böyle oldı, heman emdi ilerü durmak gerek, beg oğlu" dedi. Beyrek dahi: "N'ola hanum, baş üzerine" dedi. Beyrek kuzdan ayrılup evlerine geldi (D, 41b-42a/2-8)	Karvaşdılar, iki pehlevan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek bunaldı, kızun memesine yapışdı. Kız kocındı. Beyrek kızun ince beline girdi. Bağlandı, kızı arkasının üstüne yere basdı. Kız eydür: "Yigit, bilmiş ol, Pay Biçen kızı Banı Çiçek benem" dedi. Beyrek üç öpdi, bir ısırđı. Barmagından çıkarup yüzüğünü bağışladı, kızun barmagina geçürdi. "Ortamızda, han kızı, nişanımız olsun" dedi. Banı Çiçek eydür: "Çün böyle oldı, heman ilerü dur, beg oğlu" dedi. Beyrek "N'ola, baş üstine" dedi. Andan vidalaşup dönüp Beryek evlerine geldi (V, 71a/3-11)

D sadece konuyu daha ayrıntılı anlatmakla kalmamış, aynı zamanda "Oguz içinde başuma kahınc, yüzüme tohuñ ederler" formüle yakın ifadesini de kullanmıştır. Hatırlanacağı üzere bu formül, *Kanturalı Destanı*'nda da geçmektedir. Görüldüğü gibi V, yazılılığın lehine sahneyi kısaltırken; D, tam tersini yap-

maktadır. Öte yandan “*Düğüñ kanlu olsun han kızı*” ifadesini ailevi değerlere bağlı V müstensihinin metnine dahil etmemesi hiç şaşırtıcı değildir. Çünkü bu cümleyle Banı Çiçek’in bekaretine işaret edildiği bellidir.

Yine aynı destanda birbiri peşi sıra gelen şu iki sahnenin ilkinde D, ikincisinde ise V daha ayrıntılı bir tavır sergilemektedir. Esasen ikisi de sözlü bir temele dayanan bu nüshalarda bu durum çok doğaldır. Müstensihler, bu noktada çok belirgin bir tavra sahip değillerdir.

Dedeyi kova kova Deli Karçar on belen yer aşurdi. Dede Korkudun ardından Deli Karçar erdi. Dedenün ensi entdi, Tangrıya sığındı, ism-i azam okıdı. Deli Karçar kılıcın eline aldı, yokarınsından öyke ile hamle kıldı. Deli beg diledi ki Dedeyi depere çala (D, 44a/5-10)	Kova kova on belen yer aşurdi, yine Dedem Korkudun ardından yetdi. Delü Karçar kılıcın eline aldı, Dede Korkuda havale etdi ki çala (V, 72a/11-12)
Dede döndi, Pay Büre evlerine geldi. Pay Büre Beg eydür: “Dede, oğlan mısın kız mısın?” Dede: “Oğlanam” dedi. “Ya pes nece kurtıldun Deli Karçarun elinden?” (D, 44b-45a/13-3)	Dede Korkut döndi, Pay Büre Begün evine geldi. Pay Büre Beg eydür: “Dede Korkut şen mi gelür saht mı gelür?” dedi. Gördiler kim güle güle gelür. “Dede, kurt mısın koyun mısın?” Eydür: “Kurdam” “Ya pes kazıyye nece oldı kurtıldun ol Delü Karçarun elinden?” dediler (V, 72b/8-11)

İlk sahnede D, sahneyi okuyucunun gözünde canlandıran cümleler ilave etmiş; ikinci sahnede ise V, Dede Korkut’a kızı alıp alamadığını sormadan önce bir hazırlık cümlesiyle ön bilgi vermiştir. Bu tarz hazırlık yapmak, V’nin sıkça başvurduğu bir tahkiye şeklidir.

Yine aynı destanda Kısırcı Yenge ile Beyrek’in konuşmaları nakledilirken, şu kısım dikkat çekicidir:

“And içmişem kısır kısırağ bindüğüm yok Karavata vardugum yok Evünüz ardında sarvanlar sana bakar, inler Büldür büldür gözlerinin yaşı akar Sen anlarun yanına vargil, Muradını anlar verür, bellü bilgil	And içeyim kısır kısırağ bindüğüm yok, Binübeni kazavata vardugum yok Evünüz ardında sarvanlar seni gözler ‘Kanku dereye getdi ola?’ deyü izin izler, ‘Kanku yanadan gele?’ deyü yola bakar, Gözlerinin yaşı revan olup akar.

Senünile menüm işüm yok Ere varan kız kalka, Kol saluban oynaya Men kopuz çalam" (D, 58b/3-8)	Sen anlarun yanına varagörgil, Muradunı senün anlar verür, bellü bilgil. Benüm senünile sözüm yok. Ere varan kız yerinden örü dura, Kol saluban oyun göstere" (V, 80b/7-11)

Görüldüğü gibi ikiliklere bölünebilecek bu manzumeye, V iki mısra eklemiş, bunu yaparken de "r" ile kurulmuş ahengi bozmamıştır. Eklenen iki dizeyle, Kısırcı Yenge'nin gayrı meşru ilişkileri daha net olarak gösterilmiştir.

Daha önce savaş sahnelerinde sözlü kalıpların nasıl kullanıldığını açıklamıştım. *Bamsı Beyrek Destanı*'nın sonunda bulunan savaş tasvirinde V, sahneyi D'ye göre daha ayrıntılı betimlemiştir:

Kazan Beg: "Uğurına beni seven binsün" dedi. Kalın Oguz begleri atlandılar. Bayburd hisarına çapar yetdiler. Kâfirler dahı bunları karşıladılar. Kalın Oguz begleri arı sudan abdest aldılar, ag alınların yere kodılar, iki rekât namaz kuldılar, adı görklü Muhammedi yâd getürdiler. Gümbür gümbür nakaralar döğildi. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Şöklü Meliki böğürdübeni Kazan Beg atdan yere saldı. Kara Tekürî Deli Dündar kılıçladı yere saldı. Kara Arslan Meliki Kara Budak yere saldı. Derelerde kâfire kurgun girdi. Yedi kâfir begi kılıçdan geçdi. Beyrek, Yegenek, Kazan Beg, Kara Budak, Deli Dündar, Kazan oğlu Uruz Beg, bunlar hisara yöriyiş etdiler. (D, 61b-62a/11-12)	Heman Kazan Beg bir kerre haykırdı: "Beyrek uğurına, beni seven begler, yigitler binsün" dedi. Kalın Oguz begleri atlandı. "Bayburt hisarı kandasın?" deyüp yortdılar. Kâfirlerin casusları vardılar, haber etdiler. Tekvur dahı askerini cem edüp karşı çıktı. Oguz erenleri arı sudan abdest alup iki rekât namaz kılup atlarına süvar olup adı görklü Muhammede salavat getürüp kundan kılıç sıyırıp tekbir getürüp kâfire at saldılar. Nakaralar çalındı, borılar ötdi. Cigerinde olanlar belirdi, muhannatlar kenar sıyırdı. Beg nökerden, nöker begden nöker begden ayrıldı. Kıyametün bir günü oldu, meydan başıla doldu. Yedi kâfir begi kılıçdan geçdi. Kazan Beg, Şöklü Meliki yıkıdı, başın kesdi. Kara Tekvur Meliki Dündar yıkup başın kesdi. Kara Arslan Melikini Kara Budak yıkup başın kesdi. Kâfirün sancagın tugun Beryegile Yegenek kılıçladı, yere saldı. Begler cem olup Han Kazan önlerrince hisara yöriyiş etdiler. (V, 83a-b/6-5)

V, bu sahnede hem formüle benzer ifadeleri daha çok kullanarak anlatımı renklendirmekte hem de "kâfirlerin sancağını Beyrek ile Yegenek'in kılıçladığı" ek bilgisini vermektedir. Özellikle "*Bayburt hisarı kandasın?*" hitabı, epik

anlatımı güçlendiren ve Oğuzların, Kazan Bey'in inağı Bamsı Beyrek'i on altı yıl onlardan ayıran düşmana karşı duydukları öfkenin dışa vurumu olarak ilgi çekmektedir.

Uruz'un Tutsak Olması Destanı'nda, oğlu Uruz'un düşmana esir düştüğünü anlayan Kazan'ın tavrı, müstensihler tarafından oldukça farklı yansıtılmıştır:

Kazan gerü döndi, geldügi yolu önine alup yortdı. Dün katdı. Anası duymadin el altundan buyurdi: "Doksan tümen genc Oguz ar-dumca gelsün. Oglan tutsakdur, begler bil-sün" dedi. Ol geldi ki yağı basılmışıdı, gördi oğlunun ala gözlü kırk yigidi kırılmış, bedevi atı oğlanun ohlanmış yatur. (D, 72b/2-8)

Kazan gerü döndi, geldügi yola getdi, yortdı. Ceng etdügi yere geldi. Leş içinde gezerken gördikim oğlunun kırk yigidi kırılmış, oğlunun bedevi atı oklanmış, şöyle yatur. (V, 96a/10-12)

D, Kazan'ın tavrını Oğuz içindeki iktidar ilişkileri bağlamında ele almış, Bayındır Han'ın kızı olan Burla'nın olanlardan haberdar olmamasını ister şekilde yansıtılmıştır. Burla'nın bir önceki sahnede "*Han babama varayım, ağır hazine bol leşker alayım*" ifadesi, sadece bir teklif değildir. Aynı zamanda derin yapıda "Oğuz'un beylerbeyi, babamın tüm yetkiyi verdiği Kazan Bey! Elindeki tüm imkânlarla rağmen, bu işi halledemiyorsan, söyle! Babam yoluyla bu işi ben sonuçlandırabilirim!" demektir ki bu da Kazan'ın itibarının iki paralık olması anlamına gelecektir. Elbette ne Kazan ne de epik anlatım tarzı buna izin verir. Nitekim V, konuyu daha üst düzeyden ele almış, D'nin konuyu Kazan'ın ağzından yansıtsı biçimini tercih etmeyerek, Kazan'ı Burla'ya fazla aldırış etmez bir şekilde resmetmiştir.

Dış Oğuz'un Asi Olması Destanı'nda Kazan'ın çadırını yağmalattığı sahnede V ayrıntılı bir tavır gösterir:

Üç Ok Boz Ok yıgnak olsa Kazan evin yağmaladundı. Kazan gerü evin yağmalatdı. Amma Taş Oguz bile bulunmadı, hemin İç Oguz yağmaladı. Kaçan Kazan evin yağmalatsa helalının elin alur taşra çıkarıdı, andan yağma ederidi. (D, 147b/9-13)

Kazan üç yılda bir İç Oguz Taş Oguz beglerin cem ederdi, evin yağmaladurdi. Gerü Han Kazan evin yağmaladı oldu. Taş Oguz begleri hazır olmayup heman İç Oguz begleri yağmaladı. Kazan Begün âdeti buyıdı ki *hatununun eline yapışıp evinden çıkardı. Evinde olan esbabını vü malını yağma ederlerdi*. Gerü yağma etdüdi. Taş Oguz beglerinden kimesne yogdı. (V, 103b/9-12)

V, hem bu yağmanın üç yılda bir olduğunu hem de çadırında olan eşya ve malları kapsadığını ifade etmektedir. Bu açıklamalarıyla yağma âdetiyle ilgili oldukça önemli ve tamamlayıcı bilgiler vermektedir. V müstensihî, muhtemelen yağma âdeti hakkında duyduğu bilgileri destan metnine yerleştirmiş, böylece artık unutulmaya yüz tuttuğu anlaşılan bu uygulama hakkında okuyucusunu aydınlatmaya çalışmıştır. Doğal olarak dip nüshadaki asıl şeklin V'nin yazdığı gibi olduğu da düşünülebilir. Bu durumda D'nin metinde kısaltma yaptığı söylenebilir ki hangisi olursa olsun sonuç, müstensihlerden birinin asıl metne müdahil olduğuna işaret etmektedir.

Yine aynı destanda Kılbaş ile Aruz'un konuşması bu farklılığa örnek gösterilebilir:

Kılbaş bir kaç âdem ile binüp, *Kazanun dayısı Aruzun* evine geldi. Aruz dahi altun günlüğün dikmişidi, oğlanlarıyla oturmuşidi. Kılbaş gelüp Aruza selam verdi, eydür: "**Kazan** bunlu oldu, 'Elbetde dayum Aruz mana gelsün' dedi. 'Kara başum bunaldı, üzerüme yağı geldi. Develerüm bozlatdılar, kazaguçda kazılık atlarum kişnetdiler, kaza benzer kızumuz gelinümüz bunlu oldu. Menüm kara başuma gör neler geldi. Dayum Aruz gelsün' dedi." (D, 148a-b/10-5)

Kılbaş birkaç adamıla binüp **Taş Oguz** begleri tarafına getdi. **Vardı, Taş [Oguz]** beglerinden Aruzun evine kondı. *Kazanun dayısı* idi. Aruza haber oldu: "**Kazan Handan adam geldi**" deyü. Aruz Han: "**N'ola gelsün**" dedi. Aruz dahi altunlu günlüğün dikmişidi, oğlanları ile otururdu. Kılbaş gelüp Aruza bağır basdı, selam verdi. Yer gösterdiler, oturdu. "**Kazan Han devletüne dualar etdi. Katı bunlu** oldu, 'Elbette elbette dayım Aruz bana gelsün yitişsün. Kara başum bunaldı, **bunlu** oldu. Üstümüze yağı geldi' der" dedi. "**Kaytabanda** develerüm bozlatdılar, kazaguçda kazılık atum kişnetdiler, ağca tümen koyunum manratdılar, kaza benzer kızımı gelinimi çağırşurdılar. Benüm kara başuma neler geldi. Dayım Aruz bana gelsün yetişsün' der" dedi. (V, 104a-b/7-2)

Görüldüğü gibi V, siyasi bunalım hâlinin gerektirdiği gibi Aruz'un ihanet içerisinde olduğu sahneyi uzun tutmuş, böylece töre bakımından suçlu *Kazan*'ın suçunu hafifletmenin ilk adımını atmıştır. Aruz, sadece zor durumda olan *Kazan*'a değil, soydaşlarına da yardımı reddetmiştir. Tasvirin ayrıntılı hâlde sunumu bu ihaneti iyiden iyiye göze batır hâle getirmektedir.

b.a.f. Ek Kelimelerle Anlamı Açma

Bu başlık altında daha fazla örnek üzerinde durulabilirse de iki örnek vermeyi yeterli buluyorum. Çünkü bu noktada, her iki müstensihinin de pek çok tasarrufu var.

Mukaddime'den alınan bu kısımda V müstensihi, İslami bakımdan önemli gördüğünden olsa gerek “kıyamet olmayınca” eklemesini yapmıştır:

Çıhan can gerü gelmez (D, 3b/1)	Ve çıhan can kıyamet olmayınca gerü gelmez (V, 58 b/10)

Boğaç Han Destanı'nda yer alan ve kahramanın, annesine sarkıntılık etmekle suçlandığı sahnede, V şu eklemeyi yapmaktadır:

Anasına kasd eyledi (D, 12 a/5)	Anasına kasd eyledi, el uzatdı (V, 63 a/8-9)

V'deki ekleme, okuyucuya Boğaç'ın eyleminin niteliğini belirginleştirmek için yapılmış olup “ensest”e uzanan bir iftiraya kurban gittiğine işaret etmektedir.

b.a.g. İslami Terim Kullanımı

Bu başlık altında altı örnek üzerinde durdum. Bunların dördünde V, ikisinde ise D İslami terimleri tercih etmiştir. Ancak bu tercihin D müstensihinin zihin dünyasından çok, istinsah ettiği nüshaya daha bağlı olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.

Dede Korkut Destanları'nın İslamiyet öncesi köklere sahip olduğu kesince de anlatılar, bu yeni dinin emir ve yasaklarına uygun şekilde adapte edilmiştir. Bu uyuşumu sağlayan temelde anlatıcılar ise de destanların yazıya geçirilme sürecinin de bu duruma katkısı olduğu anlaşılıyor.

Mukaddime'den alınan aşağıdaki kısım iki müstensihinin zihniyetleri arasındaki ince; ama çok ilginç bir farklılık hakkında ipucu verir mahiyettedir:

Oguzun ol kişi temam bilicisiydi ne derise olurıdı gayibden dürlü haber söyleridi. Hak Teala anın gönlüne ilham ederidi (D, 3 a/4-5)	Oguzun içinde temam vilayeti zahir olmuş idi. İlham-ı Rabbaniyle neçe sözler söylerdi (V, 58b/2-3)

D'deki Korkut Ata tasviri, eğer metnin İslami döneme ait olduğunu bilmesek, bir şamanın tasvirine uymaktadır. Muhtemelen ilk anlatıcının tasvirine çok yakındır. Halbuki V, Dede Korkut'u "velayet" sahibi bir velî yapmakta ve ancak Allah'ın ilham etmesiyle söz söyleyebileceğini vurgulamaktadır. Üstelik D'de vurgulanan "gaybdan haber verme" motifi burada tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Ancak yukarıdaki açıklama, D müstensihinin İslami etkilere kapalı olduğu anlamına gelmemelidir. Tam tersine *Mukaddime*'de oldukça hacimli bir yer kaplayan aşağıdaki kısım, sadece D nüshasında vardır:

Buradaki tasvirler, tamamıyla Sünnî bir İslam anlayışına sahip birinin eklemesidir. Dolayısıyla D müstensihinin, İslam dışı öğeler barındıran yapıları kullanmasının dip nüshayı mümkün merteye aynen geçirme isteğinin bir yansıması olduğunu düşünüyorum. Nitekim aşağıdaki alıntı, bu sadakat sonucu muhafaza edilmiş gibidir:

Anlar dahı bu dünyaya geldi geçdi Kervan gibi kondi göçdi Anları dahı ecel aldı, yer gizledi Fani dünya kime kaldı Kara ölüm geldiğinde geçit versün Sağlığıla sağınçın devletün Hak artursın Ol ögdüğüm yüce Tanrı dost olubanı meded ersün (D, 19a-b/11-2)	Anlar dahı bu dünyaya geldi getdi Ecel aldı yer gizledi Fani dünya kime kaldı Gelimli gedimli dünya Son ucu ölümlü dünya Kara ölüm geldiğinde ağ imandan ayır- masun Sağlığın sağınçın devletün Hak artursın Öl ögdüğüm yüce Tanrı dost olup meded ersün (V, 67a-67b/12-2)

D'de ifadesini bulan "ölümün geçit vermesi", Şamanlıkla ilişkili bir öğe gibi görünmektedir. Şamanların yer altına iniş tasvirlerinde sıkça rastlanan ve her görülen nesnenin önüne getirilen "kara" sıfatının dışında, şaman öbür dünyanın geçidi konumundaki "yer mesi" adı verilen bir deliğin önüne gelir. Buranın ardından büyük bir denizin üstündeki saç kılı kadar ince bir köprüden geçer. Erlik'in konağına girmek için kapıdaki bekçi ve köpekleri yanında getirdiği armağanlarla ikna eder.⁹³ Açıkçası öteki dünyadaki yolculuk, hemen her kültürde bir geçit fikri etrafında şekillenmektedir. Bunun kadim bir işaret olduğu rahatlıkla söylenebilir. V müstensihi ise pek anlam veremediği "geçit" kelimesi yerine, İslami olan "ağ iman" sözcüğünü getirerek, metni daha İslami bir havaya sokmuştur.

⁹³ Mircea Eliade, *Şamanizm –İlkel Esrime Teknikleri-*, çev. İsmet Berkan, Ankara: İmge Yayınları, 1999, ss. 233-234.

Uruz'un Esir Olması Destanı'nda kesilmek için çengele götürülen Uruz'un tasviri şu şekilde yapılmaktadır:

Yermürü yermürü agladı, cigerçüglünl dağladı (D, 30a/8)	Dergah-ı Hakka yüzün dutup adı görklü Muhammedi şefi getürdi. Daha agladı (V, 89a/11)

V, net biçimde İslami öğeleri devreye sokmaktadır. Böylece biraz sonra gerçekleşecek olan kurtarılma hadisesi peygamberin şefaatine bağlanacaktır.

Dış Oğuz'un Asi Olması Destanı'nda geçen ant sahnesi de iki müstensihnin tavrını göstermesi bakımından ilgiye değer:

"Bilür misin seni neye kığırduk?" Beyrek eydür: "Neye kığırdunuz?" Aruz eydür: "Hep şol oturan begler Kazana asi olduk, and içdük." Mushaf getürdiler: "Sen dahı and iç" dediler. "Kazana men asi olmazam" deyü and içdi. (D, 150a/4-7)	"Bilür misin Beryek, seni neye okudum?" Beryek: "Buyurun" dedi. Aruz: "Bu oturan begler hep Kazana asi olup and içmişlerdür." Mushaf getürdiler: "Sen dahı and iç" dediler. Beryek eydür: "Vallahi, ben Kazana asi olmazam" dedi. (V, 105b/2-4)

Ant sahnesi iki nüshada da ortak motiflerle başlamaktadır: Mushaf ve ant söz kalıbı. Ancak daha sonra D nüshasında Beyrek, "*ant içerken*"; V'de Arapça yemin kalıbı olan "*vallahi*" kelimesi kullanılmaktadır. V müstensihi, muhtemelen kendi devrinde artık iyiden iyiye yaygınlaşmış bu söz kalıbını metne eklemekte beis görmemiştir. D ise nispeten daha arkaik öğeler barındıran dip nüshayı kopyalamıştır.

Son örnek *Bamsı Beyrek Destanı*'ndandır:

Dedeyi kova kova Deli Karçar on belen yer aşurdi. Dede Korkudun ardından Deli Karçar erdi. Dedenün ensi entdi, <i>Tangrıya sığındı</i> , <i>ism-i azam okıdı</i> . Deli Karçar kılıcın eline aldı, yokarınsından öyke ile hamle kıldı. Deli beg diledi ki Dedeyi depere çala (D, 44a/5-10)	Kova kova on belen yer aşurdi, yine Dedem Korkudun ardından yetdi. Delü Karçar kılıcın eline aldı, Dede Korkuda havale etdi ki çala (V, 72a/11-12)

D, Dede Korkut'un Deli Karçar'ın kılıcından korunabilmesini Allah'a sığınıp ism-i âzamı okumasıyla açıklamıştır. V'de böyle bir eklemeye gerek görülmemiştir.

b.a.h. Kazan Taraftarlığı

V müstensihinin Kazan taraftarı olduğunu söylemek mümkün müdür? Eğer tarafsız bunun sebebi nedir? Epiyetler kısmında açıkladığım gibi, Kazan'ı zor duruma düşüren yiğitlerin epiyetlerindeki bu kısımlar, V müstensihisi tarafından sansürlenmektedir. Ancak bunun bir istisnası vardır. Ben, bunun dalgınlıkla yazıldığını düşünüyorum. Öte yandan aşağıda açıklayacağım gibi, Kazan'ın pek de olumlu rolde olmadığı bazı destanlar (*Begil oğlu Emren*, hatta *Uşun Koca Oğlu Segrek*), V nüshasına alınmamıştır. Her ne kadar bana göre *Tepegöz Destanı*'nın V'ye alınmamasının sebebi başkaysa da bir yan sebep olarak, Kazan'ın Tepegöz'ün karşısında etkisiz kalması, hatta bunu Basat'a itiraf etmesi gösterilebilir. Tüm bunlar göz önüne alındığında, derlemesine *Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayrı* adını veren bu kişinin, Kazan taraftarı olduğu söylenebilir. Sebebine gelince, yeni kaynaklar bulunmadığı sürece, bu bir muamma olarak kalmaya mahkûmdur. Kim bilir? Belki de kendisinden Kazan Bey ve çevresiyle ilgili anlatıları yazmasını isteyen müşterisini memnun etmek istiyordu...

b.b. Vatikan Nüshasında Niçin Altı Destan Vardır?

Vatikan müstensihinin niçin altı destanı aldığı hususunda ortaya pek fazla görüş atılmamıştır. Ettore Rossi:

"Altı hikâyenin seçimi Vat. Turco 102'nin müstensihisi tarafından yapılmıştır veya önündeki örnekte öyle idi. Böyle bir seçimin ve sonucundaki atlamaların gerçek nedenlerini kestirmek kolay değildir: birinci derecede önemli olmayan hikâyelerin çıkarılmasıyla beraber, çok mühim olan Kazan ve Uruz, V [Deli Dumrul], VI [Kan Turalı], VIII [Tepegözü öldüren Basat] gibiler de ihmal edilmiştir. Başlığın böyle olması da uygun görülecekken, XI. Hikâye (Kazan'ın oğlu tarafından kurtarılması)'nin çıkarılmasının nedeni anlaşılamıyor. Mamafih, Dede Korkut hikâyelerinin ikinci tam bir kopyasından bizi mahrum ettiği için, böyle bir seçime üzülmede haklıyız"⁹⁴

derken, Hamit Araslı:

"Buradan aydın görünür ki, Devadari'ye yazılı menbelerden me'lum olan "Tepegöz" boyu Kitab-i Dede Gorgud'daki boydan çoh fergli, hem de çoh zen-

⁹⁴ Rossi, agm, s. 196.

gin hadiselerle dolu imlâ. Müellifin geydine göre: “Basat ile Tepegöz arasında ağla sığmayan ehvalatlar” baş verir. Yene de hemin müellif Türk-Moğol dastanlarında bir çoh “şer-i şerif”e uygun olmayan hallar olduğunu gösterir. Mehz buna göre de sonraki katibler Dede Gorgud dastanlarının üzüünü göçürdükleri zaman onlardan ancak “şer-i şerif”e uygunlaştırmag mümkün olanlarını seçmiş ve doğrudan da “şer-i şerif”e uygunlaştırmag cehd etmişler. Bu cehdi Dresden nüshesi ile Vatikan nüshesinin mugayisesi de aydın gösterir. Görünür 15. esr katibinin (nüshenin üzüünü köçüren) deyiştirdiği ve şer-i şerife uygunlaştırdığı boylar 16. esr katibini te'min etmemiş, bunlardan şeriete daha uygun olanlarını seçmiş ve bununla da kifayetlenmeyerek bir geder de “şer-i şerif”in gebul edeceyi şekle salmag cehd etmiştir. Misal olarak Dresden nüshesinde Dirse Han'ın arvadı Han'a: “Hey Dirse Han, mana gezeb etme, incinib acı sözler söyleme” dediği halda Vatikan nüshesinde bu cümle “Ne mendendir, ne senden. Üstümüzde gayım duran Allah'dandır” şekline salınmıştır. Bele dinî ifadelerin artmasına oldukca çoh misal getirmek olar.

Görünür ki, 16. esr katibinin “Tepegöz”, “Deli Domrul”, “Ganturalı” kimi boyları ihtisar etmesi de bu megsedle olmuştur.

Lakin katiblerin bele cidd-cehdlerine ve tehrislerine bahmayarag “Kitab-i Dede Gorgud” nüshelerinde eslinden çoh şey muhafize edilmiştir.”⁹⁵

iddiasındadır.

Orhan Şaik Gökyay ise, Araslı'nın yukarıda alıntıladığımız açıklamasıyla ilgili olarak:

“Oysa yazıcının kendince yaptığı bu seçmeye neyin esas olduğunu, niçin bunları seçip de ötekilerini seçmediğini kestirmek mümkün değildir. Belki de Kazan'ın veya oğlu Uruz'un ilk plânda ilgili olmadığı hikâyeleri dışarıda bırakmıştır. Tepegöz, Deli Dumrul ve Kanturalı hikâyelerini almaması bundandır. Böylece kitaba koyduğu başlık daha iyi anlaşılırdı, fakat Kazan'ın oğlu tarafından kurtarıldığını anlatan hikâyeyi niçin almamış, anlayamıyor. Bu seçme, bizi Dede Korkut hikâyelerinin tam bir kopyasından mahrum etmiştir.”⁹⁶

⁹⁵ Hamid Araslı, “Kitab-i Dede Gorgud Haggında”, *Kitab-i Dede Gorgud*, Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1962, s. 6.

⁹⁶ Gökyay, *age*, s. IV.

demekte ve Rossi'nin kitabının yukarıda alıntıladığımız kısmına gönderme yapmaktadır. Gökyay'ın ilk cümlesi, Araslı'nın eleştirisi olup konu hakkındaki tavrını özetlemektedir.

Bu üç araştırmacının dışında konu şimdiye kadar ilgi çekmemiştir. Nitekim Azerbaycan'da yapılmış çalışmaların bir özeti durumundaki *Kitabi-Dede Qorqud Ansiklopediyası*'nın "Vatikan Nüshesi" maddesini kaleme alan Samet Alizade de bu konuya değinmeye dahi gerek görmemiştir.⁹⁷

Bu ilgi eksikliğinin sebebinin, "tam metin" algısı olduğunu düşünüyorum. Vatikan nüshasının altı destandan oluşması, baştan beri bir eksiklik olarak ele alınmış⁹⁸, müstensih'in besbelli olan seçme faaliyeti anlamlandırılamamıştır. Hatta Ergin, eserdeki anlatıların sayısını ele alırken bile konuyu tartışmaya değer görmemiştir.⁹⁹ Dikkat edilirse Rossi'nin "*Mamañih, Dede Korkut hikâyelerinin ikinci tam bir kopyasından bizi mahrum ettiği için, böyle bir seçime üzülmemekte haklıyız.*" ifadesi, tam olarak bir hayıflanmadır ve Gökyay da buna katılır. Sadece bir kopyacı olarak anılan müstensih'in bu hareketinin "tam ve doğru metin" algısına sahip olan bu Türkologlar tarafından anlaşılamaması doğaldır. Halk bilimci olmayan bu araştırmacıların aldığı dil ve edebiyat eğitimi, kopyaladıkları eserlerde müstensihlerin etkisini yok veya olumsuz sayan bir yaklaşıma sahiptir. Yazar/şairin kaleminden çıkanı değiştirmek bir müstensih'in haddi değildir. Dolayısıyla naşir, eseri bu gibi etkilerden arındıran bir yaklaşıma sahip olmalı, eserin müellifin kaleminden çıkan şekline en uygun hâline ulaşmalıdır. Böyle bir anlayışta, V müstensihinin yaptığı seçki, olsa olsa metni budamak olarak anlaşılır ki aslında hem Rossi'nin hem de Araslı'nın ifadelerinden bu çıkmaktadır.

Müstensihi, edebî eserin yaratım ve aktarımında faal bir üye olarak gördüğümüzde, onun da eserin oluşumunda mevcut "ses"lerden biri olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Çünkü sonuçta eserin bize ulaşan şekli bağlamında, yazar/şairle bizim aramızda o da vardır. Onun varlığı bazen çok belirgin bazen de silik bir gölge gibidir, ama aslında hep oradadır. Bu rahatsız edici durum, edisyon kritik adı verilen metin neşir yönteminde en aza indirilmek istenmiştir.

V, "Yapı" bölümünde de gösterdiğim gibi, D'den birçok bakımdan farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar ise, müstensihlerin tasarruflarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla V'deki seçme de müstensih'in tasarrufudur. Bu tasarrufun sebeplerini anlamak mümkün mü? Bence iki nüsha arasında yapı-

⁹⁷ Alizade, agnad., ss. 323-325.

⁹⁸ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, I, s. 66; Alizade de aynı görüştedir. Bkz. agnad., s. 324.

⁹⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, I, ss. 33-34; Alizade de aynı yolu izler. Bkz. agnad., ss. 324-325.

lacak dikkatli bir mukayese sayesinde ve hepsinden önemlisi müstensihlerin rolünü küçümsememek şartıyla bu mümkündür.

Öncelikle Araslı'nın *Tepegöz*, *Deli Dumrul* ve *Kanturalı Destanları*'nın dinî bakımdan uygun olmadıkları gerekçesiyle metinden çıkarıldıkları savını ele almak istiyorum. Bu savın çok temelsiz olduğu açıktır. Çünkü Araslı'nın fikri, bu destanlar dışında dip nüshada yer alan diğer üç destanın niçin metne alınmadığını açıklamamaktadır. Hem Rossi'nin hem de Gökyay'ın, özellikle vurgulama gereği duydukları *Kazan'ın oğlu Uruz Tarafından Kurtarılması Destanı* niçin V'de yoktur? Esasen bir Salur Kazan anlatmaları toplaması olduğunu ihsas ettirecek bir başlığa sahip olan V'de bu destanın eksikliği hemen dikkati çekmektedir. Kaldı ki bu destanlar sadece dinî bakımdan mahzurlu görülmüş iseler, V müstensihinin en azından bunların bazılarını rahatlıkla uygun hâle getirme imkanı vardı. Hatta bu işlemi vermek istediği mesaja uygun biçime de dönüştürebilirdi. Nitekim *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'nda Kazan'ı kurt, ağaç ve suyla konuştururken, yazarı veya müstensih bu şekilde davranmıştır.

Kazan'ın oğlu Uruz Tarafından Kurtarılması Destanı'nın V'de olmamasının sebebi, V müstensihinin düzenlediği metinde, "tutarlılık" temelinde, mantıksal bir düzen oluşturmak istemesidir. Hatırlanacağı üzere *Kazan'ın oğlu Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'nda Uruz, on altı yaşına geldiği hâlde bir kahramanlık göstermemiş, bu durum Kazan'ı üzmüş, Uruz bu durumun asıl müsebbibinin kendisi olduğunu söyleyince, oğluna hak vererek onunla ava çıkmıştır. *Kazan'ın oğlu Uruz Tarafından Kurtarılması Destanı*'nda ise Uruz, esir düşen Kazan'ın babası olduğunu bilmeden gençlik yaşına girer. Bu durumu tesadüfen öğrenir ve babasını kurtarmaya gider. Açıkça görüldüğü üzere iki destan arasında büyük bir tutarsızlık vardır.¹⁰⁰ Destanı, yarı kutsal bir tarih olarak gören biri için bu iki anlatıyı telif etmek olanaksızdır. Bunlardan birinin "doğru" olması gerekmektedir. V müstensihi, adı geçen destanlardan ikincisini metinden çıkararak tutarlı bir metin oluşturmuş, böylece okuyucu tarafından diğer destanların da gerçekliğinin sorgulanma olasılığını en aza indirmiştir. V müstensihinin bu tutumu, bana "tutarlılık" tavrını merkeze alan bir model kurma imkanı sağlamaktadır.

V müstensihinin kurgu konusundaki dikkatini gösteren çok ilginç bir örnek de *Kazan'ın oğlu Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'nda mevcuttur:

¹⁰⁰ Bu tutarsızlığa ilk olarak Barthold dikkat çekmiş, bunun sebebini destanların farklı anlatıcılar tarafından meydana getirilmesine bağlamıştır. Bkz. Gökyay, *age*, s. LXXX. Ancak Barthold'un yaşadığı yıllarda henüz V ele geçmediğinden, doğal olarak, nüshalardaki farklılık konusunu ele alamamıştır.

“Kuru kuru çaylara su saldum, Kara donlu dervişlere nezir verdüm, Yanuma al bakdugumda konşuma eyü bak- dum, Umanına usanma aş yedürdüm, Aç görsem dolurdum, yalıncağ görsem do- natdum, Dilek ile bir oğlı gücile buldum, Yalınız ogul haberin, a Kazan, değil mana, Demez olsan yana göyne kargaram, Kazan sana” (71a/1-7)	Yok

Uruz'un doğması için Kazan ve Bula Hatun'un "dilek"te bulunduklarını anlatan ve Boğaç'ın doğum şartlarına benzeyen bu ifadelerin geçtiği bir destan, bilinen Dede Korkut anlatıları içinde mevcut değildir. Okuyucusunun bu kısmı okuduğu takdirde, bu destanı merak edeceğini, hatta belki de kendisine bu eksikliğin hesabını soracağını düşünen V müstensihisi, bu kısmı metninden çıkarmıştır.

Burada, V müstensihinin bu iki destandan niçin *Kazan'ın oğlu Uruz Tarafindan Kurtarılması Destanı*'nı seçmesine almadığı sorusu akla gelebilir. Bunu iki sebebe bağlıyorum: İlki, bu destanın önemli bir bölümünü oluşturan ve Kazan'ın bir ejderhayı öldürmesi ile Oğuzların defalarca kuşatıp alamadığı bir kaleyi sadece altı alpa fethetmesiyle ilgili kısımda anılan olayların anlatıları mevcut değildir (D, 140b-142a/12-6). Anlaşılan bu destanlar, V müstensihinin de malumu değildi. Oysa nüshasına "*Hikayet-i Oğuzname-i Kazan Beg ve Gayrı*" ismini veren birinin bu metinlere ulaşması beklenir. Dolayısıyla V müstensihisi, kendisini sorumluluk altında bırakan telmihlerle dolu olan bu destanı çıkarmayı tercih etmiş olmalıdır. İkincisi, destanın bütün olarak Kazan'ın tutsak olmasını ve on altı yıl esir kalmasını işlemesidir. Kazan, Bayındır Han'ın damadı ve beylerbeyidir. Bu kadar önemli bir kişinin esaretine Oğuzların tepkisiz kalması mümkün değildir.¹⁰¹ Bu destanın seçmede yer alması durumunda, Kazan'ın aktör olduğu çok sayıda anlatı, kronolojik ve mantıksal olarak sıkıntılı bir duruma düşecekti. Nitekim bu mantıksal tutarlılık tutkusu, başka kahramanların epititlerinde Kazan'la olan ilişkilerinin farklı anlatılarda telmihlerde bulunmasında da devreye girer gibidir. Yegenek ve Kara Budak'ın epititlerinde Kazan'la ilgili olan kısımları metnine

¹⁰¹ V müstensihinin tavrını fark etmeyeip duruma başka açıdan dikkat çeken bir çalışma için bkz. Yalçinkaya, agm, s. 37.

almayan V müstensihi, böylece bu anlatılara ulaşamaması ve dolayısıyla seçkisine almamasını maskeleymiştir. İşte bu durum da *Kazan'ın oğlu Uruz Tarafından Kurtarılması Destanı*'nı niçin metnine almadığı hususundaki fikrimi teyit eder mahiyettedir.

Tepegöz Destanı'nın V nüshasında bulunmamasının sebebinin dinî bir sebebe indirgemek zordur. Dinî sebebi ileri sürenlerin iki gerekçeye dayandıklarını söyleyebiliriz. İlki Tepegöz'ün bir dev olması, ikincisiyse Sarı Çoban'ın peri kızına tecavüz etmesidir. Öncelikle ifade etmeliyiz ki *Hamzanâme*, *Battalnâme*, *Cenknâme*, *Saltuknâme*, *Kıssa-i Ebu Müslim* gibi eserler devlerle doludur¹⁰² ve hiç de dinî açıdan uygunsuz kabul edilmemişlerdir. İkinci gerekçe de çok sağlam değildir. Çünkü eğer V müstensihi, böyle bir şeyden rahatsızlık duyacak kadar hassas idiyse, niçin *Bamsı Beyrek Destanı*'ndaki Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'yı metnine dâhil etmekte tereddüt etmemiştir? Hatta ilgili kısımda ele aldığım gibi, bu konuda D'ye göre daha mizahi bir tutum sergilemiştir. Bu da müstensihinin ahlaki mesajları aktarmada zaman zaman olumsuz karakterleri de kullanabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla V müstensihinin bu durumu bir imkan olarak görmesi gerekirdi. Böylece Oğuzların başına gelen Tepegöz felaketinin "zina"dan kaynaklandığını ve zinanın toplumu temelinden sarsan bir illet olduğunu vurgulama fırsatı yakalardı ki bu, onun aile tarafı tutumuna da çok uyardı. Destanda açıkça görüldüğü gibi Basat, Allah'ın adını anmakta ve onu zorluktan Allah'ın kurtardığını devamlı vurgulamaktadır (D, 116a/7-8; 116b/2, 810, 13; 117a/13). Bu bile anlatının İslami olarak elden geçirildiğini göstermektedir. Nitekim yukarıda Araslı'dan yaptığım alıntıda, onun da bu noktaya dikkat çektiği hatırlanacaktır. Bu anlatının V'de bulunmamasını, ben yine kurgusal tutarlılığa bağlıyorum. Öncelikle şunu söylemeliyim ki V nüshası, adının da gösterdiği gibi bir Salur Kazan¹⁰³ ve İç Oğuz beylerinin anlatılarının toplamasıdır. Tepegöz'ü öldüren Basat ise Dış Oğuz'dandır ve daha da önemlisi Aruz Koca'nın oğludur. Üstelik aslanlar tarafından bulunup emzirilmiş, bir süre onlarla birlikte yaşamıştır. Bilindiği gibi kitabın son anlatısı; Aruz Koca'nın Kazan'a isyanı, Bamsı Beyrek'i öldürmesi ve sonrasında Kazan tarafından öldürülüp obasının yağmalanmasının hikâye-

¹⁰² Lütfi Sezen, *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, ss. 87-88; Hasan Köksal, *Battalnâmelere Tıp ve Motif Yapısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984, ss. 188-191; İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 411-414; Kemal Yüce, *Saltuknâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevi Unsurlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, ss. 211-220; Irene Melikoff, *Türk-İran Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdârı Ebu Müslim*, çev. Armağan Sarı, Ankara: Elips Kitap, 2012, ss. 30-31.

¹⁰³ Ercilasun, agm, s. 503; Kaçalın, agm, s. 222.

sidir. Bunlar olup biterken Basat ortada yoktur. Sadece Bamsı Beyrek'in, ölüm döşeğindeyken Kazan'a "Agca yüzli görklümü Aruz oğlu Basat gelüp almadın, elüm günüm çapmadın, Kazan mana yetişsün" (D, 151b/4-6) şeklinde haber göndermesinden, Basat'ın da olaylar sırasında bir aktör olduğunu anlıyoruz. V müstensihi, Tepegöz'ü öldüren bir yiğidin babası öldürülür ve obası yağmalanırken sessiz kalışının mantıksal bakımdan tutarsız olduğunu düşünerek, onun başkahraman olduğu *Tepegöz Destanı*'nı metnine dâhil etmemiştir. Böylece V nüshasında Basat, fon karakter olarak yer almıştır. Ayrıca bir yan sebep olarak da Tepegöz karşısında Kazan'ın çaresiz kalması gösterilebilir. Kazan, sadece çaresiz olmakla kalmamış, aynı zamanda ileride can düşmanı olacak Aruz Koca'nın oğlu Basat'a bunu itiraf etmiştir (D, 114a/6-13). Kazan konusunda hassas olduğuna dair çok sayıda veri olan V müstensihinin, bu noktayı da düşünmesi çok da ihtimal dışı değildir.

Dinî sebeplerden ötürü V'de yer almadığı düşünülen *Deli Dumrul Destanı*, bu sebebe en yakın durandır. Hakikaten Allah'ın konuşması, Deli Dumrul'dan can yerine can bulduğu takdirde bağışlanacağını bildirilmesi gibi motifler, resmî İslam anlayışının kabulde zorlanacağı hususlar ise de V müstensihinin sadece bu öğelerden dolayı anlatıyı metinden çıkardığını zannetmiyorum. Öncelikle can yerine can bulma motifi, yer yer Osmanlı devrindeki önemli biyografi kaynaklarında dahi görülebilmektedir. Örneğin Ganem Dede'nin, ölümcül derecede hasta olan şeyhi İsmail Rusuhi-yi Ankaravi'nin iyileşip *Mesnevi* şerhini bitirebilmesini sağlamak amacıyla, ölmek için dua ve niyazda bulunması ve akabinde vefatı üzerine şeyhinin sıhhat bulması¹⁰⁴, bu meyanıdır. Müstensihin bu öğelerin dışında, asıl anlatıda yer alan "oğulları için canlarını veremeyen anne-baba" motifinden rahatsız olduğunu düşünüyorum. Daha önce de gösterdiğim gibi, V müstensihi özellikle anne hususunda oldukça duyarlıdır. Bu destandan "ana-babanın oğlu için canını verememesi" motifi çıkarıldığında, kurgunun ciddi anlamda değişmesi, anlatının sonunun tamamıyla farklı şekilde bitirilmesi gerekmektedir. Muhtemelen V müstensihi bunu yapmak yerine, zaten İslami olarak da sorunlu olan ve diğer destanlarda adı hiç geçmeyen Deli Dumrul'un baş kahramanı olduğu bu destanı seçkisinden çıkarmaya karar vermiştir.

Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Destanı'nın İslam'la uyuşmadığı görüşünün tutarlı bir tarafı yoktur. Anlatıda İslam'la uyumsuz gibi görülebilecek tek motif, Kanturalı'nın eşinin Hristiyan olmasıdır ki bu durum, İslamiyet'e göre caizdir. Öte yandan Kanturalı'nın adı, diğer destanlarda hiç geçmez. Hatta bu sebeple

¹⁰⁴ Ahmet Tanyıldız, "Ganem Dede ve Ankaravi'nin Şerh-i Mesnevi' sine Katkısı", *Sûfi Araştırmaları-Sufi Studies*, 3/5 (Kış/Winter 2012), s. 49.

Boğaç, Deli Dumrul ve Kanturalı anlatılarının farklı bir destan dairesinin ürünü oldukları, Salur Kazan dairesiyle bağlantılı olmadıkları ileri sürülmüştür.¹⁰⁵ V müstensihisi, Kazan ve İç Oğuzlarla ilişkisiz gördüğü ve eş seçimi gibi oldukça bireysel bir konuyu işleyen –ki *Bamsı Beyrek Destanı*'nda da bu konu yeterince işlenmiştir- bu destanı, metnine dahil etmek istememiş olabilir.

Begil oğlu Emren Destanı'nın V'de yer almamasının sebebi, bana göre, anlatıda Salur Kazan'ın olumsuz gibi görünen rolüdür. V, genel olarak Kazan'ı koruyan bir tutum içindedir. Örneğin Yegenek'in epitetlerinden birinde, onun Kazan'a keşiş (D, 20b/11-2) demesini V almazken; Deli Dünder'in, Kazan'ı atından yıktığını söyleyen (D, 77a/3-7) iki epitetinden birini almamış, diğerini ise almış (V, 90a/5-7); Kazan'ın esir düştüğü destanın metnini seçkisine almamayı tercih etmiştir. Bu tercihler ve yazmasına koyduğu "*Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazan Beg ve Gayrı*" başlığı bu önceliğin kanıtlarıdır. *Begil oğlu Emren Destanı*'nda, av sırasında atı, kılıcı veya ok atmasıyla övünen beyler arasında Kazan'ın tavrı şöyle ifade edilmiştir:

"Salur Kazan ne atın ögdi, ne gendin ögdi. Amma beglerün hünerin söyledi" (D, 120b/7-9)

Kazan, bu genel bakış açısı içinde, Begil'in at üzerinde gösterdiği hüneri önemsememekte, asıl hünerin atta olduğunu belirtmektedir (D, 121a/4-6). Bu söz, Begil'i üzer ve obasına dönmesine sebep olur (121a/6-10). Burada ilginç bir durum söz konusudur. "*At işler er öğünür*" atasözü, *Dede Korkut Kitabı*'nda iki yerde geçmektedir. Bunların en önemlisi andığımız destandadır. İkincisi ise *Bamsı Beyrek Destanı*'nda görülmektedir:

Yarınasun yarcımasun ol melun yedi yüz kafirle yıldı. Beyrek ap alara gerdegi içinde yeyüp içüp bihaber otururdu. Dün uyhusunda kafir otaga kuyuldu. Nayibi kılıcın sıyırdı, eline aldı: "Benüm başum Beyregün başına kurban olsun" dedi. Nayib parelendi, şehid oldı. Derin olsa baturur, kalabalık korhudur, at işler er öğünür, yayan erin umun olmaz. Otuz dokuz yigidilen Beyrek tutsak getdi. (47a/5-13)

Heman yedi yüz kafirle ılgar eyledi. Beryek kırk yegidiyile yeyüp içüp otururdu. Dün buçuğında kafirler kuyuldu. Bunlar gafil. Nayibini şehid etdiler, otuz dokuz yigidiyile Beyrek tutsak getdi (74a/3-5)

¹⁰⁵ Ercilasun, agm, ss. 499-500.

Ancak görüldüğü gibi, V'de bu ifade yoktur. Bu atasözü, hünerin kişiden ziyade, kullandığı şeyde olduğunu ifade eden ve günümüzde “*alet işler el övünür*” şeklinde yaygın biçimde karşımıza çıkan bir anlamdadır. Salur Kazan, övünmeyi sevmeyen bir yapıda olup bu özelliği, *Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması Destanı*'nda bariz biçimde görülmektedir (D, 140b/8-9; 141a/9-10; 141b/8-9; 142a/5-6). Dolayısıyla konuya D açısından bakıldığında, Begil ile Kazan arasında geçen olayda, Kazan'ın tavrı anlaşılabilir, hatta olumlanabilir.¹⁰⁶ Ancak V'de, *Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması Destanı*'nın, hatta “*at işler er övünür*” atasözünün olmayışı, Kazan'ın tavrının V nüshasında anlaşılmasını sağlamaktadır. Destanın bütününe bakıldığında Kazan, Begil gibi işe yarar bir beyi küstüren kişi görünümünde olup çok da olumlu bir rolde değildir. Burada akla o hâlde V niçin *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Asi Olması Destanı*'nı metnine dahil etti, sorusu gelmektedir. Ancak dikkat edilirse, bu destanda Kazan, töreyi çiğnediği için başta suçludur. Bu sebeple metin Aruz ve Dış Oğuz'u cezalandırmaz. Ne zaman Aruz, Bamsı Beyrek'i öldürür, bu noktadan itibaren Kazan'ın töreyi ihlal etmesi unutulur ve destan bir intikam seferinin anlatımına dönüşür. Dikkat edilirse metinde Kazan, Aruz'u Beyrek'i öldürdüğü için cezalandırdığını “*Mere kavat muhannashığla er öldürmek nece olur men sana göstereyim*” cümlesiyle açıkça ifade etmektedir. Oysa *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda Begil, masum ve yok yere haksızlığa uğrayan kişidir. Dolayısıyla Kazan'ın “bey küstüren kişi” durumu, metinde dengelenmemiştir. Bu sebeplerle V müstensihinin bu destanı, metnine almadığını düşünüyorum. Ayrıca Begil ve oğlunun, muhtemelen, Dış Oğuz'dan olmaları da¹⁰⁷ V müstensihinin destanı, seçkisine almamasının sebeplerinden biri olabilir.

Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı'nda da Kazan, ikinci derecede ve çok da dürüst olmayan bir rolde görülmektedir. Ağabeyini kurtarmak için yola çıkmak isteyen Segrek'in gidişine mâni olmak için evlendirilmesi fikrini ortaya atar. Her ne kadar bunu Segrek'in anne-babasının kendisinden akıl istemeleri üzerine söylerse de tüm destana sinmiş alplar dünyasının kuralları bakımından düşünüldüğünde, çok doğru bir tavır olarak durmamaktadır. V müstensihisi, Kazan'a böyle bir tavrı yakıştıramadığından, bu destanı seçkisinin içine koymamış olabilir. Öte yandan diğer destanlarda Segrek'in adının hiç anılmaması, bu kahramanın macerasını Kazan ve İç Oğuz çevresi dışında gördüğünün bir delili olarak yorumlanabilir.

¹⁰⁶ Nitekim Tezcan, Kazan'ın Begil'e şaka yaptığı kanısındadır (*Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, s. 321).

¹⁰⁷ Ercilasun, agm, s. 501.

Sonuç olarak; *Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması* ve *Tepegöz* destanlarının kurgusal mantığı bozmamak için alınmadığını düşünüyorum. *Kanlı Koca Oğlu Kanturalı*, *Begil Oğlu Emren* ve *Uşun Koca Oğlu Segrek* destanlarının *Kazan* ve *İç Oğuz* çevresine yabancı kabul edilmeleri, V müstensihinin seçiminde bir yan faktör gibi durmaktadır. Bunlardan *Kanturalı* anlatmasının eş seçimi gibi oldukça bireysel ve zaten *Bamsı Beyrek Destanı*'nda işlenen bir konuda olması, V'nin bu anlatıyı atlamasının sebebi olabilir. *Emren* ile *Segrek* anlatılarında –özellikle *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda bu durum daha belirgindir- ise *Kazan*'ın olumsuz rolde bulunması bu seçimi etkilemiş gibi duruyor. Son olarak *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı*'nın V'de olmamasını ise V müstensihinin anne-baba fedakarlığı noktasındaki hassasiyetine bağlıyorum. İslami ölçülere uygun olmaması sadece bir yan faktör olarak düşünülebilir. Bence V müstensihinin tutumu, özellikle *Kazan'ın oğlu Uruz Tarafından Kurtarılması*, *Tepegöz* ve *Deli Dumrul Destanları*'nda çok belirgindir. *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda ise V'nin tutumu biraz daha muğlaklaşmaktadır. *Kanturalı* ve *Segrek Destanları*'nı niçin metnine almadığını kestirmek iyiden iyiye zorlaşmaktadır. Dolayısıyla yukarıda zikrettiğim dört destanın V'de yer almamasını, kurduğum “tutarlılık modeli” çerçevesinde mantıklı bir biçimde açıkladığımı düşünüyorum. Kalan iki destandan *Segrek*, bu modelin dış çerperinde yer almaktadır; çünkü *Kazan*'ın anlatıdaki durumu çok da olumsuz nitelenemez. *Kanturalı Boyu* ise bu modelin tamamen dışındadır.

B. YARATIM-AKTARIM ZAMANI VE ORTAMI

1. Anlatmaların Oluştığı Zaman ve Ortam

Dede Korkut Destanları'nın sözlü hâlinin oldukça eski bir kökeni olduğu hakkında araştırmacılar hemfikirdir. Abdülkadir İnan, eserde geçen kahramanların hayali-efsanevî şahsiyetler olduğunu ve bunların Türklerin mitik köklerindeki kahramanlar, hatta Tanrılar olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁸

Fahreddin Kırzioğlu ise destanları MÖ 150-MS 400 yılları arasında Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da yaşamış ve Oğuzlar tarafından kurulmuş Arsak-Parth devletine bağlanmaktadır. Ancak bu görüşü, çok zorlama yorumlara dayanmaktadır.¹⁰⁹

Zeki Velidi Togan, destanların Oğuzların Türkistan'da bulundukları dönemden kaldığını düşünmektedir. Bu düşüncesini temellendirmekte özellikle yer adlarını kullanmaktadır.¹¹⁰

Yakubovski, destanların 11. yüzyıldan daha eski devirlere, Oğuzların Sır-Derya, Yedisu taraflarında yaşadıkları zamana ait olduğunu söyler.¹¹¹

Faruk Sümer, destanların 9-10. yüzyılda Sır-Derya boylarında yaşarken ortaya çıktığını savunur.¹¹²

¹⁰⁸ Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait Notlar", *Makaleler ve İncelemeler*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 176-177. Bu yaklaşımın bugün de yaygın olarak kabul gördüğünü söylemek mümkündür.

¹⁰⁹ Kırzioğlu, *age*; eserin II. cildi 1975 yılında yayımlanmış olup 2. baskısı ilk cilt ile birleştirilerek 2000 yılında basılmıştır. Bkz. *Dede-Korkut Oğuznâmeleri*, II. Kitap, Ankara: AKM Yayınları, 2000.

¹¹⁰ Gökyay, *age*, ss. XLIV-XLV.

¹¹¹ Gökyay, *age*, s. LII.

¹¹² Sümer, "Oğuzlara Ait Destanî", ss. 412-413.

Pertev Naili Boratav da Sümer ile aynı görüşte olup destanları X. yüzyıla tarihlemektedir.¹¹³

V. M. Jirmunskiy ise destanların bir kısmının 9-10. yüzyılda Seyhun boylarında, diğer bir kısmının ise 11. yüzyılda Yakın Doğu'da oluştuğunu yazar.¹¹⁴

Fuad Köprülü, destanların 13. yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın ortalarında oluştuğu görüşündedir.¹¹⁵

Ettore Rossi ise 14. asrın sonu ile 15. asrın başında meydana geldiğini düşünmektedir.¹¹⁶

Louis Bazin de destanları Akkoyunlularla ilişkilendirerek 15. yüzyıl içinde derlendiğini ifade etmektedir.¹¹⁷

Osman Turan, destanların Saltuklu-Sökmenli devrinde (1071-1202) Doğu Anadolu'da yaşayan göçer Oğuzlar arasında çıktığını düşünmektedir.¹¹⁸

Dursun Yıldırım ise destanların oluşumunu V-VII. yüzyıl aralığına yerleştirir.¹¹⁹

Görüldüğü gibi destanların oluşum zamanıyla ilgili iki grup görüş vardır: İlki destanları IX-X. yüzyıl civarına ve Türkistan coğrafyasına bağlamak isteyenler; ikincisi ise destanların Anadolu'da ve 11-15. yüzyıl aralığında oluştu-rulduğunu iddia edenler.

Açıkçası günümüzde ve eldeki veriler ışığında bu konuda kesin bir hükme varmak zordur. Ancak ben, destanın 9-10. yüzyıl aralığında Seyhun bölgesinde oluşmaya başladığını ve gittiği coğrafyaya adapte edildiğini düşünüyorum. Mevcut nüshalar 15-16. yüzyıllara tarihlenmiştir.¹²⁰

2. Kitabın Oluştığı Zaman ve Ortam

Destanların hangi devirde ve ortamda yazıya geçirildiği hususu da tartışmalıdır. Bunların bir kısmını "Yazılı Üretim" bağlamında tartıştığımız için burada sadece yüzyıl ve coğrafya tahminleri üzerinde durulacaktır.

¹¹³ Boratav, "Dede Korkut Kitabındaki Tarihi Olaylar", s. 42.

¹¹⁴ V. M. Jirmunskiy, "Kitabı Korkud ve Oğuz Destanı Geleneği", s. 611.

¹¹⁵ Gökyay, *age*, s. LVIII.

¹¹⁶ Rossi, *agm*, s. 21 l.

¹¹⁷ Louis Bazin, "Dede Korkut Dönemine Bakış", *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, 214 (Kasım 1999), ss. 20-21.

¹¹⁸ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, 1973, ss. 50-52.

¹¹⁹ Yıldırım, *agm*, s. 158.

¹²⁰ Konuyu özetleyen bir çalışma için bkz. Gökyay, *age*, ss. XLVIII-LXVII.

W. Barthold, eserin Yıldırım Bayezid (1389-1402) zamanından önce yazılmış olamayacağını düşünmektedir. Bazı anlatıların oluşumu ise 15. yüzyıl sonrasına rastlar.¹²¹ Jirmunskiy de Barthold'a katılarak, eserin XV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alındığını düşünmektedir.¹²²

Gordlevskiy ve Inostrantsev, 15. yüzyıl ihtimalini savunmaktadırlar. Bunun gerekçesi olarak da bu yüzyılda Osmanlı sarayında yükselen milliyetçi davranışı gösterirler.¹²³

Fuat Köprülü, önce Barthold'a katılarak destanların yazıya geçirilişinin 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyıl başlangıcı olduğunu yazmış¹²⁴, sonradan fikir değiştirmiş ve eserin XIV. yüzyılın başlarında meydana geldiğini kabul etmiştir.¹²⁵

Pertev Naili Boratav, önce eserin sözlü kaynaktan yazıya geçirildiğini, bunun da 15. asrın ikinci yarısı olduğu fikrindeyken¹²⁶; daha sonra eseri bir müellifin verilen yüzyılda oluşturduğunu savunmuştur.

Irene Melikoff, destanların Orta Asya'da doğduğunu; ancak kitabın Akkoyunluların hakimiyeti devrindeki Tebriz'de 1468-1501 yılları arasında şekillendiğini ileri sürmektedir.¹²⁷

Dursun Yıldırım ise bu görüşlere oldukça ters olarak, eserin VII-XV. yüzyıl aralığında Harezm bölgesinde yaşayan Oğuzlar arasında ve Uygur harfleriyle yazıya geçirildiğini düşünmektedir.¹²⁸

Öte yandan Semih Tezcan, eserde 148 kez geçen “*mere, bre*” kelimesinin Doğu Anadolu, Azerbaycan, Türkmen ve daha doğudaki Türk lehçelerinde hiç geçmemesine değinmektedir. Ayrıca sadece Osmanlı Türkçesi'nde rastlanan bu kelimeye, 14. yüzyıldan önceki metinlerde tesadüf edilmediğini de ekliyor.¹²⁹ Ancak araştırmacı, eserin yazıya geçiriliş süreci hakkında herhangi bir çıkarımda bulunmamıştır.

¹²¹ Gökyay, *age*, s. LXXIV.

¹²² Jirmunskiy, *agm*, s. 611.

¹²³ Gökyay, *age*, s. LXXIV; ancak bu dönemde Osmanlı devletinde “milliyetçilik” olduğunu söylemek mümkün değildir. Timur'un Anadolu'yu istilasından sonra, Osmanlıların özellikle Anadolu Türkleri üzerinde kaybettiği prestiji canlandırma çabasının ürünleri olarak düşünmek, o günün şartlarına daha uygun bir açıklamadır.

¹²⁴ Gökyay, *age*, s. LXXXV.

¹²⁵ Pertev Naili Boratav, *Korkut-Ata mad.*, İA, 6, s. 865.

¹²⁶ Boratav, *agmad*, s. 865.

¹²⁷ Irene Melikoff, “Gürcüler, Türkmenler ve Trabzon: ‘Dede Korkut Kitabı’ Üzerine Düşünceler”, çev. Turan Alptekin, *Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculukları*, İstanbul: Demos Yayınları, 2008, s. 35.

¹²⁸ Yıldırım, *agm*, s. 161.

¹²⁹ Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, ss. 17-19.

Hamid Araslı, eserin 11. yüzyılda yazıya geçirildiğini ifade ederken¹³⁰; Şamil Cemşidov, Dresden nüshasının bitimindeki “*Temmet*” yazısının altında, alt alta bulunan üç işaretin Arap rakamları olduğunu ve hicri 466 (miladi 1074) yılına denk geldiğini ileri sürmüştür.¹³¹

Ben, eserin Doğu Anadolu bölgesinde, 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başında yazıya geçirildiğini; bu dip nüshadan Memlûk coğrafyası içinde, belki de Suriye’de, muhtemelen 15. yüzyılın ortalarında Dresden nüshasının ortaya çıktığını düşünüyorum. Vatikan nüshasının ise Anadolu coğrafyasında ve yine Dresden nüshasıyla aynı zaman aralığında kopyalandığını varsayıyorum.

Dresden nüshasıyla ilgili görüşümün gerekçesi, eserin, Memlûk sahası eserlerine özgü bir başlık taşımasıdır. Vatikan nüshasının Anadolu’da kopyalanma gerekçesini ise Türkmen aşiretleri arasında yaşadığını düşündüğüm “Oğuznâmecilik” geleneğine bağlıyor, nüshanın başlığında “*Oğuznâme*” isminin bulunmasını, bu geleneğin devam ettirilmesinin bir sonucu olduğuna inanıyorum.

Şu nokta unutulmamalıdır ki yeni bir veri ortaya çıkmadıkça gerek eserin gerekse nüshaların herkesi tatmin edecek bir tarihlendirmesi ve coğrafyaya bağlanması mümkün değildir. Yazılanlar, varsayım kalmaya mahkumdur.

¹³⁰ Tofiq Hacıyev, Yazıya Alınma Tarixi Meselesi mad., *Kitabi-Dede Qorqud Ansiklopediyası, II*, Bakü: Yeni Neşrler Evi, 2000, s. 329.

¹³¹ Hacıyev, a.g.mad., s. 329.

SONUÇ

BU ÇALIŞMADA, iki yazma nüsha hâlinde günümüze ulaşan *Dede Korkut Kitabı*’nda “Yapı”, “İdeoloji” ve “Yaratım” konularını inceledim. Odaklandığım nokta, müstensihlerin kopyaladıkları metne müdahale edip etmediklerini belirlemek ve bunun yukarıda andığım konulara etkisini tahlil etmektir.

Eserin yaratım süreciyle ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmekte, hatta son yıllarda iki nüshanın da sözlü kaynaklardan ayrı ayrı derlenmiş olabileceği ileri sürülmektedir. Bu sebeple, öncelikle iki nüshanın ortak bir dip nüshadan gelip gelmedikleri tespit edilmelidir. Yaptığım mukayeseler sonucu, iki nüshanın aynı yerlerde yaptıkları ciddi hataların varlığını tespit ederek bu ihtimali eledim. Dolayısıyla iki nüsha arasında görülen farklar, müstensihlerden kaynaklanmaktadır.

“Yapı” kısmında on iki destanı, beş aşamalı olarak Dresden ve Vatikan nüshalarını karşılaştırmak suretiyle inceledim. Nüshalardaki destanların, kurgu noktasında pek çok farklılığı içerdiğini, bunların çeşitli sebeplere dayandığını tespit ettim. Bu farklılıklar, *Boğaç Han Destanı*’nı kurgusal ve ideolojik açıdan değişik okumaların nesnesi hâline getirebilecek düzeydedir. *Bamsı Beyrek Destanı*’nda ise, iki nüshanın versiyonları farklı sonuçlanmaktadır. Ayrıca epitetlerin karşılaştırılması sonucunda Vatikan müstensihinin Salur Kazan lehine bazı tasarruflarda bulunduğunu gördüm.

“İdeoloji” bölümünde öncelikle “Mukaddime” kısmının destanlarla doğrudan bağlantılı olduğunu; Dede Korkut’un dilinden verilen atasözlerin, eserin içindeki destanlarda doğrudan doğruya referanslarının görüldüğünü tespit ettim.

Eserin ideolojik omurgasını ortaya çıkarırken, eserin kadim zamanların zirvesini temsil etme iddiasını, “biz”im düşüncelerimizi aksettirmesini (monolojizm) ve “biz” ile “başka”ları arasında geçmesi fikirlerini incelemeye tâbi tuttum. Eserin, tam anlamıyla Bahtin’in “monoloji” tanımına uymadığını, yer

yer ara fikirler içerdiğini gördüm. İdeolojik olarak eser, temelde, “mükemmel” zamanların, “muhteşem” insanların “cesaret”, “sadakat”, “fedakarlık” temelleri üzerinde yükselen hikayeleridir. Ancak bu kategoriler, her zaman belli oranda esnemeye müsaittirler ve destanlarda da bunun örnekleri bulunmaktadır.

Tek Seslilik (Monolojizm), üç alt kategoriden meydana gelmektedir: Sabit fikirlilik, şematik toplumsal rol dağılımı ve kalıp ifade tekrarları. Sabit fikirlilik, destanlarda cesaret ve iktidara itaat şarttır, toplumda erkek egemendir, toplumun hiyerarşik yapısı korunmalıdır, ihanet cezasız kalmaz olarak nitelenebileceğim düşüncelerin etrafında şekillenmektedir. Şematik toplumsal rol dağılımında ise, destanın hiyerarşik olarak görevlerini ve alanlarını belirlediği kahramanlar görülmektedir. Bu bağlamda kutsal kişi, yönetici, yoldaş, baba, anne, evlat, kardeş, eş-nişanlı, hizmetli temel rol kategorileridir. Kalıp ifade tekrarları ise, dinleyen-okuyan kişide belli fikirlerin sabitlenmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda cesaret ve mertlik, iktidarın gücü, erkek merkezlilik, kutsallık, alp dayanışması, ahlak, zenginlik terimlerine bağlı kalıp ifade tekrarlarının varlığı görülmektedir.

İdeoloji bölümünün son kısmını oluşturan mesaj yapısı, destan metninin oluşturmak istediği insan tipinin niteliğiyle ilgili iletiler içermektedir. Bütünüyle bakıldığında, bu iletilerin bazen olumlu bazen de olumsuz örnekler üzerinden verildiği görülmektedir ki zaten anlatılardaki olumsuz karakterlerin ana işlevi budur: “Kara” sayesinde “ak”ın ne olduğunu göstermek. Bu bağlamda *Dede Korkut Kitabı* da temelde bu yolu kullanmaktadır.

Destanların sözlü anlatımdan yazıya geçirildiğini düşünüyorum. Bu işlemin 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu’da gerçekleştiği söylenebilir. Sözlü Kompozisyon Teorisi’nin esere sınırlı bir şekilde de olsa tatbiki, sözlülük fikrini güçlendirmektedir. Belli temalara bağlı formül ve formüle yakın ifadeler, aynı sahnelerde tekrar edilmektedir. Üstelik bu tekrarlar, sadece manzumelerde değil, mensur kısımlarda da söz konusudur. Eser, sözlü icra sırasında derlenmiş, daha sonra bu dip nüshadan çoğaltılmıştır. Derleme fikrinin en güçlü kanıtları yukarıda söz ettiğim formüllerin varlığı ve manzumelerin “mensur görünümlü” olarak kaydedilmesidir. Dresden ve Vatikan nüshalarıysa ortak bir dip nüshaya dayanmaktadır. Bu dip nüshayla Dresden ve Vatikan nüshaları arasında başka nüshaların olup olmadığını tespit etmek pek mümkün değildir. Bu bağlamda iki nüsha arasındaki farklılıkların kaynağı müstensihlerdir. Dresden müstensihisi ile Vatikan müstensihini karşılaştırdığımda, Dresden müstensihinin gördüğü dip nüshayı olabildiğince birebir kopyalamayı tercih ettiğini, bu sebeple de sözlü yapıların aktarımında

daha başarılı olduğunu düşünüyorum. Vatikan müstensihinin ise aile değerleri konusunda çok hassas, kurgu konusunda oldukça dikkatli, dip nüshada yer alan ve anlamlandıramadığı kelimeleri değiştirerek istinsah edip metnin daha rahat okunabilmesini sağlamaya çalışan bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Hazırladığı ve altı destandan meydana gelen seçkisinde mantığı esas almış, kurguya uymayan metinleri çıkarmıştır. Her ne kadar günümüzde bazı araştırmacılar bu duruma hayıflansalar da Vatikan müstensihinin bu davranışı, bize müstensihlerin metnin oluşumu, bize ulaşan şekilleri ve içeriklerinde ne derecede rol sahibi olduklarını göstermektedir. Bu bakımdan şimdiye kadar genellikle “doğru-yanlış kopyalama” mantığı içinde düşünülen bu meslek erbabının, öncelikle birer okuyucu oldukları ve bugünkü hiçbir okuyucunun sahip olmadığı bir lükse, yani metinleri değiştirebilme gücüne malik oldukları unutulmamalıdır. Özellikle yazmalar üzerinde yapılacak çalışmalarda bu hususun dikkate alınması gerekmekte, özellikle bir kısım halk bilimci tarafından ne kadar “işe yaradığı” bir süredir sorgulanan “edisyon kritik” tekniğinin, uygulanmakta olan şekliyle sorunlarımıza cevap verip veremediği daha ciddi şekilde tartışılmalı, en azından başka türlü neşri mümkün olmayan çok nüshalı metinlerde, “müstensih etkileri”nin de mercek altına alınması gerçekleştirilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

ABDULLA, Kemal. *Eksik El Yazması*, akt. Ali DUYMAZ, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.

_____. *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*, akt. Ali DUYMAZ, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2012.

ABÉLÈS, Marc. *Devletin Antropolojisi*, çev. Nazlı ÖKTEN, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1998.

ABRAHAMS, Roger D.. "Halkbilimini Etnolojik ve Sosyolojik Yönleriyle Açıklamak", çev. Ayça YAVUZ, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, 2, haz. M. Öcal OĞUZ, Selcan GÜRÇAYIR, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005, ss. 89-98.

ACIDUMAN, Ahmet, Berna ARDA. "Dede Korkut Öyküleri Tıp Tarihi Bakış Açısıyla Ne Söyler?", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 54 (2011), ss. 189-196.

ACIPAYAMLI, Orhan. *Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.

AÇA, Mehmet. "Türk Destanlarındaki Eпитetler Üzerine Dört Eser ve İlhan Başgöz'ün Bir Yazısına Dair", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (Güz 1998), ss. 693-699.

_____. "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Sakaoglu, Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, ss. 150-167.

_____. "‘Oğuz Kağan’ ve ‘Arı-Haın’ Destanları Uygarlaşma Süreci Açısından Nasıl Okunabilir?", *Milli Folklor*, 11/82 (Yaz 2009), ss. 59-76.

AGACANOV, Sergey Grigoreviç. *Oğuzlar*, çev. Ekber N. NECEF, Ahmet ANNA-BERDİYEYEV, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.

AKMAN, Eyüp. *Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953)*, Ankara: Barış Platin Yayınları, 2008.

AKMAN, Mehmet. *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, İstanbul: Eren Yayınları, 1997.

AKSOY, Evrim. *Dede Korkut Kitabı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi İzmir: Ege Ü. Sos. Bil. Ens., 2012.

AKSOY SHERİDAN, R. Aslıhan. "Sözlü Formül Kuramı Işığında Dede Korkut Kitabı'na Bakış", *Millî Folklor*, 10/79 (Güz 2008), ss. 21-33.

AKPINAR, Turgut. "Eski ve Bugünkü Türkler'de Su-Kültü ve Bununla İlişkili Âdetler", *Türkler'in Din ve Hukuk Tarihi Üzerine Makaleler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, ss. 59-82.

ALANGU, Tahir. "Dede Korkut Kitabı'nın İkinci Yazma Nüshası Üzerinde", *Türk Dili*, 11/24 (Eylül 1953), ss. 806-810.

ALİZADE, Samet. Vatikan Nüshesi mad., *Kitabi-Dede Qorqud Ansiklopediyası*, II, Bakı: Yeni Neşrler Evi, 2000, ss. 323-325.

ALPTEKİN, Ali Berat. "Dede Korkut Hikâyelerinde Kalıp İfadeler", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Sakaoğlu, Ali Duyamaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, ss. 115-125.

_____. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.

ALTHUSSER, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Yusuf ALP, Mahmut ÖZİŞİK, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.

AMANOĞLU, Ebulfez Kulu. "Kişi Adlarında Eski İnançların İzleri (Dede Korkut)", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11 (1999), ss. 53-59.

ARASLI, Hemid. "Kitab-i Dede Gorgud Haggında", *Kitabi-Dede Gorgud*, Bakı: Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1962, ss. 5-10.

_____. *Kitabi-Dede Gorgud*, Bakı: Gençlik Neşriyat, 1977.

ARAT, Reşid Rahmeti. *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991.

ARGUNŞAH, Mustafa, Gülden Sağol YÜKSEKKAYA, Özcan TABAKLAR. *Karahanlıca Harezme Kıpçakça Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.

ARIKAN, Metin. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kazak Sıray ve Akınları*, Uşak: Elik Yayınları, 2010.

ARMAĞAN, Mustafa. *Gelenek*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992.

ARSLAN, Ahmet. *Felsefeye Giriş*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

ARVAS, Abdulselam. *Van Aşkılık Geleneği İnceleme-Metin*, Van: Yüzüncü Yıl Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

ATALAY, Besim. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985.

ATAYMAN, Veysel. "Yapısalcılıkta Yöntem-Kuram-Bilgi Nesnesi İlişmesine Bir Yaklaşım", *Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru*, haz. Atilla BİRKİYE, İstanbul: Varlık Yayınları, 1984, ss. 59-77.

ATEŞ, Ahmet. "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı tevârîh-i mülûk-i âl-i Osman münasebeti ile)", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/1 (1940-1942), ss. 253-267.

AYTAÇ, Gürsel. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1997.

_____. *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları, 2009.

AZİZOV, Elbrus. Oğuz mad., *Dede Qorqud Kitabı Ensiklopedik Lüğət*, II, haz. Tofiq Hacıyev, Bakı: Önder Neşriyyat, 2004, ss. 222-224.

BAĞIROVA, Lale. "Ara Söz ve Ara Kelime Gruplarının Gramatik (Dilbilgisel) Mahiyeti ve Oluşum Yolu Hakkında", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15 (2000), ss. 1-4.

BAHTİN, Mihail. *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, çev. Cem SOYDEMİR, İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

BAKHTİN, Mikhail. *Karnaval'dan Romana*, der-çev. Sibel IRZİK, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.

BAKIR, Abdullah. *Yazıcızâde Ali'nin Selçuknâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği –Giriş-Metin-Dizin*, İstanbul: Marmara Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens. Doktora Tezi, 2008.

BALİBAR, Etienne, Pierre MACHEREY. "İdeolojik Bir Form Olarak Edebiyat Üzerine", çev. Yusuf YAZAR, *Teori ve Eleştiri*, haz. Hüseyin SU, İstanbul: Hece Yayınları, 2004, ss. 117-145.

BALYEMEZ, Sedat. *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı*, Ankara: Gazi Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

BARKEY, Karen. *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarza Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep ALTOK, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

BARRETT, Michèle. *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, çev. Ahmet FETHİ, Ankara: Doruk Yayıncılık, 2004.

BARS, Mehmet Emin. "Vladimir Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde 'Basat Depegözi Öldürdüğü Boy' Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, 9/3 (Winter 2014), ss. 257-269.

BASCOM, William. "Folklorun Dört İşlevi", çev. Feryal ÇALIŞ, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, 2, haz. M. Öcal OĞUZ, Selcan GÜRÇAYIR, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005, ss. 125-152.

BAŞGÖZ, İlhan. "Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi", *Folklor Yazıları*, İstanbul: Adam Yayınları, 1986, ss. 49-138.

_____. "Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi", çev. Metin EKİCİ, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, 1, haz. M. Öcal OĞUZ vd., Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006, ss. 320-349.

_____. "Dede Korkut Destanında Epitetler", çev. Nebi ÖZDEMİR, *Millî Folklor Dergisi*, 5/37 (Bahar 1998), ss. 23-35.

BATTAL, Aptullah. *İbn Mühenna Lügati*, Ankara: TDK Yayınları, 1988.

BAYAT, Fuzuli. "Dede Korkut Oğuznameleri Çerçevesinde Epik Zamanla Epik Mekanın Birliği", *Folklor-Edebiyat*, IX/35 (2003/3), ss. 99-111.

_____. *Köroğlu Şamandan Aşıka, Alptan Erene*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

_____. *Oğuz Destan Dünyası: Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.

BAYRAM, Bülent. *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlamları (Alpları)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2010.

BAYRAM, Bülent. "Oğuz Epik Anlatımları ve Çuvaş Alp Hikayelerinde Kutsal Kurt ve Tepegöz", *Türk Dünyası İncelemeleri*, VI/1 (Yaz 2006), ss. 19-27.

BAZİN, Louis. "Le Nom propre d'homme 'Qorqut'-Discussion Etimologique", *Ural-Altaische Jahrbucher*, 31 (1964), ss. 277-283.

_____. "Dede Korkut Dönemine Bakış", *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Der-gisi*, 214 (Kasım 1999), ss. 20-21.

BEKKİ, Selahaddin. "Türkiye'de Epitetler Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Köroğ-lu'nun Bir Şiirinin Tahlili", *Millî Folklor*, 12/95 (Güz 2012), ss. 202-215.

_____. *Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013)*, Ankara: Berikan Yayınları.

BELGE, Murat. "Önsöz", *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Yusuf ALP, Mah-mut ÖZİŞİK, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, ss. 7-13.

BENJAMİN, Walter. "Hikâye Anlatıcısı", çev. Nurdan GÜRBİLEK, Sabir YÜCE-SOY, *Son Bakışta Aşk*, haz. Nurdan GÜRBİLEK, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, ss. 77-101.

BERGER, Peter L.. Thomas LUCKMANN. *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolo-jisi İncelemesi*, çev. Vefa Saygın ÖĞÜTLE, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008.

BEYDİLİ, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, çev. Eren ERCAN, Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2005.

BİLLİNGTON, Ray. *Felsefeyi Yaşamak: Ahlâk Düşüncesine Giriş*, çev. Abdullah YIL-MAZ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.

BİNGÖLÇE, Filiz. *Tanıklarıyla Osmanlı Argosu Sözlüğü*, Ankara: Altüst Yayınları, 2011.

BLOCH, Marc. *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali KILIÇBAY, Ankara: Savaş Yayınları, 1983.

BOCK, Philip K.. *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri [Psikolojik Antropoloji]*, çev. N. Serpil ALTUNTEK, Ankara: İmge Yayınları, 2001.

BORATAV, Pertev Naili. "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, XIII (1958), ss. 31-62.

_____. Korkut-Ata mad., *İA*, 6, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı, 1997, ss. 860-866.

_____. *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1984.

_____. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul: Adam Yayınları, 1988.

_____. "Dede Korkut Hikâyeleri Hakkında", *Folklor ve Edebiyat* (1982), 2, İstanbul: Adam Yayınları, 1991, ss. 88-109.

_____. *Türk Mitolojisi - Oğuzların Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türkle-rinin Mitolojisi*, çev. Recep ÖZBAY, İstanbul: BilgeSu Yayınları, 2012.

BORDALEJO, Barbara. "Metin Tenkidi Yöntemlerinden Stemmatik Yaklaşımın Ta-rihi", *Stemmatik Tenkidli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*, der. çev. Murtaza BEDİR, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, ss. 43-71.

BOTTOMORE, Tom, Robert Nisbet. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, haz. Mete TUNÇAY, Aydın UĞUR, Ankara: Ayraç Yayınları, 1997.

BOZKURT, Fuat. *Aleviliğin Toplumsal Boyutu*, İstanbul: Tekin Yayınları, 1990.

BRANDİST, Craig. *Bahatin ve Çevresi Felsefe, Kültür ve Politika*, çev. Cem SOYDEMİR, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.

BURDURLU, İbrahim Zeki. "Dede Korkut Hikâyelerinde Sıfat ve Sıfat Takımları", *Türk Dili*, XVIII/203 (Ağustos 1968), ss. 523-527.

CAFEROĞLU, Ahmet. "Türk Onomastiğinde Köpek Kültü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1961, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1961, ss. 1-11.

CEVİZCİ, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.

CUNBUR, Müjgan. "Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde Kadının Sosyal Durumu", *Türk Kadını İçin*, Ankara: TÜRKKAD Yayınları, 2007 [1967], ss. 31-57.

_____. "Dede Korkut Oğuz-nâmeleri'nde İslamî Unsurlar", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*, haz. Alev KAHYA BİRGÜL, Aysu ŞİMŞEK CANPOLAT, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 77-97.

ÇAĞBAYIR, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 3, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.

ÇAYLAK, Adem. *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen Bir Şerif Mardin Çözümlemesi*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

ÇETİN, İsmet. *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

COBANOĞLU, Özkul. "Sözlü Kompozisyon Teorisi ve Günümüz Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, 1998, ss. 138-171.

_____. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

_____. *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

ÇORUHLU, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2010.

DAŞDEMİR, Muharrem. *Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi*, Erzurum: Atatürk Ü. Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000.

DÂVER, Bülent. *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.

Dede Korkut Oğuznâmeleri, haz. Semih TEZCAN, Hendrik BOESCHOTEN, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

DEMİR, Necati. *Dânişmend-nâme*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

DEMİRBİLEK, Salih. "Dede Korkut Oğuznâmelerinde Aile", *VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, (<http://ekitap.kulturizm.gov.tr/dosya/1-277818/h/23.pdf>).

DEMİRCİ, Kerim. "Yüzey Yapı-Derin Yapı Kavramları Üzerine", *Turkish Studies*, 5/4 Fall 2010, ss. 291-304.

DEMİREL, Hamide. *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1995.

DENİZER, Faik Utkan. *Tarihi Metinleri Aktarma Problemleri -Dede Korkut Oğuznâmeleri ve Türkiye Türkçesine Yapılmış Aktarmaları Üzerine Kelime Düzeyinde Bir İnceleme-*, Muğla: Muğla Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış YLT, 2007.

DENY, Jean. *Türk Dili Grameri (Osmanlı Türkçesi)*, çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1941.

DERVİŞCEMALOĞLU, Bahar. *Anlatıbilime Giriş*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

DİLTHEY, Wilhelm. "İnsan ve Tarih dünyasında Tekilleşme ve Sanat", *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan ÖZLEM, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer. "Anglo-Saxon ve Türk Topluluklarında Erdemli Olma (V-VIII. Yüzyıllar)", *Nasıl Bir Tarih (Kök Türkler, Karahanlılar)*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

_____. *Oğuzdan Selçuklu'ya (Boy, Konat, Devlet)*, İstanbul: Eren Yayınları, 1994.

_____. *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul: Eren Yayınları, 1996.

DORSON, Richard M.. *Günümüz Folklor Kuramları*, çev. Selcan GÜRÇAYIR, Yeliz ÖZAY, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006.

DURSUN, Aysun. "Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku", *Turkish Studies*, 6/4 (Fall 2011), ss. 107-122.

DUYMAZ, Ali. *Bir Destan Kahramanı Salur Kazan*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997.

_____. "Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8 (Güz 1999), ss. 360-389.

_____. "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, ss. 125-138.

_____. "Oğuz Kağan Destanından Dede Korkut'a Toy Geleneginin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli", *Karadeniz Araştırmaları*, 5 (Bahar 2005), ss. 37-60.

EAGLETON, Terry. *Eleştiri ve İdeoloji*, çev. Esen TARIM, Serhat ÖZTOPBAŞ, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

_____. *Edebiyat Kuramı*, çev. Esen TARIM, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990.

_____. *İdeoloji*, çev. Muttalip ÖZCAN, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.

_____. *Estetiğin İdeolojisi*, haz. Bülent GÖZKÂN, İstanbul: Özne Yayınları, 1998.

EBERHARD, Wolfram, Pertev Naili BORATAV. *Typen Türkischer Volksmarchen*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1953.

Ebü Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancı. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, çev. A. Sait AYKUT, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

ECKMANN, Janos. "Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair", *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman Fikri SERTKAYA, Ankara: TDK Yayınları, 1996, ss. 67-73.

EDGAR, Andrew. "İdeoloji", *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar*, ed. Andrew EDGAR, Peter SEDGWICK, İstanbul: Açılım Kitap, 2007, ss. 180-182.

EKİCİ, Metin. *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.

_____. "Dede Korkut Kitabı ve Sözlü Gelenek", *Bilge*, 15 (Kış 1998), ss. 18-23.

_____. "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük", *Millî Folklor*, 7/52 (Kış 2001), ss. 50-60.

_____. "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*, haz. Alev KÂHYA BİRGÜL, Aysu ŞİMŞEK CANPOLAT, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 123-139.

_____. Araştırma Yöntemleri, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed. M. Öcal OĞUZ, Ankara: Grafiker Yayınları, 2004, ss. 69-112.

_____. Destanlar, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1, ed. Talat Sait HALMAN, Osman HORATA, Yakup ÇELİK, Nurettin DEMİR, Mehmet KALPAKLI, Ramazan KORKMAZ, M. Öcal OĞUZ, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, ss. 81-109.

_____. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2007.

ELİADE, Mircea. *Şamanizm -İlkel Esrime Teknikleri-*, çev. İsmet BERKAN, Ankara: İmge Yayınları, 1999.

ELİUZ, Ülkü. "Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (19-21 1999, Ankara)*, haz. Alev KÂHYA-BİRGÜL, Aysu ŞİMŞEK-CANPOLAT, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 139-157.

ELİYAROV, Süleyman. "Kitab-ı Dedem Korkut Kitap Olmuş mu?", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXVIII/1-2 (1990), ss. 81-103.

EMİROĞLU, İbrahim. "Dede Korkut Kitabındaki Ahlaki Mesajlar", *Felsefe Dünyası*, 44 (2006/2), ss. 46-66.

ERCİLASUN, Ahmet Bican. "Zikredilen Şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması", *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007, ss. 496-504.

ERDEN, Atilla. "Günümüz Toros Yörüklerinden İzlenimler", *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri*, 25-26 Nisan 1994 Antalya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, ss. 139-147.

EREN, Hasan. "Kitab-ı Dede Korkut'un Yeni Yazması", *Türk Dili*, II/13 (Ekim 1952), ss. 3-4.

ERGİN, Muharrem. *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Hülbe Yayınları, 1988.

_____. *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

_____. *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1998.

ERGÜN, Metin. *Altay Türkleri'nin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

_____. *Kopuz Sarını Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

ERGUN, Metin. "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, ss. 138-149.

ERGUN, Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004.

ERKMAN-AKERSON, Fatma. *Edebiyat ve Kuramlar*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2010.

ERÖZ, Mehmet. *Yörükler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1991.

ERSOY, Ruhi. *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.

ERSÖZ, Serpil. "Sancaklı Yörükleri Ağzında Bir Ayrıntı: +CA ve +CIK", *Türkish Studies*, 4/3 (Spring 2009), ss. 938-951.

ESİN, Emel. "Katun (Türk Kadını'na Dair)", *Erdem*, 7/20 (Ocak 1991), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, ss. 471-483.

_____. "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatındaki Görünüşü", *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, İstanbul: Kalcı Yayınları, 2003, ss. 265-319.

FAIRCLOUGH, Norman. *Dil ve İdeoloji*, çev. Barış ÇOBAN, *Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji*, haz. Barış ÇOBAN, Zeynep ÖZARSLAN, İstanbul: Su Yayınları, 2003, ss. 155-170.

FEDAKAR, Selami. "Sözlü Kompozisyon Teorisi Bağlamında Özbek Destan Anlatıcıları", *Mitten Meddah Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu* (Ankara, 25-27 Kasım 2004), Ankara: Gazi Ü. THMBER Yayınları, 2006, ss. 213-222.

FORSTER, E. M. *Roman Sanatı*, çev. Ünal AYTÜR, İstanbul: Adam Yayınları, 1985.

FOUCAULT, Michel. *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli URHAN, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999.

FRAZER, James George. *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökenleri*, I, çev. Mehmet H. DOĞAN, İstanbul: Payel Yayınları, 1991.

Gazâlî. *İhyâü Ulûmî'd-dîn Tercümesi*, 4, çev. Ahmed SERDAROĞLU, İstanbul: Bedir Yayınları, 1975.

GENÇ, İlhan. *Edebiyat Bilimi Kuramlar-Akımlar-Yöntemler*, İstanbul: Şule Yayınları, 2006.

GENÇ, Reşat. *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1997.

GENETTE, Gerard. *Anlatının Söylemi Yöntem Hakkında Bir Deneme*, çev. Ferit Burak AYDAR, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.

GOODY, Jack. *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, çev. Koray DEĞİRMENCİ, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.

_____. *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim: Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler*, çev. Osman BULUT, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013.

GÖKALP, Altan. "Dede Korkut'ta Yansıyan Göçebelik Ruhu", *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, 214 (Kasım 1999), ss. 22-31.

GÖKTÜRK, Akşit. *Okuma Uğraşı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

GÖKYAY, Orhan Şalk. "Dede Korkut Destanlarında İslamî Unsurlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1971, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971, ss. 61-82.

_____. "Dede Korkut Kitabı'nın İngilizce Çevirileri", *TFA*, 16/314 (Eylül 1975), ss. 7413-7417.

_____. *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.

_____. "Şaplak VI: Konuşan Dilsiz", *Destursuz Bağa Girenler*, İstanbul: Der-gâh Yayınları, 1982, ss. 328-332.

_____. "Dedem Korkut Kitabı Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belle-ten* 1988, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994, ss. 91-96.

GÖLPINARLI, Abdülbaki. *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1985.

GÖRKEM, İsmail. *Halk Hikâyeleri Araştırmaları: Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

GÜLMEN, Nuriye. "Axel Olric'in Epik Yasaları Işığında 'Salur Kazanun Evi Yag-malanduğu Boyı Beyan Eder' İsimli Hikayenin Okunması", *Millî Folklor*, 20/79 (Güz 2008), ss. 14-20.

GÜLTEKİN, Mustafa. "Sözlü Kompozisyon Teorisi Bağlamında Latif Şah Hikâ-yesindeki Şiirler Üzerine Bir İnceleme", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXVII (Bahar 2010), ss. 191-202.

GÜNAY, Doğan. *Metin Bilgisi*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2001.

GÜNAY, Umay. *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Ya-yınları, 1999.

GÜNER, Galip. "Dede Korkut Oğuznâmelerinde köri-közi-göri Sorunu", *Bilkent Üniversitesi Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı* (Ankara, 26-27 Eylül 2006), ss. 146-154.

GÜVENÇ, Ahmet Özgür. "Dede Korkut Kitabı'nda Mizah", *A.Ü. Türkiyat Araştır-maları Enstitüsü Dergisi*, 46 (2011), ss. 157-180.

GÜVENÇ, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

GÜZEL, Abdurrahman. "Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua", *Turkish Studi-es*, 3/2 (Spring 2008), ss. 438-446.

HACILI, Vekil Muhammed. "Dedem Korkut Destanlarında Ahlak Kavramı", *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu* (20-24 Kasım 1991, Ada-na), Adana: Çukurova Ü. Yayınları, 1993, ss. 219-222.

HACIYEV, Tofiq. Yazıya Alınma Tarihi Meselesi mad., *Kitabi-Dede Qorqud Ansiklope-diyası, II*, Bakü: Yeni Neşrler Evi, 2000, s. 329.

HASSAN, Ümit. *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler*, Ankara: V Yayınları, 1986.

HAYMES, Edward R.. *Sözlü Destan -Sözlü Şiir Araştırmalarına Giriş-*, çev. Ali ÇELİK, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010.

HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine. *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara: Ürün Yayın-ları, 1997.

HONER, Stanley M., Thomas C. HUNT. *Felsefeye Çağrı*, çev. Hasan ÜNDER, Ankara: İmge Yayınları, 1996.

HOPKINS, Ferial Ghazoul. "The Nature and Function of the Dream Motif in Turkish Folk Literature", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, ss. 133-144.

Huban Arış -Hakas Türklerinin Kahramanlık Destanı-, haz. Timur B. DAVLETOV, Ankara: Türksoy Yayınları, 2006.

HUGHES-WILSON, John. *Kukla Ustaları: Dünya Olaylarının Ardındaki Casuslar, Hainler ve Gerçek Güçler*, çev. Suat ERTÜZÜN, İstanbul: Can Yayınları, 2008.

INNİS, Harold A.. *İmparatorluk ve İletişim Araçları*, ed. David Godfery, çev. Nurcan TÖRENLİ, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2006.

İBRAYEV, Şakir. *Poetika Oguzskogo Geroičeskogo Eposa*, Almatı, 1997.

_____. "Şaman Korkut", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*, haz. Alev KAHYA-BİRGÜL, Aysu ŞİMŞEK CANPOLAT, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 215-220.

İNALCIK, Halil. *Sair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.

İNAN, Abdülkadir. "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010 [1953], ss. 249-253.

_____. *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

_____. "Türk Destan ve Masallarında 'Kırklar' Motifi", *Makaleler ve İncelemeler, 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 238-240.

_____. "Han-ı Yağma Deyiminin Kökeni", *Makaleler ve İncelemeler, 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 645-648.

_____. "Orun ve Ülüş Meselesi", *Makaleler ve İncelemeler, 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 241-254.

_____. "Eski Türklerde ve Folklorlarda Ant", *Makaleler ve İncelemeler, 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 317-330.

_____. "Türk Rivayetlerinde Bozkurt", *Makaleler ve İncelemeler, 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 69-75.

_____. "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Makaleler ve İncelemeler, 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 179-181.

_____. "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait Notlar", *Makaleler ve İncelemeler, 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 176-178.

_____. "Al Ruhı Hakkında Türk Mitolojisinde Kötü Bir Ruh (Al, Albastı, Albız, Almız, Albış, Abası)", *Makaleler ve İncelemeler, 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, ss. 259-267.

_____. "Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar ve Gelenekler", *Makaleler ve İncelemeler, II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, ss. 239-252.

İNAN, Abdülkadir. "XIII. XVI. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve 'Hâlis Türkçe'", *Makaleler ve İncelemeler, II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, ss. 82-107.

İNAYET, Alimcan. "Dede Korkut'un Bir Duası Üzerine", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, III (1999), ss. 193-198.

_____. "Epik Kahramanların Devlere Has Özellikleri Üzerine", *Millî Folklor*, 7/52 (Kış 2001), ss. 68-71.

_____. *Yusuf Mamay ve Manas Destanı (Doğu Türkistan Kırgız Varyantı)*, İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları, 2007.

İNCEOĞLU, Yasemin G., Nebahat A. ÇOMAK. *Metin Çözümlemeleri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009.

JAHN, Manfred. *Anlatıbilim*, çev. Bahar DERVİŞCEMALOĞLU, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

JAMESON, Fredric. *Dil Hapishanesi: Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü*, çev. Mehmet H. DOĞAN, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

JIRMUNSKİY, V. M.. "Kitabı Korkud ve Oğuz Destanı Geleneği", çev. İsmail KAYNAK, *Belleten*, XXV/100 (Ekim 1961), ss. 609-630.

_____. *Türk Kahramanlık Destanları (I-II. Bölüm)*, çev. Mehmet İSMAİL, Hülya ARSLAN-EROL, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

KAÇALİN, Mustafa S.. "Korkut Ata Yazmasının Vatikan Nüshası Üzerine", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999)*, haz. Alev KAHYA-BİRGÜL, Aysu ŞİMŞEK-CANPOLAT, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 221-228.

KAÇALİN, Mustafa S.. *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazan Beg ve Gayrı -Metin ve Açıklamalar-*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

KAFESOĞLU, İbrahim. "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", *Jean Deny Armağanı*, haz. Janos ECKMANN, Ağâh Sırrı LEVENT, Mecdut MANSUROĞLU, Ankara: TDK Yayınları, 1958, ss. 121-134.

_____. *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997.

_____. *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.

KAGAN, M.. *Estetik ve Sanat Dersleri*, çev. Aziz ÇALIŞLAR, Ankara: İmge Yayınları, 1993.

KAHYA BİRGÜL, Alev. "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*, haz. Alev KAHYA BİRGÜL, Aysu ŞİMŞEK CANPOLAT, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 229-244.

KALAFAT, Yaşar. "Dedem Korkut'un Kurdu", *Hacettepe Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5/9 (Güz 2008), ss. 309-324.

KALAFAT, Yaşar. "Türk Destanlarında Su Bir Tabu mu İdi?", *Dede Korkut ve Geçmiş-ten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: TÜRKSOY Yayınları, 2011, ss. 155-162.

KAMAL, Rüstem. "Kitabi Dede Gorgud'da Arhaik Şaman Ritüelinin İzahı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, ss. 87-95.

KAPANI, Münci. *Politika Bilimine Giriş*, İstanbul: Bilgi Yayınları, 1992.

KAPFERER, Jean-Noel. *Dedikodu ve Söylenti Dünyanın En Eski Medyası*, çev. Işın GÜRBÜZ, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

KAPLAN, Mehmet. "Türk Destanında Alp Tipi", *Zeki Velidi Togan'a Armağan (tıpkı-basım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, [1950-1955] 2010, ss. 204-213.

_____. *Tip Tahlilleri Türk Edebiyatında Tipler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.

_____. "Dede Korkut Kitabında Kadın", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, 1, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995, ss. 41-54.

KAPLANOĞLU, Raif. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2000.

KARABAŞ, Seyfi. "Dede Korkut Anlatkılarında Yapı, Anlam, İşlev", *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*, Ankara: ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981, ss. 163-202.

_____. *Dede Korkut'ta Renkler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

KARABULUT, Ferhat. *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi Dilbilim-sel Bir İnceleme*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2011.

KAVAZ, İbrahim. "Necip Fazıl Kısakürek'in Şiiri ve Şiirlerindeki Değişmeler Üze-rine". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (1989), ss. 202-223.

KAYA, Doğan. "Dede Korkut Hikâyelerinden 'Begil Oğlu Emrenün Boyı'nın Tahlili", *Kızılırmak*, 10 (Ekim 1992), ss. 19-23.

_____. "İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyı'nın Tahlili", *Kızılırmak*, 1 (5), (Mayıs 1992), ss. 26-29.

_____. "Âşık Şiirinde Kafiye ve Redif", (Basılmamış makale) http://dogan-kaya.com/fotograf/asik_siirinde_kafiye_redif.pdf

KAYA, Muharrem. "Dede Korkut ve Manas Destanlarında Av", *Acta Turcica*, 1/1 (Ocak 2009), ss. 96-106.

_____. "Türk Halk Kültüründe Deli Dumrul ve Dünya Kültüründeki Ben-zerleri", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, X/XXXVII (2004/1), ss. 235-238.

KIRAN, Zeynel, Ayşe (EZİLER) KIRAN. *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000.

KIRZIOĞLU M. Fahrettin, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri I. Kitap*, İstanbul: Burhanettin Erenler Matbaası, 1952.

_____. "Dede-Korkut Oğuznâmeleri Alplarının Adıyla Anılan XVI. Yüzyıl Hristiyanları", *Türk Dili*, 143 (Mart 1963), ss. 752-755.

- _____. *Dede-Korkut Oğuznâmeleri*, II. Kitap, Ankara: AKM Yayınları, 2000.
- KIŞLALI, Ahmet Taner. *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- KIZILÇELİK, Sezgin. *Sosyoloji Teorileri*, II, Konya: Emre Yayınları, 1994.
- Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası*, II, ed. Anar, Bakı: Yeni Neşrler Evi, 2000.
- Kilisli Muallim Rifat. *Kitâb-ı Dede Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- KOCA, S. Kürşad, Serdar UĞURLU. "Dede Korkut Hikâyelerinden Hareketle Türk Kültüründe Erkek Evlat Olarak Oğul Kavramı", *Akademik Bakış*, 22 (Ekim-Kasım-Aralık 2010), ss. 1-10.
- KORKMAZ, Ramazan. "Fenomenolojik Açından Tepegöz Yorumu", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (19-21 Ekim 1999, Ankara)*, haz. Alev KÂHYA-BİRGÜL, Aysu ŞİMŞEK-CANPOLAT, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 259-269.
- KOROĞLU, Halig. *Oğuz Gehrmanlığı Eposu*, Bakı: Yurd, 1999.
- KOÇAK, Aynur. "Bir Kahraman Modeli Olarak Karaçuk Çoban", *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Türksoy Yayınları, 2011, ss. 165-173.
- KOŞAY, Hamit Z., M. Şakir ÜLKÜTAŞIR. "Türklerde İsim Verme ve Türk Adları", *TFA*, 8/175 (Şubat 1964), ss. 3301-3303.
- KÖKER, Eser. *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültür Üzerine Düşünmek*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2010.
- KÖKSAL, Hasan. *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.
- KÖKTÜRK, Şahin. "Türk Destanlarında Kahramanın Hapsedilmesi", *Türklük Bili-mi Araştırmaları*, XIX (Bahar 2006), ss. 383-400.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. "Orta zaman Türk-İslâm Feodalizmi", *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, haz. Orhan F. KÖPRÜLÜ, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1983, ss. 36-50.
- _____. "Türk Edebiyatı'nın Menşei", *Edebiyat Araştırmaları*, 1, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989, ss. 49-130.
- _____. "Ozan", *Edebiyat Araştırmaları*, 1, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989, ss. 131-144.
- _____. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- _____. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. "Alp", *Tarih Araştırmaları*, I, haz. Yahya Kemal TAŞTAN, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006, ss. 367-375.
- _____. "Dede Korkut Kitabına Ait Notlar I Altın Küpeli Oğuz Beyleri", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/1 (1932), ss. 17-21.
- KÖYMEN, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, Alp Arslan ve Zamanı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

KÖYMEN, Mehmet Altay. *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

KRAMER, Samuel Noah. *Tarih Sümer'de Başlar*, çev. Muazzez İlmiye ÇİĞ, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

KURAT, Akdes Nimet. *Peçenek Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1937.

KUTLU, M. Muhtar. *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

KÜLBİLGE, İlker. *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, İzmir: Ege Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.. *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1994.

LORD, Albert B.. *The Singer of Tales*, Cambridge&London: Harvard University Press, 1960.

LUCY, Niall. *Postmodern Edebiyat Kuramı Giriş*, çev. Aslıhan AKSOY, İstanbul: Ayrintı Yayınları, 2003.

LUKACS, Georg. *Roman Kuramı*, çev. Sedat ÜMRAN, İstanbul: Say Yayınları, 1985.

MAAS, Paul. "Metin Tenkidi", *Stemmatik Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*, der. çev. Murtaza BEDİR, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, ss. 9-42.

MALINOWSKI, Bronislaw. *Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek*, çev. Şemsa YEGİN, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2003.

MAREN-GRISEBACH, Manon. *Edebiyat Bilimi'nin Yöntemleri*, çev. Arif ÜNAL, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.

MARDİN, Şerif. "Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye'de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, der. Mümtazer TÜRKÖNE, Tuncay ÖNDER, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, ss. 77-117.

_____. "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, der. Mümtazer TÜRKÖNE, Tuncay ÖNDER, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, ss. 204-241.

_____. *İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

_____. *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

MARSHALL, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman AKINHAY, Derya KÖMÜRCÜ, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

MCLELLAN, David. *İdeoloji*, çev. Barış YILDIRIM, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

MEEKER, Michael E.. "The Dede Korkut Ethic", *International Journal of Middle East Studies*, 24/3 (August 1992), ss. 395-417.

MELIKOFF, Irene. "Gürcüler, Türkmenler ve Trabzon: 'Dede Korkut Kitabı' Üzerine Düşünceler", çev. Turan ALPTEKİN, *Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculukları*, İstanbul: Demos Yayınları, 2008, ss. 27-40.

MELIKOFF, Irene. "Kazan Sözcüğü Üzerine", çev. Turan ALPTEKİN, Prof. Irene Melikoff'un Ardından İnceleme-Son Yazılar-Mektuplar, haz. Turan ALPTEKİN, İstanbul: Demos Yayınları, 2009, ss. 87-92.

_____. *Türk-İran Epik Gelenegi İçinde Horasan Teberdarı Ebu Müslim*, çev. Armağan SARI, Ankara: Elips Kitap, 2012.

MERİÇ, Cemil. *Umrandan Uygurlığa*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1977.

_____. "Bir Kitabın Düşündürdükleri", *İlimler ve İdeolojiler*, çev. Fahrettin ARSLAN, Ankara: Umran Yayınları, [1981], ss. VII-XIII.

MORAN, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: Cem Yayınları, 1994.

MUNDY, C. S.. "Polyphemus and Tepegöz", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 18/2 (1956), ss. 279-302.

NOBLE, Trevor. "Edebiyat ve Sosyoloji", çev. Nurettin ÇALIŞKAN, *Edebiyat Sosyolojisi*, ed. Köksal ALVER, Ankara: Hece Yayınları, 2004, ss. 33-53.

NUTTALL, Jon. *Ahlâk Üzerine Tartışmalar: Etiğe Giriş*, çev. Abdullah YILMAZ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.

OCAK, Ahmet Yaşar. *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları, 1983.

_____. *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara: TKAE Yayınları, 1990.

_____. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

OĞUZ, Burhan. *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, II, Bölüm 1: İnançlar*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 1980.

OĞUZ, M. Öcal. "Dede Korkut Destanlarından 'Kanlı Koca Oğlu Turalı Boyı'nın Tahlili", *Bilgi*, 1 (Bahar 1996), ss. 17-23.

_____. "Dede Korkut Boylarında Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı'nın Tahlili", *Bilgi*, 3 (Güz 1996), ss. 138-143.

_____. "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Boğaç Han", *Millî Folklor*, 40 (Kış 1998), ss. 2-6.

_____. "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Basat", *Millî Folklor*, 11/41 (Bahar 1999), ss. 2-8.

_____. "Sözel Belleğin Tarihe Tanıklığı ve Âşıkların İnanılan Biyografileri", *Millî Folklor*, 12/87 (Güz 2010), ss. 5-12.

Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı Kitâb-ı Dedem Korkud ala lisân-ı tâ'ife-i Oğuzan, haz. Mustafa S. KAÇALIN, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

OKUMUŞ, Necdet. *Manisa Rifâ Dergâhı Entekkeliler (Bir Tekkenin Tasavvufî ve Sosyal Tarihi)*, Manisa: Emek Matbaacılık, 2003.

OLRİK, Axel. "Halk Anlatılarının Epik Kuralları", çev. Aziz ERKAN, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, 1*, haz. M. Öcal OĞUZ vd., Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006, ss. 98-111.

ONG, Walter J.. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlün Teknolojileşmesi*, çev. Sema POSTA-CIOĞLU BANON, İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

ORKUN, Hüseyin Namık. "Kitab-ı Dede Korkut", *Türk Dili*, II/15 (Aralık 1952), ss. 142-143.

OY, Aydın. "Dede Korkut'ta Atasözleri I", *Türk Dili*, VI/61 (Ekim 1956), ss. 39-41.

_____. "Dede Korkut'ta Atasözleri II", *Türk Dili*, VI/65 (Şubat 1957), ss. 266-277.

_____. "Dede Korkut Kitabında Kahramanların Aile Hayatları", *Türk Dili*, IX/102 (Mart 1960), ss. 286-288.

_____. *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1972.

ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş, I*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

_____. *Türk Mitolojisi, I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

_____. *Türk Mitolojisi, II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

ÖĞÜN BEZER, Gülay. *Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği) (526-630/1132-1253)*, İstanbul: Türk Gençlik Vakfı Yayınları, 2000.

ÖKSÜZ, Elif. "Dede Korkut Destanlarından Begil Oğlu Emren Destanı Üzerine Simgesel Bir Yorum Denemesi", *Karadeniz (Black Sea-Çernoye More)*, 5 (Haziran 2010), ss.74-86.

ÖLÇER ÖZÜNEL, Evrim. "Kıryama Kahramanlar: Tarihi Çizgi Romanlarda Gelenek İcadı ve İmhası", *Millî Folklor*, 12/95 (Güz 2012), ss. 171-183.

ÖMER, Şerafettin. "Oğuzname'ye Dair Bazı Meseleler", akt. Alimcan İNAYET, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (Güz 1997), ss. 78-96.

ÖRNEK, Sedat Veyis. *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara: Ankara Ü. DTCF Yayınları, 1966.

_____. *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1971.

_____. "Türk Folklorunda Ad Seçme ve Ad Koyma", *Boğaziçi Üniversitesi Halk Bilimi Yıllığı* 1975, İstanbul: Boğaziçi Ü. Folklor Kulübü Yayınları, 1975, ss. 101-112.

_____. *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: Ankara Ü. DTCF Yayınları, 1979.

ÖZARSLAN, Bahadır Bumin. "Dede Korkut Hikâyelerinde Egemenlik Kavramına Ait Unsurlar", *Karadeniz Araştırmaları*, 35 (Güz 2012), ss. 101-109.

ÖZBAŞ, Mustafa. "Kurtarıcı Kargadan Burnu Pislikten Çıkma Kargaya: Türk Halk Anlatılarında Karganın Dönüşümü", *Millî Folklor*, 11/88 (Kış 2010), ss. 57-65.

ÖZBEK, Süleyman. *El-Melikü'z-zâhir Rükne'd-din Baybars el-Bundukdârî (?-1277) Hayatı ve Faaliyeti*, Ankara: Ankara Ü. Sosyal Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988.

ÖZBUDUN, Sibel, Balı ŞAFAK, N. Serpil ALTUNTEK. *Antropoloji Kuramlar/Kuramlar*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.

ÖZCAN, Abdullah. *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Sıfat Tamlamaları*, Aydın: Adnan Menderes Ü. Sosyal Bilimler Ens., 2005.

ÖZÇELİK, Sadettin. *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar, Dizin, Metin*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.

_____. *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2006.

_____. "Dede Korkut Eydür: 'Oğul, Ol Nesne, Targlık Degül Tar Kılık'dur; Ol Fiil Boşalmak Degül Yoşulmak'dur", *TEKE Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/3 (2013), ss. 47-52.

ÖZDARICI, Öznur. "Anlatı Tekniği Açısından 'Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı'nı Bir Çözümleme Denemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/16 (Kış 2011), ss. 371-380.

ÖZDEMİR, Nebi. *Medya Kültür ve Edebiyat*, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2008.

ÖZLEM, Doğan. *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri*, 1, İzmir: Prospero Yayınları, 1994.

ÖZSOY, Bekir Sami, *Dede Korkut Kitabı*, Manisa: Dizgi Ofset, 2004.

ÖZTEKİN, Yılmaz. *Van Kırğızlarının Tarihi Kişiler Hakkındaki Ağtları*, Van: Yüzüncü Yıl Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

ÖZTELLİ, Cahit. "Dede Korkut Kitabı", *Türk Dili*, 7/82 (Temmuz 1958), ss. 523-526.

_____. "Dedem Korkut Üzerine Yeni Bazı Düşünceler ve Görüşler", *Türk Folklor Araştırmaları*, 240 (Temmuz 1969), ss. 5331-5336.

PARMAN, Susan. *Rüya ve Kültür – Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İncelemesi*, çev. Kemal BAŞÇI, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

PEHLİVAN, Gürol. Müstensihin Edebi Eserin Yaratımındaki Rolü –Dede Korkut Kitabı Örneğinde-, *Millî Folklor*, 13/101 (Bahar 2014), ss. 101-112.

_____. "Dede Korkut Kitabı'nda Oturma Düzeni Üzerine Yeni Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/2 (Kış 2014), ss. 205-220.

PEKTAŞ, Muhittin. *Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun Mesnevisinin Metin Kırılma Yöntemiyle Çözümlemesi*. İzmir: Bilkar Bilge Karınca Matbaacılık, 2006.

PİERCE, Leslie P. *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, çev. Ayşe BERKTAY, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

PİRVERDİOĞLU, Ahmet. "Dede Korkut ve Şamanizm", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şoleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999 Ankara)*, haz. Alev KAHYA-BİRGÜL, Aysu ŞİMŞEK CANPOLAT, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, ss. 293-300.

POPPER, Karl Raimund. *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İlknur AKA, İbrahim TURAN, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.

_____. *Hayat Problem Çözmektir: Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine*, çev. Ali NALBANT, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

PROPP, V. Ja.. *Masalların Yapısı ve İncelenmesi*, çev. Hüseyin GÜMÜŞ, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.

REICHL, Karl. *Türk Boylarının Destanları*, çev. Metin EKİCİ, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

REVNAKOĞLU, Cemaleddin Server. *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, haz. M. Doğan BAYIN, İsmail DERVİŞOĞLU, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2003.

ROSSİ, Ettore. *Il "Kitab-ı Dede Qorqut" Racconti Epico-Cavallereschi Dei Turchi Oguz Tradotti E Annotati Con "Facsimile" Del Ms. Vat. Turco 102*, Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952.

_____. "Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma", çev. Mahmut ŞAKİROĞLU, *Erdem*, 12/34 (Mayıs 1999), ss. 181-276.

ROUX, Jean Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut KAZANCIGİL, İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.

_____. "Dieu dans le Kitab-i Dede Qorqut", *Revue des Études Islamiques*, XLIII/1 (1975), ss. 123-140.

_____. "Türklerde ve Moğollarda Ateş Kültü", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlar Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, yön. Yves BONNEFOY, haz. Levent YILMAZ, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000, ss. 84-85.

RÖHRBORN, Klaus. "Uygur Filolojisinde Üç Yayımlı Metodu", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9/3 (Eylül 2012), ss. 7-24.

RUDHARDT, Jean. "Su Tanrıları", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlar Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, II, ed. Yves BONNEFOY, Türkçe haz. Levent YILMAZ, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000, ss. 1021-1026.

SAKAOĞLU, Saim. "Bey Börek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti", *Türk Kültürü Araştırmaları*, III-IV-V-VI (1966-1969), ss. 159-180.

_____. "Halk Edebiyatı Kavramı Üzerine", *II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri 7-9 Mayıs 1985 Eskişehir*, Eskişehir: Yunus Emre Kültür, Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 1987, ss. 287-294.

_____. "Salur Kazan'un İvi Yağmalandığı Boy'daki Yiğit Tasvirleri", *Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar*, I, Konya: Selçuk Ü. Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1998, ss. 153-168.

_____. "Anadolu Folklorunda Göktürk Efsanelerinin İzleri", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, haz. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, ss. 67-74.

_____. "Dede Korkut Kitabı'nın 'Giriş' Bölümü Üzerine Bazı Görüşler", *Türk Dili*, 97/696 (Aralık 2009), ss. 737-748.

SALTİK ÖZKAN, Tuba. "Kahramanın Yolculuğu Bağlamında Bamsı Beyrek ve Erinleme Süreci", *Millî Folklor*, 21/81 (Bahar 2009), ss. 27-33.

_____. "Bamsı Beyrek ve Bey Börek Anlatılarında Arketip İmgeler", *Millî Folklor*, 22/85 (Bahar 2010), ss. 81-90.

SAN, Coşkun. *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1971.

SANDERS, Barry. *Öküzün A'sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*, çev. Şehnaz TAHİR, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.

SARPKAYA, Seçkin. "Türk Dünyası Efsanelerinde Ayı Tasavvurunun Değişim ve Dönüşümü", *Millî Folklor*, 13/101 (Bahar 2014), ss. 149-161.

SAVRAN, Hülya. "Dede Korkut Kitabında Anne Çocuk İlişkisi", *Balıkesir Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/12 (2004), ss. 89-103.

SAYDAM, M. Bilgin. *Deli Dumrul'un Bilinci: "Türk-İslam Ruhu" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1997.

SERTKAYA, Osman Fikri. "Dede Korkut Kitabı'ndaki Bazı Manzum Parçaların Hece Vezni ve Manzume Türü Açısından Değerlendirilerek Yeniden Okunması", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994, ss. 141-156.

_____. *Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshasının Giriş Bölümü*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2006.

_____. "Dede Korkut'ta geçen Tanıklığı Boşalmak İbaresi Üzerine", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı, IV*, ed. Fikret TÜRKMEN, Güler GÜLSEVİN, Ankara: TİKA, Ege Üniversitesi, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2007, ss. 1853-1862.

SEYİDOV, Mirali. "Korkut Sözü'nün Etimolojik Tahlili ve Korkut Tipinin Kökü Hakkında Kayıtlar", akt. Dursun YILDIRIM, *Millî Kültür*, 38 (Şubat 1983), ss. 46-50.

SEZEN, Lütfi. *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

SHELTON, Mahmud. *Yüzüklerin Efendisi ve Simya*, çev. Ahmet DEMİRHAN, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

SILAY, Kemal. "Ahmedi'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi", *Türkoloji Dergisi*, IX/1, Ankara: 1991, ss. 153-162.

SİNA, Ayşe. "Alkestis ve Deli Dumrul", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36 (2004), ss. 225-235.

Söylem Üzerine. haz. Ahmet KOCAMAN, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2009.

SÖZEN, Edibe. *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

SÜMER, Faruk. "Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyetde Eserler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* XVII/3-4 (Temmuz-Eylül-Aralık 1959), ss. 359-456.

_____. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.

_____. *Türklerde Açlık ve Binicilik*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1983.

_____. *Karakoyunlular, I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.

SWINGWOOD, Alan. *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman AKINLAY, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

ŞAHİN, Halil İbrahim. "Dede Korkut Kitabı ile İlgili Azerbaycan'da Yayınlanmış Bazı Çalışmalar", *Karadeniz Araştırmaları*, 11 (Güz 2006), ss. 151-155.

ŞAHİN, Veyssel. Boğaç Han Hikayesinin Anlatı Düzlemindeki Görünümü", *Turkish Studies*, 4/8 (2009), ss. 2145-2174.

ŞEN, Semra. "Oğuz Kağan Destanı'nda ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kadın", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21 (2003), ss. 123-128.

ŞEN, Serkan. "Dede Korkut Kitabı'nda Kadına Yönelik Hitaplar", *Turkish Studies*, 3/2 (Spring 2008), ss. 627-641.

ŞERİF, Muzaffer. *Sosyal Kuralların Psikolojisi*, çev. İsmail SANDIKÇIOĞLU, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985.

TANERİ, Aydın. "Büyük Selçuklularda Divan" (Divan mad.), *DİA*, 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 383-385.

TANİLLİ, Server. *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: İnsanlık Tarihine Giriş, II Orta Çağ*, İstanbul: Cem Yayınları, 1993.

TANYILDIZ, Ahmet. "Ganem Dede ve Ankaravî'nin Şerh-i Mesnevî'sine Katkısı", *Sûfî Araştırmaları-Sufi Studies*, 3/5 (Kış/Winter 2012), ss. 47-58.

TANYU, Hikmet. "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, ss. 283-304.

TEKİN, Mehmet. *Roman Sanatı I Roman Unsurları*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2001.

TEKİN, Şinasi. *Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları*, İstanbul: Eren Yayınları, 1993.

_____. "Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler [Başlangıcından Osmanlıların Fetret Devrine Kadar], *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2001, ss. 151-197.

TEKİN, Talat. "Dede Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1986, ss. 141-156.

TEKİNDAG, M. C. Şehabeddin. *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul: İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, 1961.

TEMİZKAN, Abdullah. "Tepegöz-Devlet İlişikisine Semiyotik ve Tarihsel Bir Yaklaşım", *Türk Tefekkür Dünyası Bilgi Şöleni (6-7 Aralık 2012)'nde sunulmuş bildiri*. (http://pswww.academia.edu/2268499/TepegozDevlet_Iliskisine_Semiyotik_ve_Tarihsel_Bir_Yaklasim).

TEZCAN, Mahmut. *Kültürel Antropoloji*, Ankara: Atatürk Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Yayınları, 1996.

TEZCAN, Semih. *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

_____. "Dede Korkut Kitabında Boy Boylamak, Soy Soylamak", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, haz. Mustafa CANPOLAT, Semih TEZCAN, Mustafa Şerif ONARAN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978, ss. 227-236.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri. *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.

TODOROV, Tzvetan. *Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri*, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

TOLAN, Barlas, Galip İSEN, Veyssel BATMAZ. *Ben ve Toplum: Sosyal Psikoloji I*, Ankara: Teori Yayınları, 1985.

TRYJARSKİ, Edward. *Türkler ve Ölüm*, çev. Hafize ER, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2012.

TURAL, Sadık. "Dede Korkut Destanlarında Aile", *Türk Dili*, 553 (Mart 1998), ss. 8-12.

TURAN, Fatma Ahsen. "Dede Korkut ile Oğuz-name'deki Ortak Formüller", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri, II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 299-308.

_____. "Formül Nazariyesi", *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000*, haz. İsmet ÇETİN, Ayşe YÜCEL, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 667-676.

TURAN, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Turan Neşriyet Yurdu Yayınları, 1971.

_____. *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Turan Neşriyet Yurdu Yayınları, 1973.

_____. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, 1-2*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.

_____. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997.

TURNER, Bryan S.. *Max Weber ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım*, çev. Yasin AKTAY, Ankara: Vadi Yayınları, 1991

_____. *Statü*, çev. Kemal İNAL, Ankara: Doruk Yayınları, 2000.

TÜRKDOĞAN, Orhan. "Dede Korkut Kitabında Milli Kültür Tipleştirmeleri", *Türk Kültürü*, XXI/234 (Ekim 1982), ss. 780-787.

TÜRKMEN, Fikret. *Aşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.

_____. "Eski Türklerin İnançlarında Tabiat Kültü", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, III (1999), ss. 175-182.

_____. "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumelinde Yaşayan Kolları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994, ss. 157-176.

_____. "Dede Korkut Hikâyelerinde Ara Sözler (Digressions)", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, ss. 153-160.

_____. "Dede Korkut'ta Halk Hukuku Unsurları", *Bilgi*, 58 (Yaz 2011), ss. 245-256.

TÜRKÖNE, Mualla. *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ankara: Ark Yayınları, 1995.

UÇURLU, Mustafa. "Dede Korkut'u Okumak İstiyorum, Ama...", *Turkish Studies*, 3/1 (Winter 2008), ss. 129-137.

URMANÇEYEV, F. "Orta Asya Türk Tarihi ve Folklorunda Boz/Ak Kurt", çev. Mehmet TEZCAN, *Kardaş Edebiyatlar*, 7 (Temmuz, Ağustos, Eylül 1983), ss. 4-18.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

ÜÇÜNCÜ, Kemal. "Dede Korkut Hikâyelerinden Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu İçin Bir Yorum", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 159 (Aralık 2005), ss. 155-164.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. *Türk Tefekkürü Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

_____. *Toplum Yapısı ve Soyaçekme*, İstanbul: Doruktekin Yayınları, 1971.

VÁCZY, Péter. "Hunlar Avrupa'da", *Attila ve Hunları*, ed. Gyula NÉMETH, çev. Şerif BAŞTAV, Ankara: Ankara Ü. DTCF Yayınları, 1982, ss. 51-122.

VAN DİJK, Teun. "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım", çev. Nurcan ATEŞ, *Söylem ve İdeoloji Mitoloji, Din, İdeoloji*, haz. Barış ÇOBAN, Zeynep ÖZARSLAN, İstanbul: Su Yayınları, 2003, ss. 13-112.

VELİYEV, Kâmil. *Destan Poetikası*, haz. Halil AÇIKGÖZ, İstanbul: Türkiye Matbaacılık, 1989.

WEBER, Max. "Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi", *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha PARLA, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993, ss. 227-256.

_____. *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Özer OZANKAYA, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.

WELLEK, Rene, Austin WARREN. *Edebiyat Teorisi*, çev. Ömer Faruk HUYUGÜZEL, İzmir: Akademi Kitabevi, 1993.

WOODS, John E.. *Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk 15. Yüzyıl Türk-İran Siyaseti Üzerine Bir İnceleme*, çev. Sibel ÖZBUDUN, ek yazılar ve açıklamalar: Necdet SAKAOĞLU, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993.

XUN, Bi. "Dede Korkut Kitabı'nın Şamanlık Temeli", çev. Alimcan İNAYET, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10 (Güz 2000), ss. 465-481.

YALÇINKAYA, Ayhan. "Dede Korkut İçin Bir 'Kırklama' Denemesi", *Küf: Dede Korkut*, Said Nursi ve Hz. Ali Üzerine Bir Yorumlama, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2003, ss. 35-69.

YALMAN (YALGIN), Ali Rıza. *Cenupta Türkmen Oymakları, I*, haz. Sabahat EMİR, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru, haz. Atilla BİRKİYE, İstanbul: Varlık Yayınları, 1984.

YAVUZ, Hilmi. "Yapısalcılık Üzerine: Kuram mı? Yöntem mi?", *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Boyut Kitapları, [ty], ss. 67-73.

YAVUZ, Muhsine Helimoğlu. *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara: Ürün Yayınları, 1997.

YAYLA, Hasan Kağan. *Dede Korkut Kitabı Söz Dizimi Araştırması*, Çanakkale: On Sekiz Mart Ü. Sosyal Bilimler Ens., 2002.

YAZICI, Hasan. "Dede Korkut Hikâyelerinde Av", *Acta Türccica*, 1/1 (Ocak 2009), ss. 107-122.

YILAR, Ömer. "Dede Korkut Kitabındaki Bamsı Beyrek ile Anadolu'da Anlatılan Bey Börek Hikâyeleri ve Masalları Üzerine Motif Bakımından Bir Karşılaştırma Denemesi", *Milli Folklor*, 6/48 (Kış 2000), ss. 43-47.

YILDIRIM, Dursun. *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.

_____. "Qam Böri oğlu Bamsı Börik [Qam Böre oğlu Bamsı Börek] Boyunda Sorunlar ve Çözümler", *Türkkbilig*, 2 (2001), ss. 129-167.

_____. "Kitâb-ı Dedem Qorqud Metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor?", *Türkkbilig*, 3 (2002), ss. 130-171.

YILDIRIM, Fatma Berna. "Polyphemus ve Depegöz Hikayelerinde Canlıların Tasnifi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7/1 (2012), ss. 281-311.

YILDIZ, Naciye. *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

_____. "Manas Destanı'nda Aile İçi İlişkiler ve Bunların Dede Korkut Hikâyeleri ile Mukayesesi", *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, ss. 271-282.

_____. "Oğuz Destanı'na ve Dede Korkut Hikâyelerine Yansıyan Kahraman Kültür Tipindeki Ortaklıklar", *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, ss. 283-296.

YILMAZ, Engin. *Dedem Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Metropolis Yayınları, 2005.

YOLDAŞOĞLU, Fazıl. *Alpamış Destanı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.

YÜCE, Kemal. *Saltuknâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

YÜCEL, Tahsin. *Yapısalcılık*, İstanbul: Can Yayınları, 2008.

YÜKSEL, Hasan Avni. *Türk-İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.

ZAHİDOĞLU, Vahit. "'Kitab-ı Dede Korkut'un Vatikan Nüshası Çok Kötü Bir Nüshadır mı?", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13 (1999), ss. 153-168.

_____. "Kitab-ı Dede Korkut'un Metni Üzerine", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (2000), ss. 79-93.

ZEYNELOV, Ferhad, Samed ELİZADE. *Kitabi-Dede Gorgud*, Bakı: Yazıçı Neşriyat, 1988.

Ek 1:
DRESDEN VE VATİKAN NÜSHALARININ
KARŞILAŞTIRMA TABLOSU

DRESDEN NÜSHASI

Kitâb-ı Dedem Korkud ala lisan-ı talfe-i Oguzân

1. Bismillahirrahmanirrahim ve bihi nestain (3 a/2)
2. Oguzun ol kişi temâm bilicisiydi ne derise olurdu gayıbden dürlü haber söyleridi. Hak Teala anın gönlüne ilham ederidi (3 a/4-5)
3. Dede Korkut soylamış (3a/11)
4. Çıhan can gerü gelmez (3b/1)
5. Kül depecük olmaz (3b/6)
6. Devletlü ogul kopsa ocağınun köridür (3b-4a/13-1)
7. Devletsüz şerrinden Allah saklasun hanum sizi (4 a/2-3)
8. Çalabilen yigide okıla kılıçdan bir çomak yeg (4 a/6-7)
9. Ata adın yöridende devletlü ogul yeg (4 a/10-11)
10. Üç otuz on yaşunuz dolsun Hak size yaman getürmesün (4 a/12-13)
11. Dede Korkut soylamış görelim hanum ne soylamış (4 b/1-2)

VATIKAN NÜSHASI

Hikayet-i Oguz-name-i Kazan Beg ve gayrı

1. Yok
2. Oguzun içinde temâm vilayeti zahir olmuş idi. İlham-ı Rabbaniyle neçe sözler söylerdi (58 b/2-3)
3. Bir gün Dede Korkut cuşa gelüp Oguz begleri içinde soy soylamış onlara nasihat yüzinden söylemiş. Görelim hanum ne demiş (58 b/7-8)
4. Ve çıhan can kıyamet olmayınca gerü gelmez (58 b/10)
5. Kül depecük olmaz, güyegü ogul olmaz (58b-59a/13-1)
6. Devletlü ogul kopsa terkeşinde tlırdür, devletsüz ogul kopsa ocağınun köridür (59a/5-6)
7. Devletsüzler şerrinden Allah saklasun kammuzı hanum hey, begüm hey (59 a/7-8)
8. Yok
9. Yok
10. Üç otuz on yaşınız dolsun arasında Hak size yaman göstermesün (59 a/12-13)
11. Gene Dede burada soy soylamış görelim ne demiş (59 a/13-59 b/1)

12. Kolca kopuz götürüp elden ele begden bege
ozan gezer (4 b/7-8)

12. Kolca kopuz götürüp elden ele ozan gezer
(59 b/5)

13. Hanum hey (4 b/10)

13. Hanum hey, begüm hey (59 b/6)

14. Dede Korkut gene soylamış görelim ha-
num ne soylamış:

14. Yok

Agız açup öger olsam
Üstümüzde Tanrı görkli
Tanrı dostu din serveri
Muhammed görkli
Muhammedin sag yanında namaz kılan
Ebu Bekr-i Sıddık görkli
Ahır sıpara başıdur Amüne görkli
Hecesinleyin düz okunsa Ya-Sin görkli
Kılıç çaldı din açdı
Şah-ı merdan Ali görkli
Alinin ogulları Peygamber nevâdeleri
Kerbela yazısında Yezidiler elinde şehid
oldı
Hasanıla Hüseyin iki kardaş bile görkli
Yazılıp dizilip gökden indi
Tanrı ilmi Kur'an görkli
Ol Kur'anı yazdı düzdi
Ulemalar öğrenince güydi bahdı
Alimler serveri Osman Affan oğlu görkli
Alcak yerde yapılpdur
Tanrı evi Mekke görkli
Ol Mekkeye sag esen varsa esen gelse
Sıdkı bütün hacı görkli
Sagış güninde ayne görkli
Ayne günü okunanda kutbe görkli
Kulak urup dinleyende ümmet görkli
Minarede banlayanda fakı görkli
Dizin basup oturanda helâl görkli
Dulumundan agarsa baba görkli
Ag südin doya emzirse ana görkli
Yanaşup yola girende kare buğur görkli
Sevgili kardaş görkli
Yanal ala ev yanında dikilse gerdek görkli
Uzunca tenefi görkli
Ogul görkli
Kamusına benzemedi
Cümle âlemleri yaradan Allah Tangrı görkli
Ol ögdüğüm yüce Tangrı

Dost oluban meded ersün
Hanum hey (4 b/10-5 b/5)

15. Ozan eydür:

Karılar dört dürlüdüdür
Birisi solduran sobdur
Birisi dolduran tobdur
Birisi evlün dayagıdır
Birisi neçe söylerisen bayagıdır (5 b/5-8)

16. Evlün dayagı oldur ki yazıdan yabandan eve
bir konuk gelse er âdem evde olmasa ol anı
yedürür içirür, ağırlar, azizler gönderür (5
b/8-9)

17. Bu evi harab olası ere varaldan berü dahı
karnım doymadı yüzüm gülmedi, ayagum
paşmak yüzüm yaşmak görmedi der (6
a/1-3)

18. Depretince yerinden örü durdı (6 a/6)

19. "Dur etmek getir yeyelim bu da yesün"
dese, "bişmiş etmegün bakası olmaz, ye-
mek gerekdür." Avrat eydür: "N'eyleyüm,
bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve
degirmenden gelmedi" der. "Ne gelürise
benüm sagruma gelsün" der. Elin götine
urur, yönin anaru, erine sagrusın dönderür.
Bin söylerisen birisini duymaz, erün sözini
kulağına koymaz (6 b/5-11)

15. Dede Korkut dilinden ozan eydür:

Avratlar dört dürlüdüdür
Birisi ev yapan sulpdur
Birisi solduran sopdur
Birisi dolduran tobdur
Birisi neçe söylerisen bayagıdır (59 b/7-9)

16. Evvelki olan ev yapan sulpdur eve bir udlu
konuk gelse er adam evde olmasa ol anı
yedirir içirür, azizler gönderür (59 b/8-10)

17. Bu harab olası ere varaldan karnım doyup
yüzüm gülmedi, ayagum paşmak burnum
yaşmak görmedi (59 b/13)

18. Kuşluk uyhudan oyanur kalkar (60 a/3)

19. "Dur avrat etmek getir, biz de yeyelüm,
konuk da yesün" dese, avrat eydür: "Un
yok bu yıkılacak evde elek yok. Deve de-
girmenden gelmedi" der. Elin götine urur,
"Ne gelürse benüm götime gelsün" deyüp
yönin anaru götünü erine dönderür. Bın
söylerse birini kulığına koymaz (60 a/9-
13)

1. **Dirse Han oğlu Bogaç Han Boyunu Beyan Eder** (6 b/1)
2. Hanum hey (6 b/1)
3. Bir gün Kam Gan oğlu (6 b/1)
4. Şami günlüğü yeryüzüne dikedürmüşidi (7 a/2)
5. İpek halıçesi döşenmişidi (7 a/3)
6. Gene toyedüp (7 a/5)
7. Kimün ki oğlu kızı yok kara otaga kondu-run, kara keçe altına döşen, kara koyun yahnısından önine getirün. Yerise yesün yemezise dursun getsün demişidi. Oglı olanı ag otaga, kızı olanı kızıl otaga kon-durun. Oglı kızı olmayanı Allah teala kar-gayupdur, biz dahu kargaruz, bellü bilsün demişidi (7 a/7-13)
8. Oguz beyleri birin gelüp (7 a/13)
9. Meğer Dirse Han derleridi bir begün oglı kızı yogıdı (7 b/1-2)
10. Soylamış, görelüm hanum ne soylamış:
Salkum salkum tan yelleri esdüginde
Sakallı bozaç torgay sayradukda
Sakalı uzun Tat eri banladukda
Bedevi atlar issini görüp okradukda
Akı karalı seçilen çağda
Gögsi güzel kaba daglarda gün degende
Beg yigitler cılasunlar birbirine kuyulan
çağda (7 b/2-7)
11. Alar sabah Dirse Han kalkubarı yerinden örü durup kırk yigidin boyına alup Bayındır Hanun sohbetine gelüridi (7 b/7-9)
12. "Bayındır Han benim ne egsüklüğüm gör-di? Kılıcımdan mı gördi, soframdan mı

1. **Hikayet-i [Dirse] Han oğlu Bogaç Han** (60 a/13)
2. Yok
3. Kam Gan oğlu (60a-b/13-1)
4. Ag ban evin ag otagın kara yerün üzerine kurmuşidi (60b/1)
5. İpek kalıçası döşenmişidi (60b/2)
6. Birgün gene toy edüp (60b/3)
7. "Oglı olanı ag otaga ve kızı olanı kızılota-ga kondurun. Onun kim oglı kızı yok kara otaga kondurun altına kara keçe döşen önüne kara koyun yahnısı kon. Yerise yesün yemezise dursun getsün. Tanrı anı karayup-dur biz de kararuz bellü bilsün" demişidi (60b/5-7)
8. Oguz beyleri bir bir gelüp (60b/7)
9. Meger sultanum Dirse Han derleridi bir ki-şinin oglı kızı yogıdı (60b/8)
10. Yok
11. Alar sabah Dirse Han yerinden kalkubarı kırk yigidin boyına aldı Bayındır Hanun sohbetine geldi (60 b/8-9)
12. "Bayındır Han benim ne eksikliğüm gördi ki benden alçak kişileri ag otaga kızıl otaga

gördü? Benden alçak kişileri ag otaga kızıl otaga kondurdu, benüm suçum ne oldu kim kara otaga kondurdu?" dedi (7 b/12-8 a/3)

kondurdu, beni kara otaga kondurdu, dedi (60 b/11-12)

13. "Hanum bu gün Bayındır Han'dan buyruk şöyledir kim: oğlu kızı olmayanı Tanrı Teala kargayupdur, biz dahi kargaruz" dediler (8 a/2-5)

13. "Hanum Bayındır Handan buyruk şöyledir kim: Oğlu kızı olmayanı Tanrı teala karayupdur, biz dahi kararuz" dediler (60 b/12-13)

14. Dirse Han yerinden örü durdu, eydür: Kalkubanı yigitlerüm yerinizden örü durun. Bu karayıp bana ya bendendür ya hatundanur" dedi (8 a/4-7)

14. Dirse Han hemen yerinden örü durdu eyiti: Yigitlerüm, kalkubanı yerünüzden örü durun. Bu gazab bana ya bendendür ya hatunumdandur, dedi (61 a/1-2)

15. Dirse Han evine geldi, çağırıp hatununa soylar, görelim hanum ne soylar (8 a/6-8)

15. Dirse Han evine vardı, hatununu yanına getürdi soylar görelim hanum ne soylar (61 a/2)

16. Berü gelgil başum bahtı evüm tahtı evden çıkup yöriyende selvi boylum (8 a/8-10)

16. Gelgil başum bahtı evüm tahtı kalkubanı yüriyende tuba boylum (61 a/3)

17. Kadunum ziregim dölegüm (8 a/11-12)

17. Yok

18. Görür misin neler oldu? Kalkubanı (8 a/11-12)

18. Görür misin neler oldu neler oldu? Kalkubanı (61 a/4-5)

19. Bir yere kara otag diktürmiş. Ogulluyu ag otaga kızılıy kızı otaga oğlu kızı olmayanı kara otaga kondurun. Kara keçe altına döşen kara koyun yahnısından önüne getürün (8 a/13-8 b/3)

19. Bir yere kara otag kurdurmuş idi. Ogulluyu ag otaga ve kızılıy kızı otaga, ogulsuzı kızsuzı kara otaga kondurun, deyü buyurmuşıdı. Kara keçe altına döşen, kara koyun yahnısından önüne getürün, demişidi (61 a/5-7)

20. Gelübeni karşuladılar kara otaga kondurdular, kara keçe yahnısından önüne getürdiler. Oğlu kızı olmayanı Tangrı Teala kargayupdur biz dahi kargaruz bellü bilgil, dediler. Senden midür benden midür, Tangrı teala bize bir batman ogul vermez nedendür, dedi. Soyladı, soylama eydür (8 b/5-10)

20. Ben varcak gelübeni beni karşuladılar. El-tübeni kara otaga kondurdılar. Kara koyun yahnısından önüne getürdiler. Oğlu kızı olmayanı Tanrı teala karayıpdur biz de kararuz, bellü bilsün, dediler. Eyle olsa benden midür senden midür, Tanrı bize bir yetmen ogul vermez nedür? Dedi. Gazabıla hatununa söyler (61 a/8-10)

21. Yok

21. Böyle deyicek Dirse Hanun hatununa kahır geldi, kara kuyma gözleri kan yaş doldı. Eydlür: Hanum ne bendendir, ne senden üstümüzde kaim duran Allahındur, deyüp (61 a/13-61 b/1-2)

22. Eydlür: Hay Dirse Han, bana gazab etme incidüp acı sözler söyleme (9 a/3-4)

22. Yok

23. Koç öldürgil (9 a/5)

23. Koç kırdurgıl (61 b/4)

24. Yok

24. Dua etdür (61 b/6)

25. Hacet diledi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdı. İç Oguz Daş Oguz beglerin üstüne yıgnak etdi. Aç görse doyurdi, yalın görse donatdı, borçluyı borcundan kurtardı. Depe gibi et yıgı, göl gibi kıımız sagdırdı (9 a/11-9 b/3)

25. Yok

26. El götürdiler hâcet dilediler. Bir agzı dualının alkışıyla Allahu Teala bir ayal verdi. Hatunı hamile oldı. Bir neçe müddetten sonra bir oğlan doğurdu. Oglancuğunu dâyelere verdi, saklatdı. At ayagı külük, ozan dili çevük olur. Eygülü ulalur, kaburgalı böyür (9 b/3-7)

26. El götürüp dua dilediler. Allah teâla bir agzı dualının alkışıyla bir ogul verdi. Oglı dâyelere verdiler, besletdiler. At ayagı külük, ozan dili çevük olur. (61 b/7-8)

27. Oğlan on beş yaşına girdi (9 b/7)

27. Aylar yıllar geçdi. Oğlan böyidi, on beş yaşına girdi (61 b 9)

28. Oğlanun babası Bayındır Hanın ordusına kanışdı (9 b/8)

28. Oğlanun babası bir gün göçdi Bayındır Hanın ordusına karışdı (61 b 9-10)

29. Bayındır Han kalın Oguz begleriyle temaya bakandı, teferrüc ederidi (9 b/12)

29. Bayındır Han kalın Oguz begleri ile temaya bakarlardı (61 b/12)

30. Oğlan yumruguyla boganın alnına kıya tutup çaldı. Boga götin götin getdi. Boga oglana sürdi gerü geldi. Oğlan yine boganın alnına yumruguyla katı urdı. Oğlan bu katla boganın alnına yumrugunu dayadı.

30. Oğlan yumruguyla boganın alnına eyle urdı kim boga götünün üstüne oturdu. Gerü kalkup oglana sürdi. Oğlan bu katla boganın alnına elin dayadı. Bogayla oğlan meydana bir mikdar çekişdiler. Han Bayındır

Sürdi meydanun başına çıkardı. Bogayla oğlan bir hamle çekişdiler. İki dalusunın üstine boganun durdu. Ne oğlan yener ne boga oğlanı yener. Oğlan fikr eyledi eydür: Bir dama direk ururlar, ol dama dayak olur. Ben bunun alnına neye dayak olurn dururn? dedi. Oğlan boganun alnından yumrğun gederdi, yolından savıldı. Boga ayak üstine duramadı düşdi, depesinin üstine yıkıldı (10 a/7-10 b/6)

[ile beg]ler temaşaya bakışdılar. Boganun iki dalısı üzerine köpük durdu. Ne oğlan bogayı yendi ne boga oğlanı yendi. Ahir oğlan fikr eyledi. Eydür: "Bir dama direk ururlar, ol dama dayak oldurur. Şöyle ki dayagı gederseler dam yıkılır. Ben bunun alnına neye dayak olup dururun? Deyüp oğlan boganun alnından elin gederdi. Yolından savıldı. Boga depesünün üstine yıkıldı (62 a/4-10)

31. "Dedem Korkut gelsün, bu oğlana ad kosun bilesince alup babasına varsun, babasından oğlana beglik istesün, taht [u] el versün" dediler. Çağrdılar, Dedem Korkut gelür oldu, oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut oğlanun babasına soylamış, göre-lüm hanum ne soylamış (10 b/7-13)

31. "Çağırın Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad kosun" dediler. Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı. Eyle olsa Dede Korkut oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut soylamış ne soylamış eydür (62 a/11-13)

32. Hey Dirse Han, oğlana beglik vergil, taht vergil erdemlidür
Boynı uzun bedevi at vergil, binit olsun, hünerlidür
Ağayıldan tümen koyun vergil bu oğlana, şişlik olsun, erdemlidür
Kaytabandan kızıl deve vergil bu oğlana, yüklet olsun, hünerlidür
Altun başlı ban ev vergil bu oğlana, gölge olsun, erdemlidür
Çign[i] kuşlu cübbe don vergil bu oğlana, geyür olsun hünerlidür (10 b/12-11a/5)

32. Dirse Han, boynı uzun bedevi atı vergil bu oğlana, binit olsun hünerlidür
Ağayıldan tümen koyun vergil bu oğlana, şişlik olsun, erdemlidür
Kaytabanda kızıl deve vergil bu oğlana, yüklet olsun, hünerlidür
Altun başlı ban ev vergil bu oğlana, gölge olsun, erdemlidür
Çigni kuşlu cübbe don ver bu oğlana, geyer olsun, hünerlidür
Beglik vergil bu oğlana, taht vergil erdemlidür (62 b/1-5)

33. Senün oğlun adı Bogaç olsun (11 a/7)

33. Senün oğlun adı Bogaç Han olsun (62 b/5-6)

34. Oğlan tahta çıkıdı, babasının kırk yigidin anmaz oldu (11 a/9-10)

34. Oğlan tahta çıkıkcak babasının kırk yigidi anılmaz oldu (62 b/7)

35. Ol kırk yigit hased eylediler, birbirine söylediler: "Gelün oğlanı babasına kovlayalum. Ola kim öldüre, gene bizüm izzetimüz hürmetimüz anun babası yanında hoş ola artuk ola" dediler (11 a/10-13)

35. Ol kırk yigit hased edüp eyitdiler: "Bu oğlan zuhur edeli Dirse Hanun nazarı bize eksük oldu, gelün bu oğlanı babasına yavuzlayalum ola kim babası bu oğlanı öldüre, gene bizim hürmetimüz izzetimüz artuk ola" dediler (62 b/7-10)

36. Vardı bu kırk yigidün yigirmisi bir yana yigirmisi dahu bir yana oldu. Ol yigirmisi vardı Dirse Hana bu haberi getürdi (11 a/13-11 b/2)

37. Neler oldu (11 b/2)

38. Güzel kopdıyısı (11 b/5)

39. Ag bürçekli karnun südin tartdı (11 b/6)

40. Ala dagdan teber aş (11 b/7-8)

41. Hanlar hanı Bayındır[a] haber vara: "Dirse Hanun oğlu böyle bidat işlemiş" deyeler. "Gezdüğünden öldüğün yeg ola. Bayındır Han seni çağıra, sana katı gazab eyleye. Böyle ogul senün nene gerek? Böyle ogul olmakdan olmamak yegdür, öldürsene" dediler (11 b/8-12)

42. Dirse Han: "Varun getürün, öldüreyim" dedi (11 b/12)

43. Anasına kasd eyledi (12 a/5)

44. Ala dagdan haber geçe (12 a/6-7)

45. Bayındır Hanun katında sana gazab ola (12 a/9)

46. Dirse Han eydür: "Varun getürün öldüreyim. Böyle ogul mana gerekmez" dedi. Dirse Hanun nökerleri eydür: "Biz senin oğlunu nece getürelüm? Senin oğlun bizim sözümüz almaz. Bizim sözümüz ile gelmez (12 a/10-13)

47. Oğlunu ohlayup öldüre görgil (12 b/2-3)

36. Vardı bu kırk yigit iki bölük oldılar. Evvel yigirmisi bir kol getürdi (62 b/10)

37. Neler oldu neler (62 b/11)

38. Bir güzel gördüyise (62 b/12)

39. Ag bürçekli karnun saçın yoldı (62 b/13)

40. Ala dagdan haber aş (63 a/1)

41. Hanlar hanı han Bayındır Hana haber vara: "Dirse Hanun oğlu şu asıl yaramaz bid'at işler işlemiş" deyeler. Diri gezdüğünden senün begler içinde öldüğün yeg ola" dediler (63 a/1-3)

42. Böyle deyicek Dirse Han eydür: "Varun getürün, ol oğlanı öldüreyim. Böyle oğlu bana gerekmez" dedi. Ol namerdler eydür: "Biz senün oğlunu nece getürelüm senin oğlun bizim sözümüz almaz. Bizüm sözümüzle bunda gelmez" dediler (63 a/3-4)

43. Anasına kasd eyledi, el uzatdı (63 a/8-9)

44. Ala dagdan haber aş (63 a/9)

45. Bayındır Hanun yanında sana katı azab ola (63 a/11)

46. Dirse Han eydür: "Getürün öldüreyim" dedi. Nökerler eydür: "Biz senün oğlunu nece getürelüm? Senin oğlun bizim sözümüz ile gelmez" (63 a/12-13)

47. Oğlunu gafil ile oklayup öldüre görgil (63 b/1-2)

48. Salkum [salkum] tan yelleri esdiğinde

Sakallu bozaç torgay sayradukda Bedevi at-
lar issin görüp okradukda
Sakalı uzun Tat eri banladukda
Akli karalı seçilen çağda
Kalın Oğuzun gelini kızı bezenen çağda
Gögsi güzel kaba daglara gün degende
Beg yigitler cılasunlar birbirine kuyulan
cagda (12 b/4-9)

49. Av avladılar, kuş kuşladılar (12 b/11-12)

50. Benüm önümde depelesün (13 a/1)

51. Oglandur ne bilsün. Geyigi kovaradı
getür[ür]jidi, babasının öninde sinirleridi.
Babam at segirdişüme baksun, kıvansun,
oh atışuma baksun güvensin, kılıç çalış-
ma baksun sevünsin. (13 a/3-6)

52. Ol kırk namerdlr: "Dirse Han, görür mi-
sün oğlanı? Yazıda yabanda geyigi kovar,
senün önine getürür. Ge-yige atarken okıla
seni urur öldürür (13 a/6-9)

53. Oh dokındı, alca kanı şorladı, koyını doldı
bedevi atının boynın kucakladı, yere düşdi
(13 b/1-3)

54. Atının cılavısın dönderdi, ordusına getür
oldı (13 b/4-5)

55. Deveden bağra (13 b/7)

56. Kalın Oguz beglerin toylayayuu (13 b/7-8)

57. Kırk ince kızı boyına aldı (13b/8-9)

58. A Dirse Han
Kalkubam yeründen
Örü turdan

48. Salkum [salkum] tan yelleri esdiğinde

Sakalı uzun Tat kocası banladukda
Akıla kara seçilen çağda
Kalın Oğuzun kızı gelini bezenen çağda (63
b/3-5)

49. Yok

50. Benüm önümde öldürsün (63 b/6)

51. Oglandur bunların sözini gerçek sandı. Ge-
yigi kovararak babası önine getürürdi. Önin-
de sinirledi. Babam görsin, sevinisin, derdi
(63 b/8-9)

52. Ol namerdin birkaçı Dirse Hana eydür:
"Görür misin oğlan yazıda yabanda geyigi
kovar, senün önine getürür. Gafil olma ge-
yige atar gibi olur dahı seni urur öldürür
(63 b/9-10)

53. Yok

54. Atını cılavulayup: "Varma" dediler. Dirse
Han atının başını dönderüp ordusuna ge-
tür okdı (64 a/1-2)

55. Yok

56. Oguz beglerin konuklayayım (64 a/3)

57. Kırk ince kızı yanına aldı (64a/4)

58. A Dirse Hanım
Kalkubam oguhla yeründen
Örü turdan

Yelişi kara kazılık atun
Butun bindün
Gögsi güzel kaba taga
Ava çıkdun
İki vardun, bir gelürsin
Yavrım kanı?
Karanu dün de buldugum
Ogul kanı
Çıksun benüm görür gözüm a Dirse Han
Yaman segrür (14a/3-7)

Kara kazılık ata
Butun bindün
Gögsi güzel kaba taglar üstüne
Ava çıkdun
İki vardın bir geldün
Yavrım kanı?
Karancı dün de buldugum
Oglum kanı
Çıksun benüm gözlerim a Dirse Han
Yaman segirir (64a/8-11)

59. Dilek ile bir ogul gücile buldum (14a/13)

59. Hacet ile Tanrıdan bir ogul gücün buldum
(64b/1)

60. Karşu yatan Ala Dagdan bir ogul uçurdu-
nısa (14b/13)

60. Karşu yatan Kara dagdan bir ogul uçurdu-
nısa (64b/2)

61. Kara donlu azgın dinlü kafırlere bir ogul
aldurdınisa değil mana (14b/4-5)

61. Kara dinli kafir eline girdi ise değil mana
(64b/3-4)

62. Han babamun katına ben varayım ağır ha-
zine bol leşker alayın (14b/5-6)

62. Han babamun yanına ben varayın ağır hazi-
ne büyük leşker ben alayım (64b/4)

63. Yaralanup kazılık atumdan inmeyince
(14b/7)

63. Paralanup kazılık atımdan inmeyince
(64b/5)

64. Yalınız ogul yollarından dönmeyeyim
(14b/9)

64. Yalınız ogul yolundan dönmeyem (64b/6)

65. Kara başum kurban olsun bu gün sana
(14b/10-11)

65. Kara başum kurban olsun begüm sana
(64b/7-8)

66. Dirse Han hatunına cevap vermedi. Ol kırk
namerdkarşu geldi, eydür: "Oglun sağdur,
esendür, avdadur. Bugün yarın kanda ise
gelür, korkma kayurma, Beg serhoşdur, ce-
vab veremez" dediler. Dirse Hanun hatunı
kayıtdı gerü döndü (14b-15a/12-3)

66. Dirse Han hatunına cevap vermedi. Dirse
Hanun ol namerd kırk yeğidi hatuna karşı
geldiler, eytidiler: "Oglun sağdur, esendür,
avdadur. Bugün yarın gelür" dediler. "Beg
sarhoşdur anun için cevap veremez" dedi-
ler. Dirse Hanun hatunu döndü eve geldi
(64b/7-9)

67. Katlanımadı, kırk ince kızı boyına aldı.
Bedevi ata binüp oglancuğun isteyü getdi.
Kışda yazda karı buzı erimeyen Kazılık
dagına geldi çıktı. Alçaktan yüce yerlere

67. Gerü katlanımayup kalkup oglancuğun is-
teyü kırk ince kızla kışda yazda karı buzı
erimeyen Kazılık Dagına geldiler. Alçaktan
yüce yerlere çapup çıktılar. Baksa görse

- çapup çıktı. Baksa görse bir derenün içine kara kuzgun ener çıkar, konar kalkar. Bedevi atın ökçeledi, ol tarafa yördi (15a/3-8)
68. Meğer, sultanum oğlan ol arada yıkılmışıdı (15a/8-9)
69. Oğlanun iki kelbücügezi vardı (15a/10)
70. Oğlan anda yıkıldukda boz atlu Hızır oğlana hazır oldu (15a/11-12)
71. Üç katla yarasın eliyle sıgadı (15a/12)
72. "Sana bu yaradan, korhıma oğlan ölüm yokdur. Dag çiçeği anan südiyle senün yarana melhemdür" dedi, gâyib oldı (15a-b/12-1)
73. Oğlanun anası oğlanun üstine çapup çıka geldi. Baksa görse oğlancuğı alca kana bulaşmış yatur. Çağıruban oğlancuğına soylar, görelüm hanum, ne soylar, eydür (15b/1-4)
74. Tanrı veren tatlu canun seyranda imiş (15b/5-6)
75. Öz gözinde canun varısa, ver haber mana (15b/6-7)
76. Yok
77. Kazılık Dağı, akar senün sularun, akar iken akmaz olsun
Kaçar senün geyiklerün Kazılık Dağı, kaçarıken kaçmaz olsun, taş dönsün (15b/8-10)
78. Ne bileyin ogul, arslandan mı oldı yohsa kaplandan mı oldı? Ne bileyin ogul, bu ka-
- bir derenün içinde kara kuzgun iner çıkar, bedevi atın mahmuzladı, ol tarafa yördi (64b/10-12)
68. Meger benüm hanum, ol arada oğlan atdan yıkılmışıdı (64b/12-13)
69. Oğlanun iki köpecüğü vardı (64b-65a/13-1)
70. Oğlan anda yıkıldukda boz atlu yeşil donlu Hızır İlyas oğlana bi-izni'llah yetiştiler (65a/1-2)
71. Üç katla yarasını sıgadı (65a/2)
72. "Korkma, bu yaradan, oğlan, sana ölüm yokdur" dedi. "Dag çiçeği, anan südi senün yarana melhemdür" dedi, gâyib oldı (65a/2-3)
73. İttifak oğlanun anası çapup oraya geldi. Baksa görse oğlancuğı alca kana gark olmuş yatur. Çağırup oğluna soylar, görelim ne söyler (65a/3-5)
74. Tanrı veren öz canun seyranda imiş (65a/6)
75. Öz gevede canun varısa ogul haber ver mana (65a/6-7)
76. Dedi. Hatun gene soylamış burada: (65a/7-8)
77. Akar senün suların, Kazılık Dağı, akar iken akmaz olsun
Kaçar senün, Kazılık Dag[ı] geyiklerün, kaçarıken, kaçmaz olsun (65a/7-9)
78. Ne bileyin ogul, sana arslandan mı oldı yohsa kaplandan mı oldı? Sana bu kazalar

zalar sana nereden geldi. Ol gevdende canun varısa, ogul haber mana (15b/11-13)

ne yerden geldi. Öz gevdende canun varısa ogul degil bana (65a/9-10)

79. Ağz dilden bir kaç kelime haber mana (15b-16a/13-1)

79. Yok

80. Böyle degeç oğlunun kulagina ses dokındı. Başın kaldırdı, yalabıdak gözün açdı, anasının yüzine bakdı. Soylamış hanum ne soylamış. Eydür (16a/1-4)

80. Böyle deyicek oğlanun kulagina ses dokundu. Başın kaldırdı anasının yüzine bakdı dahı soyladı eydür (65a/11-12)

81. Berü gelgil, ag südin emdüğim kadunum ana (16a/4)

81. Berü gelgil, ag südin emdüğüm hatun anam (65a/12)

82. Akarlıda [sularına] kargamağıl Kazılık Dagainın suynın günahı yokdur Biterlide otlarına kargamağıl Kazılık Dagainın suçı yokdur Kaçar[lıda] geyiklerine kargamağıl Kazılık Dagainın günahı yokdur Arslanıla kaplanına kargamağıl Kazılık Dagainın suçı yokdur (16a/5-8)

82. Akarlıda Kazılık Dagainın günahı yokdur ana kargamağıl Biterlide otlarının günahı yokdur Kazılık Dagainın otlarına karamağıl Kazılık Dagainın geyiklerinin günahı yokdur geyiklerine karamağıl (65a-b/13-2)

83. "Kargansan babama karga, bu suç bu günah babamdandır" dedi (16a/9)

83. "Karansan babama karga, bu suç bu günah anundur" dedi (65b/2)

84. Oğlan yine eydür: "Ana agramagıl mana bu yaradan ölüm yokdur, korhmagıl. Boz atlı Hızır mana geldi, üç kerre yaramı sıgadı. 'Bu yaradan sana ölüm yokdur. Dag çiçeği anam südi sana merhemdir' dedi." Böyle degeç kırk ince kız yayıldılar, dag çiçeği devşirdiler. Oğlanın anası dahı emcüğün bir sıkdı südi gelmedi. İki sıkdı südi gelmedi. Üçüncüye gendüye darb eyledi, kanı doldı sıkdı, südiile kan karışık geldi. Dag çiçeğiyle südi oğlanun yarasına urdılar. Oğlanı ata bindürdiler, alubanı ordusuna getdiler. Oğlanı hekimlere ısmarlayup Dirse Handan sakladılar (16a-b/10-6)

84. Oğlan eydür: "Korkma canum ana, bu yaradan bana ölüm yokdur. Boz atlı Hızır İlyas bana geldi. Üç katta yaramı sıgadı 'Sana bu yaradan ölüm yokdur' dedi. 'Dag çiçeği, anan südi senün yarana melhemdür' dedi. Böyle deyicek kırk ince kız yayılıp dag çiçeği devşürdiler. Oğlanun anası dahı memesini bir sıkdı, südi gelmedi. Bir dahı sıkdı südi gelmedi. Üçüncide kendüye güç edip katı sıkdı, südi ile kan karışık çıkdı. Dag çiçeği ile südi karışdurup oğlanun yarasına urdılar, bağladılar. Ata bindirdiler, alubanı orduya getirdiler. Oğlanı Dirse Handan sakladılar (65b/2-8)

85. Hanum oğlanun kırk günde yarası onaldı, sapasag oldı. Oğlan ata biner kılıç kuşanur oldı. Av avlar, kuş kuşlar oldı (16b/6-9)

85. Hanum, oğlanun kırk günde yarası tamam eyü oldı. Ata binip kılıç kuşanur oldı, avlar, kuşlar oldı (65b/8-9)

86. Ol kırk namerdlr bunu duydılar, "Ne eyle-yelüm?" deyü danışdılar. "Dirse Han eger oglancuğun görürise arturmaz, bizi hep kı-rar" dediler. "Gelün Dirse Hanı dutalum, ag ellerin ardına bağlayalum kıl sicim ag boynuna takalum, alubanı kafır ellerine yönelelüm" deyü Dirse Hanı duttılar, ag ellerin ardına bağladılar, kıl sicim boynuna taktılar. (16b-17a/10-2)
87. Ağ etinden kan çıkınca dögdiler. Dirse Han yayan, bunlar atlu yöridiler. Alubanı kalın kafır illerine yöneldiler. Dirse Han tutsak oldu geder (17a/2-4)
88. Dirse Hanun tutsak olduğundan Oguz beg-lerinün haberi yok. Meger, sultanum Dirse Hanun hatunı bunu duymış, oglancuguna karşı varup soylamış, görelim hanum ne soylamış, eydür (17a/4-7)
89. Görür misin ay ogul neler oldu. Sarp kaya-lar oynanmadın yer obrıldı (17a/7-8)
90. Ol kırk namerd babanun yoldaşları babanı duttılar (17a/9-10)
91. Kıl sicim ag boynuna taktılar
Gendüler atlı babanı yayak yöritdiler
Alubanı kalın kafır ellerine yöneldiler
Hanum ogul, kalkubanı yeründen öri durgıl
Kırk yigidin boynuna algıl
Babanı ol kırk namerdden kurtargıl
Yöri ogul baban sana kuydiyısa sen babana kıymagıl (17a-b/10-1)
92. Oglan anasının sözün aımadı, Bogaç Beg yeründen örü durdı (17b/2-3)
93. Altun cıdasın eline aldı (17b/4)
94. Bedevi atını tuturdı bütün bindi kırk yigi-din boynuna aldı (17b/4-5)
86. Ol kırk namerdlr bunu duydılar, bir araya gelüp danışık etdiler, eyitdiler: "Dirse Han oglancuğunu öldi bilürdi. Şimdiki kaziyye böyle oldu, bizi hep kırar" dediler. "gelün Dirse Hanı dutalum, ag ellerin ardına bağ-layalum, kıl sicim boynuna dakalum, alu-banı kafır ellerine gedelüm" deyüp Dirse Hanı mest bulup dutup bağladılar, kıl ur-ganı boynuna dakılar (65b/10-13)
87. Bunlar atıla, Dirse Han yayak önlerine bı-rakdılar, döge döge kafır illerine alup gitdi-ler (65b-66a/13-1)
88. Dirse Hana bu hâl olduğundan kimsenün haberi yok. Oguz beglerinden birisi duy-madı. Meger, hanum, Dirse Hanun hatunı bunu duymıştı. Oglancuguna karşı gelüp soylamış, görelüm ne soylamış (66a/1-2)
89. Görür misin hay ogul neler oldu neler oldu? Sarp kayalar oynanmadın yer obrıldı (66a/2-3)
90. Ol kırk namerd babanın nökerleri babanı duttılar (66a/4)
91. Kıl urganı boynuna dakdılar
Onlar atlu babanı yayan yöritdiler
Alubanı kafır eline gendiler
Kalkubanı, ogul yeründen örü durgıl
Kırk yigidin yanuna algıl
Ol kırk namerdin elinden babanı kurtargıl
Baban sana kıydı ise sen babana kıymagıl (66a/5-7)
92. Oglan anasının sözünü kabul edüp kalkuba-nı Bogaç Beg yeründen örü durdı (66a/7-8)
93. Altun cıdasını koluna aldı (66a/9)
94. Bedevi atına binüp kırk yigidin boynuna aldı (66a/9)

95. Yok

95. Ol namerdlertün ardından yetdi. Anlar görinür yere varıncak kırk yigidin pusıya kodı (66a/10-11)

96. Ol kırk namerd bunı gördiler, eyıldiler: "Gelün varalım şol yigidi tutup getürelüm, ikisini bir yere kafire yetürelüm" dediler (17b/8-10)

96. Ol kırk namerd Bogaç Hanı gördiler, bilmediler. "Gelün varalum, şol yigidi dahi dutalum getürelüm, ikisini bir yerden öldürelüm" dediler (66a/12-13)

97. Dirse Han eydür: "Kırk yoldaşum aman" (17b/10-11)

97. Dirse Han bunı iştidi eydür: "Kırk yigidim bana aman" (66a-b/13-1)

98. Gerek beni öldürün, gerek digürün, koyuverin (17b/12-13)

98. Gerek beni sonra öldürün gerek koyuverin (66b/2)

99. Senünde içinde binidin varsa yigit (18a/3-4)

99. Senün de içinde binidin varsa güzel yigid (66b/4-5)

100. Savaşmadın urışmadın alı vereyim (18a/7, 9, 11)

100. Savaşmadın alı vereyin (66b/7, 9, 11)

101. Senün de içinde odan varısa yigit degil mana
Savaşmadın urışmadın alı vereyim (18a/11-12)

101. Senün de içinde odan varısa uruşmadın alı vereyin (66b/8)

102. Senün de içinde nişanlun varısa yigit degil mana
Savaşmadın uruşmadın alı vereyim (18a-b/13-1)

102. Senün de içinde nişanlun varısa savaşmadın alı vereyin (66b/9-10)

103. Yigid sana yazugı yok (18b/5)

103. Yigid bana yazuk degil (66b/12)

104. Oglan burada babasına soylamış görelüm hanum ne soylamış (18b/5-6)

104. Oglı Bogaç Han dahı burada soylamış ne soylamış görelüm hanum ne: (66b/12-13)

105. Gederise senün geder (18b/7)
Senün geder (18b/8)
Senün geder (18b/10)
Senün gederise (18b/11)
Senün gederise (18b/13)
Senün gederise (19a/1)

105. Gederse senün geder (66a/13)
Gederse senün geder (66b/1)
Gederse senün geder (67a/2)
Gederse senün geder (67a/3)
Senün gederse (67a/4)
Gederse senün geder (67a/5)

106. Ağ yüzlü ala gözlü gelin (18b/11)
107. Menüm dahı içinde bir aklı şaşmış biligi yitmiş koca babam var (19a/2)
108. Kırk yigidine dülbend saldı, el eyledi (19a/3-4)
109. Kırk yigid bedevi atın oynatdı, oğlanın üzerine yıgnak oldu. Oğlan kırk yigidin boyına aldı, at depdi ceng ü savaş etdi (19a/4-6)
110. Kayıtdı gerü döndi. Dirse Han burada oglancuğı sag idügin yene bildi (19a/7-8)
111. Yok
112. Hanlar Hanı oğlana beglik verdi taht verdi. Dedem Korkut boy boyladı, soy soy-ladı, bu Oguznâmeyi düzdi, koşdı, böyle dedi: (19a/9-10)
113. Anlar dahı bu dünyaya geldi geçdi Kervan gibi kondı göçdi Anları dahı ecel aldı, yer gizledi Fani dünya kime kaldı Kara ölüm geldüğünde geçit versün Sağlığıla sağıncın devletün Hak artursın Ol ögdüğüm yüce Tangrı dost olubanı meded ersün (19a-b/11-2)
114. Kadir Tangrı seni namerde muhtac eyle-mesün Hanum hey (19b/9-10)
106. Ağ yüzlü kara gözlü kız (67a/3)
107. Benüm de içinde aklı şaşmış, bilisi yitmiş bir koca babam vardur (67a/5-6)
108. Dahı kırk yigidine kol saldı (67a/6)
109. Kırk yigid bedevi atların oynatdı. Bogaç Hanın üstine yıgnak oldu. Kırk yigidle at depdi, savaş etdi (67a/6-8)
110. Babayla ogul birbirin kucuşup ağlaştı-lar, ahvallerin birbiriyle söylediler. An-dan obalarına kayıtdılar (67a/8-9)
111. Han Kızı karşı gelüp Dirse Han ile oğlını bir arada gördi Hak ta'alaya şükür kıldı, kurbanlar eyledi. Açlar doyurdı, sadakalar verdi. Oğlını bagrına basup gözlerin öpdi (67a/9-11)
112. Hanlar Hanı Han Bayındır oğlana beglik, taht verdi. Dedem Korkut boy boyladı soy soyladı bu Oguznâmeyi söyledi: (67a/11-12)
113. Anlar dahı bu dünyaya geldi getdi Ecel aldı yer gizledi Fani dünya kime kaldı Gelimli gedimli dünya Son ucu ölümlü dünya Kara ölüm geldüğünde ağ imandan ayır-masun Sağlığın sağıncın devletün Hak artursın Ol ögdüğüm yüce Tanrı dost olup meded ersün (67a-67b/12-2)
114. Kadir seni namerde muhtac etmesün Öl ögdüğüm yüce Tanrı dost olup meded ersün Hanum sana canum sana (67b/6-7)

1. Kam Bürenin oğlu Bamsı Beryek Boyını Beyan Eder

2. Hanum hey (35a/12)

3. Kam-gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuşıdı (35a-12-13)

4. Bayındır Hanun karşusunda oğlu Kara Budak yay dayanup durmuşıdı (35b/4-6)

5. Pay Büre Beg bunları gördüğünde ah eyledi başından aklı getdi, destmalın eline aldı böğürü böğür ağladı (35b/8-9)

6. Kıya tiküben Pay Büre Begün yüzine bakdı eydür: (35b/11-12)

7. Allahu teala meni kargayupdur, begler. Ta-cum tahtum için ağlaram (36a/2-3)

8. Pay Büre Beg eydür: "Beli, budur, menüm dahı oğlum olsa Han Bayındırın karşusun alsa, dursa, kullık eylese men dahı baksam, sevinsem, kıvansam, güvensen (36a/5-7)

9. Böyle degeç kalın Oguz begleri yüz göye durtular, el kaldurup dua eylediler: "Allahu teala sana bir ogul versün" dediler (36a/7-9)

10. Kalın Oguz begleri el kaldurdılar dua eylediler (36a-b/13-1)

11. "Begler, Allahu teala (36b/2)

12. Bunun üzerine bir kaç zaman geçdi (36b/5)

13. Allahu teala Pay Büre Bege bir ogul, Pay Bi-çen Bege bir kız verdi (36b/5-6)

14. Eşitdiler, şad olup sevindiler (36b/7)

1. Hlkayet-i Bamsı Beryek

2. Yok

3. Boz atlu Kam-gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuşıdı (67b/7-8)

4. Bayındır Hanun karşusunda Kara Göne oğlu Kara Budak yayın dayanup durmuşıdı (67b/10-11)

5. Pay Büre Beg bunları gördüğünde ah eyledi, başından aklı getdi, destmalini yüzine durtı, bünür bünür ağladı (67b/12-13)

6. Yok

7. Allah beni karayıpdur, begler. Tahtum ta-cum için ağlaram (68a/3-4)

8. Eydür: "Beli, maksudum budur. Benüm dahı oğlum olsa Han Bayındırın karşusun alsa dursa kullık eylese ben dahı baksam, kıvansam, güvensen (68a/5-6)

9. Böyle deyicek kalın Oguz begleri el kaldurup dua dilediler: "Allah teala sana dahı bir ogul versün" dediler (68a/6-7)

10. Kalın Oguz begleri dua dilediler (68a/9-10)

11. "Kadir Tanrı (68a/10)

12. Bunun üzerine bir zaman geçdi (68a/12)

13. Pay Büre Begün hatunu hamile oldı. Neçe müddetten sonra bir erkek oğlu oldı. Pay Biçen Hana dahı Huda bir kız verdi (68a/12-13)

14. Eşitdiler, sevindiler (68b/1)

15. Varun Rum eline menüm oğlum için yahşi armaganlar getirün (36b/10)

16. Bazırganlar dahı gece gündüz yola girdiler, İstanbola geldiler. Dan dansuh ile yahşi armaganlar aldılar. Pay Bürenün oğlıyçün bir deniz kulunı boz aygır aldılar, bir ag tozlu katı yay aldılar, bir dahı altı perli güzr aldılar. Yol yarağın gördiler (36b-37a/11-2)

17. Yok

18. Pay Bürenün oğlu beş yaşına girdi, beş yaşından on yaşına girdi, on yaşından on beş yaşına girdi. Çaya baksa çalımlı, palkara kuş erdemlü bir güzel yahşi yigidi oldı (37a/2-6)

19. Ol zamanda bir oğlan baş kesme kan dökmese ad komazlardı (37a/6-7)

20. Av avlariken babasının tavlasi üzerine geldi. İmrahur başı karşıladı, endürdi, konukladı (37a/8-9)

21. Kara Dervendagzına (37a/11)

22. Avnük Kalesinin kafirleri bunları casusladı. Bazırganlar yatur iken gafille beşyüz kafır kuyuldılar, çapdılar yağmaladılar (37a-b/12-1)

23. Yok

24. Sayvan dikilmiş, bir imirza hub yigit kırk yigitilen, sağında ve solında otururlar. "Oguzun bir yahşi yigidi. Ancak yörüeyim, meded deyeyim" dedi. Bazırgan eydür: "Yigit yigit, beg yigit, sen benüm ünüm anla sözüm dinle. On altı yıldur kim Oguz içinden getmiş idük. Dan dansuh kafır malın Oguz beglerine getürür idik. Pasınun Kara Derbend agzına düş vermiş idük. Avnük

15. Varun Rum eline yahşi armaganlar teber-rükler getirün (68b/2)

16. Bazırganlar dahı "N'ola hanum" deyüp yol yarağın görüp yola girdiler. Gece gündüz yörüyüp İstambol'a geldiler. Pay Büre Beg oğlu için bir deniz kulunı boz aygır, bir ag tozlu katı yay, bir dahı altı perli güzr ve bir yahşi kılıç alup yola girdiler (68b/3-5)

17. Bunlar gelince çok yıllar çok aylar geçdi (68b/5)

18. Pay Büre Begün oğlu on beş yaşına girdi. Begler içinde çalımlı, çal kara kuş erdemlü bir yahşi kılıç[lu] yigidi olmışıdı (68b/6-7)

19. Ol zamanda begler bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı (68b/7)

20. Avlarken babasının tavlasi üzerine geldi. Emirahur başı karşı gelüp atdan endürüp kondurdu, konukladı (68b/8-9)

21. Pasinüg Kara Dervend agzına (68b/10)

22. Avnüg kalasının kafiri bunları casusladı bazırganlar gafıl iken beş yüz kafır kuyulup çapdılar, yağmaladılar (68b/ 10-11)

23. Zira ki Oguza yakın yerde idi (68b/12)

24. Sayvan dikilmiş, içinde bir mirza hub cüvan kırk yoldaşıyla sağ sol oturmuşlardı. Bazırgan eydür: "Oguzun bir yahşi yigidi ancak. Varayım, meded isteyeyim" deyüp sürüp vardı. Bağır basdı, selam verdi, eytidi: "begüm yigit, hanum yigit. Ünüm anla sözüm dinle yigit. On altı yıldur ki Oguz içinden getmiş idük. Dan dansuh kafır malın Oguz beglerine getürmüş idük. Pasinüg

kalasınun beş yüz kafiri üzerümüze kuyıldı. Kardaşum tutsak oldu, malumuzu rız-kumuzu yağmaladılar, gerü döndiler. Kara başum götürdüm sana geldüm. Kara başun sadakası yigit, meded mana" dedi (37b/3-12)

Kara Derbend agzına konmuşuduk. Avnüg kalasınun beş yüz kafiri üstümüz urdı. Karındaşum tutsak edüp malumuzu rızkumuzu yağmaladılar getdiler. Kara başum götürüp sana geldüm, güzel başun sadakası yigit, meded etgil bana" deyüp agladı (68b-69a/13-6)

25. Altun ayagi elinden yere çaldı (37b/13)

25. Elindeki altun kadehi yere çaldı (69a/7)

26. Bazirgan dahi önlerine düşdi, kulaguz oldu. Kafir dahi düşüben bir yerde akça üleşmekdeydi. Bu mahalda erenlerün meydanı arslanı pehlevanların kaplanı Boz Oglan yetdi. Bir iki demedi, kafirlere kılıç urdı. Baş kalduran kafirleri öldürdi, gaza eyledi (38a/2-7)

26. Bazirgan bunlara kulaguz oldu. Kafirler dahi bir yere düşün verüp akça esbab üleşürlerdi. Bu mahalda erenlerün arslanı Boz Oglan yetdi, ol kafirleri kılıç urdı. Baş kalduran kafirleri kıldı gaza kıldı (69a/8-10)

27. Bazirganlar eydür: "Beg yigit, bize sen erlik işledün. Gel emdi, begendüğün maldan al" dediler. Yigidin gözi bir deniz kulunu boz aygırı dutdı, bir de altı perli gürzi, bir de ag tozlu yayı dutdı. Bu üçünü begendi, eydür: "Mere bezirganlar, bu aygırı ve dahi bu yayı ve dahi bu gürzi mana verün" dedi. (38a/7-12)

27. Bazirganlar eyitdiler: "Bege yigit, bize sen eylük eyledün. Gel imdi begendüğün esbabdan maldan al" dediler. Yigidin gözi deniz kukunu boz aygırı dutdı. Bir dahi altı perli gürzi ve ag tozlu yayı begendi. Bir dahi kılıcı begendi. Bunları bazirganlardan istedi (69a/11-13)

28. Bazirganlar eyitdiler: "Ne çok olsun? Amma bizüm bir begümüz oğlu vardır, bu üç nesneyi ana armagan aparsavuz gerek idi" dediler. Oglan eydür: "Mere, begünüz oğlu kimdür?" Eyitdiler: "Pay Bürenün oğlu vardır, adına Bamsı derler" dediler. Pay Bürenün oğlu olduğun bilemediler (38b/1-6)

28. Bazirganlar eyutdiler: "Hayır, sultanum, ne çok olsun? Amma, bu dört nesneyi, ki bizden istediün, verürdük, amma bizüm bir begümüz oğlu vardır, ana armagan aparsavuz gerek" dediler. "Mere, begünüz oğlu kimdür?" Eyitdiler: "Pay Büre Beg oğlu vardır ana armagan aparsavuz gerek idi" (69b/1-4)

29. Yigit barmagın ısırdı. Eydür: "bunda minnetile almakdan ise anda babam yanında minnetsüz almak yegdür" dedi. Atın kamcıladi, yola girdi. Bazirganlar ardından baka kaldı. "Vallahi, yahşı yigit, mürüvvetli yigit" dediler (38b/6-10)

29. Yigit çaldı, barmagın ısırdı. "Bunda minnetile almakdan ise anda minnetsüz almak yegdür" dedi. Atın çapdı, yola girdi. Bazirganlar ardından baka kaldılar. "Vallahi, beg yigit, yahşı yigit" Dediler (69b/4-6)

30. Yok

30. Boz Oglan evlerine babası yanına geldi. Olan kıssayı haber vermedi (69b/6)

31. Bazırganlar geldi deyü babası sevindi. Çetir otag, ala sayvan dikkürdi, ipek halıçeler saldı. Geçdi oturdu. Oğlını sağ yanına aldı. Oğlan bazırganlar hususından bir söz söylemedi, kafirleri kırdığın anmadı. Negahi bazırganlar geldiler. Baş endürüp selam verdiler. Gördiler kim ol yigit kim baş kesüpdür, kan döküpdür, Pay Büre Begün sağında oturur. Bazırganlar yörüdiler, yigidün elin öpdiler (38b-39a/10-2)
32. Bazırganlara eydür: "Mere kavat ogli kavatlar, ata dururiken ogul elin mi öperler?" Eyitdiler: "Hanum, bu yigit senün oglun midur?" "Beli, menüm oglumdur" dedi. Eyitdiler: "Emdi incinme hanum, evvel anın elin öpdügümüze. Eger senün oglin olmasaydı bizüm malımız Gürcistanda getmişidi, hepümüz tutsak olmuşıdı" dediler. Pay Büre Beg eydür: "Mere, benüm oglum baş mı kesdi, kan mı dökdi?" "Beli, baş kesdi, kan dökdi, âdem ahtardı" Dediler. (39a/ 6-13)
33. Kalın Oguz beglerini çağırdı, konukladı. Dedem Korkut geldi, ogluna ad kodı, eydür (39b/2-3)
34. Sözüüm dinle, Pay Büre Beg (39b/3-4)
35. Karşı yatan kara karlı daglardan aşar olsa Allahu teala senün ogluna aşut versün Kanlu kanlu sulardan gecer olsa geçüt versün (39b/6-8)
36. Sen oglunı "Ba[m]sam" deyü ohşarsın bunun adı Boz Aygırlı Bamsı Beyrek olsun. Adını ben dedüm, yaşını Allah versün (39b/9-12)
31. Babasına haber geldi kim "Bunca yıllardan beri geden bazırganlar geldiler" deyü. Pay Büre Beg sevindi. Divan buyurdu. Sayvanın dikkürdi, ipek kalıçalar döşetdi. Geçdi, Pay Büre Beg oturdu. Sağ yanında oğlu oturdu. Bazırganlar geldi. Bağır basdı, baş endürdi. Gördiler kim baş kesüpdür kan döküpdür gördiler, begün sağ yanında oturur. Yüz yere koyup yörüyüp evvel yigidün elini öpdiler (69b/6-11)
32. "Mere kavatlar, ata dururken ogul elini mi öperler" dedi. "Hanum, bu senin oglun mudur?" dediler. Eyitdi: "Benüm oglumdur" dedi. Eyitdiler: "Sultanum, bu senün oglun olmasa bizüm malımız Gürcistana getdi idi" Dediler. Pay Büre eydür: "Mere, benüm oglum baş mı kesdi, kan mı dökdi?" dedi. "Beli sultanum, baş kesdi, kan dökdi" dediler. (69b-70a/11-1)
33. Pay Büre Beg heman kalın Oguz beglerini çağırdı, konukladı. Oğlunun kıssasını arz eyledi. Cümle begler istihsan etdiler. Andan Dedem Korkut gelüp bu yigide ad kodı, görelüm ne dedi. Dedem eydür: (70a/2-4)
34. Yok
35. Karşı yatan kara daglardan aşar olsa Kadir Tanrı senün ogluna aşut versün Kanlu kanlu sular geçer olsa geçüt versün (70a/5-7)
36. Senün oglun adı 'Bamsam' diye ohşarsın Bunun adı bunun Boz Aygırlı Bamsı Beyrek olsun Adını ben verdüm, yaşını Hak teala versün (70a/8-9)

37. Kalın Oguz begleri el götürdüler, dua kıldılar. "Bu ad yigide kutlu olsun" dediler. Begler hep ava bindi (39b-40a1)

38. Yok

39. Bamsı Beyrek birini kova getdi. Kovarak bir yere geldi, ne gördi? Sultanum, gördi (40a/2-4)

40. "Ya Rab bu otag kimin ola" dedi. Haberi yok ki alacağı ala gözli kızın otagı olsa gerek. Bu otagın üzerine varmaga edeblendi, eyitdi: "Ne olırsa olsun. Hele men avımı alayın" dedi. Otagun önine erişi geldi, ge-yigi sinirledi. (40a/6-9)

41. Bu otag Banı Çiçek otagıymış ki Beyregün beşik kertme nişanlısı adahlısydı (40a/10-11)

42. "Varun bundan pay dilen, görün ne der" dedi. Kısırca Yenge derler bir hatun vardı, ilerü vardı, pay diledi: "Hey beg yigit, bize dahı bu geyikden pay ver" dedi (40a-b/13-3)

43. Eyle olsa, hanum, Beyregün kanı kaynadı, edebile yab yab gerü döndi. Kızlar ge-yigi getürdiler, güzeller şahı Banı Çiçek önine getürdiler. Bakdı gördi ki bir sultan semüz sıgın geyikdür. Banı Çiçek eydür: "Mere kızlar, bu yigit ne yigitdür?" kızlar eydür: "Vallahi, sultanum, bu yigit yüzi nikablu yahşı yigitdür. Beg oğlu beg imiş" dediler. Banı Çiçek eydür: "Hey hey, dayeler. Mana: 'Men seni yüzi nikablu Beyrege vermişem' deridi. Olmaya kim bu ola. Mere çağurun, haberleşeyim" dedi (40b-41a/7-2)

44. "Pay Büre Beg oğlu Bamsı Beyrek dedükleri menem" dedi. Kız eydür: "Ya ne maslahata geldün, yigit?" dedi. (41a/5-7)

37. El götürüp kalın Oguz begleri kıldı dua kıldı. "Bu ad bu yigide mübarek olsun" deyüp bu gençle hep Oguz begleri ava bindiler (70a/9-10)

38. Ala daga ala leşker a va çıkdı (70a/11)

39. Bamsı Beryek bir geyigi kova getdi. Kova kova bir yere geldi, gördi (70a/12)

40. "Ya Rab, bu otag kimindür?" dedi. Edeb-lendi bu otagun üzerine varmaga. Gene eyitdi: "Kimün olursa olsun ben şikârumı alayım" dedi. Otagun öninde geyigi sinirledi (70a-b/13-2)

41. Bu otag meger Pay Biçen kızı Banı Çiçek otagıymış Bamsı Beyregün adahlısydı (70b/2-3)

42. "Varun andan pay dilen" dedi. Kısırca Yenge derledi bir hatuh vardı. Geldi: "Yigit, bize de pay ver" dedi (70b/4-5)

43. Beyrek yap yap edeb ile gerü çekildi. Kızlar ge-yigi içerti getürdiler. Bani eydür: "Kızlar, bu yigit ne yigitdür?" dedi. Kızlar eydür: "Vallahi hanum, bu yigit yahşı yigit. Yüzi nikablu" dediler. Banı Çiçek eydür: "Hay hay dadılar, benüm babam 'Seni yüzi nikablu Beyrege vermişem' derdi. Olmaya ki bu ola. Çağurun, gelsün haberleşelüm" dedi. (70b/7-10)

44. "Pay Büre Beg oğlu Bamsı Beyrek derler bana" dedi. "Ya ne maslahat, neye geldün?" dedi. (70b/12)

45. "Ol öyle adem degıldür kim sana görüne. Amma men Banı çiçeğün dadısıyam, gel imdi senünile ava çıkalum, eger senün atun menüm atunu geçerse anun atını dahı geçersin. Hem senünile oh atalum, meni geçersen anı dahı geçersin. Ve hem senünile güreşelüm, meni basansan anı dahı basarsın" dedi. Beyrek eydür: "Hoş, imdi atlanun" (41a-b/7-2)

46. İkiisi atlandılar, meydana çıktılar, at deptiler. Beyrek atı kızun atını geçdi. Oh atdılar, Beyrek kızun okın yardı. Kız eydür: "Mere yigit, menüm atını kimse geçdügi yok, ohumı kimse yardıgi yok. Emdi gel, senünile güreş tutalum" dedi. Heman Beyrek atdan indi. Karvaşdılar, iki pehlevan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek götürür kızı yere vurmak ister, kız götürür Beyregi yere urmak ister. Beyrek bunaldı, eydür: "Bu kıza basılacak olunsam kalın Oguz içinde başıma kahınc, yüzüme tohinç ederler" dedi. Gayrete geldi, kavradı kızun bağdamasın aldı, emceginden tutdı. Kız koçındı. Bu gez Beyrek kızun ince beline girdi. Bagdadı, arhası üzerine yere urdı. Kız eydür: "Yigit, Pay Biçanun kızı Banı Çiçek menem" dedi. Beyrek üç öpdı, bir dişledi, "Dügün kanlu olsun Han Kızı" deyü barmagından altun yüzigi çıkardı, kızun barmagına geçürdi, "Ortamızda bu nişan olsun, Han Kızı" dedi. Kız eydür: "Çün böyle oldu, heman emdi ilerü durmak gerek, beg oğlu" dedi. Beyrek dahı: "N'ola hanum, baş üzerine" dedi. Beyrek kızdan ayrılıp evlerine geldi (41b-42a/2-8)

47. "Ogul, dan dansuh bu gün Oguzda ne gördün?" eydür: "Ne göreyim? Oglu olan evermiş, kıızı olan göçürmiş" (42a/9-11)

48. "Beli pes ag sakallu aziz baba, evermah gerek" dedi (42a/12-13)

45. "Ol kız eyle kız degildir ki sana gözüke, amma ben Banı Çiçeğün dadısıyam. Gel senünle ava çıkalum, ok atalum, at yarışduralum ve hem güreş dutalum. Eger bu üçinde beni yenecek olursan anı dahı geçersin, yenersin" dedi. Beyrek: "Hoş n'ola" dedi. (70b-71a/13-3)

46. İkiisi atlandılar, meydana çıktılar, at deptiler. Beyregün atı geçdi. Ok atdılar, Beyrek geçdi. Kız eydür: "Mere yigit, benüm okumu kimse geçdügi yok. Atını geçdügi yok. Emdi, beg yigit, gel senünle güreş dutalum" dedi. Heman atdan indiler. Karvaşdılar, iki pehlevan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek bunaldı, kızun memesine yapışdı. Kız kocandı. Beyrek kızun ince beline girdi. Baglandı, kıızı arkasının üstüne yere basdı. Kız eydür: "Yigit, bilmiş ol, Pay Biçen kızı Banı Çiçek benem." Dedi. Beyrek üç öpdı, bir ısırdı. Barmagından çıkarup yüzüğünü bağışladı, kızun barmagina geçürdi. "Ortamızda, Han Kızı, nişanumuz olsun" dedi. Banı Çiçek eydür: "Çün böyle oldu, heman ilerü dur, beg oğlu" dedi. Beyrek "N'ola, baş üstüne" dedi. Andan vidalaşup dönüp Berkey evlerine geldi (71a/3-11)

47. "Bugün avda ne gördün, ogul?" dedi. Beyrek eydür: "Ne göreyim, devletüm baba? Oglu olan everürmiş, kıızı olan ere verürmiş" dedi. (71a/11-13)

48. "Beli, ag sakallu aziz baba" dedi (71a/13)

49. Men kazaguc atuma binmedin ol binmah gerek (42b/2)

50. Babası Pay Büre Han eydür: "Ogul, sen kız dilemezsin, gendüne hampa istermişsin (42b/4-5)

51. Pay Büre Beg eydür: "Oglu, kalın Oguz beglerini odamuza ohuyalum. Nece maslahat görürlerse ana göre iş edelüm" dedi. Kalın Oguz beglerini hep ohıdılar, odalarına getürdiler, ağır konukluk eylediler. Kalın Oguz begleri eyitdiler: "Bu kız istemege kim vara bilir?" (42b-43a/11-3)

52. Delü Karçar kız kardaşını dileyeni öldürür, bari Bayındır Hanun tavlāsından iki şehbaz yügrük at getürün: bir keçi başlu keher aygırı, bir toklu başlu dorı aygırı (43a/4-7)

53. Dede Korkudun sözi makbul geldi (43a/8-9)

54. "Yarenler, sizi Hakka ısmarladum" dedi getdi (43a/11)

55. Meger, sultanum, Delü Karçar dahı ag ban evini, ag otagını kara yerün üzerine kurdurmuş idi (43a/11-13)

56. Delü Karçar agzın köpüklendürdi, Dede Korkudun yüzine bakdı, eydür: "Aleyküm-selam ay amel azmış fiili dönmiş, Kadir Allah ag alnına kada yazmış. Ayaklılar buraya geldügi yok, agızlılar bu suyumdan içdügi yok. Sana n'oldi? Amelün mi azdı, fiilün mi azdı, ecelün mi geldi? Bu aralar n'eylersin?" dedi (43b/3-8)

57. "Gen etegüne dar koltuguna kısılmaya gelmişem" (43b/10)

58. "Aydan arı günden görkli kız kardaşun Banı Çiçeği Bamsı Beyrege dilemege gelmişem" (43b/11-12)

49. Şahbazatınun beline binmek gerek (71b/2)

50. Babası eydür: "Ogul, sen kız istemez imişsin. Kendüne yoldaş ve hemta ister imişsin (71b/3-4)

51. Eydür: "Ogul, kalın Oguz beglerün okuyalum, odamuza getürelüm. Nece maslahat görürlerse ana göre iş edelüm" deyüp kalın Oguz beglerün hep okıdılar. Geldiler, yediler içtiler. Söz açdılar, danış etdiler: "Bu kız istemege kim varur?" dediler (71b/7-9)

52. Ol Delü Karçar kız dileyeni öldürür. Bari Bayındır Hanun tavlāsından iki at getürün: Bir keçi başlu keher aygırı, bir toklu başlu dorı aygırı.

53. Yok

54. Yok

55. Ol Delü Karçar dahı ag ban evin ag otagın kara yerün üstine kurdurmuş idi (72a/1)

56. Delü Karçar eydür: "Aleykümüsselam, ey amel azmış, fiili dönmiş, Kadir Allah ag alnına kada yazmış. Ayaklılar bu araya geldügi yok, agızlılar bu suyumdan içdügi yok. Amelün mi azdı, fiilün mi döndi? Bu aralarda n'eylersin?" dedi (72a/3-5)

57. "gen etegüne dar koltuguna sığınmaya gelmişem" (72a/6)

58. "Aydan arı görkli kız kardaşunı Bamsı Berrege dilemege gelmişem" (72a/7)

59."Mere, ne dedüğüm yetürün, kara aygırı yaragıla getürün" dedi. Kara aygırı yaragıla getürdiler, Delü Karçar bindürdiler. Dede Korkud kösteği üzdi, durmadı, kaçdı (43b-44a/13-3)

60.Toklu başlu don aygır yonıldı (44a/3-4)

61.Dedeyi kova kova Deli Karçar on belen yer aşurdı. Dede Korkudun arından Deli Karçar erdi. Dedenin ensi endti, Tangrıya sığındı, ism-i azam okıdı. Deli Karçar kılıcın eline aldı, yokansından öyke ile hamle kıldı. Deli beg diledi ki Dedeyi depere çala (44a/5-10)

62.Üç kerre agzından ikrar eyledi, günahına tevbe eyledi. Dede Korkud dua eyledi. Delinün eli Hak emriyle sapasag oldu (44b/3-5)

63."Eger bu dedüğüm nesneleri getürürisenüz, hoş, verdüm. Amma getürmeyecek olursan, bu katla öldürmedüm, ol vaktün öldürürin" dedi (44b/11-13)

64.Dede döndi, Pay Büre evlerine geldi. Pay Büre Beg eydür: "Dede, oğlan mısın kız mısın?" Dede: "Oğlanam" dedi. "Ya pes nece kurtıldun Deli Karçarun elinden?" (44b-45a/13-3)

65.Dede eydür: "Allahun inayeti, erenlerün himmeti oldu, kızı aldum" dedi. Beyrege ve nasına ve kız kardeşlarına muştucı geldi. Sevindiler, şad oldılar (45a/3-5)

66.Bin dahı curaca kıraca büreler diledi (45a/12)

67."Beli, hanum, bulayım" (45b/3)

59."Mere, ne dedüğüm .yetürün, geyümümle benüm şahbaz atum getürün" dedi. Kara aygırı getürdiler. Dedem Korkut toklu başlu don aygıra bindi dahı kaçdı (72a/8-9)

60.Kova kaçā Dedem Korkudun alundāğı toklu başlu don aygır yorıldı (72a/9-10)

61.Kova kova on belen yer aşurdı, yine Dedem Korkudun arından yetdi. Delü Karçar kılıcın eline aldı, Dede Korkuda havale etdi ki çala (72a/11-12)

62.Üç kez agzından ikrar eyledi. Dua eyledi, Hak tealanun emriyle Karçarun eli sappa sag oldu (72b/3-4)

63.Bana bu dedüklerümü getürürsen kızı alursın, getürmezsen bir dahı benüm gözüme gözükmē. Gözükecek olursan ol vakt öldürürē" dedi (72b/7-8)

64.Dede Korkut döndi, Pay Büre Begün evine geldi. Pay Büre Beg eydür: "Dede Korkut şen mi gelür saht mı gelür?" dedi. Gördiler kim güle güle gelür. "Dede, kurt mısın koyun mısın?" Eydür: "Kurdam" "Ya pes kazıyye nece oldu kurtıldun ol Delü Karçarun elinden?" dediler (72b/8-11)

65."Hak teala kurtardı. Erenlerün himmeti oldu" deyüp olan kıssaları deyüverdi. "Velhasıl, kızı aldum" dedi. Beyrege ve anasına ve kız kardeşlarına muştucı vardı. Sevindiler, şad hurrem oldılar (72b/11-13)

66.Bin dahı iri büre istedi (73a/3)

67."Hoş ola" (73a/5)

68. Pay Büre Beg eyitdi: "İmdi, Dede, köpeğile püreyi sen bul" dedi (45b/4-5)

69. Yok

70. Eşitdi, karşı geldi "Göreyim dedüğümü gerürdiler mi?" dedi (45b/9-10)

71. "Dede, ya kanı menüm bürelerün?" Dede Korkud: "Hay ogul Karçar, ademe üş[er], bögelek gibi bunludur ol bir yavuz can-verdür. Hep bir yerde dürübdürürem. Gel gedelüm semüzin al, arugin ko" dedi. Aldı Delü Karçarı bir pürelü yere getürdi. Deli Karçarı yalınca eyledi, ağıla koydu. Püreler Delü Karçara üşdiler. Gördi beceri bilmez, eydür: "Meded Dede. Kerem eyle, Allah ıskına kapuyı aç, çıkayın" dedi. Dede Korkud: "Ogul Karçar, ne kargaşa edersin?" getür, bu ısmarladugun nesnedür, n'oldun böyle bunaldun? Semüzin al, arugin ko" dedi. Delü Karçar eydür: "Hay Dede sultan, Tangrı bunun semüzin de alsun, arugin da alsun. Heman beni kapudan taşarı eyle, meded" dedi. Dede kapuyı açdı. Delü Karçar çıkdı. Dede gördikim Delünün canına geçmiş, başı kayısı olmuş, gevdesi püreden görünmez, yüzi gözi belürmez. Dedenün ayagına düşdi: "Allah ıskına beni kurtar" dedi. Dede Korkut: "Var, ogul, gündüni suya ur" dedi. Delü Karçar seğirderek vardı, suya düşdi. Büreler suya akdı getdi. Geldi, geyesin getdi. Ağır düğün yarağın gördi. (45b-46b/12-4)

72. "Nece saht olmayalum, sen kızıl kaftan geyersin, biz ag kaftan geyerüz" dediler. (46b/10-11)

73. Yok

68. Yok

69. Pay Büre Begün evine geldi (73a/7-8)

70. Yok

71. "Dede, kanı benüm bürem?" Korkut Dede hod büreleri bir eviçinde saklamışdı. "Hey ogul Karçar, ol bir aceb canavardur. Bir yerde hep derüp dururam. Gel gedelüm, eyüsin al, kemini ko" dedi. Aldı Delü Karçarı ol yere getürdi. Delü Karçarı soyıp yalınca eyledi, eve koydu. "Dendi begendüğünü al, begenmedüğünü ko" dedi. Dede kapuyı berkitdi. Aç büreler üşdi Delüye, bar bar bağırur zar zar ağırur: "Meded Dede" deyüp çağırur. Dede eydür: "Delü Karçar, gavgayı ko. Bir alay büredür getürdüm. Sonra şöyle böyle deme. Karva dut, semüzini alı ko, arğını koyu ver" dedi. "Hay Dedecüğüm: bunun eyüsi, yatlısu seçilecekleyin degül. Dede, Allah ıskına, kapuyı aç, çıkayın" der. Dedem eydür: "Sonra bizümle gene niza edersin. Hele dahı gör" dedi. Delü Karçar din din kalkur çat çat üzer. "Meded Dedecüğüm" deyüp feryad edecek Dedem kapuyı açdı. Delü Karçar daşra kağıdı çırcıplak, birerler üşmiş, gün sovu. Dede eydür: "Mere Delü, suya vur kurtul" dedi. Delü can kayısıyla buzlu suya bogazına dak batdı. Bürelerin elinden gücile kurtuldu. "Dedecüğüm, Tanrı bezsün bunun aruginde da semüzinden de" dedi. Geyesini geydi, evine getdi. Dügin yarağın gördi. (73a-b/10-8)

72. "Nece saht olmayalum, siz bir kızıl kaftan geyersiz, biz ag kaftan geyerüz" dediler (73b/11-12)

73. Bunların dahı gönli hoş oldı (73b-74a/13-1)

74.Beyrege verdi (47a/4-5)

75. "Bu gece gerdege girür" dedi (47a/5)

76. Yarımasun yarcımasun ol melun yedi yüz kafirile yıldı. Beyrek ab alaca gerdegi içinde yeyüp içüp bihaber otururdu. Dün uyhusunda kafir otaga kuyuldu. Nayibi kılıcın sıyırdı, eline aldı: "Benüm başum Beyregün başına kurban olsun" dedi. Nayib parelendi, şehid oldu. Derin olsa baturur, kalabalık korhudur, at işler er öginür, ya-yan erin umur olmaz. Otuz dokuz yigidi- len Beyrek tutsak getdi. (47a/5-13)

77. Tan atdı, gün dogdı. Beyregün atası anası bakdı, gördikim gerdek görünmez olmuş. Ah etdiler, akılları başlarından getdi. Gördiler kim uçarda kuzgun kalmış, tazı dolışmış yurdunda kalmış, gerdek parelenmiş, nayib şehid olmuş. Beyregün babası kaba sarık götürüp yere çaldı, tartdı yakasın yırt- dı (47a-b/13-5)

78. Agrayubanı sıkılayubanı evine geldi. Pay Büre Begün dünlügi altun ban evine girdi (47b/9-10)

79. Banı Çiçek karalar geydi, ag kaftanını çıkar- dı. Güz alması gibi al yanıgı tartdı yırttı (48a/1-3)

80. "Vay al duvagum eyesi
Vay alnum başum umudı
Vay şah yigidüm
Vay şehbaz yigidüm
Doyma yüzine bakmadugum hanum
yigit
Kanda getdün beni yalnız koyup cızum
yigit
Göz açuban gördüğüm
Gönül ile sevdüğüm
Bir yasadukda baş kodugum
Yolunda öldüğüm, kurban olduğum
Vay Kazan Beg unagı

74. Boz atlı Beryege verdi (74a/3)

75. Yok

76. Heman yedi yüz kafirile ilgar eyledi. Beryek kırk yegidiyle yeyüp içüp otururdu. Dün buçuğında kafirler kuyuldu. Bunlar gafil. Nayibini şehid etdiler, otuz dokuz yigidiyi- le Beyrek tutsak getdi (74a/3-5)

77. Ertesi sabah oldu. Gün dogdı. Beyregün atası anası bakup gördiler, kim gerdekhane görünmez olmuş. Ah etdiler, yakaların çak etdiler, akılları başlarından getdi. Gördiler uçarda kuzgun kalmış, ban evi paralanmış, yere düşmüş, nayib şehid olmuş. Kaba sarık götürüp babası yere çaldı (74a/5-8)

78. Agrayu agrayu evine geldi. Dünlügi altun evine Pay Büre Hanun şıvan girdi (74a/10-11)

79. Banı Çiçek ag çıkardı kara geydi. Alma gibi al yanıgını yırttı (74a-b/13-1)

80. "Vay al duvagum eyesi
Alnum başum umudı
Vay şahum yigidüm
Şahbaz yigidüm
Göz açuban gördüğüm
Gönül verüp sevdüğüm Beyrek Hanum"
(74b/1-2)

Vay kalın Oguzun imrenceci Beyrek"
(48a/3-8)

81. Deyüp zari zari agladı (48a/8-9)
82. Bir gün kızın kardaşı Deli Karçar Bayındır Hanun divanına geldi (48a-b/13-1)
83. "Devletlü hanun ömri uzun olsun. Beyrek diri olsa on altı yıldan berü gelürüdi. Bir yigit olsa, dirisi haberin getürse çargab altun akça verürüdüm, ölüsi haberin getürüne kız kardaşum verürüdüm" dedi (48b/1-6)
84. "Mere, bu ne gömlekdür?" "Beyregi Kara Dervendde öldürmişler. Üşde nişanı, sultanum" dedi. (48b/10-12)
85. Yok
86. Gömleği göricek begler ünür ünür ağlaştılar, zarlıklar gördiler (48b/12-13)
87. Dartdı yakasın yırtıdı. Acı tırnak ag yüzine aldı çaldı, güz alması gibi al yanagin yırtıdı (49a/3-5)
88. Vay al duvagum eyesi
Vay alnum başum umudı (49a/6)
89. Yalancı Yaltacuk kiçi düğünün eyledi ul[u] düğünine vade kodı (49a/9-10)
90. Beyregün babası Pay Büre Beg dahı bazirganları kıgırdı, yanına getürdi, eydür: "Mere bazirganlar, varun, iklim aran, Beyregün ölüsi haberin getürëydünüz ola mı? Der. Bazirganlar yarak gördiler, gece gündüz demeyüp yördiler. Nagah Parasarun Bayburd hisarına geldiler (49a-b/10-2)

81. Deyüp agladı (74b/2-3)
82. Ahir kızın kardaşı Delü Karçar bir Bayındır Padişahun divanına vardı (74b/5-6)
83. "Devletlü padişahum, Beryek diri olaydı on altı yıldan berü ya haberi veya kendi gelürüdi. Sultanum, bir yigit olsa dirisi haberin getürse altun akça verürüdüm, ölüsi haberin getürüne kız kardaşum verürüdüm" dedi (74b/6-8)
84. "Mere, bu ne gömlekdür?" dedi. Eydür: "Sultanum, Beryegün gömlegidür, Pasi-nüg Kara Derbendinde öldürmişler" dedi (74b/11-12)
85. Oguz begleri içinde yalan yogudı (74b/13)
86. İnınap ağladılar. Kazan Beg eydür: "Emek-darum Beryek" deyüp aklar. Kara Göne oğlu Kara Budak "Musahibüm Beryek" deyüp aklar (74b-75a/13-1)
87. Ve çeküp yakasını yırtıdı, ag yüzine tırnak çaldı (75a/3)
88. Yok
89. Yalancı oğlu Yaltacuk kızı alur oldu. Kiçi düğünini etdi., ulu düğünine vade kodı (75a/6-7)
90. Pay Büre Beg bazirganların yanına kıgırdı, eydür: "Mere, varun, iklim iklim aranız, ci-gerüm pasesi gözüm aydını Beryegün ölisi, dirisi haberin getürün" dedi. Bazirganlar yarak görüp getdiler. Günler bir gün Barasarun Bayburt Hisarına vardılar (75a/7-9)

- 91."Alan alçak hava yerden gelen argış
Beg babamın kadın anamun savgatı argış
Ayagı uzun şehbaz ata binen argış
Ünüm [a]nla sözüm dinle argış (49b/5-8)
- 92.Yok
- 93.Ag sakallu babamı ag bürçeklü anamı
Sorar olsam sag mı argış? (49b/10-11)
- 94.Evde mi argış, yohsa gurda mı argış?
Degil mana
Kara başum kurban olsun, argış sana (49b-50a/12-1)
- 95.Bazirganlar eydür (50a/1)
- 96.Yok
- 97.Ag sakallu atanı ag bürçeklü ananı
Sorar olsan sagdur Bamsı
Ag çıkarup kara geydiler
Seninçün Bamsı (50a/5-6)
- 98.Yalancı oğlu Yaltacuga
Varur gördüm Han Beyrek (50a/11-12)
- 99.Aldurdın, bellü bilgil (50b/2)
- 100.Beyrek kalkdı, aglayu aglayu kırk yigidin
yanına geldi. Kaba sanık götürdi yere çaldı.
Eydür: "Hey menüm kırk yoldaşum,
- 91."Alan alçak hava yerden gelen argış
Ayagı uzun şahbaz ata binen argış
Beg babamun kadın anamun savgatı argış
Ünüm anla sözüm dinle argış" (75a/11-13)
- 92.Kara Göne oğlu Kara Budagı
Sorar olsam sag mı argış? (75b/1-2)
- 93.Ag sakallu babamı
Sorar olsam sag mı argış?
Ag bürçeklü anamı
Sorar olsam sag mı argış?
Benüm yedi kız karındaşumı
Sorar olsam sag mı argış? (75b/2-3)
- 94.Evde mi argış, yoksa kimseye vardı mı argış?
Gel bunları degil bana,
Kara başum kurban olsun, argış sana (75b/4-5)
- 95.Bazirganlar dahı soyladı, görelüm ne soyladı, eydür (75b/5-6)
- 96.On altı yılun hasreti, begüm Bamsı
Kalin Oguz içinde Kazan Begi
Sorar olsan sagdur, Bamsı (75b/6-7)
- 97.Ag sakallu babanı
Sorar olsan sagdur, Bamsı
Ag bürçekli ananı sorar olsan sagdur, Bamsı
Ag çıkardı kara geydi,
Senün için, Bamsı (75b/9-10)
- 98.Yalancı oğlu Yaltacuga
Varur gördüm (75b/13)
- 99.Elünden aldurdun
Bellü bilgil (76a/2)
- 100.Beryek bu acı sözleri eşidüp aglayu kırk yigidinün yanına geldi. Kaba sanık başundan götürüp yere çaldı. Beryek eydür:

bilür misiniz neler oldı? (50b/2-4)

"Hay kırk yoldaşum, bilür misiniz neler olmış? (76a/2-4)

101. "Banı Çiçek Yalancı oğlu Yaltacuga varur olmuş" Böyle degeç kırk yigidi kaba sarkıların göturdiler yere çaldılar, bünürü bünürü ağlaştılar, zarlık kıldılar (50b/8-10)

101. "Banı Çiçek Yalancı oğlu Yaltacuk alur olmuş" böyle deyicek kırk yigit bünür bünür ağlaştılar (76a/6-7)

102. Meger kafır beginün bir bıkır kızı vardı. Her gün Beyregi görmege gelürdi (50b/10-11)

102. Meger kafır beginün kızı vardı. Beryegi sever idi. Her gün görmege gelür idi (76a/7)

103. "Neçün sahtsın, hanum yigit?" (50b/13)

103. "Neçün sahtsın, canum yigit?" (76b/8)

104. Ataya anaya, kavma kardaşa hasretem (50b/3-4)

104. Ataya anaya hasretem (76b/10)

105. "Yalancı oğlu Yaltacuk derler bir kişi vardı, varmış, yalan söylemiş, beni 'Öldi' demiş. Ana varur olmuş" dedi. Böyle degeç, kız Beyregi âşıklaştı, eydür: "Eger seni hisardan aşaga urganıla salınduracak olursam, babana anana sağlığıla varacak olursan beni bunda gelüp helallığa alur mısın?" dedi. Beyrek and içdi: "Kılıcuma dogranayın, ohuma sancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrılayın, sağlığıla varacak olursam Oguza, gelüp seni helallığa almazsam" dedi. Kız dahı urgan getirüp Beyregi hisardan aşaga salındurdu. Beyrek aşaga bakdı, gendüzün yer yüzine gördi. Allaha şükr eyledi, yola düşdi. Gederek kafırün ılıksına geldi, "Bir at bulursam dutayım bineyim" dedi. (51a-b/4-2)

105. "Yalancı oğlu Yaltacuk derler bir kişi vardı, beni 'Öldü' deyü haber vermiş, ol kızı alur olmuş" Böyle deyicek kız eydür: "Beryek, seni hisardan urganıla salınduracak olursam babana anana varacak olursan beni bundan gelüp helallığa kabul edüp alur mısın?" dedi. Beryek and içdi: "Eger Oguza varacak olursam gelüp seni alayım" dedi. Kız bir urgan getürdi, Beryegi hisardan aşaga salındırdı. Beryek aşaga endi, Allaha şükr kıldı. Kafırün ılıksına geldi. "Bir at dutayın" deyü. (76a-b/11-3)

106. Ebrişüme benzer senün yelicügün (51b/7-8)

106. Ebrişüm ipege benzer senün yeleçügün (76b/6)

107. Eri muradına yetürür senün arhacugun (51b/8-9)

107. Eri muradına ergürür senün arkacugun (76b/6-7)

108. Başuma iş geldi, yoldaş derem, yoldaşumdan yeg (51b/10-11)

108. Başum beraber, başuma iş geldi, yoldaş derem (76b/7-8)

109. At başını yokarı dutdı, bir kulagın kaldırdı (51b/11)
109. At başını kaldırdı (76b/8)
110. Hisarun kapusına geldi, otuz dokuz yoldaşın ısmarladı. Görelüm hanum, nece ısmarladı (51b-52a/13-1)
110. Hisarun karşısına geldi, otuz dokuz yoldaşını çağırıp kafire ısmarladı. Görelüm nece ısmarladı (76b/9-10)
111. Otuz dokuz yigidüm emaneti, mere kafir (52a/4-5)
111. Otuz dokuz yigidüm sana emanet verürem, mere kafir (76b/12)
112. Otuz dokuz yigidüm emaneti, mere kafir (52a/6-7)
112. Yok
113. "Avazım gedilmedin, ünüm boğulmadın bir atdur elüme girdi. İleteyim, saklayayım" dedi (52b/2-3)
113. "Avazum boğulmadın kopuzum kınılmadın bir atdur elüme girdi. Elteyim, saklayayım" dedi" (77a/5-6)
114. Yalancı oğlu Yaltacuk derler ölüsi haberin getürdi, adahlusun ana verür oldılar. Gelür bundan geçer, uralum anı, ana varmasun, tekine tuşına varsun" dediler (52b/11-13)
114. Yarımasun yarçımasun Yalancı oğlu Yaltacuk ölüsi haberin getürdi. Adaklusını ana veriyorurlar. Gelür bundan, uralum öldürelüm. Yalancı oğlu Yaltacuga varmasun, tekine tuşına varsun" dediler (77a/10-12)
115. Beyrek bakdı gördi kim kiçi kız karındaşı bınardan su almaga gelür, "Kardaş Beyrek" deyü aklar, bozlar, "Toyun düğünün kara oldı" deyü aklar. Beyrege katı firak geldi. Katlanımadı, büldür büldür gözinün yaşı revan oldı. Çağrubanı burada soylar, görelüm hanum, ne soylar (53a/4-8)
115. Bakdı, gördi, kim kiçi kız karındaşı bınardan su alur. Beryek gördiginde kız kardaşını tanıdı. "Begüm Beryek" deyüp aklar. Eşidicek Beryege katı firak geldi. Katlanımadı, büldür büldür akladı. Gözinün yaşı akubanı çağladı. Beyrek burada soyladı, görelüm ne soyladı (77b/1-4)
116. "Mere kız, ne aqlarsın, Bozlarsın 'Aga' deyü? Yandı bagrum, göyündi içüm (53a/8-9)
116. "Mere kız, ne aqlarsın Ne bozlarsın 'Agam' deyü? Yandı bagrum, göyündi yüregüm. (77b/4-5)
117. Kara bagrum sarsılupdur, (53a/11)
117. Kara bagrum senün sarsılupdur? (77b/6)
118. Yandı bagrum, göyündi içüm Karşu yatan kara dağı (53a/12-13)
118. Yandı yüregüm, göyündi bagrum Mere kız karşı yatan kara dağı (77b/6-7)
119. Sovuk sularını sorar olsam içit kimün? (53a-b/13-1)
119. Yok

120. Tavlâ tavlâ şehbaz atları (53b/1)

120. Tavlâ tavlâ atları (77b/8)

121. Karşu dağı yatan (53b/7)

121. "Karşu yatan kara dağı (77b/11)

122. Tavlâ tavlâ şehbaz atları (53b/10)

122. Tavlâ tavlâ atları (77b/13)

123. Karalı göklü otağı (54a/2)

123. Ağılu göklü otağı (78a/3)

124. "Mere ozan, karşu yatan kara dagdan
aşup
Geldüğünde geçdiğünde
Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı?
Taşkun taşkun suları aşup
Geldüğünde geçdiğünde
Beyrek adlu bir yigide bulış[ma]dun mı?
Ağır adlu şehirlerden geldüğünde
Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı?
(54a/4-8)

124. "Mere ozan, karşu yatan kara dagdan
aşup geldün
Aşduğunda Beryek adlu bir yigide bulış-
madun mı?
Taşkun taşkun suları geçüp geldün
Beryek adlu bir yigide bulışmadun mı?
(78a/4-6)

125. "Karşu yatan kara dagum yıkılıpdu
Ozan, senün haberün yok
Gölgelice kaba agacum kesilüpdür
Ozan, senün haberün yok
Dünyelikde bir kardaşum alınupdu
Ozan, senün haberün yok
Çalma ozan, eytme ozan
Karaluca men kızun nesine gerek ozan?
İleyünde düğün var, düğüne varup ötgil"
(54a-b/10-2)

125. "Karşu yatan kara dagum yıkılıpdu
Ozan, senün haberün yok mı?
Gölgelice kaba agacum kesilüpdür
Senün haberin yok mı?
Çalma ozan yitme ozan
Karalıca ben kızun nesine yarar, ozan?
İleyünde düğün var, düğüne varıp ötgil,
ozan" (78a/8-11)

126. Ulu kız karındaşları yanuna geldi. Bakdı
gördi kız karındaşları karalı göklü oturur-
lar. Çağırup Beyrek soylar, görelüm ha-
num, ne soylar, eydür (54b/2-5)

126. Gördi, hep kız karındaşları karalar geyüp
bir arada otururlar. Yanlarına vardı, çağı-
rup haberleşdi. Görelüm hanum, ne dedi,
eydür (78a/12-13)

127. Kara sakaç altında gömeçden ne var?
(54b/7-8)

127. Yok

128. Köhne kaftanunuz var ise geyeyin, düğü-
ne varayın. Düğünde elüme kaftan verür,
gerü kaftanunuz vereyim" dedi. (54b/12-
13)

128. Eski kaftanı varısa verün giyeyin, düğüne
varayın. Düğünde kaftan elüme girürse
gene kaftanunuzu vereyin" (78b/4-5)

129. Beyregün kaftanı varmış, buna verdiler.

129. Beryegün kaftanı varmış getürdiler. Aldı

- Aldı geydi, boyı boyına, beli beline, kolu kolına yakışdı (55a/1-2)
130. Soylamış, görelüm hanum, ne soylamış (55a/4)
131. "Kara kıyma gözlerün çöngemeseydi" (55a/5)
132. Kunt kunt bileklerün solmasaydı, Agam Beyrek deyeydim, ozan, sana (55a/7-8)
133. Apul apul yöriyişünden, Arslan gibi durışundan, Kanrıluban bakışundan (55a/8-10)
134. Kız bir dahı soylamış, eydür (55a/11-12)
135. "Bir zaman eytme, ozan Agam Beyrek gedeli bize ozan geldüğü yok Egnümüzden kaftanumuz aldugı yok Başumuzdan gecelügümüz aldugı yok Boynuzı burma koçlarımız aldugı yok" (55a-b/12-2)
136. "Göreyim Oguzda menüm dostum düşmenüm kimdür" dedi. Kaftanı sıyırdı götürdi, kızların üstine atı verdi. "Ne sen ne Baryek kalsun. Bir eski kaftan ver[d] ünüz, benüm başum beynüm aldunuz" deyüp vardı (55b/4-7)
137. Gördi, düğünde güyegü oh atar (55b/9-10)
138. Yok
139. Kaçan kim Budah atsa Beyrek (55b/13)
140. Şer Şemseddin atsa: "Elün var olsun" deridi. Güyegü atsa: "Elün kurusun, par-
- geydi. Boyı boyına yakışdı, kolu kolına yakışdı, beli beline yakışdı (78b/5-6)
130. Soylamış, görelüm ne soylamış (78b/7-8)
131. "Mere ozan, kara kuyrna gözlerün çöngemeseydi" (78b/8)
132. Yok
133. Apul apal yöriyişün, Arslan gibi durışun, Kanrılubanı bakışun (78b/9-11)
134. Kız gene eydür (78b/11)
135. "Çalma ozan yitme ozan Agam gedeli bize ozan geldüğü yok Arkamuzdan kaftanımız aldugı yok Boynuzı burma koçlarımız aldugı yok" (78b/11-12)
136. "Benüm Oguzda dostum düşmenüm kimdür bileyin derin" deyüp kaftanı arkasından çıkarıp götürdi üstlerine atı verdi. "Ne siz olun ne Beryek olsun. Bir eski kaftan verdiniz, başum beynüm aldınız" dedi. Aldı yöriyi verdi (79a/1-3)
137. Gördi, güyegü olacak (79a/4)
138. Beryek bunların ok atduklarun temaşaya durdı (79a/6)
139. Kaçan kim Kara Budak atsa (79a/7)
140. Her kim atsa: "Elün var olsun" derdi. Kaçan kim güyegü atsa: "Elün kurusun"

makların çürisün, hey donuz oğlu donuz" deridi. "güyeğülere kurban ol" derdi. Yalancı oğlu Yaltacugun acığı tutdı, eydür: "Mere kavat oğlu deli kavat, sana düşer mi mana bunun gibi söz söylemek? Gel, mere kavat, menüm yayımı çek. Yohsa şimdi boynun ururam" dedi. Böyle de-
geç Beyrek yayı aldı çekdi. Kabzasından yay iki pare oldı. Götür[d]i öñine bıraktı (56a/3-10)

derdi. "Mere donuz oğlu donuz, güyeğülere sen kurban ol" derdi. Yalancı oğlu Yaltacuk eydür: "Mere kavat oğlu kavat, sana düşer mi bana bunun gibi söz söyleyesin? Gel, mere kavat, benüm yayımı çek. Yoksa seni öldürürem" dedi. Beryek: "Ber" deyüp herifün yayını aldı, çekdi, kabzasından iki pare etdi. Götürdi yüzine atdı. (79a/8-12)

141. Yok

141. Yayını eline alup ögdi, görelüm nece ögdi (79b/1-2)

142. "Tul tulada girdigüm tuladarı
Duharlıyı kodugum yağı yurdı
Elümde kul keşlüm aygır malı (56b/2-3)

142. Yok

143. Tozlu katı yayum,
Boga verüp aldığım
Bogma kırışüm (56b/4)

143. Ağ tozlu katı yayum
Boga verüp aldığım,
Burma kırışüm (79b/2-3)

144. Andan Beyrek eydür: "Begler, sizün ışku-
nuza çekeyim yayı, atayım ohı" dedi. Me-
ger güyeğünün yüzüğüne nişan atarlardı
(56b/6-8)

144. Andan eyitdi: "İcazetiniz ile begler, sizün
ışkunuzu çekeyim yay, atayım ok" dedi.
Meger güyeğü begün yüzüğünü nişan edüp
ana atarlardı (79b/4-5)

145. Oguz begleri bunu göricek el ele çaldılar,
gülüşdiler (56b/9)

145. Oguz begleri bunu göricek gülüşdiler
(79b/6)

146. Adem gönderdi Beyregi kığırdı. (56b/9-
11)

146. Beryegi kığırdı (79b/6)

147. Beyrek eydür: (59b/12)

147. Soylamış, görelim ne soylamış: (79b/7)

148. "Alar sabah sapa yerde dikilende agban
evli (59b/12-13)

148. "Alan sabah sapa yerde tikilende agban
evli (79b/7-8)

149. Yayı kandığında, yağ dökilende bol nimet-
lü (57a/2)

149. Yağ döğülende bol nimetlü (79b/9)

150. Ukcugazın kurmışsın (57a/9)

150. Okcugazın atmışsın (79b/13)

151. Sol kolda oturan sol begler (57a/11)

151. Solda oturan sol begler (79b/13)

152. Böyle degeç Kazan Beg eydür: "Mere delü ozan, menden ne dilersin? Çetirli otak mı dilersin, kul karavaş mı dilersin, altun akça mı dilersin, vereyim" dedi. (57a-b/13-2)
153. "Sagdan gedeni sag alur, soldan gedeni sol alur, hakluya hakkı dege, haksuza yüzi karalığı dege" (57b/9-10)
154. Kazan bege haber oldı: "Sultanum, delü ozan hep yemegi dökdü" dediler. "Şimdi kızlar yanına varmak ister" Kazan eydür: "Mere kon, kızlar yanına da varsun" dedi. Beyrek kalkdı kızlar yanına vardı. Surnacıları kovdı, nakaracıları kovdı, kimini dögdü, kiminün başın yardı. Kızlar oturan otaga geldi, eşigin aldı oturdu. Bunu gördi Kazan Begün hatunı Boyı Uzun Burla kakıdı, eydür: "Mere kavat oğlu delü kavat, sana düşer mi bitekellüf benüm üzerüme gelesin?" dedi. Beyrek eydür: "Hanum, Kazan Begden mana buyruk oldı, mana kimse dolaşmaz" dedi. Burla Hatun eydür: "Mere çünküm Kazan Begden buyruk olupdur, kon otursun" dedi. Yene döndi Beyrege eydür: "Mere delü ozan, ya maksudın nedür?" Eydür: "Hanum, maksudum oldar ki ere varan kız kalka oynaya, men kopuz çalam" dedi. (57b-58a/10-11)
155. Kısırca Yenge durdı eydür: "Mere deli ozan, ere varan kız menem" dedi, oynamaga başladı. Beyrek kopuz çaldı, soyladı, görelüm, hanum, ne soyladı, eydür (58a-b/13-3)
156. "And içmişem kısır kısıraga bindüğüm yok
Karavata vardugum yok
Evünüz ardında sarvanlar sana bakar, inler
Büldür büldür gözlerinün yaşı akar
Sen anlarun yanına vargil,
152. Böyle deyicek Kazan Beg dizi üzerine geldi, eydür: "Mere delüozan, dile benden ne dilersin. Altun akça mı istersin, vereyim" dedi. (80a/2-3)
153. "Sagdan gedeni sag alur, soldan gedeni sol alur, hakluya hakkı deger, haksuza yüz karası kalur" (80a/7-8)
154. Kazan Bege haber oldı: "Hanum, delü ozan şöyle etdi" deyü. Kazan eydür: "Mere, kon, n'eylerse eylesün. Kanda dilerse varsun. Kızlar yanına dahi varsun" dedi. Beryige dediler. Kalkdı, kızlar yanına vardı. Zurnazanları kovdı, nakarazanları urdı, başların yardı. Velhasil, kimin dögdü kimin sögdü. Kızlar hatunlar oturduğu otaga geldi, eşigin aldı, oturdu. Bunu gördi Kazan Hanun hatunı Burla Hatun kakıdı, eydür: "Mere kavat oğlu kavat, sana düşer mi bitekellüf benüm üzerime gelesin?" dedi. Beyrek eydür: "Hanum, Kazan Begden bana buyruk oldı, bana kimse söylemez" dedi. Burla Hatun eydür: "Mere, çünküm Kazan Begden buyruk oldı, otur" dedi. "Ya mere delü ozan, maksudın nedür?" Eyitdi: "Maksudum budur ki ere varan kız kalka oynaya, ben kopuzçalam" dedi. (80a-b/8-3)
155. Kısırca Yenge, durdı, eydür: "Mere ozan, delü ozan, ere varacak kız benem" dedi. "Çal kopuzunu, oynayayın" dedi. Beryek bunu Kısırca Yenge idüğünü bilürdi. Soyladı, görelüm ne soyladı, eydür (80b/5-7)
156. And içeyim kısır kısıraga bindüğüm yok,
Binübeni kazavata vardugum yok
Evünüz ardında sarvanlar seni gözler
'Kankı dereye getdi ola?' deyü izin izler,
'Kankı yanadan gele?' deyü yola bakar,
Gözlerinün yaşı revan olup akar.
Sen anlarun yanına varagörgil,

Muradını anlar verür, bellü bilgü
 Senünile menüm işüm yok
 Ere varan kız kalka,
 Kol saluban oynaya
 Men kopuz çalam" (58b/3-8)

Muradını senün anlar verür, bellü bilgü.
 Benüm senünile sözüüm yok. Ere varan
 kız yerinden örü dura,
 Kol saluban oyun göstere" (80b/7-11)

157. Kısırca Yenge: "Buyy. Bu zeval gelecek delü beni görmüş gibi söyler" dedi (58b/8-9)

157. Kısırca Yenge eydür: "Buyy buyy. Zeval gelecek, delü beni görmüş gibi söyler, zeval başuna" deyüp (80b/11-12)

158. Yok

158. Ulu hanlar hatunları kas kas yaşmakları altından gülüşdiler (80b/12-13)

159. Bugur Bogazca Fatıma (58b/10)

159. Bogazca Fatıma (80b/13)

160. "Kalk, sen oyna" dediler. Kızun kaftanını geydi (58b/10-11)

160. Ana eytdiler: "Kız, dur al Sen oyna ya!" dediler. "Hay, şu delü magmun, bana da şayed ancılayın olmaz sözler söyleye" dedi. "Kız, deye, nesne yokdur." dediler. Kızun kaftanların geydurdiler. Durı geldi (81a/1-2)

161. Delü ozan eydür (58b/12)

161. Beryek eydür (81a/3)

162. Evünüz a[r]dı derecük degül miydi?
 İtünüz adı Barak degül miydi?
 Senün adun kırk oynaşlı Bogazca Fatıma degül miydi?
 Dahı aybun açaram, bellü bilgü" (59a/1-3)

162. Hay ben seni hub tanıram
 Evünüz ardı derecük,
 İtinüz adı Baraçok degil midür?
 Senün adun kırk oynaşlı Bogazca Fatma-cık degil midür?
 Yöri var, yerüne otur, oynamağıl,
 Yohsa dahı gaybun açaram, bellü bilgü" (81a/4-6)

163. "Senünle menüm oyunum yok. Var yerüne oturgıl, ere varan yerinden dura. Ben kopuz çalam, kol saluban oynaya" dedi. Böyle degec Bogazca Fatıma eydür: "Buy. Deli, bogma çıkaracak, olanca aybumuzı kaktı. Dur kız, oynansan, oynamazısan cehennemde oyna. Beyrekden sonra başuna bu hâl geleceğin bilürüdün?" dedi. (59a/4-9)

163. "Ere varan kız gelsün, oynasun. Benüm senünile sözüüm yok" dedi. Bogazca Fatıma eydür:
 "Boı boy! Bogmalar çıkar delü ozan,
 Gelüp datlıcak sohbetimiz bozan,
 Olanca aybumuzı başumuza kakan,
 Eller içinde yüzümüz suyn döküp ırzı-muz yıkan" deyüp vardı. Kıza eydür:
 "Dur kız, senün ucundan bize neler oldı
 Dostlar düşmenler hep bize güldi.

Varıp oynarsan oynar,
Oynamazsan cehennemde kayna" dedi.
Zaruri Banı Çiçek: "Aceb bana da ne
deye?" deyü fikre vardı. "Ne fikre vardun
Beryekden sonra bu işler başuna gelece-
gin bilürüdük?" dediler. (81a/6-12)

164. Burla Hatun (59a/9)

165. Banı Çiçek kırmızı kaftanın geydi, ellerin
yenine çekdi gözükmesün deyü. Oyuna
girdi, eyitdi: "Mere" (59a/10-12)

166. "Men bu yerden gedeli
Delü olmışsın
Delim agca karlar yağmış, dize yetmiş,
Han Kızının evinde kul halayık dükenmiş
Maşraba almış, suya varmış,
Bileginden on parmağını sovak almış,
Kızıl altun getirün, Han Kızına tırnak
yonun,
Aybluca Han Kızı, ere varmak ayb oldu
(59a-b/12-3)

167. Bunu eşidicek Banı Çiçek Kakıdı: (59b/4)

168. Gümüş gibi ag bilegin açdı, elin çıkar-
dı. Beyregün geçürdüğü yüzük göründi
(59b/5-6)

169. Burada soylamış, görelüm hanum, ne
soylamış, eydür: (59b/7-8)

170. "Beyrek gedeli Bam Bam depe başına çık-
dun mı kız?
Karmanup dört yanuna bakdun mı kız?
Kargu gibi kara saçun yoldun mı kız?
Kara gözden acı yaş dökdün mi kız?

164. Uzun Boylu Burla Hatun (81a/12)

165. Kalkdı Banı Çiçek kaftanın geydi, ellerin
yenine çekdi, gözükmesün deyü. Oyuna
girdi, eyitdi. "Çal mere delü ozan! Ere
varan kız benim, oynayayım" dedi. (81a-
b/13-1)

166. "Han Kızı sensin beli,
Ben bu yerden gedeli
Delü olmuş deli
Delim agca karlar yağmış, dize yetmiş,
Han Kızının evinde kul karavaş kalmayup
Han Kızı maşraba alup sovakda suya
varmış,
Ellerinden on barmagın sovak almış.
Kızıl altun getirün,
Barmak yonayım,
Ak gümüş getirün,
Tırnak yonayım.
Aybluca Han Kızı ere varmak ayb olur"
(81b/2-5)

167. Banı Çiçek eydür (81b/5)

168. Elini çıkardı, ak bilegin sıgadı. Beyregün
verdüğü altun yüzük barmagından gözük-
di (81b/6-7)

169. Beyrek eydür: (81b/7)

170. "Mere Han Kızı,
Beryek gedeli Bam Bam depeye çıkdın mı
kız?
Alları dönüp dört yanuna bakdun mı kız?
Kargu gibi kara saçun yoldun mı kız?

Güz alması gibi al yanagun yırtırdın mı kız?
Sen ere varursın, altun yüzük menümdür,
ver mana kız" (59b/8-12)

Kara gözden acı yaşun dökdün mi kız?
Tırnak urup al yanagun yırtırdın mı kız?
Gelenile gedendin Beryek haberin sordun
mı kız?
'Sevdiğüm Bamsı Beryek' deyü ağladun
mı kız?
Çün sen ere varursın barmagundagı al-
tun yüzük benümdür kız, bana vergil"
(81b/8-11)

171. Güz alması gibi al yanagun yırtırdugum çok,
Gelenile gedenden sordugum çok,
'Vardi gelmez beg yigidüm, han yigidüm
Beyrek' deyü ağladugum çok. (60a/13)

171. Alma gibi al yanagun yırtırdugum çok,
Gelenile gedenden haberin sordugum çok,
Kara gözden acı yaşım dökdüğüm çok,
'Sevişdiğüm Bamsı Beryek' deyü ağla-
dugum çok. (81b-82a/12-1)

172. Altun yüzükde çok nişan vardır,
Altun yüzügi isterisen nişanın söyle"
(60a/4-6)

172. Yüzükde çok nişan vardır,
Yüzügi isterisen nişanını söyle."
(82a/2-3)

173. Boz aygırın beline binmedüm mi?
Senün evün üzerine sığın geyik yıkma-
dum mı? (60a/7-8)

173. Boz aygırın üstüne binmedüm mi?
Senün otagun öninde bir geyigi yıkma-
dum mı? (82a/4)

174. Oh atanda men senün ohunu yarmadum
[m]ı?
Güreşde men seni basmadum mı?
Üç öpüp bir dişleyüp
Altun yüzügi barmaguna geçürmedüm
mi? (60a/9-12)

174. Ok atdukda senün okun geçmedüm mi?
Güreşdükde ben seni yenmedüm mi?
Üç öpüp bir dişleyüp
Altun yüzügi barmaguna dakmadum mı?
(82a/6-7)

175. Böyle degeç kız tanıdı, bildikim Bey-
rekdür. Cübbesiyle çuhasıyla Beyregün
ayagına düşdi. Beyrege dayeler kaftan ge-
yürüp donatdılar. Heman kız sıçradı, ata
bindi. Beyregün atasına anasına muştu-
lığa çapar getdi. Kız eydür (60a-b/13-3)

175. Kız heman tanıdı bildi, Han Beryegün
ayagına düşdi. Beryek idüğini hatunlar
bildi. Her biri bir bege muştulayı getdi.
Dayalar Beryegün arkasına kaftanlar ge-
yürdiler. Heman Banı Çiçek sıçradı, bir
ata bindi. Beryegün atasına anasına muş-
tulayı getdi. Çünkü vardı, kayın atasına
kayın anasına kız eydür (82a/8-11)

176. "Argap argap kara dagun yihılmışıdı, yü-
celdi ahır

176. "Argap argap kara dagun yıkılmışıdı yücel-
di gene.

Kanlı kanlı suların sogulmuşıdı, çağladı ahır
 Kaba ağacın kurumuşıdı, yaşardı ahır
 Şehbaz atun karımışıdı, kulun verdi ahır
 Kızıl develerün karımışıdı, köşek verdi ahır
 Ağ koyunun karımışıdı, kuzı verdi ahır
 On altı yıllık hasretün, oğlun Beyrek geldi ahır
 Kayın ata, kayın ana, muştuluk mana ne verürsüz? (60b/4-10)

Kanlı kanlı suların sogulmuşıdı yaşardı gene
 Şahbaz atun karımış idi kulun verdi gene
 Kızıl deven karımışdı köşek verdi gene
 Ağayıldı koyunun karımışdı, kuzı verdi gene
 Ahır on altı yılun hasreti oğlun geldi gene
 Muştuluk, kayın ata, kayın [ana], ne verürsüz, denüz bana" (82a-b/11-2)

177. Beyregün (60b/10)

178. "Dilün için öleyin, gelincüğüm,
 Yoluna kurban olayın, gelincüğüm
 Yalanısa bu sözlerün
 Gerçek ola, gelincüğüm
 Sağ esen çıkup gelse
 Karşu yatan kara dağlar sana yaylag olsun
 Sovuk sovk suları sana içit olsun
 Kulum halayıgum sana kırmak olsun,
 Şehbaz atlarum sana binit olsun
 Katar katar develerüm sana yüklet olsun
 Ağayıldı ağca koyunum sana şölen olsun
 Altun akçam sana harçlık olsun
 Dünlügen altun ban evüm sana gölge olsun
 Kara başum kurban olsun sana,
 gelincüğüm (60b-61a/11-6)

177. Han Beryegün (82b/2)

178. "Dilün için öleyin,
 Canuna kurban olayın, gelincüğüm.
 Yalanısa bu sözlerün gerçek ola,
 gelincüğüm
 Gerçeğe haberün,
 Karşu yatan kara dağlar yaylak olsun
 sana gelincüğüm,
 Sovuk sovk sular sana içit olsun
 gelincüğüm,
 Şehbaz atlarum sana binit olsun
 gelincüğüm
 Katar katar develerüm sana yüklet olsun
 gelincüğüm
 Kulum halayıgum sana kırmak olsun
 gelincüğüm
 Altun ban evüm sana gölge olsun
 gelincüğüm
 Benüm kara başum sana kurban olsun
 gelincüğüm (82b/2-7)

179. Bu mahalde begler Beyregi getürdiler. Kazan Beg eydür: "Muştuluk! Pay Büre Beg, oğlun geldi" dedi. Pay Büre Beg eydür: "Oğlum idüğün andan bileyim: sırça parmagını kanatsun, kanını destmale dürt-sün. Gözüme süreyin. Açılacak olurısa oğlum Beyrekdür" dedi. Zira aklamaktan gözleri görmez olmuş idi. Destimalı gözi-ne silicek Allahu tealanun kudretiyle gözi açıldı. Atası anası güvlediler, Beyregün ayagina düşdiler. Eydür:

179. Bu yanada eşiden begler Beryegün üzeri-ne yığıldılar. Bu mahalde begler ve hanlar Beryigi babasına getürdiler. Kazan Beg eyitdi: "Pay Büre Beg muştuluk! Oğlun geldi" dedi. Pay Büre Begün oğlu Beryek gedeli aklamaktan gözleri görmez olmuş-du. Pay Büre Beg eydür: "Oğlum Beryek idüğünü andan bileyim ki barmagını kanatsun, destmale bulaşdurup gözüme sürün. Açılacak olursa Beryegündür" dedi. Beryek eyle etdi, babasının gözi-ne

"Ogul, dünlügi altun ban evlümün kabzası ogul
Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği ogul
Görür gözüm aydını ogul
Dutar belüm kuvveti ogul
Kalın Oguz imrenesi canum ogul"
deyüben çok akladı, Allahına şükürler eyledi (61a-b/7-5)

sürdl. Gözleri açıldı. Atası anası güvleyüp oğlunun üstüne düşdi. Anası eydür: "Ogul, sen gedeli dünlügi altun ban evlüm şıvan girdi. Kaza benzer kızımın gelinüm ag çıkardı kara geydi." "Gözlerimiz aydını ogul" deyüp ağlaştılar, bozlaştılar, Kadir Allaha şükürler eylediler. Atıdan deveden koyundan sığırdan kurbanlar edüp nece kul karavaş azad eylediler. (82b-83a/7-3)

180. Özini Dana Sazına saldı. Beyrek ardına düşdi, kova kova saza düşürdi. Beyrek eydür: "Mere od getirürün" getürdiler, sazi oda urdılar. Yaltacuk gördi kim yanar, sazdan çıkıdı, Beyregün ayagına düşdi (61b/7-10)

180. Özünü Dana Sazına urdı. Beryek ardına düşdi, ol saza od urdı. Yalancı oğlu Yaltacık gördi ki yanar, çıkıdı Beryegün ayagina düşdi (83a/4-6)

181. Kazan Beg eydür: "Gel, muraduna yetiş" beyrek eydür: "Yoldaşlarımı çıkarmayınca, hisarı almayınca murada ermezem" dedi. Kazan Beg: "Ugurına beni seven binsün" dedi. Kalın Oguz begleri atlandılar. Bayburd hisarına çapar yetdiler. Kafirler dahı bunları karşıladılar. Kalın Oguz begleri arı sudan abdest aldılar, ag alınlarnın yere kodılar, iki rekat namaz kıldılar, adı görklü Muhammedi yad getürdiler. Gümbür gümbür nakaralar döğildi. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Şekli Meliki böğürdübeni Kazan Beg atdan yere saldı. Kara Teküri Deli Dünder kılıçladı yere saldı. Kara Arslan Meliki Kara Budak yere saldı. Derelerde kafi-re kurgun girdi. Yedi kafir begi kılıçdan geçdi. Beyrek, Yegenek, Kazan Beg, Kara Budak, Deli Dünder, Kazan ogli Uruz Beg, bunlar hisara yöriyiş etdiler. (61b-62a/11-12)

181. Han Kazan Beryege eydür: "Gel imdi, şimden gerü muraduna eriş" dedi. Beryek eydi: "Hanum Kazan, yoldaşlarımı çıkarıp hisarı almayınca muradına yetmezem" dedi. Heman Kazan Beg bir kerre haykırdı: "Beryek ugurına, beni seven begler yigidler binsün" dedi. Kalın Oguz begleri atlandı. "Bayburt Hisarı kandasın?" deyüp yortdılar. Kafirlerün casusları vardılar, haber etdiler. Tekvur dahı askerini cem edüp karşı çıkıdı. Oğuz erenleri arı sudan abdest alup iki rekat namaz kılıp atlarına süvar olup adı görklü Muhammede salavat getürüp kından kılıç sıyrıp tekbir getürüp kafire at saldılar. Nakaralar çalındı, bonlar ötdi. Cigerinde olanlar belirtti, muhannatlar kenar sıyırtı. Beg nökerden, nöker begden nöker begden ayrıldı. Kıyametün bir günü oldu, meydan başıla doldı. Yedi kafir begi kılıçdan geçdi. Kazan Beg, Şekli Meliki yıkıdı, başın kesdi. Kara Tekvur Meliki Dünder yıkup başın kesdi. Kara Arslan Melikini Kara Budak yıkup başın kesdi. Kafirün sancagın tugun Beryegile Yegenek kılıçladı, yere saldı. Begler cem olup Han Kazan ölerince hisara yöriyiş etdiler. (83a-b/6-5)

182. Kafirin kelisasın yıkdılar, yerine mescid yapıdılar. Keşişlerin öldürdiler, ban banlatdılar, aziz Tanrı adına kudbe okıtdılar. Kuşun alakanını, kumaşun arusını, kızın gökceğini, dokuzlama çargab çuha hanlar hanı Bayındıra pencik çıkardılar (62b/1-4)
183. Pay Büre Begün oglancuğı Beyrek, Pay Biçen Melikün kızın aldı (62b/5-6)
184. Han Kazan, bir kaçına Bayındır Han kızlar verdiler (62b/7-8)
185. Beyrek yigitleriyle murad verdi, murad aldı (62b/11-12)
186. Dedem Korkud geldi şadılık çaldı, boy boyladı, soy soyladı, gazi erenler başına ne geldiğin söyledi. "Bu Oguzname Beyregün olsun" dedi. (62b-63a/12-2)
187. Yok
188. Kara dagların yıkılmasun
Gölgelice kaba agacın kesilmesün
Ag sakallı baban yeri uçmak olsun
Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun
Ogullı karındaşdan ayırmasun
Ahır vaktde anı imandan ayırmasun
Amin amin deyenler didar görsün
Yığışdursun dürişdürsün,
Günahunuzu adı görklü Muhammed
Mustafa
Yüzi suyına bağışlasun,
Hanum hey. (63a/2-7)
182. Kelisyalrın yıkup yerine mescidler yapıdılar. Ban banlatdılar, namaz kıldılar. Kuşun alakanını, kumaşun eyüsini, kızın gökceğini, Bayındır Hana pençik çıkardılar. (83b/5-7)
183. Melikün kızı ile Beryek ahd etmişdi. Aldı, gerü döndi. (83b/7)
184. Kazan Beg kız verdi, birkaçına Bayındır Han kız verdi (83b/8-9)
185. Beryek ol gece yigitleri ile muradlarına maksudlarına yetdi (83b/11)
186. Dedem Korkut soy soyladı boy boyladı, kopuz çaldı, şadılık eyledi. Bu Oguznamayı söyledi, ne dedi (83b/12-13)
187. "ol öğdügüm yeg erenler,
Dünyaya benüm deyenler.
Ecel aldı yer gizledi,
Fani dünya kime kaldı?
Gelimli gidimli dünya
Son ucu ölümlü dünya" (83b-84a/13-1)
188. Yerlü kara dagların yakılmasun
Gölgelice kaba agacın kesilmesün
Ag sakallı baban yeri uçmag olsun
Ag bürçeklü anan yeri cennet olsun
Ogullı karındaşdan ayırmasun
Ahır vaktde imandan Kur'andan ayırmasun
Amin amin deyenler didar görsün
Günahlarnuzu Habib hürmetine bağışlasun Allah (84a/1-4)

1. **Sulur Kazanın Evi Yagmalandığı Boyı Beyan Eder** (19b/10-11)
2. Yok
3. Han Uruzun ağası (19b-20a/13-1)
4. Doksan başlu ban evlerin kara yerün üzerine dikdürmişidi (20a/2-3)
5. Barmakları nigarlı mahbub kafir kızları kalın Oguz beglerine (20a/7-8)
6. İçüp içüp Ulaş oğlu Kazanın alnına şera-bun itisi çıkdı (20a/8-9)
7. Av avlayalum, kuş kuşlayalum (20a/12)
8. Kıyan Selcük oğlu Deli Dündar eydür: "Beli, Han Kazan, maslahatdur." Kara Göne oğlu Kara Budag eydür: "Agam Kazan, maslahatdur." Anlar eyle degec (20a-b/13-2)
9. İki dizinün üstine çökdü eydür: "Agam Kazan, sası dinlü Gürcistan agzında otursun. Ordun üstine kimi korsın?" (20b/3-5)
10. Kazan eydür: "Üç yüz yigidilen oglum Uruz menüm evüm üstüne dursun" dedi. Konur atın çekdürdi, butun bindi. Tepesi kaşğa aygırına Dündar bindi. Gök bedevinin dardı, Kazan Begün karındaşı Kara Göne bindi. Ag bedevinin çekdürdi, Bayındır Hanun yağsın basan Şer Şem-seddin bindi. Barasarun Bayburd hisarın-dan parlayup Beyrek boz aygırına bindi. Konur atlı Kazana keşiş deyen Beg Yege-nek don aygırına bindi. Saya varsam dü-kense olmaz (20b/5-12)
11. Kafirün casusu casusladı. Vardı, kafirlerin azgunı Şöklü Melike haber verdi. Yedi bin kaftanınun ardı yırtılu, yarımından kara
1. **Hilkayet-i Salur Kazanın Evi Yagmalandığıdır** (84a/5)
2. Ol erenlerin arslanı (84a/6)
3. Han Uruzun babası (84a/7-8)
4. Doksan başlu ban evlerin kurmuşıdı (84a/9)
5. Oguz beglerine sagrak sunup içerlerdi (84a/11-12)
6. İçerek Ulaş oğlu Kazanın şarab başına çıkdı (84a/12)
7. Avlayalum, kuşlayalum (84b/1)
8. Yok
9. Dizin çökdü, eydür: "Agam Kazan, masla-hatdur" dedi. "Agam, sası dinlü Gürcis-tan agzında otursun. Ordun üstine kimi korsun?" dedi (84b/2-4)
10. Kazan eyitdi: "Üç yüz yigit ile oglum Uruzu koram" dedi. Herman konur atını çekdürdi. Kazan bindi (84b/4-5)
11. Bu yana kafirün casusu casuslayup varu-banı Şöklü Melike haber verdi. Yedi bin alaca atlı karaca kafir yıldı, gece içinde

saçlu, sası dinlü, din düşmeni, alaca atlu kafır bindi, yıldı. Dün bucugında Kazan Begün ordusına geldi. Altun ban evlerin kafirler çapdılar. Kaza benzer kızı gelini çağrışurdılar. Tavla tavla şehbaz atlarını bindiler, katar katar kızıl develerini yetdiler. Ağır hazinesini, bol akçasını yağnadılar. Kırk ince bellü kızıyla Boyı Uzun Burla Hatun yesir getdi. Kazan Begün karıcuk olmuş anası kara deve boynında asılu getdi. Han Kazanun oğlu Uruz Beg üç yüz yigidilen eli baglu, boynı baglu getdi. Eylik Koca oğlu Sarı Kolmaş Kazan Begün evi üzerinde şehid oldı (21a/1-13)

Kazan Begün ordusunun üstine geldi. Altun ban evlerini kafır çapdı. Kızını gelini çağrışurdı. Tavla tavla şehbaz atlarına kafır bindi, katar katar develerini kafır yetdi. Ağır hazinesini kafır yağmaladı. Kırk ince kızıyla Boyı Uzun Burla Hatunı esir etdi. Kazan Begün karıcık anası deve boynına asılu getdi. Han Kazanun oğlu Uruz Beg üç yüz yigidile eli boynı baglu esir getdi. Eylik oğlu Sarı Kolmaş Kazan Begün evi Üstinde şehid oldı. (84b/6-12)

12. Kafır eydür: "Begler, Kazanun tavla tavla şehbaz atlarını binmişüz, altun akçasını yağmamışuz, kırk yigidilen oğlu Uruzu tutsak etmişüz, katar katar develerini yetmişüz, kırk ince bellü kızılan Kazanun helalını tutmuşuz. Bu hayfları biz Kazana etmişüz" dedi (21a-b/13-4)

12. Tekvur eydür: "Begler, Kazana aceb iş oldı. Malını menalini evini oğlunu kızını örme saçlu karıcık anasını biz almışuz" (84b-85a/13-1)

13. Şöklı Melik eydür: "Mere aznavur, ne hayfumız kaldı?" (21b/5-6)

13. Şöklı Melik eydür: "Nedür?" (85a/1)

14. Altı yüz kafır atlandı, koyunun üzerine ılgar vardı (21b/9-10)

14. Altı yüz kafır seçilüp koyuna getdi (85a/4)

15. Kara kaygulu vakıa gördi. Vakıasından sermürdi, örü durdı (21b/11)

15. Kara kaygulu düş gördi. Belinleyin örü durdı (85a/4-5)

16. Kıyan Güci, Demür Güci, bu iki kardaşı yanına aldı (21b/12)

16. Kıyan Güci, Demür Güci iki kardaşını yanına aldı (85a/5)

17. "Karanku ahşam olanda kaygulu çoban," (22a/2-3)

17. "Karanku ahşamda kaygulu çoban," (85a/7)

18. Südi peyniri bol, kaymaklu çoban, (22a/4)

18. Yok

19. Yok

19. Mere çoban, (85a/8)

20. Kazan Begün dünlüğü altun ban evlerini

20. Kazan Begün dünlüğü altun ban evlerin

biz yıkmuşuz,
Tavla tavla şehbaz atlarını biz yetmişüz,
Katar katar kızıl devesini biz yetmişüz,
Karcuk anasını biz getürmişüz,
Ağır hazine bol akçasını biz
yagmalamışuz,
Kaza benzer kızı gelini biz yesir etmişüz,
Kırk yigidilen Kazanun oğlunu biz
getürmişüz,
Kırk ince bellü kızıla Kazanun helalını
biz getürmişüz,
Bre çoban, ıragından yakınından berü
gelgil,
Baş endürüp bağır basgil,
Biz kafire selam vergil,
Öldürmeyelüm, Şöklü Melike seni
etelüm,
Sana beglik alı verelüm (22a/4-12)

21. "İlakır[dı] söyleme, mere itüm kafır
(22a/13)

22. Ala başlu keçümce gelmez mana
Başundagı tuğlganı ne ögersin, mere
kafir?
Başumdagı borkümce gelmez mana.
Altmış tutam gönderüni ne ögersin,
murdar kafir?
Kızılçuk degnegümce gelmez mana.
Kılıcunu ne ögersin, mere kafir?
Egri başlu çevgenümce gelmez mana.
Belügünde doksan okun ne ögersin,
mere kafir?
Ala kollı sapanumœ gelmez mana.
Iragundan yakınından berü gelgil,
Yigitlerün darbını görgil, andan ötgil"
(22a-b/13-7)

23. Yok

24. Bitekellüf kafirler at depdiler, oh sepdiler
(22b/7-8)

25. Birin atanda İkisün, üçin yıkıdı. İkisün

biz yakmışuz,
Tavla tavla atlarını biz binmişüz,
Katar katar develerin biz yetmişüz,
Karcık anasını biz getürmişüz,
Boyu Uzun Burla Hatunı ve gönli yemişi
Uruz oğlanı biz esir etmişüz,
Çoban,
Iragundan yakınından berü gelgil,
Baş endirgil bağır basgil,
Bize selam vergil,
Seni öldürmeyelüm,
Şöklü Melike eltelüm,
Sana beglik alıverelüm." (85a/8-12)

21. "Herze merze söyleme, itüm kafır"
(85a/12)

22. "Ala başlu ercekümce gelmez bana
Başundagı tuğlganı ne ögersin, itüm
kafir?
Başumdagı keçe borkümce gelmez bana.
Gönderüni ne ögersin, melun kafir?
Degenegümce gelmez bana
Oklarun ne ögersin, itüm kafir?
Ala kollu sapanumœ gelmez bana"
(85a-b/12-2)

23. Heman kafirler bunu eşitdiler. (85b/2)

24. At deptiler, ok sepdiler (85b/2-3)

25. Kafırün dördin beşin yıkıdı. Kafirlerün içi-

- atanda üçin, dördin yıkıldı. Kafirlerün gözine korhu düşdi (22b/9-11)
26. İki kardaşı oha düşdi, şehid oldı (22b/12-13)
27. Kafirı yıkar (23a/1)
28. Dünya âlem kafirün başına karanı oldı (23a/2)
29. Yok
30. Çakmak çakup od yakdı. Dahı kepenegin-den korumsı edüp yarasına basdı (23a/5-7)
31. "Salur Kazan, Beg Kazan, ölü misin, diri misin? Bu işlerden haberün yok mıdır?" dedi. (23a/8-9)
32. Meger, hanum, ol gece kalın Oguzun devleti, Bayındır Hanun güyegüsi, Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygulu vakıa gördi. Sermürdi, öri durdı, eydür: "Bilür misin, karındaşum Kara Göne, düşümde ne göründi? Kara kaygulu vakıa gördüm. Yumrugumda dalbıyan şahin menüm kuşumı alur gördüm (23a/9-13)
33. Kuduz kurtlar evümi dalar gördüm (23b/2-3)
34. Nece kim bu düşü gördüm, şundan berü aklum ussum dere bilmen. Hanum kardeş, menüm bu düşümü yorgıl mana" dedi. (23b/5-7)
35. Ordum sag esen degül ise başunuza çare edün, men dahı getdüm" dedi. (23b-24a/13-1)
36. Görelüm hanum, ne haberleşmiş (24a/5)
- ne korhu düşdi (85b/3-4)
26. İki kardaşı anda şehid oldı. (85b/5)
27. Kafirlerün dördin beşin bir yerden yıkar oldı (85b/6)
28. Dünya kafirün başına dar oldı (85b/6-7)
29. Kendi dahı bir iki yerde yara yemişdi (85b/9)
30. Od yakdı, keçe bıraktı, korumsı etdi, yarasına basdı (85b/9)
31. "Kazan Beg, ölü misin diri misin? Bu işlerden haberin yok mı?" dedi. (85b/10-11)
32. Bu tarafda Kazan Beg gece yaturken kaygulu vakıa gördi. Vakiasında oynandı, eydür: "Begler, kara kura düş gördüm. Yumrugumda dalbıyan şahin kuşum öldi (85b/11-12)
33. Yok
34. "Nece bu düşü gördüm, ayrık uyıyamadım" dedi. "Aklımı deremedüm. Benüm bu düşümü yorgıl" dedi. (86a/2-3)
35. Yok
36. Görelüm ne demiş (86a/9)

37. Yok

37. Alaca atlı kafırdan sapa yurdum (86a/10-11)

38. Seni yağı nereden darımış, güzel yurdum?

38. Seni kafır nereden darımış güzel yurdum? (86a/11)

39. Oguz begleri at çapanda meydan kalmış, (24a/9)

39. Yok

40. Kara mudbak dikilende ocak kalmış (24a/10)

40. Kara matbah yerinde ocak kalmış (86a/12-13)

41. Yok

41. Yüreği oynadı (86b/1)

42. Konur atını ökçeledi (24a/12)

42. Konur atın depdi, (86b/1)

43. Görelüm hanum, nece haberleşdi (24b/4)

43. Görelüm ne dedi (86b/3)

44. "Çağnam çağnam kayalardan çıkan su,
Agaç gemileri oynadan su,
Hasanıla Hüseyinün hasreti su,
Bağ u bostanun zineti su,
Ayışe ile Fatımanun nigahı su,
Şehbaz atlar içdüğü su,
Kızıl develer gelüp geçdüğü su,
Ag koyunlar gelüp çevresinde yatdığı su,
Ordumun haberin bilir misin? Degil manal
Kara başum kurban olsun suyum sana
(24b/3-8)

44. "Çağnam çağnam, kayalardan akan su,
Böyük böyük gemileri oynadan su,
Hasanıla Hüseyinün hasreti su,
Ayışeyle Fatımanun nikahı su,
Ag koyunlar çevresinde yatdığı su,
ordumun haberin vergil bana,
Yohsa karış verürin şimdi sanal"
(86b/3-5)

45. Su kaçan haber verse gerek? Sudan geçdi. (24b/8-9)

45. Su haber verecek degül. Geçdi getdi. (86b/5-6)

46. "Kurd yüzi mübarekdür, kurdulan bir haberleşeyim" dedi (24b/10)

46. Yok

47. "Karanku aḥşam olanda günü doḡan,
Kar ile yağmur yağanda er gibi duran,
Kara koç atları kişneşdüren,
Kızıl deve gördüğünde bozlaşduran,
Agca koyun gördüğünde kuyruk çarpup
kamçılayan,
Arkasını urup berk agılun ardın söken,
Karma[la]yu [ö]geç semüzin alup dutan,

47. "Mere, karanu aḥşam olanda günü doḡan,
Kanla yağmur yağanda er gibi duran,
Agca koyun görende kuyruk çarpan,
Avazı kaba köpeklerle gavga salan,
Ögeçün semüzini alup kaçan,
Kanlu kuyruḡı üzüp çap çap yudan,
Çakmakluca çobanları dün yüḡürden,
Sırtı yoluk boz kurd, ordumdan haber

Kanlı kuyruk üzüp çap çap yudan,
Avazı kaba köpeklere gavga salan,
Çakmakluca çobanları dünle yüğürden,
Ordumun haberin bilir misin? Degil
mana,
Kara başum kurban olsun, kurdum
sana" (24b-25a/11-6)

ver bana,
Yoksa karış verürin şimdi sana"
(86b/6-7)

48. Kurd kaçan haber verse gerek? Kurt dan
dahı geçdi (25a/6-7)

48. Kurt dan cevap gelmedi. Geçdi. Getdi.
(86b/8)

49. Karaca Çobanın kara köpeği Kazana kar-
şu geldi. Kazan kara köpeğe haberleşdi,
görelüm hanım ne haberleşdi, eydür
(25a/8-9)

49. Yolda, Karacık Çobanın köpeğini gördi.
Kazan andan dahı haber sordı (86b/8-9)

50. "Gelen hırsuzları korkudan,
Korkuduban şamatasıyla ürkiden,
Ordumun haberin bilir misin? Degil
bana,
Kara başum sağlığında eylükler edem,
köpek sana" (25a/10-13)

50. "Gece hırsuz gelende gavga eden,
Ordumdan, bilürsen haber ver bana,
Yohsa karış verürem, köpek sana"
(86b/10)

51. Köpek kaçan haber verse gerek (25a/13)

51. Köpek kaçan haber vere (86b/11)

52. Köpek Kazanın atının ayagına çap çap
düşer, sin sin sinler. Kazan bir tomar ile
köpeği urdı. Köpek çekildi, geldiği yola
getdi. Kazan köpeği kovalayı Karaca Ço-
banun üzerine geldi (25a-b/13-4)

52. Geldi, Kazan Begün a tı ayagına yuvalan-
dı. Kazan köpeğe kakıyup urdı. Köpek
sinleyü geldiği yola getdi. Kazan köpe-
gün ardına düşdi. Gederek Karacuk Ço-
banun üstine geldi (86b/11-12)

53. "Karanku ahşam olanda kaygulu çoban,
Karıla yağmur yağanda çakmaklu çoban,
Ünüm anla sözüm dinle,
Ag ban evüm şundan geçmiş, gördün
mi? Degil mana,
Kara başum kurban olsun çoban sana"
(25b/5-8)

53. "Ahşam olanda kaygulu çoban,
Karda çamurda çakmaklu çoban,
Ünüm anla sözüm dinle.
Alaca atlu karaca gavur, ordum yağma
etmiş,
Bundan geçdi mi, gördün mi?"
(86b-87a/13-2)

54. "Ölmiş miydün yitmiş miydün, a Kazan?
Kanda gezeridün, neredeydün, a Kazan?
Dün yok öteki gün evün bundan geçdi,
Karıcuk anan kara deve boynında asılı
geçdi,
Kırk ince bellü kızırıla helalun

54. "Mere bilisi azmış, devleti düşmüş,
Kara kaygular başına üşmiş,
Ölmiş midün yitmiş midün?
Nerelere getmiş idün, agam Kazan?
Alaca atlu karaca kafır ag ban evün
yağmalamış,

Boyu Uzun Burla Hatun
Ağlayubanı şundan geçdi,
Kırk yigidiilen oglun Uruz
Başı açık, yalın ayak
Kafirlerün yanınca tutsak getdi,
Tavla tavla şehbaz atların kafir binmiş,
Katar katar kızıl develerün kafir binmiş,
altun akça, bol hazineni kafir almış”
(25b-26a/8-3)

Uzun Boylu Burla Hatunu esir etmiş,
Cigerün pasesi ömrün hasılı Uruz oğlunu
esir etmiş,
Tavla tavla atlarına kafir binmiş,
Katar katar develerün kafir yetmiş,
Bol hazineni kafir almış,
Düne gün buradan geçdi.
Örme saçlu karıcık anan
Deve boynunda asılı gördüm.
Uzun Boylu Burla Hatunu
Kafir önünce ağlaya ağlaya yayak geder
gördüm.
Begzadeler içinde görklü gözün aydını
Uruz oğlunu boynı bağlu kafir elinde esir
gördüm (87a/2-7)

55. Dünya âlem gözüne karangu oldu (26a/4)

55. Âlem başına dar olup eydür (87a/8)

56. Kadir senün alnuna kada yazsın çoban”
(26a/5-6)

56. Yok

57. Yohsa gögsünde yok mıdur iman?
(26a/7)

57. Yok

58. “Semüz koyun, aruk toklı senün koyu-
nundan kafilere vermedüm (26a/9-10)

58. “Koyunundan bir koyun vermedüm kafi-
re” (87a/10-11)

59. Kara başum bunaldı yalnız kaldum
(26a/11)

59. Yok

60. Suçum bu mıdur? (26a/11)

60. Suçum bu mı yolunda? (87a/11)

61. “Konur atun vergil mana,
Altımuş dutam gönderüni vergil mana,
Ap alaca kalkanunu vergil mana,
Kara polat üz kılıcun vergil mana,
Sadagunda seksen okun vergil mana,
Ag tozluca katı yayun vergil mana,
Kafire men varayın,
Yeniden dogayın öldüreyin,
Yenümile alnum kanın ben sileyin,
Ölürisem senün ugruna ben öleyim,
Allahu teala korsa evünü ben kurtarayın”
(26a-b/12-5)

61. “Agam Kazan, konur atını bana vergil.
Kara polat kılıcını bana vergil. Vara-
yın kafilardan evünü kurtarayım” dedi.
(87a/11-13)

62. Çoban dahi Kazanun ardından yetdi. Kazan döndi bakdı: "Ogul çoban, kanda gedersin?" dedi. (26b/6-8)
63. Böyle degeç Kazan eydür: "Ogul çoban, karnum açdur, heç nesnen var mıdır yemege?" dedi. Çoban eydür: "Beli agam Kazan, geceden bir kuzı bişürübdürem. Gel, bu ağaç dibinde enelüm, yeyelüm" dedi. Endiler, çoban dagarcuğı çıkardı, yediler. Kazan fikr eyledi, eydür: "Eger çobanla varacak olursam kalın Oguz begleri benüm başuma kakınç kaharlar: 'Çoban bile ol[ma]sa Kazan kafiri alımazdı' derler" didi. Kazana gayret geldi, çobanı bir ağaca sara sara muhkem bağladı. Atlandı, yörüiy verdi. (26b-27a/10-4)
64. Yok
65. Çobana eydür: "Mere çoban, karnun acıkmaşıken, gözün kararmamış iken bu ağacı koparı gör. Yohsa seni bunda kurtlar kuşlar yer" dedi. Karaca Çoban darb eyledi, kaba ağacı yeriyle yurdiyla kopardı arkasına aldı, Kazanun ardına düşdi. (27a/4-8)
66. Kazana bu söz hoş geldi. Atından endi, çobanun ellerin çözdi, alında bir öpdi, eydür: "Allah menüm evümi kurtaracak olursa seni emirahur eyleyin" dedi. (27a-b/13-2)
67. Yok
68. "Kankunuza yapışurlansa 'Kazan hatunı kankunuzdur?' deyü, kırk yerden avaz veresiz" dedi (27b/8-10)
62. Çoban da Kazanun ardına düşdi. Kazan eydür: "Ogul çoban, kanda gedersin?" dedi. (87a-b/13-1)
63. Kazan eydür: "Çoban, karnum aç, hiç nesnen yok mı yeyem? Dedi. "Bir kuzı bişürdüm. Hazır, buyurun" dedi. Kazan çobanla kuzıyı yedi. Fikr etdi, eydür: "Şimdi çobanla kafire varacak olursam eydeler kim: 'Eger çoban bile varmasa Kazan kafiri alımazdı' deyeler" deyüp gayret çeküp çobanı bir kaba ağaca sara kodı. Kendi atına binüp getdi (87b/2-5)
64. Çoban çağırıp eydür: "Agam Kazan, beni n'eylersin?" dedi. Kazan eydür: "Evüm kurtarayın, gelüp seni koyu vereyin" dedi (87b/5-6)
65. Çoban eydür ken'özine: "Karnun açıkma-dın kuvvetün getmedin bu ağacı koparı gör. Yohsa seni bunda kurtlar yer" deyüp zor edüp ağacı köküyle kopardı, arkasına urdı, Kazanun ardına düşdi (87b/6-8)
66. Kazana hoş geldi. Atından endi, çobanun alnını öpdi, eydür: "Allah bana evümi verecek olursa seni emirahur başı edeyim" dedi. (87b/11-12)
67. Ol arada Burla Hatun kırk kızıyla oğlu Uruz bir evde habs idi (88a/2)
68. "Kankunuza yapışup sorarlarsa: "Kazan hatunı sen misin?" deyü, kırk yerden çağırasız: 'Benin' deyü (88a/4-5)

69. "Mere varun, Kazanun oğlu Uruzı tutun, çengele asun, kıyma kıyma ag etinden çe-kün, kara kavurma pişirüp kırk beg kızına iletün. Her kim yedi, ol degül. Her kim yemedi, oldur. Alun gelün sagrak sürsün" dedi (27b-28a/13-4)
70. Yamacına geldi (28a/5)
71. "Ogul ogul, ay ogul
Bilürnisin neler oldu?
Söyleşdiler fısıl fısıl,
Kafirün fiilin duydum.
Dünlügi altun ban evümün kabzası ogul
Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği ogul
Ogul ogul, ay ogul
Dokuz ay dar karnumda götürdüğüm ogul
On ay deyende dünyaya getürdüğüm ogul
Dolamayı beşikde beledüğüm ogul
(28a/6-11)
72. Kafirler ters danışdılar: 'Kazan oğlu Uruzı habsdan çıkarun, bogazından urganıla asun, iki dalusından çengele sancun. Kıyma kıyma ag etinden çekün, kara kavurma edüp kırk beg kızına iletün. Her kim yedi, ol degül. Her kim yemedi, ol Kazan hatunudur, çekün döşegümze getürelüm, sagrak sürdürelüm' demişler. Senün etünden, ogul yeyeyin mi, yohsa sası dinlü kafirün döşegine gireyin mi? Agan Kazanun namusını sindurayın mı, necedeyin ogul hey?" dedi. Uruz eydür: (28a-b/11-6)
73. "Agzun kurusun ana, dilün çürisün ana,
Ana hakkı Tangrı hakkı degülmişeydi,
Kalkubanı yerümden duraydum,
Yakanıla bogazından dutaydum,
Kaba ökçem altına salaydum,
Ag yüzini kara yere depeydüm,
69. "Kazanun oğlu Uruzı tutun, çengele asun. Ag etinden kesün, kavurma edün. Kırk kızın önüne kon. Her kim yedi, ol degildür. Her kim yemedi, oldur" dedi. (88a/7-9)
70. Yanına vardı (88a/10)
71. "Begüm ogul, gözüm ogul,
Dünlügi altun ban evimün kabzası ogul,
Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği ogul,
Dokuz ay karnumda götürdüğüm ogul,
On ay deyince dünyeye getürdüğüm ogul,
Beşiklere beleyüp ag südümü emzürdüğüm ogul,
Hiç bilür misin neler oldu yorur ogul?" (88a/10-13)
72. "Kafirler şimdi ters danışdılar 'Kazan oğlu Uruzı çengele urun' dedi. 'Ag etinden kesün, kavurma edün, kırk bir kızın önüne kon. Kankısı yemezse bilün Kazanun hatunı oldur' dedi. 'Çekün döşegüme getürün, sagrak sürdüreyim' dedi. Ne dersin ogul? Senün etünden yeyeyin mi, yohsa sası dinlü kafirün döşegine giriyin mi, agan Kazan Begün namusını sindurayın mı, ogul?" dedi. Uruz dahı soyladı: (88a-b/13-5)
73. "Berü gelgil ag südin emdügüm hatun anam,
Ag bürçeklü izzetlü canum anam
Ko beni, kadın anam, çengile ursunlar,
Sakin üzerüme gelmeyesin,
'Ogul' deyüp benüm için aglamayasın,
Ko etümden çeksünler,

**Agzunula burnundan kan
şorladaydım,
Can tatlusun sana göstereydüm.
Bu ne sözdür?**
Sakin kadın ana, menüm üzerime
gelmeyesin,
Menüm için ağlamayasın.
Ko beni, kadın ana, çengale ursunlar,
Ko, etümden çeksünler, kara kavurma
etsünler,
Kırk beg kızının önine iletsünler.
Anlar bir yedüğünde sen iki yegil.
Seni kafirler bilmesünler, duymasunlar,
Ta kim sası dinlü kafirün döşegine
varmayasın,
Sagragın sürmeyesin,
Atam Kazan namusını sımayasın sakın”
(28b-29a/6-3)

74. Boyı Uzun beli [ince] Burla Hatun boy-
nıyla kulagın aldı düşdi. Güz alması gibi
al yanagın dardı yırtı, kargu gibi kara
saçını yoldı. (29a/5-7)

75. “Kadın ana, karşum alup ne böğürürsin?
Ne bozlarsın, ne ağlarsın?
Bagrumıla yüregüm ne daglarsın?
Geçmiş menüm günümü ne andurursın?
Hey ana, Arabi atlar olan yerde, bir
kulunı olmaz mı olur?
Kızıl develer olan yerde,
Bir kuzıcağı olmaz mı olur?
Sen sag ol, kadın ana, babam sag olsun,
Bir menüm gibi ogul bulunmaz mı olur?”
(29a-b/8-1)

76. Böyle degec anasının karanı kalmadı
(29b/2)

77. Uruz eydür: “Mere kafir, aman. Tanrı-
nın birliğine yokdur güman. Kon meni
bu agacıla söyleşeyim” dedi. Çağrup
agaca soylamış, görelüm hanum, ne soy-
lamış: (29b/4-7)

Kara kavurma etsünler,
Kırk beg kızı önine getürsünler.
Anlar bir pare yedüğü vakt sen iki pare
yegil.
Seni sası dinlü kafirler bilmesünler,
Zira sası dinlü kafirün döşegine
varmayasın,
Sagragını sürmeyesin,
Agam Kazan namusını sımayasın sakın”
(88b/5-10)

74. Boyı Uzun Burla Hatun oğlını kuçup düş-
di. Al yanagını yırtı, kara saçların yoldı
(88b/10-11)

75. “Kadın ana, ne ağlarsın?
Karşum alup ne bozlarsın?
Bagrumıla yüregüm ne daglarsın?
Geçmiş günümü ne andurursın?
Hey ana, Arabi atlar olan yerde,
Bir kulunı olmaz mı olur?
Devesi olan yerde,
Köşecüğü olmaz mı olur?
Koyunı olan yerde,
Kuzucacı olmaz mı olur?
Sen sag ol babam sag olsun,
Benüm gibi ogul bulunmaz mı olur?”
(88b-89a/12-3)

76. Böyle deyicek anasının karanı kalmayup
ağlayu aldı (89a/3)

77. Han Uruz eydür: “Mere kafirler, aman ve-
rün aman. Tanrının birliğine yokdur gü-
man. Kon beni, kaba agacıla söyleşeyim”
dedi. Çağrup Uruz Han agaca soylar:
(89a/4-6)

78. "Ağaç ağaç derisem sana azlanma ağaç,
Mekke ile Medinenün kapısı ağaç
Musa Kelimün asası ağaç
Böyük böyük sularun köprüsi ağaç,
Kara kara denizlerün gemisi ağaç,
Şah Merdan Alinün Döldül ünün eyeri
ağaç,
Zulfikarun kınıla kabzası ağaç,
Şah Hasanıla Hüseyinün beşiği ağaç,
Eger erdür, eger avratdur korhusı ağaç,
Başun ala bakar olsam başsuz ağaç,
Dibün ala bakar olsam dibsüz ağaç,
Meni sana asarlar, götürmegil ağaç,
Götürecek olursan yigitligüm seni
tutsun, ağaç.
Bizüm elde gerek idün ağaç,
Kara Hindu kullaruma buyuraydum,
Seni pare pare doğrayalandı, ağaç"
Andan eyitdi:
"Tavla tavlâ bağlananda atuma yazuh.
'Kardaş' sıkılayanda yoldaşuma yazuh.
Yumrugında dalbınanda şahin kuşuma
yazuh.
Yı[1]tar ile tutanda [tazuma] yazuh.
Beglige doymadın özüm yazuh.
Yigitlige usanmadın canuma yazuh" dedi
(29b-30a/2-8)
79. Yermürü yermürü agladı, cigercüğünü
dagladı (30a/8)
80. Sultanum (30a/9)
81. Çobanun üç yaşar dana derisinden sapa-
nının ayasıydı (30a/10-11)
82. Atduğı daş yere düşmezidi, dâhı düşse
toz gibi savınlurıdı, ucuk gibi obrınlurıdı
(30a-b/13-1)
83. Semüz koyun, aruk toklı bayırda kalsa
kurt gelüp yemezidi sapanun korkusın-
dan (30b/2-4)

78. "Ağaç ağaç dersem sana, azlanma ağaç,
Mekkeyile Medinenün kapısı ağaç,
Hasanıla Hüseyinün beşiği ağaç,
Beni sana asmak isterler, götürme ağaç,
Götürecek olursan yigitligüm seni
dutsun, ağaç,
Tavla tavlâ bağlananda atım yazık,
'Kardaş' deyü sıkılayanda yoldaş yazık,
Yumrugunda dalbınanda şahinüm yazık,
Yı[1]tar ile dutanda tazım yazık,
Beglige usanmadım, özüm yazık,
Yigitlige doymadım, canım yazık"
(89a/6-11)
79. Dergah-ı Hakka yüzün dutup adı görklü
Muhammedi şefi getürdi. Daha agladı
(89a/11)
80. Yok
81. Çobanun altı yaşar dana derisinden sapa-
nı vandı. (89a/12-13)
82. Yok
83. Yok

84. Eyle olsa, sultanum, Karaca Çoban sapan çatlatdı. Dünya âlem kafirün gözine karangu oldu (30b/4-5)
85. Kazan kafire çağırıp soylamış, görelüm hanum, ne soylamış, eydür. (30b/8-9)
86. "Mere Şöklî Melik,
Dünlügi altun ban evlerümi
getürüpdürürsin, sana gölge olsun.
Ağır hazinem, bol akcam
götürüpdürürsin, sana harçlık olsun.
Kırk ince bellü kızıla Burla Hatunı
götürüpdürürsin, sana yesir olsun.
Kırk yigidilen oğlum Uruzı
getürüpdürürsin,
Tavla tavla şehbaz atlarum
getürüpdürürsin, sana binit olsun.
Katar katar develerüm getürüpdürürsin,
sana yüklet olsun.
Karıcuk anam getürüpdürürsin,
Mere kafir anamı vergil mana,
Savaşmadın urışmadın kaydayım,
Gerü döneyim, gedeyim, bellü bilgil"
(30b-31a/9-5)
87. "Mere Kazan,
Dünlügi altun ban evünü getürmişüz,
bizümdür,
Kırk ince bellü kızıla Boyı Uzun Burla
Hatunı getürmişüz, bizümdür,
Kırk yigidilen oğlun Uruzı getürmiş[üz],
bizümdür,
Tavla tavla şehbaz atlarun, katar katar
develerün getürmişüz, bizümdür.
Sana vermezüz,
Yayhan Keşiş oğluna verürüz,
Yahyan Keşiş oğlundan oğlı dogar, Biz anı
sana garım koruz" (31a/5-12)
88. Böyle degec Karacık Çobanun acığı dutdı, dudakları tebserdi. Çoban eydür (31a-b/12-1)
84. Eyle olsa Karacık Çoban kafirün ordusını gördükde ihtiyar kalmayup sapanını çatlatdı. Kafirün eşitdükde âlem başına dar oldu (89b/2-3)
85. Kazan anasını kafirden istedi, görelüm, ne söyledi: (89b/5)
86. "Mere Şöklî Melik,
Dünlügi altun ban evümi getürüp
durursun, sana gölge olsun,
Ağır hazinem alupsın, sana harçlık
olsun,
Kırk kızıla Burla Hatun sana yesir olsun.
Kırk yigidile oğlum sana yesir olsun
Örme saçlu ag südin emdüğüüm örme
saçlu karıcık anamı vergil bana,
savaşmadın gerü döneyim, haber ver
bana" (89b/5-9)
87. "Mere Kazan, karıcık ana[nı] sana vermez, Yayhan Keşiş oğluna verürem. Andan senün ananın oğlı dogar, biz anı sana garım koruz" dediler. (89b/9-10)
88. Karacık Çoban bunu eşitdi, eydür: (89b/10-11)

89. "Mere dini yok akılsuz kafır,
Usı yok dermekşüz kafır,
Karşu yatan karlı kara dağlar kanyupdur,
otı bitmez.
Kanlu kanlu ırmaklar kany[up]dur, suyu
gelmez,
Şehbaz şehbaz atlar kanyupdur, kulun
vermez,
Kızıl develer kanyupdur, köşek vermez,
Kazanun anası kanyupdur, ogul vermez"
(31b/1-6)
90. "Dölin almakdan safan varısa, Şökli Me-
lik" (31b/6)
91. Bu mahalda kalın Oguz begleri yetdi. Ha-
num, görelüm kimler yetdi (31b/9)
92. Kara Dere agzında,
Kara boga derisinden beşiginün yapuğı
olan,
Acığı dutanda kara taşı kül eyleyen,
Bıyığın ensesinde yedi yerde düğen
Erenler evreni Kazan begün kardaşı Kara
Göne çapar yetdi,
"Çal kılıcun, kardaş Kazan, yetdüm"
dedi (31b/10-13)
93. Bunun ardınca görelüm kimler yetdi:
(32a/1)
94. Demür Kapu Dervendindeki
Demür kapuyı depüp alan,
Altmış dutam ala gönderinürün uçında er
böğürden
Kıyan Selcük oğlu Delü Dunda[r] çapar
yetdi,
"Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm" dedi
(32a/1-5)
95. Bunun ardınca, hanum, görelüm kimler
yetdi (32a/5)
89. "Mere itim kafır,
Karşu yatan kara dağlar
Kanyupdur, otı bitmez,
Kızıl develer kanyupdur, köşek vermez,
Kazan Begün anası kanyupdur, oğlu
dogmaz. (89b/11-12)
90. "Oguzun dölin almak istersen, Şökli Me-
lik" (89b/12-13)
91. Meger bu tarafda Oguz begleri Kazanun
kazıyyesini eşidüp Kazanun ardına düş-
müşlerdi. Bu mahalde Oguz begleri gelüp
yetdiler. Görelüm hanum, kimler yetdi
(90a/1-2)
92. Kara dere agzında Kadir veren,
Kara boga derisinden beşigünün yapuğı
olan,
Bıyığını ensesinde yedi yerde düğen,
Kazan Begün kardaşı Kara [Göne] çapar
yetdi,
"Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm" dedi.
(90a/2-4)
93. Bunun ardınca (90a/5)
94. Demür kapu Derbendin tepüp yıkan, alt-
mış dutam gönderinden er böğürden,
Kazan gibi pehlevanı üç kez atundan
yıkan,
Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder yetdi,
"Çal kılıcun hanum Kazan, yetdüm" dedi
(90a/5-7)
95. Bunun ardınca (90a/7)

96. Hamidilen Mardin Kalesin depüp yıkan,
Demür yaylı Kıpçak Melike kan kus-
duran,
Gelüben Kazanun kızın erligile alan,
Oguzun ak sakallı kocaları görende
Ol yigidi tahsinleyen,
Al mahmudi şalvarlı,
Atı bahri hotazlı
Kara Göne oğlu Kara Budak çapar yetdi,
“Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm” dedi
(32a/5-11)
97. Bunun ardınca görelüm hanum, kimler
yetdi (32a/11-12)
98. Destursuzca Bayındır Hanun yağsın ba-
san,
Altmış bin kaire kan kusduran,
Ag boz atınun yelisi üzerinde kar
durduran
Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin ça[p]ar
yetdi,
“Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm” dedi.
(32a-b/12-2)
99. Bunun ardınca, görelüm hanum, kimler
yetdi (32b/3)
100. Bunun ardınca, hanum, görelüm kimler
yetdi (32b/7)
101. Çaya [baksa] çalımlu,
Çalkara kuş erdemlü,
Kur kurama kuşaklı,
Kulağı altun küpeli,
Kalın Oguz beglerini bir bir atından
yıkıcı,
Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek çapar
yetdi,
“Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm” dedi.
(32b/8-10)
102. Bunun ardınca görelüm, hanum, kimler
yetdi (32b/11-12)
96. Hamid ilen Mardin kalasın yıkan,
Kıpçak Melike kan kusduran,
Kara Göne oğlu Kara Budak yetdi,
“Çal kılıcun begüm Kazan, yetdüm” dedi
(90a/7-9)
97. Anun ardınca (90a/9)
98. Bayındır Hanun yağsın basan,
Altmış bin kaire kan kusduran,
Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin yetdi,
“Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm” dedi.
(90a/9-11)
99. Bunun ardınca (90a/11)
100. Anun ardınca (90b/2)
101. Çalımlu, çal kara kuş erdemlü,
Kulağı altun küpeli,
Kazılık Koca oğlu Yegenek çapar yetdi,
“Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm” dedi.
(90a-b/13-2)
102. Anun ardınca (90b/2)

103. Altmış ögec derisinden kürk eylese to-
buklarını örtmeyen,
Altı ögecderisinden külah etse kulaklarını
örtmeyen,
Kolu budi hızanca,
Uzun baldırları ince
Kazan Begün dayısı, At Ağızlu Uruz
[Aruz] Koca çapar yetdi,
“Çal kılıcun begüm Kazan, yetdüm” dedi.
(32b-33a/12-3)

104. Bunun ardınca görelüm kimler yetdi
(33a/3)

105. Va[r]uban peygamberün yüzini gören,
Gelübeni Oguzda sahabesi olan,
Acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan,
Bıyığı Kanlu Bügdüz Emen çapar yetdi,
“Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm” dedi
(33a/4-6)

106. Bunun ardınca görelüm kimler yetdi
(33a/6-7)

107. Kafirleri it ardına bıragup horlayan,
Elden çıkup Aygır Gözlü suyından at
yüzdüren,
Elli yedi kalenün kilidin alan,
Ag Melik Çeşme kızına nikah eden,
Sofı Sandal Melike kan kusduran,
Kırk cübbeye bürünüp
Otuz yedi kale beginün mahub kızlarını
çalup
Bir bir boynın kucan, yüzinden
dudağından öpen
Eylik Koca oğlu Alb E[v]ren çapan yetdi,
“Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm” dedi.
(33a-b/7/1)

108. Sayılmağla Oguz begleri tükense olmaz,
hep yetdiler. Arı sudan abdest aldılar, ag
alınların yere kodılar, iki rekat namaz
kıldılar. Adı görkli Muhammede salavat
getürdiler. Bitekellüf kafiye at saldılar,
kılıç çaldılar. Gümbür gümbür nakaralar

103. Altmış ögeç derisinden kürk etseler to-
buklarını örtmeyen,
At Ağızlu Aruz Koca yetdi.
“Çal kılıcun begüm Kazan, yetdüm” dedi.
(90b/2-4)

104. Anun ardınca (90b/4)

105. Peygamberün yüzini gören,
Oguzda gelüp ashab olan,
Acığı tutanda bıyıklarından kan daman,
Bıyığı kanlu Emen çapar.
“Çal kılıcun hanum Kazan, yetdüm” dedi.
(90b/4-6)

106. Anun ardınca (90b/6)

107. İt adına horlayan,
Elden çıkup Aygır Gözler suyından at
yüzdüren,
Elli kalanun kilidin alan,
Ag Melik kızına nikah eden,
Sofı Sandal Melike kan kusduran,
Otuz yedi kala beginün kızlarınınun çalıp
bir bir boynın öpen
Eylik Koca oğlu Alp E[v]ren çapar geldi.
“Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm” dedi.
(90b/6-9)

108. Sayılmağla Oguz begleri dükenise olmaz,
hep gelüp yetdiler. Arı sudan abdest alıp
namaz kıldılar, görkli Muhammed'e sala-
vat verdiler. Tekbir getirüp kafiye at sal-
dılar, kılıç urdılar. Güpür güpür davullar
çalındı, borılar ötdi. Kıyametün bir günü

dögildi, burması altun tuc borılar çalındı. Ol gün cigerinde olan er yigitler belürdi. Ol gün muhannatlar sapa yer gözetdi. Ol gün bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu, başlar kesildi top gibi. Şehbaz şehbaz atlar yügürdi, nalı düşdi. Ala ala gönderler süsildi, kara polat üz kılıçlar çalındı, yalmanı düşdi. Üç yelekli kayın oklar atıldı, demreni düşdi. Kıyametün bir günü ol gün oldu. Beg nökerinden, nöker beginden ayrıldı. (33b/1-13)

kopdı, aceb savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Şehbaz atlar yügürdi, nalı düşdi. Kılıçlar çalındı, yalmanı düşdi. Oklar atıldı, demreni düşdi. Sancaklar götürüldü. Çarhacılar savaştı. Beg nökerden nöker begden ayrı düşdi. (90b-91a/9-1)

109. İç Oguz begleriyle Kazan düpe depdi, Şökli Melike havale oldu (34a/2-3)

109. İç oguz begleri ile Kazan depdi, Şökli Melike havale oldu (91a/3-4)

110. Sol tarafda Bogacuk Melike Kara Göne oğlu Deli Budak karşı geldi. Altı berli gürz ile depesine katı duta urdı. Dünya âlem gözine karanı oldu, at boynun kucakladı, yere düşdi. (34a/7-11)

110. Sol tarafda Kara Göne oğlu Budak karşı geldi Bogacuk Melike, altı perli gürzile depesine çaldı, canın cehenneme saldı. (91a/6-7)

111. Kazan begün kardaşı kafirün tuğıyla sancag[ın] kılıçladı, yere saldı (34a/11-12)

111. Kafirün tuğıyla sancagını Kazan kardaşı Kara Göne kılıçladı, yere saldı. (91a/7-8)

112. Derelerde depelerde kafiye kırgun girdi, leşine kuzgun üşdi (34a/12-13)

112. Yok

113. Kaçanını Kazan Beg kovmadı, aman deyni öldürmedi (34b/2-3)

113. Yok

114. Kazan Beg ordusını, oğlanını, uşagını, hazinesini aldı gerü döndi (34b/3-5)

114. Kazan Beg ordusını oğlunu anasını hatununu kurtarıp hasreder birbirine buluşdı. (91a/9-10)

115. Altun tahunda, yene evini dikdi (34b/5)

115. Altun tahta Kazan Beg geçdi oturdu. (91a/10-11)

116. Karacuk Çobanı imrahur eyledi (34b/5-6)

116. Yok

117. Kırk baş kul kırk kınak oğlu Uruz başına azad eyledi (34b/7-8)

117. Kırk baş kul karavaş oğlu Uruz başına azad eyledi (91a/11-12)

118. Cılasun koc yigitlere kalaba ölke verdi, şalvar, cübbe, çuka verdi. (34b/8-9)

118. Cılasun koc yigitlere kala ölge verdi, cebe, çuka verdi (91a/12-13)

119. Dedem Korkud gelüben bunı [boy] boy-ladı, soy soyladı, bu Oguznameyi düzdi koşdı, böyle dedi (34b/9-11)

120. "Dünya menüm deyenler?
(34b/11)

121. "Ahır son ucu ölümlü dünya" (34b/13)

122. Karlı kara dagların yıkılmasun
Gölgelice kaba agacın kesilmesün
Kamın akan görklü suyun kurımasun
Kadir Tanrı seni namerde muhtac
etmesün
Çapariken ag boz atun [bü]dremesün
Çalışanda kara polat üz kılıcın
gedilmesün
Dürüşüriken ala gönderün uvanmasun
Ag sakallu baban yeri uçmak olsun
Ag bürceklü anan yeri behişt olsun
Ahır sonı anı imandan ayrılmasun
Amin deyenler didar görsin
Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul
olsun
Yığışdursun, dürişdürsün
Günahlarını adı görklü Muhammed
Mustafa
Yüzi suyına bağışlasun
Hanum hey (34b-35a/13-11)

119. Dedem Korkut geldi boyladı soy soyladı,
bu Oguznameyi söyledi (91a-b/13-1)

120. "Dünyayı benim deyenler? (91b/1)

121. "Son ucu ölümlü dünya" (91b/2)

122. Yerlü kara dagların yıkılmasun
Gölgelice kaba agacın kesilmesün
Akar suların kurımasun
Kadırların kırılmasun
Kadir Tanrı seni namerde muhtac
eylemesün
Çapariken ag boz atun büdirmesün
Ag sakallu baban yeri uçmak olsun
Ag bürceklü anan yeri behişt olsun
Hak teala günahların bağışlasun
Bu duaya amin deyenler didargörsün
(91b/2-6)

1. Kazan Beg oğlu Uruz Begün tutsak olduğu boyn beyan eder 2. Hanum hey (63a/9) 3. Bir gün Ulaş oğlu Kazan Beg (63a/9) 4. Dokuz yerde badiyeler kurulmuşıdı, altın ayak sürahiler dizilmişıdi (63a-b/13-1) 5. Dokuz kara gözlü, örme saçlı, elleri bileginden kınalı, parmakları nigarlı, bogazları birer karış kafir kızları al şarabı altun ayagıla Oguz beglerine gezdürürleridi. (63b/14) 6. Katar katar develer bağışlarıdı (63b/6) 7. Oğlu Uruza bu iş hoş gelmedi. İlerü geldi, diz çökdü. Babasına çağırıp soylar, görelüm hanum, ne soylar (63b-64a/12-1) 8. "Ünüm anla, sözüm dinle, agam Kazan, Saguna bakdun, kas kas güldün, Solına bakdun, çok sevindün. Karşuna bakdun, beni gördün, agladun. Sebeb nedür? Degil mana, Kara başum kurban olsun, babam sana. Demez olurısan kalkubanı yerümünden men dururam, Kara gözli yigitlerümi boynuma aluram, Kan Abaza eline men gederem,	1. Hikayet-i Kazan Begün oğlu Uruz Han tutsak olduğudur 2. Yok 3. Birgün Ulaş oğlu, Erenlerün arslanı, Tülü kuşun yavrusı, Beze miskin ümidi, Kalmış yigit arkası, Kalın Oguz paşası, Kan Abkazun karimi, Konur atın eyesi, Kara Gönenün kardaşı, Kara Budak emmisi, Han Uruzun babası Salur Kazan (91b/8-10) 4. Yok 5. Dokuz kara gözlü, hub suratlu, örme saçlı, elleri bileginden kınalı, tırnakları nigarlı, bogazları birer karış kafir kızları altun ayaklu surahiler al şarabıla Oguz beglerine sunarlardı (91b-92a/12-1) 6. Kara gözlü kara kul karavaş bağışlardı (92a/2-3) 7. Kazan oğlu Uruza bu vazı hoş gelmedi, kahrı geldi. İlerü geldi, dizin çökdü, çağırıp soylar, görelüm ne soylar (92a/6-7) 8. "Ünüm anla, sözüm dinle, agam Kazan Saguna bakdun, güldün, sevindün, Soluna bakdun, güldün, Karşuna bakdun, ben Uruzu gördün, kan agladun. Sebeb nedür? Degil bana, Kara başum kurban olsun, agam sana. Eger demez olsan kalkubanı yerümünden dururam, Kara gözlü yigitlerüm boyuma aluram,

Altun haça men elümi basaram,
Pilon geyen keşişün elin öperem,
Kara gözli kafir kızın men aluram.
Dahı senün yüzüne men gelmezem.
Agladuguna sebeb ne? Degil mana,
Kara başum kurban olsun, agam sana"
(64a/1-10)

Kan Abaza kafir eline ben gederem,
Altun haça elümi ben basaram,
Pilan geyen keşişün elin ben öperem,
Kara gözli kafir kızların ben aluram,
Ayrık senün yüzüne ben gelmezem.
Agladugun sebebini degil bana,
Kara başum kurban olsun, babam sana"
(92a/8-13)

9. Kazan Beg alaldı, oğlanun yüzine bakdı
(64a/10-11)

9. Kazan oğlunun yüzine bakdı (92a/13)

10. Çağırıp soyladı, görelüm hanum, ne soy-
lar (64a/11)

10. Soyladı, görelüm ne söyledi (92b/1)

11. "On altı yaş yaşladun.
Bir gün ola düşem ölem, sen kalasın,
Yay çekmedün, oh atmadun, baş
kesmedün, kan dökmedün,
Kanlu Oguz içinde cüldi almadun.
Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen
kalıcak a
Tacum tahtum sana vermeyeler deyü
Sonumu andum agladum, ogul"
(64b/3-8)

11. "Agladuguma sebeb oldur ki:
Atam öldi ben kaldum,
Yerin yurdın ben dutdum.
Yarınki gün ben dahı ölem, sen kalasın.
Karuların yay dartmadın ok atmadun,
baş kesmedün, kalın Oguz elinden cüldü
almadun,
Tacımı tahtımı sana vermeyeler deyü
Sonumu anup ağların.
Agladuguma sebeb budur, ogul" dedi.
(92b/4-6)

12. Kafir serhaddına Cızıglara, Aglagana,
Gökçe Daga aluban çıkayın (65a/5-6)

12. Kafir serhaddına Gökçe Daga çıkayın
(92b/13)

13. Meger Başı Açuk Tatyın Kalesinden Ak-
saka Kalesinden kafirün casusu vandı.
Bunları görüp teküre geldi (64a-b/13-2)

13. Meger Başı Açuk Tatyandan Ahsakadan
kafirün casusu geldi (93a/3-4)

14. Kazanun üzerine ılgar yetdi (65b/5)

14. Kazanun üstüne yörüdi (93a/5)

15. Oğlu Uruz cılavısını çekdürdi, bedevi atın
oynatdı (65b-66a/13-1)

15. Oğlu Uruz cılavısını çekdürdi, budun bin-
di (93a/9)

16. "Od gibi sılayup ılduz gibi parlayup gelen
nedür?" (66a/2-3)

16. "Od gibi yalabıyıp gelen nedür?" (93a/10)

17. "Kara başum kurban olsun, babam sana"
(66a/3-4)

17. "Kara başum kurban olsun, begüm sana"
(93a/11)

18. "Kara Deniz gibi yayılanup gelen kafirün leşkeridür" (66a/5)
19. "Azgun dinlü yağ kafirdür, ogul" (66a/7-8)
20. Urus eydür: "Baba, [øeng] içinde beg yigitler öldürseler, kan sorarlar [m], davilerler mi?" (66a/10-12)
21. "Ala evren sur cıdamı" (66b/5)
22. "Kaba kann, gen göğüsde oynadım senün için,
Kara polat üz kılıcum
Saklandım bu gün için,
Günü geldi,
Sası dinlü kafir başın kesdüreyim senüniçün,
Egini bek demür donum
Saklandım bu gün için,
Günü geldi,
Yen yakalar dikdüreyim senüniçün,
Başumda kunt ışıklar
Saklandım senüniçün,
Günü geldi,
Kaba çomak altında yogurdayım senün için,
Kırk yigidüm
Saklandım bu gün için,
Günü geldi,
Kafir başın kesdüreyim senüniçün,
Aslan adum
Saklandım senün için,
Yaka tutup kafirle uğraşayım senün için,
Ağz dilden bir kaç kelime haber mana,
Kara başum kurban olsun, agam sana"
(66b-67a/6-3)
23. Kazan burada soylanmış, görelüm hanum, ne soylanmış (67a/3-4)
24. "Ogul ogul, ay ogul
Menüm ünüm anla, sözüm dinle
18. "Deniz gibi karanıp gelen kafirün leşkeridür" (93a/12)
19. "Azgun dinlü yağ kafirdür" (93a/13)
20. Urus eydür: "Baba, [ceng] içinde beg yigitler ölse kan davilerler mi?" (93b/2)
21. "Ala uzun sür cıdamı" (93b/6)
22. "Kaba kann gen göğüsde oynadayım senün için,
Kırk yigidüm saklandım bugün için,
Günü geldi,
Ağz dilden birkaç kelime haber bana,
Kara başum kurban olsun, agam sana"
(93b/6-8)
23. Kazan burada soylanmış, görelüm ne soylanmış (93b/8)
24. "Ogul ogul, benim sözüm dinle,
Ol kafirün için atup biri yazmaz okçısı olur.

Ol kafirün üçin atup birin yazmaz okçısı
olur.
Hey demedin başlar kesen celladı olur.
Adem etin yahnı kılan aşbazı olur.
Sen varası kafir degül.
Kalkubanı yerümden men durayım,
Konur atun beline men bineyim,
Gelen kafir menümdür, men varayım,
Kara polat üz kılıcum çalayın,
Azgun dinlü kafirdür, başların keseyin,
Döne döne savaşayın,
Döne döne çekişeyin,
Kılıç çalup baş kesdügüm görgil,
ögrengil,
Kara başuna düşende gereklüdür.”
(67a/4-13)

Hay demedin başlar keser anların celladı
olur.
Adam etin yahnı kılan anun aşbazı olur.
Sen varası kafir degül azgun dinlü ka-
firdür,
Ben varayın, başlarını ben keseyim,
Döne döne savaşayım,
Döne döne döğüşeyim, kılıç çalup baş
kestüğüm görgil ögrengil
Kara başuna düşende gerek olur”
(93b/8-12)

25. Uruz burada soylamış, görelüm hanum,
ne soylamış, (67a-b/13-1)
26. Amma Arafatda erkek kuzı kurban içün
(67b/2)
27. Kazan burada soylamış, görelüm hanum,
ne soylamış, (67b/5)
28. Menüm çekişdügüm menüm kılıçlaşdu-
gum (67b/9)
29. Uruz babasının sözün sımadı, kaydup
gerü döndi. Yerden yüce dağlar başına
yoldaşların alup çıkıdı (67b/10-12)
30. Ol zamanda ogul ata sözün iki eylemezi-
di. İki eylese ol ogulı kabul eylemezleridi
(67b-68a/13-1)
31. Uruz gen yakadan sünüsün sançdı durdı
(68a/1-2)
32. Kazan Beg gördi ki kafir katı yaklaştı,
atundan endi. Anı abdest aldı, ag alnın
yere kodı. İki rekat namaz kıldı, adı görk-
lü Muhammedi yad getürdi. Kara dinlü

25. Uruz dahı bu arada soylamış, eydür:
(93b/12)
26. Arafatda erkek koyun kurban içün,
(93b/13)
27. Yok
28. Kılıç çalup baş kesdügüm (94a/3)
29. Uruz babasının sözün sındırmadı
(94a/4)
30. Ol zamanda ogullar ataya muhalifet et-
mezdi, ogullar ata sözün iki eylemezdi.
İki eylese ol ogulı kabul eylemezlerdi
(94a/5)
31. Uruz Beg davlıbaz urup sünüsünü yere
sancup durdı (94a/6)
32. Kazan Beg atundan yere endi. Anı abdest
alup iki rekat namaz kıldı, adı görklü
Muhammede salavat getürdi. Dahı kara-
donlu kafiye at saldılar, kılıç urdılar, düpe

kafire göz karartdı, haykırdı, at saldı, kar-
şu vardı, kılıç urdı. Gümbür gümbür da-
vullar çalındı, burması altın tunç borılar çalın-
dı. Ol gün cılasun beg erenler döne
döne savaştı. Ol gün kara polat üz kılıçlar
çalındı, ol gün kargu dallu [dallı], kayın
ohlar atıldı, ala evren sur cıdalar süsildi.
Ol gün namerdler muhannatlar sapa yer
gözetdi. (68a/2-12)

33. Ol gün baka baka Kazan oğlu Uruzun ışkı
geldi, eydür (68a/12-13)

34. "Berü gelün, kırk yoldaşum
Size kurban olsun menüm başum" (68a-
b/13-1)

35. Görür misiz agam Kazan baş kesdi, kan
dökdi? Oglan uşak yemek yemekce gel-
mez" dedi. "Babam bu kafirleri esirgemiş
gibi. Meni seven yigitlerüm, ne durursız?
Kafirün bir ucına depelüm" dedi. Kara
koçın oynadı, Uruz kafirün sağına at
depdi. Sağı solli kafiri hub dağıtdı. Sa-
nasınkim daz yerlere dolu düşdi ya kara
kazun içine şahin girdi. Kafirün uçını
basdı dağıtdı. Azgun dinli kafir bunaldı,
oha girdi. Kovulan kimse[ler] oylanun
bedevi atın ohlattular. At yihıldı. Kafirler
Uruzun üzerine çohdı. Uruzun kırk yigidi
atdan endi, ala kalkan bağını kısa düğdi-
ler, kılıç sıyrdılar. Uruzun üzerine çok
savaştılar. (68b/1-12)

36. Kalaba korhudur, derin olsa batırur,
yayanun umudı olmaz (68b-69a/13-1)

37. Sagın solın Uruzun çevürdiler kırk yiği-
din, şehid etdiler. Oylanun üzerine düş-
diler, tutdılar, karusından ag ellerin bağ-
ladılar, kıl urgan ag boynına takdılar. Yüzi
üzerine saluban süridiler. Ag etinden kan
çıkınca dögdiler. 'Baba' deyü aplatdılar,
'Ana' deyü bozlatdılar. Eli baglu, boynı
baglu yüzi üzerine salup aldılar yörüyü
verdiler. Uruz tutsak oldı. (69a/1-7)

dep[di]ler. Gümür gümür davullar çalın-
dı. Ol gün burması altın tuç borılar çalın-
dı. Ol gün cılasınlar döne döne savaştılar
(94a/6-9)

33. Bu cenge baka baka Uruzun cenge şevki
geldi (94a/9-10)

34. "Berü gelün kırk yoldaşum,
Kırkunuza kurban olsun benüm başum"
(94a/10)

35. Görür misiz, agam Kazan baş kesüp kan
dökdüğünü? Oglan uşak aş yemekçe gel-
mez bana" dedi. "Beni seven yigitlerüm,
ne durursız? Kafirün bir ucına depelüm"
dedi. Atını oynatdı. Beg Uruz kafirün sag
yanına at depdi. Sağı sola solı saga katup
kafiri hub dağıtdı. Sanasın kim taz yerle-
re dolu düşdi, kara kazun içine şahin gir-
di. Azgun dinli kafir bunaldı, oka girdi.
Oylanun bedevi atını okladılar. Oglan at
cılıbrın yigamadı. Gözleri kan bürüdü. At
yıkıldı. Kafirler Uruzun üstüne düşdiler.
Uruzun kırk yigidi atdan endi, ala kalkan
çevürdiler, kından kılıç sıyrdılar. Kazan
oğlu Uruzun üzerinde çok savaş etdiler
(94a-b/10-4)

36. Yayanun yıldızı olmaz (94b/4)

37. Sagın solın beg oylanun kafirler çevür-
diler. Gözi öninde kırk yigidin şehid et-
diler. Oylanun üzerine kafir üşdiler. Ze-
bun edüp dutdılar, karusından ag ellerin
bağladılar. Kıl urganı ag boynına dakdılar.
Yüzi üstüne süridiler. Ag etinden kan çı-
kınca dögdiler. "Baba" deyü aplatdılar,
"Ana" deyü bozlatdılar. Eli baglu, boynı
baglu alup yörüyü verdiler (94b/4-8)

38. **Kazan kararlı, döndü eydür: "Begler, bize bir kür ogul vermiş. Varayın anı anası ya-nından alayın, kılıcıla pareleyeyin, altı bölük edeyin, altı yolun ayırında bıragayın. Bir dahı kimse yazı yerde yoldaş koyup kaçmaya" dedi. Dahı konur atın ökçeledi, yola girdi, evine geldi (69a-b/12-3)**
39. **Han Kızı Boyı Uzun Burla Hatun Kazanun geldüğün eşitdi. Atdan aygır, deveden bugra, koyundan koç kırdurdi. Oglancugunun ilk avidur, kanlı Oguz beglerin toylayayım dedi. Han Kızı gördi kim Kazan gelür, yumurlanup yerinden örü durdi, samur cübbesin egnine aldı, Kazana karşı geldi. Kapak kaldurdi, Kazanun yüzine dogrı bakdı (69b/4-9)**
40. **Kazana soylamış, görelüm hanum ne soylamış, eydür (69b/12-13)**
41. **"Berü gelgi Salur begi, Salur görki Başum bahtı, evüm tahtı, (69b-70a/13-1)**
42. **Kadun anamun sevgüsi, (70a/1-2)**
43. **Beg yigidiüm Kazan (70a/3)**
44. **Yok**
45. **Saylan saylan kayalardan, Kazan, oğlan uçurdun mı? Dalı sazın aslanına yedürdün mi? Ag ellerin karusından bağlatdun mı? Kafir önince yöritdün mi? (70a/8-10)**
46. **'Kadun ana. Beg baba' deyü bo[z]latdun mı?' (70a/12-13)**
47. **"Kargı cıda oynadanlar vardı geldi, Altun cıda oynadana, ya Rab n'oldı? Kara koç ata binenler vardı geldi, Bedevi atlu bir ogula, ya Rab n'oldı?**
38. **Kazan eydür: "Begler, Tanrı bana bir kür ogul verüp durur. Varayın anasının ya-nından alayın, çakanp altı pare edüp altı yolun ayırında koyayın" deyüp konur atını mahmuzladı. Kazan gazabıla yola girdi, evine döndü. (94b/4-8)**
39. **Han kızı Burla Hatun eşitdikim Kazan geli yorur. Atdan aygır, deveden bugra, koyundan koç bogazladı. "Oglancugunun ilk avidur, Oguz beglerin konuklayayım" dedi. Gördikim Han Kızı Kazan geli yorur, yumurlanup yerinden örü durdu, karşı geldi. Kapak kaldurdi, Kazanun yüzine bakdı (94b-95a/13-3)**
40. **Orada Burla Hatun soyladı, eydür: (95a/4-5)**
41. **"Hanum Kazan, başum bahtı evüm tahtı" (95a/5)**
42. **Katun anamun sevgülisi (95a/5-6)**
43. **Yok**
44. **Göğü güzel kaba daglar önine ava bindün (95a/7-8)**
45. **Asılan kayalardan, Kazan, oglancugumu uçurdun mı? Yohsa dagun aslanına yedürdün mi? Ag ellerin karusından bağlatdun mı? Kafirler önince yayan yördün mi? (95a/9-11)**
46. **'Hatun ana. Begüm baba' deyü bozlatdun mı? (95a/12)**
47. **"Kargu cıda oynadanlar Vardı geldi, Altun cıda oynadana, Ya Rab n'oldı?**

Nöker geldi, nayib geldi,
Yalınız bir ogula, ya Rab, n'oldü?
Yalınız ogul haberin, Kazan de[gi]l
mana,
Demez olsan, yana yana kargaram, a Ka-
zan sana" (70b-71a/8-1)

Nöker geldi, nayib geldi,
Yalınız ogula,
Ya Rab n'oldü?
Kazaguc ata binenler
Vardı geldi,
Bedevi atlu bir ogula,
Ya Rab n'oldü?
Yalunuz ogul haberin, Kazan vergil bana
Vermez isen yana göyne kargaram, Kazan
sana" (95b/4-7)

48. "Kuru kuru çaylara su saldum,
Kara donlu dervişlere nezir verdüm,
Yanuma al bakdugumda konşuma eyü
bakdum,
Umanına usanına aş yedürdüm,
Aç görsem dolurdum, yalıncağ görsem
donatdum,
Dilek ile bir oğlu gücile buldum,
Yalınız ogul haberin, a Kazan, degil
mana,
Demez olsan yana göyne kargaram, Ka-
zan sana" (71a/1-7)

48. Yok

49. Kanın akan yügrük sudan bir ogul uçur-
dunısa degil mana (71a/9-10)

49. Kanın akan yügrük sudan bir ogul akıt-
dunsa degil bana (95b/8-9)

50. Ağır leşker, bol hazine alayın (71a/12)

50. Ağır hazine büyük leşker ben alayın,
Azgun dinli kafiye ben varayın, (95b/10-
11)

51. "Yalınız ogul haberin almayınca
Kafir yollarından dönmeyeyin"
Dedi.
"Yohsa, a Kazan, ayagumdan sermüze
atayın mı?
Kara tırmak ag yüzüme çalayın mı?
Güz alması gibi al yanaklarum yırtayın
mı?
Çenberüme alca kanun dökeyin mi?
(71b/2-4)

51. Yalunuz ogul yollarından dönmeyeyin
Yohsa, Kazan, kara tırmak ag yüzüme çala-
yın mı?
Alma gibi al yanagum yırtayın mı?
Çemberime alca kanun dörteyin mi?
(95b/12-13)

52. Torumları bundan bozlayup bile geçdi
(71b/6-7)

52. Torumları bozlayup bile geçdi, (96a/1)

53. Kuluncuğı kişneyüp bile geçdi (71b/8-9)

54. 'Ogul, deyü bozlayayın mı?' (71b/11)

55. Bir dahı soylamış:
"Kalkubanı yerümden duram deridüm,
Yelisi kara kazılık atuma binem deridüm,
Ala gözlü gelin alam deridüm,
Kara yerde ag otağı dikem deridüm,
Yöriyübeni ogulı o[1] gerdege geçürem
deridüm,
Muradıla maksuda ergürem deridüm,
Murada yetürmedün meni,
Kara başum karışı dutsun Kazan seni,
Bir bebegüm görünmez, bagrum yanar.
Neyledün? Degil mana,
Demez olsan yana göyne kargaram Kazan
sana" (71b-72a/11-5)

56. Anası oylanun böyle degec Kazanun aklı
başından getdi (72a/5-6)

57. Eydür: "Görklüm, ogul gelse senden mi
sorardım? Korhma kayurma, avdadur.
Avda kalan ogul için kayurmagıl. (72a/8-
9)

58. Kazan gerü döndi, geldüğü yolu önine
alup yortdı. Dün katdı. Anası duymadın
el altından buyurdi: "Doksan tümen genc
Oguz ardumca gelsün. Oylan tutsakdur,
begler bilsün" dedi. Ol geldi ki yağı basıl-
mışıdı, gördi oylanun ala gözlü kırk yigidi
kırılmış, bedevi atı oylanun ohlanmış ya-
tur. (72b/2-8)

59. Yakın bildi kim oglı kafire tutsakdur, ag-
ladı: (72b/9)

60. "Kocalıgım vakti aldurdugum yalınız
ogul" (72b/11)

61. Kapu eşigl üzerinde arkurı komışlandı ki

53. Kuluncuğı bile geçdi kişneyüp, (96a/2-3)

54. 'Ogul, ogul' deyüben bozlayayın mı?
Bir bebecüğü görünmez, degil bana (96a/4-
5)

55. Yok

56. Kazan bu sözleri eşitdi (96a/5)

57. "Korkma, Han Kızı, oglun avdadur" dedi.
"Ben ogulı eve geldi sandım" dedi. "Avda
kalan ogul için kayırmağıl (96a/6-7)

58. Kazan gerü döndi, geldüğü yola getdi,
yortdı. Ceng etdüğü yere geldi. Leş içinde
gezerken gördükim oylanun kırk yigidi ku-
rılmış, oylanun bedevi atı oklanmış, şöyle
yatur. (96a/10-12)

59. Bildikim oglı kafire dutsakdur (96a/13)

60. "Kocalugım vaktinde aldurdugum ogul"
(96b/1)

61. Bu mahalde konur atın oynadup Kazan
Beg yetdi (96b/4-5)

bu mahalda Han Kazan yetdi. Konur atın oynatdı (73a/4-5)

62. Kim atın biner, kim cevşen geyer (73a/6)	62. Kimi atına biner, kimi kılıcın dakınur, kimi geyimin geyer. (96b/5)
63. "Baban geldi, turalum derüz" (73a/8)	63. "Baban geldi" (96b/6)
64. "Berü gelgil, a beg baba" (73a/12)	64. "Berü gelgil, hanum babam, canum babam" (96b/8)
65. Gafillüce görklü başın kesün, Alca kanın yer yüzine dökün, Oğlıyla ikisini bir yerden öldürün, Ocagını söyindürün, deyü söyleşdiler (73b/3-5)	65. 'Gafillüce görklü başın keselüm' deyü, 'Alca kanın yeryüzine dökөлüm' deyü, 'İkisini bir yerden öldürelüm ocagını söyündürelüm' deyü söyleşdiler. (96b/11-12)
66. Hanum baba, korharam, Segirdüriken konur atun sürçdüresin, Savaşdugun vaktın gendüni dutturasin (73b/5-7)	66. Babacugum korkaram, Segirdürken atun sürçdüresin, savaşur- ken kendüni dutturasin, gafillüce güzel başun kesdüresin, (96b-97a/13-1)
67. Karıucuk olmuş anamı sızlatmagıl. (73b/11-12)	67. Ağca yüzölü anamı sızlatmagıl (97a/3-4)
68. Yaradan hakkıyçün, baba kayda döngil, (73b/12-13)	68. Yaradan ışıına babacugum, gerü döngil, (97a/4)
69. Kara kıldan sicim boyruna takılı degil, (74a/3)	69. 'Kıl sicim ağ boynına dakılı' degil, (97a/6)
70. Yanmış arpa ekmegi acı sogan öyünü de- gil. (74a/5-6)	70. 'Arpa ekmegi, acı sogan öyünü' degil, (97a/8)
71. Bir ay baksun (74a/7)	71. Yok
72. Aygır atum bogazlayup aşum versün, Yad kızı helaluma destur versün (74a/9-10)	72. Aygır atum bogazlayup aşum etsün, Yad kızı nişanluma destur versün (97a/10-11)
73. Anam menüm için gök geyüp kara sarın- sun (74a/11-12)	73. Anam benüm için ağ çıkarsun, kara gey- sün (97a/11)
74. Menüm başum senün yoluna kurban ol- sun,	74. "Benüm başum senün başuna kurban ol- sun, baba" (97a/12-13)

Geri dön, baba"

Dedi. Oglan bir dahı soylamış, görelüm hanu, ne soylamış: (74a-b/12-1)

75. "Karşu yatan kara daglar esen olsa el ya-
yılır.
Kanlu kanlu sular esen olsa kanın daşar.
Kara koç atlar esen olsa kulun dogar.
Kaytabanda kızıl deve esen olsa torum
verür.
Agayılta agca koyun esen olsa kuzu
verür.
Beg erenler esen olsa oğlu dogar.
Sen esen ol, anam esen olsun,
Menden yegrek Kadir size ogul vere,
Ag südini anam mana helal eylesün,
Savaşmagıl, kayda döngil baba gerü"
(74b/2-9)

76. Han Kazan burada soylamış, görelüm ha-
num ne soylamış, eydür: (74b/9-10)

77. "Ogul ogul, ay ogul
Karşu yatan kara dagum yüksegi ogul
Güçlü belüm kuvveti canum ogul
Karangulu gözlerüm aydını ogul
Alar tanla yerümden durdugum senüni-
çün,
Konur atum yorılmuşam senüniçün,
Ag donuma kir eklendi senüniçün,
Menüm başum kurban olsun,
Canum ogul senüniçün,
Sen gedeli aglamagum
Gökde iken yere endi,
Gümbür gümbür davullar dögilmedi,
Ağır ulu divanum sürilmedi,
Seni bilen beg ogulları
Ag çıkardı kara geydi,
Kaza benzer kızum gelinüm
Ag çıkardı kara geydi,
Karıcuk anan kan yaş dökdü,
Ag sakallu baban bunlu oldı.
Kayduban buradan, ogul, eve varsam,
Agca yüzülü anan karşu gelüp 'Ogul' dese
'Ag elleri ardına baglu' deyeyin mi?

75. "Kara daglar esen olsa el yaylar.
Kanlu sular esen olsa kanın taşar.
Kazaguç atlar esen olsa kulun dogar.
Kaytabanda kızıl deve esen olsa torum
dogar.
Sen esen ol, anam esen olsun,
Benden yegrek Tanrı size ogul versün,
Ag südünü anam bana helal etsün,
babacugum" (97a-b/13-3)

76. Kazan dahı burada soylamış, görelüm ne
söylemiş (97b/4)

77. "Ogul ogul, begüm ogul
Karşu yatan kara dagum yüksegi ogul
Güçlü belüm kuvveti ogul
Karanaklu gözlerüm aydını ogul
Alar tanla durdugum senüniçün,
Konur atum yorılmuşam senüniçün,
Benüm başum kurban olsun senün için,
Sen gedeli aglamagum
Gökde iken yere endi senüniçün,
Beg ogulları,
Ag çıkardı kara geydi senüniçün
Karıcık anan kan yaş dökdü.
Ag sakallu senün baban bunlu oldı.
Kayduban bu arada eve varsam,
Agca yüzülü senün anan karşu gelse 'Ogul'
dese
Ben ne deyeyin?
'Ag elleri karusından baglu' deyeyin mi?
'Ag boynunda kıl urgan dakulu' deyeyin
mi?" (97b/4-10)

'Kafir yanınca yayak yörir' deyeyln ml?
Menüm namusum kanda vara, ogul?"
Dedi.
'Kıl kepenek boyuncuğun sürer' deyeyin
mi?
'Ağır bukagu topuçagın döğer' deyeyin
mi?
'Arpa etmegi acı sogan öyüncüğü' deyeyin
mi?" (74b-75a/10-13)

78. Er yigüder karısa oglı dogmaz (75b/3-4)

79. Baban karı, anan karı,
Senden yegrek Kadir bize ogul vermez
Dahı senün yerün tutabilmez (75b/4-6)

80. Ağ yıldırım olup şakiyayım,
Kafiri karnış gibi od oluban yandurayım,
Dokuzını bir yerine saydurayım,
Uruşmadın döğüşmedin âlemi doldura-
yım.
Yaradan Allahdan meded" (75b/7-9)

81. Konur atından yere endi, akup geden arı
sudan abdest aldı, ağ alnını yere kodı,
namaz kıldı. Ağladı, Kadir Tangrıdan ha-
cet diledi, yüzün yere sürdi, Muhammede
salavat getürdi. Deve gibi kükredı, ar-
slan gibi anradı, nara urup haykırdı, yaba
yalınız kafiye at depdi, kılıç urdı. Döne
döne bir zaman yahşı savaş eyledi. Kafiri
"Alam" dedi, alamadı. Bir saatda kafiye üç
kerre at depdi. Nagah gözi kapagına kılıç
dokındı. Kara kanı şorladı, gözine endi.
Özin sarb yerlere saldı. (75b-76a/13-5)

82. Meger, hanum, Boyı Uzun Burla Hatun
oglanıcuğunu andı, kararı kalmadı. Kırk
ince bellü kız oğlanıyla kara aygırın tart-
durdı butun bindi, kara kılıcın kuşandı.
"Başum tacı Kazan gelmedi" deyü izin
izledi getdi. Gelü gelü Kazana yakın gel-

78. Er yigüder kocasa oglı olmaz (97b/12)

79. Baban koca, anan karı,
Senden yegrek Tanrı bize ogul vermez.
Verse dahı senün yerün duta bilmez.
(97b/12-13)

80. Yıldırım oluban şakiyayım,
Kafiri karnış gibi od olup yakayım.
Uruşmadın, döğüşmedin âlemleri doldu-
rayım.
Uruşmadın, döğüşmedin âlemleri doldu-
rayım.
Âlemleri yaradan Allah, meded senden"
(98a/1-3)

81. Kazan konur atından endi, akup geden arı
sudan abdest aldı, iki rekat namaz kıldı,
din serveri Muhammede salavat verdi.
Yapa yalnız ol kafiye at saldı, kılıç urdı.
Döne döne bir zaman savaşı. Kafiri alı-
madı. Bir saat içinde kafiye üç kez at saldı.
Nagah kaza yetişüp ceng içinde gözünün
kapagına kılıç dokundu. Kara kanı şorla-
yup akdı. Sarp yerlere Kazan özünü saldı
(98a/3-7)

82. Meger, hanum, Uruz anası Burla Hatun
oglanıcuğunu andı, kararı kalmadı. Kırk kız
oglanıyla kara aygırına bindi, kara kılıç
eline aldı, "Başum tacı Kazan gelmedi"
deyü Kazanın izin izledi, getdi. Gele gele
Kazana yakın geldi. Kazan, Burla Hatunı

- di. Kazan helalini tanımadı. Han Kızının Kazan üzerine geldi (76a/6-11) tanımadı, üstüne geldi (98a/8-11)
83. "Kara aygırın cılavısını mana tartgıl yigit" (76a/11-12) 83. "Kara aygırın bana vergil, yigit" (98a/11)
84. Altundagı kara aygırı mana vergil yigit
Elündegi sur cıdanı
Yanundagı gök poladını mana vergil yigit
(76a-b/12-1) 84. "Elündeki kara polad kılıcun bana vergil, yigit" (98a/12)
85. Kıla ölke vereyin sana (76b/2) 85. Kala ölge vereyin sana, yigit (98a/12-13)
86. "Karşum ala, yigit, meni ne manlarsın?" (76b/3) 86. "Karşum ala benüm ne manlarsın?" (98a/13)
87. Kara göz atun beline binen Kazan, (76b/4-5) 87. Konur atun beline binen Kazan (98b/1)
88. Çal kılıcun, yetdüm, Kazan (76b/10) 88. Yok
89. Yok 89. Bunlar bunda bu yanada Oguz begleri eşitdiler kim Kazan Begün [oglu] kafırde tutsak olmış Kazan ardınca getmiş. Begler dahı Kazanun ardına düşdi (98b/5-6)
90. Bu mahalda Oguz erenleri bir bir yetdi, görelüm hanum, kimler yetdi (76b/11) 90. Bu mahalda gelüp bir bir yetişdi, görelüm hanum, kimler yetdi (98b/6-7)
91. Anun ardınca, görelüm hanum, kimler yetdi (77a/3) 91. Anun (98b/9)
92. Demür Kapu Derven[din]deki
Demür kapuyı kapup alan,
Altmış tutam ala gönderinin uçında er böğürden,
Kazan gibi pehlevanı bir savaşda üç kerre atdan yıkan,
Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder (77a/3-7) 92. Demürkapu Dervendin tepüp yıkan,
Altmış dutam ala gönderinin ucında er böğürden,
Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder (98b/9-11)
93. Yok 93. Anun ardınca, benüm hanum,
Hamidilen Mardin kalasın tepüp alan,
Oguzun ak sakallı kocaları görende

- Ol yigidi tahsinleyen,
Al mahmudi şalvarlu,
Atı bahri hotazlı
Kara Göne oğlu Kara Budak
Çapar yetdi,
“Çal kılıcun begüm Kazan, yetdüm” dedi.
(98b-99a/11-1)
94. Anun ardınca görelüm kimler yetdi (77a/8) 94. Anun ardınca (99a/1)
95. “Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm” dedi (77a/11-12) 95. “Çal kılıcun hanum Kazan yetdüm” dedi (99a/3)
96. Anun ardınca, görelüm kimler yetdi: (77a/12) 96. Anun ardınca (99a/3)
97. Anun ardınca görelüm kimler yetdi: (77b/3) 97. Anun ardınca (99a/5)
98. “Kara kuş erdemli,
Kur kurma kuşaklı,
Kulağı altun küpeli,
Kalın Oguz beglerini bir bir atdan yıkan,
Kazılık Koca oğlu Yegenek (77b/4-6) 98. “Çal kara kuş erdemli,
Kur kurma kuşaklı,
Kulağı altun küpeli,
Kalın Oguz ümidi,
Kazılık Koca oğlu Yegenek (99a/6-7)
99. Anun ardınca görelüm kimler yetdi: (77b/7) 99. Anun ardınca (99a/7)
100. Yok 100. Altmış ögeç derisinden kürk eylese to-
pukların örtmeyen,
Kolu budı hezanca,
Kazan Begün dayısı Aruz Koca
Çapar yetdi,
“Çal kılıcun hanum Kazan, yetdüm” dedi.
(99a/7-10)
101. Yigirmi dört boyun ohşayan Deli Dunder yetdi.
Anun ardınca bin kavum başları Döğer yetdi.
Anun ardınca bin Bügdüz başları Emen yetdi.
Anun ardınca dokuz koca başları Aruz yetdi (77b/7-11) 101. Anun ardınca yigirmi dört boyun ohşadı
Dunder yetdi.
Anun ardınca bin başı Dügür yetdi.
Anun ardınca dokuz koca başı Aruz yetdi.
Anun ardınca Oguz arkası Emen yetdi
(99a/10-12)

102. Kazanın begleri hep yetdi, üzerine yığnak oldu. Arı sudan abdest aldılar, iki rekât namaz kıldılar, (77b-78a/12-1)
103. Bitekellüf kafiye at saldılar, kılıç urdılar. Ol gün cigerinde olan er yigitler belürdi, ol gün namerdler sapa yer gözetdi. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Kıyametün bir günü oldu. Beg nökerden, nöker begden ayrıldı. Oguz begler[i] ile Dunder saga depdi, cılasun yigitler ile Kara Budak sola depdi. Kazan gendü düpe depdi. Tekür ile Şekli Melike havale oldu. Böğürdübeni atdan yere saldı, alca kanın yer üzerine dökti. Sag tarafda Kara Tüken Melike, Dunder karşı geldi. Kılıçladı, yere saldı. Sol tarafda Bogacık Melike, Kara Budak karşı geldi. Sancubanı yere çaldı, depremedin başın kesdi. Boyı Uzun Burla Hatun kara tugın kafirün kılıçladı yere saldı. Tekür alındı, kafir kaçdı. Derelerde kafiye kurgun girdi, on beş bin kafir kimi kırıldı, kimi tutıldı (78a-b/2-4)
104. Kazan oğlu üzerine geldi, endi. Elin çözdü, kuca kuca ata ile ogul görışdi. (78b/4-5)
105. Ağca Kala Sürmelüye gelüp Kazan kırk otak dikkürdi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. Kırk eyü kulıla kırk cariye oğlu başına çevürdi, azad eyledi. Cılasun erlere kura ölke verdi, cübbe çuka verdi. (78b/8-12)
106. Dedem Korkut gelüben şadılık çaldı, bu Oğuznameyi düzdü koşdı, (78b/12-13)
107. Dünya menüm deyenler? (79a/1-2)
108. Ahır son ucu ölümlü dünya (79a/3-4)
109. Yarlı kara dagun yıkılmasun (79a/4)
102. Hep gelüp yetdi. Arı sudan abdest aldılar, namaz kıldılar (99a/12-13)
103. Bıtevakıf kafiye at saldılar, kılıç urdılar. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Çarhacılar savaşı. Beg nökerden, nöker begden ayrıldı. Oguz begleri Dunderla sagdan depdi, cılasın beg yigitler soldan depdi. Kazan Beg Oguz begleri ile tüpe depdi, Tekvur Melike Şekli Melike havale oldu. Böğürdübeni atdan yıkıldı. Başın kesdi. Sag tarafdan Kara Tekvur Melike, Dunder yetdi, kılıçladı, yere saldı. Sol tarafda Bogacık Melike, Kara Budak karşı geldi, sancubanı yere saldı. Kara tugın Boyı Uzun Burla Hatun kılıçladı, yere bıraktı. Tekvur alındı, melik dutıldı, tug yıkıldı, urganı yanıldı. Kafir kaçdı beş bin kılıçdan geçdi. (99a-b/13-6)
104. Kazan ve Burla Hatun oğlu üzerine gelüp atdan endiler. Elin çözdiler, kuca kuca görüşdiler (99b/7-8)
105. Ağca kala Sürmelüye geldi, otak dikdi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. Kazan Beg kullar karavaşlar azad etdi. Cılasun yeg erenlere kala ölge, cebe çuka verdi. (99b/9-11)
106. Dedem Korkut gelüp şadılık eyledi, bu Oğuznameyi Kazan oğlu Uruz üzerine söyledı (99b/11)
107. Yalan dünyeyi benüm deyenler? (99b/12)
108. Son ucu ölümlü dünya (99b/13)
109. Yerlü kara dagların yıkılmasun (99b/13)

110. Kanın akan görklü suyun kurımasun
(79a/5-6)

111. Çalışanda kara polat üz kılıcun gedilme-
sün
Allah veren ümizün üzilmesün
Ahır sonı arı imandan ayırmasun (79a/8-
10)

112. Günahunuzu adı görklü Muhammede ba-
gışlasun. Hanum hey. (79a/11-12)

110. Kanın akan görklü suyun sogulmasun
(100a/1)

111. Çalışanda kılıcun gedilmesün
Dürtüşürken ala gönderün ufanmasun
Ag sakallu baban yeri cennet olsun
Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun
(100a/2-4)

112. Günahlarını Kadir Tannı görklü Muham-
medün yüzi suyına bağışlasun.
Bu duama amin deyenler didar görsün.
(100a/4-5)

1. Kazılık Koca oğlu Yegenek boyı boyan eder
2. Hanum hey
3. İç Oguz begleri sohbeta derilmişidi (103a/3)
4. Kazılık Koca derleridi bir kişi vardı, Bayındır Hanun veziri idi. (103a/3-4)
5. Günlerde bir gün Düzmürd Kalesine geldi. Kara Deniz kenarında idi. Ana erüben kondılar. (103a/10-11)
6. Ol kafirün altmış arşun kameti varıdı (103a-b/13-1)
7. Kazılık Koca anı gördüğüyle yel gibi yetdi, yelim gibi yapıştı (103b/5-6)
8. Nevbet kaire degdi. Ol altmış batman gürzile Kazılık Kocaya depere tutup çaldı. (103b/6-8)
9. Düden gibi kan şorladı (103b/9)
10. Sonra Emen derleridi bir kişi altı kerre varup hisarı almadı (103b/12-13)
11. Meger, hanum, Kazılık Koca tutsak olduğu vakt oglancuğı vardı, bir yaşındaydı. On beş yaşına girdi, yigit oldu. Babasının öldi bilüridi, yasag eylemişleridi, tutsak olduğun oglandan saklarlandı (103b-104a/13-4)
12. Günlerde bir gün Yegenek oturup begler ile sohbet ederiken Kara Göne oğlu Budagıla uz düşmedi, bir birine söz atışdılar. (104a/5-7)

1. Hikayet-i Kazılık Koca oğlu Yegenek Beg
2. Yok
3. İç Oguz Daş Oguz begleri Bayındır Hanun sohbetine derilmişidi (100a/8-9)
4. Bir zamandan sonra Kazılık Koca derlerdi bir kişi vardı (100a/9-10)
5. Günlerde bir gün Düzmürd kalasına gelüp kondılar (100a/13)
6. Ol kafirün altmış barmak kaddi varıdı (100b/1-2)
7. Kazılık Koca anı gördi, heman yerinden örü durdu, kazaguç atına süvar oldu, kara donlu kaire yel gibi yetdi (100b/3-4)
8. Nevbet kaire gelicek ol altmış batman gürzi çeküp eline aldı, Kazılık Kocayı depere dutup çaldı. (100b/5-6)
9. Ağzından burmindan kan boşandı (100b/6-7)
10. Emen derler bir pehlevan altı kerre vardı, hisarı alup Kazılık Kocayı halas edemedi. (100b/8-9)
11. Meger Kazılık Koca Bayındır Hanun elin öpüp getdükdü bir oglancuğı doğmuşdi. Ol vaktten berü on altı yaşına girmişdi. Babasını öldi bilürdi, babasının dutsak idüğünü oglandan saklarlandı. (100b/9-11)
12. Günlerde bir gün Yegenek begleri ile oturup sohbet ederken Kara Göne oğlu Budak ile birbirine söz atışdılar. (100b/12-13)

13. Eydür (104a/11)	13. Dahı Yegenek burada soylamış, görelüm ne soylamış, eydür (101a/3)
14. Yag tökilende bol nimetlü (104b/1-2)	14. Sofrasında bol nimetlü (101a/5)
15. Türkistanun diregi, Tülü kuşun yavrusı (104b/3)	15. Tülü kuşun yavrusı, Türkistanun diregi (101b/5-6)
16. Karacugun kaplanı, Devletlü Han, meded (104b/3-4)	16. Yok
17. "Mana leşker ver, meni babam tutsak ol- dugı kaleye gönder" dedi. (104b/4-5)	17. Hanum, benüm babamı ben öldi sanur- dum, bilmezdim. Şimdi bildüm ki kafir- de dutsak imiş. Devletlü başun için bana leşker koşup beni babam dutsak oldugı kalaya gönder" dedi. (101b/6-8)
18. Demür Dervendinde beg olan (104b/7)	18. Demürkapu derbendinde sultan olup (101b/9)
19. "Aygır Gözler [suyında at] yüzdüren, elli yedi kalenün kilidin alan, Eylik Koca oğlu Dölek Evren bile varsun" (104b/10-11)	19. Aygır Gözler sudan at yüzdüren, elli yedi kalanun kilidin alan Eylik Koca oğlu Dö- nebilmez Dölek Evren senünile bile var- sun (101b/10-12)
20. Yagıncı oğlu El Almış senünile bile var- sun" (104b/12-13)	20. El Almış senünile bile varsun (101b/12)
21. Dogsun oğlu Rüstem bile varsun (105a/1)	21. Dogsun oğlu senünile bile varsun (101b/13)
22. "Ejderhalar agzından adem alan Delü Evren bile varsun. 'Yerün bir ucından bir ucına yetem' deyen Sogan Sarı bile var- sun" dedi (105a/2-4)	22. "'Bir ucından bir ucına yetem' deyen So- gan Sarı senünile bile varsun. Ejderhalar agzından adam alan Evren senünile bile varsun. Yumrugıyla er yıkan [...] senünile bile varsun" (101a-b/13-2)
23. Sayılmagla Oguz erenleri dükenze olmaz (105a/4)	23. Saymagla Oguz begleri dükenze olmaz (101b/2)
24. Bahadur sancak begini (105a/5)	24. Sancak begini (101b/3)
25. Begler cem olup yarakların gördiler (105a/6)	25. Begler cem olup yarakların gördiler, yola girdiler (101b/3-4)

26. "Begler, gafillüce kara başum
Gözüm uyhuda iken düş gördü,
(105a/8-9)
27. Ag boz atlar çapdurur alplar gördüm
(105a/10)
28. Arkun yatan kara dağları aşdum,
İleri yatan Kara Denize girdüm,
Gemi yapup gömlegüm çıkardum yelken
kurdum, (105a/12-13)
29. Alnı başı balkır bir er gördüm, (105b/2)
30. 'Oguz ellerinde kimsin? Dedüm,
(105b/6)
31. Burada dayum mana soylamış, eydür
(105b/9)
32. 'Yeldüğümde yel yetmezidi yedi argu-
num,
Yeni Bayırın kurdına benzeridi yigitler-
rüm, (105b/10-11)
33. Ol kaleyi almadum, gerü döndüm.
(105b/13)
34. Adı bellü beglerle sen yoromadun,
(106a/3)
35. Yegenek gene eydür:
"Kese kese yemege yahnu yahşı,
Segirdüğünde sürçmese yügrük yahşı,
Dayım geldüğünde dursa devlet yahşı,
Bildüğün unıtmasa akıl yahşı,
Karımından dönmese kaçmasa erlik yah-
şı" (106a/5-8)
36. Meger dayısı Ermen ol arada yakın idi.
Cümle beglerle yoldaş olup getdiler.
(106a/9-10)
26. "Yoldaşlarum, gafillüce kara başım gö-
züm ile
Uyhuda iken düş gördüm, (101b/5)
27. Ag boz çapdurur alplar gördüm (101b/6)
28. İleri yatan kara dağları aşdum,
İleri yatan Karadenize yetdüm,
Agaçdan gemi yondum,
Ag gönlegüm çıkarup yelken etdüm,
(101b/7-8)
29. Alnı başı bir er gördüm, (101b/9)
30. 'Oguz erenlerinde kimsin? dedüm,
(101b/11-12)
31. Burada dayım bana soylamış, görelüm,
hanum, ne soylamış. Ermen eydür: (101b-
102a/13-1)
32. "Yetdüğünde yel yetmezdi,
Yen bayırın kurdına benzerdi yigitlerüm.
(102a/1)
33. Ol kalayı alımadum. (102a/3)
34. Adı bellü yigitleri sen yoritmedün.
(102a/5-6)
35. Yok
36. Meger dayısı ol arada yakın idi. Cümle
begler ile gelüp yoldaş oldu. Bu aradan
kalkup yördiler (102a/7-8)

37. Ol melun dahu kaleden taşra gelüp
(106a/12-13)
38. Altmış dutam sur cıdasın koltuk kısıp
"Ol kafiri karşusından süsem" dedi. Sü-
simedi, kafir tekür karmalayup darb etdi,
sünüsün çekdi elinden aldı. Ol altmış bat-
man güzr ile Dundan depere tutup çaldı.
Gen dünya başına dar oldu, kazılık atın
dönderdi, kayda döndi. (106b/1-6)
39. Bilmez Dölek Evren altı perlü çomagıyla
at depüp gelüp yokarıdan aşağı kafiri katı
urdu, alımadı. Tekür karmalayup elinden
çomagın aldı. Anı dahu güzr ile urdu. Ol
dahu kazılık atın dönderdi kayda döndi.
(106b/6-10)
40. Hanum, yigirmi dört sancak begi tekür
elinde zebun oldu (106b/10-11)
41. Pes Kazılık Koca oğlu Yegenek, taze yigit-
çük, yaradan Allaha sığındı, bizeval ma-
budı öğdi, eydür (106b/11-13)
42. "Yücelerden yücesin,
Kimse bilmez necesin,
Aziz Tanrı.
Anadan doğmadun, (106b-107a/13-1)
43. Allahu samedsin (107a/2)
44. Karnı yaruk balığı karşı dutdun (107a/4-
5)
45. Ululuguna haddun,
Senün boyun kaddun yok, (107a/5-6)
46. "Kara donlu kafire at deperem,
İşümi sen onar" (107a/10)
47. Heman dem at saldı (107a/11)
37. Melun tekvur herman bunu eşitdi, alat-ı
harbile kaladan taşra çıktı (102a/10)
38. Altmış dutam sünüsini koltuguna aldı.
Ol kafire yetdi. Dilediki kafiri gönderleye
edemedi. Kafir tekvur karmalayup sünü-
sin elinden aldı. Ol altmış batman güzr
ile Delü Dundan depere dutup çaldı.
Yalan dünya Dundarun başına dar oldu,
kazılık atını dönderdi, askerine geldi.
(102a-b/12-2)
39. Andan Dönebilmez Dölek Evren at dep-
di, altı perlü güzr ile yetüp kafiri depere
dutup çaldı, alımadı. Tekvur karmalayup
elinden güzrin aldı. Kendi güzri ile sırtına
bir güzr urdu. Ol dahu zebun olup döndi.
(102b/24)
40. Kıssayı ne dıraz edelüm? Yigirmi dört
sancak begi kafir elinde zebun oldu
(102b/4-5)
41. Pes Kazılık Koca oğlu Yegenek yerinden
durdı. Yaradan Allaha sığındı, bizeval
mabudı öğdi, görelüm hanum, nece öğdi
(102b/5-6)
42. "Yücelerden yücesin,
Yüce Tanrı, kimse bilmez necesin.
Görklü Tanrı.
Sen anadan doğmadun, (102b/6-7)
43. Yok
44. Karnı yaruk balığı karşı dutan Cebbarsın
(102b/9-10)
45. Ululuga haddün yok,
Senün boyun kaddün yok. (102b/10)
46. Yok
47. Dahu kara donlu kafire at saldı (102b/13)

48. Kara sağrı sokmanı dolu kan oldu
(107b/1)

49. Heman döndü, kaleye kaçdı. Yegenek ardından yetdi. Hisar kapusına girmişken kara polat üz kılıc[ıl]a ensesine eyle çaldı kim başı top gibi yere düşdi (107b/2-4)

50. Tutsak olan Kazılık Kocayı salı vermişler
(107b/5-6)

51. "Kaytabanun mayesini yüklü kodum,
(107b/8)

52. Kaza aylum koyunını yüklü kodum,
Koç mıdur koyun mıdur, anı bilsem.
(107b/9-10)

53. Yok

54. Yegenek burada soylamış, görelüm hanum, ne soylamış, eydür (107b/12-13)

55. Kaza kısragin yüklü kodun,
Aygır oldu.
Aylun koyununu yüklü kodun,
Koç oldu. (108a/1)

56. Yegenek babasıyla görüşdi, andan kalın begler görüşdi. Pes bir ugrudan begler hisara yöriyüş etdiler, yağmaladılar. Babasıyla Yegenek gizli yaka tutuban yiyleşdiler, iki hasret birbirine bulışdılar, issüz yerün kurdı gibi ulışdılar, Tangıya şükürler kıldılar. Kalenün kelisasın yıkup yerine mescid yapıdılar, aziz Tangrı adına kudbe okıtdılar. (108a/3-8)

57. Dedem Korkut gelüben boy boyladı, soy soyladı (108a/11)

48. Koynı doldı (103a/2)

49. Heman at başını çevürüp hisara kaçdı. Yegenek kafirün ardından yetdi. Kafir hisar kapusına girmişken Yegenek kara polat üz kılıcıyla kafirün boynın rastlayup şöyle çaldıkım başı top gibi önine düşdi. (103a/2-4)

50. Kafirler bu hâli gördi, "Bolay ki kavga basılaydı" deyü dutsak olan Kazılık koyu verdiler (103a/5-6)

51. "Kaytabanum devesin yüklü kodum,
(103a/7)

52. Kaza aylıda koyunımı yüklü kodum,
Koç mıdur koyun mıdur, anı bilsem
(103a/7-8)

53. Yegenek dahı babasına kendüyi bildürmedi. (103a/9-10)

54. Orada o dahı soyladı, eydür: (103a/10)

55. Kaza aylıda koyunun yüklü kodun
Koç oldu. (103a/10-11)

56. Dahı varup babasının ayagına düşdi. Babası dahı oğlını bağrına basup gözlerin öpüp kuçdı. Andan hisara yöriyüş etdiler, yağmaladılar. Hisarı alup kelisyalarn yıkup yerine mescidler yapıdılar. Keşişlerin öldürüp ban banlatdılar, aziz Tanrı adına hutbe okıtdılar. (103a-b/12-1)

57. Dedem Korkut gelübeni soyladı, gör ki ne söyledi, hanum (103b/3)

58. Yok	58. “Benden sonra alp ozanlar söylesün, Alını açık cömerdler dinlesün” dedi (103b/4-5)
59. Yarılu kara daglarunyıkılmasun (108a/13)	59. Yerlü kara dagların yıkılınasun (103b/5)
60. Günahunuzu adı görklü Muhammed Mustafa yüzi suyına bağışlasun. Hanum hey. (108b/4-5)	60. Adı görklü Muhammed hürmetine güna- hını Huda bağışlasun. Amin. (103b/7)

1. İç Oguza Taş Oguz asi olup Beyrek öldüğü boyunu beyan eder (147b/7-9)
2. Üç Ok Boz Ok yığnak olsa Kazan evin yağmaladı. Kazan gerü evin yağmaladı. Amma Taş Oguz bile bulunmadı, hemin İç Oguz yağmaladı. Kaçan Kazan evin yağmalatsa helalinun elin alur taşra çıkardı, andan yağma ederdi. Taş Oguz beglerinden Aruz, Emen ve kalan begler bunu eşitdiler, eyitdiler: "Bak bak. Şimdiye degin Kazanun evin bile yağma ederidük. Şimdi neçün bile olmayavuz?" dediler. İttifaki cemi Taş Oguz begleri Kazana gelmediler, adavet eylediler. (147b-148a/9-4)
3. Yok
4. Kazan eydür: "Mere Kılbaş, bu Taş Oguz begleri dayım bile gelürleridi. Şimdi neçün gelmediler?" dedi. (148a/4-6)
5. "Bilmez misin neçün gelmediler? Evün yağmaladugun dem Daş Oguz bile bulunmadı. Sebeb olur" (146a/6-7)
6. Kılbaş bir kaç adem ile binüp, Kazanun dayısı Aruzun evine geldi. Aruz dahı altun günlüğün dikmişidi, oğlanlarıyla oturmuşıdı. Kılbaş gelüp Aruza selam verdi, eydür: "Kazan bunlu oldı, 'Elbetde dayum Aruz mana gelsün' dedi. 'Kara başum bunaldı, üzerüme yağı geldi. Develerüm bozlatdılar, kazagucda kazılık atlarum kişnetdiler, kaza benzer kızumuz gelinümüz bunlu oldı. Menüm kara başuma gör neler geldi. Dayum Aruz gelsün' dedi." (148a-b/10-5)
1. Hikayet-i Taş Oguz İç Oguza asi olup Beryek vefatı (103b/8)
2. Kazan üç yılda bir İç Oguz Taş Oguz beglerin cem ederdi, evin yağmaladı. Gerü Han Kazan evin yağmaladı oldı. Taş Oguz begleri hazır olmayup heman İç Oguz begleri yağmaladı. Kazan Begün adeti buyıdı ki hatununun eline yapışup evinden çıkardı. Evinde olan esbabını vü malını yağma ederlerdi. Gerü yağma etdü. Taş Oguz beglerinden kimesne yogdı. Taş Oguz begleri bunu eşidüp eyitdiler: "Bak bak. Şimdiye degin Kazanun evi yağmalandukda hep bile olurduk. Şimdi suçumuz nedür ki bile bulunmaduk" dediler. Cemi begler ittifa[kı] Kazan Begi selamlamaga gelmediler, adavet bagladılar. (103b-104a/9-2)
3. At ayagı külüg, ozan dili çevük olur. (104a/2)
4. Kazan Beg eydür: "Mere Kılbaş, bu Taş Oguz begleri her dayım gelürler, beni selamlarlar idi. Şimdi n'çün gelmezler" dedi. (104a/2-3)
5. "Bilmez misin? Evün yağma kıldu[rdu] gun vakt Daş Oguz bile bulunmadı. Anu niçün gelmezler" (104a/4-5)
6. Kılbaş birkaç adamıla binüp Taş Oguz begleri tarafına getdi. Vardı, Taş [Oguz] beglerinden Aruzun evine kondı. Kazanun dayısı idi. Aruza haber oldı: "Kazan Handan adam geldi" deyü. Aruz Han: "N'ola gelsün" dedi. Aruz dahı altunlu günlüğün dikmişidi, oğlanları ile otururdu. Kılbaş gelüp Aruza bağır basdı, selam verdi. Yer gösterdiler, oturdu. "Kazan Han devletüne dualar etdi. Katı bunlu oldı, 'Elbette elbette dayım Aruz bana gelsün yitişsün. Kara başum bunaldı, bunlu oldı.

7. "Mere, kavat,
Kalkubanı Kazan Han yerinden durı geldi,
Ala Daga çadırın otagin dikdi,
Üç yüz altmış altı alp erenler yanına
yığınak oldu,
Yemek içmek arasında begler seni andı,
Üstümüze yağı nesne gelmedi.
Men senün doskılugin düşmanlığın
sınayı geldüm,
"Kazana düşmen imişsin bildüm"
dedi. Kalkup "Hoş kal" deyüp getdi.
(148b-149a/10-3)
8. "Emen gelsün, Alp Rüstem gelsün, Dö-
nebilmez Dölek Evren gelsün, gerü kalan
begler hep gelsün" dedi. (149a/4-5)
9. Eydür: "Begler, men sizi neye kığırdum
bilür misiz?" eyitdiler: "Bilmezüz."
(149a/9)
10. 'Dayım Aruz mana gelsün' demiş.
(149a/11)
11. 'Kaçanki Kazan evin yagmaladı, Taş
Oguz begleri bile yagmalandı, begler ge-
lüp Kazanı selamlar, gederidi' [...] Emen
eydür: "Ya sen ne cevap verdün?" Aruz
eydür ki: "Mere kavat, biz Kazana düşme-
nüz" dedüm." Emen eydür: "Eyü demiş-
sin." (149a-b/12-2)
7. "Aruz Aruz, mere kavat Aruz
Kalkubanı Kazan Beg yerinden durı
geldi,
Ala Daga çadırın otagin kurdı,
Üç yüz altmış altı alp erenler yanına cem
oldı,
Yemek içmek arasında begler seni andı,
hanum,
'Dayın sana düşmen olmuş' dedi.
Ben 'Varayım sahih haber bileyim' deyü
geldüm.
Üstümüze yağı fiilan gelmedi.
Heman senün dostlugun düşmenlüğün
sınayı geldüm,
Bildüm ki Han Kazana düşmen imişsin"
dedi. Kılbaş kalkdı yöriyü verdi.
(104b/5-10)
8. Yok.
9. Eydür: "Begler, ben sizi neye okıdım bi-
lür misiz?" Eyitdiler: "Neye okudunuz,
ne buyurursız?" dediler. (104b/13)
10. Dayım Aruz Taş Oguz begleri ile gelsün
(105a/1)
11. 'Mere Kılbaş, kaçankim Kazan evin yagma
etdüürdi, Taş Oguz begleri bile yagma
ederdi, begler gelüp Kazanı selamlarlardı,
andan dağılırlardı. Şimdi suçumuz ne
oldıkım bile bulunmaduk? Mere kavat, biz
Kazana düşmen olduk' dedüm." Emen
eydür: "Eyü demişsin" dedi. (105a/2-5)

12. Aruz eydür: "Begler, ya siz ne dersiz?" Begler eydür: "Ne deyelim? Çün sen Kazana düşmen oldun, biz de düşmenüz" dediler. Aruz araya Mushaf getürdi. Hep begler el urup and içtüler: "Senün dostuna dost, düşmenüne düşmenüz" dediler. (149b/2-6)
13. 'Gelsün, bizi Kazanıla barışdursun' deyelim, getürelüm. (149b/8)
14. Beyrege kagıd gönderdiler (149b/11)
15. Eyitdi: "Hanum, Aruz size selam eder. 'Kerem etsün Beyrek gelsün, Kazanıla bizi barışdursun' der. (149b-150a/13-2)
16. Beyrek: "Hoş, ola" dedi. Atın çekdiler bindi, kırk yigidle Aruzun evine geldi. (150a/2-3)
17. Yok
18. "Bilür misin seni neye kıgırduk?" beyrek eydür: "Neye kıgırdunuz?" Aruz eydür: "Hep şol oturan begler Kazana asi olduk, and içdük." Mushaf getürdiler: "Sen dahı and iç" dediler. "Kazana men asi olmazam" deyü and içdi. (150a/4-7)
19. Bilmezisem kefenüm olsun. (150a/10)
20. Beyregün sakalını tutdı. Begler Beyrege kıyamadı. Beyrek, Aruz kakıdığını burada bildi, soylamış, eydür: (150a-b/12-1)
21. "Aruz, mana bu işi edeceğün bilseydüm Kara koçda kazılık atuma bineridüm,
12. Aruz araya Mushaf getürdi, eydür: "Begler, siz ne buyurursız?" Begler eyitdiler: "Çün sen düşmen oldun biz dahı olduk" dediler. Aruz eydür: "Den imdi, and içün" cemi begler and içdiler: "Senün dostuna dost, düşmenüne düşmen" dediler. (105a/5-7)
13. Gelsün, bizi Kazanıla barışdursun deyelim, aldayalum, odamıza getürelüm (105a/8-9)
14. Kagıd yazdılar, Beryige gönderdiler. (105a/11)
15. "Nedür?" ol kişi eydür: "Hanum, bu kagıd Aruz gönderdi" deyüp sundu. Beryek açdı, gördükim "Kerem edüp gelesin, bizi Kazanıla lutf edüp bizi Kazanıla barışdurasın" demiş. (105a-b/12-1)
16. Beryek heman kırk yigidin boyına aldı, Aruza yöneldi (105b/1)
17. Aruz yer gösterdi. Geçüp oturdı. (105b/2)
18. "Bilür misin Beryek, seni neye okudum?" Beryek: "Buyurun" dedi. Aruz: "Bu oturan begler hep Kazana asi olup and içmişlerdür." Mushaf getürdiler: "Sen dahı and iç" dediler. Beryek eydür: "Vallahi, ben Kazana asi olmazam" dedi. (105b/2-4)
19. Bilmezsem bana kefen olsun. (105b/6-7)
20. Aruz kakıdı, karvayup Beryegün sakalını tutdı. Begler Beyrege kıyamadılar. Beryek burada soylamış, görelüm ne soylamış: (105b/8-9)
21. "Zalim Aruz bana bu işi edeceğün bileydüm,

Egini berk demür donum geyeridüm,
Kara polad üz kılıcum belüme
baglarıdum,
Alın başa kunt ışugum urundum,
Kargu dalı altmış tutam sünümü elüme
aluridum,
Ala gözlü begleri yanuma salandum.
(150b/1-5)

Kazaguçada kazılık atum bineridüm,
Egni berk demür donum geyer idüm,
Kara polat üz kılıcum belüme baglarıdum,
Ala gözlü beglerümi yanıma salarıdum.”
(105b/9-11)

22. Kavat, men bu işi duysam sana böyle ge-
lür midüm? (150b/5)

22. Kavat, ben bu işi bilsem böyle gelür miy-
düm? (105b/11)

23. Vatikan nüshasına göre üç yaprak faz-
lalık var.

23. Yazmada iki yaprak eksik.

24. Gazi erenler başına geldiğin eydi verdi:
(153b/7-8)

24. Erenler başına neler geldiğini söyledi
(108a/2-3)

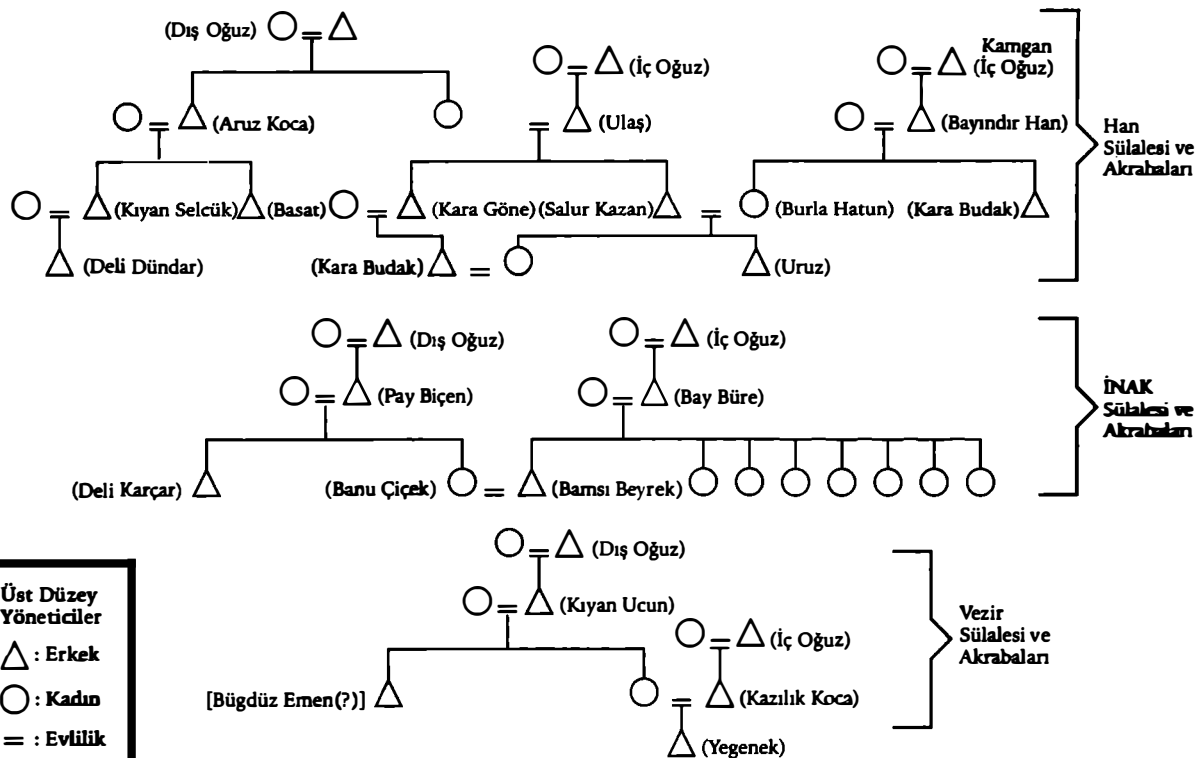
25. El-akibet uzun yaşun ucı ölüm, ahırı ay-
ruluk. (153b/10-11)

25. Bu kara yer bizi dahı yeyecekdür, ahır akı-
bet uzun yaşun ucı ölüm (108a/4-5)

26. Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayır-
masun.
Ag sakallu baban yeri uçmag olsun.
Ag pürçekli anan yeri behişt olsun.
Kadir seni namerde muhtac etmesün.
Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul
olsun.
Amin amin deyenler didar görsün.
Yığışdursun dürişdürsün,
Günahunuzı Muhammed Mustafaya
bağışlasun.
Hanum hey. (153b-154a/12-8)

26. Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayır-
masun.
Baban yeri uçmak olup anan yeri behişt
olsun.
Kadir Tanrı Beryege rahmet kılsun.
Şiyr-i merdan hazret-i Alinün elinden
Şaraben tahir içmek Huda erzani kılsun.
Kadir seni namerde muhtac etmesün.
Ag alnunda beş kelime dua kılduk, kabul
olsun.
Yığışdursın dürişdürsün,
Günahunuzı adı görklü Muhammed-i
Mustafa
Yüzi suyına bağışlasun.
Bu kitabı yazanı duayla ananlara
Hak sübhanehu ve teala rahmet etsün.
Amin. Amin deyenler didar görsün,
Hanum hey, begüm hey. (108a/5-13)

EK 2: DEDE KORKUT KİTABI'NDA AKRABAIK DÜZENİ TABLOSU

Dizin

- A. A. Sultanlı 419
A. Yu. Yakubovski 487
Abdurrazak Semerkandi 448
Abdülkadir İnan 76, 85, 87, 143, 158, 170, 179, 254, 255, 334, 445, 487
Abhaz 224
acculturation 365
Acı Bay 294
Adam Schaff 261
Ağca Kala 108, 351, 463, 588
Ağaç 257, 281
Ahmedi 196
Ak 104, 120, 121, 168, 180, 244, 291, 388, 399, 492
Ak Hisar Kalesi 351
ak otağ 33
Akkoyunlular 385, 515
Aksakal 216, 233, 571, 586
Aktarım 11, 487
al kanat 109, 362, 410
Albert B. Lord 214, 416
Algirdas Julien Greimas 31
alımlama estetiği 26
Alınca Kalesi 156, 206, 342, 358
Ali Duymaz 24, 34, 37, 57, 93, 117, 185, 256, 257, 286
aliterasyon 43
Alkansı 143
Allah 32, 33, 36, 44, 54, 65, 75, 94, 109, 110, 113, 116, 117, 125, 132, 133, 137, 153, 154, 165, 189, 192, 193, 205, 209, 250-252, 269, 276, 285, 290, 296, 300, 301, 316-318, 336, 337, 363, 364, 386, 387, 402, 409, 410, 475, 476, 478, 482, 483, 519, 520, 522, 524, 534, 537, 540, 542, 557, 565, 585, 589
alp 56, 73, 82, 125, 126, 135, 145, 151, 158, 159, 174, 189, 218, 246, 259, 270, 272, 287, 288, 291, 293, 299, 312, 319, 325, 327, 334, 337, 340, 349, 361, 390, 492, 595, 597
alp ozan 135, 189
Alp Rüstem 140, 168, 169, 175, 181, 182, 218, 238, 385, 597
Alpamış 87, 125
Alpamış Destanı 87, 125
alpı küçümsemek 186
Altan Gökalt 24
Amid 234
Amme 275, 276, 520
anlamacı-eleştirel 26
anlatıbilimi 417
Anlatıcı 33, 52, 54, 108, 111, 112, 120, 140, 142, 143, 150, 155, 156, 164, 166, 174, 201, 205, 206, 213, 219, 224, 225, 227, 230, 289, 293, 295, 303, 324, 342, 346, 349, 351, 352, 370, 376, 398, 410, 412, 422, 429, 430, 435, 437, 461
Annenin müdahalesi 186
ant 179, 180, 476
Antep 444
Arasöz 26, 196, 204, 212, 306, 512
Arıkçı kır 351
Arş 116
Arşun oğlu Direk Tekür 128, 284, 285, 410
art zamanlı 29
Arız Koca 50, 140, 182, 195, 231, 232, 235, 270, 271, 273, 286, 287, 290, 298, 361, 365, 372, 374, 375, 379, 381, 382, 383, 401, 403, 408, 413, 431, 482, 483, 572, 587
Asla en uygun metni bulmak 21
aslan 123, 136, 164, 165, 243, 427
Aslı Aksoy Sheridan 417
Âşık Garip Hikâyesi 197
At 36, 99, 136, 166, 172, 224, 231, 258, 273, 294, 334, 343, 422, 448, 450, 484, 524, 547, 560, 572, 579, 596
At eti yeme 448
Ateş 21, 143, 265, 449, 511
Austin Warren 263
av 42, 71, 147, 148, 161, 277, 375, 376, 413
av eti 147
Avnik Kalesi 67, 383
Axel Olrik 45
Azerbaycan 19, 24, 229, 254, 267, 341, 478, 479, 487, 489, 494, 495, 497, 506, 512
Azrail 109-114, 117, 253, 285, 287, 290, 337, 346, 403, 410, 411
baba ve yardımcıının gelişi 186
bağdaşmacı 143
bahşı 419
Bamsı Beyrek 70, 73, 76, 78, 81, 84, 87, 97, 118, 122, 129, 154, 162, 168, 169, 177, 179, 181, 185, 186, 188, 190, 192, 194, 195, 198, 199, 202, 210, 218, 223, 225, 226, 231, 233, 241, 246, 247, 248, 252, 258, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 286, 289, 296, 297, 298, 299, 300, 304, 307, 309, 312, 314, 315, 317, 318, 322, 323, 327, 330, 334, 338, 342, 345, 350, 351, 357, 360, 381, 384, 385, 386, 387, 391,

* "Dizin"e sadece metin içerisinde geçen araştırmacıların ismi alınmış, dipnotlarda geçenler dahil edilmemiştir.

392, 393, 394, 397, 401, 405, 420, 421, 433, 438, 452, 461, 472, 485, 511, 516, 534, 537, 538

Bamsı Beyrek Destanı 64, 92, 93, 119, 135, 164, 200, 201, 203, 204, 209, 227, 274, 275, 277, 280, 282, 290, 291, 303, 305, 320, 331, 332, 336, 341, 352, 358, 361, 364, 372, 379, 398, 410, 450, 459, 460, 463, 464, 467, 469, 471, 476, 482, 484, 486, 491

Banu Çiçek 71, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 88, 89, 90, 92, 119, 122, 201, 203, 227, 271, 272, 274, 276, 286, 289, 290, 291, 303, 312, 330, 331, 332, 333, 335, 339, 341, 354, 361, 362, 374, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 399, 406, 408, 409, 412, 469

Basat 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 189, 190, 193, 195, 198, 207, 217, 229, 230, 246, 257, 269, 270, 272, 287, 298, 303, 309, 317, 327, 332, 334, 335, 336, 337, 361, 365, 366, 370, 391, 396, 398, 405, 410, 477, 482, 483, 496, 508

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Destanı 135, 207, 229

Başlangıç Durumu 31, 32, 49, 64, 94, 108, 117, 127, 135, 146, 154, 160, 170, 184

Battalname 334, 443

Bayat 249, 268, 325

Bayburt 93, 226, 330, 338, 471, 511

Bayburt Hisarı 79, 91, 181, 286, 332, 342, 358, 556

Bayburt Tekfuru 76, 77, 81, 271, 331, 332, 360

Bayındır Han 32, 33, 34, 35, 37, 40, 41, 48, 49, 64, 65, 73, 78, 93, 127, 128, 130, 131, 135, 138, 146, 147, 148, 149, 151, 154, 155, 162, 166, 177, 184, 185, 220, 221, 222, 225, 236, 270, 286, 297, 298, 303, 307, 326, 327, 329, 332, 333, 338, 339, 369, 370, 372, 373, 374, 375, 376, 379, 380, 381, 386, 388, 394, 406, 412, 413, 432, 450, 454, 466, 468, 472, 481, 522, 523, 524, 526, 557, 602

bedii hitab 214

bedii vasıf 214

Begil 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 177, 185, 186, 189, 193, 195, 205, 219, 225, 230, 251, 270, 271, 272, 286, 297, 298, 329, 332, 333, 334, 336, 339, 349, 357, 358, 370, 374, 375, 376, 379, 380, 384, 386, 388, 390, 394, 402, 406, 477, 484, 485, 486, 505, 509

Begil Oğlu Emren'in Destanı 146

beşli şema 31

Be-y Böyreğ 64, 93, 259, 511, 516

beyaz 111, 121, 122

beylerbeyi 97, 162, 326, 335, 369, 381, 472

beylik sahibi olmak 195

Beyrek 50, 64, 70-73, 76-93, 97, 118-119, 122, 129, 135, 154, 162, 168-170, 175, 177-181, 183-186, 188, 190, 192, 194-195, 198-204, 209-210, 215, 218, 223, 225-227, 231, 233, 241, 246-248, 252, 258, 269-277, 280, 282, 286, 289-291, 293, 296-

300, 303-305, 307, 309-310, 312, 314-315, 317-318, 320, 322-323, 327, 330-332, 334-336, 338-339, 341-342, 345, 350-354, 357-358, 360-362, 364, 372, 374, 377, 379, 381-387, 391-406, 408-411, 420-421, 433, 435-436, 450, 452, 454, 459-461, 463-464, 467, 469-472, 476, 482-486, 491

Bezirgan 67, 341

bıçak 143

Bitiş Durumu 31, 48, 62, 92, 108, 117, 127, 133, 146, 154, 160, 169, 183, 187

Bizans 121

Bogacuk Melik 62

Boğa 37

Boğaç 22, 40, 41, 42, 44-48, 97, 101, 129, 252, 277, 299, 302, 327, 328, 332, 336, 374, 376, 380, 387, 388, 392, 396, 398, 400, 402, 403, 404, 406, 408, 452, 456, 462, 481, 483

Boğaç Han 32, 39, 43, 70, 107, 154, 184-187, 190, 191, 195, 198, 199, 208, 221, 230, 231, 240, 245, 250, 253, 258, 272, 273, 274, 278, 280, 288, 289, 290, 296, 297, 298, 300, 301, 307, 313, 314, 316, 317, 318, 320, 321, 338, 360, 361, 364, 369, 371, 380, 422, 423, 424, 427, 429, 440, 455, 461, 465, 466, 474, 491, 500, 508, 513

Boğazca Fatma 86, 87, 88, 352, 353, 354, 364, 395, 398, 459, 482

boy boylama

Bozkurt 255, 276, 365, 502, 503

Börpars 382

Burla Hatun 51, 57, 58, 59, 85, 100-103, 105-108, 131, 167, 219, 225, 239-241, 248, 249, 272, 274, 276, 277, 278, 280, 288, 289, 291, 299, 301, 304, 309, 315, 330, 338, 339, 348, 370, 371, 378, 387, 393, 394, 406, 409, 424, 428, 456, 458, 459, 463, 464, 466, 481, 551, 553, 559, 564, 565, 567, 569, 580, 585, 588

Bügdüz Emen 140, 181, 182, 235, 281, 572

Büyü 327, 509

büyüleyimsel (karizmatik) otorite 369

Cahit Öztelli 21, 439

Cebbar 116, 250

Cebraill 154, 337, 410

Celali 382

Cemname 443

Claude Levi-Strauss 141

culturation 365

Çığ 141

Çoban 82, 137, 138, 139, 146, 207, 265, 306, 316, 364, 378

çocukluluk 64, 461

çürümüş 141

Danışmendname 334, 443

Dedikodu 397, 505

Delî 83, 85, 89, 155, 214

- Deli Dumrul 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 184, 185, 186, 188, 190, 192, 195, 198, 219, 227, 243, 245, 246, 250, 252, 253, 269, 270, 272, 276, 277, 284, 285, 287, 290, 299, 300, 301, 304, 315, 320, 323, 324, 328, 337, 339, 346, 362, 363, 387, 392, 398, 400, 402, 403, 406, 409, 410, 411, 477, 478, 480, 483, 486, 505, 510, 512
 Deli Dündar 50, 62, 91, 132, 234, 235, 374, 404, 471, 484, 556, 558
 Deli Karçar 73, 74, 75, 76, 77, 78, 155, 204, 272, 275, 285, 303, 361, 362, 363, 396, 398, 402, 403, 405, 470, 476, 541, 544
 Delü Evren 238, 591
 Demir 143, 234, 238, 443
 Demir Gücü 53
 Demir şiş 143
 Demir yaylı Kıpçak Melik 234
 Demür Donlu Mamak 140
 Dengeleyici/Düzenleyici Öge 31, 46, 60, 103, 113, 132, 141, 151, 159
 derin yapı 144
 Derleyici 437, 439
 Destancı 121, 418
 deve 38, 51, 95, 106, 123, 211, 256, 280, 321, 323, 330, 353, 378, 412, 426, 521, 525, 559, 562, 563, 584
 devşirme 131
 Diş Oğuz 50, 62, 118, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 190, 194, 195, 198, 207, 218, 231, 232, 235, 236, 253, 269, 270, 271, 273, 286, 287, 290, 291, 293, 297, 298, 299, 326, 327, 360, 361, 372, 373, 375, 377, 381, 382, 383, 398, 400, 401, 402, 405, 406, 409, 421, 453, 468, 472, 476, 482, 485
 digression 196
 Dinleyici 209, 360
 Direk Tekür 128, 129, 132, 133, 284, 285, 328, 357, 358, 410
 Dirse 427, 462
 Dirse Han 22-23, 32-48, 184-187, 190-191, 195, 199, 208, 219, 221, 230-231, 240, 245-246, 253, 272-274, 278, 287-290, 297-298, 300-301, 313, 327, 337-339, 360, 364, 369-371, 374-375, 380, 382, 387-388, 394, 396, 401-404, 408-409, 423-424, 428, 440, 455-456, 459, 461, 478, 500, 522-528, 531-533
 Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı 32, 190, 195, 208, 221, 230, 240, 253
 Divan 68, 185, 467, 513, 537
 Divânü Lügati't-Türk 449
 Diyakronik 26
 diyalojik anlatım 295
 Doğu Anadolu 487, 488, 489, 490, 492, 514
 Doksan tümen 102, 308, 472, 582
 Dokuz tümen 149
 dolduran top 280
 Dozan 140, 218, 238, 385
 Döğər 238, 587
 Dönebilmez Dölek Evren 132, 168, 175, 218, 236, 237, 385, 591, 593, 597
 Dönüştürücü Öge 31, 34, 51, 65, 96, 109, 118, 129, 137, 148, 155, 161, 171, 185, 328
 dördüncü nesil 228, 234
 Döşeme 278, 446
 Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı 108, 186, 486, 510
 Dursun Yıldırım 24, 64, 296, 415, 438, 488, 489
 duygudaş 462
 düşman saldırısı 186
 Düzenleyici 31, 46, 60, 81, 103, 113, 132, 141, 151, 159, 441, 445
 Düzmürd Kalesi 128, 133, 302, 379, 391
 E. M. Forster 293
 Ebu Bekir 276
 Ebubekir b. Abdullah Aybeg ed-Devâdiri 445
 edebiyat sosyolojisi 263
 edisyon kritik 479, 493
 Egrek 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 206, 273, 274, 291, 297, 303, 343, 357, 358, 359, 374, 383, 384, 390, 391, 392, 402, 404, 411
 El Almış 238, 591
 Emen 129, 131, 132, 140, 171, 175, 176, 181, 182, 207, 235, 281, 302, 379, 384, 391, 572, 587, 590, 592, 596, 597
 Emendatio 22
 Emevî 26
 emir-i ahur 341
 Emren 146, 148, 151, 152, 154, 185, 186, 189, 190, 193, 195, 198, 205, 219, 224, 225, 230, 248, 252, 259, 269, 271, 272, 286, 291, 296, 297, 298, 301, 308, 311, 319, 320, 324, 329, 331, 333, 334, 336, 337, 339, 349, 350, 357, 358, 370, 379, 380, 385, 386, 388, 402, 405, 410, 477, 484, 485, 486, 509
 enculturation 365
 Engels 370
 Ense Koca oğlu Okçı [Kozan] 181
 enstet 41, 474
 epik 293, 471, 472
 episode 196
 epistemik cemaat 17
 Epitet 214, 234, 240
 Er Sayın Destanı 76
 erdem 156, 286, 327
 erkek merkezli 288, 310
 Erlik 475
 esaret 303, 383
 esaretten kurtulma 186
 Eski Anadolu Türkçesi 443, 444
 estetiğin ideolojisi 264
 estetik ideoloji 264
 Eşşesli 283

- eşzamanlı 29
 Ettore Rossi 20, 21, 477
 ev yapan sulp 279
 evlilik 93, 186, 195, 435
 evlilik isteği 118
 evren 99, 305, 389, 433, 577, 579
 evün dayacı 279, 521
 excursus 196
 Eylemler Dizisi 31, 35, 52, 66, 100, 109, 120, 131, 138, 149, 156, 163, 171
 Eylik Koca 51, 218, 237, 559, 572, 591
 Fahreddin Kurzioğlu 487
 Faruk Sümer 127, 153, 258, 326, 446, 449, 487
 Ferhad Zeynalov 21
 Fikret Türkmen 24, 122, 196, 197, 225, 254, 355
 formel 37, 156, 172, 422
 formalistik sayı 108
 Formül 304, 415, 419, 420, 495, 514
 formüle yakın ifade 431, 434, 459
 Fuad Köprülü 182, 254, 325, 355, 419, 445, 488, 503
 Gaza ideolojisi 336
 geleneksel otorite 368, 369
 Genel İdeoloji 264
 Genelgeçerlik 26
 Georg Lukacs 283, 293
 Gerard Genette 417
 gerdek 77, 124, 200, 277, 278, 299, 302, 357, 450, 452, 520, 543
 göçer 122, 135, 136, 161, 177, 340, 407, 488
 Görklü 116, 250, 251, 252, 593
 Gregory Nagy 215
 Gürcistan 50, 146, 147, 149, 298, 332, 333, 406, 412, 558
 Gürcü 185, 346
 Hadikatü's-Süeddâ 276
 Hâfız-i Ebrû 448
 Hak didanı
 Halep 444
 Hamid Araslı 21, 24, 478, 490
 hamile 134, 352, 524
 Hamit Araslı 441, 477
 Hamzaname 443
 Han Kızı 35, 36, 43, 44, 45, 46, 48, 71, 72, 89, 101, 102, 107, 231, 239, 240, 241, 246, 272, 277, 280, 288, 289, 299, 301, 338, 339, 364, 371, 374, 387, 393, 394, 400, 401, 403, 406, 424, 427, 428, 454, 455, 456, 533, 539, 553, 580, 582
 Haraç 146
 Harezm 443, 444, 489, 499
 Harezm-Kıpçak sahası 443
 Hasan Eren 20
 hatun 59, 338, 353, 359, 530, 538, 566
 Hayati Develi 24, 112
 Hendrik Boeschoten 19, 20
 Hızır 44, 45, 253, 277, 296, 336, 398, 401, 508, 529, 530
 hizmet ederek yükselme ilkesi 341
 holoproensefali 138
 Homeros Destanları 215
 hüner 119, 120, 148, 155, 156, 327, 372, 376, 393, 395
 Hüseyin Namık Orlan 20
 Hz. Ali 184, 194, 276, 368, 515
 Hz. Hasan 276
 Hz. Hüseyin 276
 Hz. Muhammed 143, 146, 252, 268, 276, 281
 Hz. Osman 276
 Irene Melikoff 444, 482, 489, 508
 İbrahim Yunal 382
 İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Ölmesi Destanı 170
 ideoloji 18, 24, 25, 26, 163, 261, 262, 263, 264, 265
 ideolojik kare 266
 ideolojik omurga 26, 491
 igne 143
 ikinci nesil 231
 ikona 356
 İktidar merkezlilik 286
 İlhan Başgöz 24, 196, 197, 214, 279, 494
 İlyada 415
 İlyas 44, 45, 253, 508, 529, 530
 İmrahor 63, 341
 inak 177
 İshak Kemali 197
 ism-i âzam 476
 istinsah 26, 38, 42, 49, 58, 272, 449, 450, 464, 474, 493
 itibarın iadesi 195
 Jacques Ellul 25
 Jean Deny 87, 153, 504
 K. A. İnstrantsev 489
 kaba ağaç 258
 kaba sarığı yere çalma 80
 Kâbe 276
 Kağıt 177, 513
 kalın Oğuz beyleri 127
 kam 419
 Kamal Abdulla 93
 Kamil Veli Nerimanoglu 214
 Kamil Veliyev 24
 Kamuoyu 287
 Kan Çora 294
 kan tabusu 182
 Kanlı Koca 117-120, 123, 127, 184, 185, 186, 193, 195, 201, 204, 277, 300, 312, 387, 397, 400, 435, 483, 485, 508
 Kanturalı Destanı 73, 117, 185, 204, 241, 271, 278, 289, 358, 359, 397, 436, 469, 483
 Kapak Kan 141, 309, 327, 334, 405

- Kapılı Kara Derbend 52, 103
 Kara Budak 50, 62, 64, 78, 91, 94, 107, 130, 202, 216, 223, 224, 233, 234, 274, 384, 397, 471, 481, 534, 544, 549, 556, 571, 575, 587, 588
 Kara Çekür 204
 Kara Deniz 128, 468, 577, 590
 Kara Göne 50, 53, 54, 55, 62, 78, 79, 96, 130, 140, 142, 164, 165, 167, 169, 175, 180, 181, 182, 202, 215, 216, 224, 232, 233, 336, 377, 381, 385, 387, 391, 394, 411, 431, 460, 534, 544, 545, 558, 561, 570, 571, 573, 587, 590
 kara kura 53, 54, 561
 Kara Melik 62
 Kara Tekür 156, 358
 karayer 33, 183, 190, 599
 Kara Yusuf 448
 Karacaoglan 407
 Karacık Çoban 411
 Karakoyunlu 448
 Karavaş 89, 90
 kardeşin olanlardan haberdar oluşu 386
 Karl Lachmann 22
 Karl Raimund Popper 17
 Karşılaştırma 24, 93, 516, 517
 katılımcı 462
 Kavurd 382
 Kayı 268
Kayıp Zamanın İzinde 417
 Kazan 24, 49-62, 64-65, 69, 72, 77-78, 84-85, 90-91, 93-108, 124, 129, 136, 140, 142, 148-152, 154-155, 158, 160-189, 191, 194-195, 198, 201-203, 207-208, 210-213, 215-229, 231-238, 240-243, 245-250, 252-253, 255-257, 269-275, 284-289, 291, 293, 297-301, 303, 305-311, 314-319, 321-322, 326, 328-331, 333-339, 341, 343-344, 346-351, 355-361, 367, 369-389, 392, 395, 398, 400-405, 408-413, 422, 424-432, 434, 443-444, 450-454, 456-460, 462-466, 469, 471-473, 477-478, 480-486, 491, 499
Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması Destanı 94
 Kazgan 443, 444
 Kazılık Dağı 44
 Kazılık Koca 64, 127, 128, 129, 133, 134, 135, 184, 185, 186, 189, 193, 195, 205, 216, 217, 221, 228, 269, 273, 274, 284, 302, 328, 373, 379, 383, 384, 385, 388, 391, 422, 450, 454, 458, 468, 571, 587, 590, 593
Kazılık Koca Oğlu Yemek Destanı 127, 205, 217, 221, 450
 Kemal Silay 26, 196
 Kerbelâ 276
 kevsir şarabı 184, 194
 Kılıbaş 171, 172, 173, 174, 175, 176, 180, 181, 291, 377, 381, 382, 383, 405, 473, 596, 597
 Kıpçak 121, 234, 443, 444, 445, 499, 504
 Kıpçakça-Oğuzca karışık dil
 Kurat 267
 Kırk 34, 40, 44, 47, 51, 58, 59, 76, 98, 100, 108, 123, 162, 204, 237, 239, 299, 303, 309, 316, 318, 344, 346, 348, 352, 360, 361, 378, 389, 423, 427, 428, 434, 463, 527, 531, 532, 533, 559, 560, 563, 564, 566, 567, 569, 572, 573, 577, 585, 588
 kırk ince belli kız 106, 393
 Kırk Kınuk 204
 kırk kız 58, 299, 309
 kırk namert 40, 41, 45, 46, 47, 274, 290, 360, 361, 380,
 kırk yiğid 76
 kırk yoldaş 312
 Kısır 364
 Kısırca Yenge 71, 85, 86, 352, 353, 364, 394, 395, 459, 470, 471, 482, 538, 551, 552
 Kıyan Gücü 53
 Kıyan Selçuk 50, 132, 140, 142, 216, 218, 234, 235, 303, 361, 366, 374, 375, 391, 404, 422, 558, 570, 586
 kızıl kaftan 76, 77, 542
 Kilisli Rifat 445
 konar-göçer 122, 161
 Konur Koca 137, 207
 kopuz 79, 85, 88, 93, 160, 188, 189, 338, 353, 354, 411, 446, 471, 520, 551, 552, 557
 korkunc varlığın teşhiri 195
 Korkut Ata 20, 268, 475, 504
 Korkutşinas 21
 Kozan 181, 182
 Kökçö 294
 Köle 63, 95
 Köpek 75, 210, 212, 213, 256, 452, 498, 563
 Köröğlu 214, 267, 268, 447, 496, 497
 kötü ruh 143
 Kul 119
 kulağı altın küpeli 229
 Kur'an-ı Kerim 176, 252
 Kurgu 30, 32, 49, 184, 199, 203, 207, 212, 215, 458, 463, 465
 Kurt 74, 136, 210, 213, 255, 256, 497, 515
 kuş yürekli 100, 152, 376
 Kut 209, 376
Kutadgu Bilig 209, 376, 445, 449, 495, 504
 kutsala müdahale 109
 Kuzey Irak 234
 küçücek ölüm 161, 201
 kültürleme 365
 kültürleşme 365, 366
 kürsi 116
 lacivert 83, 104
 leitmotif 42
 Loğusa 143

- Louis Althusser 262
 Louis Bazin 296, 488
 M. Öcal Oğuz 32, 45, 117, 136, 154, 196, 214, 367, 442, 448
 makas 143
 Manas 148, 268, 294, 504, 505, 516
 Marcel Proust 417
 Mardin 216, 233, 234, 261, 326, 369, 498, 571
 Marksist estetik 264
 Marksizm 263
 Matija Murko 416
 mavi 83, 104, 180
 Max Weber 368, 369, 511, 514
 Mehmet Kaplan 73, 284, 325, 332, 335, 417
 Memlûk 376, 443, 444, 490, 499, 513
 Memlûk sahası 443, 490
 metal 143
 Metin Ekici 24, 25, 32, 43, 93, 196, 214, 239, 289, 418, 442
 Metin kırılması 27
 Mihail Bahtin 27
 Millman Parry 214, 215
 monoloji 283, 293, 295, 491
 Monolojizm 283, 284, 372, 492
 motif 25, 26, 48, 54, 125, 144, 373, 483
 Muharrem Ergin 19, 20, 21, 23, 33, 40, 161
 Muhittin Pektaş 27
 Mukaddime 26, 141, 198, 204, 250, 267, 269, 274, 278, 280, 281, 282, 288, 296, 300, 302, 445, 446, 447, 474, 475, 491
 mukayeseli edebiyat 25
 Musahib 78
 Mustafa S. Kaçalın 19, 20, 24
 Muş 449
 Müellif 441, 447
 müstensih 17, 26, 92, 95, 101, 103, 184, 190, 199, 213, 217, 268, 270, 279, 282, 439, 444, 459, 464, 466, 480, 493
 namus 120, 158, 245, 289, 298, 300, 320, 332, 351, 387, 393
 neçe söylerisen bayagı 279
 Nikaplı 71
 Odise 415
 oğlun, babasının intikamını alması 186
 oğlun, babasının yerine geçmesi 186
 oğlun babadan haberdar oluşu 129
 Oğuz Han 213
 Oğuz Han Destanı 213
 Oğuz lehçesi 443
 Oğuz toplumu 86, 120, 157, 227, 268, 305, 330, 362, 363, 364, 365, 397, 419
 Oğuzlar 132, 133, 134, 136, 138, 140, 141, 148, 153, 166, 203, 207, 230, 234, 235, 248, 271, 296, 297, 318, 326, 327, 366, 403, 419, 444, 446, 487, 488, 489, 494, 512
 Oğuzname 48, 93, 108, 154, 181, 249, 481, 509
 Oğuznamelilik geleneği 267
 Okuyucu 444
 on beş yaş 97
 Orhan Şaik Gökay 19, 21, 23, 24, 129, 249, 359, 438, 478
 ortak hatalar 449, 451
 Orun 85, 503
 Oryantalizm 21
 Osman Filkri Sertkaya 272, 438, 444
 Osman Turan 170, 177, 326, 338, 488
 Osmanogulları 268
 ozan 36, 83, 85, 88, 113, 119, 166, 172, 268, 275, 277, 278, 280, 282, 345, 353, 354, 362, 392, 395, 398, 401, 404, 422, 429, 438, 442, 445, 462, 520, 521, 524, 548, 549, 551, 552, 553, 596
 ölçülü nesir 438
 ölü aşı 103, 399
 ölümün geçit vermesi 475
 Öteki 342
 panteist 356
 panteizm 356
 Paralelizm 164
 Parasaruin Bayburt Hisarı 181
 patrimoniyal otorite 369
 patriyarkalizm 369
 Paul Maas 21, 22
 Pay Biçen 65, 71, 73, 76, 77, 92, 209, 271, 272, 391, 464, 469, 534, 538, 539, 557
 Pay Büre 64, 65, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 90, 92, 184, 185, 186, 188, 192, 195, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 209, 226, 227, 272, 277, 298, 300, 312, 336, 341, 342, 379, 383, 386, 387, 388, 391, 396, 399, 405, 406, 410, 411, 412, 413, 435, 450, 460, 464, 467, 468, 469, 470, 534, 535, 536, 537, 538, 540, 541, 542, 543, 544, 555, 557
 Pay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı 200, 201, 203, 204, 209, 450
 Paylaşım 62, 92, 108, 133, 183, 185, 195, 271, 404, 499
 Peçenek 121, 507
 Performans Teorisi 17
 Peri 137, 140
 Pertev Naili Boratav 24, 54, 137, 254, 278, 442, 446, 488, 489
 Pervin Ergun 24, 257
 Pır Budak 448
 Pişmiş 366
 prosimetrik 438
 put 153, 356
 puthane 153
 putperestlik 153, 356
 Recensio 22
 redif 49, 86, 505
 Rene Wellek 263

- Rol 284, 289, 292, 325
rol çatışması 292
rol gerilimi 292
roman 123, 293, 417
Romanesk 293
ruh 27, 54, 96
Rus Biçimcileri 417
Rüya 53, 411, 502, 510, 516
Sabit Fikirlilik 284, 294, 305, 407
Sadettin Özçelik 19, 112, 122, 229
Salahane Kayası 142
Salavat 317
Salur Kazan 49, 53, 54, 59, 60, 61, 64, 65, 77, 84, 94, 95, 101, 107, 124, 129, 136, 152, 158, 160, 161, 162, 167, 169, 175, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 194, 195, 201, 202, 203, 210, 211, 213, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 228, 229, 232, 233, 269, 270, 273, 274, 275, 287, 291, 297, 307, 308, 326, 328, 330, 331, 333, 334, 336, 338, 358, 361, 369, 379, 402, 403, 408, 412, 462, 480, 482, 484, 485, 491, 499, 511, 561, 575
Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı 95, 291
Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması Destanı 124, 160, 201, 203
Samet Elizade 21
Sarı Çoban 137, 138, 139, 146, 207, 246, 340, 364, 375, 411, 482
Sarı Kulmaş 398
Segrek 140, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 181, 185, 189, 190, 193, 195, 198, 206, 207, 248, 253, 277, 278, 284, 291, 297, 298, 303, 304, 331, 332, 333, 342, 343, 357, 358, 359, 384, 390, 391, 392, 394, 397, 401, 402, 404, 406, 411, 421, 459, 477, 485, 486, 508, 515
Selahaddin Bekki 214
Selcan Hatun 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 239, 241, 271, 278, 287, 289, 302, 306, 328, 329, 330, 339, 359, 360, 393, 394, 397, 400, 437
Selçuklular 170, 177, 326, 376, 514
Semetey 294
Semih Tezcan 19, 20, 58, 419
senkretik 143
Senkronik 26
Serpil Ersöz 87
sevgilinin dönüşü 186
Seydi Karabaş 24, 25, 204
sıfatlama 214, 244
Sır Derya 443
Sıbrıya 57
siyasal iktidar 368, 376
Sogan Sarı 238, 591
solduran 280
sosyal iktidar 368
soy soylama 117
soylama 35, 42, 63, 273, 274, 439, 440, 447, 455, 523
söylem 26, 36, 262, 264, 301, 451
sözdizimsel model 31
Sözlü Kompozisyon Teorisi 214, 304, 415, 419, 420, 448, 492, 498, 501, 502
statü 292
Stemma 22
Stemmatik 21, 22, 497, 507
Stok epitet
su 55, 59, 63, 82, 101, 211, 212, 213, 255, 313, 356, 359, 364, 375, 396, 411, 412, 426, 465, 481, 547, 562, 581
Su 210, 211, 212, 213, 254, 255, 263, 265, 316, 452, 495, 501, 503, 505, 511, 515, 562
Suriye 490
Süleyman Eliyarov 20
Süleymanrume 443
Sürmelü 351
Şakir İbrayev 24, 215, 249
Şaman 249, 503, 505
Şamanlık 249, 515
Şamil Cemşidov 490
Şer Şemseddin 50, 83, 215, 236, 460, 549, 558, 571
Şöklü Melik 51, 52, 57, 61, 62, 151, 152, 153, 219, 299, 304, 336, 341, 347, 349, 409
şölen 77, 100, 115, 127, 142, 154, 169, 195, 272, 280, 322, 324, 326, 399, 412, 459, 555
tabiat kültürleri
Tahir Alangu 20
Tahkiye 30
Talat Tekin 419
Tangrı 35, 36, 48, 49, 59, 63, 75, 116, 134, 145, 157, 167, 187, 191, 192, 250, 251, 252, 269, 276, 318, 350, 356, 359, 390, 434, 455, 457, 475, 520, 523, 529, 533, 542, 566, 574, 593, 594
Tarihselci 27
Tebriş 489
Tek Seslilik 283, 492
Tekfurun Karısı 163, 164, 344
tekrar etme ilkesi 36
Tema 415, 420
Tenkidli Metin Negri 21
Tepegöz 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 181, 184, 185, 186, 190, 195, 198, 207, 217, 229, 230, 238, 246, 252, 258, 269, 270, 271, 287, 296, 298, 302, 303, 309, 317, 327, 332, 334, 335, 337, 361, 364, 365, 366, 370, 373, 375, 379, 396, 398, 403, 410, 411, 422, 445, 477, 478, 480, 482, 483, 485, 486, 497, 506, 508, 513
Terry Eagleton 29, 261, 264
Ters Uzamış 155, 181, 297
teşlis 356
Teun Van Dijk 265
Tevarih-i Müluk-ı al-i Osman 196
tevid 178
Textkritik 22

Tomanın Kalesi 161, 163, 166, 167, 169, 201, 218, 333, 383, 384, 385
toplumsal beklenti 292
Toplumsal rol 292
toplumsal statü 292
totaliter motif 26
toy 35, 36, 49, 63, 64, 127, 170, 171, 175, 185, 303, 375, 459, 522
Töre 171
Trabzon 73, 118, 120, 160, 271, 278, 287, 302, 312, 332, 333, 345, 355, 358, 400, 412, 489, 507
Trabzon tekfuru 160, 333, 358
Türkistan 268, 340, 443, 444, 487, 488, 504
Türkistan yazı dili 443
Türkmen 24, 122, 139, 153, 196, 197, 198, 206, 225, 254, 355, 382, 384, 444, 445, 489, 490, 504, 515
Ulaş 53, 54, 94, 97, 222, 223, 308, 462, 558, 561, 575
ulufeci 458
Uruz 50, 51, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 69, 77, 91, 94, 96-101, 103-108, 124, 129, 131, 152, 154, 158, 160, 162, 164, 165, 166, 167, 169, 175, 180, 184, 185, 186, 188, 192, 195, 198, 201, 202, 203, 210, 215, 216, 217, 218, 219, 221-226, 228, 231-236, 238, 241, 242, 243, 245, 248, 249, 252, 259, 272, 274, 277, 278, 280, 285, 288, 289, 291, 298, 299, 300, 301, 302, 305, 306, 308, 309, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 320, 323, 327, 328, 329, 339, 346, 355, 357, 371, 373, 374, 376, 377, 378, 379, 381, 383-394, 406, 410, 413, 415, 421, 422, 424, 427, 429-434, 436, 450, 451, 453, 456-460, 463, 465, 466, 471, 472, 476, 477, 478, 480, 481, 482, 485, 486, 556, 558, 559, 560, 564, 565, 566, 567, 572, 573, 575, 576, 577, 578, 579, 585, 588
usûlsüzlüğün duyulması 171, 186
Uşun Koca 140, 154, 155, 156, 160, 181, 185, 186, 189, 193, 195, 206, 291, 297, 342, 358, 359, 477, 485, 508, 515
Uşun Koca Oğlu Sıgırcı Destanı 154, 181, 206, 342, 358, 359, 485
Uygur 25, 161, 438, 440, 443, 445, 489, 511
uyku 161, 201
Uzun Pınar 137
üç yüz 50, 51, 77, 97, 107, 152, 159, 343, 357, 358, 374, 381, 384, 385, 559
üçler kuralı 66
üçüncü nesil 222, 229, 232
Ülûğ 85, 503
V. Barthold 489
V. I. Gerdlevskiy 489

V. M. Jirmunski 488
Vahit Zahidoğlu 20, 109
vallahî 179, 476
velayet 137
Vezir 468
W. Ruben 441
Walter Benjamin 283
Walter Ong 415
William Whallon 215
Yagrmacı 238, 591
yağma 170, 171, 208, 271, 361, 473
Yaltacık 78, 79, 80, 82, 84, 90, 201, 202, 274, 286, 290, 291, 305, 330, 332, 335, 341, 345, 351, 352, 361, 362, 374, 386, 398, 401, 402, 403, 404, 405, 408, 556
Yapağılı Koca 143, 146
Yapısalcılık 29, 515, 516
Yaratım 59, 76, 107, 415, 418, 441, 487, 491, 534, 535
Yas 392, 399
Yasal (hukuki) otorite 368
Yâ-Sin 275, 276
Yayhan Keleş oğlu 61
yazarın ideolojisi 264
Yazıcı 148, 412, 437
Yazıcıoğlu Ali 445
Yedi 51, 91, 108, 121, 124, 142, 226, 344, 421, 434, 454, 463, 471, 556, 558, 588
Yegenek 50, 64, 91, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 184, 185, 186, 189, 190, 193, 195, 198, 205, 215, 216, 217, 221, 228, 229, 235, 237, 238, 251, 252, 269, 273, 274, 285, 302, 308, 318, 319, 328, 331, 336, 337, 350, 357, 379, 384, 390, 397, 401, 402, 410, 411, 422, 432, 434, 450, 453, 458, 460, 468, 471, 481, 484, 556, 558, 571, 587, 590, 591, 592, 593, 594
Yeni Ahit 21
yenilenme 195
yer meşi 475
yeşil 44, 104, 253, 529
Yezidiler 276
yineleme ilkesi 45
Yom 63, 187, 191, 192, 193, 194
yom verme 282
Yünlü Koca 142, 143, 146
Yüney yapı 34, 141
Zeki Velidi Togan 325, 487, 505
zina 482

"Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar." Fuat Köprülü'nün bu sözü, mübalağalı olarak düşünülebilir. Ancak tüm Türk edebiyatında Türk'ün üzüntülerini, sevinçlerini, kızgınlıklarını, dünyayı algılama tarzını, kısacası zihniyetini bu kadar saf ve ayrıntılı olarak yansıtan bir başka metnin elimizde olmadığı düşünüldüğünde, bu sözün bir mübalağa değil, eserin biricikliğini vurgulayan aslında bir hakikat olduğu anlaşılır. Bu kitapta, Dede Korkut Kitabı'nın mevcut iki nüshası olan Dresden ve Vatikan nüshalarının halk bilimsel açıdan bir tahlili yapılarak, eserin oluşum ve aktarımında müstensihlerin rolleri üzerinde durulmuştur. Yine bu bağlamda eserin ideolojik yapısı ve yaratım süreci incelenmiştir. Yazmalar hâlinde bize ulaşmış eserlerdeki ideolojik yapılanmayı tahlil edebilmek için, öncelikle, farklı nüshalar hâlinde gelen eserin bu açıdan karşılaştırılmasının yapılması gerekmektedir. Çünkü eserde geçen, dolayısıyla yazar/şair/anlatıcıya ait olduğu düşünülen düşünce/duygunun, ona mı müstensihe mi ait olduğu tespit edilmelidir. Gürol Pehlivan'ın büyük bir titizlikle kaleme aldığı **Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım** kitabı, bu çoklu katmanlara dikkat çekerken, aynı zamanda eserden ayrı olarak müstensihlerin de bir ideolojilerinin olup olmadığını irdelemektedir. Türk kültürünün en önemli yaratımlarından biri olarak kabul edilen **Dede Korkut Kitabı** üzerine yapılan bu çalışmayla, Türk'ün kendini, ötekileri ve evreni algılama tarzını anlama yolunda bir adım atılmaya çalışılmıştır.

ISBN: 978-6051553184

9 786051 553184

DEDE KORKUT KİTABI'NDA YAPI, İDEOLOJİ VE YARATIM

DRESDEN VE VATIKAN NÜSHALARININ
MUKAYESELİ BİR İNCELEMESİ

GÜROL PEHLİVAN

